

પુસ્તક મહેતુ.

અંક ૧ લે

Gujarat School Papers

ગુજરાત શાળાપત્ર

જાન્યુઆરી, સને ૧૯૧૮.

વિષય.	અનુક્રમશિક્કા.	પૃષ્ઠ.
૧. જાત વર્ષનું પુનરવલોકન	...	૧-૪
૨. પાકની તુલના કેરી રીતે કરતી. (મિ. મ. કા. ભટ્ટ.)	...	૫
૩. માથાએ અને શિક્ષક માટે અમુક વચનો	(મિ. ચૌ. જી. શાહ)	૧-૭
૪. કેરીન (દહીની બૂકી) (મિ. ગાંધીભાઈ)	...	૭-૧૦
૫. ભર્યા પાણી ગળ્યા નહિ! (મિ. સા. પુ. શુક્લ)	...	૧૧-૧૪
૬. મેઘપડા. (મિ. બ. જી. અમરાવાદી)	...	૧૪-૨૪
૭. ભાગ્યચિત્ર. (મિ. શેઠે લાજપત સોહાણ.)	...	૨૪-૨૮
૮. ખાસ નાના ગાંધી માટે. (ચમન શાહ)	...	૨૮-૨૯
૯. પંચાંગ.	...	૩૦-૩૧
૧૦. કેળવણીખાતાની ભહેર ખબરો	...	૩૨
૧૧. પંચામપત્ર.	...	૩૩-૮

કેળવણીખાતાના હુકમશી.

તન્ત્રી અને પ્રકાશક (ઓક્ટોબર ૧૯૧૪થી)

મિ. કેળુગર ગરદસર આલા, ણી, એ,

પ્રિન્સિપલ, મે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમરાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે).

અમરાવાદ—સિવિલ હસ્પિટાલ સામે પાતાશાઈની વાડીમા
એ "સત્યનાથજી" પ્રિ. પ્રેસમા પેટેબ મીલીતાલ મળીતાલે છાપ્યું

જોઇએ છે.—એક અનુભવી કુરાન, ઉર્દુ તથા ગુજરાતી સાં
બાળનાર શિક્ષક. કૉલિજિયટને વધુ પમદ કરવામાં આવશે. પગાર લાયકાત
મુજમ. સર્ટિફિકેટ માથે લખો. તા. ૧૩-૧૦-૧૭.

મેનેજર મદ્રસ એ. ઈ. દુરખા.—સુરત.

જોઇએ છે—માંગરોળ સ્ટેટના કેળવણી ખાતા માટે પ્રવેશક પરીક્ષા
પાસ થએલ, પટેલા અને ખીજ વર્ષના ટ્રેન્ડ શિક્ષકો. ઓળખાં ઓછા જ
પગાર લેવો હોય તે દર્શાવી નીચેના સીરનામે સર્ટિફિકેટ સહિત અરજ કરો

એન.યુ. ઇન્સ્પે. માંગરોળ—કાઠિયાવાડ.

જાહેર ખખર.

શીમેલ ટ્રેઇનિંગ કોલેજમાં પાસ થયેલી અને શિક્ષણના કાર્યની અનુ-
ભવી ઓશિક્ષિકાઓ અત્રેની ઇન્સ્ટિટ્યુશન માટે જોઇએ છે.

વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં પાસ થએલા તથા મેઇલ ટ્રેનિંગ કોલેજ-
માં પાસ થએલા શિક્ષણના અનુભવી શિક્ષકો અત્રેની શાળા માટે જોઇએ છે.

ઉમેદવારોએ સર્ટિફિકેટો સાથે ઉમ્મર, જાત, વતન વગેરે જણાવવા
અરજ કરવી.

હજુર ઓફીસ,
દેવગઢ બારીઆ.
તા. ૧૮-૧૨-૧૯૧૭.

} (sd) Motilal L. Parekh.
દિવાન. સ. દેવગઢ બારીઆ.

જાહેર ખખર.

વિનંતિ—ગુજરાતી નિશાળોના ગુજરાતી તથા કાઠિયાવાડના મહેતાજી
ઓ, તથા માબાપને વિનંતિ જે તેમણે પોતાના અંધ છોકરાઓને
મુખર્જી તારફેવમાં વિક્ટોરીઆ અધિશાળામાં ભણવા મોકલવા, જ્યાં તેમ
વાંચવાલખવાનું, હિસાબ તથા મેતર અને દરજી કામ, તેમજ સંગીત મદ
શીખવવામાં આવે છે. વળી લા રહેવાની, ખાવાની તથા કપડાંની ખ
મફત જોઈવણ સ્કૂલ કમિટી કરે છે. વળી અંધ છોકરાઓને તેમ
મા, બાપ અથવા વાલી પોતાનાં માણસો સાથે આ શાળામાં દરરો
બહુવા મોકલી શકશે.

ચિન્સપલ, નીલકંઠરાય હોદ્દાભાઈ.

એસ. એમ. એન્ડ એસ

ખુશાલદાસ ગોહળદાસ પટેલની

ગુજરાતી.

ગુજરાતી કોપી બૂક.

નવા ધોરણના ક્રમ પ્રમાણે કિંગ્સફોન પ્રકૃતિએ આ કોપીબુકની રચના કરવામાં આવી છે.

અઢીસો (૨૫૦) વિપરાન્ત ખરીદનારને રૂપ ટકા કમીશન મળશે.

સગ્ર એજન્સી. સુરત-કરસનદાસ નારણદાસ તથા લલુભાઈ નારણદાસ, ખીલીગોરા-રાજેશ્રી ધનજીભાઈ સાપુરજી દાદા, ભરૂચ-દેવાઈ અમરેલીની કંપની, ગોધરા-સરસ્વતી બુક ડીપો, ઉમરેઠ-અમૃતલાલ દીરપા-લોકર ભટ્ટ, આણંદ-ગાર. એમ. અમરેલીની કંપની, નડીયાદ-ચુ. ગુજરાત બુક ડેપો, તથા હોટાવાલ ત્રિકમલસ, તથા ધી સરસ્વતી બુક ડેપો, વઢવાણ-જેથંદ તલકરી, રાજકોટ-જેથંદ મેથળ, નવાનગર-હેમરાજ ભટ્ટવજ, ભાવનગર-અખટુક હુગેન આદમજી, મુંબઈ-એન. એમ. ત્રિપા-લીની કંપની, ગોંડલ-ચુનીલાલ રોકરેલી.

અમારી પાસે ગવર્મેન્ટ સેન્ટ્રલ બુક ડેપોનાં સઘળાં પુસ્તકો તેના સર્વ હક સાથે આવેલાં છે, તે તથા ગુજરાતના ધણાખરા અછીતા આંધરોનાં પુસ્તકોની સોલ એજન્સિ છે, તે ચિવાવ સઘળી બાતના ધગજો, રોજાનરી સામાન વગેરે મળશે.

ચીમનલાલ ચુનીલાલની કંપની, આસ્તોડીયા રોડ-અમદાવાદ

શહેરનાટી મુખગણિત-આજનર્ગ, ધો. ૧-૨-૩ અને ૪-૫ માટે. પાંચ ભાગમાં અંગ્રજિત સહિત. દરેકનો ૦/- રૂ. કો. ના પ્રખ્યાત માસરે લખ્યાં છે. માટે ખાત્રી કરો. એલ. યુ. ની કો. પુરાબગર-રાજકોટ.

ત્રેમચંદ કરમચંદ શાહકૃત શાળાપયોગી પુસ્તકો.

(૧). સરળ દેશીનામાની પદ્ધતિ. ટેકસ્ટ છુક છે. આ ૨૭ મી પ્રત ૮૭૦૦૦, પૃષ્ઠ ૧૪૪. ડિંગ્રી આ આના નામું શીખવાને ઉપયોગી પુસ્તક નીવડ્યું છે સરકારે ઉર્દુમાં નામું તૈયાર કરવાને આ પુસ્તક પમદ ક્યું છે. (૨). સરળ ગુજરાતી બાળવ્યાકરણ. આ. ૨૦ મી. પ્રત ૪૦૦૦૦, ડિંગ્રી ૪ આના. એમાં વિષય ક્રમચર ગોઠવાયો છે, દરેક ગાયત ખુલાસાવાર ને પદ્ધતિદના નમુના સાથે છે. ધણે ટેકસ્ટ છુક છે (૩). સરલ વ્યુત્પત્તિ-જ્ઞાન પ્રકાશ. ડિંગ્રી ૪ આના. સઘળી શાળાઓ અને ટ્રે. કોલેજોમાં લાઇબ્રરી ધનામ માટે મંજૂર છે. મે. રા. ખ. દરગો-વિદ્વાસ કાંઠાવાળા લખે છે કે " મિ. પ્રે. ક. ની વ્યુત્પત્તિ અત્યાર સુધીના વ્યુત્પત્તિના પુસ્તકોમાં એક સુધારો છે. તે' ક્રમવારની રચનાને લીધે ધો. ૬-જીની જરૂરીઆતો પૂરી પાડે. કર્તાઓ આ ઉપયોગી વિષય વિદ્વતાપૂર્વક અને નતોપદ્રાન્ક રીતે વર્ણવ્યો છે. " (૪). નવું સરળ સુખગણિત. આ. ૬મી. પ્રત ૧૮૦૦૦ ડિંગ્રી, ૨ આના. એવજ છુકમાં બાળવર્ગથી ધો. ૫ સુધીનો વિષય છે. આઠ ધાત પણ તેમાં છે. ધો. ૩ જમાં આપેલાં એકમ પદ્ધતિના લેખાંથી બાળકો લેખાંની કુંચીઓ જાતે બતાવી શકે છે. (૫) ગુજરાત પ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા. આ. ૬મી. પ્રત ૧૭૦૦૦, ડિંગ્રી ૧૧ આનો. દાકિયાવાડની સ્કૂલો માટે બનાવી છે. કમિશન ૨૫ ટકા. મંગાલવાનો ખર્ચ લેનારને ફિર છે.

મુખ્ય એજન્ટ—અમદાવાદ મેસર્સ ની સુ. ની કંપની. ગુજરાતના સર્વેશ બાણીતા છુકસેલરોને ત્યાંથી મગરો.

ત્રેમચંદ કરમચંદ શાહ. ડે. એ. ઇ. ગોંડળ (દાકિયાવાડ).

ભાદેર ખખર.

શ. શ. અગ્રીધર રણછોડજી કે ૥ પ્રત ટેકસ્ટછુક તરીકે મંજૂર થએલાં લેખાં જા. ૧ થી ૫. દરેક જાગની કિંમત અનુક્રમે ૦) નાા, ૦) ન, ૦) નાા ને ૦) ન છે. ૧૯૦૨ના શાળાપત્ર પાને ૧૦૭મે ટેકસ્ટછુક તરીકે મંજૂર છે નવાં ધોરણને અનુસરતો ક્રમ ગોઠવ્યો છે.

લઘુ વ્યાકરણ જાગ ૧ થી ૪. દરેકની કિંમત અનુક્રમે ૦) ન, ૦) ના, ૦) ન ને ત્રણ જાગ ભેગા બાધિલા ગુટકાની ૦ ના છે

તા. ૧૫-૧૨-૦૨ ના ગવ. ગેઝેટ પા. ૨૦૮૭ મે ટેકસ્ટબુક તરીકે મંજૂર છે.

ખાસેટ અને શાહકૃત (રા. રા. મોહનલાલ જયસિંહભાઈ અને રા. રા. પોપટલાલ કેવળચંદ) ગુજરાતનો વાર્તા ઇતિહાસ. સાદી સમુજ વાર્તાઓ, ટેકસ્ટબુક તરીકે મંજૂર છે કિં. ૦) ન આ ત્રણે પુસ્તકો ગુજરાત તથા હાડીઆવાડમાં બધે ચાલુ છે. વેપારીઓને તથા સામટા લેનારને સાફ કમિશન આપાર છે.

રા. રા. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહકૃત મુખગણિત શિક્ષણ જ્ઞાન ૧ લો ને ૨ જો અનુક્રમે કિં. ૦)-, ૦) ન સાર કમિશન. બહુ ખપે છે.

મુખ્ય એજન્ટ—તમામ ગાતનાં ગ્રામીણગી પુસ્તકો વેચનાર,

પ્રભાસાદર રવીચંદર ત્રિવેદી.

ખાતેનાર નામ સુડીઓળ—અમદાવાદ

બાહેર ખખર.

“ શિક્ષણસાહિત્યો.”

આ કાર્યાલયમાં શાળાઓ અને કોલેજોને ઉપયોગી ભૂગોળ, ખગોળ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, રસાયણ, ગણિત, ઇતરત, કના-યત, રમત, કિન્ડરગાર્ટન મોન્ટેસરી અને રસોઈક સિસ્ટમ વગેરે તમામ પ્રકારનાં સાહિત્ય જેવાં કે સૂર્યમાળા, પૃથ્વીના ગોળા, ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ, નકશા, રીલીફ મૅપ્સ, યંત્ર શક્તિઓનો સેટ, સંપ્રહસ્થાનનાં ધોરણવાર બોર્ડઝ, ઓબ્જેક્ટ લેસન બોર્ડઝ, ઇધાના હથિયારની પેટીઓ, પાઠ્ય ઓફિસસ, વગેરે વેચવામાં આવે છે. વિશેષ હકીકત માટે હમારૂ પ્રાઈસલિસ્ટ મફત માંગાવી પાંચો.

કાર્યાલય છગનદાસ પટેલ,

મનેજર—શિક્ષણસાહિત્ય કાર્યાલય.

લેખનકળા કોપી બુકો.

ગુજરાતી અને બાળબોધ ૭ નંબરમાં

કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્યમંત્રીશ્રીના નિર્દેશોનાં અનુસાર મંજૂર કરી છે.

કેળવણીખાતાના ધણા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોનાં શુદ્ધ વલણ પોથી દાઢી, તથા ધોરણને અનુકૂળ અક્ષરોનાં કદ તથા લખાણ દબની ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વ કોપીબુકો કરતાં ચઢીઆતી થયાની ખાત્રી થયા પછી છપાવી બહાર પાડી છે.

કોપીબુકોની સંખ્યા અને સુન્દરતા જળવણી માટે ગ્રામીણ પત્રા (કાપર-પેટ) કાતરપેલાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેજ ચોક્કસ બાલુએ સુન્દર રંગની ચાઢીથી છપાય છે. કાગળ અને કવર ઉંચા ટકાઉ વાપરેલાં છે જે એક વખત જોવાથી ખાત્રી થશે.

૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને સોંકડે ૩૩ ટકા કમીશન આપવામાં આવશે; પેકીંગ અને રેલ્વે ખર્ચ પણ આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રોશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજા પુસ્તકો ગંગાવનારને સોંકડે અઘોં ટકા દરકારાઈ લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે. મળવાનું ટેકાણું—હાદ્યાલાઈ જંગલવનદાસ, લેખનકળા કોપીબુકની ઓફીસ, કાળકાંઠેવી રોડ પોસ્ટ ઓફીસ સામે નંબર-૨૧૬-મુખ્યમં.

બુકનેલર શાહ હદલુલ્લાઈ નારાયણદાસ, લોમહાચાઈ-સુરત.

દમારી દુકાને શાળામાં ચાલતી લેખન બુકો તથા રોશનરી, કાગળો વગેરે ઓછે ભાવથી આપવામાં આવશે. માટે દમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરવી.

શ્રી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુક ડીપો.

રીચરોડ. રતનપોળના નાકે-અમદાવાદ.

ટેકસ્ટ બુકો.

ટેકસ્ટ બુકો—વાંચનમાળાઓ અને સઘળી ટેક્સ્ટ બુકો, ઉર્દૂ બુકો, નેપોલી, નકશા, સાધનની પટ્ટીઓ, રજીસ્ટર, પુટ, ફોઈંગ બુકો જાપેઢી ને કોરી અને રકુલને ઉપયોગના સઘળા સાધનો અમો મોટા જગ્યામાં રાખીએ છીએ અને પુરતું કમીશન આપીએ છીએ.

કોપી બુકો.

નવી દળની એક આના કોપી બુક નં. ૧ થી ૫. ફેબ્રુવરી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે મંજુર કરેલી. કમીશન જગ્યાબધે ખરીદનારને પુરતું આપીએ છીએ. વધુ નંબરો તૈયાર થાય છે.

મુખ્યગણિત.

વધુ વધુ આવૃત્તિઓ હુંક સમયમાં પુરી થયેલી. ભાગ ૧ પ્રી. ૦-૧-૦, ભાગ ૨ કિં. ૦-૧-૬. માલોકલાલ ઠાણીદાસ ભટ્ટકર.

સરળ ફોઈંગબુક.

ધોરણવાર ચિત્ર સાથેની ઉત્તમ પ્રકારની કામમાં સરળ હોવા સાથે કિંમતમાં ઘણીજ જૂલ.

પ્રાથમિક અંકગણિત.

કર્તા—કુંવરજી દાજીભાઈ દેવાઈ

કિંમત ૦-૬-૦

ફેબ્રુવરી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે ટેક્સ્ટ બુક તરીકે મંજુર કર્યું છે. કમીશન સાથે આપનામાં આવશે.

આ ઉપરાંત સઘળી બુક, ફોઈંગને સંગતો સમાન વગેરે રાખી ધરાવે અને પુરતું સંતોષ આપી કામ કરીએ છીએ. બહારગામના ઓરડર ઉપર વસ્તુ અમલ કરી વી.પી. થી રવાના કરીએ છીએ. એક વખતે કામ કરવાથી પુરતું ખાતરી થશે.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની—મુંબઈ.

પતિવ્રતા સંતીઓ (મંચિત્ર)	૦-૦
અશીની રાણી (સચિત્ર)	૧-૧૨
બોજ કવિદાસ...	૧-૦
શ્રીરાજ માદાવ યાને દૌણત	૦-૧૦
કુદરતનો કેહેર ...	૦-૦
પુખ્તમુરત મકાર...	૨-૦
એએન દુતીયા ...	૧-૦
ધેલા ધાંચીનું કુટુબ	૧-૪
રજ્યા બેગમ ...	૧-૮
વહુને શીખામણુ	૧-૦
કાવ્ય માધુર્ય ..	૧-૮
કાવ્ય મંજરી ...	૧-૦
કવિતા પ્રવેશ ...	૧-૦
દોહસો વર્ષનું પંચાગ	૧-૮
ખસો " "	૦-૦
તેજ પ્રભા ...	૧-૧૨
Rosary of Literary	
Wisdom...	1-0
જરમન કમસરનું રણુવાસ રહસ્ય	૧-૦
આરોગ્યની કુંચી ...	૧-૦
મેરી મઝમ ...	૧-૦
સુદર્શન ગદાવલી ...	૫-૦
પાંચ પ્રેમ કથા ..	૦-૬
વ્રત મેહેનત, ...	૩-૦
પ્રેકટીકલ એન્ટ્રોલોજી ...	૦-૦
મદગણિત ...	૧-૦
ફરજ ...	૧-૮
ગુણ લક્ષ્મી (સચિત્ર) ...	૧-૪
ગુજરાતની જુની વાર્તા ...	૧-૧૨
કુસુમ કલા ...	૨-૮
લોર્ડ એકનના નિબંધ ...	૧-૮
ગુજરાતી નવલકથાનું સાહિત્ય.	૨-૦
સીશલ રાલર કોલનજીનો	૨-૦

મોક્ષ મંદીર ...	૨-૮
સ્ત્રી ધર્મ ગીતા ...	૧-૮
એક અપુર્વ હસી ...	૦-૮
કાષ્ટરટનું અવકરણ ...	૦-૮
મગીત સમાવણુ...	૦-૦
કોરોનેશન મ્યુઝીક ગ્રાઈડ	૧-૮
શ્રીમાન મુરારીશ ...	૧-૮
હું પોતે (ના. હે)	૨-૦
મીનનું અસહ્ય મહી	૧-૪
વિમના (નામેક)	૧-૪
મરીમમ.....	૧-૦
અપવાસ ભા ૧-૨	૨-૧૦
મણિ અને મોહન	૨-૦
દેશવ કૃતિ ...	૧-૮
ક્રીડર ગારટન...	૩-૦
મુનઘર્મા ચાલતા તો. હી એ.	૦-૮
પ્રતિમા નાટક ...	૧-૦
કાવ્યપિયુષ ...	૧-૧
વિદન મંદન અથવા વિ-	
દાન ભૂખણુ...	૧-૮
ચેરટરરીક્ટનો પુત્રમતિ ઉપદેશ.	૧-૦
સ્ત્રીઓની મદત્તા ...	૧-૮
નીલમ માલોક્તરી સંતતિ ...	૧-૮
પુનર્લગ્નો પદ્માતાપ ...	૨-૦
મીન્ટીકલ એનજીનીયર્સ એકઠા-	
મીનેશન હન્ડ બુક ...	૧-૪
નવી જીંદગી ...	૨-૦
પ્રપચ જાળ ...	૧-૪
શિશુસંબોધમાળા ભા.	
૧ થી ૩ ...	૦-૧૪
દરીયા પારના દેશોની વાર્તા.	૨-૦
પાપ અને પદ્માતાપ ભા. ૧-૨	૧-૮
પંચામૃત ...	૧-૮
સચિત્ર અક્ષર બોધ ...	૦-૮

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૫૭મું.

જાન્યુઆરી, સને ૧૯૧૮.

અંક ૧ લેા.

ગત વર્ષનું પુનરવલોકન.

નવી અને જુની કુનીઆનાં મહાન રાજ્યો વચ્ચે ચાલતા દારૂ પુરો-
ણ વિગ્રહની જગદંબાથી અમરથી કોઈ મુક્ત રહી શક્યુ નથી તો
ગુજરાત શાળાપત્ર 'તુ શું ગણુ! આ પ્રચલિત વિગ્રહથી ચચેલી કાગળની
મત્તત મોઢવારીમાં લગલગ જે વર્સ સુધી તો આગ્રહથી શાળાપત્રને મૂળ
વૃક્ષમાં રાખી શક્યા. પરંતુ ગઈ સાલના એટલે સને ૧૯૧૭ના શાળાપત્રના
મેકા એક પછી એક હાથમાં આવતાં અમારા વાચકોને માલમ પડ્યું
કે તેમાં હલકા કાગળો વાપરવા પડ્યા. હલકા કાગળોથી નલાવી લઈ
પાછું ૪૦ પાનાના એકા પ્રગટ કર્યા કરવાનો આરભમાં કરેલો નિશ્ચય,
કાગળના ઉત્તરોત્તર વધતા જતા ભાવથી, અમારે આખરે તોડવો પડ્યો.
ખતે નવેમ્બર-ડીસેમ્બરનો એકઠો અંક ૬૪ પાનાનો કાઢવો પડ્યો. આ
નવા વર્ષમાં પણ લગાઈતા અનિચાર્ય મંજેગોમાં કાગળની વધતી જતી મોઢ-
વારીમાં અમે દરેક અંક ૩૨ પાનાનો કાઢી શકીશું. વાર્ષિક લવાજમમાં
વધારો કરવાને બદલે ઉપર જણાવેલો ફેરફાર કરવો એ અગત્યે ઉચિત
લાગ્યું. લગાઈ પૂરી થતાં અને કાગળના ભાવ ઉતરતાં શાળાપત્ર પાછું મૂળ
કદમાં અને સારા કાગળ વાપરી પ્રગટ કરવામા આવશે. અમે પ્રભુને પ્રાર્થના
કરીએ છીએ કે આ દારૂ વિગ્રહનો અંત હવે જલદી આવે.

ગયા સપ્ટેમ્બર માસથી વળી એક નવી અને અણધારી મુશ્કેલી ઉભી
થઈ છે. સર્પભક્ષી પ્લેગનું કાળચક્ર ગઈ સાલથી ગુજરાત ઉપર ફરવા માંડ્યું
છે અને છેલ્લા ચાર મહીનાથી તો ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદમાં કાળો
કેર પ્રવર્તી રહ્યો છે. કોઈપણ માણસ અને કોઈપણ મંરથા શાંતિથી કામ
કરી શકતાં નથી. આનેજ પરિણામે ઘણાંખરાં છાપખાનાં બંધ થયાં છે
અથવા અનિયમિતપણે કામ કરે છે. આ મુશ્કેલીને લીધે નવેમ્બર-ડીસેમ્બર-
નો અંક અમારે એકઠો કાઢવો પડ્યો અને ધાર્યા કરતાં પણ મોડા બહાર
પાડી શક્યા. પ્લેગ ચાલતા સુધી આ માસિકતા એકા વખતે થોડા દિવસ

મોડા મળે, તેવે - માટે સંજોગો અને મુશ્કેલીઓ આનમાં લઈ અમારો સુઘ વાચકવર્ગ દરમુખ્ય ૫૨૨૨ એમ અમો આશા રાખીએ છીએ.

હવે ગયા વર્ષમાં આ માસિકમાં પ્રગટ થએલા લેખોનું પુનરવલોકન કરીશું. અમારા વાચકવર્ગના જ્ઞાનમાં વધારો કરે તેવા અને શિક્ષણના કાર્યમાં ઉપયોગી અને મદદરૂપ થાય તેવા લેખો આપી ગુજરાતની શાળાઓ માટે ખાસ કરીને પ્રગટ થતા આ માસિકનો મૂળ ઉદ્દેશ કાયમ રાખવા અમોએ બનતો પ્રયત્ન કરેલો છે. શિક્ષણશાસ્ત્ર અને બાળમાનસશાસ્ત્રમાં થતા ફેરફાર અને બદલાતા દૃષ્ટિબિંદુ અમે તેને આધારે રચાતી નવી નવી શિક્ષણપદ્ધતિઓથી શિક્ષકોને જાણીતા કરવા અમોએ બુદ્ધ બુદ્ધ લેખો આપેલા છે. શિક્ષણપદ્ધતિ સમ્બંધી ફેરફારમાં ઇટલીની વિદુષી બાર્બ ડો. મોન્ટેસોરીની શિક્ષણપદ્ધતિ મહાન કેળવણીકારોનું જ્ઞાન હાલ ખેંચી રહી છે. “મોન્ટેસોરી શિક્ષણપદ્ધતિ” અને “મોન્ટેસોરી શિક્ષણપદ્ધતિથી કેળવણી સંબંધી વિચાર-માં ફેરફાર” એ લેખો મનનપૂર્વક વાંચવા અને ચાલુ સંજોગોમાં તેમાં રહેલા સિદ્ધાન્તો જોટલે દરજ્જે કાર્યમાં મૂકી શકાય, તેટલે દરજ્જે કાર્યમાં મૂકી બાળકોને જેમ અને તેમ વધારે જાતે કે ‘મ’ કરતાં કરવા શિક્ષકોને અમો લતામણુ કરીએ છીએ. “વર્ગવ્યવસ્થા અને બંદે ભસ્ત રાખવાની નવી રીત”

લેખમાં પણ બાળકની સ્વતંત્ર પ્રવૃત્તિ અને સ્વતંત્રતા ઉપર ભાર મૂકવામાં આવે છે. બાળક ઉપર રાખવામાં આવતો દાબ જેમ અને તેમ ઓછો, અને તે સ્વતંત્ર રહી પોતાને નિયમમાં રાખતાં શીખે તેમ શિક્ષકે ખાસે ધ્યાન કરાવવાનું છે આ ઉપરાંત ‘નિશાળમાં આસ્તિત્વ બંધારણ’ ને ‘ટેવ અને તેનો મદિમા’ એ લેખો પણ ઉપયોગી છે.

વિજ્ઞાનના લેખોમાં ‘ખરતા તારા’, ‘ખાંડ’, ‘દારૂ’, ‘એથ્યુમિનમ’, ‘પરફ્રસ અને દિવાસળી’, ‘સામાયનિક વિદ્યુત’, ‘રોકાવત્ર’ વગેરે લેખો શિક્ષકોના જ્ઞાનની કક્ષા વધારે અને વાચનગાળાના પાઠ શીખવા માટે ઉપયોગી થાય તેવા છે. ‘સૃષ્ટિજ્ઞાનના પાઠ સંબંધી સૂચનાઓ’ શિક્ષકોને તે પાઠનું શિક્ષણ આપવા ધણીજ ઉપયોગી છે અને તેની મોઢ અવસ્ય રાખવા અમો રક શિક્ષકને લતામણુ કરીએ છીએ. ‘શાળાપયોગી વિદ્યાર્થીઓનો બાગ’-

વિષય સને ૧૯૧૬થી ચાલુ છે તેમાં આપેલી સૂચનાઓ વ્યવહારમાં જે નિશાળોમાં બાગ હશે તેમને ઉપયોગી થઈ પડશે.

કલેમોડેલિંગ કે માટીનું નમુનાકામ એ નવો વિષય છે, અને નિશાળો-

પોં દાખલ થાય તો બાળકો તેમાં સ્થાયી કામ કરે, તેવો છે. આ વિષય મંબંધી લેખ આ વિષય પોતાની નિશાળમાં દાખલ કરવા ઇચ્છનારને ઉપ-
યોગી થઈ પડશે.

ખાસ નાનાં બાળકો માટે સંવાદ રૂપે લેખો પ્રગટ કર્યો છે.

શ્રીઓને હાથે લખેલા અને તેમના મંબંધી લેખો આવેલા તે અમોએ
પાયા છે, એક 'આપણી કન્યાઓનો અપૂર્ણ અભ્યાસ' અને બીજો 'કન્યા-
બાળાઓમાં પાઠશાસ્ત્ર શીખવવાની જરૂરિયાત' છે. અમો આશા રાખીએ
પિએ કે આ નવા વર્ષમાં શ્રીશિક્ષકો તરફથી વધુ લેખો અમારી તરફ
ગટ થવા માટે આવશે.

ચર્ચાપત્રોના મંબંધમાં એક બે સૂચનાઓ કરવી અમોને યોગ્ય લાગે
અમારી તરફ ચર્ચાપત્રોદ્ધારા ખુલાસો થવા ને શંકાઓ આવે, છે, તેમાંની
કેટલીક શંકા ઉઠાવનારનું અત્યંતજ કેવળ પ્રદર્શિત કરે તેવી હોય છે. આ
કાઓ ખુલાસા માટે શાળાપત્રમાં લેવામાં આવે તો પૂછનાર હાર્યારૂપે
તે અને મૂર્ખે કરે તે કારણથી અમો શાળાપત્રમાં લેતા નથી. કેટલીક
કાઓ એવી હોય છે કે પોતાની નિશાળના અથવા ખાસેના ગામની કોઈ
ની નિશાળના ટ્રેનિંગ શિક્ષકને પૂછનાથી તેનું ઝટ સમાધાન થઈ જાય.
શિક્ષકો જેમ બને તેમ એક બીજાના મંબંધમાં રહેલું જોઈએ અને અર-
સ શંકાઓ પૂછી તેનું સમાધાન કરી લેવું જોઈએ. વળી કેટલીક શંકાઓ
પો હોય છે કે તેના ખુલાસા શાળાપત્રમાં થઈ ગયેલા હોય છે. આવી
કાઓ ઉઠાવનાર શિક્ષકને કાળજીથી શાળાપત્ર વાંચવા અમો ભલામણ
એ છીએ.

દેન્ટે જણાવવાનું કે ને શંકાઓના ખુલાસા થવાથી શિક્ષકવર્ગને સામાન્ય
લાભ થાય, તે શંકાઓ ચર્ચાપત્રોદ્ધારા પ્રગટ કરવામાં આવશે. ને
ઓના ખુલાસા દ્વારા, અથવા બીજાં પુસ્તક જોવાથી, કે અરસપરસ પુ-
છા કરી લેવાથી થઈ શકે તેવા હશે તે ચર્ચાપત્રમાં નહિ લેવામાં આવે.
હવે અમો નવા વર્ષના આરંભમાં બે બોલ અમારા શિક્ષકમયક-
તે કહીશું. પ્રિય શિક્ષકબંધુઓ, દેશમાં જાગૃતિ આવી છે. રાજકીય,
નૈતિક, ઔદ્યોગિક વગેરે ધોરણો અને મંદારણોમાં પ્રગતિ ઉત્તમોત્તર
છે. કેળવણીના મંબંધમાં પણ પ્રગતિ નવી જાગૃતિ આવી છે, કેળવણી-
મંદોળા દેશવ માટે હિંદુસ્તાનમાં જુદે જુદે સ્થળે અમુક વિકાગતી કે

પ્રાતિક પરિપક્વ બરાબ છે અને તેને અંગે કે સ્વતંત્ર રચનાએલી સંસ્થાઓ દ્વારા નિશાળો વધારવા તેમજ પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા માટે પ્રગ્ન તરફથી પ્રયત્ન થાય છે. પ્રગ્નજીવનમાં નવી જાગૃતિ આવી છે. શિક્ષકોને પણ જાગૃત રહેવાની જરૂર છે; અમુક ધરેડમાં પડી તેમણે કામ કરવાનું નથી, શિક્ષણ પદ્ધતિ સંબંધી જે જે ફેરફાર થાય અને જે જે નવા ધોરણો બંધાય, તે લાભદાયક અને કૃતિમાં મૂકી શકાય તેવા હોય તો તે સ્વીકારી લેવા અથવા તેને અનુસરી પોતાની પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરવા શિક્ષકોએ હમેશાં તૈયાર રહેવું જોઈએ. મનુષ્ય સ્વભાવજન મંરણક પદ્ધતિ ઉપર રચાયેલો છે. આપણે જે રીતે કામ કરતા હોઈએ, તે રીતેજ કામ કરવાનું આપણને સારું લાગે છે, અને તે રીતે આપણે ઓછા શ્રમે કામ કરી શકીએ છીએ. ઓછો શ્રમ પડે તે હમેશાં રૂચિર લાગે છે. હવે નવો માર્ગ અહણ કરતાં શ્રમ પડે છે, નવી તૈયારી કરવી પડે છે, માટે મનુષ્ય જ્યાં સુધી જીવે માર્ગે રહી નભાવી શકે ત્યાં સુધી નવો માર્ગ અહણ કરવું નથી. શિક્ષકના સંબંધમાં પણ ઉપલી વાત લાગુ પડે છે. પરંતુ સામાન્ય મનુષ્ય કરતાં શિક્ષકની જવાબદારી વધારે છે. આખા દેશની ઉત્પત્તિનો આધાર સારા શિક્ષકો ઉપર છે. વળી તે પોતે કેળવાયેલો હોય છે તેથી અત્યંત માણુમની પેઠે તેને એક પદ્ધતિ છોડી બીજી પદ્ધતિ અહણ કરતાં વધારે શ્રમ પડતો નથી. આને માટે પણ શિક્ષકનામાં ઉત્સાહ અને કર્તવ્યભૂતિની જરૂર છે.

હાલના જમાનામાં શિક્ષકથી એકજ પદ્ધતિને વળગી રહેવાય તેમ નથી. બાળકો સંબંધી માનસશાસ્ત્ર બહુ ઝડપથી ખેડાવા માંડ્યું છે અને તેને અનુસરી બાળકેળવણી સંબંધી ચાલતા આવેલા વિચારો અને પદ્ધતિઓમાં નવા નવા ફેરફાર થતા જાય છે. નિશાળમાં બાળકને અપ્રસ્થાન અપાતું જાય છે અને શિક્ષક ગૌણ બને છે. બાળકને એવી પરિસ્થિતિમાં મૂકવું જોઈએ કે જેથી તેની શારીરિક, માનસિક, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો સંપૂર્ણ વિકાસ થવાને અવકાશ અને અનુકૂળતા મળે. તેના ઉપર બીજા તરફથી, ખાસ કરીને શિક્ષક તરફથી ઓછામાં ઓછો દાબ મુકવો જોઈએ. તેની સ્વતઃ પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ. આવા કેળવણી સંબંધી નવા નવા વિચારો અને સિદ્ધાન્તોથી જાણીતા રહી તે ઉપર વિચાર રી શિક્ષકોએ હમેશાં સારચાલી ચલુ જોઈએ અને જમાના સાથે આગળ પોતે સ્વીકારેલા ધંધામાં કર્તવ્યપરાયણ રહી એક નિષ્ઠાથી કામ કરી પોતાના ધંધાને દિપાવવો જોઈએ.

પાઠની તુલના કેવી રીતે કરવી.

(લેખક - મિ. માણેકલાલ કાળિદાસ જાડ, અમદાવાદ.)

નીચેના પ્રશ્ના પૂછી નોંધાથી કોઈ પણ પાઠની તુલના કરવાનું કાર્ય

સરળ થાય:—

(૧) પાઠનો પ્રારંભ કરવાની રીતી કેવી હતી? મુખ્ય વિષય પર આવતાં કાળક્ષેપ થયો હતો ?

(૨) શિક્ષણના મુદ્દા કહી દેવામાં આવ્યા હતા કે દર્શાવવામાં આવ્યા હતા ? નિયમ તરીકે કહી દેવા નોંધાયે નહિ.

(અ) દરેક મુદ્દો વર્ગસમક્ષ પ્રમેયરૂપે રજુ કરવામાં આવ્યો હતો ?

(બ) મંપૂર્ણ સ્પષ્ટતાથી તે વર્ગ સમક્ષ નૂકવામાં આવ્યો હતો ?

(ફ) તેમ કરતાં શિક્ષકને કંઈ મુશ્કેલી નહીં હતી ?

(જ) શિક્ષણ-રીતી વિચારપૂર્વક ચોંટાળી હતી ?

(ઈ) દોરી સકાય એવી પાઠમાં આવતી દરેક વસ્તુનું ચિત્ર દોરી ખતાવવામાં આવ્યું હતું ?

(ફ) દરેક મુદ્દાની યોગ્ય વધારે સમજોટ કરવા માટે ઉદાહરણ ને મુકાબલાનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો ?

(ગ) પ્રયોગો અને ચિત્રોનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો ?

(૪) દરેક મુદ્દાના શિક્ષણને અંતે હુંકમાં પરીક્ષા, અને પાઠને અંતે પુનરાવર્તન કરવામાં આવ્યું હતું ?

(૫) સમયના પ્રમાણમાં શીખનનું નોંધાયે, તે કરતાં વધુ શીખવી દેવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો ?

(૬) કાળા પાટીઆનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો ?

(૭) પાઠનો કઈ નિશ્ચિત ભાગ શિક્ષક વક્ષમાં રાખ્યો હતો ? તે ભાગ સાધી રાખ્યા હતા ?

(૮) પાઠના મુદ્દાઓની ગોઠવણ સાદી, સ્વાભાવિક, ને ક્રમપુર સર હતી કે ટીકાપાઠ વખતે પાઠની તુલના કેવી રીતે કરી તે ઉપર ટીકા કરવી

એનું જ્ઞાન ધણી યોગ્ય સ્ત્રોતોને હોય છે; તેથી તેમની ટીકા ધણીખરી વખત જોઈ નોંધાયે તેવી હોતી નથી. આશા છે કે આ તેમને માર્ગ-દર્શક મળી પડશે.

માખાપો અને શિક્ષક માટે અમૂલ્ય વચનો.

(લેખક: રા. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ, અમદાવાદ.)

૧ વાણી, કાર્ય અને દેખાવ સર્વેમાં તમે તમારો પોતાનો સાં નમુનો બાળકો પાસે મોકો; કેમકે બાળકને ઠપકા કે દીકાની અગત્ય કરે નમુનાની વધારે જરૂર છે. (કહેવાની મતલબ કે બાળકને નકલ કરવાનું ટેવ છે. ઠપકા કે 'ઉપદેશથી સુધરવા કરતાં તે માખાપ અને મહેતાજી રહેણીકરણી સારી લેખને વધારે સુધરે છે.)

૨ જે રસ્તે બાળકો જાય એમ તમે ઇચ્છો છો, તે રસ્તે તં જાઓ. જો તમે તે રસ્તે નહિ જાઓ, તો તમે ઇચ્છો છો તે બાળકો ઉછેરવાનું તમારું કામ સફળતાને નહિ પામે.

૩ બાળક કંઈ જોડું કામ કરે ત્યારે તેને ઠપકા આપવાની આખાં જેટલી તત્પરતા દેખાડીએ છીએ, તેટલીજ તત્પરતા તે જ્યારે કંઈ સા કામ કરે ત્યારે તેને સાખાણી આપવામાં દેખાડો.

૪ બાળક પોતાની માતા, મુરબ્બીઓ ને મહેતાજી પાસેથી જે કં શીખે છે તે કદી પણ બૂચી શકતું નથી, તેથી માતા, મુરબ્બીઓ ને મહેતાજીઓની ફરજ છે કે તેને સારી અને સાચી વાતજ કહો-તેની પાસે સા ને સાચું મોકો.

૫ મનુષ્યનાં લક્ષણ બાલ્યાવસ્થામાંથીજ બંધાય છે. છોકરા છોકરી એ બિભિન્નાં શહેરીઓ-મનુષ્યો છે. તે જો સારાં લક્ષણવાળાં થયાં હોય, તો સમજવું કે બાળપણમાં એમને સુધારવામાં આવ્યાં નથી શિક્ષા કરવામાં આવી નથી. આથી એમ સમજવાનું કે બાળકોને મનુષ્ય બનાવવા માટે તેમને આરબથીજ સારી કેળવણી આપો.

૬ બાળકોને શારીરિક સ્વચ્છતા માટે લક્ષ આપતાં કરો.

૭ તેમની આંખો સારી રાખવા માટે ખૂબ પ્રકાશવાળા ઓરડાને તેમને ઉપયોગ કરવાનું શીખવો.

૮ ખુદી હવામાં નિયમિત અને પૂરતી કસરત કરવાનું તેમને કહો.

૯ તેમને પૌષ્ટિક પણ પચી શકે તેવો પૂરતો ખોરાક આપો.

૧૦ મનમા મારા વિચારો લાવવાનું તેમને શીખવો. શારીરિક આરોગ સાથે માનસિક આરોગ્યની ખામ જરૂર છે. દરેક અશુદ્ધ કે મગ્નીન વિચાર મનથી દૂર રાખવાની-મનમાંથી ઢાંડી કાઢવાની જરૂર બાળકના મનમાં હંસવો.

૧૧ સારાં પુસ્તકો, મારાં માસિકાં ને વર્તમાનપત્રો તે વાંચે અને તે ઉપર વિચાર કરી મનને તેઓ કળવે એવું કરે-એવી બાળકોને ટેવ પાડે.

૧૨ દરેક સ્થિતિના માણસો પ્રત્યે તે માયાળુ થાય અને અત્યારે પોતાની જે સ્થિતિ છે તેને માટે ઉદાસ ન રહે એવું તેના મનને વલણ આપે.

૧૩ જનસેવા કરવાની-સેવાધર્મ જાળવવાની જરૂર તેમને સમજાવે.

૧૪ વિચાર, વાણી અને વર્તનમાં તેઓ સંપૂર્ણ સાહિત્યક થાય એ ઉચ્ચ આદર્શ લક્ષમાં રાખી તેમને કળવે.

૧૫ દરેક સ્થળે દરેક ક્ષણમાં જીવ એ ધિકારવા લાયક છે અને સત્ય એ સ્વીકારવા લાયક છે એવું શિક્ષણ તેમને આપે.

૧૬ આપણી શક્તિ અને આપણો વૈભવ પારકાનું બહુ કરવામાં વાપરવાથી તે સંજ્ઞતાને પામે છે એ સમજાવે. *

કેસીન (દહીની ભૂકી).

(લેખક—મિ. ગોકળભાઈ ઝવેરભાઈ, શિક્ષક, મુમ્બઈ.)

‘કેસીન (Caserio)’ એ દહીની ભૂકીનું અંગ્રેજી નામ છે. એ પદાર્થ દૂધને આધારી તેનું દહી બનાવી, તે દહીને દાખીને (એટલે દાખવાને મારાં ગ્રેમ ખાસ જણાવેલાં હોય છે તેમાં દાખીને) પાખીનો તમામ ભાગ કાઢી નાંખ્યા પછી તેને ખારીક ભૂકી સરખું કરીને, તે ભૂકીને તડકે સારી રીતે સુકવવાથી બને છે. દૂધની બનતી બીજેમાં આ એક નવી બીજનો વધારો હમણાં છેલ્લાં ૭ વર્ષથી થયો છે. તાજા દૂધમાંથી ક્રીમ (મલાઈ) નો ભાગ કાઢી લીધા પછી જે દૂધ રહે તેનું દહી કરીને આ પદાર્થ (કેસીન) બનાવવામાં આવે છે. દોર ઉછેરવાને પૂર્વે રીતે લાયક એના ચરોતરમાં દરેક ક્રીમમચ્ચટો (મલાઈના વેપારી) સેપરેટર (separator) એટલે દૂધ પીવવાના મંચા રાખે છે. તે મંચામાં દૂધ વલોવાય એવી રચના કરેલી હોય છે. ઉચી બેસણી પર લોખંડની પેટી જેવું હોય છે. તે પેટીમાં લાટ જેવું-મંચાનો લાથો ફેરવવાથી

* આ લેખ થોડા ફેરફાર સાથે The Garden of the Importના અમુક અમુક પર્વિ-ઉદનો અનુવાદ છે.

ફરે તેવું સીલીન્ડર હોય છે. પેટી નેવામાં દૂધ ભરી વેગથી હાથો ફરવે છે, એટલે અંદરની લાટના ફરવાથી દૂધ વલોવાઈને એક નળી વાટે કીમ નીકળે છે, ને બીજી નળી વાટે કીમ વગરનું દૂધ-જેને ટાઇ 'ઝાઇ' કહે છે, પણ અફે નામ સેપરેટ કે સેપરેટેડ મિલ્ક (separated milk) એટલે પીવેલું દૂધ કહેવાય છે-નીકળે છે. એ સેપરેટ તાજું ખાવામાં હલકું ને ગુણુકારી છે; પણ અઘાપિ સુધી તેને નિરુપયોગી ચીજ માની વસ્તીથી ઘણું દૂર ઢોળા આવવું પડતું હતું; કેમકે જે સ્થળે એ ઢોળવામાં આવતું ત્યાંથી દુર્ગંધ નીકળતી. એ સેપરેટમાંથી હાલ છ વર્ષથી કેસીન બનાવવામાં આવે છે.

બનાવટ-યુરોપ ને અમેરિકામાં કેસીન બનાવવાનું આજથી સાત આઠ વર્ષ ઉપર પહેલપહેલું શોધી કાઢવામાં આવ્યું તે પહેલાં ત્યાં સેપરેટ ઢોરને પાઈ દેતા, ને વધારાનું ઢોળી દેતા. બ્યાં એ ઢોળવામાં આવતું, ત્યાંથી ધણી દુર્ગંધ ફરમેન્ટેશન (fermentation) થી એટલે સ્વાભાવિક ગરમીના યોગથી ઉભાજો ચઢવાથી નીકળતી હતી. એવી નજીવી ગણાતી ચીજ 'સેપરેટ' હાલ કીમતી થઈ પોલી છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સેપરેટ (દૂધમાંથી મસાઈ કાઢી લીધા પછી રહે તે) નું દહી બનાવવા સાઈ ૧૦૫ ડીગ્રી સુધી ગરમ કરવું પડે છે. નહાવાનું ટાઈપું પાણી જેટલું ઉતું હોય છે તેટલું ઉતું યાય, એટલે ૧૦૫ ડીગ્રી ગરમ થયું, એમ સમજાય છે. એક બે વખત ઉજાતામાપકવત્રથી જોઈ લેવાથી ગરમીનું માપ આપોઆપ સમજાયે. હંડા પ્રદેશમાં એ સેપરેટને ગરમ કરવું પડે છે. ગરમ પ્રદેશમાં તો કુદરતી ગરમીથીજ બાર પંદર કલાકમાં દહીં બંધાઈ જાય છે. દહીને સારા પ્રેમમાં દબાવીને બારીક કરી તડકે સુકવ્યાથી જે સુકી બૂકી તૈયાર થાય તે કેસીન છે. દહીને પ્રેમમાં ત્રણ ચાર કલાક દબાવી-રાખવું પડે છે કેમકે સઘળું પાણી નીકળી જઈ મમળવાથી બૂકી જેવું બની જવું જોઈએ, નહિ તો વિકાશનો ભાગ રહ્યો હોય તો ગરો બંધાઈ જાય છે. તેને બારીક ઘણાદાર કરવા માટે કર્મિય નામનું યત્ર આવે છે, તેનાથી દહીની ઘણી ઝીણી બારીક બૂકી પડે છે. એમ બારીક કનેલા દહીને મારા તડકા-માં બે ત્રણ દિવસ સુકાવા દેવું જોઈએ. વિશ્વાયતમાં કુદરતી ગરમી આપણે અહીંના જેરી ન ગળતી હોવાથી ત્યાં દહીને સુકવવાને ટેબિનેટા (ખાના ખાનાં કપાટા) બનાવે છે. આપણા દેશમાંએ વરસાદના દહાડામાં ટેબિ-નેટનીજ જરૂર પડે છે. એ ટેબિનેટનાં ખાનાંમાં વરાળ દાખલ કરવાને

નળીઓ દાખત કરેલી હોય છે, અને વરાળને સુકી કરવાને તેના પર ચાલુ ફરતો પંખો રાખવો પડે છે, જે ફરતો રાખવાને સ્ટીમ એન્જીન ચાલુ રાખવું પડે છે.

વિજ્ઞાપતમાં સર્વ કામ મોટા પાપા પર કરવામાં આવે છે. ત્યાં સ્ટીમ એન્જીનથી દૂધ પીસવાના સંચા ચાલે છે. પીલેલું દૂધ નળીઓ મારફત ભઠ્ઠી પર ગ્રાઉવેલા વાસણમાં ગરમ થવા જાય છે; ત્યાંથી જોઈતી ગરમી મેળવેલું દૂધ મોટાં મોટાં લાકડાનાં પીપોમાં જાય છે, જ્યાં તેનું દહી બનાવાય છે, ને પછી તે દહીને પ્રેમમાં દળાવાને મૂકવામાં આવે છે, પ્રેમમાં દેવાવેલું દહી કડમિય વડે બારીક કરીને કેબિનેટમાં સુકાવાને ખાનાંમાં આપ્યું આપ્યું પહોળું કરવામાં આવે છે; તે કેબિનેટમાં સુકાઈને 'કેસીન' તૈયાર થાય છે. આ પ્રમાણે કેબિનેટથી બનાવેલું કેસીન મૈથી સરમ ને સૌથી સારો લાવ ઉપજે એવું બને છે. આપણે 'અહીં કેમીન કીમમરમટો' (મલાઈના વેપારી) ખેડા વગેરે જગ્યાનાં ગામોમાં બતાવે છે, પણ તેને એક સરખો તાપ ન મળવાથી કેબિનેટથી સુકાવાયલા કેસીન જેવો માલ બનતો નથી, ને તેથી કિંમત પણ ઓછી ઉપજે છે. કારણકે અમુક પ્રમાણના અમુક એસીડમાં જેટલા પ્રમાણમાં કેસીન પીગળી ભળી શકે, તે પ્રમાણમાં કેસીનની કિંમત લેખાય છે; અને કેસીનને પિગાળનાર એસીડ મોઢા હોઈ તે વધારે વપરાય તેમ પરવડે નહિ. એ કારણથી આપણે અહીંની સ્થાલાલિક ગરમીથી સુકવેલું દહી (કેસીન) ઓછી કિંમતનું લેખાય છે. તોપણ આપણા લોકોને કેબિનેટ વાપરવાનું પાલવતું નથી, કેમકે કેબિનેટ અને તેની સાથેના સર્વ સાંચા, સ્ટીમ એન્જીન સહિત લગભગ પાંચ હજાર રૂપીઆમાં આવે, ને મહીને સાઠ સાઠ દન માલ એકજ કારખાનામાં તૈયાર થાય. પરંતુ આપણે અહીં એક સ્થળે જ્યાંય દૂધ મળે નહિ, ને દૂધી દૂધ એક ઠેકાણે એકઠું કરવાનો ખર્ચ વધારે થાય. વળી કુદરતી ગરમીથી દહી સુકવી કેસીન બનાવવામાં એટલો થોડો ખર્ચ થાય છે કે ગમે તેટલા પ્રમાણમાં થોડી કિંમત કંદ્રી કેસીનની (સર્વના તાપે સુકવેલા દહીને ગામરી કેસીન કહેવામાં આવે છે) ઉપજે તોપણ પાડવે એમ છે.

સફરકે કેસીન, લેકટીક અને ફેન્ટ કેસીન, એમ છુદી છુદી જાતનાં નામની બનાવટ પ્રમાણે એ ઓળખાય છે.

ઉપયોગ—યુરોપમાં એને અનેક ઉપયોગમાં લે છે. જેવા કે કાગળને એક કરવામાં; સાઈકીંગમાં (એળના ઉપયોગમાં); તરેહ તરેહના ઝ્યુઝ (સરેશ) બનાવવામાં; ઈમીટેશન (નકલી દાવીદાંત, અને કચકડો જેનાં બટન, ચપ્પુના હાથા, કાંસકીઓ, અને એવી એવી ચીજો બને છે તે બનાવવામાં, સેનેટોજન (જર્મન બનાવટની ' સેનેટોજન ' નામે પુષ્ટિને માટે-ખોરાકની ચીજ આવે છે તે) બનાવવામાં, વગેરે ઘણાક ઉપયોગમાં એને લે છે. હાલ તો એક્સ્પ્લોઝીવ (ધડકા કરનાર) ચીજ તરીકે એ ઉપયોગી થઈ પડ્યું છે.

' ટેસીન ' અને એના ધંધા સંબંધી અંગ્રેજી ભાષામાં દળદાર પુસ્તકો લખાયેલા છે. એવું એક મોટું પુસ્તક જેની કિંમત ત્રીસ રૂપીઆ, પડે છે, તે વાંચીને પ્રયોગથી બનાવટની રીત પછી કરીને ઇડાકોલોનીઅલ ડેરી કંપની તરફથી સને ૧૯૧૧ ની સાલમાં આણંદમાં પહેલવહેલું ટેસીન બનાવવાનું કારખાનું ખોલ્યું હતું. તે તેટલામાંજ નડીમાદના ડેરીવાળા મીંઝ મોહનલાલે ડાહ્યામાં ફેબ્રીકેટરીમ એન્ડન સહિત બીજું કારખાનું ઉઠાડ્યું. વળી થોડાજ વખત પછી પાણુ આણંદમાં ' ટાલર ' નામનો- જર્મન તરફથી મોટું કારખાનું ઉઠાડવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રમાણે આજથી ૭ વર્ષ પર હિંદુસ્તાનમાં ટેસીન બનાવવાનું શરૂ થયું હતું.

ટેસીનના ભાવ (સારા માલના) હાલ મુરતી મથાના ૭ સાત રૂપીઆ ચાલે છે, પણ અનેક કારણોથી (જે કારણો વર્ણવવાથી આ લેખ લાંબો થઈ જાય) ભાવમાં ઘણી ચઢઊતર વારંવાર થયાં કરે છે.

મેપરેટમાંથી ટેસીન કાઢી લીધા પછી પણ બાકીના પ્રવાહીમાંથી એક ચિકાશમય પદાર્થ મેળવી શકાય એમ છે, જેમાંથી રેશમ જેવા તાર વણી શકાય. આ પદાર્થ મેળવવાના પ્રયોગો બેલ્જિયમની એક પેઢી કરતી હતી, એટલામાં યુરોપની નાદવાચ્યણી (મહાયુદ્ધ) સળગી ઉઠી.

હાલમાં ચરોતરનાં ઘણાંએક ગામોના કીમમરચટો (દ્રવના ગંચા-વાળા) ટેસીન બનાવવાનું બાણુતા યથા છે, અને બનાવે છે, તે ઘણુંખૂંડે અમેરિકા કે ઇંગ્લાંડ જતી દરેક સ્ટીમરમાં ફેરીન ચઢાવે છે. આ પ્રમાણે ટેસીન એ સાધારણ વસ્તુ થઈ જવા આખ્યાથી એ વસ્તુ વિશે આટલું વિવેચન કરવું ઉચિત પાર્યું છે. વળી આ પદાર્થનો પરિચય વાચકની મોઘક-વૃત્તિને બાંધત કરનાર, અને શિક્ષક ને વિદ્યાર્થીની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરવામાં ટાઈ પ્રમંજે સહાયકારી નીવડે એવી આશા પણ રાખવામાં આવી છે.

લણ્યા પણ ગણ્યા નહિ !

(લેખક:-મિ. સાકરલાલ પુસ્તોત્તમ શુક્લ, પ્રે. રે.,
પ્રે. રા. ટ્રે. કો. અમદાવાદ).

નૂતનપુર નામે એક શહેર હતું. તેમાં પ્રમોદચંદ્ર કરીને એક લક્ષ્મી-
ધિપતિ રોક રહેતા હતા. રોકે પોતાની બે સ્ત્રીઓ શુભરી ગયા પછી ત્રીજી
વખત લગ્ન કર્યું હતું. ત્રીજી વારનાં શેઠાણી એટલે સ્વાભાવિક રીતે શેઠના
ધરમાં સર્વત્ર તેમનું જ ચક્રણ હતું. શેઠાણીને એક ત્રીસેક વરસની હિમરનો
ભાઈ હતો. તે પણ રોકને ભાંગ રહેતો હતો. ભાઈમાં અકલ્પના વાંધા
હતા, પણ શેઠના સાળા દેવાથી ખાસ કરીને શેઠનો આશિન વર્ગ તેનું
માન રાખતો હતો; જો કે પાછળથી તે ભાઈની મુખાઈની પુષ્કળ મરકરી
ચલી હતી. જોકે ત્યાં એક શુદ્ધિશાળા ચાલી જતી હતી. તેણે દુકાનનું સવરું
કામકામ હાથે લીધું હતું, અને તેની કુશળતાથી વેપારમાં દર વરસે
હજારો રૂપિયાનો લાભ થતો જતો. આ મુનીમની જગાએ પોતાના ભાઈ
ને ગોઠવવાની શેઠાણીના મનમાં ઈચ્છા હતી. તે વખતે વખત શેઠને
કહેતી કે “મારો ભાઈ આટલાટલા દિવસથી અહીં રહે છે, તોપણ તેને
તો તમે લટકના મેળમાં જ રાખ્યો છે તે કીક નથી. જુઓને, પહેલાં મુનીમ
દર વરસે બે હજાર રૂપિયા નકામા લઈ જાય છે. તે લણ્યો છે ભાગ્ય
શુધી. અને મારો ભાઈ તો શુભરાતી તથા અંગ્રેજી મળીને ખારી મળ-
ની સવા રકમ ચોપડીઓ લણ્યો છે. સાત વખત તો મેટ્રીકની પરીક્ષા
આપી છે. પણ બિચારાનું નરીજ દૂંડું એટલે શું કરે ? સાતે વખત
ત્યાંપાસ ચલે ! બાપી એના જેટલી મહેનત કરનાર કાણ છે ? દરરોજ
દસ દમ્ કયાક સુધી હાથે ધાલીને પાંચાળ કરતો હતો ! હું ખરું કહું છું
કે મારા ભાઈએ બજારમાં જરા પણ ઠસર રાખી નથી, એને બે હજાર
તો રજા પણ વરસ દહાડે માત્ર રૂપિયા પાંચસે આપશે તો બચ છે.
એમ કરવાથી તે દેકાણે પડશે અને તમને વરસોવરસ પંદરસે રૂપિયાનો
લાભો થશે.” રોક મનમાં ધ્યાન સમજતા હતા કે જો આ પુતળાને હું
મુનીમની જગાએ રાખું તો મને ત્રીજો દહાડો દેવાનું કદાચ અને મારા બાર
વગાડી દે; પણ શેઠાણીને ભાઈની નાલાયકી કહી રાકતા નરોલા, તેથી
માન એટલું જ કરેલા હતા કે હજુ તે બધા કામકામમાં ગરામર વાકેશ થયેલ
નથી. થોડી મુદતમાં વોકેશ થઈ જશે તે પછી તમારા કહેવા પ્રમાણે મીઠાં

શેડને બીજી સ્ત્રીએ એક દીકરી થએલી હતી. તેની ઉંમર બાર તેર વરસની હોવાથી તેના લગ્ન સંબંધી વિચાર ચાલતો હતો. એક દિવસ શેડ પોતાની પુત્રીને માટે વર શોધવા સારૂ પેલા મુનીમને મોકલવાનો વિચાર કરી, તે વાત પોતાની સ્ત્રીને જણાવી. સ્ત્રીએ છજુકા કરીને કહ્યું કે જ્યાં હોય ત્યાં તમે મુનીમનેજ આગળ કરો છો, અને મારા બાઈને તો તેણે કંઈ પણ કામ સોંપતાજ નથી ! શેડે કહ્યું હાલે ત્યારે એમ હોય તેમ જાન્યે જણાવે તે કામ માટે મોકલીએ. પછી આપણને પસંદ પડશે ત્યાં લગ્ન કરીશું. શેડે મુનીમને અને પોતાના સાળાને બોલાવી બધી વાતચીત વાકેફ કરી, વીસેક વરસની ઉંમરનો લણ્ણેલોગણેલા સારા વર શોધી આવવાનું કહ્યું. વળી પોતાના સાળાને શેડાણીની રૂબરૂમાં વિશેષ કહ્યું કે બાઈ ! તમે કદાચ દિવસ બહાર નીકળ્યા નથી. સંભાળીને જાણે, અને સૂર્ય અસ્ત થયે પછી આગળ મુસાફરી કરશો નહિ. શેડાણીએ પણ કેટલીક શિખામણ દીધી. પછી જાન્યે જણ પોતાનું કામ કરવા માટે રસ્તે પડ્યા.

શેડાણીના લણ્ણેલા બાઈ એકાદ મૈલ ગયા એટલે તેમના મનમાં એક નવો તરંગ આવ્યો કે તરત પાછા વળ્યા, અને દોડતા ઘેર આવી શ્વાસ ભેર શેડને પૂછ્યા હતા કે ‘ કદાપિ વીસ વરસનો વર ન મળે તો દસ દસ વરસના બે વરની શોધ કરે તો કંઈ હરકત છે ? ’ સાળાનું આવું વિચિત્ર બોલવું સાંભળી શેડ તો સખેદાશ્ચર્ય તેના સામું જોઈ જ રહ્યા. પાસે શેડાણી બેઠાં હતાં. તેમને પણ નવાઈ લાગી, પરંતુ તે ધીમેથી બોલ્યા બાઈ ! એવું તે કહી બને ? બાઈ બોલ્યા કેમ બહેન ? કેમ ન બને ? દસ ને દસ વીસ, બરાબર વીસ વરસનો મેળ થઈ રહે છે એટલે શો વાંધો છે ! શેડાણીએ ધમકાવીને કહ્યું કે જાણે જા ! એક કન્યાને, વળી બે વર તે હોય ! વીસેક વરસના સારા વરની શોધ કરી લાવજે, અને પરમેશ્વરે આપેલી અકલનો જરા ઉપયોગ કરજે.

‘ જહુ સારું ત્યાં જોઈ તમારી ઈચ્છા ’ એમ કહી બાઈએ તે પાછી સપાટાગંધ પોતાની મુસાફરી ચાર કરી. પાંચ મૈલ ગયા પછી એક નદી આવી. તે નદીને પેલે પાર માત્ર એકજ બેતરવા દૂર ગામ હતું. અકલના ખાંચે નદી બેતરવાનું ચાર કર્યું. બરાબર અર્ધી નદી બેતરવા પશ્ચિમ દિશામાં સૂર્યનારાયણ અદસ્ય થયા તે તેણે જોયું, અને બનેલીએ આપેલી શિખામણ તરત યાદ આવી. બસ થઈ રહ્યું ! મૂર્ખ શિશુમળિએ

ત્યાંથી એક પણ ડગલું આગળ ભરતું બંધ કર્યું. એમને એમ નદીમાં બેસી
જઈ મુસાફરી બંધ કરી. નદીમાં પાણી બહુ ઊંડું નહોતું. લાઈ બેઠા ત્યારે
તેમને ગળા મુધી પાણી આવ્યું હતું. આવી સ્થિતિમાં તેમણે આખી રાત
પૂરી કરી અને જોવા સુરોદય થયો કે તરત ઊભા થઈને નદી બહાર
આવ્યા. આ વખતે લાઈની માડી વહે થઈ હતી. બાર કલાક પાણીમાં રહેવા-
થી શરદી લાગુ પડવાને લીધે સખત તાવ આવ્યો હતો. હવે એક ડગલું
પણ આગવાની સત્તા નહિ હોવાથી લાઈસાહેબ કિનારા ઉપર જઈ લાંબા
મઈને નદીની રેતીમાં મૂકા. એટલામાં ત્યાં થઈને એક ગાડી નૂતનપુર
જતી હતી તેમાં બેસનારે શેના સાળાને એળખ્યો. તેણે ગાડી ઉભી રખાવી
સખગી હાઈકેનથી વાકિફ થઈ તે પરાક્રમી પુરુષને ગાડીમાં બેસાડી રોકેને
ત્યાં પહોંચાડ્યો. લાઈતું પરાક્રમ બણી રોકતું હસતું તો માયજ નહિ.
શેઠાણી પણ જાનાંમાનાં પેટ પકડીને મુશ્કેલ હસ્યાં. બે દિવસ પછી પેમે
મુનીમ વરની શોધ કરીને આવ્યો. શોધે જાતે ત્યાં જઈ તપાસ કરીને
ખાતરી કરી તો મુનીમનું કામ મંતોપકારક માત્રમ પડ્યું. પછી પોતાની
હન્યાને ત્યાં વિવાહ કર્યો.

આ બતાવ બન્યા પછી : પેમે શેઠાણી હંમેશાં પોતાના લાઈને
શિખામણ આપે કે જો લાઈ દેવાની ઉદ્દેશથી બધું કામકાજ કરીએ. પેમે
મુનીમ દેવો અકલવાળો છે ! શેના દલા પહેલાં તો તે તરત કામ કરી
આવે છે. વળી એક કામ સાથે બીજાં બે કામ કરતો આવે છે. લાઈએ
આ બે વાત બરાબર લક્ષમાં રાખી. એક દિવસ રાત્રે શેડે મુનીમને એક
અગત્યના કામ માટે દેટલીક સૂચના આપી સવારની ગાડીમાં મુંબઈ જવા-
નું કહ્યું. તે વખતે પેમા લાઈ ત્યાં લાજર હતા. બીજી બાજનમાં તો તેને
પૂરી ચમજ ન પડી પણ મુનીમને સવારે મુંબઈ જવાનું કહ્યું એટલે વાત
બરાબર ખ્યાનમાં લીધી. બ્લેનની પટેલી શિખામણનો ઉપયોગ કરવા
લાઈએ મન સાથે દંડ નિશ્ચય કર્યો, અને કાઈને દેવા વિના જાનોમાનો
રેશન જઈ ગતની મેઝમાંજ મુંબઈ જવા ઉપડ્યો. ગ્રાન્ડરોડ રેશને લીનરી
રેશનમાંથી બહાર આવી મુંબઈનાં દઈન કરી એક લીન ઉપર પોતાનું
નામ લખ્યું. અને તરતજ વળતી ટ્રેનમાં બેગી સવારમાં નૂતનપુર રેશને
લીનયો. શેના હુકમ પ્રમાણે તે વખતે મુંબઈ જવા માટે મુનીમ, રેશન
ઉપર આવ્યા હતા. તેમને ટીપ્પટ લેતાં અટકાવ્યા અને કહ્યું કે હું મુંબઈ

શેઠને બીજી સ્ત્રીથી એક દીકરી-થએલી હતી. તેની ઉંમર બાર તેર રસની હોવાથી તેના લગ્ન સંબંધી વિચાર ચાલતો હતો. એક દિવસ શેઠ પાતાની પુત્રીને માટે વર શોધવા સારૂ પેલા મુનીમને મોકલવાનો વિચાર કરી, તે વાત પોતાની સ્ત્રીને જણાવી. સ્ત્રીએ જણાવે, કરીને કહ્યું કે જ્યાં હોય ત્યાં તમે મુનીમનેજ આગળ કરો છો, અને મારા બાઈને તો તેવું કંઈ પણ કામ સોંપતાજ નથી ! શેઠે કહ્યું બલે ત્યારે એમ હોય તો બન્ને જણને તે કામ માટે મોકલીએ. પછી આપણને પસંદ પડશે ત્યાં લગ્ન કરીશું. શેઠે મુનીમને અને પોતાના સાળાને બોલાવી બંધી વાતથી વાકેફ કરી, વીસેક વરસની ઉંમરનો લણ્ણેલોગણેલો સારા વર શોધી આવવાનું કહ્યું. વળી પોતાના સાળાને ગેડાણીની રૂબરૂમાં વિશેષ કહ્યું કે બાઈ ! તમે કોઈ દિવસ બહાર નીકળ્યા નથી. સંભાળીને જાઓ, અને સૂર્ય અસ્ત થયા પછી આગળ મુસાફરી કરશો નહિ. ગેડાણીએ પણ કેટલીક શિખામણ દીધી. પછી બન્ને જણ પોતાનું કામ કરવા માટે રસ્તે પડ્યા.

શેડાણીના લણ્ણેલા બાઈ એકાદ મૈલ ગયા એટલે તેમના મનમાં એક નવો તરંગ આવ્યો કે તરત પાછા વળ્યા, અને દોડતા ધેર આવી પહોંચે. બેર શેઠને પૂછવા લાગ્યા કે 'કદાપિ વીસ વરસનો વર ન મળે' તો દસ દસ વરસના એ વરની શોધ કર તો કંઈ દરકત છે ?' સાળાનું આવું વિચિત્ર બોલવું સાંભળી શેઠ તો સખેદાશ્ચર્ય તેના સામું જોઈ જ રહ્યા. પાસે શેડાણી બેઠાં હતાં. તેમને પણ નવાઈ લાગી, પરંતુ તે ધીમેથી બોલ્યાં બાઈ ! એવું તે કદી બને ? બાઈ બોલ્યા કેમ બહેન ? કેમ ન બને ? દસ ને દસ વીસ, બરાબર વીસ વરસનો મેળ યઈ રહે છે એટલે શો વાંધો છે ! શેડાણીએ ધમકાવીને કહ્યું કે જાણે જા ! એક કન્યાને વળી એ વર તે હોય ! વીસેક વરસના સારા વરની શોધ કરી લાવજો, અને પરમેશ્વરે આપેલી અક્ષતનો જરા ઉપયોગ કરજો.

‘બહુ સારૂ ત્યારે જેવી તમારી ઈચ્છા’ એમ કહી બાઈએ તો પાછી સપાટાબંધ પોતાની મુસાફરી શરૂ કરી. પાંચ મૈલ ગયા પછી એક નદી આવી. તે નદીને પેલે પાર માત્ર એકજ ખેતરવા દૂર ગામ હતું. અક્ષતના ખાંચે નદી જિતરવાનું શરૂ કર્યું. બરાબર અર્ધી નદી જિતયો કે પશ્ચિમ દિશામાં સૂર્યનારાયણ અદસ્ય થયા તે તેણે જોયું, અને બનેલીએ આપેલી શિખામણ તરત યાદ આવી. બસ યઈ રહ્યું ! મૂર્ખ શિરોમણિએ

ચાંથી એક પણુ ડગલું આગળ ભરતું બંધ કર્યું. એમને એમ નદીમાં બેસી જઈ મુસાફરી બંધ કરી. નદીમાં ખાણી બહુ ઉંડું નહોતું. લાઈ બેઠા ત્યારે તેમને ગળા સુધી પાણી આવ્યું હતું. આની સ્થિતિમાં તેમણે આખી રાત પૂરી કરી અને જોવો સુરોંધ્ય થયો કે તરત ઉભા થઈને નદી બહાર આવ્યા. આ વખતે લાઈની ઝાડી વલે થઈ હતી. બાર કલાક પાણીમાં રહેવાથી શરદી લાગુ પડવાને લીધે સખત તાવ આવ્યો હતો. હવે એક ડગલું પ્રણુ ચાલવાની સત્તા નહિ હોવાથી લાઈસાહેબ કિનારા ઉપરજ લાંબા થઈને નદીની રેતીમાં સૂતા. એટલામાં ત્યાં થઈને એક ગાડી નૂતનપુર જતી હતી તેમાં બેસવારે શેઠના સાળાને ઝોળખ્યો. તેણે ગાડી ઉભી રખાવી સઘળી હાજીકતથી વાંકેક થઈ તે પરાંકમી પુરવને ગાડીમાં બેસાડી શેઠને ત્યાં પહોંચાડ્યો. લાઈનું પરાક્રમ જાણી શેઠનું દસલું તો માપજ નહિ. શેઠાણી પણુ છાનાંમાનાં પેટ પકડીને પુષ્કળ હસ્યાં. બે દિવસ પછી પેલો મુનીમ વરતી શોધ કરીને આવ્યો. શેઠે જાતે ત્યાં જઈ તપાસ કરીને ખાતરી કરી તો મુનીમનું કામ સંતોષકારક માલમ પડ્યું. પછી પોતાની કન્યાનો ત્યાં વિવાહ કર્યો.

આ બનાવ બન્યા પછી ; પેલી શેઠાણી હંમેશાં પોતાના લાઈને શિખામણુ આપે કે જો લાઈ! હૈવાતી ઉકેલથી બપું કામકાજ કરીએ. પેલો મુનીમ જેવો અશ્રવણો છે ! શેઠના કહ્યા પહેલાં તો તે તરત કામ કરી આવે છે. વળી એક કામ સાથે બીજા બે કામ કરતો આવે છે. લાઈએ આ બે વાત બરાબર લક્ષમાં રાખી. એક દિવસ રાત્રે શેઠે મુનીમને એક અગત્યના કામ માટે કેટલીક સૂચના આપી સવારની ઝાડીમાં મુંઝઈ જવાનું કહ્યું. તે વખતે પેલા લાઈ ત્યાં હાજર હતા. બીજી બાજતમાં તો તેને પૂરી સમજ ન પડી પણુ મુનીમને સવારે મુંઝઈ જવાનું કહ્યું એટલી વાત બરાબર ધ્યાનમાં લીતરી. જ્ઞેનની પહેલી શિખામણુનો ઉપયોગ કરવા લાઈએ મન માથે દઢ નિશ્ચય કર્યો, અને કાઈને કહ્યા વિના છાનોમાનો રેશન જઈ રાતની મેલમાંજ મુંઝઈ જવા ઉપડ્યો. ગ્રાન્ટરોડ રેશનને બનરી રેશનમાંથી બહાર આવી મુંઝઈનાં દર્દન કરી એક લીંત ઉપર પોતાનું નામ લખ્યું, અને તરતજ વળતી ટ્રેનમાં બેસી સવારમાં નૂતનપુર રેશનને લીતર્યો. શેઠના કુકમ પ્રમાણે તે વખતે મુંઝઈ જવા માટે મુનીમ રેશન ઉપર આવ્યા હતા. તેમને ટીકીટ લેતાં અટકાવ્યા અને કહ્યું કે હું મુંઝઈ

જઈ આવ્યો હવે તમે જશો નહિ. મુનીમ વિચારમાં પડ્યો કે આ શું બક છે ! બધી વાત ભણ્યા પછી તે પેટ પકડીને દસ્યો, અને દીકાટ લઈ પોતે રવાના થયો. ભાઈએ ઘેર જઈને શેકને વાત કરી, અને સાથે સાથે ‘ મુનીમ ના કહ્યા છતાં મુંબઈ ગયા ’ તે પણ કહી દીધું. શેક બોલ્યા ભાઈ ! તમે ભીંતિ નામ લખી આવ્યા તેમાં મારું શું વળ્યું ? હોરા ઘોઘે જઈ આવ્યો ને ડહેલે હાથ દઈ આવ્યો ! એવું તમે કયું. નકામું ભાડું ખરચી પાંચ રૂપીઆને ઘેર ખેંચાડી !

દેવલાક માસ પછી વળી શેકાણીએ પોતાના ભાઈને માટે શેકને ફરી ભલામણ કરી. ગેઠે પેલા બનાવ માફ કરાવ્યા, પણ સ્ત્રીની હક ! તે બોલી એમ નહિ ચાલે ! એતો રોય ! બધાં માણસોમાં સરખી આકલ ક્યાંથી હોય ! શેકે કહ્યું પંદર દિવસ પછી તમારા કહેવા પ્રમાણે મુનીમને રજા આપી, તે જગા તમારા ભાઈને આપીશું.

આઠેક દિવસ પછી શેકને જરા સખત તાવ આવ્યો. શેકાણીએ તરત જ દાકતરને બોલાવવાને માટે પોતાના ભાઈને મોકલ્યા. ભાઈએ બહેનની આસા તરતજ માથે ચઢાવી. રસ્તામાં તેમના વિશાળ મગજમાં ફૂરી આવ્યું કે એક કામ બેગાં બીજાં બે કામ કરવાનો આવો અતુકૂળ પ્રમંગ ફરી ફરીને મળશે નહિ; આ લાગ સાચો છે. કારણ કે મારા આવ્યા પછી એકદમ શેકને દસ બાર દીક્રી તાવ ચઢી જવાથી તેમના રામ રમી ગયા હોય, કાયા તો પાણીનો પરખોરો છે ! જરૂર મરી ગએલા, માટે લાવને તેમને માટે ખાંપણ વગેરે લેતો જઈ, અને વળી સર્ગાવહાલાને પણ કહેતો જઈ. પછી તે દાકતરને જલદી આવવાનું કહી, પેલાં બે ઉત્તમ કામ કરીને સર્ગાવહાલ ઘેર ગયો. બહેને રખતે લાયક સાધનો વ્હેઈ, ભાઈને લાવવાનું કારણ પૂછ્યું. ભાઈ તેનો ચલાયોગ્ય ઉત્તર આપી રહ્યા, એટલામાં તો સર્ગાવહાલાં રડતાં રડતાં આંગણમાં આવીને બેઠાં. દાકતર સાહેબ પણ આવી પહોંચ્યા. શેકાણી તો વિચારી આજી બની ગઈ. ભાઈનું કહાપણ જાણી બધાંએ મોંમાં આંગળીઓ ધાલી. શેકે શેકાણીને તે વખતેજ પૂછ્યું કે કહો તો મુનીમને રજા આપી અત્યારેજ તેની જગાએ તમારા ભાઈને રાખીએ ! હવે તેનામાં ખરેખરી હેશિયારી આવી છે ! એક કામ સાથે બીજાં આવાં બે ચાર કામ કરી નાખશે ! ખરીદી અને વેચાણમાં પણ સોના સાફ કરી આપેલુંને જજરા નફો કરી, આપશે ! શેકાણી તો ચૂપજ-

ચંદ્ર ગયાં. તેનાથી હું પણ જોવાયું નહિ. છેવટે શેડે કહ્યું કે તમે બહુ લણ્યો છે, બહુ લણ્યો છે એમ કહીને કુલાશ મારો છો, પણ જોયું ! સમજ્યા વિના પોતાં ગોખી વેદીઆ દોરતી પેઠે -લણ્યા તથી શું થયું ! લણ્યા પણ ગણ્યા નહિ ! સાત વરસે પણ મેટ્રિકમાં પાસ થવાયું નહિ, તેનું કારણ જણ્યો છો ? લણ્યા પણ ગણ્યા નહિ ! લાઈની બાવદારિક કુદિમાં ગાડાના પેડા જોવડું મોટું મીઠું જોવામાં આવે છે, તેનું કારણ જણ્યો છો ? તેનું કારણ લણ્યા પણ ગણ્યા નહિ ! એજ છે. હવે શેડાણી બરાબર સમજ્યાં, અને તે પછી દોઢ દિવસ તે મૂર્ખને માટે શેડને કંઈ પણ લલામણ કરી નહિ. શેડાણીની શરમે તે મૂર્ખના સરદારને શેડે તરફથી ગરગડીલ તો ન મળ્યું; પણ જેવી રીતે શેરડી વણુધો ઝેરડો પોપાય તેવી રીતે પેટ ભરી, એવાંને એવાં ઉમદા કામ કરી પોતાનું જીવન પૂરું કર્યું.

“ મધપુરા ”

(લેખક:—મિ. બળદેવજી જીવનલાલ અમદાવાદી, મુખ્ય મૂલ, ધોળકા.)

“ મધમાખી તું મેં તુ, હુનર તણી નિશાળ ”

“ મનહર મધપુરા રમે, રસ મહે તલકાળ ”

“ મધ મીઠું ચૂની લઈ, મીણુ કરે તૈયાર. ”

“ સરે કામ તેથી ધણાં, શુણુ તે કરે અપાર. ”

સરકારી વાચનમાળાની શુજ્ઞાતી બીજી ચોપડીનો આવનમો પાઠ “ મધમાખ ” વિશેનો છે. પદાર્થપાઠ તરીકે ૭-૮ વર્ષની ઉંમરના બાળકને તે શીખવવાનો છે. તેથી વર્તમાન્યુર ટેકસ કુક્ષ રીવિઝન કમિટિએ તેવાં બાળકોની શક્તિ અનુસાર તે પાઠની રચના કરેલી છે; પરંતુ શિક્ષણ-શાસ્ત્રના એક અતિ અગત્યના સિદ્ધાંત તરીકે આ પાઠ શીખવનાર શિક્ષકને, મધમાખ અને મધપુરા મંખંધી વધારે જ્ઞાન મેળવવાની જરૂર છે. આવું મધપુરાનું વધારે જ્ઞાન આ લેખકે શિક્ષક બધુઓને મળા સહે, એ લેખકનો મુખ્ય દેવ છે.

મધપુરાની સમિતર હકીકત અને મધમાખોનાં જીવનની હકીકત મેળવવા માટે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ પોતાની સર્વ મંપતિ અને અનેક હાંદગી-ઓનો ભોગ આપેલો છે; અને તે વિદ્વાનોના પ્રતાપે મધપુરા મંખંધી સંલેક વર્ણન આજે આપણે જાણી સમજીશું. જુબર, રેઝમેર, લણક, ને કેન્ડીવ

જેવા વિદ્વાનોએ આ વિષયનો ઉડો અભ્યાસ કરી અનેક મથો બહાર પાડ્યા છે; પરંતુ અત્યારે આપણે માત્ર મુખ્ય મુખ્ય મંદિરો દર્શીકત જ નજીકથી.

મધપુડાનો ઉદ્દેશ,

મધમાખે મધપુડા બનાવવામાં મુખ્ય ચાર બાબતો પર ધ્યાન આપતી હોય એમ જણાય છે.

(૧) સત્તા. (૨) સંરક્ષણ. (૩) ખોરાક મંગલ ને (૪) વંશવૃદ્ધિ.

આ ચારે હેતુ મધપુડાની અંદરની માખીઓ મંબંધી દર્શીકત જણવાથી વધારે સહેલાઈથી જાણી શકાય.

મધપુડાની અંદરની માખીઓ.

મધપુડામાં બધાં ચર્ધને ચાર પ્રકારનાં પ્રાણીઓ જણાય છે.

(૧) રાણી. (૨) નર. (૩) પરિચારિકા કે દાસીઓ. (૪) ઇંડાં.

રાણીની સત્તા.

મધપુડા એ ખરેખર નાનું રાજ્ય છે. મધપુડામાં સર્વોપરી સત્તા રાણીની છે; પરંતુ પોતાની પ્રજાની ઇચ્છાને જાનુસરીને કેટલીક વખત રાણીને પણ ચાલવું પડે છે. મધપુડાની અંદરના પદ્ધતિશાસ્ત્ર દ્રષ્ટિએ રાણીને રહેવા માટે ખાસ રાજમહેલ જુદો જ તૈયાર કરેલો હોય છે. તે મહેલની આસપાસ રક્ષક (દાસીઓ) રાત દિવસ ચોકી કરે છે. રાણીને જમવાનો થાળ અમુક રાજસેવિકાઓ અતિ પરિશ્રમ લઈ દરરોજ તૈયાર કરે છે અને એ રીતે ઉત્તમોત્તમ મુવાસિત મધ રાણીને દરરોજ નિયમિત રીતે મળે છે. મધપુડાની પ્રજા રાણી તરફ અપૂર્વ માનની નજરથી જુએ છે. તેની અતિશય સંભાળ રાખે છે, અપાર મમતા દર્શાવે છે અને તેના એક જ અવાજની સાથે તેની આજ્ઞાને શિરસા વંચ ગણતી સર્વ દાસીઓ એકે સપાટે સેવામાં હાજર થાય છે. જો રાણીના શરીરને કંઈક હરકત હોય, તો આજો મધપુડા ખળભળી ઉઠે છે, અને આકંઠ કરવા માંડે છે. કોઈ વખતે જો મધપુડા જોખમમાં હોય, તો પ્રથમ રાણીના રક્ષણ માટે સર્વ ઉપાયો લેવામાં આવે છે. શિયાળાની ઠંડકડતી ઇંડીમાં દાસીઓ મધ બનાવી શક્તી નથી તે વખતે સગ્રહ કરી રાખેલા મધનો જથ્થો ખૂટવા આવે છે. આ પ્રસંગે અનેક દાસીઓ જૂખના દુઃખે પોતાના પ્રાણ છોડે છે, છતાં પોતાની રાણીને પોતાના દેહનું જલિદાન આપીને પણ તેઓ જીવતી રાખે છે. કેટલી નીમકદલાલી !

સંપૂર્ણ અને આબાદ મધપુડાની વસ્તી ને કાપ.

એક સંપૂર્ણ મધપુડામાં ઝાણમાં ઝાણ ૧ લાખ ૨૦ હજાર કાપ હોય છે, અને તેમાં બધી મળીને ૮૦ હજાર મધમાખો રહે છે. રાણી જ્યારે ઈડા મૂકે છે, ત્યારે ૧૦ હજાર કાપ ઈડા ઉછેરવાં માટે જુદા રાખવામાં આવે છે. ૪૦ હજાર કાપ કામ કરનારી દાસીઓને માટે હોય છે. - કેટલાકમાં રાણી તથા નર પોતાનો સમાવેશ કરે છે. કેટલાક કાપોમાં મધનો સંગ્રહ શિયાળાને માટે કરી, રાખવામાં આવે છે અને મહિના મધને બહારની કાઈ હરકત ન નડે એટલા માટે એવા કાપોનાં મોં મીણુથી છાંંદી - લઈ બંધ કરવામાં આવે છે. બનરમાંથી કે પોતાના ખેતરમાંથી આવેલા અનાજને સાફસફ કરી કુંડબની સ્ત્રીઓ માટીની ટાડીઓ કે લડારીઆમાં જેમ અનાજ અમુક મુદત માટે મંચડી રાખે છે, તેવુંજ કામ દાસીઓ મધ સંગ્રહી રાખવા કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ અનાજ બગડી કે સળી ન જાય તેને માટે કેટલાક અનાજમાં પારો, કેટલાકમાં લીમડાનાં પાંદડાં ને કેટલાકમાં સહજ દિવેલ જેવું ભેળવવામાં આવે છે, તેવીજ રીતે મધ સંગ્રહી રાખનાર મધ-માખીઓ, પોતાના કંપમાંથી “દાસિક એસીડ” કાઢી તે બગડી ન જાય એટલા માટે મધની અંદર ભેળવે છે; ને પછી કાપનાં મોં મીણુથી બંધ કરે છે. આ હકીકત સંપૂર્ણ અને આબાદ મધપુડાની છે. આપણા પ્રાંતમાં જે મધપુડા જોવામાં આવે છે તે બહુધા ઘણા નાના ને અપૂર્ણ હોય છે, કારણ કે તેને ખાસ શ્રમ લઈને ઉછેરવામાં આવતા નથી; પરંતુ ખીજ દેશોમાં તો મધપુડા પૂરતા શ્રમથી ઉછેરવામાં આવે છે ને તેને માટે મોટી મોટી કંપનીઓ ચાલુએલી હોય છે.

મીણુની ઉત્પત્તિ.

ઉપરના વિવેચનમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે સંગ્રહી રાખેલા મધથી ભરેલા કાપનાં મોંમાં બંધ કરવા મધમાખીઓ મીણુ બનાવે છે. પરંતુ મધ-માખી વિશે પાઠ શીખવતાં વિદ્યાર્થી સ્વભાવિક રીતે પ્રશ્ન કરે છે કે મીણુ કેનું બને છે, શી રીતે બને છે ને મીણુ તથા મધ જેવા પદાર્થો એકજ જાતનાં પ્રાણી (મધમાખો) શા નેહુથી બનાવે છે? ઘણા શિક્ષકો આ પ્રાશ્નતથી સંપૂર્ણ વાકેફ હોતા નથી, કારણ કે ખીજ ચોપડીમાં એટલુંજ જણાવ્યું કે “મધ મીઠું ચૂસી લઈ મીણુ કરે તૈયાર” આ હકીકત વધારે પ્રુધાસા સહિત એટલા માટેજ સમજવાની જરૂર છે. મધપુડાની અંદર જે

પરિચારિકા કે દાસીઓ છે તે એ જાતની હોય છે. (૧) મીણુ બનાવી પ્રુડાનો (મધપ્રુડાનો) પાયો નાખનારી, ને (૨) પ્રુડાનો પાયો ન ખાયા પછી તૈયાર થએલા મીણુમાંથી કોપ તૈયાર કરવાનું કામ કરનારી. મીણુ ઉત્પન્ન કરનાર દાસીઓ કોપ તૈયાર કરનાર દાસીઓ કરતાં શરીરમાં મોટી હોય છે. મીણુ માખીઓના શરીરમાં વિવિધ રીતે ઉત્પન્ન થાય છે. મીણુ બનાવનારી માખીઓ પ્રથમ ફૂલની અંદરના મધને ચૂસી લે છે; ત્યાર પછી એકની પાછળ એક એમ દારમાખાની માફક અથવા લોલકની માફક કહો કે ફૂલના દારમાં જેમ એક ફૂલની પાખંડી ઉપર ઉપરના ફૂલનો નીચલો ભાગ આવી રહે છે તેમ તરુકામાં ૨૪ કલાક સુધી પ્રુષ્પમાખાની પેડે ટકાઈ રહે છે. તે અરસામાં સૂર્યની ઉષ્ણતા કિરણદ્વારા તેમના શરીરની ત્વચા મારફત તેમના શરીરમાં પ્રવેશે છે અને તેમના જઠરમાં રહેલા મધના રસ સાથે મિશ્રણ થઈ એક નવો રાસાયનિક સંયોગ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રાસાયનિક વિકારજ તેમના શરીરમાં મીણુ ઉત્પન્ન કરે છે. આ બાબત વધારે સ્પષ્ટ સમજવા માટે આપણે ગાયનો દાખલો લઈએ. ગાય દિવસે ઘાસ કપાસીયા વગેરે જુદો જુદો ખોરાક લઈ જઠરમાં ભરે છે, જઠરમાં ગયા પછી તેના શરીરની અંદરના આંતરડાના અને બીજા શરીરના અવયવોથી ઉત્પન્ન થતા રસ તેમાં ભળે છે ને તે ગાયના શરીરમાં દૂધ ઉત્પન્ન કરે છે. સ્ત્રીઓના સ્તનમાં, બકરીના આગળમાં અને સર્પિ ધવરાવનારાં પ્રાણીઓની માદામાં આવા રાસાયનિક વિકારથીજ દૂધ પેદા થાય છે એટલે ખરેખરી રીતે તે શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થતો એક જાતનો રસજ છે, તેમ મીણુ પણ મધમાખીના શરીરનો રાસાયનિક વિકારથી ઉત્પન્ન થએલો એક જાતનો રસજ છે. મીણુ ઉત્પન્ન કરનારી માખીઓના પેટની બાજુમાં ઝીણી ત્વચાની કાથળા જેને વેંકસમેગ કે મીણુશ્રય કહે છે, તે મીણુશ્રય બ્યારે શરીરમાં મીણુ તૈયાર થાય છે ત્યારે ફૂલે છે (સ્ત્રીઓના સ્તન પણ દૂધનો જ્યો વધવાથી ભરાઉ ને મોટાં જણાય છે તેમ). આ મીણુશ્રયમાં આક લાગ હોય છે અને મીણુશ્રયની ત્વચાના ઝીણાં છિદ્રો વાટે તે બહાર ઝરપે છે. બહાર નીકળતી વખતે તે પાતળું પારદર્શક ને ઉનું હોય છે, પટ્ટીથી ઘટ્ટ, સહજ શ્વેત ને હલું પડે છે. આ બધી હકીકત પરથી સ્પષ્ટ થયું કે મીણુ એ કંઈ નહિ પણ એક પ્રકારનું રાસાયનિક પરિવર્તન છે અને એ માખીઓ જે મધ ફૂલમાંથી ચૂસે છે તેમાંથીજ થાય છે.

મધુપુરાની રચના.

મધુપુરાનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરનાર રાય કે રંક, અમીર કે ફકીર, સ્ત્રી કે પુરુષ ગમે તે હોય તોપણ એક વખત તો આશ્ચર્યચકિત થયા વિના ઢાઈથી રહી શકાતુંજ નથી, મધુપુરાની રચના આટલી બધી મનોહર, રમણીય, નિયમિત અને અતિશય સ્વચ્છતાભરી માન મધમાખીઓ જ કરી શકે છે. ઢાઈ મનુષ્ય કગામાં ગમે તેટલો પ્રવીણ હોય, ગમે તેટલો બુદ્ધિમાન હોય, પણ આ કુદરતના કારીગર (મધમાખીઓ) પાસે તેની કળા ને બુદ્ધિ બન્ને પાણી ભરે છે. આવા મધુપુરાની રચના જ્યારે ચતી હોય એટલે ત્યારે મધમાખો પુરો બાંધવાનું કામ સર કરતી હોય, ત્યારે તેનું અવલોકન કરવા પાશ્વત્ય દેગામાં પડાપડી થાય છે. તે જોવા માટે ઘણે દુરથી માણસો આવે છે. પ્રિય વાચક, તમે જો અવકાશ મળે તો એકદ વખત આ કુદરતના કારીગરની કરામત જોઈને સ્થિતિનિયંતાની અપાર લીલાના રસનું પાન કરજો.

મધુપુરા તૈયાર કરવામાં બધી દાસીઓ કામે લાગે છે. મીણ ઉત્પન્ન કરનારી દામીઓના શરીરમાંથી મીણ ઝંરવા લાગે એટલે આલુ બાલુ તેની ઝીણી ઝીણી ગોળીઓ બંધાઈ જાય છે. આ ગોળીઓ ખીજ મધમાખીઓ લાવે છે ને જે જગા મધુપુરા બાંધવા માટે સજીની સંમતિથી પ્રથમ નક્કી કરી મેકેલી હોય છે, તે જગાપર તે ગોળીઓની દાર કરે છે. આવી એક સીધી દાર ૬ ઈંચ લંબી, ૪૬ ઈંચ જાડી, ને ૬ ઈંચ લાંબી હોય છે. આવી દારો જોડતા પ્રમાણમાં પામે પામે થઈ ગયા પછી એક દાસી એક દારની વચ્ચે મીણની ગોળીપર આવી બેમે છે અને તેને પોલી કરવા માંડે છે. વળી ખીજ આવી તેને વધારે ઉડી બનાવે છે. ત્રીજી આવી વળી વધારે ઉડી કરે છે અને પ્રથમની એ મીણની ગોળીને મૂંગળીના જેવું લાંબુ ટાપનું રૂપ આપે છે, આલો એક-કાપ તૈયાર કરવામાં ૨૦ મધમાખોને કામે લાગવું પડે છે. એક દારના ટાપ તૈયાર થયા પછી ખીજ, ત્રીજ, ચોથી એમ સર્વ દારોના ટાપ તૈયાર કરી તેને મીણની ગુદા જેવું બનાવે છે. સ્વાર ગાદ એ લટકતા મધુપુરાની પાછલી બાલુએ માખીઓ કામે લાગે છે ને પાછળથી તેને દારે છે અને એક સરોગ નળીની માફક ટાપને પોલો કઠે છે, અને પછીથી એક ટાપનું જોડણું ખીજ ટાપ સાથે માંડેથી દારીને કરવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે આખો મધુપુરા તૈયાર થાય છે.

એક દારના કાચ પૂરા થાય એટલે જ્યાં કાપનાં મોઢાં બરાબર સરખાં, ચક્રચક્રિત ને પોલીસ કરવામાં માખીઓ પોતાનું પૂરું ધ્યાન આપે છે. પુઝાની દેટલીક દારો તૈયાર થયા પછી બરાબર વ્યવસ્થા એક હોત બાંધવાનું કામ આવે છે ને ચારે બાજુ બીંત ગંધાયા પછી તેની અંદર રાણીનો રાજમહેલ વધારે કાળજીથી અને સમવસ્તુતાવાળો તૈયાર કરવામાં આવે છે. મહેલ પૂરો થયા પછી આલુઆલુ પ્રથમના જોવાળ કાપો પાછા તૈયાર કરી મધપુઝા પૂરો કરે છે. દરેક મધપુઝાની રચના વખતની પહેલી દાર જોળખી કાઢવા ખાસ નિશાની એટલીજ છે કે સાચી પહેલી દારના કાચ પંચકોણાકૃતિના ને બીજી જાંબી દારોના કાચ પટ્ટકોણાકૃતિના હોય છે.

મધપુઝાની પ્રજા વિષે સામાન્ય હકીકત.

મધપુઝાની અંદરની પ્રજાના પ્રથમ જથ્થાવ્યા પ્રમાણે ચાર ભાગ (૧) રાણી (૨) દાસી (૩) નર (૪) ઇંડાં, એમનું સામાન્ય વર્ણન હવે કરીએ:-
રાણી.

રાણી મધપુઝામાં મુખ્ય ત્રણ કામ દરે છે. (૧) પુઝામાં કુલ સત્તા રાણીની હોય છે. (૨) વિલામ, વૈભવ ને વિવિધસેવન રાણીજ કરે છે. ૩) વંશવૃદ્ધિ માટે ઇંડાં મૂકવાનું કામ પણ રાણીજ કરે છે.

મધપુઝામાં રાણીની સત્તા વિષે આગળ લખવામાં આવ્યું છે માટે માન્ય છે તેનાં બાકી રહેતાં બે કાર્ય વિશેજ વિચાર કરીશું.

મધપુઝાની મહારાણીની સ્વયંવર વિધિ.

અનેક પરિવારિકાથી સેવાએલી, વિલાસને વૈભવમાં રચીખી રહેલી રાણી અચુક સમયે આનંદ ભોગવવા બહાર નીકળી પડે છે. તેની પાછળ પુઝા મહિના નરનું ટોળું પણ હોય છે. આથે ને આથે હોતી રાણી ઘણે દૂર નીકળી જાય છે ને નરનું ટોળું પણ રાણીને પકડવા પૂર જોસથી તેની પાછડી હોય છે. રાણીને પકડતાં પકડતાં દેટલાક નર યાદી જાય છે તે કંટાળીને પુઝામાં પાછા ફરે છે. બાકી રહેલામાંથી જે નર છેવટે સાચી પહેલો તેને પકડી પાડે છે તેની સાથે રાણી લગ્નગ્રંથીથી જોડાય છે. લગ્નગ્રંથીમાં જોડાતા પહેલાં પોતાની પાછળ આવતા નરના ટોળા તરફ પૂર્ણ હાવલાવ, કટાક્ષ, ને વિવિધ ઉત્તેજક ચેષ્ટા કરતી કરતી તે હોય છે, પરંતુ પોતાના અંગનો સ્પર્શ દાઈને પણ છેવટની પસંદગી સુધી લગાર સરખો પણ કરવા દેતી નથી. પસંદ કરેલા પતિ સાથે છેવટે તે કાઈ

મનોહર સ્થળમાં જઈ વિવિધસુખ પૂરતા પ્રમાણમાં ભોગવે છે, ને પછી સન્નેડે રાણીજી પુડામાં વધારે છે. પુડામાં તે દિવસ ઉત્સવ તરીકે પળાય છે અને રાણીના પતિને પણ અસાધારણ માન પ્રજા આપે છે. જ્યાં સુધી રાણી સગલાં ચાય ત્યાં સુધી તે વિવિધસેવનમાં ચક્રચુર બને છે અને રાણીના રાજમહેલ ની અંદરજ પસંદગી પામેલા પતિને રહેવાનું સ્થાન મળે છે.

રાણી એક દિવસમાં બે હજાર છંડાં મૂકે છે. અને પુડાની પરિચારિકા દસ હજાર છંડાં એકી સાથે સેવવાનું કાર્ય પોતાના અખંડ ઉલોગથી અને દક્ષતાથી કરે છે. રાણી જો અકસ્માત મરણને શરણ ચાય તો આખા મધપુડાની પ્રજાનું જીવન નષ્ટ થાય છે. અચ્ચાંની (છંડાંની) ગંભીર કાઈ લેતું નથી, દાસીઓ કામ કરતી નથી, ખોરાક લેવા કાઈ જતું નથી, પુડા મોઢિના ખોરાકને પણ કાઈ અડકતું સરખુએ નથી અને રાણીની દીલગીરીમાં અન્નજળ, મર્ચ કાર્ય ને સર્વ પ્રવૃત્તિ છોડી આ વફાદાર પ્રજામાની દરેક બક્તિ મરણને આધીન થાય છે. કેવી અને કેટલી રાજબક્તિ! પ્રિય વાચક કુનીઆના ઇતિહાસનાં સર્વ પુસ્તકોનાં પૃષ્ઠો ઉપલાવ, વર્તમાન સ્થિતિ તપાસ, પણ શું આવી ઉમદા રાજબક્તિનું કાઈ પણ ઉદાહરણ તને મળી શકશે ખરું? રાણીને દેદ કરો કે પકડીને લઈ જાઓ તો છેવટે બાજ પરિણામ આવશે; અને એટલું પણ નકીજ કે, જ્યાં સુધી પુડાની પ્રજાની એક બક્તિ હયાત હશે ત્યાં સુધી રાણીને કાઈ પણ પ્રકારની હરકત બીજા તરફથી તે થવા દેશે પણ નહિજ.

પરિચારિકા કે દાસી.

રાણીથી શરીરે પાતળી, કૃશ ને જરા વામન સ્વરૂપથી દાસી તરત જ ઓળખાઈ આવે છે. આખા પુડામાં સૌથી વધારે વસ્તી આ પરિચારિકાઓની જ હોય છે, તેમ સૌથી વધારેમાં વધારે વૈતર્ક પણ તેમનેજ કરવાનું સરખુએલું હોય છે. “ સેવા ધર્મઃ પરમગદ્દતો યોગિનામધ્યગમ્યઃ ॥ ” રાજર્ષિ લગ્નહરિના શ્લોકના આ ઉત્તરાર્થ મુજબ ખરેખરો સેવાધર્મ આ દાસીઓજ અંતઃકરણપૂર્વક પાળે છે. કડીઆ, સુતાર, ઇન્જનેર, કાસદ, રક્ષક, દાયણ, ડોક્ટર, સિંધી, મજુર, રસોયણ, પહેરેગીર, પોલીસ, લાકારી અને રસાયનશાસ્ત્રીની ફરજો બજાવવા ઉપરાંત ઉછેરી મોટાં કરવાનું, ખોરાક પૂરો પાડવાનું, તેને સંમહી પુડાનું સર્વ કામદાજ તેમનેજ કરવું પડે છે. કામતો

છતાં નથી તે કટાળતી કે નથી તે દીલગીર ચતી, સર્વ દાસીઓ પોતપોતાનું કામ ખુશખુશાલ ચહેરે આનંદથી કર્યે જાય છે; નથી તેમને લેશમાત્ર પણ વિલાસ કે વૈભવ ભોગવવાની ઇચ્છા થતી કે નથી તેમને લેશમાત્ર પણ આરામ લવાની ઇચ્છા થતી! જન્મથી માંડીને મરણપર્યંત તેઓ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળે છે અને પોતાની સેવામય જીંદગી મુખેથી પરિપૂર્ણ કરે છે. પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં સર્વદા અસંતોષ ને તૃષ્ણાની શૃદ્ધિએ મનુષ્યનો આજીવનમાનો એક બાણીતો સિદ્ધાંત જ્યારે જાણી ચૂક્યો છે, ત્યારે શું મનુષ્યજીવન કરતાં આ પરિચારિકા મધુમક્ષિકાનું જીવન ઉચ્ચ નહિ ગણાય! દાસી જન્મથીજ દાસી જન્મે છે, પ્રત્યેત્પાદનની શક્તિ જન્મથીજ તેમાં હોતી નથી. તેમનામાં પણ ભુદા ભુદા વિભાગ હોય છે.

નર.

મધપુઝાની પ્રજામાં સૌથી વધારેમાં વધારે જાડ, મુન્નમાં મુન્ન, આળસુના રાજા અને અતિ ગ્રામીણ માત્ર નરજ હોય છે. તેમનું શરીર મુઠ્ઠી મોઢક, તેમ નથી કુરૂપ. પરંતુ સર્વથી જાડ હોવાથી મધપુઝામાં જોઈ શકાય તેવો જોળખાઈ આવે છે. ખાલુ, પીનું, ખેલવું ને લાખમાં હોય તો જોગરી પ્રજા ઉત્પન્ન કરી એટલુંજ તેમનું કામ હોય છે. તેમને બહુ તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી નિહાળે છે, કેમકે તેમને જોઈતા રાક પણ તેઓ લાવતા નથી, પણ રાંકડી! ખિચારી દાસીઓજ તેમને મારાક લાવી આપે છે. આખા દેશ સ્થિતિના મધપુઝામાં ૪૦૦૦ થી ૫૦૦૦ નર હોય છે. ખીજા રાજદેશમાં કહીએ તો નર ખરેખર નીમકદરામીજ કરે છે. મધપુઝામાં તેઓ ઉપર જણાવ્યા વિના ખીનું કશું પણ કામકાજ કરતા નથી, ત્યારે છે-રે બદલો પણ તેમને તેવો જ મળે છે.

“ મધપુઝામાં નરમેષ યજ્ઞ. ”

રાણી વિષેની દખ્ખીકતમાં લખવિધિમાં જણાવેલું છે કે રાણી સર્ગલા ચાય ત્યાં સુધી નર સાથે વિષય સેવે છે. પરંતુ ત્યાર પછી એટલે સગલાં થયા પછી તરતજ રાણીનો ક્રોધાગ્નિ એકદમ પ્રજ્વલિત થઈ આવે છે. રાણીનો હુકમ ચતાં પુઝાની સર્વ પરિચારિકાઓ રાણીમાતા સમક્ષ હાજર થાય છે ને રાણી સર્વ નરની કતલ કરવાનો નિષ્કુર અને હૃદયબેદક હુકમ ફરમાવે છે. સર્વ નરો આ ક્રોધાગ્નિમાં હોમાય છે. ખીજાવાઈ રહેલી દાસીઓ દરેક નરને સખત દસ વારવાર-મારી મારી નાખે છે. કોઈની પાંખ, કોઈની

પગ ને કોઈના શરીરના ટુકડે ટુકડા કરતાં તેઓ જરા પણ વિચાર કરતી નથી; અને સર્વ નરોની કતલ એક સાથેજ કરી નાખવામાં આવે છે. બીકનો માર્યો વખતે કોઈ નાસી જાય છે, તો થોડા વખત પછી-જૂખ લાગે એટલે ખોરાક મેળવવા તે પાછો પુડામાં આવે છે એટલે તરતજ દાસીઓ તેને પૂરો કરી યમસદનમાં મોકલી આપે છે. દરેક મધપુડામાં આ પ્રમાણે રાણી સગલાં થયા પછી નરની કતલ કરાવે છે. તેમનાં મડદો દાસીઓ મધપુડા બહાર ફેંકી દે છે. જીવનપર્યંત પરાશ્રયી રહેવાનું કેવું જૂઠું કળ ?

છંડાં.

સગલાં રાણી, પોતાની મરજી પડે ત્યાં ગમે તેમ છંડાં મૂકે છે ને વધારે-માં વધારે લાગણાગટ પાંચ દિવસ સુધી તે મૂકી શકે છે. તે છંડાંને વ્યવસ્થાપૂર્વક ગોઠવવાનું કામ દાસીઓ કરે છે. પ્રથમ તે છંડાંમાંથી કેટલીક દાસીઓ છંડાં પારખે છે, ને નર, રાણી તથા દાસીનાં છંડાં લુદાં પાડે છે-પછીથી નક્કી કરેલા કાયમાં કમવાર તેમને મૂકી દઈ-દરરોજ મેલાવે છે. બચ્ચાંને ખોરાક આપવાનું તેઓ આજુ રાખે છે. રાણી થનારાં બચ્ચાંને સર્વથી ઉત્તમ ખોરાક ને સર્વોત્તમ દેખરેખનો સારો લાભ મળે છે તથા તેમને રાખવા માટે નક્કી કરેલા કાય પણ ખાસ બનાવટના લુદાંજ તૈયાર કરેલા હોય છે. જ્યારે રાણીનાં છંડાંને જખરો અકસ્માત નડે ને કોઈ રાણીનું છંડું શેષ ન રહે, ત્યારે દાસીઓ દાસી થનારાં છંડાંમાંથી અચુકને પસંદ કરી લુદાં ખોરાક આપી તથા સ્થળ ફેરવી કૃત્રિમ રાણી પણ ઉત્પન્ન કરી લે છે. તેમની આ વ્યવસ્થા આર્યાવર્તના હિંદુ ધર્મ ને પ્રાચીન રીતિ ને પૂરેપૂરી રીતે મળતી આવે છે, કેમકે મધમાખીઓ જન્મ ઉપરથી નહિ પણ ગુણકર્મ ઉપરથીજ જાતિ માને છે એમ તેમના આ કૃત્યથી સિદ્ધ થાય છે. જ્યારે પુડામાં વધારે છંડાં થઈ જાય છે, ત્યારે રાણી તે પુડાનો ત્યાગ કરી બીજો સ્થળે પ્રજા સહિત નવો પુડો તૈયાર કરાવી રહેવા જાય છે. પરંતુ તે દરમ્યાન છંડાંનોંથી જે રાણી તૈયાર થઈ જાય તો ખરેખરી મુશ્કેલી ઉભી થવા પામે છે. જન્મે રાણીઓ જૂની ને નવી પર સ્પર દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરે છે ને જે જીતે છે તેજ પુડાની સત્તાધારિણી બનીને રહે છે.

મધપુડાની પ્રજાની આટલી સામાન્ય દૈનિક જાણ પછી મધ રિપે થોડી દૈનિક જાણની જરૂરની છે.

મધ.

મધમાખી ને ભગવત મુખ્યત્વે મધ બનાવે છે. તેમાં મધપ્રાણ, મધ શ્રેષ્ઠ છે. ફક્તની અંદરના મધનો રાસાયનિક સંયોગ થઈ માખીના શરીર-માંથી તે ઉત્પન્ન થાય છે. અંગ્રેજીમાં તેને Honey 'હની', અને ફારસીમાં 'શહદ' કહે છે. વૈદકદષ્ટિએ તે કફશામક છે. બાળકથી વૃદ્ધ પર્વત સર્પને તે હિતકારક છે એટલું જ નહિ, પરંતુ સર્વ ઋતુમાં તે ફાયદાકારક છે. વસ્તુની વધારે ગરમીને તેમજ વધારે ઠંડકને તે કાણુમાં રાખી શકે છે, તેથી વૈદો તેને અનુપાન તરીકે પુષ્કળ વપરાશમાં લે છે. વળી તે પુષ્ટિકારક હોવાથી બાળકને સારો ફાયદો કરે છે તે પચવામાં પણ સહેલું છે. મધના આવા ઉત્તમ ગુણોને લીધેજ "પંચામૃત" માં આર્થો તેને પ્રથમથી વાપરતા આવ્યા છે ને તે પવિત્ર પણ મનાય છે. હાલ બજારમાં વેચાતા મધમાં ઘણું ભાગે ભેળ હોય છે. પણ કુદરતી મધને ઓળખવાને ઘણી રીતે પરીક્ષા થઈ શકે છે. તે પ્રાણીજ પેદાશ હોવાથી તેના દીવો બળી શકે છે; વળી માખી તેમાં ચોંટતી નથી વગેરે.

યુરોપ ને અમેરીકામાં મધપ્રાણ એ વ્યાપારની વસ્તુ છે. કાચના ધરમાં તેને સંભાળપૂર્વક ઉછેરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓ પણ તેનું અવલોકન કરી નવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. મધપ્રાણની હઝીકતથી અનેક બાળતોનું જ્ઞાન ને અનુભવ મળે છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે:—

સર્વતઃ સારમાદક્ષે યયા મધુકરો લુપ્તઃ ॥

અર્થ:—મધુકરની પેઠે ડાહ્યો માણસ સર્વમાંથી સારને ગ્રહણ કરે છે.

ભાવાર્થ:—મધુકર જેમ પુષ્પમાંથી મધને ગ્રહણ કરી નકામો ભાગ છોડી દે છે, તેમ આપણને ઉપયોગી-સર્વ સ્થળેથી સંગ્રહવું.

ભાડળીચરિત્ર.

(મિ. શેઠ લાજસ ચોહાણ.)

અતિ પ્રાચીન કાળમાં હિંદ દેશ સર્વ બાળતોમાં નિપુણ અને અગ્રેસર હતા. વૈદક, જ્યોતિષ, રાસાયન, ખગોળ, ભૂતંજ, અધ્યાત્મવિદ્યા ને ગણિતાદિ વિષયો પર પ્રમાણુભૂત મહદ્ગ્રંથો લખાયલા હતા. પ્રાયઃ પુરૂષો પ્રમાણુ

શ્રીઓ પણ વિદ્યા સંપાદન કરી ગ્રંથો લખતી, વાદવિવાદ કરતી, અને અતિ ઉચ્ચતર દેશોપયોગી જીવન ગુચ્છવરતી હતી. અત્રિ વંશની બે શ્રીઓએ આગવેશનાં કેટલાક સૂક્તો રચ્યાં છે. મૈત્રેયીએ ધર્મિરવિષયક વિકટ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કર્યું હતું. નામિએ વિધવાના દુઃખ વિષે અસરકારક નાટક લખ્યું છે. દીપના ન્યોતિય અને ગણિતમાં પ્રુષોને પણ ટપી નવ્ય એવી બાહોશ હતી. લામગીએ ન્યાયશાસ્ત્ર પર મોટા ગ્રંથ લખ્યો છે. ગાર્ગીએ જનકની સલામાં મોટા ઋષિઓ સાથે સ્પર્ધામાં બેતરી તેઓને બોંધા પાડ્યા હતા. લાસ્કાચાર્યની વિદુષી પુત્રી લીલાવતીકૃત ગણિત પર ઘણી મંસ્કૃત ટીકાઓ છે. તે પ્રમાણે રમણવિદ્યાની અભ્યાસક ભડળી બાઈનું ચરિત્ર પણ વાચકવર્ગને કેટલેક અંશે પ્રાચીન શ્રીઓની મહત્તા દર્શાવનાર યર્ષ પડશે. અસ્તુ.

લાસ્તવર્ષની પ્રાચીન કાળની વિદ્યાવતી શ્રીઓમાં ભડળીનું નામ પણ દેખાય છે. ગુજરાતમાં નાનાથી મોટા સુધી, શૃદ્ધસ્થથી કૃષિકાર સુધી, તથામ મનુષ્યો તેના સાખી-દોહરાથી જાણીતાં છે. એવી પડિતા ને પ્રભાવ શાહી દેવીનું ખરૂં વૃત્તાંત જાણવાનું સખળ સાધન નથી. કિન્તુ જે હાથ લાગ્યું, તે અત્ર પ્રકાશિત કરવાની મારી નમ્ર ઇચ્છા છે.

મારવાડમાં જોધપુર સહેરનો ઉદ્ધડ જોશી (હુદડ ?) ધણો પંકાતો હતો. તે આસરે ઇ. સ. ૧૧૪૪ના અરસામાં દૈયાતી બોગવતો હતો. ચાતે પાછાણ હતો. તે ધર્મકર્મ તથા દેવપૂજનમાં ધણો આસ્તિક તથા ચુસ્ત હતો. નાનપણથીજ આકાશી પદાર્થોના અવલોકનની તેને જખરી સગની લાગી હતી. આ માણસ થડુ લણેલો ન હતો, પણ એક ઉઘોગી શોધક ને ચોક્કસ નિરીક્ષક હતો. કર્મઅંજેજે તે ગુજરાતમાં આવી રહ્યો હતો. કુદગતનો શોખીન હોવાથી, ને આકાશી પદાર્થોના અવલોકનાર્યે તે જખસમાં જ પર્ણકુટી બાંધી રહેતો હતો. લોકનાં દોર ચારવા ઉપરાંત ઘસસના સત્ય વર્તારો બેકુતોને કહી, તે વડે પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો. તેની જિજ્ઞવજ કીર્તિ સાંભળી સોલંકી મહારાજ સિદ્ધરાજે તેને પાટણ બોલાવ્યો હતો. (કદાપિ આજ પ્રગે તે એડ લોહા સાથે મારવાડથી આવ્યો હશે, અગર તે અગાઉ દુષ્પ્રજાને લીધે આવ્યો હશે.) રુદ્રમાજનો પાચો નાંખવાનું માનવંતુ કામ તેને મોખ્યું. સારા સુહર્તમાં તેણે શેષનાગના માથા પર ખીલી દોઝીને કહ્યું કે આ રુદ્રમાજ અવિચળ રહેશે. પણ અદેખાધથી

ખીજ નેશીઓએ પુરાવો માગ્યો. તેણે ખીલી બહાર કાઢી તો લોહીનાળી દેખાઈ. પુનઃ ઠાકવા કહ્યું. પણ ગયો વખત ફરી ફરી હાથ આવતો નથી. તેણે ખીલી ઠાકી તો ખરી, પણ કહ્યું કે આ ફેરે શેખનાગના પુંછડા પર ખીલી ઠાકી છે, માટે કોઈક વખત રૂદ્રમાળનો નાશ થશે. કાળ જતાં આ ભવિષ્યવાણી સંસ કરી. આવા સાક્ષર ને ત્રિકાળજ્ઞાની પ્રતાપી પિતાની એકની એક દીકરી ભાળી હતી. પુત્ર સંતાન ન હોવાથી ઉક્ત નેશીએ ભાસ્કરાચાર્યની પેઠે પોતાની તમામ વિદ્યા ભાળીને લખાવી. ને તે ખાઈએ સર્વ લોકને સમજાય ને સરળતાથી જીવ્હાએ રહી શકે તેવા શુભાશયથી સાખીઓ બનાવીને ખગોળ તથા જ્યોતિશ જેની ભગીરથ બાબતો પર સાફ ઓળખાણું પાડ્યું છે. “મહાજન મગ્ન” નામક પુસ્તકમાં હુદ્ડ નેશીનું કેટલુંક વૃત્તાંત આપ્યું છે, પણ ભાળી વિષે વિસ્તારથી લખવામાં આવ્યું નથી, એ ખીના ખેદપ્રદ છે.

ગુજરાતના લોકહિતાયે અમદાવાદના અંચપ્રકાશક મોતીલાલ મગનલાલ શાહે “ભાળીવાક્ય” નામે એક નાનકડું ૨૪ પાનાનું રૂ. ૦-૧-૦ ની કિંમતવાળું પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે. મને ઉપલબ્ધ થયેલ ચોપડીની જાખ્યા સાલ ઇ. સ. ૧૮૯૨ છે. ઉક્ત પુસ્તકમાં શુકન, અપશુકન, મહાશુભાણુ, વારફળ, તથા વરમાદનાં દરેક માસવાર સ્પષ્ટ ચિહ્નો બતાવી આપ્યાં છે. એ પ્રમાણે તે સમયે બરાબર ચતું હતો, ને હાલ પણ કેટલાક પ્રમંજે કેટલુંક ખરું પડે છે. તોપણ આપણા લોકની તેના પર અજ્ઞાન શ્રદ્ધા છે. કાળે કરીને પૃથ્વી પરના કે મહો પરના કોઈ કુદરતી ફેરફારોને લઈને, ઓછા વત્તો દરેક પડે છે. વળી અસત્ય પ્રત તથા સંશોધેલી પ્રતના અભાવે પણ કેટલુંક સમજી શકાતું નથી.

કેટલાક એમ કહે છે કે હુદ્ડ નેશીનું મોસાળ ગુજરાતમાં હતું, તથા અવાસ્તવાર આવળ કર્યાથી, ને દત્તક્યા ખરી હોય તો સિદ્ધરાજના સમયમાં કેટલોક કાળ અત્ર નિવાસ કરવાથી. તેને ગુજરાતી ભાષાનું જ્ઞાન શું હતો, કારણ કે મળેલ પ્રતની તથા પ્રચલિત સાખીઓની ભાષા તદ્દન ગુજરાતી છે. વસ્તુતઃ એ તો નહીં છે કે હુદ્ડ નેશી મારવાડનો હતો. એક મારવાડી સાથે હિંમતનગરમાં વાત ચર્તા તેણે જણાવ્યું કે “ભાળી તો મારવાડી થી.” ભક્ત કવિ મીરાંબાઈ પણ નોંધપુરનાંજ હતાં, છતાં તેમનાં ભક્તિપૂર્ણ કાવ્યો તદ્દન ગુજરાતી છે. સાતમી ચોપડીના પૃ. ૨૧ મે

લખ્યું છે કે “ગુજરાતી ભાષામાં મીરાંબાઈ પ્રથમ સ્ત્રી કવિ છે.” હુદ્ડ
 બેશીની પેઠે મીરાંબાઈ પણ ડાકાર, દારકાં વગેરે ગુજરાતનાં શિષ્ડ ને પવિત્ર
 સ્થળોમાં કર્યાં હતાં. કવિ નર્મદ કહે છે કે “મીરાં કહે પ્રભુ મીરધર નાગર”
 એ તુક આપણાં ઐરાંઓ કદી બૂલનાર નથી. તે પ્રમાણે ભાગીનાં વાક્યો પણ
 સાક્ષર નિરક્ષર વર્ગમાંથી કદી પણ નજીક આવે નહિ. આપણાં લોકો તે
 અક્ષરશઃ ખરાં માને છે ને તે પર વેદવચન જેવો ભરેલો છે. પુસ્તકાવ-
 લોકનથી સાખીત થાય છે કે, ભાગીને ખગોળનું સમ્રાજ્ય ને ચોક્કસ જ્ઞાન
 હોવું જોઈએ. તે ઉપરાંત ચંદ્રની ગતિ, ચંદ્રની કળા, પૃથ્વીના બુદ્ધિ ને વાતા-
 વરણ, પવનનાં વૃત્તો-વહનો, ગ્રહોનું મેકમણ, ને અમુક ગ્રહોની પૃથ્વી પ્રત્યે
 સારી નરમી અમર, હવાના દબાણની વધવટ, કુદરતમાં થતા ફેરફારો, અમુક
 વારે અમુક તિથિ આવવાથી થતું શુભાશુભ ફળ વગેરે બાબતોનો તેણે
 ખારીક અભ્યાસ-સ્વાતુલ્ય કર્યો હતો. ભાગીએ ‘નક્ષત્રો, ચંદ્ર, રશ્મિઓ,
 સૂર્ય અને પૃથ્વીની ગતિ વગેરે બાબતનું લાંબો સમય ચોક્કસ અવલોકન
 કરી અમુક સિદ્ધાંતો માન્ય કર્યાં માલમ પડે છે.

નવી વાચનમાળાની પાંચમી ચોપડીના ૫૮ મા પાકમાં “વર્ષાઋતુનાં
 ચિહ્નો” ની કવિતામાં દર્શાવ્યા કરતાં ભાગીએ વિશેષ કહ્યું છે. તે ઉપચોગી
 હોવાથી, ને સર્વમાન્ય દર્શનજ્ઞ થવાથી અત્ર લાંકાં પડે છે:—

“જળચર જળ ઉપર ભમે, ગો નલ ભણી ભેવન;
 ભાગી તો એમજ ભણે, જળધર જળ મેલત.
 પીતળ કાંસા લોહને, જો દીન દાળપ હોય;
 ભાગી તો તો જાણુજે, જળધર આવે સોય.
 હોય પાણી કળશે ગરમ, ચણીએ ધુળે નહાય;
 ઇંડાળી દીડી દીસે, તો વરમા બહુ થાય.
 બોલે મોર મહાદુગે, હોય ખાટી જો છાશ;
 પડે મેઘ મહી ઉપરે, ગળે રૂડી આશ.
 શુક્રવારી જો વાળી, રહે શનિધર છાંય;
 ભાગી તો એમજ ભણે, વિષુ વંસા નવ જાય.” કંત્યાદિ

મીરાંબાઈની પેઠે આખા પુસ્તકમાં “કહે ભાગી” અથવા “ભાગી
 ભાષે” એ શબ્દો દર સાખીના અંતે વારંવાર આવે છે. વળી અહોભામ્ય
 કે ભાગીને પોતાના સમાન વિદ્વાન પતિ ડંકઝપિ વેરે પાણીમહણ ધમિરે

નિયત કર્યું હતું, જેથી તેના જીવનમાં સરસ્વતીનો પ્રેમળ પ્રવાહ વહન કરવાનો અલભ્ય લાભ મેંપાદન કરી શકી. કંઈકપિ સમર્થ જ્યોતિષાચાર્ય હતા. તેથી તેઓ ઉલ્કયમાં પ્રસ્તોતરના રૂપમાં પણ દેવલીક સાખીઓ લખાઈ છે. વિખ્યાત વૈદ લોલિખ્યસને સ્વપત્નીને સંસ્કૃત શ્લોકોથી વૈદકનું જ્ઞાન આપ્યું હતું, જે “વૈદજીવન” નામક યુસ્તકમાં પ્રકાશિત છે. તે પ્રમાણે લાડળી અને કંઈકપિ વચ્ચે ચાલેલી સાખીઓનાં સ્નેહદર્શક વિશેષણોથી પણ વધારે પુરવાર થઈ શકે છે. જેમકે:—

“અપાડી પુનમ કદી, નિર્મળ ચંદ્રાલાસ;

પિયુ! તુ તો જા માળવે, હું દુખમાં કઈ લાસ.” (પૃ. ૧૬)

“આવણુ વદી એકાદર્શી, ગરજે મેધ અંધરાત;

જાઓ ઝટ પિયુ! માળવે, હું જઈશ ચુન્નરાત.” (પૃ. ૧૭) ઇત્યાદિ.

ચુન્નરાત પ્રત્યેના તેનો અદ્ભુત પ્યાર આ દ્વિતીય સાખીથી જણાઈ આવે છે! બેશક, લાડળીએ સ્ત્રીવ્યક્તિ તરીકે ઘણું ઉત્તમ કામ કર્યું કહેવાય. જો કાઈ સાહિત્યપ્રેમી, પુસ્તકની મૂળ પ્રત (જુનાગઢમાં છે એમ કહે છે) પેદા કરી, તે પરથી મંરોધિત પ્રત છપાવે, તો લાખો નકલ ખપી જાય, અને દેશ તથા સાહિત્યની ઉત્તમ પ્રકારની સેવા બનતી ગણાય. અસ્તુ. જે અળખા જાતિ છતાં પોતાના શુદ્ધિ પ્રભાવે નામ અમર કરી ગઈ છે, ધન્ય છે તેના જીવનને! અને ધન્ય છે ભારત ભૂમિને!

“ખાસ નાનાં બાળકો માટે.”

લેખક—ચમન શાહ.

એક શાકની વાડીમાં પાકેલું ગોડીમડું ૧ નોઈ નજીકના ઝાડ પર એકલા કાગડને તે ગોડીમડું ખાવાની ઈચ્છા થઈ જેથી તે— “ખાઉ ગોડીમડું બહુક બહુક” નો ધ્વનિ કરતો ગોડીમડા નજીક જઈ પહોંચ્યો. ગોડીમડું—“જા જા! કુવામાં જઈને ચાંચ ઘોઈ આવ”!

ગોડીમડાએ કાગડને આમ કહ્યું, જેથી તે કુવાના ચાળામાં ઉભો રહી વિનંતિ કરના લાગ્યો.

૧. કેટલાક લાગમાં ગોડીમડાને “કાડીમડું” કહે છે.

“કુવા, દેવી ! કુવા દેવી ! આપો પાણીનાં ! ઘોઉં ચાંચુડીઆં ! ખાઉં ગોડીમકું બહુક બહુક”.

કુવાએ કહ્યું :—“જા જા ! કુભારને ઘેર જઈને ઘડો લઈ આવ” !

કુવાએ કાગડાને આમ કહ્યું, જેથી તે કુભારને ઘેર જઈ તેને નીચે મુજબ કાલાવાલા કરવા લાગ્યો :—

“કુભાર દેના ! કુભાર દેના ! આપો ધકુલાં ! કાદુ પાણીલાં ! ઘોઉં ચાંચુડીઆં ! ખાઉં ગોડીમકું બહુક બહુક” !

કુભારે કહ્યું :—“જા ! જઈને જમીન પાસેથી મટોડી લઈ આવ” !

કુભારેનો ઉપર પ્રમાણે જવાબ મળવાથી કાગડો જમીનને કાલાવાલા કરવા લાગ્યો.—

“જમીન દેવી ! જમીન દેવી ! આપો મટોડું ! આપુ કુભારને ! લઉં ધકુલાં ! કાદુ પાણીનાં ! ઘોઉં ચાંચુડીઆં ! ખાઉં ગોડીમકું બહુક બહુક” !

જમીને કહ્યું :—“જા, મુઝા ! જા ! લુહારને ઘેર જઈને લુહાર પાસેથી કાદાળી લઈ આવ”.

જમીનનો ઉપર મુજબ જવાબ મળવાથી તે લુહારને ઘેર જઈ તેને કાલાવાલા કરવા લાગ્યો.

“લુહાર દેના ! લુહાર દેના ! આપો કાદાળી ! આપુ જમીનને ! લઉં મટોડી ! આપુ કુભારને ! લઉં ધકુલાં ! કાદુ પાણીનાં ! ઘોઉં ચાંચુડીઆં ! ખાઉં ગોડીમકું બહુક બહુક” !

લુહારે તમાવી, પાણી પાઈ તેજદાર બનાવેલી કાદાળી કાગડાની ડોકે વાધી આપી. તે લઈ ઉડતાં વાગી વાગીને અન્તે તે કાદાળીએ કાગડાને છવ લીધો. ૨

કેળવણીખાતાની જાહેરખબરો.

(ઉ. ભા.ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૧-૧૨-૧૭ના હુકમ
નં. ૮૬૪૬ ઉપરથી.)

જાહેરખબર.

આ ઉપરથી મ્યુનિસિપાલીટીઓને અને ગદ્દ લેતી તથા મંજુર થએલી નિશાળોના મેતેજરોને જણાવવામાં આવે છે કે મિ. જી. આર. નાયકની 'નવી ભૂમિતિ, ભાગ ૧' પસંદ પડે તો તેમની નિશાળોમાં ચલાવવા માટે મે. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબે છૂટ આપી છે.

સરકારી અને લોકલબોર્ડ નિશાળોમાં તો હાલ આવે છે તેજ ખાતા તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલી ભૂમિતિ ચલાવવાનું ચાલુ રાખવું.

(ઉ. ભા.ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૬-૧૧-૧૭ના હુકમ
નં. ૭૬૦૬ ઉપરથી.)

જાહેરખબરો.

ગ્રોપડીનું નામ.	જે ભાષાનામાં જાણીતાને માટે મંજુર થયેલ છે.	કિમત.
૧. બટ એમ. પી. ગુજરાતી આ-સીરટ-ટ કે. એન્યુ ઇ. કરાચી-સિંધનો નકશો. (ગુજરાતી)	ગુજરાતી.	ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઉપયોગ માટે ૮-૦-૦૦
૨. ક્ષીરસાગર વી. કે., શિક્ષક, નોર્મલ સ્કૂલ, નાશિક- 'એનિટામિકલ મોડેલ' સમ-જીતીની નોંધ સાથે.	"	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓમાં વાપરવા માટે. ૧૨-૦-૦૦

ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની ઓફિસ,
પૂના. તા. ૨ જી નવેમ્બર ૧૯૧૭.

(સહી). K. S. Yakil
ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની વતી.

ઇનામપત્રક.

ખેડા વિભાગ.

પણેસરા—પા. ભાદલાલ નેચરમાઈ રા. ૨૫) સ્કૂલ જમાડી. ચાંડાસ ગામના શુદ્ધરો રા. ૨૫) કાપડ, મિઠાઈ વહેંચા. સરકુપા—નાપાડના પટેલ દિ-
નામાઈ જમાઈ તથા પટેલ દેસાઈબાઈ હાજરાઈએ રા. ૨૫) ખાત્રા તથા પતાસાં
વહેંચ્યા, તથા મનકુરના પટેલ લદમીનાસ કદાનદાસે રા. ૪૫) સ્કૂલ જમાડી.
લાળજી—કુરસાવાના રા. મોતીલાલ ગોહળમાઈએ રા. ૪૦) ચોટલાં તથા પતાસાં,
ગામ ઇસરના પટેલ રાનામાઈ તરફીમાઈએ રા. ૬) પિતળનાં ખાત્રા તથા પતા-
સાં વહેંચ્યાં. પીપલગ—પા. નારાયણભાઈ બહેચરમાઈ રા. ૨૦) સ્કૂલ જમાડી.
હંહાનવણી—મુખી હિંમતસિંહ કાલાઈ બાળા રા. ૩૫-૮-૦ સ્કૂલ જમાડી
તથા શાહ વીરચંદ પાનાચંદ રા. ૧૫) અને રા. ૧૧) નિશાળખાતના ખેતરના
રા. ૧૧) મળી રા. ૨૬) સ્કૂલ જમાડી. હપડવંજ ગામ સાહેબ મદમદચ્છવી
અબદુલકાદર ઠાંગા રા. ૪૧) મીઠાઈ તથા રમણ વહેંચ્યા. સેજપુર પા. કાશિમાઈ
લાવાનીદાસ રા. (૧૫) સ્કૂલ જમાડી. લશોડા—પા. ગદામાઈ જીજમાઈએ રા. ૩૫)
સ્કૂલ જમાડી. ગુતાલ—પા. કાળીદાસ મથુરમાઈ રા. ૧૫-૪-૦ સ્કૂલ જમાડી.
કુરમસદ—પટેલ મુજલભાઈ નાધાભાઈ રા. ૧૨૫) બંને સ્કૂલ જમાડી, તથા
પટેલ આરામાઈ મગજભાઈ રા. ૧૨૫) બંને સ્કૂલ જમાડી નાની ખડોલ—
રા. બાપુજી ત્રિભુવનદાસે રા. ૨૦, ૧૨૦ જમાડી. દાવલપુરા—પેટલાદના રહીય
શેઠ ચિમનલાલ હરિલાલ તરફી રા. ૧૮-૮-૦ નું ધડીઆળ સ્કૂલને અર્પણ
કર્તું જામડી—ત્રવાડી રણછોડલાલ મીરાવરામ રા. ૨૫) સ્કૂલ જમાડી. સારસા-
પા. ગોરવનભાઈ દિરાભાઈ રા. ૧૦૦) સ્કૂલ જમાડી. જામડી—પા. નાથાલાઈ
બાવાજી રા. ૨૫) જીજાઓને જમાડ્યા. તથા પતાસાં વહેંચ્યાં, તથા મી. કાવસજી
દી બેન્કર રા. ૩) મીઠાઈ વહેંચ્યા.

અમદાવાદ વિભાગ—

ચોર—રા. સરપચંદ પુનમચંદ પેવાણુર રા. ૧૫નું સડિયાળ તથા રા. ૨)
ની મીઠાઈ વહેંચી. અચીએર—અમદાવાદના રોડ લક્ષ્મીભાઈ વલ્લભદાસ રા. ૧૩)
ના પુસ્તકો નિરાળમા ઇનામ તરફે તથા રા. ૨-૪-૦નાં ખાંડનાં રમડાં વહેંચ્યાં.
ગોમતીપુર—સાધુ હનુમાનદાસજી નરભેરામજીએ સ્કૂલ જમાડી અમદાવાદ—
મુ. સ્કૂલ. નં. ૮ માં રા. ૪૪) મીઠાઈ સ્કૂલ પચના મેગજને તથા જીવવાન
આગેવાન શુદ્ધરો તરફી વહેંચાઈ. ધુમા—સાધુ પુરાણદાસ માનવદાસ રા. ૩૦)
સ્કૂલ જમાડી. વાંછુકંડ—મે. લાડી કાદર સાહેબ રા. ૧૭) છીટ તથા હુમાસલા
કાદર અચીએરે વહેંચ્યા.

સરૂચ વિભાગ—

અમનપુર—મુથાર ગોવિંદ ગરબદ રા. ૧૫) સ્કૂલ જમાડી. વડલારનાર

રૂપસંગ માપસંગ રૂ. ૧૫) સૂક્ષ્મ જમાડી. ખાલેજ—સ્ટેશન મારટર હોટલમાં
ગોપાળદાસ રા. ૭) મીઠાઇ વહેચી. મનાડ—પરણતસિંહ બવાનસિંહ રા. ૮)
સૂક્ષ્મ જમાડી. જાણુસર—મી. પ્રાણજીવનદાસ નરોત્તમદાસ બુખખાવાળા રા. ૧૫)
ઇનામ વહેચ્યું. ઇલાલ—રોહ જીવણજી લીમજીભાઈ રા. ૪) સાકર વહેચી.
બોજાદા—ગામગોઠ રા. ૧૭) સૂક્ષ્મ જમાડી. અમનપુર—ગોવિંદ અરબ સુધાર
રા. ૧૨) સૂક્ષ્મ જમાડી. અંદાડા—મોહનદાસ ગોપાળદાસ પટેલ રા. ૨૧) સૂક્ષ્મ
જમાડી. નોબાર—બેદચરભાઈ પ્રેમજીભાઈ રા. ૪ પેડા વહેચ્યા. આશરમા—
ગોવિંદભાઈ પુનભાઈ રા. ૧૦-૮-૦ સૂક્ષ્મ જમાડી. નેંધણુ—ભાઈલાલભાઈ લા-
લજીભાઈ અમીન રા. ૨૦) સૂક્ષ્મ જમાડી. પારજેત—અમજીવન વર્ધમાન શાહ
રા. ૨૪) સૂક્ષ્મ જમાડી. નેંધણુ—બેદચરભાઈ પ્રેમજી ભેબારના રા. ૫) પેડા
વહેચ્યા. દેશેલ—માધવભાઈ દેશાઈભાઈ રા. ૧૫) સૂક્ષ્મ જમાડી તથા ઇનામ વહેચ્યાં.
મુરત વિભાગ—

કેતારગામ—ગા. કીવાભાઈ દુલ્લભભાઈ દવાલે રા. ૧૦ ની મીઠાઇ તથા
રા. ૫) રૂં પુસ્તક કન્યાઓને આપ્યું.

જાહેર ખબરો.

ઠાકીઆવાડના મે. પો. એજન્ટ સાહેબે હુ. નં. ૩૧-૩-૧૬ થી
એજન્સીની સર્વ સફરોમાં ઈ. લા. માટે મંજુર કરેલી. ડ્રોઇંગ
માસ્તરો ઉસમાન ખયલ તથા મોહનતસિંહ રાણાએ બતાવેલી.

ધોરણવાર ડ્રોઇંગ બૂકો-સચિત્ર.

(કચ્છ, રાજકોટ, જુનાગઢ, જામનગર, ગોંડલ, પોરબંદર, ધાંગધા,
પાલીતાણા, વગેરે સ્ટેશનમાં ટેકસ્ટ તરીકે નિયતોમાં આલે છે.)

નવાં ધોરણોમાં જણાવેલા ડ્રોઇંગ તથા પદાર્થપાઠોના ધોરણવા
ક્રમને ધરાવતી અનુસરતી સાદા ભૂમિતિ ડ્રોઇંગ સાથે વિદ્યાર્થીઓ તેમ
શિક્ષકોને ઉપયોગી છે. ધોરણવાર કિંમત.

બાળ વર્ગ રૂ. ૦-૦-૬. ધો. ૧ હુ. રૂ. ૦-૦-૬. ધો. ૨ હુ.
રૂ. ૦-૧-૦. ધો. ૩ હુ. રૂ. ૦-૧-૦. ધો. ૪ હુ. રૂ. ૦-૧-૦. ધો. ૫
રૂ. ૦-૧-૬. ધો. ૬ હુ. રૂ. ૦-૧-૬. ધો. ૭ હુ. રૂ. ૦-૨-૦.

જીવનલાલ અમરશી મહેતા, રે, પીરમગાહ રોડ-અમદાવાદ

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય થઇ પડેલ,

સૃષ્ટિજ્ઞાન (ત્રીજી આવૃત્તિ).

ધોરણુ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ની વાંચનમાળાના ત્રીજા ભાગના વિદ્યાના પાઠોનું પ્રત્નોત્તર રૂપે સંપૂર્ણ વિવેચન ગ્રે. રા. ટ્રે. કો. ના શિક્ષણનો મેડલ મેળવેલા બે સીનીયર માસ્તરો પામે તૈયાર કરાવેલા ધણા ઉપયોગી અને પ્રશંસાપાત્ર થયા છે જેની ખાત્રી હુંક સમયમાં ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પડી તે છે તેમજ વ. ફા. અને પ્રાવેશિક પરીક્ષાના ઉમેદવારની ઉપરાઉપરી માગણી થવાથી અમોએ

સૃષ્ટિજ્ઞાન યા વિદ્યાના પાઠો.

ઉપરનાજ શિક્ષકો પામે સરળ ભાષામાં પ્રત્નોત્તર રૂપે તૈયાર કરાવી બહાર પાડ્યા છે. જેમાં સાતમી ચોપડીના વિદ્યાના પાઠોનું સંપૂર્ણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તથા પરીક્ષામાં પૂછાતા સવાલોનો પણ સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી એના અભ્યાસ પછી ઉપર જણાવેલી પરીક્ષાઓમાં આ વિષયમાં નાપાસ થવાનો ખીલકુલ સંભવ હજી નહિ. વધારે પ્રશંસાની જરૂર નથી. શુક્ર મંગાવી જેવાથી ખાત્રી થશે. કિંમત રૂ. ૪-૬ જમ્યા ખંવ લેનારને સાફ કમીશન. ધોરણુવાર કિંમત નીચે મુજબ.

બાળોપયોગી પ્રત્નોત્તર રૂપે સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાન ધો. ૧ છું

(આ. ૧) કિંમત રૂ. ૦-૧-૬

ધોરણુ ૨ છું (આ. ૨) રૂ. ૦-૧-૦

ધોરણુ ૩ છું (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

ધોરણુ ૪ છું (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

ધોરણુ ૫ છું (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૬

ધોરણુ ૬ છું (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૬

ધોરણુ ૭ છું (આ. ૧) રૂ. ૦-૪-૬

પ્રત્નોત્તર રૂપે ભરતખંડનો સરળ ઇનિદાસ (ધો. ૫) રૂ. ૦-૨-૦

(ધો. ૬) રૂ. ૦-૩-૩

કમિશન ટકા રૂપ આપી માં આવશે.

બ્યવહાર નીચેને સરનામે કરો:- મણિલાલ મુળજીલાલ ઉપાધ્યાય

શુક્રસેલર એન્ડ પબ્લીશર-મુ. પેટલાદ (વાયા આણંદ)

પા. ૬.-આ ઉપરાંત ધોરણુવાર નોટો પણ અમોએ પ્રગટ કરી છે.

ભારે વખણાયલી, અચીત શ્રેષ્ઠ અને સસ્તી

આદરજી કાવસજી માસ્તરની

દરકત શિક્ષક કોપી બૂકો .

ગુજરાતી અને આજળોધ આઠ નંબરમાં. કેળવણી
ખાતાના મેં ડિરેક્ટર સાહેબે મુંબઈ ઇલાકાની દરેક
ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે. લકાઈને
લીધે કાગળના ભાવ ખેલુદ વધી જવાથી મેં ડિરેક્ટર
સાહેબના, નં. ૧૧૨૪૫ ૧૯૧૭-૧૮ ની સાલના, હુકમ-
થી હાલ થોડા વખત માટે અહીં આના દરેક
નંબરની કિંમત રાખી છે. ૨૦૦ અને તેથી વધુ કોપી
ખરીદનારને હાલમાં સેંકડે (૧૫) ટકા કચીરાન ઉપરાંત,
પેર્કીંગ અને રેલવે ખર્ચ આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ
મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગલનું ખર્ચ આપવામાં આ-
વશે નહિ. દરકત શિક્ષક કોપી બુકોની સ્ટીલ પેનો દરેક
નંબરને ખંધ બેસતી ૧ થી ૮ નંબરની દરેક બોક્સમાં
એકજ લાતની દા. ૬ કિંમત રૂ. ૭૫ નક્કી.

મળવાનું ઠેકાણું,

આદરજી કાવસજી માસ્તર.

૬૦ નં. ૧૦, ઘોળી તલાવ, —મુંબઈ.

સરળ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ,

રચનાર:—કાનજી કાલીદાસ જોશી

(શિક્ષક, ન્યુ હાઈસ્કૂલ, મુંબઈ.)

બાળજ્ઞાન પૌથી—સરળ, સહેલી ને સસ્તી કિં. ૦) ના. ધણી સ્ટેટ
તથા સ્કૂલોમાં ટેકસ્ટ તથા છનામ માટે મંજૂર થઈ છે. સેકડો અભિ-
પ્રાય સાથે નમુનો બે આનાના સ્ટીપ મોકલી મંગાવો.

બારાખડીના અગ્યાર નકશાનો સેટ—કિં. ૩. ૭) તથા; બાળ-
બોધ તથા ગુજરાતી બેઠ લીખીની મળશે. મુખ્યની મ્યુનિસિપલ સ્કૂલોમાં
દાખલ થયા છે. તે સિવાય ક્યાનો ડાખડો રૂ. ૦૧. બારાખડીનો ડાખડો
અપૂર્ણ રૂ. ૫) પાંચ, એકડા રૂ. ૦૧, એ બી સી રૂ. ૦૧, ચારે એ બી
સી રૂ. ૧) એક, ડિક્ટેશન કાર્ડ રૂ. ૧) એક, સચિત ક્યાનો દુકા.
રૂ. ૧) એક, મણકા ને સ્લેટ રૂ. ૧) એક.

બાળવર્ગ શિક્ષક સેટ—આ સેટમાં બાળવર્ગમાં અપૂર્ણ ક્યા
બારાખડીનું તથા અંકિત સહેલાઈથી જ્ઞાન મને તેટલો લગભગ ઉપર જણા-
વેલો દરેક સામાન આવે છે, કિં. રૂ. ૧૫) પંદર. કમીશન સાફ મળશે.

એન. એમ. ત્રીપાઠીની કું,	}	ટેકાણું કે. કે. જોશી બ્રધર્સ,
માસખડી, —મુંબઈ.		૮૪. ૬૨ કાંદાવાડી—મુંબઈ.

ડિક્ટેશન શીખવા શીખવવાનું અપૂર્વ સાધન !!!

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક.” ભા. ૧. ૨. ૩.

બાળપૌથી તથા પહેલી, બીજી, અને ત્રીજી ગ્રામીણ, દરેક
ભાગના બે આના. કમીશનમાં પુષ્કળ લાભ.

ધારણવાર “ મુખગણિત શિક્ષક ” ભાગ ૧ થી ૬. ગુજરાતની
સાંઘીય બોર્ડની પ્રત્યેક માળા. દાઢ આનો.

કર્તા—છગનલાલ ગાંધીરામ શાહ શાહપોર —સુરત.

સૂચના.

૧. પત્રસંબંધી લખાણ—એકિર તરફ મોકલવું. જાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ મોકળે અક્ષરે લખવું. જાપવા ચોક્કસ લાગશે તો જાપાગે, નહિ પર્ગદ કરેલો લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે.

૨. લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથીજ ખબર આપેલી દર જાપેલે પાને ચોક્કસતા પ્રમાણે રૂ. ૧) સુધી આપવામાં આવશે. અર્થાત્ર માટે જેઈ આપવામાં નહિ આવે.

૩. લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખૂચ સાથે. દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષક તથા સ્કૉલર પાસે ટપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે. છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૦; પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૦-૬ જુદું.

૪. મનિઓર્ડર—રૂપન પર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ તા. એકથી વધારે નિશાળો હોય તો નિશાળનો નંબર તથા શાળાપત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલા સરનામાના લેખક ઉપરનો નંબર લખવો.

૫. જાહેરખબરના લાવ-રૂપીઆ એકની ૩ લીટી પ્રમાણે, બાર મારા લગી લાગશાગર હશે તો પહેલે મહીને પૂર્ણ ચાન્ડ અને પછી અગીઆગ માસ લગી દર માસે ૩ ચાન્ડ પડશે. જો માસ માટે પહેલે મહીને પૂર્ણ ચાન્ડ, અને પછી દરેક માસે ૩ ચાન્ડ લેવાશે. આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડગિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૬. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ હંમેશા હોતું નથી, માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.

૭. દરેક માસમા શાળાપત્રનો અંક તે માસની તા. ૨૫ મી સુધીમાં ન મળે તો તે માસની આખર તારીખ સુધીમાં અમુને ખબર આપવી કે જ્યાં તે શક મોકલવા મોકલવું યાય. માસ આખર પછી અંક નહિ મળ્યાની ખબર આપનારને જો અંક સિલકમાં હશે તો છુટક અંક પ્રમાણે કિંમત લઈ મોકલવામાં આવશે.

૮. શાળાપત્રનું વરસ જાન્યુઆરીથી ડિસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે; માટે વરસની વચમાં જે ગ્રાહક બંધ થવા માગતા હશે તેમની પાસેથી જટલા અંક તેમને મળ્યા હશે તેટલાની છુટક અંક લેખે કિંમત લેવામાં આવશે.

તંત્રી.

પુસ્તક પદ્મ.

અંક ૨-૩

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

જેશુઆરી-માર્ચ, સને ૧૯૧૮.

વિષય. અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ.

૧. પાઠની તોષ ... ૩૩
૨. પાઠની તોષ સંબંધી ગ્રંથનાઓ.
(મિ નાગજીભાઈ વાવજીભાઈ પટેલ.) ... ૩૪-૪૧
૩. ઓકળવણી વિષે નિબંધ
(મિસ. ન્યુટન, લેડી સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ.) ... ૪૪-૪૮
- ૪ બદલાં નાના બાળ (મિ. ધનેશ્વર હરજીવિદ ભોળી) ૪૮
૫. મામાન્ય જ્ઞાન રસસત્ત્વ.
(મિ હોદાલાલ કદાનદાસ પટેલ) .. ૪૮-૫૨
૬. પાઠો... (ડૉ. નીનકઠરાય ઝાલાભાઈ) ... ૫૨-૫૫
- ૭ ગુણકાર્મ પાંતીતો ઉપયોગ.
(મિ. મોહનલાલ હરજીવન પ્રયોગી,) ... ૫૫-૫૬
- ૮ અદાસ (મિ હરજીવ અમુલખરાય દેશાઈ, બી. એ) ૫૭-૫૯
૯. મનુષ્યસૃષ્ટિ, અત્યુગ અને જળધાવનનું ભવન શુ.
(મિ વેણીરામ ખીમજી દિલ્લિ) ... ૫૯-૬૨
૧૦. કેળવણીખાતાની નીતિરખમતો. ... ૬૨-૬૩
૧૧. વર્તમાનનર કોઈનર પરીક્ષામા પાસ થએના
છોકરાઓનાં નામ. ... ૬૪-૬૬

- કેળવણીખાતાના હુકમથી.

તંત્રી અને પ્રકાશક (ઑક્ટોબર ૧૯૧૪થી)

મિ. કેપુરજી અરદેસર ખાસા, બી. એ,

પ્રિન્સિપલ, પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ-અમદાવાદ.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે).

અમદાવાદ—સિવિલ હસ્તિયાલય સામે પાનાસાઈની વાડીયા
એ "સાવનારાયણ" પ્રિ. પ્રેક્ષણ પટેલ મોતીલાલ મેળીલાલે પ્રાપ્ત

“જોઈએ છે:—ખંભાત સ્ટેટની આર્યમિક શાળાઓ માટે વર્નાક્યુલર ક્ષામનલ પાસ થયેલા શિક્ષકો. સરઘાતમાં પગાર રૂ. ૧૦); વર્નાક્યુલર ક્ષામનલ પાસ થયેલા ઉર્દુ બાલુનારને પગાર રૂ. ૧૦). ” વળી—

એડમિનિસ્ટ્રેટર—ખંભાત સ્ટેટ, ”

જોઈએ છીએ:—જેથી લાલજી રામજી ગુજરાતી સ્કૂલ માટે ટ્રેન્ડ શિક્ષક એક, પહેલા વર્ષના, પગાર રૂ. ૧૫ થી ૨૦) સુધી તથા પબ્લિક સર્વિસ શિક્ષક પગાર રૂ. ૧૨ થી ૧૫ સુધી તથા અન્ટ્રેન્ડ શિક્ષક બે પગાર રૂ. ૧૦ થી ૧૨ સુધી. લખા નીચેને મરનામે મર્ટિફિકેટની નકલ સાથે.

મેનેજર લાલજી રામજી.

ગુજરાતી સ્કૂલ જોડીયા અમર—કરંચી.

જુકસેલર શાહ લલજીભાઈ નારણદાસ, લીમડાચોક—સુરત.

અમારી દુકાને શાળામાં આવતી તમામ જુક તથા સ્ટેશનરી, કાગળો વગેરે ઓછે ભાવથી આપવામાં આવશે. માટે અમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરવી.

જાહેર અખબર.

વિનંતિ—ગુજરાતી નિશાળોના ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડના મહેતાજી, ઓ, તથા માળાપને વિનંતિ જે તેમણે પોતાના અથ છાકરીઓને મુખર્ષ તાત્કેવમાં વિક્ટોરીયા અધશાળામાં ભણવા મોકલવા, જ્યાં તેમને વાંચવાલખવાનું, હિસાબ તથા નેતર અને દરજી કામ, તેમજ મંગીત મક્ત શીખવવામાં આવે છે. વળી જ્યાં રહેવાની, ખાવાની તથા કપડાંની પણ મક્ત જોઈવણ સ્કૂલ કમિટી કરે છે. વળી અથ છાકરીઓને તેમના મા, બાપ અથવા વાલી પોતાના માણસો સાથે આ શાળામાં દરરોજ બહુવા મોકલી શકશે. પ્રિન્સિપલ, નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ.

એલ. એમ. એન્ડ એસ.

ડિક્ટેશન શીખવા શીખવવાનું અપૂર્વ સાધન !!!

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ભા. ૧. ૨. ૩.

ખાળપોથી તથા પહેલી, બીજી, અને ત્રીજી ચોપડીના. દરેક ભાગના બે આના. કમિશનમાં પુકળ લાલ.

ધારણવાર “ સુખગણિત શિક્ષક ” ભાગ ૧ થી ૬. ગુજરાતની સાં જુગોળની પ્રતોત્તર માળા-દાહ આનો.

કર્તા—જગનલાલ ભાતીરામ શાહ, શાહપોર —સુરત.

ધન મેળવવાનું ઉત્તમ સાધન.

હુન્નર પ્રકાશ.

આ અતિ ઉપયોગી પુસ્તકમાં ૧૦૦૦ હજાર હુન્નરો, દરેક દરદાના ચમત્કારિક ધલાળે, મેન્ટો, વિલાયતી માણુઓ, દરેક જાતના રંગ, રાગાના, અત્તરો, અકો વગેરે વગેરે જાનાવવાની ધણીજ સહેલી રીતો છે. વિશેષ ખાત્રી વાચનાવી થશે. કિંમત રૂ. ૧, પોષ્ટેજ ભુલ.

મુલક મશહુર જાગતગરનો પ્રખ્યાત

શુદ્ધ સાચાં મોતીનો મુરમો.

આખોના નામાકિત ડાકટરો, હામો અને વૈદ્યોએ અમારા મુરમાને પબ્લીક હોસ્પીટલા, ટ્રીસપેન્સરીઓ અને દેશી દવાખાનાઓમાં આપના ભુડી ભુડી જાતના અમખ્ય દરદીઓ ઉપર ધણીજ ફરોહમદીથી વાપરી ઉત્તમ સર્ટીફીકેટો આપેલાં છે.

આ મુરમો વાપરવાથી આપના અમખ્ય દરદીઓ ફરોહમદ થયા છે. એક વખત ખાત્રી કરવા અરજ છે.

કિંમત નગર ૧ તોલા ૧ના રૂ. ૪). નગર ૨ રૂ. ૧૫. નગર ૩ રૂ. ૧) અને નગર ૪ રૂ. ૧૦.

હુરબાધ ધશમાલજી અતરીઆ.

પ્રસખખર—જામનગર.

“ શિક્ષણસાહિત્યો.”

આ કાર્યાલયમાં શાળાઓ અને કોલેજોને ઉપયોગી ભૂગોળ, ખગોળ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, રસાયણ, ગાણિત, ઇસરત, કવાયત, રમત, કિન્ડરગાર્ટન મોન્ટેસરી અને સ્લોઈક સિસ્ટમ વગેરે તમામ પ્રકારનાં સાહિત્ય જેવાં કે સૂર્યમાળા, પૃથ્વીના ગોળા, ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ, નકશા, રીલીફ મૅપ્સ, યંત્ર શાક્ટોઓનો સેટ, સંગ્રહસ્થાનનાં ધોરણવાર બોર્ડઝ, ઑબ્જેક્ટ લેસન બોર્ડઝ, ધંધાના હથિયારની પેટીઓ, પાઝલ બોક્સ, વગેરે વેચવામાં આવે છે. વિશેષ હકીકત માટે હમારું પ્રાઈસ લિસ્ટ મફત મંગાવી વાંચો.

દાશિલાધ છગનદાસ પટેલ,

મનેજર—શિક્ષણસાહિત્ય કાર્યાલય,
નાંદાલ. અમદાવાદ—પ્રાંતીજ રેલ્વે.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની—મુંબઈ.

તેજતા સતીઓ (સચિત્ર)	૨-૦
શીની રાણી (સચિત્ર)	૧-૧૨
જાન કાવિદાસ...	૧-૦
રોમ માલાલ યાને દોલત	૨-૦
હસ્તનો દેહર ..	૨-૦
ખુખસુરત મકાર...	૨-૦
એએન દુનીયા ...	૧-૦
ધેવા ધાંવીનું કુંડળ	૧-૪
રજ્યા બેગમ ...	૧-૮
વહુને શીખામણ	૧-૦
કાવ્ય માધુર્ય ...	૧-૮
કાવ્ય મંજરી ...	૧-૦
કવિતા પ્રવેશ ...	૧-૦
દોહસો વર્ષનું પચાગ	૧-૮
બસો " "	૩-૦
તેજ પ્રભા ...	૧-૧૨
Rosary of Literary Wisdom..	1-0
બરમન કવસરનું રણનાસ રહસ્ય	૧-૦
આરોગ્યની કુખી	૧-૦
મેરી મડમ ...	૧-૦
સુદર્શન ગદાવલી	૫-૦
પાંચ પ્રેમ કથા	૦-૧
જાત મેહેનત ..	૩-૦
પ્રેકટીકલ એસ્ટ્રોલોજી	૩-૦
મહાગણિત ...	૧-૦
કરેજ ..	૧-૮
ગુણ લક્ષ્મી (સચિત્ર)	૧-૪
ગુજરાતની જુની વાર્તા	૧-૧૨
કુસુમ કલા	૨-૮
લોર્ડ એકેનના નિબંધ	૧-૮
ગુજરાતી નવલકથાનું સાહિત્ય	૨-૦
સીંગલ શેલર દોટનજનો	૨-૦

મોક્ષ મંદીર ...	૨-૮
શ્રીધર્મ ગીતા ...	૧-૮
એક અપુર્વ લક્ષ	૦-૮
કાઈસ્ટનું અનુકરણ	૦-૮
સંગીત રામાયણ...	૨-૦
કોરોનેશન મ્યુઝીક ગાઈડ	૧-૮
શ્રીમાન મુરાધીશ	૧-૮
હું પોતે (ના. હે)	૨-૦
મીલનું અસહ્ય મણી	૧-૪
વિમલા (નાવેલ)	૧-૪
મરીયમ...	૧-૦
અપવાસ ભા. ૧-૨	૨-૧૦
મણિ અતે મોહન	૨-૦
કેશવ કૃતિ ..	૧-૮
ક્રીન્ડર ગાર્ટન...	૩-૦
મુંબઈમાં આવતા તો. હી. ચો.	૨-૮
પ્રતિમા નાટક ...	૧-૦
કાવ્યપિયુષ ...	૦-૬
વિદન મંડન અથવા વિ.	
હાન ભૂપણ...	૧-૮
એસ્ટરરીડનો પુત્રપ્રતિ ઉપદેશ.	૧-૦
શ્રીઓની મદત્તા	૧-૮
નીલમ માણિકની સંતતિ ..	૧-૮
પુનર્જાનો પશ્ચાતાપ	૨-૦
મીઠીનીકવ એનજનીયર્સ એકઝા-	
મીનેશન હન્ડ બુક	૧-૪
તની જીંદગી	૨-૦
પ્રપંચ જાળ	૧-૪
શિશુસંબોધમાળા ભા.	
૧ થી ૩ ..	૦-૧૪
દરીયા પારના દેશોની વાર્તા.	૨-૦
પાપ અને પશ્ચાતાપ ભા. ૧-૨	૧-૮
પંચામૃત ...	૧-૮
સચિત્ર અક્ષર બોધ	૦-૮

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય થઇ પડેલ,

સૃષ્ટિજ્ઞાન (ત્રીજી આવૃત્તિ).

ધોરણુ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ની વાંચનમાળાના ત્રીજા ભાગના વિદ્યાના પાઠોનું પ્રતોત્તર રૂપે સંપૂર્ણ વિવેચન ગ્રે. રા. ટ્રે. કા. ના શિક્ષણનો મેડલ મેળવેલા બે મીનીયર માસ્તરો પાસે તૈયાર કરાવેલા ધણા ઉપયોગી અને પ્રશંસાપાત્ર થયા છે જેની ખાત્રી હુંક સમયમાં ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પડી તે છે તેમજ વ. કા. અને આવેશિક પરીક્ષાના ઉમેદવારની ઉપરાઉપરી માગણી યવાથી અમોએ

સૃષ્ટિજ્ઞાન યા વિદ્યાના પાઠો.

ઉપરનાજ શિક્ષકો પાસે સરળ ભાષામાં પ્રતોત્તર રૂપે તૈયાર કરાવી બહાર પાડ્યા છે. જેમાં જ્ઞાનમી ગ્રોપડીના વિદ્યાના પાઠોનું સંપૂર્ણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તથા પરીક્ષામાં પૂજાતા સવાલોનો પણ સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી એના અભ્યાસ પત્રી ઉપર જણાવેલી પરીક્ષાઓમાં આ વિષયમાં નાપાસ યવાનો બીજકુલ સંભવ છેજ નહિ. વધારે પ્રશંસાની જરૂર નથી. છુક મંગાવી જેવાથી ખાત્રી થશે. કિંમત રૂ. ૪-૬ જથ્થા બંધ સેનારને સાફ કમીશન. ધોરણુવાર કિંમત નીચે મુજબ.

બાગોપયોગી પ્રતોત્તર રૂપે સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાન ધો. ૧ છું

(આ. ૧) કિંમત રૂ. ૦-૧-૬

ધોરણુ ૨ છું (આ. ૩) રૂ. ૦-૧-૦

ધોરણુ ૩ છું (આ. ૪) રૂ. ૦-૨-૦

ધોરણુ ૪ છું (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

ધોરણુ ૫ છું (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૬

ધોરણુ ૬ છું (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૬

ધોરણુ ૭ છું (આ. ૧) રૂ. ૦-૪-૬

પ્રતોત્તર રૂપે લલિતપંડિતો સરળ ઇતિહાસ (ધો. ૫) રૂ. ૦-૨-૦

(ધો. ૬) રૂ. ૦-૩-૦

કમિટીના રૂકા રૂપે આપવામાં આવશે.

જન અવહાર નીચેને સરનામે કરા:- મહિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય

લુકેતેવર એન્ડ પબ્લીશર-મુ. પેટલાઈ (વાયા આજુદ)

તા. ૬.-આ ઉપરાંત ધોરણુવાર નોટો પણ અમોએ પ્રગટ કરી છે.

ધી ગુજરાત ચોરીએન્ટલ બુક શીપ.

શીયોરોડ. રતનપોળના નાકે—અમદાવાદ.

ટેકસ્ટ બુકો.

ટેકસ્ટ બુકો—વાંચનમાળાઓ અને સઘળી ટેક્સ્ટ બુકો, ઉર્દુ બુકો, નોટો, નકશા, સાધનની પટ્ટીઓ, રખર, પુટ, ડ્રોઇંગ બુકો જાપેસી ને કારી અને સ્કલને ઉપયોગના સઘળા સાધનો અમો મોટા જગ્યામાં રાખીએ છીએ અને પૂરતું કમિશન આપીએ છીએ.

કોપી બુકો.

નવી ઢખળી એક આના કોપી બુક નં. ૧ થી ૫. ડગલવણી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે મંજૂર કરેલી. કમિશન જગ્યાએ ખરીદનારને પૂરતું આપીએ છીએ. વધુ નજારા તૈયાર થાય છે.

મુખગણિત.

ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓ દરેક સમયમાં પૂરી થએલી. ભાગ ૧ કિં. ૦-૧-૦, ભાગ ૨ કિં. ૦-૧-૯. માણેકલાલ કાળીદાસ લલિત.

સરળ ડ્રોઇંગબુક.

ધોરણવાર ચિત્ર સાથેની ઉત્તમ પ્રકારની કામમાં સરળ હોવા સાથે કેમ્પમાં ધણીજ જૂજ.

પ્રાથમિક અંકગણિત.

કર્તા—કુંવરજી દાદાભાઈ દેસાઈ

કિંમત ૦-૬-૦

ડગલવણી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજૂર કર્યું છે. કમિશન સાથે આપવામાં આવશે.

આ ઉપરાંત સઘળી બુકો, ડ્રોઇંગને લગતો સામાન વગેરે રાખી ધરાવેને પૂર્ણ સંતોષ આપી કામ કરીએ છીએ. બહારગામના ચોરડર ઉપર દુરત અમલ કરી વી.પી. થી રવાના કરીએ છીએ. એક વખતે કામ કરવાથી પૂર્ણ ખાતરી થશે.

ગુજરાત સાહ્યપત્ર.

પુસ્તક પઠનું. શ્રુત્યારી-માર્ગ, સને ૧૯૧૮. અંક ૨-૩

પાઠની નોંધ.

જે શિક્ષક પોતાનું કર્તવ્ય જનજન સમજે છે તેઓ માને છે કે વર્ગમાં પાઠની તૈયારી કર્યા વગર જવું એ ઈષ્ટ નથી. શિક્ષકને પોતાને શ્રુત્યારી સાથે જ્ઞાન દોષ, વિષયોની માહિતી નારી દોષ, છતાં, તે વિષય કઈ પદ્ધતિથી છોકરાંઓ આગળ રજુ કરવાનો છે કે જેથી છોકરાંઓને વિચાર કરવાની રેવ પડે અને તેમને જ્ઞાન ગંધાદન કરવામાં મદદનું થઈ પડે, તે વિષે જો મારી પેઠે વિચાર ન કરે તો દોષ તો બહુમાં શિક્ષણનું કાર્ય મફત નજર ચાલે. ટ્રેનિંગ કોલેજ સ્થાપનાના એ દેવું હોય છે: એક તો જુદા જુદા ધોરણ પરવે જુદા જુદા વિષયોની શિક્ષણપદ્ધતિનું જ્ઞાન આપવું; અને બીજું તે તે વિષયોનું સાચું જ્ઞાન આપવું પહેલો દેવું પ્રધાન છે અને બીજું ગૌણ છે; કારણકે વિષયોનું જ્ઞાન તો શિક્ષક કોલેજ અંશે ધર આગળ પણ મેળવી શકે છે, પરંતુ જુદી જુદી પદ્ધતિઓનું પ્રત્યક્ષ અનુભવનું કર્યા સિવાય તથા પોતે તે પદ્ધતિ પ્રમાણે કામ કર્યા સિવાય પહેલો દેવું સાધી શકતા નથી. આ સુખ્ય દેવું લક્ષમાં રાખીનેજ અત્યારના આ શાળાપત્રમાં જુદા જુદા વિષયોના પાઠ આપવાની શૈલી દેખાડવામાં આવે છે, અને પાઠની મંપૂર્ણ અથવા મંદિર નોંધ આપવામાં આવે છે. તેની નોંધને જનજન અભ્યાસને શિક્ષક દરે તેવા વિષયોની નોંધ તેજાજ ધોરણ ઉપર પોતે આકારવાને કેટલેક અંતે સક્ષિતમાન થાય.

પાઠની નોંધ ઉપરથી શિક્ષકનાં કેટલું જ્ઞાન છે, વિદ્યાર્થીઓની મુશ્કેલીઓ વિષે તેણે શું વિચાર કર્યો છે, તે મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાને દેવી ચતુર્થાઈ લેલી તૈયારીઓ તેણે કરી છે, તે પોતાના કાર્યની મહત્તા સમજે છે કે કેમ વગેરેની તુલના સારી રીતે થઈ શકે છે.

આ કોલેજની પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલના એક આજી માતરે શિક્ષકની નોંધના સંબંધમાં કેટલીક વારતવિક્ક દીક્ષ કરેલી છે તે નીચે આપીએ છીએ. તે દીક્ષ આ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થઈ પડશે એટલું જ નહિ પણ દર વર્ષે જે મોટી ગંભીરતા અન્ય શિક્ષક જાણતી અભ્યાસ કરીને આ કોલેજની વાર્ષિક પરીક્ષા આપવા આવે છે તેમને તથા બીજા શિક્ષકોને પણ કેટલેક અંશે મદદરૂપ થઈ પડશે.

પાઠની નોંધ સંબંધી સૂચનાઓ.

(લે. મિ. નારણભાઈ વાવજીભાઈ પટેલ, ટ્રે. કા. ગ્રે મૂલ, અમદાવાદ.)

આ ટુકડા લેખમાં શિક્ષકને પોતાના કાર્યમાં મદદગાર તરીકે પ્રાપ્ત કરવાનાર જુદી જુદી બાબતો પૈકી, શિખરવાના વિષયને લગતી અગાઉથી તૈયાર કરવાની નોંધના સંબંધમાં જઈક લખાયા છે.

અત્યંત અને ઉત્સાહી શિક્ષકનું જ્ઞાન દિનપ્રતિદિન વધતું જાય છે, તેથી તેને પોતાના કાર્યમાં મદદગાર તરીકે પ્રાપ્ત કરવા માટે જઈક નવા નવા માર્ગ સૂઝી આવે છે, જ્યાં પોતે અગાઉ જે કંઈ શિખરેલું હોય છે તેમાં કઈક મુધારોપધારો કરવાનું મળી આવે છે. આથી એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે વિદ્યા અને અનુભવી શિક્ષકને પણ શિખરવાના વિષયને લગતી તૈયારી અને રીતે લાભકારક છે, હાનિકારક તો નથી. આમ છે તો પછી નવા રીખાઉ શિક્ષકને વર્ગમાં પોતાને જે જે વિષય શિખરવાના હોય, તે વિષયોથી સંપૂર્ણ જાણીતા થઈને તથા તેમનો કથો ભાગ રહેલો અને કઈ પદ્ધતિથી શિખરવા ધાર્યો છે તે અગાઉથી નક્કી કરી-નોંધકર્તા લખીને વર્ગમાં જવું જોઈએ, એ ખીના જુદી દર્શાવવાની જરૂર રહેતી નથી જે શિક્ષક એ પ્રમાણે કરતો નથી તે પોતાના કાર્યમાં કદાપિ મદદગાર તરીકે પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. શિક્ષણસાસ્ત્રના અભ્યાસીને ટ્રેનિંગ શિક્ષકને આ વાત અજાણી નથી તેમ છતાં પણ એના શિક્ષકોમાંથી ઘણા ભાગ એ શિક્ષકને અનુમરતો નથી, તેના અનેક કારણો પૈકી પ્રધાન કારણ શિક્ષકોની પ્રમતતાજ છે, એમ કહેવું અન્યાયલરેલું કહેવાશે નહિ. એ પ્રમતતા લેખમાં લખ્યા એ ચાર સબોધો દ્વારા થવાની નથી; અને દ્વાર કરના માટે ખાતા તરફથી ખાસ જઈક નહીં યોજના થવાની જરૂર છે પરંતુ આ સ્થળે એ બાબતનું અસખ્ય વિવેચન પણ મૂકીને ટ્રેનિંગ કોલેજના સ્ટાફને માટે નોંધના સંબંધમાં કઈક સૂચનારૂપે લખવું ઉપયોગી થાય છે. આથી છે કે એ સૂચનાઓ શિક્ષકવર્ગને પણ કઈક અંશે ઉપયોગી થશે.

પ્રથમ માટે કહેવું જોઈએ કે ઘણાક સ્ટાફને પોતાના સ્વતંત્ર વિચારથી નોંધ લખતા હોય એમ જણાયું નથી. આથી તેમની લગભગ સઘળી નોંધો એક જ ઢાળની અને કઈપણ નવીન વિચાર વિનાયની ઉતારારૂપ હોય છે. સ્ટાફને જાણવું જોઈએ કે કોલેજમાં શિખરવાના બિન બિન

વિષયો પૈકી શિક્ષણ એ મહત્ત્વનો વિષય છે, અને તેમાં પણ શિક્ષણ-પદ્ધતિ એટો ખામ અગત્યની બાબત છે. સ્ટાફનેની શિક્ષણપદ્ધતિ બેચાનાં બે સાધન છે; (૧) કથિતપાઠ, અને (૨) તેને માટે તૈયાર કરેલી નોંધ. ઘણુંખરું સારી રીતે વિષયને લગતી તૈયારી કરનારો શિક્ષકને સારો પાઠ આપી શકે છે; પરંતુ જે અન્યના આશ્રયથી નોંધ તૈયાર કરીને આવે છે તે પોતાના કામમાં બેઠાંએ તેની સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. ઘણીક વખત એમ બને છે કે સારી શક્તિવાળા સ્ટાફરો પણ આત્મચર્યા ખોઈ એવી માધારણ બાબતમાં પણ વારનાર પરાવર્તણી થતાં સ્વતંત્રપણે કામ કરવાની શક્તિ ખોઈ બેસે છે. માટે એક અગત્યની સૂચના એ ધ્યાનમાં રાખવી કે કોઈપણ વિષયની નોંધ પોતાના સ્વતંત્ર વિચારથી અને પોતાની મેળેજ કાઢવી. અગત્યત તેના મંબંધમાં ગમે તેટલી પૂઠપરછ કરવાને વાધો નથી.

આરંભમાં પદ્ધતિ બાબતે માટે નમુના તરીકે બે ચાર નોંધો વાંચી લેવી જરૂરની છે, પરંતુ એજ દળને અનુસરવું અને પોતાને સૂઝી આવતી પદ્ધતિને ન સ્વીકારવી એવું કંઈ ખામ બંધન નથી. હાલમાં નોંધો લખવામાં આવતી પદ્ધતિ પ્રથમ શિક્ષકોનીજ ઉપજાવેલી છે; માટે શુદ્ધિશાળી સ્ટાફરોએ કોઈ નવી નવી યુક્તિઓ અજમાવવા ચૂકવું નહિ. ઉદાહરણ તરીકે ધારો કે કોઈ વર્ગને શ્રુતલેખન (ડિક્ટેશન)નો પાઠ શિખવવાનો છે. સાધારણ રીતે એ વિષય આ પ્રમાણે શિખવાય છે:- પ્રથમ કંઈક શબ્દોની બેઠણી વિદ્યાર્થીઓ પાસે મોડે પર લખાવવામાં આવે છે, મોટે બેઠણી પૂછવામાં આવે છે, અને થતી ખામીઓ યુક્તિમયુક્તિથી સુધારવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે કંઈક શબ્દો લખનાં આવડ્યા પછી શ્રુતલેખન લખાવવામાં આવે છે, પછી લખેલું શ્રુતલેખન બેઠેલ તેમના સામાન્ય દોષો લક્ષમાં રાખી સુધારવામાં આવે છે. આને ઠેકાણે કોઈક વખત ચોપડીમાંનો અમુક પેરેગ્રાફ વાંચી જતાવું કહેવાથી ફિક્ક-પરિશુભ આવે તેમ હોય તો તેમ કરવાને વાંધો નથી. વળી પાઠમાં આવના શબ્દો સાથે સંબંધ રાખનારા બીજા કેટલાક શબ્દો શિખવવાથી પણ શ્રુતલેખનનો અર્વાચીન હેતુ સફળ થાય છે. આવી રીતે શિખનાં લખાવી જોવાનો વખત કદાચ ન મળે તોપણ વાધો નથી. વળી પહેલું કે બીજું ધોરણ હોય તો કોઈક વખત અમુક અમુક પરિચિત વસ્તુઓનું ટેગ પર અદર્શન કરી, બધાનું તે તરફ

ખ્યાન જેવી એ ચીજોનાં નામ લખાવવાથી પણ શ્રુતલેખનો હેતુ સફળ થઈ શકે છે.

બીજું એક ઉદાહરણ લઈએ. ધારો કે બાળવર્ગ કે પહેલા ધોરણમાં વાચન શિખવવું છે. આ વિષયમાં બાળકો સમજીને વાંચે છે કે કેમ તે તપાસવા માટે નીચે પ્રમાણે યુક્તિ અજમાવી શકાય:- કાગળની કેટલીક લાંબી પટ્ટીઓ રાખીને દરેક ઉપર એકક વાક્ય લખીને શિક્ષક વર્ગમાં લેતા આવવું. પછી તેમાંની એકક કાપલી વિદ્યાર્થીઓના હાથમાં મૂકી દેવી, અને સૂચના કરવી કે એ પટ્ટીમાં જે કંઈ લખ્યું હોય, તે મનમાં વાંચીને તેમાં જેમ કંઈ હોય તેમ કરો. નમુના તરીકે એક છોકરો “તમારી ચોપડી ટેબલ પર મૂકો” એમ મનમાં વાંચીને વગર બોલે પોતાની ચોપડી ટેબલ પર મૂકી જાય, તો તેણે જરાજર સમજીને વાંચ્યું છે એમ સમજવું. બીજો છોકરો કાપડી ઉપરનું “બાગમાંથી શુભાળનું ફૂલ તોડી લાવી મને આપો” એ વાક્ય વાંચીને તેમાં ખતાવેલી કૃતિ કરે તો તેણે જરાજર સમજીને વાંચ્યું છે એમ કહી શકાય. વાચનની આ પદ્ધતિને અંગ્રેજીમાં ઑટો રીડિંગ (પોતાની ગેજે વાંચવું) કહે છે.

આ પ્રમાણે જુદા જુદા વિષયોમાં પોતાને મૂકી આવે તેવી દ્રષ્ટિપૂર્ણ નવી યુક્તિ અજમાવવા તૈયાર રહેવું. આમ કરવાથી રોકાણરોની શોધક-વૃત્તિ અને તર્કશક્તિનો વિકાસ થશે.

નોંધ તપાસનાર ખાસ કરીને બે બાબતો ઉપર લક્ષ રાખે છે:-
(૧) શિક્ષકનું શિખવવાના વિષયનું જ્ઞાન અને (૨) તેમાંના સૂચક પ્રશ્નો. આ ઉપરાંત ભાષા, વિરામચિહ્નો, અક્ષર, આદંભપ્રશ્નો, સદાચક્રારી પાઠ વગેરે બાબતો પણ નોંધના ગૌરવમાં વધાઈ કરે છે.

ઘણી વખત એમ કહેવામાં આવે છે કે ત્રીજા ચોથા ધોરણમાં અભ્યાસ કરતાં નાનાં બાળકોને શિખવવામાં બહુ વિદ્વાતાની કે ખાસ તૈયારીની શી જરૂર છે? કદાચ આ દલીલમાં સત્યશય છે, પરંતુ તે અંપૂર્ણ સત્ય નથી; કેમકે ઘણી વખત શિક્ષક અજુધારી રીતે એવી ગુંથવણ ઉઠેલી બાળકોની શંકાનું સમાધાન કરી તેમનાં હૃદયપર પોતાને વિશે ઉચ્ચ ભાવ ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી, અને જે શિક્ષક શિષ્યનાં મન પર પોતાની વિદ્વાતાની છાપ પાડવા શક્તિમાન થતો નથી, તે શિક્ષક તરીકેની પોતાની અતિશયનું રક્ષણ કરી શકતો નથી. “કુવામાં હોય તો દવાગ્રમાં આવે”

એ કહેવન પ્રમાણે શિક્ષકમાં વિશાળ જ્ઞાન હોય તોજ તે શિષ્યોને શિખરી શકે. વિદ્યાર્થીને જે પુસ્તક શિખવવાનું હોય તેટલાજ પુસ્તકનું જ્ઞાન શિક્ષકને માટે પૂરતું ગણી શકાય નહિ. તેણે જુદાં જુદાં અનેક પુસ્તકો વાંચી પોતાની જ્ઞાનમંપત્તિમાં વધારો કર્યો જવું જોઈએ, અને પછી એ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થએલા વિશાળ જ્ઞાનમાંથી શિક્ષણશાસ્ત્રને અનુસરીને તથા બાળકોની શક્તિનો વિવેક કરીને જરૂર પૂરતું શિખનાય તેને માટે અગાઉથી નોંધ તૈયાર કરવી. એ પ્રમાણે નોંધ તૈયાર નહિ કરી હશે તો વિદ્યાર્થીઓને વ્યવસ્થિત રીતે અને પદ્ધતિમર શિખવી શકાશે નહિ. જ્ઞાન હોય તો પદ્ધતિ સહેલાઈથી પ્રાપ્ત કરી શકાય; પરંતુ પદ્ધતિ ગમે તેવી સારી હોય તોપણ જ્ઞાન વગર એકાંતિનાનાં સોએ મીડાં જેની તે નકામી નીવડે છે. આ ઉપરથી પ્રતીત થાય છે કે શિક્ષકના સર્વ આવશ્યક ગુણોમાં તેની જ્ઞાનમંપત્તિ એ પ્રધાન વસ્તુ છે.

જ્ઞાન પછી બીજો નંબર પદ્ધતિનો આવે છે. પોતાનામાં વિષયનું જ્ઞાન હોવા છતાં પણ પદ્ધતિના જ્ઞાનને અભાવે ઘણાક શિક્ષકો પોતાના કાર્યમાં બહુ સફળ નીવડી શકતા નથી. પદ્ધતિમાં વિદ્યાર્થીઓના અધિકાર પ્રમાણે કેટલું શિખવવું એનો વિવેક કરવાની શક્તિ પણ સમાઈ જાય છે. અમુક વિષય શિખવવામાં કઈ કઈ બાબત સમાવવી, વિષયનો ક્યાંથી આરંભ કરવો, ક્યા ક્યા મસાલો પૂછ્યા, કઈ બાબત વિદ્યાર્થીને અગત્યની છે, કેટલું પોતાને કહેવાની જરૂર પડે તેમ છે—એ વગેરે ઘણીક બાબતોનું શિક્ષકને જ્ઞાન હોવું જોઈએ. એ જાતનું જ્ઞાન શિક્ષકમાં અનુભવથી આવી જાય છે. માટે નોંધ તૈયાર કરતાં દરેક શેઠાણે રવનંત્રપણે બધી બાબતોની વિચાર કરવાની જરૂર છે. બીજાના મગજમાંથી નીકળેલા સવાલો ગોખી સમજનાર, શિખરતાં વચમાંજ ગુંચવાઈ પડે છે—આવેલી મુશ્કેલી ખગેડી શકેનો નથી, એ બાબત અનુભવીઓથી અગત્યની નથી.

નોંધ લખના ગર્ભથી શાસ્ત્રીય વિવેચને શિક્ષણશાસ્ત્રમાં બહુ વિસ્તારથી થયેલું છે, એટલે અહીં એ વિષે લખવાની જરૂર નથી. અહીં તો માત્ર નોંધ લખનામાં થના મામાન્ય દોષો તરફ સર્વનું ધ્યાન ખેંચવું સુખ ધારું છું.

૧ મણક શેઠાણેમાં એક સામાન્ય દોષ જોવામાં આવે છે કે તેઓ શબ્દ છુટા પાડતા નથી; અને પાડે છે તેઓ પણ ઠેક સુધી એક સરખા

નિયમ જાળવતા નથી. હેતુનો ફેટલોક લાગ ઉતાળથી પૂરો કરી નાખતો હોય તેમ, જેમનેમ કાળજી વગર લખી કાઢે છે. ફેટલાક 'શિક્ષણરેલી', 'વર્ગવ્યવસ્થા', 'શાંતિપૂર્વક', 'નીતિબોધ' જેવાં સામાસિક પદોના અવયવ છુટા પાડે છે, ત્યારે ફેટલાક 'જય છે', 'આવે છે', 'હોડતો હશે', 'લખતો હતો' જેવાં ક્રિયાપદોમાં 'છે', 'હશે', 'હતો' જેવાં સાહાયકારક ક્રિયાપદો મુખ્ય ક્રિયાપદથી છુટાં પાડવાને બદલે બેમાં લખે છે.

૭. જોડણીમાં દોષ જોઈ જોઈ જોવામાં આવે છે, અને તે પણ બેદિક્ષાર્થને લીધે (અને ઝઘક અસાનને લીધે) થએલા દોષ એમ જણાઈ આવે છે. કાળજી રાખવામાં આવે તો 'પુનરાવર્તન' ને બદલે 'પૂનરાવર્તન', 'શૈલી' ને બદલે 'શૈલિ', 'શીલચલુચ્ચરિ' ને બદલે 'શિલચલુચ્ચરી', 'પ્રાણિ માત્ર' ને બદલે 'પ્રાણીમાત્ર', 'વ્યાવહારિક' ને બદલે 'વ્યવહારિક', 'અદ્ભુત' ને બદલે 'અદ્ભૂત', 'પ્રશ્નદ્વારા' ને બદલે 'પ્રશ્નોદ્વારા', 'દરેક છોકરાને' ને બદલે 'દરેક છોકરનઓને', 'કરી શકે' ને બદલે 'કરિ શકે' લખવા જેની ભૂલો સદેવાઈથી અટકી શકે તેમ છે.

૮. ફેટલાક સ્કોલરોને એક કહંગી ટેવ એ પડી ગઈ હોય છે કે તેઓ શબ્દે શબ્દે ટપકુ મૂકી દે છે; ત્યારે ફેટલાક વાચ્ય પૂરું થયા છતાં પણ પૂર્ણ વિરામ મૂકવાની દરકાર રાખતા નથી. પાકનાં મથાળાં, વિષયનું નામ, કે પોતાનું નામ લખ્યા પછી પૂર્ણ વિરામ મૂકવું નેઈએ; નોંધના પેટામાં સુદા દર્શાવનારાં પદમૂળો પછી પણ એ ચિહ્ન મૂકવું નેઈએ. આ દોષ કેવળ બેદરકારીનોજ છે. એવે સ્થળે ચિહ્ન ન મૂકવાની પદ્ધતિ થોડા વખતથી અંગ્રેજીમાં પ્રચાર પામ્યા લાગી છે, પરંતુ ગુજરાતી લાપામાં એ નિયમ પ્રચાર પામ્યો નથી, ત્યાં સુધી ભુતી પદ્ધતિનેજ અનુસરવું યોગ્ય છે.

૯. સોલાપુર જતાવેલા પ્રમુખ વ્યવસાયી વચના સંબંધનું નામ દો—એવાં આદ્યાર્થ વાક્યોને અંતે પૂર્ણ વિરામને બદલે પ્રશ્નચિહ્ન મૂકવાની ભૂલ ઘણી થતી જોવામાં આવે છે.

૧૦. નીમેલા વખતમાં અમુકજ બાળક શિખરી શકાશે તેનો નિર્ણય કર્યા વિના લાંબી લાંબી નોંધ કાઢવામાં આવે છે. જેથી લખનારનો અને તપાસનારનો મિથ્યા કાલક્ષેપ થાય છે; માટે જરૂર પૂતી મુદેસર નોંધ તૈયાર કરવી નેઈએ. નોંધની અંદર "ટકાર બેસે," "ચોરી ન કરે," "ચોપડી આખની બહુ પામે ન રાખે," "વર્ગના બધા છોકરા સાંભળી

કે એવા મોટા અવાજે વાંચે, "લાવપૂર્વક વાંચે," "નિરાશચિત્તો પ્રમાણે અટકીને વાંચે," વગેરે વગેરે સૂચનાઓ કરીશ—આમ નોંધમાં લખવાની, કે એક જાણે સ્પષ્ટરૂપે કરી આપેલો નિયમ હોય તે પ્રમાણે લાંબા લાંબા બાપજીરમે દરેક વિષયના આરંભમાં સિંચોને કહી મંડળાવવાની ખીસકુલ જરૂર નથી. કારણ કે એમ રાજ્યને રાજ્ય એ સંબોધાવાળાં કાને પહોંચાથી તેમના મનમાં સાધારણ યર્ષ જાય છે, અને તે સાંભળવા તરફ તેઓ ખેદરહીત રહે છે. આથી સંકલ્પને પોને એ સૂચનાઓથી જાણીતા રહેવું અને જરૂર પડે તેનું સ્મરણ કમગી તેઓ અમમ કરાવશે એમ દ્વિપદ છે.

શિખરવા માટે નહીં કરેલા વિષયની નોંધ કાટના અગાઉ એ વિષય કેટલો ચાહેલો છે, તેની વર્ગશિક્ષક પાસેથી ચાકસ માહિતી મેળવવાની દરકાર નહિ મળેથી, ધણા સંકલ્પે વિષય જાણે નવેસરથી શિખરવાનો હોય તેવી નોંધ તૈયાર કરી લાવે છે. તેથી આરંભપ્રસંગમાં જ બહોળા વખત જતો રહે છે, અને ખરેખર શિખરવાનું સ્તી જાય છે. એક સંકલ્પે ચોથા ધોરણમાં "સામંતસિંહની વાર્તા" શિખરવાની નોંધમાં નીચે પ્રમાણે આરંભ પ્રશ્ન લખ્યા હતા.

પ્ર. આવકાવરનો પહેલો રાજા કોણ ?

પ્ર. વનરાજ વિશે શું જાણો છો ?

પ્ર. વનરાજે તેના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું ?

પ્ર. વનરાજને કોણે કોણે મદદ કરી હતી ?

પ્ર. યોગરાજ વિશે જે જાણતા હો તે કહો.

પ્ર. યોગરાજે સેનરાજને કપડો શા માટે આપ્યો હતો ?

વાંચનાર જોઈ શકશે કે ઉપરના સવાલોનો યોગ્ય હિતર મેળવનાં વળી કેટલાક સમાજ જ્ઞાતો થાય એટલે એ પ્રશ્નોથીજ વખત પૂરો યર્ષ રહે તેમ છે. ચતુર શિક્ષક સુદાના જે આરંભમાં પૂછી લઈ નવી વાર્તા ચમિક રીતે વચમાં અટકાવી વિના કહી જાય અને તેના સંબંધમાં પછીથી છટક મચાવે પૂછી, અને છેલ્લે એકે એ હોદ્દાઓ પાસે તે વાર્તા કહેવાને તે ધર્મજ્ઞ સંદેહાઈથી નીમેવા વખતમાં પાંચ પૂરેપૂરો અને સારી રીતે શિખરી રહે.

૫. વળી નોંધ એ શિખરવાને સાગદ્યક અને તપાસનારને લખનારની તૈયારી અને કુશળતાની પરીક્ષા કમવનારી લાંબી નોંધ છે. જેમ નોંધ તૈયાર કરનાર, શિક્ષકોનો અધિકાર પાનમાં સર્જી લખે છે, તેમ તપાસનાર

લખનારનો અધિકાર ધ્યાનમાં રાખે છે, એ સ્ટોલરોએ લૂલું લોઈએ નહિ. પહેલા વર્ષના સ્ટોલરની નોંધમાં અમુક વિષય ઉપર જેટલો વિસ્તાર હોય તેટલોજ બીજા કે ત્રીજા વર્ષના સ્ટોલરની નોંધમાં હોય તે તે દોષને પાત્ર ગણાય છે. પહેલા વર્ષના સ્ટોલરોને શિક્ષણપદ્ધતિની શરૂઆત હોય છે. આથી તેમને મહાવરો થતા સુધી અમુક અમુક સવાલો નોંધમાં લખવા પડે છે. તેવા બધા સવાલો આગળ વધેલા સ્ટોલરોને લખવાની જરૂર નથી. એ ભેદ ધ્યાનમાં નહિ રાખવાથી ત્રીજા વર્ષના એક સ્ટોલરની બાળવર્ષમાં ‘પોપટ’ વિષે પદાર્થપાઠ શિખવવાની નોંધમાં નીચે પ્રમાણે આરંભ પ્રશ્નો લખેલા હતા.

“ પ્ર૦ આ શું છે? પ્ર૦ એ શું બનેલું છે?

પ્ર૦ એ શા કામમાં આવે છે? પ્ર૦ આ પાંજરામાં શું છે?

પ્ર૦ પોપટ સિવાય બીજાં પાંજરામાં પૂરેલાં પક્ષી તમે જોયાં છે?

પ્ર૦ ક્યાં ક્યાં જોયાં છે? પ્ર૦ બીજાં જાડનારાં પક્ષીનાં નામ આપો. ત્યાર પછી પોપટની માંચ, પાંખ, પગ, પુછડી, વગેરે બતાવીશ અને કહી છે, ફટલા છે, અને રંગ કયો છે, તે બરાબર જોવા કહીશ. આવલોકન કરાવી મુખ્ય વિષય ઉપર આવીશ.”

આવા નિર્ણયક વિસ્તારને બદલે ત્રીજા વર્ષના આગળ વધેલા સ્ટોલરોને માટે તે નીચે પ્રમાણે મહાપ્રશ્નો લખવાનું બમ ગણાય.

“બધા જેઈ શકે એવી રીતે ટેબલ પર પોપટનું પાંજરું મૂકીને, પોપટનું બાળવર્ષ કરાવી, તેના લુદા લુદા અવયવો તપાસવા વિદ્યાર્થીઓને કહીશ.”

બીજી એજ નોંધમાં તમનું લાન કરાવવા માટે નીચેના પ્રશ્નો લખ્યા હતા.

* એ પ્રશ્નોમાં “આ શું છે” નો જવાબ “પાંજરું” આવશે,

એમ માની લઈને મરણી પ્રશ્નપરપરા ચલાવી છે; પરંતુ તેને બદલે “આ શું છે” નો જવાબ “પોપટ” આવે તો શિક્ષકે યોજેલા પ્રશ્નો નકામ થઈ જાય, અને બીજાનું પૂછાની જરૂર પડે. અર્થાત્ “આ શું છે” જેવા મેદિય ઉત્તરવાળા પ્રશ્ન ઉપર રચાયેલી પ્રશ્નાવલિ નિરુપયોગી છે. બીજી “બીજાં જાડનારાં પક્ષીનાં નામ આપો.” એ વાક્યમાંથી ફટલાંક નહિ જાડનારાં પક્ષી પણ હોય છે એવો ખ્યાલ નીકળે છે. આવા પ્રકારના દોષોનું વિવેચન કરવાથી વિષયાંતર અને લંબાણ થઈ જાય માટે તે પડતું મુશ્કેલ છે.

“ પ્ર૦ તમારામાંના કોઈને ત્યાં પોપટ પાડ્યો છે ? પ્ર૦ તેનો રંગ કેવો છે ? પ્ર૦ આ પોપટનો રંગ કેવો છે ? પ્ર૦ ત્યારે પોપટનો રંગ કેવો છે ? પ્ર૦ લીલા રંગની બીજી વસ્તુઓનાં નામ આપો. આ ઉપરથી ફેરી, ફેળાં, જમફળ વગેરે કાચાં ફોનોનો રંગ લીલો છે, ઝાડનાં પાંદડાંનો રંગ લીલો છે વગેરે કહાવીશ. ”

ઉપરના પ્રશ્નોથી શિષ્યવચ્ચામાં કેવી કૃત્રિમતા જણાય છે ! પોપટ પ્રત્યક્ષ છે, છતાં તેનો રંગ બાળકોને શિષ્યવચ્ચા માટે “ તમારે ઘેર પોપટ છે તેનો રંગ કેવો છે ? ત્યારે આનો રંગ કેવો છે ? ” એમ પૂછવાની શી જરૂર હતી ?

વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો ત્રીજા વર્ણના રોકાણને એવા પ્રશ્નો નોંધમાં લખવાનીજ જરૂર નથી. તેણે તો હુકાણુમાં એટલુંજ લખવું જોઈએ કે—“ પોપટનો રંગ પૂંછી તેવીજ લીલા રંગની બીજી વસ્તુઓનું કમરણું કહાવીશ. ”

એજ પ્રમાણે પોપટની ‘ ચાંચ ’ના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું—

“ આપણે શા વડે ખાઈએ છીએ ? જ૦ મોં વડે. ”

પ્ર૦ પોપટ શા વડે ખાય છે ? જ૦ “ મોં વડે ખાય છે ” એમ કહેશે તો કશુંક સંખી ચાંચ અને મોં વચ્ચેનો ભેદ સમજાવીશ, અને એને ‘ ચાંચ ’ કહે છે તે કહીશ. પ્ર૦ આપણે ખાતી વખતે વસ્તુ શા વડે પકડીએ છીએ ? પ્ર૦ પોપટ શા વડે પકડે છે ? પ્ર૦ ચાંચ આગળથી ફેરી છે ! પ્ર૦ ચાંચનો રંગ કેવો છે ? પ્ર૦ બીજી લાલ વસ્તુનાં નામ આપો. ત્યાર પછી પોપટની ચાંચનો આકાર કેવો છે તે બોલ ઉપરથી બતાવીશ. ”

આવા પ્રકારનો વિસ્તાર ન કરતાં “ ચાંચ લાલ રંગની, આગળથી વળેલી, ને અણીવાર છે, એ પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી કહાવીશ. રંગનું વધારે જ્ઞાન આપવા સારૂ લાલ રંગની વસ્તુઓનાં નામ પૂછીશ. ” આટલી દલીલત શિક્ષણરેખીના ખાતામાં લખી દેવા તો બસ હતું; અને એજ પ્રમાણે બીજા અવલોકનના સંબંધમાં લખ્યું હોત તો નોંધ મુદેસર લખેલી ગણાત.

હેવટ, આશા છે કે રોકાણે નોંધ લખતાં ઉપર દર્શાવેલી ફેટલીક બચવારૂ મૂચનાઓ ખ્યાનમાં લેશે, તો ફેટલાક સામાન્ય હોયોનું અવશ્ય નિવારણ ધર્મ નોંધનું ગૌરવ વધશે.

શ્રીકૃષ્ણવણી વિષે નિબંધ.

(લેખક—મિસ ન્યુટન, લેડી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ, એમ. ઈ. મિરાન

શીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજ, ગોધરા.)

સુંદરીઓ અને સદગુણસ્થો, હું એક અમેરિકન હોવાથી મેં બ્રાજ્ઞ-કૃષ્ણવણીથી મોડીને બીજી કૃષ્ણવણી અમેરિકામાં લીધી છે, ને તે દેશમાં શિક્ષક તરીકે અનુભવ મેળવ્યા પછી આ દેશમાં આવી, પ્રાથમિક કૃષ્ણવણી-થી મોડીને કોલેજના ત્રીજા વર્ષ સુધીનું કામ ચલાવ્યું છે, તેથી મને જે કંઈ અનુભવ મળ્યો તે વર્ણવવાની મારી ઈચ્છા છે.

દેશને ચઢતીના શિખર પર પહોંચાડનાર ઉત્તમ સાધન જે ગણાય છે, તેમાં અતિ ઉત્તમ સાધન શ્રીકૃષ્ણવણી છે. એના વગર દેશની ઉન્નતિ કદી થનાર નથી, કારણકે દેશની ઉન્નતિનો આધાર ભવિષ્યની પ્રજા પર છે, ને ભવિષ્યની પ્રજા ઉત્કૃષ્ટ થાય તેનો આધાર વધારે અંશે સ્ત્રી ઉપર છે. વળી માતા એ બાળક ઉત્પન્ન થવાનું સેત્ર તથા આદર્શ શિક્ષક છે. બાળક એ ત્રણ વર્ષમાં જોટકું શીખે છે તેટલું તેની ભવિષ્યની હંદગીમાં આસ્ત્રના પાયારૂપ બને છે.

જે માતા કૃષ્ણાએલી હોય તો કૃષ્ણવણીનો ખરો પાથો મન્યજીત નંખાશે ને પછી તેના ઉપર બાવેલી ઈમારત પણ મેજજીત થશે.

ઈંગ્લાંડ તથા અમેરિકા દેશમાં શ્રીકૃષ્ણવણી પર ઘણું લક્ષ આપીને તેને અતિ અગત્યની ગણવામાં આવે છે. આ દેશમાં પણ જુના વખતમાં શ્રીકૃષ્ણવણી પર ખૂબ લક્ષ આપવામાં આવતું એમ મેં ઘણે સ્થળે વાંચ્યું છે. અમારો દેશમાં સ્ત્રીઓને બહુ માન આપવામાં આવે છે. તેની વૃત્તિઓને દબાવી દેવામાં આવતી નથી, તેને દલદલી ગણવામાં આવતી નથી, અને કાંઈ કામને માટે નાલાયક માનવામાં આવતી નથી. તેને પુરૂષોના જોટકુંજ્ઞ જ્ઞાન આપવામાં આવે છે; તેથી સ્ત્રીઓ જ્ઞાનવાન હોઈ ભવિષ્યની પ્રજાને ઉછેરવાનું તેમ લોકકલિતનું તથા સમાજએવાનું ઘણું કામ સારી રીતે કરે છે, ને બાળકોને પ્રાથમિક કૃષ્ણવણી આપવાનું તો બહુજ કામ ત્યાં

* આ નિબંધ ગુજરાત પહેલી મંસાર સુધારા કાન્દરબમાં ગોધરા એમ. ઈ. મિરાન શીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજનાં લેડી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ મિસ ન્યુટને વાંચ્યો હતો.

શ્રીઓજ કરે છે. તેમ જિંવી કૃષ્ણવણીના ઘણાખરા કામમાં તે પુષ્કળ મદદ આપે છે. પણ જે સ્ત્રીને હલકી, ગુલામી, ધરકામ કરનારી દામી, ગોળાનું ટાંકણું, હેવાન વગેરે વિશેષણોને લાવક ગણવામાં આવે, તો પછી લવિષ્યની પ્રજામાં તેવાજ ગુણો આવે એ સ્વાભાવિક છે, ને જે એમુ થાય તો દેગોદ્યની આશા ક્યાંથીજ રખાય !

ગુજરાતમાં ઇ. સ. ૧૮૨૬ માં શ્રીકૃષ્ણવણી દાખલ કરવામાં આવી અને લગભગ ૯૦ વર્ષ થયાં તે દરમ્યાન ઘણા લખનથી આ વિષય અર્થવા-માં આવે છે, ' છતાં આ દેશમાં કૃષ્ણવણી કેટલે દરજ્જે પહોંચી છે તે જોઈએ, તથા બીજા દેશોની જોડે તેનો થોડો મુકાબલો કરીએ. અમેરિકામાં ગામેગામ નિશાળ છે, અને સેંકડે સોએ ૧૦૦ મનુષ્યને લખતાં વાંચતાં આવડે છે. જાપાનમાં એક કરતાં વધારે જાતની નિશાળ દરેક ગામમાં છે, ને તેમને ત્યાં જરૂરિયાત પ્રમાણે લુદી લુદી જાતની કૃષ્ણવણી આપવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાનમાં સેંકડે ૨૦ ગામમાં પ્રાથમિક નિશાળ છે, એટલે ૫ ગામ વચ્ચે એક પ્રાથમિક નિશાળ છે, અને કન્યાશાળા તો ૪૫ ગામે એક છે. આ દેશમાં માદી ઉમરની સ્ત્રીઓમાં સેંકડે બેને, લખતાં વાંચતાં આવડે છે. મુંબઈ ઇન્ડીયામાં હજારે ૧૪ હાકરા અંગ્રેજી લખેલા છે, ત્યારે સ્ત્રીઓ હજારે બે અંગ્રેજી લખેલી છે. ગુજરાતમાં એક હજારે ૯ સ્ત્રી અંગ્રેજી લખેલી છે, ને આખા ગુજરાતમાં ફક્ત ૪ સ્ત્રીઓ એન્ગ્લોએટ છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે આ દેશ શ્રીકૃષ્ણવણીમાં ઘણું પછાત છે. તેની ઉન્નતિ કરવા તરફ મંપૂર્ણ ધ્યાન આપવું જોઈએ. અને દરેક દેશી માણસે તે કૃષ્ણવણીને અટકાવનાર ક્યાં ક્યાં કારણો છે, તથા તેની અભિવૃદ્ધિ શું કરીએ તો યાચ તેનો સંપૂર્ણ વિચાર કરવો ધરે છે.

હિંદુસ્તાનમાં શ્રીકૃષ્ણવણીની ઘણી જરૂર છે. તો તેને માટે હિંદુસ્તાનના લોકોએ પોતેજ તેને વધારવા, સંભાળવા તથા આગેવાની ભેરેલો ભાગ લેવા લક્ષ આપવું જોઈએ. કન્યાશાળામાં કેવી રીતે શિક્ષણ અપાય છે, કન્યાઓ તથા શિક્ષિકાઓને ગી મુલેલી છે, કઈ કામની બાબતો કન્યાશાળામાં જોઈ આવે છે, ને તેમ યનાનું કારણ શું છે, વગેરે બાબતોનો તપાસ કરવો એ દરેક નાગરિકની ફરજ છે. સરકારની ઈચ્છા એવી છે કે જે લોકો કૃષ્ણવણી આપવાનું કામ પોતાને માથે લેશે, તો સરકાર તે કામ માટે નાણાંની તથા ઇન્સ્પેક્શન વગેરેની મદદ આપી સાચા રસ્તા બતાવશે.

માટે દેશના લોકોએ જાતે આ કામમાં નાણાનો તથા સમયનો અવરધ લોગ આપવો જોઈએ, ને આખા દેશમાં કૃષ્ણવણીની વૃદ્ધિ કરનાર ચાંપના. કલાજ લેવા જોઈએ. ત્યાં સુધી જીમ ઉપર આધાર રાખી બેસીશું, ત્યાં સુધી મંતોપકારક પરિણામ આવી શકશે નહિ.

આ દેશમાં શ્રીકૃષ્ણવણીને અટકાવનાર કોઈએ તરફ નજર કરીએ. પહેલું તો કન્યાકૃષ્ણવણીને અટકાવનાર બાળલગ્ન છે. બાળા ૧૨-૧૩ વર્ષની થાય એટલામાં તો જાંચી માતિના તેને પરણાવી દે છે, ને તેથી કૃષ્ણવણી આપવાનું કામ અટકી પડે છે. બાળલગ્નથી જીમન ધણાં મુશ્કેલી થાય છે પરંતુ તેનું વિવેચન કરવું અહીં અસ્થાને ગણાય; પણ ઉચી જાતની કૃષ્ણવણી લેવામાં તો ઘણો અટકાવ કરનાર મોટામાં મોટી બાબત તો બાળલગ્ન છે. ખ્રિસ્તી લોકોમાં બાળલગ્ન કરવાનો સિદ્ધાંત નથી તેથી હું નીચેના આંકડા ઉપરથી જાણી શકીશ કે ઉચી જાતની કૃષ્ણવણી-માં ખ્રિસ્તી છોડીએનું વિશેષ પ્રમાણ છે. હિંદુસ્તાનમાં ૩૩ કરોડ માણસની વસ્તી છે. તેમાં ૩૦ લાખ ખ્રિસ્તીઓ છે. એટલે બીજી વસ્તીના પ્રમાણમાં ૧૧૦ માણસોએ એક ખ્રિસ્તી છે, તોપણ જાંચી જાતની કૃષ્ણવણીમાં તેનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે. ૧. અંગ્રેજ હાર્મરફલમાં ખ્રિસ્તી છોડીઓની સંખ્યા કુલ સંખ્યાનો ૩ છે. ૨. યુનીવર્સિટીમાં ખ્રિસ્તી છોડીઓની સંખ્યા કુલ સંખ્યાનો ૩ છે. ૩. દેનિંગ કોલેજમાં ખ્રિસ્તી છોડીઓની સંખ્યા કુલ સંખ્યાનો ૩ છે. ૪. મેડિકલ કોલેજમાં ખ્રિસ્તી છોડીઓની સંખ્યા કુલ સંખ્યાનો ૩ છે. ૫. દસ્તકામમાં ખ્રિસ્તી છોડીઓની સંખ્યા કુલ સંખ્યાનો ૩ ભાગ છે. વળી આ પ્રમાણે પોર્સી લોકોમાં બાળલગ્ન ચતાં નથી, તેથી તેમની કન્યાઓ જાંચી કૃષ્ણવણી સર્થ શકે છે, તેનું પ્રમાણ પણ વસ્તીના પ્રમાણમાં આડું છે. માટે બાળલગ્નનો અટકાવ ચલો જોઈએ.

આ સિવાય શ્રીકૃષ્ણવણીને અટકાવનાર બોટા વિચાર છે; જેમકે સ્ત્રીને લજવાની શી જરૂર છે? તેને ક્યાં કમાવા જવું છે, કે ક્યાં નોકરીમાં જવું છે-આવું બોલનારા કૃષ્ણવણીનો ખરો અર્થ શું છે તે સમજતા નથી. કૃષ્ણવણીની બાખ્યા હર્ષદે સ્વેન્સદે આપેલી છે, તે સર્વમાન્ય સચ્ચેલી છે. તે એ છે કે જીવનના મર્મ વ્યવહાર માટે આપણને લાયક કરવાં, એ કૃષ્ણવણીનો મુખ્ય દેવ છે. આ દુનિયાનો સર્વ વ્યવહાર બનાવેલ સલાહવાળો માટે આપણા શરીરને તથા મનને કેવી રીતે કસારું, સંનિ કેમ ઉછેરની, નાગરિક તરીકે

આપણી દુરજ શી છે, ને તે કેવી રીતે સમજવી ને બજતવવી, કુદરતમાં જે જે સુખનાં સાધનો ઈશ્વરે આપેલાં છે, તે સર્વનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો, હુંકામાં આપણી સર્વ શક્તિઓ આપણા પોતાના તેમજ અન્યના કલ્યાણને માટે કેવી રીતે વાપરવી, એ સર્વ બાબતનું જ્ઞાન મેળવવું, એ સર્વ બાબતનો કૃષ્ણવણીમાં સમાવેશ થાય છે; માટે કૃષ્ણવણીનો ખરો અર્થ સમજી એવી ખોટી માન્યતાવાળા લોકોને ખરો ખ્યાલ આપવો જોઈએ. વળી જુના ચાલને વળગી રહેવાની આ-દેશમાં ખાસ ટેવ છે. જુના ચાલ-માંથી જે નુકસાનકારક હોય તે તજવો ને ક્ષાયદાકારક માલમ પકે તે દાખલ કરવા એ નીતિ જાપાને દાખલ કરી, તો અર્ધાજ સૈકામાં દુનીયાના સુધરેલા દેશોમાં તેની ગણના થઈ. જે સ્ત્રીકૃષ્ણવણી ક્ષાયદાકારક છે ને બીજા સુધરેલા દેશોએ તે સ્વીકારી છે, ને તેનાં મીઠાં ફળ તેઓએ આખ્યાં છે, તો આપણા જુનો ચાલ કે જે હમણાં આપણને અધોગતિએ પહોંચાડે છે, તેનો ત્યાગ શા માટે ન કરવો ? આ ઉપરાંત સ્ત્રીકૃષ્ણવણીને અટકાવનાર અજ્ઞાન અને વહેમ પણ છે.

શ્રીકૃષ્ણવણી સારી રીતિમાં ન હોવાનું બીજું એક કારણ એ પણ છે કે જિંદગી અને પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબની ને જિંદગી જ્ઞાન ધરાવનાર ટ્રેન્ડ સ્ત્રી-શિક્ષકો મળી શક્તી નથી; દેમકે લોકોમાંનો ધણો ભાગ શિક્ષકના ધધાને હલકા સમજે છે ને તે ધધામાં ધ્યાન આપતા નથી. પણ શિક્ષણનો ધધો સૌ ધધામાં જિંદગી, વધારે ઉમદા અને વધારે ચર્ચિત છે. જે ધધાથી બાળકના શરીરની અને મનની સર્વ શક્તિઓ કેળવાય અને છાંદગીમાં ઉપયોગી હરકોઈ કૃત્ય કરવા તથા સંકટો દૂર કરવા બાળક શક્તિમાન થાય એવો કલ્યાણકર્તા અને પરાપકારી ધધો સૌથી જિંદગી ગણાય તેમાં શો સંશય ! વળી આ ધધા ઉપર દેશની ઉન્નતિનો આધાર છે. માટે આવા ઉત્તમ ધધાને હલકા ગણવો એ તેમ ગણનારની તથા તેમ સમજનારની મોટી ભૂલ છે. સુધરેલા દેશોમાં શિક્ષકનો ધધો ધણોજ માનવાલો ગણાય છે.

1 એક સરકારી ઇન્સ્પેક્ટર પોતાના રિપોર્ટમાં જણાવે છે કે સ્ત્રીઓને જીવ કૃષ્ણવણી આપવાનું કામ તથા હલકા વર્ણને કૃષ્ણવણી આપવાનું કામ પેશનેરી લોકો સારી રીતે કરે છે. આ દેશમાં તો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જુનું જ્ઞાન ધરાવનાર ટ્રેન્ડ શિક્ષકની ખામી છે; ને ગવર્નમેન્ટ ડિપાર્ટમેન્ટમાં 1 સ્ત્રીકૃષ્ણવણી માટે સારી કેળવાયેલી ને જિંદગી જ્ઞાન ધરાવનારી સ્ત્રી

હોય, તો આ કામમાં વિશેષ મદદ મળશે. આ કન્ડેપેક્ટરને પણ ગામની સ્ત્રીઓને ઉપદેશ આપવો જોઈએ, અને નિગ્રાજની હેડમિસ્ટ્રેસે આ ગામત-માં કેટલો પ્રયત્ન કર્યો છે, તે બાબત પણ તપાસ કરવો જોઈએ. વળી અડી સીસિફસને સ્કૂલમોડર્નના પુરૂષ મેમ્બરો તરફથી પણ ઘણી કનડગત થાય છે, એવું ઘણું દેખાણુથી મેં માંસૂર્યું છે. આમાંના ઘણા મેમ્બરો જ્ઞાતેજ ઊંચું જ્ઞાન ધરાવનારા તથા ઊંચા વિચારના હોતા નથી. તેઓને શ્રીકૃષ્ણવણી તથા સ્ત્રીઓની મદત્તા વિશે ઊંચા અભિપ્રાય હોતા નથી. અત્રેની શાળાની વ્યવસ્થામાં આ ઘણી ઝોટી ખામી છે. તે દૂર કરવાને પણ આવા કન્ડેપેક્ટર-સના આગેવાનોએ પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

હિંચાંડ અને અમેરિકામાં જે હોટરોઓમાં માનસિક અને શારીરિક નિર્ગમના કે જોડ હોય તેની ઈદિક તપાસ કરવામાં આવે છે, તથા બીજાં સારાં હોટરોઓમાં કયા રોગની અસર હાવમાં થઈ છે, અને ભવિષ્યમાં તે રોગ ધમે એવું કઈ છે કે કેમ તેની તપાસ કરવામાં આવે છે. આ હેતુના સ્થાનિક હોટરો નિશાળોની આવી તપાસ કરતા નથી ને તેથી ઘણીજ ઉપયોગી બાબતો વિશે આપના ઉપાયો લેવામાં આવના નથી. દાખલા તરીકે એક હોટી તોતરું બોલતી હતી, મેં તેના શિક્ષકે તેને શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરાવવા માટે ઘણી મહેનત લીધી છતાં પણ તેના ઉચ્ચાર સુધાર્યા નહિ, મેં એટલે દંટાળીને તે હોટીએ નિશાળ હોટી લીધી. પરંતુ એક વખત પીળા દંદને માટે હોટરે તેનું મોં તપાસ્યું ત્યારે તેની ઝલની નીચે એક નમ અનિપમિત રીતે પ્રધાએલ માલમ પડી. હોટરે તેના પાડીને જણાવી આ નસ અનિપમિત કરી, તેથી તે હોટરી તોતમી મરી ગઈ. પ્રથમથીજ ને હોટરે હોટરોં તપાસ્યાં હોત તો શિક્ષક તથા હોટીને જે હાડમારી બોજાવી પડી હતી તે બોજાવી પડત નહિ, તથા તે હોટી અભણ રહેત નહિ.

પ્રાઈમર 'કો'એ સ્ત્રીઓને માટે જુદો અભ્યાસક્રમ રચી સ્ત્રીઓને અગ્રે ખામ પાડવાના સ્થાપી છે. તે પર પણ આ કસરમાં ધંધાવે છે. સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ કેળવણી આપવાને માટે જુદા દેશીઓને હાથે થતા આવા પ્રયાસ જલ્દન વખાણવા યોગ્ય છે. ગુજરાતમાં પણ મુસ્લિમ તથા અમલવાદમાં આવા પ્રયામ ચાલુ થયા છે, તે ધણું મારું છે. આ ગામતમાં મારો આ વર્ગના લોકોને એક સમાદ છે કે તેમણે જાને તો મુરોપ અમેરિકા નહીં, ખાસ સ્ત્રીઓને નાચે ચાલતી ગંરથાની મુલાકાત લઈ નવાં અનુભવ મેળવવો

અથવા તેમ ન બને તો ત્યાંથી અનુભવી સ્ત્રીઓને બોલાવી પોતાની નિશાળે બતાવી, તેમની પાસેથી ઉપયોગી સૂચનાઓ મેળવી પોતાની શાળામાં સુધારો વધારો કરવો. એકજ ચીજે ન ચાલતાં નવા નવા અનુભવો લેવા. દેખવણી એક પ્રયોગ છે, અને અમુકજ પદ્ધતિ પરિપૂર્ણ છે, એમ માની ન લેતાં નવા નવા અનુભવો લેવાની ખોસ જરૂર છે, માટે જાતે નવા પ્રયોગો કરવા, તેમ એક બીજાના અનુભવ પરથી વધારો શીખવું એવી ભારી સ્વતંત્ર સ્ત્રીઓની શાળા ચલાવનારને ખાસ બલામણુ છે. ઉપર પ્રમાણે જો તમે બીજા અનુભવી પાસેથી વધારો જ્ઞાન મેળવો તો તમે દ્વેતદ્વમદ થશોજ.

બહાલાં નાનાં બાળ.

(રચનાર-ધનેશ્વર હરગોવિંદ જોશી-ગોધરા.)

ગુણવતી ગુજરાત, અમારી ગુણવતી ગુજરાત. એ રાગ.

બહાલાં નાના બાળ, અહા ! આ બહાલાં નાનાં બાળ;

અતિ છે એનાં મુખ પ્રેમાળ, અહા ! આ બહાલાં નાનાં બાળ.

ગૌર ગુલાબી મુખની સુરખી, ચદ્ર કરતાં ચઢી જાય;

વણુ નિમિત્તનું હાસ્ય નીરખી, અંતર ટાઢાં થાય. અહા ! -૧

હૃદય પટ છે શુદ્ધ અતિગે, કામળ અપરપાર;

કાલી કાલી બોલી મધુરી, ઉપજાવે અતિ પ્યાર. અહા ! -૨

માત તાતને ભેટી પડતાં, ઝોજા ઝોજાં થાય;

ઉમગકાથી આદર અર્પે, હૈંડે હરખ ન માય. અહા ! -૩

રીસન કરને એની મંજે, જનજો અતિ પ્રેમાળ;

હૃદયે હૃદય આદર અર્પે, કરને એની સંભાળ. અહા ! -૪

શિક્ષકનો જે ધર્મ ખરો છે, બાળ ઉપરનો પ્રેમ;

કર્તવ્યનિષ્ઠા ખૂબ વિચારી, સાધો તમારી નેમ. અહા ! -૫

સામાન્યજ્ઞાન-રસરાજ.

(લેખક-મિ. હોટાલાલ કદાનદાસ પટેલ, હેડમાસ્ટર. ચુ. સ્કૂલ. નં. ૨, સુરત.)

કાચો પારો ખાવો અન્ન, તેવું છે ચોરીનું ધન;

ઉપર પ્રમાણે પ્રાયમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ માટેની જુની હોપ-સીરિઝની વાચનમાળામાં તો આ રસરાજ-પારાના સ્વભાવનું કવિ શામળજી

નીતરેહું એક ચિત્ર માત્ર દર્શાત તરીકે આપ્યું છે. એ સિવાય હોપમાળામાં ખીજે કોઈ ઠેકાણે જાણ્યા પ્રમાણે તેનું નામ નથી. પરંતુ હાલની વાચન-માળામાં ત્યારે ઉપયુક્તામાપક અને વાયુસારમાપક . યંત્રો બનાવવામાં એ મીઝના ઉપયોગની વાત લખાઈ છે, ત્યારે એના વિષે હવે શિક્ષકોને વિશેષ માહિતીની જરૂર છે.

પારો પ્રવાહી હોવાથી સંસ્કૃતમાં એને રસ કહે છે અને એના મિશ્રણથી બનેલી દવાઓ રસાયન તરીકે ઓળખાય છે. ત્યારે કાવ્ય-શાસ્ત્રના રસોમાં મૃગારસને મંદકૃત આલ્પકારિકાએ રસરાજ કહ્યો છે, ત્યારે પારો દવામાં ધણો ઉપયોગી હોવાથી વૈદકશાસ્ત્રમાં વૈદ્યરાજેએ તેને પણ રસરાજ અને રસેશ્વર કહ્યો છે. એના ગુણ અને ઉપયોગ ઉપર ગ્યાએલાં પુસ્તકો રસરાજમુંદીર અને રસેશ્વરમહિમાને નામે મશહૂર છે.

પ્રાચીન સમયથી પારો લોકોના જાણવામાં છે. પહેલાં કિમીઆગરો એમ સમજતા હતા કે પારો એ પ્રવાહી રૂપું છે; અને તેથી તેઓ એવી આશા રાખતા કે તેને કોઈપણ પ્રકારે ઘન સ્થિતિમાં લાવીએ તો તેનું રૂપું થાય. આવી લાક્ષણિકતા તેઓ એ ધાતુને ગરમ કરી તેની વરાળ એકઠી કરી ઠંડી પાડતા, પણ તેથી એ ધાતુ કંઈ પોતાનું પ્રવાહી રૂપ બદલતી નહિ. હાલના કિમીઆગરો પણ પારાનું રૂપું બનાવી આપવાનું કહી બેઠાં લોકોને ઠગવાની ઈચ્છા રાખે છે, પરંતુ બ્રિટિશ સરકારના મુસલ્માનમાં તેઓ તરત પકડાઈને શિક્ષા પામે છે; તેથી એવા ગુના હાલમાં કેવલિતજ બને છે. રૂપું બનાવવાની ખોટી આશાના પ્રયોગોથી પણ લાભ એ થયો કે પારાની જુદી જુદી ધાતુ સાથેની મેગ્નેસીયી જુદાં જુદાં રૂપો હિતપત્ર થયાં; અને વૈદકશાસ્ત્રીઓને અન્નમામંથી માલમ પડ્યું કે પારાનું ખીજ ધાતુઓની સાથે રસાયન કરવાથી તે કેટલાંક રોગોને નાશુદ કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે.

પારો એ એક પ્રવાહી ધાતુ તત્ત્વ છે. કુદરતમાં એ નયો જડતો નથી. કેટલીક વખતે ખાજોના પોલાણમાં ગોળીઓના રૂપમાં એ શુદ્ધ રૂપે મળી આવે છે ખરો, તેપણુ ઘણું ભારે તો ગંધક સાથે મળેલી સ્થિતિમાં જ જડે છે. આ સ્થિતિમાં તેને દિગ્લોક કે પારાનો સંદર્ભ કહે છે. દિગ્લોકની મુખ્ય ખાજો કાવિરેર્નિયામાં, ન્યુઆલ્માડન અને ન્યુઆલ્ડિયામાં, તેમજ રૂપેનમાં મન્ચામાં અને આસ્ટ્રિયામાં આઈડિયામાં છે. પારાની ખાજોમાં કામ કરનાર મનુષ્યોને મોજ ઘણો ભારે હોય છે, કારણકે મનુષ્યનાં

શરીરમાં પારા ધામે ધામે પ્રવેશે છે; અને તેમને કંપવા થઈ હાથ, પગ, મોં એવાઈ જઈ તેમનું આયુષ્ય કુંકું ચામ છે. હિંગોળાકના પત્રચરને ખાણુંમાંથી કાઢવા પછી એક વાસણમાં ખુબ ગંરમાં કરે છે, તેથી પારા વસણ અર્ધને ઉડી જાય છે, તેને નળી પાટી સણમાં લઈ જઈ કરો પાડે છે, એટલે તે જુદો પડી જોતાનું પ્રવાહી રૂપ ધારણ કરે છે. શુદ્ધ પારા દેખાવમાં એપેલા રૂપ જેવો ધોળા તે અંકચકિત હોય છે. તેમાં વાસ નથી, તેમજ તેના પર હવા કે પાણી કંઈ અસર કરી શકતાં નથી; પણ ને ભેગવાળા પારા હોય તો હવામાંથી ઓક્સિજન તેની સાથે મળી ધામે ધામે ફટાતો જાય છે. આથી કરીને પ્રુદ્ધા મહેલા પારા ઉપર ને આણું પડ્યાએ તો જાણવું કે તે પારા શુદ્ધ નથી, એકજો પારા જ્યાં ઉપર દોળાય તો તે જોળ ગાંગડીઓનું રૂપ ધારણ કરે છે; પણ ને કાંઈ ધાતુના ભેગવાળા હોય તો દોળાવાથી થતી ગાંગડીઓ જોળ ન હોતાં છોડેથી પાતળી થતી લંબગોળ આકારમાં હોય છે; તેમજ ને તેને કાચ કે ચીનાઈ માટીના વાસણ ઉપર મૂકીએ તો તે પર આસમાની રંગનો ઝાઝ પડે છે. પારા ચંચળ હોવાથી દોળાઈ ગયા પછી પાછો ભેગો કરવાને બહુ અડચણ પડે છે; પણ સોની લોટા ઝાળવા મઠે છોડેથી વાંદી વજેલી લૂંગળી રાખે છે તે વડે ચોથી લઈ બહુ સરેલથી ભેગો કરી શકાય છે.

અત્યાર સુધીમાં જણાએલા પ્રવાહી પદાર્થોમાં એ સૌથી ભારે છે. એનું વિશેષ ગુણ ૧૮૦૬ છે. એ સાધારણ ઉષ્ણતામાનથી એટલે કે આપણા દેશની ગરમ હવામાં તેમજ યુરોપજાતી ઠંડી હવામાં પણ પ્રવાહી રહે છે; પરંતુ ધ્રુવ પ્રદેશની નજીક એ ઘનસ્થિતિમાં આવે છે. સાધારણ રીતે એમ જણાએલું છે કે સ્વયંથી ઓછા ૨૯° ફારનહાઈટ ઉષ્ણતામાને તે ઘનરૂપ ધારણ કરે છે અને ૬૭° ફારનહાઈટ ઉષ્ણતામાને વરાળ થઈ ઉડી જાય છે. પારાની વરાળ ઝેરી છે. બપોરે પારા ઘનસ્થિતિમાં હોય છે, ત્યારે બીજી ધાતુઓની પેઠે એનામાં પણ વિદ્યાર્થ આવવાથી ટીપાને અને એવીને તેનાં પતરાં અને તાર બનાવી શકાય છે.

કેટલીક ઔષધીઓમાં પારાનો ઉપયોગ ખાસ થાય છે. બીજા પદાર્થો નેડે એને ભેળવવાથી રસકપૂર, રસપ્રુષ્પ વગેરે પારાની રચક જોળીઓ બને છે. રસકપૂર કે પારાના ફૂલનો દવામાં ઉપયોગ થાય છે, પણ તે એક

જાતનું હૃદય, એરુ છે. ઔદિમજન સાથે પારો, મળ્યાથી, ચોખ્ખું હિંગજોડ
અથવા રાતી, પારદલસ બને છે. તે દવાના કામમાં આવે છે. પણ ખીજ
જાતનો હિંગજોડ, જે પારો તથા ગંધક, મળીને થાય છે, તે દવાના કામમાં
ન વપરાતા. ફક્ત લાડ ગ્ગ તરીકે જ કામમાં આવે છે. પારાનું કારણ
માથેનું મિથણ શરીરના મેન્ડિય લોગના કોહવાણ પર લંગાડવામાં આવે
છે. તેજ પ્રમાણે દોરડા, લાડગા ને કેનનામતા નમુના માથેનાને તેના પર
લંગાડેથી તે સજાતી નથી. પાગનો મવમ ગડગમડ ઉપર બહુ બહુમીર
ધલાજ તરીકે મનાય છે. ધણાંખર્ગ દરદો ઉપર, તેમા મુખ્યત્વે કરીને
આંતરડામાં ગાંડ પડવી, સોજો, અને ચાંદો ઉપર પારોની ચોખ્ખી વપરાય
છે. પણ જો તે પ્રમાણમા વધારે લેવાય તો મોતુ નીતરુ, હલપગ મોજો,
દાંતનું હાનનું, દાંતના પાગનું સજા આવતુ, ઝાડો, ચામડીના દરદો,
હાડકામા મોજો વગેરે ચિહ્નો જણાય છે, અને વખતે વધારા એર ચઢી
મરણુ પણ તીપજો છે. પાગનું મારણુ પણ જો અપરિપકન હોય તો તે
ખાધાથી ફટી નીકળે છે, અને ફાયદા કરતા મેન્દ્રાવના વધારે થાય છે.

દવા મિનાય યત્રો અને હુન્નરોમા પણ તેનો ઉપયોગ વધારે થાય
છે. ક્યાર્ક અને પારાનું મિથણ કાચ પર ચઢાવવાથી ગાગી કે ચાટલુ
બને છે. એ બનાવવાને માટે પ્રથમ ક્યાર્કના વન્ધ જેવા પતરા ઉપર
મંદાજથી પારો પીઝી વડે પાથરીને તેની ઉપર એક નરમ કાગળ પાથરે
છે. પછી તેના પર કાચ મૂકી ક્યાર્ક કરી કાગળ એવી લે છે, એટલે
વધારાનો પારો હોય છે તે બહારની હરાના પગપોટા સાથે મળી બહાર
નીકળી જાય છે. પછી થોડા દિવસ કાચ ઉપર વજન રાખી મૂકે છે,
એટલે ક્યાર્ક અને પારાનું મિથણ કાચની માથે ચોખી જઈ ગાગી
તેવાર થાય છે.

ખીજ ધાતુ પર મોના કે રૂપાનો ટોળ ચઢવેના રોય, ત્યારે મોના
કે રૂપા સાથે પારાના મિથણનું પાણી કરી તે ચનાની ધાતુને લગાડે છે,
એટલે પારો વહેવાથી મિથણુ ખીજ ધાતુ ઉપર ચડી જાય છે. પછી તેને
તાપમાં મૂકવાથી પારો હટી જઈ મોના કે રૂપાનો ટોળ વગળી રહે છે.

પારો પ્રવાહી છે જનાં ખીજ ધાતુ સાથે મળવાથી તેનો પ્રવાહી
ચુલ્હનાય પામે છે, અને ખીજ ધાતુને પણ તે નરમ બનાવી દે છે. તેના
ખીજ ધાતુઓ સાથેના આવા, આકર્ષણના ચુલ્હને કીવે અન્ય પદાર્થોના

ભેગવાળા ધાતુઓને તેમનો ભેગ દૂર કરી શુદ્ધ બનાવવામાં તે ધણો ઉપયોગી છે. ભેગને દૂર કર્યા પછી ધાતુ સાથે પારો મળેલો હોય, તેને તપાવવાથી ઉડી જઈ ભેગવાળી ધાતુ તદ્દન શુદ્ધ થઈ જાય છે.

પારો ગરમીથી ઝટ ફૂલે છે અને હીથી સંક્રાન્તિ થાય છે તેથી, તેમજ તે ત્રનાદી અને ભારે હોવાથી કાચને વળગી જતો નથી અને હવામાં ફાટતો નથી, નક્કર થતો કે ઉડી જતો નથી તેથી વિદ્યાના યત્રો બનાવવામાં તે વધારે ઉપયોગી છે. ગરમીમાપક અને વાયુભારમાપક યત્રો શી રીતે બનાવાય છે, તેનું બાળકાને ભાન કરાવવા યોગ્ય વિવેચન પાંચમી ચોપડીમાં આપેલું છે, જેથી અત્રે તેની પુનરુક્તિ કરવાની જરૂર નથી.

પાંદડાં.

(લે. ડૉ નીચક સય ડાહ્યાભાઈ એલ. એમ એન્ડ એસ, પ્રિન્સિપલ, વિક્ટોરીઆ અધશાળા, મુમર્ઈ.)

મહેતાજી—પાંદડા ક્યાથી મળે વર ?

સાંકળચંદ—ઝાડ છોડના અને વેલા ઉપર પાંદડાં હોય છે.

મહેતાજી—પાંદડા ઝાડ, વેલા અને છોડવાને શા કામના હશે વાર ?

ત્રિકમલાલ—એ તેમનો શગમાર છે.

મહેતાજી—શીક ઝાડને તે બીજી શી રીતે ઉપયોગી છે ?

જયભુ—એ ઝાડના ફેફસા છે.

ખોડા—ફેફસા એટલે શું ?

મહેતાજી—આપણી તથા ગાય, ભેંસ, પક્ષી વગેરેની જાતીમાં ફેફસાં છે, તે વડે તે શ્વાસ લે છે અને મેલે છે, અને તેમાં લોહી ચોક્કસ થાય છે.

જગો—ત્યારે પાંદડા તે ઝાડના ફેફસા કે ?

મહેતાજી—હા. જુદી જુદી જાતના પાંદડાનો ઉપયોગ દાખવા આપી કહો.

ધરમસિંહ—પાંદડા શાક તરીકે ખવાય છે.

કરસન—મળાપળી, મેથી, તાદગળે, પેઈ, લૂણી, પતરવેલીનાં વગેરેનું શાક કરી ખાઈએ છીએ.

હરિ—ઘેટા, બકરા, જીંટ ધણી જાતના ઝાડનાં પાંદડા ખાય છે.

મોતી—જેન તથા આખરાના પાંદડાંનાં પતરાળાં—અને પડીઆ બને છે.

પેલીઆ—ઝીઝી અને ટીમરના પાતરાંની ખીડીઆ બને છે.

લખો—નાગરવેલના પાંદડાં પાન તરીકે ખવાય છે.

રોણો—ખજુરીના પાંદડાંની, સાવચણી, સાદડી, કાચળા, દાખડી, પંખા વગેરે બને છે.

નાનાકાલ—તાડનાં પાંદડાંથી છપર બાંધે છે.

મહેતાણ—વળી પાંદડાં દવા તરીકે વપરાય છે.

નરસિંહ—પેટમાં દુઃખે છે ત્યારે આકડાનાં પાંદડાં ખાંધે છે.

ચંદુ—સોનામુખીનાં પાંદડાં જુલાખ તરીકે લેવાય છે.

વાલો—છોકરાં પાંદડાંની પીપુડી બનાવે છે.

સાંકળચંદ—પાંદડાં શોભા તરીકે તોરણ બાંધવામાં વપરાય છે.

નરસિંહ—મેદીનાં પાંદડાં હાથ ઝંચવાના કામમાં આવે છે.

મહેતાણ—ઝેરગાનાં પાંદડાં બાંધવાથી ધાવણ છૂટે છે, તથા કાળીઆ સરસથી બાળકનો સેક મંધીવામાં કરે છે. લીંગગનાં પાંદડાંની ધુણી તાવમાં આપે છે.

સવાલ—આગનો પાઠ શા વિધે છે ?

જવાબ—પાંદડાં વિધે.

સ—પાંદડાં એ શું છે ?

જ—૧ એ જાડ અને છોડવાનો ચણુમાર છે.

૨ એ જાડનું ઉપયોગી અંગ છે, અને તે ફેફસાનું કામ કરે છે.

સ—ફેફસાનું કામ કરે છે એટલે શું ?

જ—જેમ માણસ અથવા પ્રાણી ફેફસાં વડે શ્વાસોચ્વાસ લે છે, તે તથી લોહી શુદ્ધ થાય છે, તેમ જાડનો રસ પાંદડાંમાં આવી હવાના મંબંધમાં આવે છે તેમાંથી લાકડું, મેવો, ખાંડ, તેલ, સુગંધીદાર પ્રદાર્થો વગેરે રાજ ઘરમાં તેમજ વેપારમાં અને ધંધાધારીમાં ઉપયોગી જણીએ બને છે.

પાંદડાં પાઠ ૨ લે.

૨—જ્યાં પાંદડાં એક આકારનાં હોય છે તે જુદા જુદા આકારનાં હોય છે ?

જ—પાંદડાં જુદા જુદા આકારનાં હોય છે, અને તે આકાર એક ખીમથી એટલા તો જુદા છે કે જ્યાં આકારની હમીકત આપવી કાણુ છે.

૩—જ્યાં પાંદડાંની ગાડાઈ એક સરખી છે ખરી ?

જ—નો, વડ, દોરી, પોઈ વગેરેનાં પાંદડાં જ્યાં હોય છે, ત્યારે પીપળો, લુગસી, લીમડો, આંબો વગેરેનાં પાંદડાં પાતળાં હોય છે.

સ—અથા પાંદડાંની દ્વાર એક સરખી હોય છે કે ?

જ—વડ, પીપળો, અને આકડાની દ્વાર એક ધારી છે, ત્યારે લીમડાના પાંદડાંની દ્વાર દરવત જેવી દાંતાવાળી હોય છે અને એરડો અને પપઈઆની બહુ ચિલાળી અને વિચિત્ર છે.

પાઠ ૩ મે.

સ—અથા પાંદડા એક રંગનાં હોય છે કે જુદા જુદા રંગનાં ?

જ—જુદા જુદા રંગનાં હોય છે.

સ—ઘણાં ખનં પાંદડાંનો રંગ કેવો છે ?

જ—લીલો.

સ—ખીનં કયા રંગનાં પાંદડાં જેવામાં આવે છે ?

જ—સતો, પીળો, કાળો વગેરે રંગનાં.

સ—પાંદડાંમાં ભાત હોય છે ?

જ—હા, એ બહુ બહુ જાતની હોય છે (જગાસગોટા, કાંટન).

સ—અથા પાંદડાંની વાસ એક સરખી હોય છે કે જુદી જુદી ?

જ—જુદી જુદી.

સ—ઘણાં આપી સમજાવો.

જ—જમફળનાં પાંદડાંની વાસ જુદી હોય છે, ત્યારે મીતાફળનાં પાંદડાંની વાસ જુદી હોય છે, તેમજ નારંગી, સંતરાં, લાલુની સુગંધીદાર વાસ છે. લીની આખની વાસ પણ સારી છે. વળી દાયમી, પ્રહીનો વગેરેનાં પાંદડાંમાં ખાસ વાસ છે.

પાઠ ૪ થો.

સ—અથા પાંદડાં એક મરખાં હોય છે ?

જ—નાહ.

સ—જ્યાં પાંદડાના દાખવા આવે.

જ—વડ, પોઈ, આકડો, થોર, વગેરે.

સ—પાતળાં પાંદડાના દાખવા આવે.

જ—લીમડો, પીપળો, આમલી, આંબો વગેરે.

પાઠ ૫ મો.

સ—આ પાંદડાં કઈ કઈ રીતે ઉપયોગી છે ?

જ—૧ ખોરાક તરીકે.

૨. ધધાધારીની જાણસ તરીકે.

૩ દવા તરીકે.

સ—આ પાંદડાં ખોરાક તરીકે કોને કામનાં છે ?

જ—જંતુ, જનાવર અને માણસને.

સ—પાંદડાંનો ખોરાક કયા જનાવર ખાઈને જીવે છે ?

જ—ગરૂં, ચેડાં, જીંદ, હાથી વગેરે.

સ—કયા જંતુ પાંદડાં ખાઈ જીવે છે ?

જ—રેશમના કીડા અને બીજી કીડીઓ જેતુર, એરડાઓ વગેરેનાં પાંદડાં ખાઈ જીવે છે અને તેમાંથી રેશમ વગેરે તાર પેદા કરે છે.

સ—માણસ પાંદડાં ખોરાક તરીકે વાપરે છે ? અને વાપરતા હોય તો તેના દાખલા આપો.

જ—કાચમી, પુદીનો, તુળસી, ચાહ, અજમો, મીંડો લીમડો, અળવીનાં પાંદડાં, મૂળા, પોઈ, જણી, સુવા, મેથી, તાંદળને વગેરે.

સ—ધધામાં કયાં પાંદડાં વપરાય છે ?

જ—ઝીંઝી, ટીમરૂ, ખાખરો, ફનમ, મહુડો, કેળ વગેરેનાં પાંદડાંનાં પત્રાળાં, બીડીઓ અને પડીઆ બને છે. તાડ, ખતુરી વગેરેના પર્ખા, ગમકડાં, સાદડીઓ અને ઢંડીઆ બને છે.

સ—દવા તરીકે કયાં પાંદડાં કામમાં આવે છે ?

જ—આકડો, લીમડો, કાળીઓ સરસ, ધંતૂરો, તુળમી, તંખાકુ વગેરે.

ગુણાકારમાં પાંતીનો ઉપયોગ.

(લેખક:—મિ. મોહનલાલ દરગમન પચોળી, રાજકોટ.)

દાષપિણુ સંખ્યાનો બે રીતે ભાગ પાડી શકાય. જેમકે $૨૪ = ૮ \times ૩$ અથવા $૧૮ + ૬$, તેમાં ૮ અને ૩ એ ૨૪ ના અવયવ છે; અને ૧૮ તથા ૬ એ બેને ૨૪ ના હિસ્સા વિભાગ કે પાતી (Aliquot parts) કહે છે.

ગુણકના અવયવ પાડીને જેમ ગુણાકાર ચર્ચ શકે છે તેજ પ્રમાણે તેના હિસ્સા કે પાતી પાડીને પણ ગુણાકાર ખામ પ્રમણમાં ઘણીજ સહેલાઈથી ચર્ચ શકે છે. જેમકે

દાખલો ૧ લો. ૫૩૪૭૯૭ ને ૪૯૭ થી ગુણો.

તેમાં $૪૯૭ = ૭૦ \times ૭ + ૭$ છે. માટે પ્રથમ ૭ થી ગુણી તે ગુણો—

કારને ૭૦ થી ગુણવા; અને ત્યાર પછી તે ખેને ગુણાકારેનો સરવાળો કરવો, એટલે તે રકમને ૪૬૭ થી ગુણવા બરાબર થશે.

૫૩૪૭૬૭

× ૭

૩૭૪૩૫૭૬ = ૫૩૪૭૬૭ ના ૭ ગણા = મૂળના ૭ ગણા.

૨૬૨૦૫૦૫૩૦ = ૩૭૪૩૫૭૬ ના ૭૦ ગણા = મૂળના ૪૯૦ ગણા.

૨૬૫૭૬૪૧૦૯ = ૫૩૪૭૬૭ ને ૪૬૭ ગણા કર્યા

દાખલો ૨ નો. ૬૪૫૮૪ ને ૮૨૪૬૬ થી ગુણો.

તેમાં ૮૨૪૬૬ = ૮૦૦૦૦ + ૨૪૦૦ + ૬૬

" ૧ = ૧૦૦૦૦ × ૮ + ૧૦૦ × ૮ × ૩ + ૮ × ૩ × ૪ છે.

માટે ૬૪૫૮૪

× ૮૦૦૦૦

૭૫૬૬૭૨૦૦૦૦ = ૬૪૫૮૪ થી ૮૦૦૦૦ ગણો.

૨૨૭૦૦૧૬૦૦ = ૬૪૫૮૪ ના (૮૦૦ થી ૩) ૨૪૦૦ ગણા.

૬૦૮૦૦૬૪ = ૬૪૫૮૪ ના (૨૪ થી ૪) ૬૬ ગણા.

૭૮૦૨૮૦૧૬૬૪ = ૬૪૫૮૪ ના ૮૨૪૬૬ ગણા કર્યા.

આ પ્રમાણે દાખલો ગુણકના બે કે ત્રણ ભાગ પાડવાથી ગમે તેટલા અંકના ગુણકનો ગુણાકાર બે કે ત્રણ હારથી કરી શકાશે. આ રીત પાકી કરવા સાફ નીચે મનોપાત્ર આપનામાં આપ્યું છે. તે ગણવાથી આ રીતનો સાંગ મહાવરો થશે.

મનોપાત્ર.

નીચેના ગુણાકાર બે હારથી ગણવાના છે.

૪૬૬૫૮ ને ૧. ૬૪૮, ૨. ૭૪૬, અને ૩. ૯૮૧ થી ગુણો. ૫૮૭૬૪ ને ૪. ૧૪૫૬, ૫. ૭૫૧૫, અને ૬. ૯૦૧૮ થી ગુણો. ૩૫૬૮૪ ને ૭. ૧૧૨૨૧, ૮. ૧૪૪૧૨, ૯. ૧૫૦૭૫, અને ૧૦. ૧૮૧૬૨ થી ગુણો.

નીચેના ગુણાકારો ત્રણ હારથી ગણવાના છે.

૫૬૪૭૨૬ ને ૧૧. ૬૬૨૪૮, ૧૨. ૭૨૧૮૪, અને ૧૩. ૮૧૨૭૬ થી ગુણો. ૧૫૨૪૭૬૮ ને ૧૪. ૩૧૫૬૩૭, ૧૫. ૮૫૬૩૧૬ અને ૧૬. ૭૬૬૧૫ થી ગુણો. ૨૪૧૭૬૦૮ ને ૧૭. ૫૬૭૮૧૬, ૧૮. ૬૦૦૮૧૫૬, ૧૯. ૮૧૦૬૫૬૭ અને ૨૦. ૯૭૨૧૧૭ થી ગુણો.

મદ્રાસ.

(લેખક—રા. રા. હરરાય અમુલખરાય દેશાઈ, બી. એ.)

મુખર્ષી ઇલાકાના દરેક મોટા શહેરમાં ઉત્તર હિંદુસ્તાનના દરેક ભાગના લોકો આવી વસેલા છે અને તેમના પરિચયમાં આપણે આવીએ છીએ, તેથી તેમને વિશે થોડું વધુ ટંક જાણીએ છીએ, પણ મદ્રાસ ઇલાકાના લોકો આ તરફ જુજમજ હોય છે ને તે પણ મુખર્ષી તળમાં તેથી તેમને વિશે આપણને કંઈ પણ માહિતી હોતી નથી.

બ્રૂગોળમાંથી મળતું માન અપૂર્ણ હોય છે. મદ્રાસના જોવાવાપક સ્થળો, ત્યાંના વતનીઓનો પહેરવેશ અને રીત રિવાજો વગેરે જાણતોની પૂર્ણ માહિતી નજરે જોનારને યા તેવા જોનારનું કરેલું ખ્યાન સાબળવાથી કે વાચવાથી આવે છે. સુરત મોટા મંદિરના મહારાજશ્રી સાથે ફરી જે જોયું છે અને જાણ્યું છે તેનું વર્ણન હકમાં કરવા વિચાર છે.

હિંદુસ્તાનના મુખ્ય શહેરોમાં તે ત્રીજે નજરે છે અને મદ્રાસ ઇલાકાની તે રાજ્યધાની છે. દક્ષિણ હિંદુસ્તાનના કોરોમંડળ કિનારા પર તે આવેલું છે. તેની લંબાઈ ૯ માઈલ છે ને વધુમાં વધુ પહોળાઈ ૪૬ માઈલ છે. તેનું ક્ષેત્રફળ ૨૭ ચો. માઈલ છે તેની વસ્તી ૫,૧૮૬૧૦ માણસોની છે.

કોરોમંડળ કિનારા પર સ્થપાયેલી ઈસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીની શાખાના અધિકારી મિ ફ્રાન્સીસ ડેવે બેંગ્ગાદ્રી નામના એક ગૃહસ્થ પામેથી દેવલીક જમીન વેચાતી લઈ આ શહેર વસાવ્યું. આ વેચાણને નિજ્યાનગરના રાજા શ્રીરામરામાએ યદાદી આપી હતી. જે શહેર ત્યાં વસાવવામાં આવે તે શહેરનું નામ પોતાના પિતા— ચેનાપા પરથી ચેનાપટ્ટમ રાખવું એવી સરતે જમીન બેંગ્ગાદ્રીએ વેચી હતી. હજુ પણ તેજ નામથી લાના દેશી લોકો તેને જોળખે છે અને ધર્મપુસ્તકોમાં તેજ નામ લખાય છે. ત્યાં આગળ આર્મીનીયન લોકોએ ‘ માટ્ટીઓ ’ નામનું દેવળ બાંધ્યું હતું. પરંતુ દેશી ખ્રીસ્તીઓ આ નામથી તે જગ્યાને જોળખતા ને કદાચ તેનો અપભ્રંશ મદ્રાસ થઈ ગયું હશે.

મદ્રાસના પ્રથમ બે ભાગ હતા—દેશી લોકો વસતા હતા તે ને ગોરા લોકો વસતા હતા તે. પહેલાંને બેલંક ટાઉન કહેતા ને બીજાને વાઈટ ટાઉન કહેતા. હાલ બેલંક ટાઉનને જયોર્જટાઉન કહે છે ને ‘વાઈટ ટાઉન’ શબ્દ વપરતો થયે થયે ગયો છે. જયોર્જ ટાઉન અને તેની આજુમાજુના પરાઓ

મળી હાલનું મદ્રાસ થયું છે. આ પરાંઓમાં મુખ્ય પરાંઓ રાયપુરમ, ટ્રિપ્લી-કર્ઠન, મયલાપુર, પેરીઆમેટ અને એગમોર છે.

મુંબઈની અંદર આવેલા છ. આર્થ. પી. રેલ્વેના પ્રથમ સ્ટેશન બેરીંગ્સથી ઉપડતી મદ્રાસ મેઈલ મારફતે મદ્રાસ જવાય છે. બીજી ગાડીઓ છે, પણ આવી સુગમ ગાડી એકે નથી. આ મેઈલ યાને શક ગાડી ૩૦ કલાકે મદ્રાસ પહોંચે છે. સીધા જીતયા વગર મદ્રાસ જવું હોય તો નેડે સાઈ બાયુ લઈ લેવું જોઈએ; કારણકે સોલાપુર પછીના સ્ટેશનોએ હિંદુનું આવતું મળે છે તે મુંબઈ ધલાણના અને તેમાં ગુજરાતના લોકો ખાઈ શકે એમ નથી. ત્રીજા વર્ગના ઉતારોએને ખાસ જીતરવું નોંધે; નહિતો એ રાતનો તેમને ઉભાગરોજ થાય છે. શક ગાડી રાતના નવ વાગ્યે મુંબઈથી ઉપડે છે અને તે સોલાપુર સવારના આઠ વાગ્યે પહોંચે છે, જ્યાં ચોરીસ કલાક ધર્મશાળામાં ગાળ્યા બાદ બીજે દિવસે તેજ ગાડીમાં નીકળી અપોરના ત્રણ વાગ્યે રાઈચુર પહોંચી ત્યાં રહી જવું. રાઈચુરમાં મદ્રાસવાળા એકે ગોવિંદદાસ ચતુર્જનદાસની ધર્મશાળામાં, બીજા ચોવીસ કલાક ગાળી આગળ જવું. મુંબઈથી રાઈચુર મુખી ત્રીજા વર્ગમાં બીડ ધણી હોય છે, કારણ કે તે વર્ગના ડબ્બા થોડા હોય છે. રાઈચુરથી નવા ડબ્બા નોડાય છે. રાઈચુર આગળથી 'મદ્રાસ અને સધર્ન મરાઠા રેલ્વે'ની દૈનિક શરૂ થાય છે.

અમે બધા સોલાપુર જતરી મુકામ કરી પછી સીધા મદ્રાસ ગએલા, પણ તેમ કરવાથી અમને ઘણું વેડવું પડ્યું. મહારાજશ્રીએ તો સવારના આઈ લીધેલું; પણ મેં ફક્ત દૂધ પી-લીધેલું ને રાઈચુરમાં હિંદુ રીફ્રેશમેન્ટ-માંથી ખાણું મંગાવી ખાનાની આશા રાખી હતી. આ તરફની ટ્રેનો નિયમિત રીતે અનિયમિત હોય છે ને અમારી ટ્રેન રાઈચુર અપોરને બદલે રાત્રે પહોંચી. ટ્રેનના પાટા ઉપર તે વખતે તેલ ટળેલું હતું અને તેથી ગાડી લપસી જના લાગી. પાછળથી બીજા ઇન્જનની મદદથી ધીમે ધીમે અમે બે સ્ટેશન મુખી ગએલા. આ દરમિયાન ફક્ત આરજ કલાક મોડા થએલા. રાઈચુર પર મારે માટે બ્રાત, કાંદા, ને આમળી મરચાનો ઉકાળો જેને તેઓ 'કોલચુ' કહે છે તે અને આટલી આમલી ખસ ન હોય તેમ તેની સાથે આમળી મરચાનો કાવો જેને તેઓ ચારૂ યા કટ કહે છે તે આપ્યાં. સાથે ગધાતાં અથાણાં ને કાચા દારાં સાક હત્યાં. આ સુંદર રસોઈમાંથી એક પણ ત્રીજા ખવાય એવી નહોતી, તેથી માથે હાથ દઈ એ બધી બહાર પધરાવી દીધી. આ ખાણું પચાવવા સારૂ જાણ પણ મળી હતી તે એકલી પી ગયા.

રોશન પરના ખાવોવાળાની દુકાનમાં મળતી ચીજો ખાંડથી બંરપુરા હતી એટલે રાત ગમે તેમ કાઢવાનું નહીં કર્યું. પાસે સહેજ સુખડી હતી તે ખાઈ પાણી પી ચકાવી લીધું. સવાર પડતાં એન્જન ટાકું થઈ ગયું. હવે જે કલાક ત્યાં થોભ્યાઃ રસ્તાની વચ્ચે જે કલાક કાઢતાં અમારો પ્રાણ જવો બાકી રહેલો. ૭ થી ૯ વાગ્યા લગણુ ગાડી પડી રહી. ખીલું એન્જન લેવા એક માણસ આવીને ગયો અને પાસેના રોશને જઈ તાર કરી તેણે એન્જન મંગાવ્યું ત્યારે અમારો સંઘ ઉપડયો. હવે તાપ પુષ્કળ ચડ્યો હતો. રસ્તે જૂખ ઉભળી ને તેને શાન્ત કરવા કળાં ને ફરી મળ્યાં તે ખાઈ લીધાં. છેવટે અમે સવારના છને બદલે બપોરે બાર વાગ્યે મદ્રાસ પહોંચ્યા ને ત્યાં ગયા બાદ થાક્યાપાક્યા ચારેક વાગ્યે જન્મ્યા. આ ઉપરાંત ગાડીની બંદરનાં દુઃખોનો પણ પાર નથી રહેતો.

(અપૂર્ણ.)

મનુષ્યસૃષ્ટિ, સત્યયુગ અને જળખ્તાવનનું વિવરણ.

(મિ. વેણીરામ ખીમજી દિક્ષિત, દેવદા ગામોળ.)

કાઈ પણ વ્યક્તિ પોતાની મેળે પોતાનું જન્મમૃત્યુનું જાણી શકતી નથી. આપણાં માતા-પિતા પાસેથી તે હકીકત સાંજળ્યા વિના આપણો જન્મ ક્યારે થયો છે, અને હાલ આપણી હાલ કેટલાં વરસની છે તે શી રીતે કહી શકીએ ? આટલી વાત ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, મનુષ્ય જોતિની આદ્ય સૃષ્ટિનું વિવરણ કાઈ પણ મનુષ્ય કરી શકેજ નહિ. તે હકીકત જો મનુષ્યસૃષ્ટિકર્તાજ આપણને કહી બતાવે તોજ આપણને તેનું જ્ઞાન થાય.

અત્યારે આપણે સૃષ્ટિ મંથને કેટલુંએક જાણીએ છીએ, તે આપણાં ઇશ્વરપ્રણીત ધર્મશાસ્ત્રો ઉપરથીજ જાણી શક્યા છીએ. વિશેષ કરીને યુગેપીય ધર્મગુરુઓ કહે છે, કે જગત્કર્તાએ પૃથ્વી સરળતા પછી કેટલેક કાળે એક મનુષ્યનું બેઠું ઉત્પન્ન કર્યું. તેમની ઉત્પત્તિ મંથને દ્વારા કાઢવું એવું ધારવું છે, કે આ કાર્ય ઇસુ કાઈરના જન્મ પહેલાં ૪૦૦૪ વરસ પહેલું થયું છે.

ઉપર જણાવેલા માનવ દમ્પતીમાંના પુરુષનું નામ 'આદમ' અને તેમની પત્નીનું નામ ઈવ હતું. તેઓ શરૂઆતમાં કાઈ અતિ રમણીય ઉદ્યાનમાં રહેતાં હતાં. આ સમયે રોગ અને શોક શું છે, તે તેઓ જાણતા-

જ ન હતાં. પરંતુ જ્યારે તેમણે જગત્કર્તાની આજ્ઞાનું ઉદ્ભવન કરી પાપ કર્યું, ત્યારથી તેમને મૃત્યુલોકના જે જે દુઃખદાયક નિયમો છે તેને આધીન થવું પડ્યું.

દરેક જાતિ પોતાની જાતિની પ્રથમ અવસ્થાનું વર્ણન કરતાં તે અવસ્થાને સર્વોત્કૃષ્ટ વર્ણવે છે. આપણાં પુરાણોમાં જેવી રીતે સલ્યુગનું વર્ણન કરેલું છે, તેવું વર્ણન ખીજી જાતિના લોકોના ધર્મગ્રંથોમાં પણ છે. ‘ત્રીક’, લોકિયોએ એ સમયને ‘મુવર્ણકાળ’નું નામ આપીને વર્ણવ્યો છે; અને ક્રિશ્ચિયન બાઈબલમાં તથા મુસલમાનોના કુરાનમાં એ સમયને આદમ અને ઇવનો ‘યુન’-ઉદ્ધાનમાં નિવાસનો કાળ કહ્યો છે.

એટલે વાસ્તવિક રીતે કહીએ તો સત્યકાળ એ માનવજાતિની શૈશવ-વસ્થા છે. હવે જેમ બાલ્યાવસ્થાની તમામ હપ્તકત આપણને ક્રમસર માદ ન આવતાં જે ઘટનાની છાપ આપણા સ્મૃતિ-પટ ઉપર સમેટ એટલેથી હોય છે તેજ માત્ર સ્વપ્નવત્ યાદ આવે છે, તેમ આપણા સલ્યુગનું વિવરણ કરતાં તેમાંની માત્ર બેચાર-બાળતોજ સાક્ષીબૂત મળી આવે છે, તેમાં બધા કરતાં વિશેષ પ્રસિદ્ધ જળપ્રસાવનનું વિવરણ છે.

પુરાણોક્તિ એવી છે, કે જ્યારે આ પૃથ્વી ઉપર અસુરો વધી પડ્યા, અને સનાતન ધર્મને મળમાંથી ઉખેડી નાખવા તૈયાર થયા, તથા મનુષ્યોના આચાર-વિચાર અત્યંત દુષ્ટ યર્ષ ગયા અને આ લાર પૃથ્વીથી ઉપાડી શકાયો

ત્યારે જગત્કર્તાએ આ લાર ઉતારવા માટે આખી પૃથ્વીને જળમાં ડૂબાવી દર્ષ પૃથ્વી ઉપર વસતાં તમામ પ્રાણીઓનો નાશ કરી નાખ્યો. ઉપરની દ્રષ્ટાકત ગ્રંથે જે જે પ્રાચીન જાતિઓની માન્યતા છે, તે નીચે દર્શાવી છે.

૧ આપણા પુરાણમાં કહેયું છે, કે લગવાને મત્સ્યાવતાર ધારણ કરીને વૈવસ્વત મનુને એક મોટી નૌકા બનાવવાનું રત્નાવ્યું; જ્યારે તેમણે નૌકા સ્વી સર્વ પ્રકારના છવોનું અફેક જોડું અને મુપ્રસિદ્ધ સમગ્રવિજ્ઞાને સાથે લઈ તેમાં આરોહણ કર્યું કે તરતેજ પૃથ્વી પ્રવર્ણના જળમાં ડૂબી ગઈ.

૨ પ્રાચીન ‘કાલીય’ જાતિના ઇતિહાસમાં એવું કહેલું છે કે ઇન્દ્રે મનુષ્યને સરળતા પછી તેનાથી દશમા પુરૂષના સમયમાં જળપ્રસાવન થયું હતું. એ સમયે ‘યિસુથસ’ નામના કાઈ ધર્માત્મા તે દેશમાં રાજ્ય કરતા હતા. તેમણે એક ‘વાને,’ નામના કાઈ મીન-નગ્રકૃતિના દેવતાના

દરમાનથી એક નૌકા બનાવી અને તે નૌકામાં દરેક જીવોનું એકેક યુગ્મ તથા પોતાનું કુટુંબ લઈ તેઓ ચડ્યા કે તરતજ પૃથ્વી જળમાં ડૂબી ગઈ.

૩ મિમરી લોકમાં પણ એ જળપ્રવાહનું થોડું ઘણું વર્ણન પ્રચલિત છે. તેઓના માનવા પ્રમાણે એ વખતે 'આસિરિસ' નામે કોઈ વ્યક્તિ સકુટુમ્બ બચવા પામી હતી.

૪ સિરિયાના લોકો ઘણા કાળ સુધી એક ગુફા બતાવીને કહેતા, કે આ ગુફાવાટે જળપ્રવાહનું જળ પાતાળ સુધી પહોંચ્યું હતું. એ ઉપરથી એટલું તો સમજાય છે કે સિરિયાવાસીઓ પણ જળ-પ્રવાહને માને છે ખરાં.

૫ ચીના લોકો અતિ પ્રાચીન છે. તેઓનાં શાસ્ત્રોમાં લખેલું છે, કે ચીનદેશમાં એક મહા જળ-પ્રવાહ થયો હતો. એ ભયંકર બનાવને સમયે માત્ર 'પયાનસુ' નામનો એક મનુષ્ય સકુટુંબ બચવા પામ્યો હતો, અને બીજાં બધાં તેમાં ડૂબી જઈ મરણ પામ્યાં હતાં. પરંતુ આ પ્રવાહ આખી પૃથ્વી ઉપર આપી ગયો હતો એવો ઉલ્લેખ તેમાં નથી.

૬ ગ્રીક લોકો એ જળ-પ્રવાહનું વર્ણન કરી ગયા છે; પરંતુ એ પ્રવાહો અમુક અમુક દેશમાંજ ચલા હતા, આખી પૃથ્વી ઉપર તહિ. આ બંને પ્રવાહમાં પહેલા પ્રવાહમાં 'ઓગાઈઈએમ' અને બીજા પ્રવાહમાં 'ડયુકેલિયન' નામની બે વ્યક્તિજ બચવા પામી હતી.

૭ ફિનિશીયન નામની એક અતિ પ્રાચીન જાતિનો ઇતિહાસ મળી આવ્યો છે; પરંતુ તેમાં જળ-પ્રવાહનો ઉલ્લેખ નથી.

ક્રિશ્ચિયનોના બાઈબલમાં કહેલું છે કે, 'નોહા' નામનો એક મનુષ્ય, તેના ત્રણ પુત્રો સેમ, હામ અને જફેત તથા તેમની સ્ત્રીઓજ ઈશ્વરના દરમાનથી નૌકા બનાવી તેમાં બેઠાં કે તરતજ મહા-પ્રવાહ થયો. બાઈબલનું સ્પષ્ટીકરણ કરનારામાંનાં વળી કેટલાક એમ કહે છે કે એ પ્રવાહ ઇસુ ક્રીસ્ટના જન્મ પહેલાં ૨૩૪૮ વરસ ઉપર ચલ્યો હતો.

ઉપરની બધી દર્શકત લિન્ન સિન્ન જાતિના લોકોનાં પુરાણોમાંની આખ્યાયિકામાંથી મળી આવેલી છે. પરંતુ આધુનિક પાશ્ચાત્ય પંડિતો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની આલોચના કરતાં કેટલાક સિદ્ધાંતો રજૂ કરીને કહે છે, કે મનુષ્ય જીવ નાના જીવોની ઉત્ક્રાન્તિના પરિણામેજ ઉત્પન્ન થયેલો છે, એટલે કે સરખાતરીજ મનુષ્યરૂપે સરખાજ નથી. એ ઉત્પત્તિના કાળનું નિરૂપણ અમાધ્ય છે. કેમકે એ ઉત્પત્તિ કોઈ એક અગ્રગણ્ય આગના રાષ

એકજ નિર્દિષ્ટ સ્થાને થઈ નથી. વળી તેઓ એમ પણ કહે છે, કે અત્યારે પૃથ્વી ઉપર જેટલી જમીન અને પરિતો જોવામાં આવે છે તે બધાં કાષ્ટ વ્રખત સમુદ્રમાં ડૂબેલાં હતાં, એથી એ સ્થાનો ઉપર સમુદ્રમાં પસતા જીવોનાં હાઈપિંગર મળી આવે છે. તેથી સંદેહ કલ્પના થાય છે કે એકાદ જળ-પ્રવય થયો હોવો જોઈએ.*

કેળવણીખાતાની જાહેરખબરો.

જન્મ થયેલાં પુસ્તકો વેગેરે.

(ઉ. જા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા ૧૯ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૮, ના હુકમ નં. ૯૮૧૩ ઉપરથી.)

સને ૧૮૭૮ ની સી કર્ટસ એક્ટની રૂઢિએ સર્વને જણાવવામાં આવે છે કે સાનફ્રાન્સિસ્કોમાં ગદર છાપખાનામાંથી પ્રસિદ્ધ કંગેની, લૂઈ, શુરુમુખી અથવા ટાઈપસ્ટ્રી બાયમાં લખાયેલા શુગાન્તર નાગના ચોપાનીઆની ટાઈપસ્ટ્રી નકલ જમીન મા દરીઆ માર્ગે બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનમાં લાવનાની નામદાર ગવર્નર જનરલ તરફથી મનાઈ કન્યામાં આવે છે. (જન્યુ ખાતું, દિવસે મુખર્ષ, તા. ૫-૬-૧૭ નો હુકમ નં. ૧૦૭૬૬)

મુખર્ષ સરકાર, જ્યુ. ઇ. ના નીચે જણાવેલા હુકમોથી સર્વને નવામાં આવે છે કે નીચે લખેલા પુસ્તક અને પાનીઆની બધી નકલો જ્યાં મળી આવે ત્યાં, સને ૧૯૧૦ ના ઇન્ડિઅન પ્રેસ એક્ટની રૂઢિએ નામદાર શહેનશાહ તરફથી જમ થયેલી જાહેર થઈ છે; કારણ કે બ્રિટિશ હિંદની સરકાર સામે ફિતુર કરના તેમજ ખૂની ફરિયા કરના અને બ્રિટિશ સરકારને દોષ અને તિરકારને ખાત્ર ખનાવવા તેમાં લખાયું છે.—

(૧) 'જરો તરાખરસમ અદમગરુ ખૂતે નામુલુ' ('Tripoli wa' otherwise known as 'Unjust Bloodshed vol I'), લૂઈ લાપામાં લખેલી ચોપડી; કર્તા—તેજ મહમદ અહસન—ઉલ્-હક હન્દિ ક્વેકિરિ ઉમ્મિ; દિલ્હીમાં હવાયિ છાપખાનામાં દીગરી ૧૩૩૦ (અને ૧૯૧૨ માં) છાપેલી દિલ્હીના ચીફ કમિશનરે જમ કર્યું, કારણ કે તેમાં

કેટલાંક જમ થએલાં પુસ્તકોમાંથી ફક્ત એને ઉતારા છે. (કિલ્લે મુંબઈ જ્યુ. ડિ. તા. ૨૩-૭-૧૯૦૧ નો હુકમ નં. ૫૪૫૬).

(૨) 'સ્વાધીન ભારત' નામનું જંગાળીમાં છાપેલું પાનીડ જે 'મિત્ર માનવ શાન્તિ પ્રયત્ની' (મનુષ્ય માત્ર શાન્તિ માટે પ્રયત્ન કરે છે) એ શબ્દોથી શરૂ થાય છે અને 'ઉત્તિષ્ઠ જાગૃત પ્રાપ્ત ચરાન્નિવોધત-વન્દે માતરમ્' (હો જાગૃત થાઓ અને વિદ્વાન પાસેથી શીખી શાન્તિ મેળવો; વન્દે માતરમ્) એ શબ્દોથી પૂરું થાય છે. નામદાર જંગાળ સરકારે જમ કર્યું. (કિલ્લે મુંબઈ જ્યુ. ડિ. તા. ૫-૧૦-૧૭ નો હુકમ નં. ૬૪૪૮.)

(૩) 'Some words of instructions for Muhammadans and Hindus' (મુસલમાન અને હિંદુઓ માટે કેટલાંક બોધક વચન) એ નામનાળું, હિંદુમાં પાનીડ. નામદાર મંચુક્ત પ્રતિની સરકારે જમ કર્યું.

(કિલ્લે મુંબઈ, જ્યુ. ડિ. તા. ૬-૧૨-૧૭ નો હુકમ નં. ૭૭૬૨.)

(ઉ. બા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨-૧-૧૮ ના હુકમ નં. ૬૨૨૧ ઉપરથી.)

જાહેર ખબર.

મિ. આદરજી કાવસજી માસ્તરની દબ્બત શિક્ષક દ્રોષી બૂકા નં. ૧-૮ ની કિંમત બે આના હતી તે વધારી અઢી આના કરવા મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મંજૂરી આપી છે.

જે નવી આવૃત્તિ કાઢવાની છે, તેનીજ કિંમતમાં વધારો કરવાનો છે. સામાન્ય વર્ષનમાં છપાએલી નકલોની કિંમતમાં વધારો કરવાનો નથી.

(ઉ. બા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૫-૧-૧૮ ના હુકમ નં. ૬૨૧૧ ઉપરથી.)

મેસર્સ ચીમનલાલ સુનીલાલ અને કંપનીએ પ્રસિદ્ધ કરેલી ભૂગોળ વિધાનાં મૂળતત્ત્વો ભાગ ૨ બની નવી (પાંચમી) આવૃત્તિ મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મંજૂર કરી છે લગભગ મંજૂરગાને લીધે તેની કિંમત રૂ. ૦-૭-૬ રાખવામાં આવી છે.

(ઉ. ભા. ના . એ. ધ. સોદેશના તા ૨૧-૧૨-૧૭ ના હુકમ નં. ૮૫૫૩ ઉપરથી,)
ગાંધીર પાસર.

સતે ૧૯૧૭ માં ઉત્તર ભાગમાં લેવાયેલી પર્નાકુલર કુલનલ પરીક્ષામાં પાસ થયેલા ઉમેદવારોની યાદી.

નં.	નામ, બાપનું નામ અને અટક	ઉમર	જાગ	અથવા સેટેર	તાલુકા.	જિલ્લો.	મળેલા કુલ માર્ક.
૧	અમદાવાદ મધ્યસ્થાન.						
૨	* આદમચીયા બનામીયા સેવક.	૧૯	અમદાવાદ		ઉ. દસકોઈ	અમદાવાદ	૩૯૮
૩	દિગાલાઈ સકરભાઈ પટેલ.	૧૫	અસલાલી		દ. દસકોઈ	"	૩૯૬
૪	હાથુભા વીકાભાઈ સુગ્રાસમા.	૧૫	વાગડ		ધધુકા	"	૩૮૦
૫	માણિકલાલ ભામદિદરામ ગાહ.	૧૭	સાદરા		સાદરા	મહોદકા.	૩૭૩
૬	સુનીલાય આશાભાઈ પટેલ.	૧૫	મીરાલી		દ. દસકોઈ	અમદાવાદ	૩૭૦
૭	અખરામ અમથારામ પટેલ.	૧૫	વીરમગામ		વીરમગામ	"	૩૫૮
૮	છાટાવાવ મનમુખ શાહ.	૧૫	ગાળડ		બાયડ	મહોદકા	૩૫૭
૯	ઝારધનદાસ મોહનલાલ શાહ.	૧૫	વાગડ		ધધુકા	અમદાવાદ	૩૫૫
૧૦	દેશવલાલ દુલચંદ શાહ.	૧૫	અસલાલી		દ. દસકોઈ	"	૩૫૧
૧૧	લીખાલાલ ગુણબર્ચક ભાવસાર.	૧૫	મોગસા		મોગસા	"	૩૪૪
૧૨	લગવાન નોયાભાઈ પટેલ.	૧૬	જલાલપુર વઝા		ધોળકા	"	૩૩૫
૧૩	આસાભાઈ ગોરણભાઈ પટેલ.	૧૫	હીરાપુર		દ. દસકોઈ	"	૩૩૪
૧૪	મણીલાલ કાગીદાસ ભટ્ટ.	૧૫	લાલોદ		ભાલોદ.	રાજપીપળા.	૩૨૯
૧૫	પુનલાલ હેમચંદ શાવ	૧૬	સારોલી		બાયડ	ધંડેર	૩૨૬
૧૬	દેશવલાલ મણીલાલ ભાવસાર.	૧૫	અમદાવાદ		ઉ. દસકોઈ	અમદાવાદ	૩૨૪
૧૭	મણીલાલ ત્રેમચંદ શાહ.	૧૬	વાગડ		ધધુકા	"	૩૨૩
૧૮	નાથલાલ પ્રજાશામ શાહ.	૧૫	હિલરાણુ		માલપુર	મહોદકા.	૩૨૩

૧૮	હિસાબમાં તપસીદામ પટેલ.	૧૮	તામપુર	ધોળકા	અમદાવાદ	૩૧૮
૧૯	કાળશાહ દરબંગા તાલુકા.	૧૭	કોનેટી	સાથક	"	૩૧૮
૨૦	ફરજતખાન પુલખાઈ શાહ.	૧૬	સરખેલ	ઉ. દસકોઈ	"	૩૧૮
૨૧	ભાગજીભઈ સંદરભાઈ પટેલ.	૧૫	ઉવાસદ	"	"	૩૧૪
૨૨	ભાગસખ વાલત્વદ શાહ	૧૫	ધનસરા	મોડાસા	"	૩૦૮
૨૩	અમદાસદજી કાસરાજી હોળા.	૧૫	અમદાવાદ	ઉ. દસકોઈ	"	૩૦૮
૨૪	મોડિસિમ પુલખાઈ ભટ્ટ	૧૫	કપડવંજ	"	"	૩૦૬
૨૫	ખાલોદીકાકા કલપસરામ ત્રિવેદી.	૧૬	અમદાવાદ	કપડવંજ	જેઠા	૩૦૩
૨૬	મુનિ	૧૯	કોચપુર	ઉ. દસકોઈ	અમદાવાદ	૩૦૨
૨૭	નંદીમ જાળાઈ પટેલ.	૧૫	ગોપાલી	દ. દસકોઈ	"	૩૦૧
૨૮	નંદીમ દલિયાસ મહેતા.	૧૫	વડોદરા	સ્થાનુદ	"	૩૦૧
૨૯	નંદીમ મોલીનીય સોઠાડ.	૧૫	બાસાવા	ગભાડા	"	૩૦૧
૩૦	કરંચન વગસાગે ઢાળી.	૧૭	આખડ	ધંધુડા	મલીકાદા	૨૯૪
૩૧	મુળમદ રામોદ ચહેતા.	૧૫	પટવા	આખડ	અમદાવાદ	૨૯૩
૩૨	મોનનગમ જોગાભાઈ શાહ.	૧૫	નરોડા	દ. દસકોઈ	સર	૨૯૩
૩૩	રતનદામ મણુદામ ગાંધી.	૧૬	સાંતાપુર	ઉ. દસકોઈ	અમદાવાદ	૨૯૨
૩૪	કાળુભાઈ મુનુભાઈ ફાલ.	૧૫	ચંદાનગ	સાંતાપુર	"	૨૯૨
૩૫	ભાગુભાઈ દેશાઈભાઈ પટેલ.	૧૫	મુચા	ઉ. દસકોઈ	પાસણપુર	૨૯૨
૩૬	મિત્રનગલ નાંજીનગમ પટેલ.	૧૫	અમદાવાદ	"	અમદાવાદ	૨૯૩
૩૭	અનીકુમરીબાં અગાનદા આબડી.	૧૬	કીંકર	"	"	૨૯૧
૩૮	સરખેલ નેશંતર પટવા.	૧૫	જાલેમ	ધંધુડા	"	૨૯૦
૩૯	સરખેલ નેશંતર પટવા.	૧૫	જાલેમ	દ. દસકોઈ	"	૨૯૯
૪૦	મિત્રનગલ નેશંતર પટવા.	૧૫	સરખેલ	ઉ. દસકોઈ	"	૨૮૮
૪૧	અમીલીન નંદામુદી ઢાળી.	૧૬	અમદાવાદ	"	"	૨૮૮
૪૨	આચારાભાઈ મરજીદાસ પટેલ.	૨૧	વાસણ	"	"	૨૮૭

૪૨	પ્રાણસાહેબ વીવારામ ગણી.	૧૭	મોગસા	૨૮૭	અમદાવાદ
૪૩	રમુભીયા દાવમીયા શેખ.	૧૮	ચાંદની	૨૮૬	મહીકાશ
૪૪	દસમુખ ખતતાર તાંબે.	૧૯	અમદાવાદ	૨૮૫	અમદાવાદ
૪૫	દાદીજી લીસણ કેદનાન	૨૦	ગાંધી	૨૮૪	"
૪૬	દલિતાન ગોપાલજી નેશી.	૨૧	વાલુજા	૨૮૩	"
૪૭	હોળાજી નેશાભાઈ પટેલ.	૨૨	કલ્યાણ	૨૮૨	"
૪૮	ગીરધરભાઈ મોતીલાલ શાહ.	૨૩	વળાદ	૨૮૧	"
૪૯	ગરુડાઈ તસપભાઈ ચોરા.	૨૪	ગાવળા	૨૮૦	"
૫૦	મુશ્મલાજી જોરામભાઈ પટેલ.	૨૫	વાંચ	૨૮૦	"
૫૧	મુશ્મલાજી મુલેલાલ પટેલ.	૨૬	ધંધુકા	૨૮૦	"
૫૨	નર્મદાનદર જગનલાલ શુક્લ.	૨૭	ભડીઆદ	૨૮૦	"
૫૩	પુળનાથ લાલુભાઈ પટેલ.	૨૮	ફેલા	૨૭૯	"
૫૪	ચીવમળ તાનજી ચોદાજી.	૨૯	મોડીધરાઈ	૨૭૯	હાડિયાવાડ
૫૫	ભાઈચંદર જેરાડર પંડ્યા.	૩૦	મોગસા	૨૭૮	અમદાવાદ
૫૬	ઉમેદમીયા જમીયતમીયા મલેક.	૩૧	જોડાણા	૨૭૭	મહીકાશ
૫૭	રાઈજયદ મનસુખ મોતી.	૩૨	મોગસા	૨૭૬	અમદાવાદ
૫૮	વિશ્વનાથ પેજનાથ આચાર્ય.	૩૩	ધંધુકા	૨૭૬	"
૫૯	* મેલમદદતીદ બાપુમીયા ડાદરી.	૩૪	અમદાવાદ	૨૭૬	"
૬૦	મોહનલાલ પાનાચંદ સાહ.	૩૫	ચોઈલા	૨૭૫	ધરિર
૬૧	યુક્તનંદ પોરભાઈ રાણા.	૩૬	ધોધ	૨૭૫	અમદાવાદ
૬૨	ભોગીલાલ વિદ્યનંદાચ સાહ.	૩૭	આમડ	૨૭૪	મહીકાશ.
૬૩	શુભાગલાલ ગંગાભાઈ ગઢરી.	૩૮	ભડીઆદ	૨૭૩	અમદાવાદ
૬૪	ધનરયામ દરીદ્રજી ચાસ્તી.	૩૯	અમદાવાદ	૨૭૩	"
૬૫	મણિલાલ ત્રિવેનિવન મેડ.	૪૦	પાલજીપુર	૨૭૩	પાલજીપુર
૬૬	ભાપજી રામાભાઈ કમાર.	૪૧	મોંલ	૨૭૩	અમદાવાદ

૬૯	સોમા સચુરભાઈ પટેલ.	૧૫	વાવડી	ધોધા	અમદાવાદ	૨૭૨
૭૦	પુરુષોત્તમ રેવારાકર ભટ્ટ.	૧૬	વાચ	હ. દસકોઈ	"	૨૭૨
૭૧	શીવશામ રજુછોડ્યાલ વ્યાસ.	૨૦	અમદાવાદ	ઉ. દસકોઈ	"	૨૬૯
૭૨	વિદ્યારામ ગોપાલજી પંડ્યા.	૧૯	"	"	"	૨૬૯
૭૩	પોપટ કરસનભાઈ ચક્રવાર્તી.	૧૬	કેડા	હ. દસકોઈ	"	૨૬૯
૭૪	ગણાભાઈ વંદ્રાવન જોશી.	૧૬	કામીંદ્રા	"	"	૨૬૯
૭૫	જીવજીવાલ ત્રીકસલામ શાહ.	૧૫	વીરમગામ	વીરમગામ	"	૨૬૭
૭૬	પનાજી લીલાજી વાગેલા.	૧૭	અમદાવાદ	ઉ. દસકોઈ	"	૨૬૬
૭૭	*અમદાવાદ ગાંધીજીના પાલિકા.	૧૭	રેવેન્યુ	હ. દસકોઈ	"	૨૬૬
૭૮	વનમણી દુધિરામસ હજર.	૧૫	અમદાવાદ	ઉ. દસકોઈ	"	૨૬૬
૭૯	વિક્રમભાઈ યુલજીભાઈ પટેલ.	૧૫	કામીંદ્રા	હ. દસકોઈ	"	૨૬૬
૮૦	જીવજીવાલ જોશી શાહ.	૧૭	રોયપુર	હ. દસકોઈ	"	૨૬૬
૮૧	દિદાનજીભાઈ અમીનભાઈ મુસના.	૧૫	સાદરા	ઉ. દસકોઈ	"	૨૬૫
૮૨	દાગોદર જોશીભાઈ શાહ.	૧૬	ધોળમ	વાસણી	મહીકાંઠા	૨૬૫
૮૩	લક્ષ્મણજી બેચરજી ડોડ.	૧૫	વલેટવા	ધોળમ	અમદાવાદ	૨૬૫
૮૪	ગીરીશકર રેવારાકર પંડ્યા.	૧૮	બદરખા	નડીયાદ	જેડા	૨૬૪
૮૫	નવરંગભાઈ જ્ઞાગીરભાઈ મલેક.	૧૬	મલપુર	ધોળમ	અમદાવાદ	૨૬૩
૮૬	આશાભાઈ ભાઈનાનભાઈ પટેલ.	૨૦	ધોળમ	મોતપુર	મહીકાંઠા	૨૫૯
૮૭	શીમાભાઈ દરીભાઈ પટેલ.	૧૫	અસતાલી	ધોળમ	અમદાવાદ	૨૫૯
૮૮	જોડાલાલ દેસાઈનાથ શાહ.	૧૫	આમડી	હ. દસકોઈ	"	૨૫૮
૮૯	દિયતનાથ જયનાદસ મહેતા.	૧૫	સાદરા	વાસણી	મહીકાંઠા	૨૫૭
૯૦	જવાભાઈ અમદાવાદ લાલસાર.	૧૬	અમદાવાદ	ઉ. દસકોઈ	અમદાવાદ	૨૫૪
૯૧	ઉમરાવખાં આમીરખાં કીશાન.	૨૪	જોરાણી	મોતીજી	"	૨૫૪
૯૨	મનસુખ સુખલાલ શાહ.	૧૬	અમદાવાદ	ઉ. દસકોઈ	"	૨૫૪

૬૬	અંબાલાય કાશીદાસ પટેલ.	૧૫	પસુંજ	૬. દસકોઈ.	૨૫૮	અમદાવાદ
૬૭	મીયાભાઈ જેસમદમદ રંગેજી.	૧૬	સાદરા	સાદરા	૨૫૨	મહીકા
૬૮	મલ્લીલાન કચ્છરચંદ શાક.	૧૫	પરદોલ	ઉ. દસકોઈ	૨૫૨	અમદાવાદ
૬૯	આત્મિભાઈ મોગનાથ શુકલ.	૧૭	અમદાવાદ	"	૨૫૧	"
૭૦	દેવકી જેઠેદા અંગી.	૧૫	સાતપુર	સાતપુર.	૨૫૧	પાલણપુર
૭૧	નાગર મગન મોદ	૧૫	પાલણપુર	પાલણપુર	૨૫૧	"
૭૨	જમનાદાસ જેઠાનાથ તંજોળી.	૧૭	અમદાવાદ	ઉ. દસકોઈ	૨૫૬	અમદાવાદ
૭૩	મકાલાઈ લખુભાઈ રાવળ.	૧૧	દેધાતલ	વીરમગામ	૨૫૬	કાઠિયાવાડ
૭૪	કેમદાસ પન્થોતમદાસ શાધુ.	૧૬	વટવાણ સીટી	આલાવાડ	૨૫૭	અમદાવાદ
૭૫	રમીલાન રંગપલાન ભટ્ટ.	૧૭	આગવીઆળા	ધોળકા	૨૫૭	"
૭૬	ભગવતજીભેન રંગદલુભેન સેવદ.	૧૮	વટવા	૬. દસકોઈ	૨૫૬	"
૭૭	પુરોત્તમ ચિંતોચન ભટ્ટ.	૧૭	અસરાલી	ઉ. દસકોઈ	૨૫૫	"
૭૮	ભુવાભાઈ તાથીભાઈ પોલ.	૧૫	ઉવારસદ	વીરમગામ	૨૫૫	"
૭૯	જટારીદર આસદજી ત્રિવેદી.	૧૫	પાટડી	ઉ. દસકોઈ	૨૫૪	"
૮૦	કચરાભાઈ રૂપાનદાસ બ્યાસ	૧૬	નરોડા	ધોળકા	૨૫૪	"
૮૧	મોતીનાથ શીવલાલ પટેલ.	૧૮	વારુણા	"ધુધુકા	૨૫૪	"
૮૨	મંગળ આત્મદાસ કાઠીયા.	૧૫	ધોળકા	ઉ. દસકોઈ	૨૫૩	"
૮૩	રતીનાથ મગનનાથ દાદ.	૧૭	ધુધુકા	ધુધુકા	૨૫૩	"
૮૪	ભુવાગજીભેન પુત્રભાઈ કોળ.	૧૫	અમદાવાદ	ધોળકા	૨૫૨	"
૮૫	કાદખંદ મીયાભાઈ જોગ.	૧૫	ધુધુકા	ધોળકા	૨૫૨	"
૮૬	દરોગત ચંપાભાઈ પટેલ.	૧૬	ચકોડા	ધોળકા	૨૫૨	"
૮૭	જેઠાલાલ મોહીલાલ શાક.	૧૭	દળદરવાસ	ધોળકા	૨૫૨	"
૮૮	સોનેસખાં ભલ્લિચીરખાં પઠાણ.	૧૭	વટવા	ધોળકા	૨૫૨	"
૮૯	ચીકમલાન નાથલાલ દેસાઈ.	૧૫	અમદાવાદ	ઉ. દસકોઈ	૨૫૨	"
		૧૫	ખવાલરી	૬. દસકોઈ	૨૫૦	"

૧૧૮	અમનલાલ ફકીરચંદ શાસણીઆ.	૧૫	અમદાવાદ	૭૩૯	અમદાવાદ
૧૧૯	નગીનદાસ ભીખાભાઈ શાહ.	૧૫	પેથાપુર	૭૪૦	મહીકાશ
૧૨૦	સુરતનારાયણ તાંગુસાકર પંડ્યા.	૧૭	વરેશજી	૭૪૧	અમદાવાદ
૧૨૧	હાથિલીમ પ્રસન્ન પટેલ.	૨૩	ધંધુકા	૭૪૨	"
૧૨૨	સોવજીભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ.	૧૫	ઉનારસદ	૭૪૩	"
૧૨૩	ભોગીલાલ ડોયાજી સાગર.	૧૫	સોગાસા	૭૪૪	હડર
૧૨૪	સોહનલાલ દલિયદ ભાવસાર.	૧૬	ચોપલા	૭૪૫	અમદાવાદ
૧૨૫	મહમદસેન મુરાદગીયા મીરજા.	૧૬	વીરમગામ	૭૪૬	મહીકાશ
૧૨૬	મંગળભાઈ ઉદાભાઈ ડભાર	૨૨	ચાદરા	૭૪૭	અમદાવાદ
૧૨૭	મીટ્ટણુ રણોડીઠ ભટ.	૧૫	સોગાસા	૭૪૮	"
૧૨૮	સુઆજી જગજી માર્યા.	૧૭	બદરખા	૭૪૯	"
૧૨૯	કુળાજી લાલુજી શંકરજી.	૨૪	નારોલ	૭૫૦	"
૧૩૦	અમીનભાઈ ફરુજીજી જેખ.	૨૦	ધોળકા	૭૫૧	"
૧૩૧	છાનનાલ જમનારાકર પંડ્યા.	૧૬	તજનાળ	૭૫૨	"
૧૩૨	હોદા જોખાલ પટેલ.	૧૬	વાંચ	૭૫૩	મહીકાશ
૧૩૩	દેવાચંદ જમનલાલ શાહ.	૧૮	રજોસણ	૭૫૪	અમદાવાદ
૧૩૪	સુનીનાલ ચંભાસામ બાગ	૧૮	અમદાવાદ	૭૫૫	"
૧૩૫	હોસાભાઈ નાથભાઈ વરીયા.	૧૭	માડવ	૭૫૬	મહીકાશ
૧૩૬	ચકરનાલ લલુભાઈ શાહ.	૧૭	હળદરવાસ	૭૫૭	અમદાવાદ
૧૩૭	આલમજી શીવજીકર ભટ્ટ.	૨૦	ધંધુકા	૭૫૮	"
૧૩૮	જેશ્વર મહીપતરામ બન્ની.	૧૫	ધોળકા	૭૫૯	મહીકાશ
૧૩૯	ભીતોધર પ્રતાપજી પટ્ટા	૩૩	સહ્યુગ	૭૬૦	અમદાવાદ
૧૪૦	મોહનલાલ બાપુસામ ત્રીવેદી.	૧૬	ઉર્જેડીઆ	૭૬૧	વડોદરા
૧૪૧	ચંદુલાલ તોપોરાકર દવે.	૧૫	ધોળકા	૭૬૨	અમદાવાદ
૧૪૨	જેકીલાલ વસરામ દવે.	૧૫	ખંધુકા	૭૬૩	"

૧૪૩	રતીયાલ ન્યાયશંકર	૧૬	ધાળકા	ધોળકા	અમદાવાદ	૨૨૬
૧૪૪	કાળીનરસ નારણભાઈ પટેલ.	૧૫	ગામડી	દ. દસકોઈ	"	૨૨૬
૧૪૫	ગણેશદાસ લલનભાઈ શાહ.	૧૫	અમદાવાદ	ઉ. દસકોઈ	"	૨૨૫
૧૪૬	*અબ્દુલીમીયા દાદામીયા હુસેની.	૧૮	ગઈ	"	"	૨૨૫
૧૪૭	ગણપતરામ કોપરદાસ રાવળ.	૧૫	અમદાવાદ	ધધુકા	"	૨૨૪
૧૪૮	મોહનનાથ અલ્પેશ્વર દને.	૧૫	મહીઆ	ઉ. દસકોઈ	મહીકાકા	૨૨૪
૧૪૯	બાગરભાઈ કીશીભાઈ પગી.	૧૯	રામપુર	બી. દસકોઈ	અમદાવાદ	૨૨૩
૧૫૦	હાલાભાઈ સુથાભાઈ પટેલ.	૧૬	ખસ	ધધુકા	"	૨૨૩
૧૫૧	કુમરશી દેવચંદ શાહ	૧૬	અસલાની	દ. દસકોઈ	"	૨૨૩
૧૫૨	મગુભાઈ મોતીભાઈ પટેલ.	૧૬	પાલડી કંકજ	"	"	૨૨૩
૧૫૩	વીરચંદ છગનનાથ શાહ.	૧૫	ઉદય	દહેગામ	કડી	૨૨૨
૧૫૪	સુનીવાલ માનસંક શાહ.	૧૬	લડીઆદ	ધધુકા	અમદાવાદ	૨૨૨
૧૫૫	મગનનાથ વાલજી રાવળ.	૨૦	અમદાવાદ	ઉ. દસકોઈ	"	૨૨૨
૧૫૬	મહમદઅલી હસા પટેલ.	૧૫	ધધુકા	ધધુકા	"	૨૨૨
૧૫૭	સાણિકલાલ જ્ઞરાયંકર પડયા.	૧૬	રાવ	દ. દસકોઈ	"	૨૨૧
૧૫૮	હાલિદ કસીમ પિઝરા.	૧૮	પાલજીપુર	પાલજીપુર	પાલજીપુર	૨૧૮
૧૫૯	હુસેન અનારખાન સીધી.	૧૫	ઉભરાણ	મહાપુર	મહીકાકા	૨૧૭
૧૬૦	શીવભાન રણેશીદ શાહ	૧૫	અમદાવાદ	દસકોઈ	અમદાવાદ	૨૧૬
૧૬૧	શાન્તિનાથ આપાલાન ત્રિવેદી.	૧૫	મહીઆ	બા.રીસી	મહીકાકા	૨૧૬
૧૬૨	હાલાભાઈ પ્રેમશેઠભાઈ પટેલ.	૧૮	સાપરા	ગોડાસા	અમદાવાદ	૨૧૫
૧૬૩	નાથલાલ મલજી રેવર.	૧૫.	દાલોદ	વીરમગામ	"	૨૧૫
૧૬૪	રેવાભાઈ હાલાભાઈ પટેલ.	૧૮	કુનડખન	દસકોઈ	"	૨૧૨
૧૬૫	રમિયાર કશ્મીરાકર ભંદ.	૧૬	ધધુકા	ધધુકા	"	૨૧૨
૧૬૬	મોતીનાલ નારાયણશંકર અંબાર.	૧૮	ચેયાપુર	ચેયાપુર	મહીકાકા	૨૧૨
૧૬૭	નાથજી માધુજી વાધેલા,					

૧૭૦	ગંગાવાહન રથોજીડ જ્ઞેશી.	૧૮	જોયસા	નડીયાદ	બેંગા	૨૧૧
૧૭૧	ગંગા સમગ્રમજી હાકાર.	૧૫	વનપરડી	બાપડ	બેંગા	૨૦૯
૧	હાજી હિંસાપાર્શ્વ શ્રીમત્પાદ.	૧૫	નડીયાદ	વીરમખામ	બામ	૨૦૬
૨	પટેલ હિંસાપાર્શ્વ શ્રીમત્પાદ.	૧૫	નડીયાદ	બાપડ	બેંગા	૧૯૨
૩	બાદેશા ફરીદભાઈ ભાઈજી.	૨૨	ચક્રવર્તી	બાપડ	બેંગા	૧૦૪
૪	ચીરસી રથોજીડ ફેસર.	૨૦	કરમચંદ	બાપડ	બેંગા	૧૦૦
૫	ભગત સીવાસ જીવાભાઈ.	૧૮	બાપડ	બાપડ	બેંગા	૯૯૨
૬	પ્રીસ્તી દેવદસ ધુળા.	૧૬	દળદરી	બાપડ	બેંગા	૯૯૧
૭	પટેલ ઉમેશભાઈ ધોરીભાઈ.	૧૫	નીસગયા	બોરસદ	બેંગા	૯૮૩
૮	પટેલ રાવીદાસ સરજીભાઈ.	૧૭	કાસરા	બાપડ	બેંગા	૯૭૦
૯	પુરોહિત પુરુષોત્તમ જગનલાલ.	૧૮	બેંગા	કાસરા	બેંગા	૯૬૯
૧૦	પંડ્યા પીરલાલ લાલુભાઈ.	૧૮	કરમચંદ	મેહિમદાવાદ	બેંગા	૯૫૯
૧૧	બાશ્વ ઉમીયાસંકર મોતીરામ.	૧૫	નડીયાદ	બાપડ	બેંગા	૯૫૦
૧૨	પટેલ જગનભાઈ બાબરભાઈ.	૧૫	નીસગયા	નડીયાદ	બેંગા	૯૨૯
૧૩	પટેલ મોતીભાઈ દેસાઈભાઈ.	૧૬	અમરસા	બોરસદ	બેંગા	૯૨૩
૧૪	દેવે લક્ષ્મીલાલ ફેશનલાલ.	૧૬	સનનપુરા	બાપડ	બેંગા	૯૨૨
૧૫	પટેલ ગણાભાઈ બેકાદભાઈ.	૧૬	કાસર	બાપડ	બેંગા	૯૨૦
૧૬	મુશાર ગોવિંદલાલ કદમબાજીદાસ.	૧૫	નડીયાદ	બાપડ	બેંગા	૯૧૯
૧૭	કાકર મણીલાલ અકરનાલ.	૧૫	બાપડ	નડીયાદ	બેંગા	૯૧૮
૧૮	શાહ મુખલાલ મોતીલાલ.	૧૫	બાપડ	બોરસદ	બેંગા	૯૧૬
૧૯	પટેલ લાલુભાઈ મહીજીભાઈ.	૧૭	બાપડ	બાપડ	બેંગા	૯૧૫
૨૦	પટેલ લાલુભાઈ જીનાભાઈ.	૧૫	કે.ડી.	નડીયાદ	બેંગા	૯૧૨
૨૧	પટેલ ગોવિંદભાઈ ચીમળભાઈ.	૧૬	ફેશન	બોરસદ	બેંગા	૯૧૧

૨૩	ભારતીય ગોરખનદાગ પ્રદક્ષાજી.	૧૮	સારતાપુર	નરીઆદ	૩૩૪
૨૪	સોની મણીલાલ સોશાલાઈ.	૧૫	હોન	ખંભાત	૩૩૨
૨૫	પદામ દસગુપ્તાન જ્ઞાતીરજાન.	૧૬	નરીઆદ	નરીઆદ	૩૩૨
૨૬	પદામી બાપુ પાલ ભગરાનદાસ	૧૬	જોડ	આણંદ	૩૩૦
૨૭	પટેલ કીશોરભાઈ ભાઈજાનલાઈ.	૧૬	નરીઆદ	નરીઆદ	૩૨૯
૨૮	પટેલ નરમીલાઈ માધવદાસ.	૧૬	વડતાલ	"	૩૨૮
૨૯	પા. આચારાલાઈ સોતીલાઈ દારકાદાસ	૧૭	સામરજી	આણંદ	૩૨૮
૩૦	ત્રિવેદી હીરાલાલ રામનારાયજી.	૧૭	રાસ	ભોરસદ	૩૨૭
૩૧	મહેમરીયા સોમાનાથ નાનલાલ.	૧૮	આચોદર	"	૩૨૭
૩૨	પટેલ ગણાભાઈ સોતીઆઈ.	૧૫	નરીઆદ	"	૩૨૬
૩૩	પટેલ હરમાનભાઈ કદાનદાસ.	૧૬	"	"	૩૧૮
૩૪	મેનત રામરામ ભોજેશ્વર.	૧૬	વડેરા	આણંદ	૩૧૮
૩૫	કાકર ગણપતનાથ કેશવનાથ.	૧૭	ઉમરેડ	"	૩૧૮
૩૬	પટેલ ધીરજીદીપ મુસટલાઈ.	૧૮	આણંદ	"	૩૧૮
૩૭	પરમાર હીતારીબાન જોશી.	૧૭	"	"	૩૧૭
૩૮	શુકન કમળાચોકર માણિકલાલ.	૧૯	નરીઆદ	નરીઆદ	૩૧૨
૩૯	વાલદ મુકાલાઈ જીવાલાઈ.	૧૯	આતર	આતર	૩૧૨
૪૦	પટેલ જોડાનાથ રજુછેડલાઈ.	૧૯	નરસંગ	નરીઆદ	૩૧૧
૪૧	પટેલ પ્રણિદામ જીવાલાઈ.	૧૫	મહુધા	"	૩૧૦
૪૨	પટેલ સોમાભાઈ જીવાલાઈ	૧૭	અતીંદરા	"	૩૦૯
૪૩	સેઠાત મણીલાલ માણિકલાલ.	૧૮	ગામડી	આણંદ	૩૦૯
૪૪	પ્રીરતી ખુશાલાઈ મુગલાઈ.	૧૮	ઉમરેડ	"	૩૦૯
૪૫	બાપુ પ્રભુનાથ દરીલાઈ.	૧૮	નરીઆદ	"	૩૦૭
૪૬	દેવે આણંદકર અનોપરામ.	૧૮	ઉમરેડ	આણંદ	૩૦૭
		૧૫	"	"	૩૦૬

૪૭	ગીઆ લદયુવાઈ રામભાઈ.	૧૭	ચાલ્ડુર	ગોરસદ	૩૦૬	એડા
૪૮	પટેન મગરભાઈ ત્રીકમભાઈ.	૧૬	અલીદરા	ભાતર	૩૦૬	"
૪૯	રાથુા ડાંગાઈદિદ લદયુવાઈ.	૧૫	ગોરસદ	ગોરસદ	૩૦૫	"
૫૦	મરાગીઆ અમદન્ડીદ હરીભાઈ.	૧૫	આદિશાવ	"	૩૦૨	"
૫૧	ફણની નાગેડલાઈ લદયુવાઈ.	૧૫	નડીઆદ	નડીઆદ	૩૦૨	"
૫૨	પટેન યુમાળાઈ કાળીદાસ.	૧૫	ભવાનીપુરા	ગોરસદ	૩૦૨	"
૫૩	સુદસ ગણપતરાવ મળીશાવ.	૧૬	ઉમરેઠ	આલુંદ	૩૦૧	"
૫૪	બારોદ જદરઆઈ દાગોદરભાઈ.	૧૬	અડાસ	"	૨૯૭	"
૫૫	કરોઈ ત્રિભોવનદામ જવલનનદાસ.	૧૫	નડીઆદ	નડીઆદ	૨૯૬	"
૫૬	પટેલ ગણાભાઈ ભીખાભાઈ.	૧૬	"	"	૨૯૬	"
૫૭	મઠવી જવાભાઈ અમરસીંગ.	૧૬	ચારવીઆ	દપડવંજ	૨૯૬	"
૫૮	પ્રીત્તી સોમપુએલ યુગલ.	૧૬	આલુંદ	આલુંદ	૨૯૫	"
૫૯	પટેલ પુરોત્તમ જવાભાઈ.	૧૬	નડીઆદ	નડીઆદ	૨૯૨	"
૬૦	નેશત દિમતરાવ હાથકાવ.	૧૫	આલુંદ	આલુંદ	૨૯૨	"
૬૧	કોર અમરગીદ દતેતમીંદ.	૧૭	નાથા	ગોરસદ	૨૯૧	"
૬૨	ગોદાલ કાયમ ફેશનવાદ.	૧૮	મકધારી	નડીઆદ	૨૯૦	"
૬૩	ટેઆઈ ચાકળચંદ મુનીવાડ.	૧૫	કાસર	કાસરા	૨૯૯	"
૬૪	લગત રતીન ગીધાભાઈ.	૨૧	નડીઆદ	નડીઆદ	૨૮૮	"
૬૫	પટેન ગણાભાઈ સોગાભાઈ.	૧૮	નરસડા	"	૨૮૮	"
૬૬	બારોદ છતાભાઈ પ્રાદાદ.	૧૫	ઉરેવ	ખખાત	૨૮૭	"
૬૭	પટેલ ગંથાવાન જોશભાઈ.	૧૬	મહુધા	નડીઆદ	૨૮૭	"
૬૮	" ગણાભાઈ વરવવાઈ.	૧૬	નડીઆદ	"	૨૮૭	"
૬૯	બાન્થા છનાભાઈ અમથાભાઈ.	૧૫	દરીઆવી	"	૨૮૬	"
૭૦	પટેન બાબરભાઈ જોગભાઈ.	૧૬	એડા	મેડુમદાવાદ	૨૮૬	"
૭૧	શાક પુરુષોત્તમ મલ્હીનાથ.	૧૭	આલુંદ	આલુંદ	૨૮૬	"

૭૨.	ભાગ્ય મગનવાલ	પાછ.	૧૬	હુમરેક	આથુંદ	૨૮૩
૭૩	દેસાઈ શીવપ્રચાન	ઓતીવાલ.	૧૫	નડીઆદ	નડીઆદ	૨૮૩
૭૪	મકવાણા એસ જેઠાવાન (સી)		૧૪	આથુંદ	આથુંદ	૨૮૨
૭૫	બારૈયા છુન્નાભાઈ જોડાલાઈ.		૧૬	કલ્યાનીપુરા	બોરસદ	૨૮૧
૭૬	પંડયા ચંદ્રવદન મગનલાન.		૧૬	મરીડા	નડીઆદ	૨૮૧
૭૭	પટેલ જેઠાભાઈ નાચાભાઈ.		૧૫	નડીઆદ	બોરસદ	૨૮૦
૭૮	લેશી છોટાલાલ મદાસ કર.		૧૯	વડોન	માતર	૨૭૯
૭૯	દલે ચંબાનાથ ખુશાલદાસ.		૧૭	માતર	નડીઆદ	૨૭૯
૮૦	શ્રીરતી આશીનીદલાઈ યુનિઆઈ.		૧૯	નડીઆદ	પેલાત	૨૭૬
૮૧	આરોટ સુનીવાન દરગોતમદાસ.		૨૦	ઉડેન	નડીઆદ	૨૭૬
૮૨	દલે પ્રાચીનદર ગમચન.		૧૭	મહુધા	"	૨૭૬
૮૩	પગી જેઠાભાઈ બહેમરભાઈ.		૧૫	પીપવાતા	કપાવળ	૨૭૫
૮૪	ભટ્ટ ચંકરમાલ મોહનલાલ.		૧૫	આંતરોલી	આથુંદ	૨૭૫
૮૫	પરમાન હુમર નાચાભાઈ.		૧૭	વારકલીપુર	બોરસદ	૨૭૫
૮૬	પા. મગળભાઈ લટબુભાઈ. (ડેબી)		૧૮	રહેમી	નડીઆદ	૨૭૪
૮૭	" નાગરભાઈ સોમાલાઈ.		૧૫	મહુધા	"	૨૭૨
૮૮	દલે રવીચકર હીમલાલ.		૧૬	નડીઆદ	આથુંદ	૨૭૦
૮૯	પરમાર પીટર દાના.		૧૫	ગામડી	બોરસદ	૨૬૯
૯૦	સાલ ત્રેવકવાન નાચાભાઈ.		૧૭	બોરસદ	નડીઆદ	૨૬૯
૯૧	બારૈયા મગળભાઈ દિગમતભાઈ.		૧૫	કુરીઆવી	આથુંદ	૨૬૯
૯૨	પટેલ ગાંધાલાલ ઝવેરગસ.		૧૬	ચીખોદસ	બોરસદ	૨૬૯
૯૩	" ડાલાભાઈ ગાંધાલાઈ.		૧૮	ગોકવાવ	"	૨૬૯
૯૪	" મરીચભાઈ મનોરભાઈ.		૧૬	સરકના	"	૨૬૯
૯૫	વાર્ગંદ મગનલાલ પુરોતમદાસ.		૧૭	નડીઆદ	નડીઆદ	૨૬૯
૯૬	" મગળભાઈ લાલુભાઈ (વડોદ.)		૧૫	વડોદ	આથુંદ	૨૬૭

૬૭	”	સંકરભાઈ લાલજીભાઈ.	૧૫	હિસરોજા	નડીઆદ	જેડા	૨૬૭
૬૮	ત્રવાડી મણીલાલ મયુરભાઈ.	૧૭	નરમંડા	”	”	”	૨૬૭
૬૯	પ્રીરતી સુનીલાલ લક્ષ્મણભાઈ.	૧૬	નડીઆદ	”	”	”	૨૬૫
૧૦૦	પટેલ જગનભાઈ ગોપાળભાઈ.	૧૫	કંઝરી	”	”	”	૨૬૫
૧૦૧	પરમાર સંકરભાઈ નાસાભાઈ.	૧૮	જોરસદ	જોરસદ	જોરસદ	”	૨૬૪
૧૦૨	શેખ શુભમજીસેન હાસમભાઈ.	૧૬	મહુધા	દાસર	નડીઆદ	”	૨૬૪
૧૦૩	સુથાર મગનભાઈ સોમાભાઈ.	૧૫	દાસર	હિમરેઈ	”	”	૨૬૨
૧૦૪	લટ્ટ સોમેશ્વર મોળીચંદર.	૧૭	જોડ	”	”	”	૨૬૨
૧૦૫	પટેલ પુરોહિતમ જામળભાઈ.	૧૮	આલોદ	”	”	”	૨૬૨
૧૦૬	શુક્રમ સંકરલાલ જ્ઞેકાલાલ.	૧૫	આલોદ	દાસરા	”	”	૨૬૨
૧૦૭	પટેલ જનલાઈ હરીભાઈ.	૧૬	સાંચાદરા	જોરસદ	”	”	૨૬૦
૧૦૮	બારેયા સોમાભાઈ પરજનગંમ.	૧૬	દાવાલ	”	”	”	૨૬૦
૧૦૯	લટ્ટ સુનીલાલ નરોત્તમ.	૨૦	હિમરેઈ	આલુદ	”	”	૨૬૦
૧૧૦	શુક્રમ લવાનીલાલ જડાચંદર.	૧૫	મેહેમદાવાદ	મેહેમદાવાદ	”	”	૨૫૯
૧૧૧	પટેન મણીભાઈ નરસીભાઈ.	૧૫	જોડ	આલોદ	”	”	૨૫૯
૧૧૨	સોલંકી દરમાન કૃષ્ણ.	૧૭	મોમર	”	”	”	૨૫૮
૧૧૩	પરમાર ચોતન સ્વામી.	૨૦	વડતાલ	”	નડીઆદ	”	૨૫૫
૧૧૪	દેસાઈ ચીમનલાલ હીરાલાલ.	૧૬	દાસરા	દાસરા	”	”	૨૫૫
૧૧૫	પટેન ભાઈલાલ દાસકાલાલ.	૧૬	જંબાવળ	માતર	”	”	૨૫૫
૧૧૬	શાંદ જીવળલાલ નાગજીનમ.	૧૮	દાસરા	દાસરા	”	”	૨૫૪
૧૧૭	બોગેન શકરનાથ શીવાભાઈ.	૧૯	નડીઆદ	”	નડીઆદ	”	૨૫૪
૧૧૮	પટેલ મગનભાઈ દાસમાલસ.	૧૫	સોણા	જોરસદ	”	”	૨૫૩
૧૧૯	પગી ઝવેર મોમાભાઈ.	૧૮	અડાસ	આલુદ	”	”	૨૫૨
૧૨૦	દાસરા ભાઈશંકર બદારભાઈ.	૧૬	કેનાલ	કેપડાજ	”	”	૨૫૨
૧૨૧	બારેયા યુસુફ બક્ષજીભાઈ.	૧૭	જોરસદ	જોરસદ	”	”	૨૫૧

૧૨૨	સુન્દરીસ્તી અરુમદશાહ દ	૧૨૩	નડીઆદ	૧૨૪	નડીઆદ	૨૫૧	ખેડા
૧૨૩	પટેલ નાથાભાઈ મરવાભાઈ,	૧૭	અલીનદરા	૨૫૧	માતર	૨૫૧	"
૧૨૪	વાસોલા મીનવેસ્ટર નાથા,	૧૭	ખેંગોલજ	૨૫૧	આણંદ	૨૫૧	"
૧૨૫	મલેશ અરુમદ મદમદ,	૧૬	નડીઆદ	૨૫૦	નડીઆદ	૨૫૦	"
૧૨૬	પટેલ દેસાઈભાઈ મિથરભાઈ,	૧૫	"	૨૫૦	"	૨૫૦	"
૧૨૭	બાપટ છવાભાઈ શીવાભાઈ,	૧૬	નીસરામા	૨૪૯	જોરસદ	૨૪૯	"
૧૨૮	અતી ચોતીલાલ વીરેશ્વર	૧૬	ખેડા	૨૪૯	મેહિમદાવાદ	૨૪૯	"
૧૨૯	મહીલા દેશવજ ભુપતસીદજી,	૧૮	"	૨૪૮	"	૨૪૮	"
૧૩૦	બારેયા ચોતીલાલ શીવાભાઈ,	૧૬	દરીઆની	૨૪૭	નડીઆદ	૨૪૭	"
૧૩૧	બારેશ નેસીંગભાઈ સુખદેવભાઈ,	૧૫	તારાપુર	૨૪૭	ખભાત	૨૪૭	"
૧૩૨	પટેલ કલ્શીભાઈ લલ્લુભાઈ,	૧૫	નડીઆદ	૨૪૫	નડીઆદ	૨૪૫	"
૧૩૩	" પુરુષોત્તમ ચોતીભાઈ,	૧૭	રંગાઈપુરા	૨૪૫	જોરસદ	૨૪૫	"
૧૩૪	સુતરીઆ લાઈલાલ પુરુષોત્તમ,	૧૫	નડીઆદ	૨૪૫	નડીઆદ	૨૪૫	"
૧૩૫	વાલંદ દુલાલાઈ આલાભાઈ,	૧૭	"	૨૪૫	"	૨૪૫	"
૧૩૬	જોદ મમુલાલ મુળજીલાઈ,	૧૬	પંડોલી	૨૪૩	જોરસદ	૨૪૩	"
૧૩૭	પટેલ બદેચરભાઈ ચોરીભાઈ,	૧૬	સીકુંજ	૨૪૩	મેહિમદાવાદ	૨૪૩	"
૧૩૮	" ખુશાલભાઈ મિથરભાઈ,	૧૭	જોરસદ	૨૪૩	જોરસદ	૨૪૩	"
૧૩૯	" પુળભાઈ શીવાભાઈ,	૧૭	સુણાવ	૨૪૨	"	૨૪૨	"
૧૪૦	બારેયા લોકરભાઈ માનજી,	૧૭	ગાના	૨૪૦	આણંદ	૨૪૦	"
૧૪૧	ભગત મણુદલાલ કીલાભાઈ,	૨૧	ખંભાત	૨૩૯	ખંભાત	૨૩૯	"
૧૪૨	જડીઆવાલા હોદાલાલ ચુતીલાલ,	૧૬	હિમરેઠ	૨૩૯	આણંદ	૨૩૯	"
૧૪૩	પેઠ્યા સોમેશ્વર નેશારામ,	૧૮	અગ્રાસ	૨૩૮	"	૨૩૮	"
૧૪૪	શાલ રણુછાગલાલ છવાભાઈ,	૧૬	મોડવા	૨૩૮	મેહિમદાવાદ	૨૩૮	"
૧૪૫	ગોમાઈ અમરીગર સંતોગર,	૧૯	અમોદર	૨૩૫	જોરસદ	૨૩૫	"
૧૪૬	દાકર મોદનલાલ નેદાલાલ,	૧૬	સીંગલાવ	૨૩૪	"	૨૩૪	"

૧૪૭	પટેન નાગજીભાઈ દાદાભાઈ.	૧૬	ફરિદશાવ	જોરસદ	૨૩૨	એડા
૧૪૮	પગા ભાગીરી નર છોટાવાન	૧૭	એડા	એલેમદાવાદ	૨૨૯	"
૧૪૯	બાગેદ દોમોદર નાથાલાલ	૨૩	ઉચ	ખભાત	૨૨૮	"
૧૫૦	દેસાઈ ચીમનલાન પાનાચદ.	૧૭	ભાતર	ભાતર	૨૨૭	"
૧૫૧	દરે લાલજી (હલમ)	૧૬	ઉમરેક	આણંદ	૨૨૫	"
૧૫૨	" જોગ નામ સોમશંકર.	૧૫	જોરસદ	જોરસદ	૨૨૫	"
૧૫૩	" એ દ નુરજીવી લસુરીઆ.	૧૬	હાડચુડ	આણંદ	૨૨૪	"
૧૫૪	પટેન આદિનમર્ત સુનદાસ.	૨૦	ચી મોદા	" નડીઆદ	૨૨૧	"
૧૫૫	દવે જગન ॥ નામજીભાઈ.	૧૬	વડતાલ	આણંદ	૨૨૦	"
૧૫૬	પટેન અતુર મોતીભાઈ.	૧૬	ચીખોદા	નડીઆદ	૨૧૮	"
૧૫૭	" નારજીભાઈ નાથાભાઈ	૧૫	ડભાલુ	આણંદ	૨૧૮	"
૧૫૮	બારેયા મગલાભાઈ પંદારજી	૧૬	કેરીઆરી	"	૨૧૭	"
૧૫૯	ભટ્ટ મોખાભાઈ જોધનદાસ.	૧૬	દેવાતજ	ભાતર	૨૧૭	"
૧૬૦	હાનર રસે ૧૬-નાન માણિક્યાલ.	૧૬	મકિર	દાસરા	૨૧૫	"
૧૬૧	બાસ લીરજરાગ રજુડાડ	૧૬	ઉમરેક	આણંદ	૨૧૧	"
	જોડરા સંન્ટર.					
૧	મોતીના (અમનનાન ભટ.	૧૮	ઉમરેક	આણંદ	૪૩૯	એડા
૨	અદ્રસાન પ્રાણજીનર શુકન	૧૫	જોધતા	જોધતા	૪૧૮	પેચમદાલ
૩	રંગા તેજ પ્રેનીઆ.	૧૫	મસક	આલોદ.	૪૦૬	"
૪	લા ॥ આપુ રોડ	૧૫	મરગાડા	દાલોદ	૪૦૨	"
૫	દરગાન ૮૮ડલઈ દોશી	૧૭	હુલ્લામડા	હુલ્લામડા	૩૭૬	દેવાકામ
૬	મોનનાન કેવરજી દેશાઈ	૧૭	વેસમા	નવચાંરી	૩૭૦	વડોદરા
૭	જોનનદસ અસનાન પરીખ.	૧૮	જોધરા	જોધરા	૩૫૭	પેચમદાલ.
૮	મુકન્દરાય જાન તાવ વાસ.	૧૮	"	"	૩૫૪	"
૯	અખાલાલ મોનનાન જોશી.	૧૫	દાલોલ	દાલોલ	૩૫૧	"

१०	ओधिराव दशवशव पालीकर.	ओधिरा	ओधिरा	३४०
११	भगनवान मनसुप न्येडी.	छुवावाज	छुवावाज	३३८
१२	भसछ नाथछ अमिर.	नथराध	छोख	३२३
१३	मोहनवास व्यसतवाव न्नी.	ओख	ओख	३२१
१४	मोहनवास सरुखिछाध महेता.	ओख	ओख	३१६
१५	रुखिछाधवाव पुनवास राख.	ओख	ओख	३०८
१६	नेहावास लजमान होली	ओधिरा	ओधिरा	३०७
१७	वहाअथानछ न्त्सतसीदछ गछिमा.	अरमदा	ओख	३०७
१८	जोविहवास भल्लिमास परीपु.	वासव	वासव	३०४
१९	न्येसीआकर वीरा परमग.	गेहलोख	गेहलोख	२९९
२०	मार्थवान सरुखिछाध अवेदी.	वडाहर	वडाहर	२९८
२१	पुणेपतम हाछशाम पड्या.	छुवावाज	छुवावाज	२९५
२२	महासुप सरुखिछाध राख.	अन्तराव	अन्तराव	२९५
२३	वसवदास रमीदवास मोदी.	आथा	अन्तराव	२९५
२४	सोमेवर दीरथासकर हाडा.	ओख	ओख	२९५
२५	मोहनवास भगनवास रोड.	अकर	अकर	२९५
२६	सकरमाछ हादरमाछ खेदार.	सुभराभपुर	सुभराभपुर	२९५
२७	धिरमाछ नीकिमाछाध पेटक.	दुगल	दुगल	२९५
२८	प्रलरादर दगुटाड पाठक.	आरीया	आरीया	२९५
२९	सोमानान छगनवास छिपाथाम.	कंजय	कंजय	२९५
३०	अमासकर मलानदर व्यास.	टीगा	टीगा	२९५
३१	नाववा व्यनदर जोखीम.	ओधिरा	ओधिरा	२९५
३२	वदुवास भगनवान महेता.	दुडी	दुडी	२९५
३३	वीरुवास साधन्यद रोड.	वीरपुर	वीरपुर	२९५
	उपवास न्येतामा देवे.	ओधिरा	ओधिरा	२९५
		छुवावाज	छुवावाज	२९५

३४०	देवाडा	देवाडा	३४०
३३८	पयमहाल	पयमहाल	३३८
३२३	"	"	३२३
३२१	"	"	३२१
३१६	"	"	३१६
३०८	"	"	३०८
३०७	देवाडा.	देवाडा	३०७
३०७	पयमहाल	पयमहाल	३०७
३०४	वडाहर	वडाहर	३०४
३०३	देवाडा	देवाडा	३०३
२९९	पयमहाल	पयमहाल	२९९
२९५	महीडा	महीडा	२९५
२९५	पयमहाल	पयमहाल	२९५
२९५	जोग	जोग	२९५
२९५	देवाडा	देवाडा	२९५
२९५	पयमहाल	पयमहाल	२९५
२९५	देवाडा	देवाडा	२९५
२९५	पयमहाल	पयमहाल	२९५
२९५	"	"	२९५
२९५	"	"	२९५
२९५	देवाडा	देवाडा	२९५
२९५	पयमहाल	पयमहाल	२९५
२९५	देवाडा	देवाडा	२९५

૨૫	ઝોડનાથ દામેદરાસ બાનસાર.	૧૫	વેન્મલપુર	કાલોલ.	પંચમહાલ	૨૮૦
૩૬	જગન્નથાર્ધ શ્રીધરભાઈ પટેલ.	૧૫	હળકુન્ડી	ઝાંધરા.	"	૨૮૦
૩૭	ગિરિજાદાસ બાપુલ પાંડક.	૧૫	શહેરા	"	"	૨૮૦
૩૮	ગળીલાલ કાળીચંદર કોઠાર.	૧૭	વેન્મલપુર	કાલોલ.	દેવાકાંઠા	૨૭૯
૩૯	મનુ મહેમદ શેખ.	૧૮	વીરપુર	બાનાસીનોર	વડોદરા	૨૭૮
૪૦	ઉચ્ચ તીસા પ્રેમસાર.	૧૮	વડોદરા કમ્પ	કાલોલ.	પંચમહાલ	૨૭૮
૪૧	રણકોડ નેકારાઈ પટેલ.	૧૭	મોરવા	ઝાંધરા.	દેવાકાંઠા	૨૭૬
૪૨	ઉદા હુળા ભીખ.	૧૬	સુધરાગપુર	સુધરામપુર.	પંચમહાલ	૨૭૬
૪૩	દેવસ કાદર મોરી.	૨૦	નવાગામ	દારોહ.	દેવાકાંઠા	૨૭૬
૪૪	જોગલલાલ લદનુભાઈ શાહ.	૧૫	અલાલી	બાનાસીનોર	"	૨૭૪
૪૫	ન્યાઝમહમ્મદખાન ડોસમહમ્મદખાનપટાણી	૧૮	બાનાસીનોર	"	પંચમહાલ	૨૭૨
૪૬	મોસોરસીંગ લાદગચ્છમગિ કોઠાર.	૧૯	ડીયા	ઝાંધરા.	"	૨૬૯
૪૭	દયા રામજી સુતાર.	૨૦	મીયાલી	સુધરામપુર	દેવાકાંઠા	૨૬૬
૪૮	કાદરલાલ બાઈલાલ પંડ્યા.	૨૦	સુધરાગપુર	ઝાંધરા	પંચમહાલ	૨૬૪
૪૯	દેશનલાલ બંખાવાલ સોની.	૧૮	ઝાંધરા	વડોદરા.	વડોદરા	૨૬૩
૫૦	લોન સુદર પદસાર.	૧૭	વડોદરા કમ્પ	કાલોલ	પંચમહાલ	૨૬૨
૫૧	મકરલાલ કાળીચંદર પંડ્યા.	૧૫	સુદેવી	કાલોલ	દેવાકાંઠા	૨૬૦
૫૨	ખિરલાઈ રામલાલ પટેલ.	૧૫	ઉમરના	રાજકોપળા.	પુના	૨૫૯
૫૩	રઘીમખાન સુવેમાનખાન પમણી.	૨૦	પુના	હવેલી	ઝેડા	૨૫૮
૫૪	દેશવલાલ હાગરદર દવે.	૧૬	મહુધા	નડીયાદ	દેવાકાંઠા	૨૫૮
૫૫	માણુ-લાલ જેઠાલાલ બેદશી.	૧૬	લુણાવાગ	લુણાવાગ	પંચમહાલ	૨૫૮
૫૬	વેવાલકર રઘુનાથ પાંડક.	૧૫	કાલોલ	કાલોલ.	"	૨૫૮
૫૭	જેઠાલાલ ગોરધન નેડ.	૨૦	કાંકિયુપુર	ઝાંધરા.	દેવાકાંઠા	૨૫૮
૫૮	કાદરલાલ દાહજીભાઈ વ્યાસ.	૧૭	લુણાવાગ	લુણાવાગ	"	૨૫૮
૫૯	મતાપસિક રતનસિક બારીઆ.	૧૮	વેન્મલપુર	કાલોલ.	પંચમહાલ	૨૫૦

૬૧	નીકિખાન મહમદખાન પહેલુ.	૧૭	શુધ-રામપુર	૨૫૭	રેવાકાંઠા
૬૨	દેવરાદર ભગવાન બંદી.	૧૭	હાલોલ	૨૫૬	પંચમહાલ
૬૩	બાળાચકર સુભવંતરામ દવે.	૨૮	મીસોમ	૨૫૪	રેવાકાંઠા
૬૪	દયાળજી લખાણઈ પટેલ.	૧૧	કણ્વીનુમવાડે	૨૫૪	પંચમહાલ
૬૫	દલા અપરા હડીના.	૧૯	હારોડ	૨૫૨	"
૬૬	મોહનજીતી વરતનજીતી ગોસાઈ.	૧૫	મયોન	૨૫૧	"
૬૭	મોતીલાલ નજીપતરામ બાસ.	૧૬	ગોધરા	૨૫૧	"
૬૮	ધીરજસોલ લાકુબાઈ કોશર.	૧૭	ડાંમા	૨૪૭	રેવાકાંઠા
૬૯	મગનનાલ વગબાથ ત્રિવેદી.	૧૫	લણાવાડ	૨૪૭	પંચમહાલ
૭૦	પુરુષોત્તમ ભોગીયાન ભટ્ટ.	૧૬	દેશોન	૨૪૬	"
૭૧	નરુવરનાલ મોતીલાલ મરોબ.	૧૫	કંઝરી	૨૪૬	ગેરા
૭૨	રતીનાથ મણીલાલ શાહ.	૧૫	નડીઆદ	૨૪૬	રેવાકાંઠા
૭૩	બટાસાદગ ભેદીનારામ ભટ્ટ.	૧૮	ઉમરેઠ	૨૪૫	પંચમહાલ
૭૪	ચાવર કદામબાઈ દામરીઆ.	૧૭	બાકરોલ	૨૪૩	રેવાકાંઠા
૭૫	પુનમચક્ર મુળરામ પંડ્યા.	૧૬	નડીસર	૨૪૩	પંચમહાલ
૭૬	પ્રનાથપાલ સોરનાલ મુહાલુ.	૨૦	લણાવાડ	૨૪૨	રેવાકાંઠા
૭૭	રાનાભાઈ દામાભાઈ પગી.	૧૭	જનતરાલ	૨૪૨	પંચમહાલ
૭૮	વગનદાસ મયુન્દાસ શાહ.	૧૬	હાલોલ	૨૪૨	"
૭૯	સીતાભુદીન ચારકુદીન મેખ.	૨૧	ગોલરા	૨૪૨	"
૮૦	મણીનાદર મયુરભાઈ પંડ્યા.	૨૧	નડીસર	૨૪૧	રેવાકાંઠા
૮૧	ચંદ્રલકર મર્જી શકર ભટ્ટ.	૧૬	જલુગામ	૨૪૧	પંચમહાલ
૮૨	અરોપચિદ નાથાભાઈ બારીઆ.	૧૭	હાલોલ	૨૩૭	રેવાકાંઠા
૮૩	બળભતિંગલ દાબઈ બેડેડ.	૧૮	"	૨૩૬	પંચમહાલ
૮૪	પુનમ-દ નાથજી દવે.	૧૫	લણાવાડ	૨૩૬	રેવાકાંઠા
૮૫	અનુભવેગ ઉમરાવળગ મોખ.	૧૮	હાલોલ	૨૩૬	પંચમહાલ

૮૫	રતનાસિંહ માલમસ્ત્રિદ પદમાર.	૧૬	કલોલ	કલોલ	૨૩૬	પંચમહાલ
૮૬	સચ્ચર બુલેશ્વર ભટ્ટ માઝી.	૧૭	લુણાવાડા	લુણાવાડા	૨૩૫	રેવાકાંઠા
૮૭	ચુનીલાલ નરોત્તમ માઝી.	૧૭	બુચેર	સોજપીપળા	૨૩૫	"
૮૮	દન્ડોનન રેવાનકર મેહતા.	૨૧	મેહેલોલ	ગોધરા	૨૩૫	પંચમહાલ
૮૯	પ્રતાપાસ ભાઈકર પુરોહિત.	૧૫	સોમપાસ	સાનવી	૨૩૪	વડોદરા
૯૦	પ્રીતામનેત દત્તભાઈ વાસણવાળા.	૧૫	દોહદ	દોહદ	૨૩૦	પંચમહાલ
૯૧	વિશ્વનાથ બાળસાકર પંડ્યા.	૧૮	ભાલોદ	સોજપીપળા	૨૨૭	રેવાકાંઠા
૯૨	ચાણેકલાલ નન્સાલ વ્યાસ.	૧૫	ગોધરા	ગોધરા	૨૨૬	પંચમહાલ
૯૩	ગણીલાલ સોગેશ્વર ભટ્ટ.	૧૯	હિરેક	આણંદ	૨૨૫	ગેડા
૯૪	પુત્રોત્તમ શીકરદાસ સોલંક	૧૬	બાનાગીતોર	બાનાગીતોર	૨૨૫	રેવાકાંઠા
૯૫	જયસિંહ બાપુજી બારીયા.	૧૮	વેળવપુર	કાસોલ	૨૨૪	પંચમહાલ
૯૬	નનામીયાં ડાસામીયાં કાઠરી.	૨૦	ગોધરા	ગોધરા	૨૨૨	"
૯૭	હનિરભાઈ જીખાલાઈ પટેલ.	૧૫	છોટર	સોજપીપળા	૨૨૧	રેવાકાંઠા
૯૮	ફકરમીયાં ચનુરીયા કાઝી.	૧૮	ભાદમ	ગધરા	૨૨૦	પંચમહાલ
૯૯	મણેદલાલ મણીરાકર પાકડ.	૧૯	લુણાવાડા	સોજપીપળા	૨૨૦	રેવાકાંઠા
૧૦૦	પૂર્ણમ્સાન શંકરલાલ પુરાણી.	૧૭	છોટર	હોણાવાડા	૨૧૯	"
૧૦૧	મળગાન મુજલભાઈ જ્ઞેસી.	૧૫	કલોલ	સોજપીપળા	૨૧૮	પંચમહાલ
૧૦૨	મણીલાલ જોશવાલ ભટ્ટ.	૧૭	સુચમપુર	કલોલ	૨૧૭	રેવાકાંઠા
૧૦૩	લાલનાદર દત્તપતરામ ઉપાધ્યાય.	૧૭	કોવાલ	સોજપીપળા	૨૧૩	પંચમહાલ
૧૦૪	મણીરાજર મળજી જ્ઞેસી.	૧૬	કાંચલ	ગોધરા	૨૧૨	"
૧૦૫	બાળકૃષ્ણ સોગેશ્વર ઉપાધ્યાય.	૧૮	કાંચલપુર	સોજપીપળા	૨૧૧	રેવાકાંઠા
૧૦૬	દેશબટલાન મયાચકર પાકડ.	૧૫	પાનેથા	નાદોદરેદ	૩૮૩	સોજપીપળા
૧	લગ્નચ ચંદ્રચંદ્રજી.	૧૫	વાલોદ	વાગરા	૩૮૧	લગ્નચ
૨	ચમનનાથ દરિશ્વર ભટ્ટ	૧૮	લખીગામ			
	ગાયક જોડાલાઈ પટેલ.					

૧૬	રતિગોદરા	નાટોદ	રાજપીપળા સ્ટેટ	૩૬૧
૧૭	છીલોદરા	ગોંદલેશ્વર	ભરૂચ	૩૫૯
૧૭	ધગણોદ	આમોદ	"	૩૫૭
૧૬	ગોંદલેશ્વર	ગોંદલેશ્વર	"	૩૫૨
૧૮	સરખેજ	ઉ. દક્ષિણ	અમદાવાદ	૩૫૦
૧૫	કલાનવા	નંજુસર	ભરૂચ	૩૪૫
૧૯	સારસા	ભાલોદ	રાજપીપળા સ્ટેટ	૩૩૫
૧૫	ચાલપુર	ભરૂચ	ભરૂચ	૩૩૪
૧૫	ગુફલતીથ	"	"	૩૩૩
૧૫	ભરૂચ	"	"	૩૩૧
૧૭	પારખેત	"	"	૩૨૭
૧૭	ભરૂચ	"	"	૩૨૬
૧૫	વીરપુર	બાલાખીનોર	બાલાખીનોર	૩૨૬
૧૬	નાલસા	ભરૂચ	ભરૂચ	૩૨૪
૧૭	ભાલેજ	આણંદ	જેડા	૩૨૪
૧૫	મંગલેશ્વર	ભરૂચ	ભરૂચ	૩૧૪
૧૭	જલુસર	જલુસર	"	૩૧૩
૧૫	કાયમડી	જલુસર	સુરત	૩૧૨
૧૭	સત્યાદરા	વાગડો	ભરૂચ	૩૧૨
૧૬	જલુસર	જલુસર	"	૩૦૯
૧૭	ભરૂચ	ભરૂચ	"	૩૦૮
૧૫	ભુલેવ	પેટલાદ	વડોદરા સ્ટેટ	૩૦૬
૧૫	ભાલોદ	ભાલોદ	રાજપીપળા સ્ટેટ	૩૦૬
૧૬	પરુથણ	ભરૂચ	ભરૂચ	૩૦૫
૧૬	ઠારેલા	"	"	૩૦૫

૧૫	કોમટવાલ હીમતલાલ ભટ્ટ.
૧૫	બાલુ લગવાન પટેલ.
૧૬	પરભાતમંગ દાદાભાઈ ગોહીલ.
૧૭	ચીમનલાલ કીકાભાઈ વેઘ.
૧૭	દેશવવાન પ્રાણુજીવન ત્રમડી.
૧૮	ત્રિગોવન નથુરામ દાકર.
૧૯	હરીલાલ પુલ્લભાઈ ભાટીઆ.
૧૦	નખીનગઢ અમીચંદ શાહ.
૧૧	વિગનાથ ભાઈચંદ્ર જોશી.
૧૨	જગતલાલ ભક્તિદાસ ફિટર.
૧૩	ગુનીલાલ હરજી રાવળ.
૧૪	ધીરજ-રાલ માણેકલાલ શેઠ.
૧૫	ચંદુલાલ હરજીવંદ પાઠક.
૧૬	રણુડોગભાઈ ગોગભાઈ પટેલ.
૧૭	કુસેતમીયાં ભુલામીયાં મટેક.
૧૮	અનોપરામ માધવરામ જોશી.
૧૯	*કમિયાભાઈ સુત્રાભાઈ ધિવાલીમ પા.
૨૦	દાળીદામ પુરુષોત્તમ પટેલ.
૨૧	પ્રાગભાઈ નિભાવન પટેલ.
૨૨	રતીલાલ ડાબાભાઈ શાહ.
૨૩	હરિલાલ તંબકલાલ જોશી.
૨૪	બાળર ઉત્તમરામ ભટ્ટ.
૨૫	હરિનંદલાલ ગણપતરામ પડમા.
૨૬	મલમલ સુલેમાન મકેન પટેલ.

ક્રિષ્ણભાઈ પટેલ.

૨૯	મલાશકર લક્ષ્મીરામ જોશી.	૧૭	ઓભા	અંકલેશ્વર	૩૦૩	ભરૂચ
૩૦	શીવચંદર ગંગનલાલ ભટ્ટ.	૧૫	શુદ્ધતીર્થ	ભરૂચ.	૩૦૩	"
૩૧	ગોવિંદ હરિભાઈ જોશી.	૧૫	હામોટ	અંકલેશ્વર	૩૦૩	"
૩૨	જમનાદાસ ભક્તિદાસ ભોઈ.	૧૫	દીવા	"	૩૦૩	"
૩૩	પાનુરાવ ભીમાજીરાવ મહાજન.	૨૦	ભરૂચ	ભરૂચ	૨૫૮	"
૩૪	મણીરામ સરનુભાઈ ભટ્ટ.	૧૭	ધામપુર	માલવજી.	૨૬૫	સ્ત્રીગીરી
૩૫	મંગનલાલ યોધાભાઈ પટેલ.	૧૬	ગોઝરી	ગેટ નાં.	૨૬૨	વડોદરા સ્ટેટ
૩૬	છોટીઆ બાબુઆ વસાવા.	૧૫	ચોગેરા	ધંધુકા.	૨૮૯	અમદાવાદ
૩૭	મોહનલાલ ત્રિભોવત પટેલ.	૧૫	દીવા	અંકલેશ્વર	૨૮૯	ભરૂચ
૩૮	સાદરલાલ જગનલાલ દેસાઈ.	૧૬	કુશી	આમોહ.	૨૮૭	"
૩૯	ગોતીભાઈ મયુરભાઈ પટેલ.	૧૫	હસોટ	અંકલેશ્વર	૨૮૭	"
૪૦	ચુનીલાલ જોશીભાઈ મેશી.	૧૬	દુધવાડા	પાદરા.	૨૮૬	વડોદરા સ્ટેટ
૪૧	વાસણુભાઈ સામળભાઈ પટેલ.	૧૭	કલેલાલ	કપડવજ	૨૮૫	ગેઝા
૪૨	લલનુ જ્યા ચોદાણી	૧૬	ત્રાલસા	ભરૂચ	૨૮૫	ભરૂચ
૪૩	ભગવાન રણુડોડ બધારા.	૧૫	અંકલેશ્વર	અંકલેશ્વર	૨૮૫	"
૪૪	મંગનલાલ લક્ષ્મીનાથ જોશી.	૧૮	ભરૂચ	ભરૂચ	૨૮૪	"
૪૫	દયાળ પુનઠેડ.	૧૮	શીસોદરા	નંદોદ	૨૮૧	રાજપીપળા સ્ટેટ
૪૬	શીવા રાયા પટેલ.	૧૫	કલેનવા	જશુસર.	૨૮૧	ભરૂચ
૪૭	ગેમા જીવરામ પટેલ.	૧૭	વમલેશ્વર	અંકલેશ્વર	૨૮૦	"
૪૮	કોરવાસ જગનલાલ શાહીઆ.	૧૫	બાવોતા	"	૨૭૮	"
૪૯	કીર્ણીભાઈ નારણદાસ ભાઈ.	૧૫	ભરૂચ	ભરૂચ.	૨૭૭	"
૫૦	આરાભાઈ જોશીભાઈ પટેલ.	૧૭	"	"	૨૭૪	"
૫૧	બાપરભાઈ જોશીભાઈ વાળદ.	૧૮	ત્રાલસા	"	૨૭૩	"
૨	કરશીરામ આણીશકર પડયા.	૧૫	ભરૂચ	"	૨૭૩	"
			સાધીચીર	ગોળપાડ.	૨૭૩	"

૫૪	કુલ્લકાલ નાથાલાલ ઉપાધ્યાય.	૨૦	ગોબર	કરજી	૨૭૦
૫૫	સીદ્ધિનર્મગ નેરનાવા રાણા.	૨૦	અણિર	ભર્ય	૨૬૯
૫૬	છગનલાલ નરસિંહ વાળેદ.	૧૮	ટંકારીઆ	"	૨૬૯
૫૭	ધુળાભાઈ જલ્લભાઈ ધોમી.	૧૭	નીશિય	ભર્ય	૨૬૭
૫૮	ત્રેમા પરસોતમ ભગી.	૧૮	દોંગલોટ	"	૨૬૬
૫૯	રામલોદર ગૌરીશંકર પંડ્યા.	૧૫	રેભાડીઆ	રેવાડીઆ	૨૬૫
૬૦	રેવાશંકર આવલભાઈ જોશી.	૧૫	કદાનવા	ભર્ય	૨૬૪
૬૧	સોમશંકર મનસુખરામ પંડ્યા.	૧૫	ગળેરા	"	૨૬૪
૬૨	* હસિમાઈન મુસા ઇશ્વાલીમ પટેલ.	૧૬	સીતપોન	"	૨૬૩
૬૨	ઇન્દિયારાદર પ્રાણુશંકર પંડ્યા.	૧૬	કદાનવા	"	૨૬૩
૬૩	ચંકરભાઈ પરસોતમ પટેલ.	૧૭	તોધણા	"	૨૬૩
૬૪	ચંકરભાઈ પરસોતમ પટેલ.	૧૮	જળસર	"	૨૬૩
૬૫	ચંકરભાઈ પરસોતમ પટેલ.	૧૫	અકલેશ્વર	"	૨૬૩
૬૬	ભોગીલાલ રામચંદ અગવાગાલા.	૧૬	નંધાર	"	૨૬૩
૬૬	* અલી યુસુફ મુસા પટેલ.	૧૬	સરભાણ	"	૨૬૩
૬૭	રણકોટ ફેસન પટેલ.	૧૫	અંકલેશ્વર	"	૨૬૩
૬૮	મલેકકુસુમ મલેકરસુખ પેટવાળી.	૧૬	જોભા	"	૨૬૩
૬૯	નારજી જ્યેવર ધટેલ.	૧૫	ભર્ય	"	૨૬૩
૭૦	રતીલાલ જમીનતરામ દેસાઈ.	૧૮	ધમણાદ	"	૨૬૩
૭૧	ભોગીલાલ દીપચંદ સાહ.	૧૫	અણિર	"	૨૬૩
૭૨	બાદર બાપુ કોળી.	૧૭	મહુલેજ	"	૨૬૩
૭૩	નાંગલ જોપાળ વસી.	૧૭	સારોદ	"	૨૬૩
૭૪	* યુસુફ ઇસમાઈલ મહમદ પટેલ.	૧૬	ભાલોદ	"	૨૬૩
૭૫	ચંકરશંકર પ્રાણુશંકર પંડ્યા.	૧૭	મનુબર	"	૨૬૩
૭૬	* અમરજી બાપુ ઇસા પટેલ.	૧૬	સમની	"	૨૬૩
૭૭	મહમદ ઇસાલીમ વસી પટેલ.	૧૫		"	૨૬૩

૭૮	છોટાનાથ સ ગીરધર પંડ્યા.	૧૫	દહાનવા	જંજુલર	૨૪૨
૭૯	મહમદ ઉમરજી એમાનજી પટેલ.	૧૫	જંધાર	ભરૂચ	૨૪૧
૮૦	મુન્શીદા બાકરીખીયાં મલિક.	૧૬	ભરૂચ	"	૨૪૦
૮૧	સાન્તિલાલ રતનલાલ ત્રવાડી.	૧૫	કપડનજ	" કપડવંજ	૨૩૯
૮૨	સુલેમાન ગદમદ પરમાર.	૧૫	સામણીદ	ભરૂચ	૨૨૮
૮૩	ભાઈ બાપુ પટેલ.	૧૫	રામની	"	૨૨૬
૮૪	અદમદ હિરમાઈસ મલમદ પટેલ.	૧૫	વરેડીઆ	" વગરા	૨૨૩
૮૫	* સુસક હસા આદગ પટેલ.	૧૬	દમદયા	ભરૂચ	૨૨૩
૮૬	* વલી ઉમરજી ગલમદ પટેલ.	૧૮	અકચોડ	" આમીદ	૨૨૨
૮૭	* સુસક અની ઈશા પટેલ.	૧૫	ભરૂચ	"	૨૨૧
૮૮	તગીનલાલ નરસીરામ દેસાઈ.	૨૩	વાલાલુ	"	૨૧૦
૮૯	* અલમદ આદમ હિસાલીમ પટેલ.	૧૭			
	સુરત મધ્યસ્થળ.			સુરત	
૧	ગુનાવજાસ લાલદાસ શાહ.	૧૫	કડોદ	બારડોની	૪૧૧
૨	લીમજી હુલા ઘોડીઆ.	૧૮	રતનેરીમણા	ચીખલી	૪૦૮
૩	અકચા હીસા ચોધરી.	૧૫	તોગાવા	ચાંડવી	૪૦૭
૪	દસનજી કંસારા ચોધરી.	૧૮	વેડી	બારડોની	૩૯૧
૫	વલ્લભ લાજા ઘોડીઆ.	૧૫	સયાદા	ચીખલી	૩૮૯
૬	મણીશંકર મંગદરામ જોશી.	૧૫	અમલસાડ	જલાલપુર	૩૭૮
૭	કંવર નાગર પટેલ.	૧૬	મિજાપોર	"	૩૭૫
૮	છોડલાઈ ખીશાવલાઈ દેસાઈ.	૧૯	કતારગામ	" ચોસાથી	૩૭૧
૯	મગનલાઈ પ્રીદાલાઈ દેસાઈ.	૧૬	અવામા	" જલાલપુર	૩૬૯
૧૦	છોટાલાલ ભુખલદાસ મોદી.	૧૭	સુરત	" ચોસાથી	૩૬૭
૧૧	મુળજી દેસાલાઈ ગમીટ.	૨૦	કુંડેડ	" મંડી	૩૬૨
૧૨	જોડીસન શ્રીજીનાથ પારેખ.	૧૫	આમીઆ	" જલાલપુર	૩૫૬

૧૫	જી ગાડાભાઈ નાથક.	૧૫	તત્વાવચોરા	ત્રીખલી	૩૫૨
૧૬	જીવરભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ.	૧૫	જીજીસેર	જોરપાડ	૩૫૧
૧૭	ગાળાવાસ જદગમ જોશી.	૨૧	સુરત	જોરાશી	૩૫૦
૧૮	જીમલાઈ વલ્લભભાઈ નાયક.	૧૮	અધ્યામા	જઘાલપુર	૩૫૦
૧૯	ગુલાબભાઈ ટીકાભાઈ દેસાઈ.	૧૮	રત્નવેરીકાલ્સા	ત્રીખલી	૩૫૦
૨૦	રંગજી આમરીઆ પટેલ.	૧૯	અટગમ	વલસાડ	૩૪૫
૨૧	અદ્રપ્રસાદ અંગાગમ દિક્ષિત.	૧૫	સાધીયેર	જોરપાડ	૩૪૪
૨૨	નરોત્તમ ધનજી ખાસડીઆ.	૧૫	બારડોલી	બારડોલી	૩૪૪
૨૩	ભગાભાઈ હંસજીભાઈ પટેલ.	૨૦	મોડી	મોડી	૩૪૩
૨૪	જયશંકર ધનેશ્વર રજઆત.	૧૮	ડુંકવાડ	પારડી	૩૪૩
૨૫	નારજી કુંવરજી દેસાઈ.	૧૮	સુરત	જોરાશી	૩૪૮
૨૬	મણિશંકર ભાઈશંકર જોશી.	૧૫	ભાડુત	જોરપાડ	૩૪૭
૨૭	નરોત્તમભાઈ અમરસીય પટેલ.	૧૫	મોરથાણ	જોરાશી	૩૪૬
૨૮	ભાનુભટ્ટ ધેલાભટ્ટ પડયા.	૧૫	રહિર	ત્રીખલી	૩૪૫
૨૯	માધુલાલા કાનજી ખારવા.	૨૧	તત્વાવચોરા	વલસાડ	૩૪૫
૩૦	વલ્લભરામ દુર્લભભાઈ મીસ્ત્રી.	૧૭	છરવાડ	બારડોલી	૩૪૪
૩૧	કલ્યાણ ભુલા પટેલ.	૧૫	કડોદ	જોરપાડ	૩૪૪
૩૨	નરહરિશંકર છોટાલાલ વ્યાસ.	૧૫	નરથાણ	વલસાડ	૩૪૨
૩૩	ગજનંદ ગણપતરામ વ્યાસ.	૧૫	માલવથુ	વલસાડ	૩૪૨
૩૪	સુકર કાળીઆ કોળી.	૨૦	નડીઆદ	નડીઆદ	૩૪૨
૩૫	આથાભાઈ હરગોવિંદરાસ શાહ.	૧૫	ઉટડી	વલસાડ	૩૪૮
૩૬	ભદ્રશંકર ડાહ્યાભાઈ વૈઘ	૩૨	સુરત	જોરાશી	૩૪૮
૩૭	નગીનદાસ ગોપાલદાસ રંગાડીઆ.	૧૯	અમરાલી	સુરત	૩૪૭
૩૮	રતુભાઈ પરાગજી દેસાઈ.	૧૫			૩૪૭
૩૯	ધુળાભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ.				૩૪૬

૭૮	પામલા ઉકડા આપરા.	૧૭	રતનાબા	૩૬૧	માડવી
૭૯	જગનજી નીજાભાઈ દેસાઈ.	૧૫	દુહવાડા	૩૬૫	ખારડી
૮૦	નીજાભાઈ ખડેભાઈ દેસાઈ.	૧૯	જલાલપોર	૩૬૨	જલાલપોર
૮૧	છોટાભાઈ નારણ જોશી.	૧૬	બીમપોર	૩૬૧	દમજી
૮૨	મજનવાવ મોરારજી નાયક.	૧૫	વરોલી	૩૨૦	બારોલી
૮૩	કાનજી નીજા પટેલ.	૧૬	મુળી	૩૧૭	વલસાડ
૮૪	જયજીજી લગવાનજી શુક્લ.	૧૫	ઉટડી	૩૧૫	બારોલી
૮૫	જેડીચનદાસ જમનાદાસ શાહ.	૧૫	કોટદ	૩૧૪	ચોરાશી
૮૬	મગનલાલ ગાલાભાઈ પટેલ.	૧૫	સુરત	૩૧૧	બારોલી
૮૭	બીખાભાઈ પરગજી વસી.	૧૬	સરભોળુ	૩૧૦	બારોલી
૮૮	દયાળજી વલ્લભભાઈ પટેલ.	૧૯	દેલવાડા	૩૧૦	બારોલી
૮૯	ગાલાભાઈ આત્મચારામ જોશી.	૧૬	કુગસ	૩૦૫	સમીન
૯૦	ગાલાભાઈ પ્રભાતસહિ પરમાર.	૧૬	કાસમ	૩૦૯	ચોરાપાડ
૯૧	મુળજી જોશિદ પટેલ.	૧૫	કુસાડ	૩૦૪	ચોરાશી
૯૨	દયાળજી નથુભાઈ દેસાઈ	૧૫	ઉબેરવાવ	૩૦૩	કમ્બેજ
૯૩	દયાળજી વલ્લભ નાયક.	૧૬	ગંધેર	૩૦૩	જલાલપુર
૯૪	ગાલા ખુસાલ પટેલ.	૧૫	ખીજરાટ	૩૦૧	ચોરાપાડ
૯૫	નરોત્તમ ખુસાલ પટેલ.	૧૫	અડાજળજી	૩૦૧	ચોરાશી
૯૬	રતી માન ઘેલાભાઈ ધુમ.	૧૫	સુરત	૩૦૦	મંડવી
૯૭	ચોતીરામ આત્મચારામ દિક્ષિત.	૧૬	મંડવી	૨૯૯	વલસાડ
૯૮	નથુભાઈ લાનુગંધર જોશી.	૧૫	ઉટડી	૨૯૮	બારોલી
૯૯	હીળા જીવનુ પટેલ.	૧૬	અભેડી	૨૯૬	વલસાડ
૧૦૦	કાળીદાસ કલ્યાણજી પટેલ	૧૫	ભાગડ	૨૯૨	ચોરાશી
૧૦૧	ગુલામભાઈ રજુકોડજી નાયક.	૧૬	સુરત	૨૯૧	ચોરાશી
૧૦૨	દીલદારખાન રમુલખાન સાબરીન,	૧૫			

વગેરે

સુરત

૧૦૦ શાઈનતની પરીક્ષામાં પાસ થયેલા છાત્રાઓના નામ.

૬૫	ગુણોભાઈ મોતીરામ દરેજ.	૧૮	અરવાસા	નવાવળા	૨૬૦
૬૬	નથુભાઈ કુવળરામ પેડવા.	૧૮	પરીઆ	પારડી	૨૮૯
૬૭	ભગવાનદાસ જોડીચનદાસ અક્ષી.	૧૫	સુરત	ચોડાચો	૨૮૯
૬૮	ગણાભાઈ વસનત નાયક.	૧૬	ગભેર	જલાલપુર	૨૮૯
૬૯	નારણજી ગણાભાઈ નાયક.	૧૬	પ્રિજીભેર	વલસાડ	૨૮૫
૭૦	છાદુભાઈ મકનજી દેસાઈ.	૧૬	ગોરાગામ	આરોલી	૨૮૫
૭૧	રાયજી સોનીયા અમીત.	૧૬	કમમકુંઈ	સચીન	૨૮૪
૭૨	ભાષીઆ રમીઆ ધોળીઆ.	૧૬	લાજપુર	ઓરપાડ	૨૮૪
૭૩	દરજીવન મકનજી પટેલ.	૧૬	નરથાણ	આરોલી	૨૮૩
૭૪	ગોવિંદજી રતનજી પટેલ.	૨૦	કડોદ	સચીન	૨૮૧
૭૫	પાર્વતીશંકર તુળજશંકર બાસ.	૧૫	ભાઠા	ચોરોલી	૨૮૦
૭૬	વાસાભાઈ ગોપાલજી પટેલ	૧૬	સુરત	સચીન	૨૭૯
૭૭	ગણપતિશંકર મણીશંકર જોશી.	૧૬	ગોર્ણાદ	જલાલપુર	૨૭૭
૭૮	મણિભાઈ બાપુભાઈ દેસાઈ.	૧૬	જલાલપુર	પારડી	૨૭૫
૭૯	ગુલામભાઈ મોરારજી નાયક.	૧૬	વટાર	નવસારી	૨૭૩
૮૦	માધવરાવ ગણજી સિંધે.	૧૭	નવસારી	વડોદરા માહલ	૨૭૩
૮૧	પરાગજી ગુનાબાઈ પટેલ.	૨૫	પરીઆ	સુરત	૨૭૨
૮૨	ભીમભાઈ જીવણજી વસો.	૧૫	નવસારી	વડોદરા માહલ	૨૭૧
૮૩	મનીપતસીંહ કાળાભાઈ મરીડા.	૩૦	પત્રસાણા	સુરત	૨૭૧
૮૪	મણિનાથ હિતમરામ વેદ.	૧૬	ચોરપાડ	ચોરપાડ	૨૬૯
૮૫	પરાગજી કુંવરજી નાયક.	૧૬	ચોરપાડ	આરોલી	૨૬૯
૮૬	ગણાભાઈ આદિલાજ ચોડાણ.	૧૫	માણેકપુર	ચોરપાડ	૨૬૮
૮૭	રામસિંહ ભગવાનસિંહ ચાવડા.	૧૫	વવાળીઆ	ચોરપાડ	૨૬૮
૮૮	અમરનાથ પ્રેમજી રાવળ.	૧૫	સુળી	ચોરપાડ	૨૬૮
૮૯	મણિસાલ જમનાદાસ ખસસારી.	૧૬		સુરત	૨૬૮

૮૯	છાડભાઈ નીજાભાઈ વણી.	૧૫	સુરત	ઝોરાશી	૨૬૮
૯૦	રામશ કર પુરસોત્તમ જોશી.	૧૬	ઝોર	જલાસપુર	૨૬૭
૯૧	ડાલાભાઈ રણછોડ દેસાઈ.	૨૧	સુરત	ઝોરાશી	૨૬૭
૯૨	નરહરી જગનાથ ભટ્ટ.	૧૬	આબવા	વલસાડ	૨૬૬
૯૩	ભુખાભાઈ ભીમભાઈ દેસાઈ.	૧૫	વલસાડ	ઝોલાપાડ	૨૬૬
૯૪	જનીનતરામ દુર્બલરામ પડયા.	૧૮	અંબેયા	ખારડી	૨૬૫
૯૫	છમતલાલ શીવલાલ રેશમવાળા.	૧૮	પરીઆ	ઝોરાશી	૨૬૪
૯૬	મોજુ સોનજી વલ્લુનરીઆ.	૧૫	સુરત	ધરમપુર	૨૬૩
૯૭	નારજી દેડીઆ પટેલ.	૨૧	કાકડવેલ	ખારડી	૨૬૩
૯૮	લરાવાનજી લલ્લુભાઈ પટેલ.	૧૫	પલસાળા	જલાસપુર	૨૬૨
૯૯	મણીભાઈ નાગરજી નાયક.	૧૬	વઘાર	જલાસપુર	૨૬૧
૧૦૦	રણછોડજી કુવરજી નાયક.	૧૫	અમલસાડ	વલસાડ	૨૬૧
૧૦૧	વસન ધનજી પટેલ.	૧૬	અટગામ	જલાસપુર	૨૬૦
૧૦૨	મણ જગા પટેલ.	૧૭	અંબેલી	વલસાડ	૨૫૯
૧૦૩	મોહન ભુલાશાળી.	૧૬	પાયરી	ખારડોલી	૨૫૯
૧૦૪	ડાલાભાઈ ત્રીભોવનલાસ સાહ.	૧૫	કોઈ	વલસાડ	૨૫૮
૧૦૫	સુરભાઈ નાગરજી નાયક.	૧૫	ભામડા	ઝોરાશી	૨૫૮
૧૦૬	અપરનાસ ભાઈનિકર ભટ્ટ.	૧૭	સુરત	જલાસપુર	૨૫૭
૧૦૭	જેરોમ પર્લુ પટેલ.	૧૫	વાડા	સચીન	૨૫૭
૧૦૮	ગોળાભાઈ વિશ્વનાથ પુટાહિત.	૧૬	કુમસ	મીખલી	૨૫૭
૧૦૯	ડાલાભાઈ સવરામભાઈ નાયક.	૧૮	ગળદેવા	ઝોરાશી	૨૫૭
૧૧૦	અગનલાલ પરાગજી નાયક.	૧૬	ખરવાસા	જલાસપુર	૨૫૭
૧૧૧	મણીભાઈ નીજાભાઈ નાયક.	૧૬	હાસાપુર	ખારડોલી	૨૫૭
૧૧૨	મણીશંકર રવીશ કર સુલભ.	૨૬	કોઈ		૨૫૭

સુરત એનન્સી

૧૧૪	જમીયતરામ ગણપતરામ ત્રાગડોસીની.	૧૫	માંડવી	માંડવી	૨૫૬
૧૧૫	મહારામ તુળજરામ ઉપાધ્યાય.	૨૨	"	જલાલપુર	૨૫૫
૧૧૬	વદનબલાઈ રથુછોડાજી પટેલ.	૧૭	વેળામ	સચીન	૨૫૪
૧૧૬	ધીરસીંહ દાનસીંહ પરમાર.	૧૮	સચીન	જલાલપુર	૨૫૨
૧૧૭	બાવા હીરા પટેલ.	૧૫	વાગ	આરપાઠ	૨૫૨
૧૧૮	ભગવતીશંકર રવીચંકર ભટ્ટ.	૧૫	ઓલપાડ	પારડી	૨૫૨
૧૧૯	ગુલાબભાઈ રથુછોડાજી દેસાઈ	૧૬	સોનવાડ	જલાલપુર	૨૫૨
૧૨૦	ખડુભાઈ કલ્યાણજી દેસાઈ.	૧૭	અખામા	ઓરાણી	૨૫૨
૧૨૧	નવનીતલાલ નરસીતરામ પેઝયા.	૧૮	અચ્ચ	જલાલપુર	૨૫૨
૧૨૨	હરીભાઈ બીખાભાઈ નાયક.	૧૫	હાન્ગપુર	જલાલપુર	૨૫૧
૧૨૩	હીરાભાઈ ગોપાળજી પટેલ	૧૮	આદમ	આરડોલી	૨૫૧
૧૨૪	હીતસીંહ નરસીંહ દેસાઈ.	૧૯	કડોદ	"	૨૫૦
૧૨૫	હીરા કદાનજી પટેલ	૧૫	આંદ	જલાલપુર	૨૫૦
૧૨૬	છાટુભાઈ ભગવાનજી નાયક	૧૫	સાલેજ	"	૨૪૯
૧૨૭	પરાગજી નાગરજી દેસાઈ.	૧૫	પરીઆ	પારડી	૨૪૯
૧૨૮	પ્રેમાભાઈ કીશભાઈ પટેલ.	૧૮	ખીંજરત	ઓલપાડ	૨૪૯
૧૨૯	અમદુલનજ અબદુલરફ ગુનશી.	૧૬	સુરત	ઓરાણી	૨૪૮
૧૩૦	ગોડાલાઈ નાગરજી નાયક.	૧૬	ભરયાળી	"	૨૪૮
૧૩૧	ખંડુભાઈ નારણજી દેસાઈ.	૧૮	સુરત	"	૨૪૮
૧૩૨	જીજ્ઞાભાઈ નારણજી પટેલ.	૧૫	કુચરી	પારડી	૨૪૬
૧૩૩	અમથા હીતા પટેલ	૧૮	તરભોળું	આરડોલી	૨૪૫
૧૩૪	રતીનાથ જમીયતરામ ભટ્ટ.	૧૭	માંડવી	માંડવી	૨૪૫
૧૩૫	છાદિભાઈ નાગરજી નાયક.	૧૬	આમધરા	ચીખવી	૨૪૪
૧૩૬	ગીરધરદાસ ભગવાનદાસ પારેખ	૧૭	અમલસાડ	જલાલપુર	૨૪૪
૧૩૭	ઝવેરભાઈ ઉમાજી પટેલ.	૧૫	આરડોલી	આરડોલી	૨૪૪

૧૩૮	પરસોત્તમ શંકર પટેલ.	૧૬૮	જલાલપુર	૨૪૪	"	૧
૧૩૯	નીજાભાઈ ગોાવદજી દેસાઈ.	૧૬૯	તરભોલુ	૨૪૭	"	"
૧૪૦	દાપતરામ રતનજી મહેતા.	૧૭૦	અમલસાડ	૨૪૨	"	"
૧૪૧	મકન કાનજી પટેલ.	૧૭૧	ચડવાસજી સુખા	૨૪૨	"	"
૧૪૨	નાયુભાઈ લક્ષ્મીભાઈ દેસાઈ.	૧૭૨	ખરસાડ	૨૪૦	"	"
૧૪૩	મગનલાલ ખંડેલાઈ દેસાઈ.	૧૭૩	સુરત	૨૭૯	"	"
૧૪૪	મકતો નાનીચો સરતી.	૧૭૪	રાવલા	૨૭૯	"	"
૧૪૫	ધેલાભાઈ રામભાઈ પટેલ.	૧૭૫	કામમડી	૨૭૮	"	"
૧૪૬	ગુલામમુસ્તફા હબ્બુમીયા શેખ.	૧૬૬	અટગામ	૨૭૭	"	"
૧૪૭	હરી કુવર પરમાર.	૧૬૬	કુઠરી	૨૭૭	"	"
૧૪૮	કલાનજીભાઈ હાસિયજીભાઈ પટેલ.	૧૬૭	ભીમપેર	૨૭૭	"	"
૧૪૯	નાગરજી પ્રગજી નાયક.	૧૬૭	વલવાડ	૨૭૭	ચાણા	"
૧૫૦	ખંડેલાઈ પ્રાજી વાસી.	૧૬૭	પટોલી	૨૭૬	સુરત	"
૧૫૧	દયાળજી મણીભાઈ મહેતા.	૧૬૮	દેગામ	૨૭૫	"	"
૧૫૨	મગનલાલ ધીરજસમ પડમા.	૧૭૭	પરીઆ	૨૭૫	"	"
૧૫૩	ભીમભાઈ રજીદોજી નાયક.	૨૭	ગજીદેવા	૨૭૪	"	"
૧૫૪	ગણપતરામ કશવસમ હિપાધ્યાય.	૧૬	વેલાજા	૨૭૪	વડોદરા સ્ટેડ	"
૧૫૫	હાજીનીરમીનાખાન,હાજીમહેતાજીખાનપ	૨૩	વાલોડ	૨૭૪	સુરત	"
૧૫૬	જીજીભાઈ ગાડાભાઈ તવળ.	૧૯	ગોરગામ	૨૭૨	"	"
૧૫૭	ખડેરાવ ગોવિંદરાવ કારલે.	૧૫	સુરત	૨૭૧	"	"
૧૫૮	મગનભાઈ ગોરધન ધાંચી.	૧૮	કપડેયા	૨૭૦	"	"
૧૫૯	પરભુભાઈ નારજીદાસ પટેલ.	૧૭	ખારડોલી	૨૨૮	"	"
૧૬૦	મુળજી જયસીંહ દેસાઈ.	૧૬	કડોદ	૨૨૮	"	"
૧૬૧	નારજી મીઠાભાઈ પટેલ.	૧૭	સોનવાડ	૨૨૮	"	"
૧૬૨	હીળા રામા પટેલ.	૧૭	વલસાડ	૨૨૭	"	"

૩	ગોડાભાઈ ફલભભાઈ નાયક.	૧૭	ખરવાસાઈ	ચોરાશી	૨૨૭
૧૬૪	વહુભ રતનજી પટેલ.	૧૯	પીંજરત	ચોરપાડ	૨૨૬
૧૬૫	મગનલાલ જીવજીજી દેસાઈ.	૧૬	ધમધમી	વલસાડ	૨૨૫
૧૬૬	જયકૃષ્ણ લાઈલેકર વ્યાસ.	૨૦	કડોદ	ખારડોલી	૨૨૪
૧૬૭	બીમભાઈ ગાલાભાઈ નાયક.	૧૬	હિમરસાડી	પારડી	૨૨૩
૧૬૮	છાદુભાઈ રામભાઈ નાયક.	૧૫	આટ	જલાલપુર	૨૨૨
૧૬૯	ફલભભાઈ ભગવાનજી દેસાઈ.	૧૬	ચોરાઈ	પારડી	૨૨૧
૧૭૦	છાદુભાઈ નરોત્તમભાઈ દેસાઈ.	૧૫	કરમલા	ચોલપાડ	૨૨૦
૧૭૧	સાવખાન હામેદખાન પકાન.	૧૯	અલીના	નડીયાદ	૨૧૮
૧૭૨	ફલભ વલભ પંડે.	૧૫	એમલ	ચીખમી	૨૧૭
૧૭૩	વિઠ્ઠલભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ.	૧૭	અંબેડી	ખારડોલી	૨૧૬
૧૭૪	ચોખવલાન હરનાર્વીદ વ્યાસ.	૧૯	કડોદ	"	૨૧૫
૧૭૫	કાના હરી પટેલ.	૧૭	મુનસાડ	જલાલપુર	૨૧૪
૧૭૬	ફલખતભાઈ ભુલભાઈ નાયક.	૧૬	હીલજી	ચોરપાડ	૨૧૪
૧૭૭	દયાળજી લાઈલાસ દેસાઈ.	૧૫	ભંકુત	"	૨૧૩
૧૭૮	સ્તીલાલ ક્યારકદાસ મહિતા.	૧૭	ચીખમી	ચોરાશી	૨૧૩
૧૭૯	ચક્રભાઈ એવેરભાઈ પટેલ.	૧૫	મુરત	વલસાડ	૨૧૨
૧૮૦	ગોવિંદજી મોસરજી દેસાઈ.	૧૬	હિટી	ચોરપાડ	૨૦૯
૧૮૧	મગનલાલ દામોદરદાસ ગાંધી.	૧૬	આવપાડ	ખારડોલી	૨૦૭
૧૮૨	*ગુલામમહેમદ સાદીમીયા શેખ.	૧૫	વાયોડ	ધરમપુર	૨૦૭
૧૮૩	પાળા ઉઠા ગાવીલ.	૨૦	કમલા	સુરત એજન્સી	૨૦૭
	થાણા સેન્ટર.			ધાણા	૩૫૦
૧	કાશીનાથ નારાયણ ચુરી.	૧૫	ખોરડી	દેહેલુ	૩૩૩
૨	મહાદેવ રીવરામ ધાણેકર.	૧૫	કલ્યાણ	"	૩૩૧
૩	મોહનલાલ રહેજી વસી.	૧૫	વલસાડ	"	

૪	સદાશીવ શંકર વાલીઓ.	૧૫	આડવપુર	કસ્યાણુ	માણી	૩૦૪
૫	છગન નારાયણ ગોળી.	૧૭	ઉમરગામ	દેહણુ	"	૩૦૪
૬	છગન માલ અવેરલાલ માર્સમડી.	૧૫	ગોરડી	"	"	૨૯૮
૭	કીબનાછ નારાયણ મોઢાશી.	૨૦	તેલ	પનવેલ	કાલાબા	૨૮૮
૮	પરશુરામ ભાસ્કર ચૌકર.	૨૦	આડવપુર	કસ્યાણુ	યાણી	૨૮૦
૯	રામચંદ્ર રમનાથ સમે.	૧૫	ગોરડી	દેહણુ	"	૨૭૯
૧૦	શીવરામ બાલાછ દેલકર.	૧૬	વસાઈ	વસાઈ	"	૨૭૭
૧૧	વિંતામણુ વેજનાથ બીડે.	૧૭	કસડે	પનવેલ	કાલાબા	૨૭૬
૧૨	વિનાયક ગણેશ દિક્ષિત.	૧૭	દેહણુ	દેહણુ	માણી	૨૭૫
૧૩	નાના વામન રાહિદ.	૧૬	ગોરડી	"	"	૨૭૫
૧૪	હરિ વિક્રમ પડે.	૧૮	આડવપુર	"	"	૨૭૩
૧૫	સદાનંદ શાન્તારામ વેદક.	૨૩	દેહણુ	કસ્યાણુ	"	૨૬૯
૧૬	ભાસ્કર ભાઉ કામ્બાલો.	૧૮	પરધે	દેહણુ	"	૨૬૬
૧૭	મહાદેવ બળનત પડિત.	૧૫	જવાર	ભીવડી	"	૨૬૫
૧૮	વાસુદેવ સદાશિવ ચોળાલ.	૧૬	મુરખાઠ	જવાર	"	૨૬૪
૧૯	ગુલામનખી ગુલામહુસેન કુ.	૧૬	ભીવડી	મુરખાઠ	"	૨૬૩
૨૦	લક્ષ્મણુ જળનાથ રાહિદ.	૧૬	ચીનચાની	ભીવડી	"	૨૬૩
૨૧	ગણેશ લક્ષ્મણુ જોશી.	૧૮	તીરે	દેહણુ	કાલાબા	૨૬૧
૨૨	રમનાથ કેશવ મોહીલો.	૧૫	દેહણુ	કરજત	માણી	૨૬૧
૨૩	ખડુભાઈ લખવાનછ નાયક.	૨૦	વસવાડા	દેહણુ	"	૨૬૦
૨૪	ખડુભાઈ લીખાભાઈ નાયક.	૧૮	"	ઉમરગામ	"	૨૫૯
૨૫	શીલીપ મુલન કુત્રીક.	૧૭	પાપડી	વસાઈ	"	૨૫૮
૨૬	પરાયત સીતારામ જયંત.	૧૭	ભીવડી	ભીવડી	"	૨૫૭
૨૭	નાના રતન મ્હાંતે.	૨૨	તરખડ	વસાઈ	"	૨૫૭
૨૮	નારાયણ આદાકળા ગરવ	૧૫	જેઠપર	આલગો	"	૨૫૮

૫૪	ભાગ્ય હરિ કુંભાર.	૧૫	મોખદ	વહે	ચાણા	૨૩૫
૫૫	પ્રસિદ્ધ શેખ દાઉદ સુદા.	૨૪	ચીચાની	દેહેલું	રત્નાગિરિ	૨૩૪
૫૬	યશવંત વાચન ભાગવત.	૧૮	નીવંડી	રત્નાગીરી	ચાણા	૨૩૩
૫૭	ચિંતામણ બારકય પાટીલ.	૧૭	ખારેકરજી	માધીમ	"	૨૩૩
૫૮	પદ્માન હીરા રાઉટ.	૧૬	દયવે	"	"	૨૩૨
૫૯	દત્તાત્રય બાળકૃષ્ણ તાવડે.	૧૬	ચાંદાપુર	ચાંદાપુર	"	૨૩૨
૬૦	બાલચંદ્ર ત્રેભક કાણે,	૨૩	વેળંગામ	કલ્યાણ	કાલાબા	૨૩૧
૬૧	નીલકંઠ વિનાયક દેવકર.	૨૫	બાદમપુર	જવાર	ચાણા	૨૩૦
૬૨	વિનાયક વિષ્ણુ મહોદયે.	૧૭	જવાર	"	"	૨૩૦
૬૩	દત્તાત્રય નારાયણ શ્રીરંગપુરે.	૧૫	માધીમ	માધીમ	"	૨૨૯
૬૪	રામચંદ્ર નારાયણ શ્રીરંગપુરે.	૨૧	સુરમાદ	સુરમાદ	"	૨૨૯
૬૫	રામા લુક્ષ્મી ભંગરી.	૧૭	બોરડી	દેહેલું	"	૨૨૮
૬૬	ગણેશ લક્ષ્મણ પરાંજયે.	૧૮	ચાંદપુર	ચાંદપુર	"	૨૨૮
૬૭	શેકર સુકુદ પાટીલ.	૨૧	ભીવાડી	ભીવાડી	"	૨૨૮
૬૮	દયાળજી ભગવાનજી નાયક.	૨૧	વલવાડા	દેહેલું	"	૨૨૬
૬૯	પુરુષોત્તમ જમક લાદ.	૧૭	જવાર	જવાર	"	૨૨૫
૭૦	રામકૃષ્ણ ત્રંબક પટલર્ધન.	૧૬	તુરાદ	પનવેલ	કાલાબા	૨૨૫
૭૧	રઘુનાથ ચ્યાપાજી વેલ.	૧૭	દેહેલું	દેહેલું	ચાણા	૨૨૫
૭૨	મોરેશ્વર અર્નત કંદીકર.	૧૫	ભાલવાલી	દેવગઢ	રત્નાગિરિ	૨૨૪
૭૩	ભાલચંદ્ર બાળકૃષ્ણ મારડે.	૧૫	ચાંદાપુર	ચાંદાપુર	ચાણા	૨૨૩
૭૪	ગોવિંદ વિનાયક માગરે.	૧૫	ભીવાડી	ભીવાડી	"	૨૨૦
૭૫	દત્તાત્રય મોરેશ્વર પાટેક.	૧૭	બાદમપુર	દેહેલું	"	૨૨૦
૭૬	પરશુરામ વિશ્વનાથ વેલ.	૧૮	દેહેલું	"	"	૨૨૦
૭૭	દિગમ્બર રઘુનાથ બાપક.	૧૫	જવાર	"	"	૨૧૯
૭૮	મધુસૂદન કૃષ્ણ પંડિત.	૧૫	ભીવાડી	જવાર	"	૨૧૯

૨૬ વર્ના કામનલની પરીક્ષામાં પાસ થયેલા છોકરાઓનાં નામ.

૭૯	આ શીશ પાટર	૧૯	ચોખેટ	વડે	૨૧૮
૮૦	ભાઉ થાન્કુ પાટીન.	૧૬	માલીમ	"	૨૧૭
૮૧	પરાયણ જ્યનનમ સાળવી	૧૮	"	"	૨૧૭
૮૨	રઘુનાથ ભાઉ નીમી.	૧૭	"	"	૨૧૭
૮૩	પરશુનમ ચોકે ચુરી	૧૬	ગોરહે	"	૨૧૬
૮૪	કુમા ફેલન ઘોસત	૨૧	મી ચાની	"	૨૧૬
૮૫	ચકરે જમનનં જોશી	૧૬	ચાણીકપુર	"	૨૧૫
૮૬	ત્રણક બાળકોન પ્રતાન	૧૯	નટે	પ્રાણ્યા	૨૧૪
૮૭	વિક્રમ નાગોગેઠ તાલવણે	૧૯	લીવડી	ચાણી	૨૧૪
૮૮	ફકીર ભિખારી બારી	૧૭	મુરખાદ	"	૨૧૪
૮૯	પ્રણવ ચિતામપુ સવે	૧૮	ગોલવા	"	૨૧૩
૯૦	ગોપાન મહાદુ મદાર.	૧૯	હનરર્ગમ	"	૨૧૨
૯૧	વિષ્ણુ માટેભર પરસેકર.	૧૯	તાણપુર	"	૨૧૧
૯૨	રામચંદ્ર કનુ વળે	૨૦	વડે	"	૨૦૯
૯૩	ગુવામગાઉસ નારીરૂઢીન કાજી.	૧૭	ચાણા	"	૨૦૭
૯૪	ગર્જપત લક્ષ્મણ સાવત.	૧૮	લીવડી	"	૨૦૬
૯૫	દત્તાત્રય વિનાયક કીરસાગર	૧૯	ઉત્તન	"	૨૦૬
	ઉદ્ધુ ઉમિશવાડે	૧૬	ઝોતર	"	૨૦૨
૧	અણુતાદેર અહમદસન ચોલી.	૨૦	ચાણા	પુના	૨૬૫
૨	ગુલામગાઉસ અનુલકમદર ઇચુ.	૧૮	નીઝામપુર	ચાણા	૨૬૦
	કાદીયાવાડ			"	
૧	નિંદા પરસોતમ યોગ	૧૮	સોસપદાદ	કાઠિયાવાડ	૩૩૪
૨	વેણીશમર ન્યાવાન ગવળ	૧૯	મા ચાવદર	"	૨૭૩

સહી (D. S. Sovarkar)
એનયુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, હિતર બામ.

ઉ ભા ના એનયુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની ઓફીસ.
૧૫ ૬ ડીસેમ્બર ૧૯૧૭, અમદાવાદ.

ખુશાલદાસ ગોડળદાસ પટેલની
ગુજરાતી.

ગુજરાતી કોપી બૂક.

નવા ધોરણના કમ પ્રમાણે દિગ્ગજાઈન પદ્ધતિએ આ કોપીબુકની
રચના કરવામાં આવી છે.

અહીંસા (૨૫૦) ઉપરાંત ખરીદનારને ૧૮૫૫ ટકા કમિશન મળશે.
સમ્ય એન્ટરપ્રાઇઝ સુરત-કરસનદાસ નારણદાસ તથા લલુભાઈ નારણ-
દાસ, ખીલીયારા-સત્યેશી ધનજીભાઈ શાપુરજી ટાટા, બરુચ-દેવાઈ
અધર્શની કંપની, ગોધરા-સરસ્વતી બુક ડીપો, ઉમરેઠ-અમૃતલાલ કીરપા-
સંકર ભટ્ટ, આણંદ-આર. એમ. અધર્શની કંપની, નડીયાદ-નુ. મુળગીત
બુક ડેપો, તથા હોટાલાલ ત્રિકમદાસ-તથા ધી સરસ્વતી બુક ડેપો, વઢવા-
દુ-જેમ્સ તલકરી, રાજકોટ-જેદેયર મેથણ, નવાનગર-દેવરાજ
ભાવણ, ભાવનગર-અમદુસ દુસેન આદમણ, મુંબઈ-એન. એમ. ત્રિપા-
ઠીની કંપની, ગોંડલ-ચુનીલાલ ટાકરી.

અમારી પાસે ગવર્મેન્ટ સેન્ટ્રલ બુક ડેપોનાં સબજાં પુસ્તકો
તેના સર્વ દર સાથે આવેલાં છે, તે તથા ગુજરાતના સહ્યાખ્યા
બાણીતા આધરોનાં પુસ્તકોની સોલ એનલિસ્ટ છે, તે સિવાય
સબજી ભતના સગળો, સ્ટેશનરી સાગાત વગેરે મળશે.

ચીમનલાલ ચુનીલાલની કંપની, આરતોડીયા રોડ-અમદાવાદ

પ્રેસર બેઝનની રસમય કથાઓ.

(૧) અનંગલસમ—(શાળાઓનાં પુસ્તકાલય માટે મંજૂર.) આટલિ ખીજ.

પ્રો. બેઝનની પ્રસ્તાવના સહિત.

કિંમત આઠ આના.

(૨) નીલનેની—કિંમત આઠ આના.

મગવાનું ઠેકાણું—અનુવાદક, રાકરેલાલ અમૃતલાલ દવે, ખી. એ,
ચિરાક, તેવંગ હાઈસ્કૂલ, ગોધરા.

રાઉનશાહી મુખગણિત-ગાગર્ગ, વો. ૧-૨-૩ અને ૪-૫ માટે
પાંચ ભાગમાં અંગ્રજી સહિત. દરેકનો ૦/- રૂ. ૩૦ ના પ્રખ્યાત
આસતરે લખ્યા છે. માટે ખાતરી કરો. એલ. મુ. ની કું. પુરાનગર-રાજકોટ.

કાઠીઆવાડના મે. પો. એજન્ટ સાહેબે હુ. નં. $\frac{૧૭૨૩}{૩૧-૩-૧૩}$ થી
એજન્સીની સર્વ સ્કૂલોમાં ઈ. લા. માટે મંજુર કરેલી. ડ્રોઇંગ
માસ્તરો ઉસમાન અય્યસ તથા મોહનસિંહ રાણાએ બનાવેલી.

ધોરણવાર ડ્રોઇંગ બુકે -સચિત્ર.

(૪મ્મ, રાજકોટ, જુનાગઢ, જામનગર, ગોહા, પોરબંદર, કાંગ્રા, પાલીતાણા, વગેરે સ્ટેટોમાં ટેકસ્ટ તરીકે નિશાળોમાં આલે છે.)

નવા ધોરણોમાં જણાવેલા ડ્રોઇંગ તથા પદાર્થપાઠોના ધોરણવાર ક્રમને જરાખર અનુસરતી સાદા બૂમિતિ ડ્રોઇંગ સાથે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ શિક્ષકોને ઉપયોગી છે. ધોરણવાર કિંમત.

ખાળ વર્ગ ૩. ૦-૦-૬. ધો. ૧ હુ. ૩. ૦-૦-૬. ધો. ૨ હુ. ૩. ૦-૧-૦. ધો. ૩ હુ. ૩. ૦-૧-૦. ધો. ૪ હુ. ૩. ૦-૧-૦. ધો. ૫ હુ. ૩. ૦-૧-૬. ધો. ૬ હુ. ૩. ૦-૧-૬. ધો. ૭ હુ. ૩. ૦-૨-૦.

મહૂમ રા. બ. લાલરાંકર ઉમીઆરાંકર ત્રવાડીકૃત.

અંકગણિતનાં મૂળતત્વ.

શહેર તથા ગામડાની સ્કૂલોનાં નવાં ધોરણોને અનુસરી મે. રા. ટૂનિંગ કૉલેજના શિક્ષક રા. રા. મનમોહનદાસ દલપતરામ દલાલ બી.એ. એમણે આખ્યાણોનાં ધોરણોને પણ ઉપયોગી થાય તેવો સુધારો કરેલી આ ગણિતની નવી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ છે. તે સર્વે સ્કૂલોમાં અવાવવા માટે મે. ડિરેક્ટર સાહેબે નં. ૧૧૪૬૭ તા. ૧૭-૨૮-૧૫ થી મંજુરી આપી છે. કિંમત સાઠા સાત આના.

ગુજરાતની સામાન્ય બુગોળ.

કાઠીઆવાડ માટે ખાસ કાઠીઆવાડ આવૃત્તિ જુદીજ બનાવી છે. ઘણા સુધારા વધારા સાથેની પાંચમી આવૃત્તિ. કિં. અઢી આના.

જેમાં પ્રાકૃતિક, રાજકીય અને ઔદ્યોગિક સામાન્ય હકીકતો ઉપરાંત મુદર ચિત્રો અને ચાર નકશાઓ છે, તેમાં એક જ રંગથી રંગિત છે. જીવનલાલ અમરશી મહેતા, ટે, પીરમશાહ શેઠ-અમદાવાદ.

સરળ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ.

રચનાર:—કાનજી કાલીદાસ જોશી,
(શિક્ષક, ન્યુ હાઈસ્કૂલ, મુંબઈ).

બાળજ્ઞાન પૌથી—સરળ, સહેલી ને મસ્તી કિં. ૦) ના. ઘડાં ગટ્ટો તથા રફેલોના ટેકરટ તથા ઇનામ માટે મજુર થઈ છે. એકડો અભિ- પ્રાય સાથે નમુનો બે આનાના સ્તાંપ મોકલી મંગાવો.

બારાખડીના અચ્ચાર નકશાનો સેટ—કિ. રૂ. ૩ ૩) તથા: બાળ- બોધ તથા ગુજરાતી બેઈ લીપીની મળે. મુગ્ધની મ્યુનિસિપલ સ્કૂલોમાં પ્રાપ્ત થયા છે. તે સિવાય કક્કાનો ગળડો રૂ. ૧૧. બારાખડીનો ગળડો સંપૂર્ણ રૂ. ૫) પાંચ, એકડો રૂ. ૧૧, એ બી સી રૂ. ૧૧, ચારે એ બી સી રૂ. ૧) એક, ડિક્ટેશન કાર્ડ્સ રૂ. ૧) એક, સચિત કક્કાના ડેકડો. રૂ. ૧) એક, મજુર ને સ્ટેટ રૂ. ૧) એક.

બાળવર્ગ શિક્ષક એક—આ સેટમાં બાળવર્ગમાં મંપૂર્ણ કક્કા બારાખડીનું તથા આકર્ષક સંદેશોની જ્ઞાન મળે તેટલો લગભગ ઉપર જુલ્યા- વેલો દરેક સામાન આવે છે, કિં. રૂ. ૧૫) પંદર. કમીશન સાફ મળે. એન. એમ. ગ્રીપાડીની કું, } ઠેકાણું કે. કે. જોશી બ્લક્સ, કામગાદી, —મુંબઈ. } ૮૪. ૯૨ કાદાવાડી—મુંબઈ.

દરકત શિક્ષક કોપી બૂકો.

ગુજરાતી અને બાળબોધ આક નંબરમાં. કેળવણી ખાતાના એ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુંબઈ હલાકાની દરેક ગુજરાતી નિશાગોમાં ચલાવવાને મંજુર કરી છે. હાલને લીધે કાગળના ભાવ બેઠક વધી જવાથી એ. ડિરેક્ટર માટેબના, નં. ૧૧૨૪૫ ૧૯૧૭-૧૮ ની સાલના, હુકમથી હાલ ઘોડા વખત માટે અડી આના દરેક નંબરની કિંમત રાખી છે ૨૦૦ અને તેથી વધુ કોપી ખરીદનારને નાલમ સેક્ટે (૧૫) ટકા કમિશન ઉપગત ગેરિમ અને રેલવે ખર્ચ આપનામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેટનથી આગળનું ખર્ચ આપનામાં આવશે નહિ. દરેક શિક્ષક કોપી બૂકોની સ્પીશ પેનો દરેક નંબરને બેઠક એસની ૧ થી ૮ નંબરની દરેક બોક્સમાં એકજ જાતની છે. ૬ કિંમત રૂ. ૧૧ નક્કી.

મળવાનું ઠેકાણું,

આદરજી કાવસજી માસ્તર.

૬૦ નં. ૧૦, ધોખી તલાવ, —મુંબઈ.

૧. પત્રસળધી લખાણુ—એકિટર તરફ મોકલવું છાપવા મોકલવાનું લખાણુ સગળની એક બાલુએ ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું છાપવા ચોખ્ખે લાગશે તો છપાશે નહિ પમદરેલો લેખ ટિકિટ મોકલી દશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે.

૨. લેખકને ઉત્તેજન—નિયમે લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથી જ ખમર આપેથી દર જાપેવે પાને ચોખ્ખતા પ્રમાણે રા. ૧) સુધી આપનામાં આવશે ચર્ચાપત્ર માટે કઈ આપવામાં નહિ આવે.

૩. લેખાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે. દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષક તથા રકૉવરો પામે ટપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે છુટક ચંકના રા. ૦-૨-૦, પોસ્ટેજ રા. ૦-૦-૬ છુટું

૪ મનિઓર્ડર—દૂપન પર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણુ સ્પષ્ટ લખવું તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિશાનો દાખ તો નિશાળનો નંબર તથા સાળાપત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલા સરનામાના લેખક ઉપરનો નંબર લખવો.

૫ જાહેરખબરના લાવ-રૂપીઆ એકની ૩ લીટી પ્રમાણે, બાર માસ લગી લાગ્યાગટ હશે તો પહેલે મહીને પૂર્ણ ચાન્ડ અને પછી અગીઆર માસ લગી દર માસે રૂ. ચાન્ડ પડશે છ માસ માટે પહેલે નહીતે પૂર્ણ ચાન્ડ, અને પછી દરેક માસે રૂ. ચાન્ડ લેવાશે, આ પત્ર સાથે કેઈપાટુ હેડબિલ વહેચવામાં આવશે નહિ.

૬ સાળાપત્રમાં આપેલે ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મનુર કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોતુ નથી, માટે દરેકને મંજુર કરેલી તરિકે ગણવી નહિ

૭ દરેક માસના સાળાપત્રનો અક તે માસની તા. ૨૫ થી સુધીમાં ન મળે તો તે માસની આખર તારીખ સુધીમાં અમને અળ્લર આપવી જોઈથી તે અક મોકલવા જોઈવળુ થાય માસ આખર પડી અક નહિ મળ્યાની અળ્લર આપનારને જો અક સિલકમાં દશે તો છુટક અક પ્રમાણે કિમત વર્ષ મોકલનામા આનશે

૮ સાળાપત્રનું વરસ જાન્યુઆરીથી ડીસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે, માટે વરસની વચમાં જો આદેક બધ મવા માગતા દશે તેમની પામેથી જોટલા પાકા તેમને મળ્યા હશે તેટલાની છુટક અક લેજે કિમત લેવામાં આવશે.

- સૂચના.

૧. પત્રસંબંધી લખાણ—એકિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ ઠાગળની એક બાલુએ એકબે અક્ષરે લખવું. છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે. નહિ થઈ શકેલો લેખ ટિકિટ મોકલી દશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે.

૨. લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથીજ ખબર આપેલી દર છાપેલે પાને યોગ્યતા પ્રમાણે રૂ. ૧) સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કઈ આપવામાં નહિ આવે.

૩. લેવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે. દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા રજાલરો પાસે ટપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે. છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૦; પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૦-૬ જુદું.

૪. મનિઓર્ડર—રૂપત પર ગ્રામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિશાનો હોય તો નિશાનનો નંબર તથા શાળાપત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલા સરનામાના લેખક ઉપરનો નંબર લખવો.

૫. જાહેરખબરના લાવ-રૂપીઆ એકની ૩ લીટી પ્રમાણે, બાર માસ લગી લાગલાગટ હોય તો પહેલે મહીને પૂરો ચાર્જ અને પછી અગીઆર માસ લગી દર માસે રૂ. ચાર્જ પડશે. છ માસ માટે પહેલે મહીને પૂરો ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે રૂ. ચાર્જ લેવાશે. આ પત્ર સાથે કોઈપણ હેલ્થિસ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૬. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાતરી જાહેરખબરોમાં જાણુવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ ટોચ એમ હમેશાં ટોતું નથી, માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.

૭. દરેક માસના શાળાપત્રનો અંક તે માસની તા. ૨૫ મી સુધીમાં ન મળે તો તે માસની અખબર તારીખ સુધીમાં અમને ખબર આપવી કે જેથી તે અંક મોકલવા મોકલવજી થાય. માસ અખબર પછી અંક નહિ મળ્યાની ખબર આપનારને જો અંક સિલકમાં હશે તો છુટક અંક પ્રમાણે કિંમત લઈ મોકલનારા આવશે.

૮. શાળાપત્રનું વરસ જાન્યુઆરીથી ડીસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે, માટે વરસની વચમાં જે ગ્રાહક બંધ થવા માગતા હશે તેમની પાસેથી જોટલા અંક તેમને ગણ્યા હશે તેટલાની છુટક અંક લેખે કિંમત લેવામાં આવશે.

તેવી.

ખુશાલદાસ ગોહાલદાસ પટેલની

ગુજરાતી.

ગુજરાતી કોપી બૂક.

નવા ધોરણોના ક્રમ પ્રમાણે કિંગ્સટન પદ્ધતિએ આ કોપીબુકની રચના કરવામાં આવી છે.

અહીંસા (૨૫૦) ઉપરાંત ખરીદનારને ૧૮૧૧ ટકા દરમિયાન મળે.

સખ્ય એજન્ટસ સુરેત-કરસનદાસ નારણદાસ તથા લખુભાઈ ના-બ, દાસ, બીલીગોરા-મનોશી ધનજીભાઈ શાપુરજી ટાટા, ભાગ્ય-દેશાઈ અધર્સની કંપની, ગોધરા-સરનાથ શુક ડીપો, ઉમરેઠ-અમૃતવાલ કીરપા-સકર ભટ્ટ, આબુદ-ગાર. એમ. અધર્સની કંપની, નડીયાદ-નકુ ગુજરાત શુક ડીપો, તથા હોટાલાલ પિકમદાસ. તથા ધ્રુ સરસ્વતી શુક ડીપો, વડવા છુ-જેયંદ તલકશી, રાજકોટ-ખેદેયાર મિથલ, નવાગઢ-ભગવાન ભટ્ટજી, સાવનગર-ચાળુસ દુબેન આદમજી, મુંબઈ-એન. એમ. ત્રિપા-ઠીની કંપની, ગોંડલ-સુનીલાલ ઠાકરજી.

અમારી પાસે ગવર્મેન્ટ સેન્ટ્રલ શુક ડીપોનાં સઘળાં પુસ્તકો તેના સર્વ હક સાથે આવેલાં છે, તે તથા ગુજરાતના મહાશ્વર આણીતા આદર્શનાં પુસ્તકોની સોલ એજન્સિ છે, તે સિવાય સઘળી જાતના ગ્રાંથો, સ્ટેગનરી સામાન વગેરે મળશે.

ચીમનલાલ ચુનીલાલની કંપની, આસ્તોડીયા રોડ-અમદાવાદ

શુકસેલર શાહ હાલુશાઈ નારણદાસ, લીમડાચોક-સુરેત.

અમારી દુકાને ગ્રાંથમાં ચલતી તેમામ શુકો તથા સ્ટેગનરી, કાગળો વગેરે આજે ભાવથી આપનામાં આવશે. માટે અમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરો.

રાહનરાહી સુખમણિત-ગાજવળ, ધો. ૧-૨-૩ અને ૪-૫ માટે પાંચ ભાગમાં વિભાજિત સહિત. દરેકનો ૦)૦ દ્રે. ફા. ના પ્રાપ્ય ન મારતરે લખ્યાં છે. માટે ખરીદો એવું ધ. ની ક્રો. પુરાણગર-રાજકોટ.

પરોપકારી શિક્ષક મિત્રો.

નાજુક નારી ને પીઠા સારી, જીંદગી છામે સ્વારા સ્વારી; 1

હીસ્ટરિયાનું દર્દ દેવળ લયંકર અને ત્રાસદાયક છે. આપ દવાક્ષી-
દૃષ્ટિથી તેવા દર્દી પ્રત્યે જોઈ શકો છો; માટે ન્યાં તે દર્દ હોય તેમને રૂબ
મુકત થવાને લલામણુ કરશો. સતત પીડાતા દર્દીને તો ૨૪ કલાકમાં આસા-
એશ મળે છે. માટે તે દર્દને લગતી દેશી કે પરદેશી દવાઓમાં ફક્ત આ
દવા રામઆણુ છે. તે દેશી વનસ્પતિમાંથી બનાવી છે. ફામદો કાપમનો
ધાય છે. પદ્મ નથી. તેની કિંમત રૂ. ૪-૧૦-૦ પો. લુદું.

હીસ્ટરિયા વાયુમુક્તા.

જાજગામચની કમ્પીની કિંમત રૂ. ૨). ધાવણા બચ્ચાની શીટ કે
કાંપણી-કિ. રૂ. ૨). પો. લુદું-જાતે ખાત્રી કરો.

દેશી નામું. લગલગ લાખ પ્રત.

પ્રમાણને માટે ટેકસ્ટ બુક છે. નવાં ધોરણો અનુસાર રચેલું છે,
આપારી કૌલેજ માટે પસંદગી થયું છે. શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષા, અને મસ્તામાં
સસ્તું ઉગદા પુસ્તક ફક્ત આ છે.

રોડર-આગદાવાદ ચીમનલાલ સુ.ની. કંપની છે.

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ દેશીનામાવાળા
હલોઈ-વડોદરા.

જાહેર ખખર.

લાયબ્રેરી અગર વાંચનગૃહ વગરનાં ગુજરાતનાં પાંત્રીસ માસોમાં ગામ-
જોડ તન્દુથી સાર્વજનિક વાંચનગૃહ કારી, સેતોપકારક વહીવટ ચલાવવા તથા
તેનાં ત્રિમાસિક રીપોર્ટ મોકલી આપવાની ત્રણ ચાર આગેવાન ગૃહરચની
કલુલાતના કાગળ સાથે બાર રૂપીઆ મોકલી આપવામાં આવશે, તો તેમાં
ચોક્કસ રકમ ઉમેરી વાંચનગૃહ માટે એક વર્ષ સારું એક દૈનિક તે ગામના
જિલ્લાનું, એક સાપ્તાહિક તથા ત્રણથી ચાર માસિક મોકલી આપવાની જોઈ-
વણુ કરવામાં આવશે. વહીવટથી મંતોષ થતાં તેજ સરતે મદદ વધુ વર્ષ
લગાવવામાં આવશે. જેમણે લાલ ભેવો હોય તેમણે, નીચેને સરનામે પત્ર
બયહાર કરવો.

નટપરલાલ માધવલાલ રેભાઈ.

લેખનિટનગેઠ-મીરજામ, સુબા.

પ્રોફેસર બેઇનની રસમય કથાઓ.

(૧) અનંગભરમ—(સાળાઓનાં પુસ્તકાલય માટે મંજૂર.) આવૃત્તિ બીજી.

પ્રો. બેઇનની પ્રસ્તાવના સહિત. કિંમત આઠ આના.

(૨) નીલનેની—કિંમત આઠ આના.

મળવાનું ઠેકાણું—અનુવાદક, સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે, બી. એ, શિક્ષક, તેજંગ હાઈસ્કૂલ,—ગોધરા.

લેખનકળા કોપી બુકો.

ગુજરાતી અને આંગ્લેશી ૭ નંબરમાં

કૃત્રિમણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય પ્રસાદની ગુજરાતી નિશાળોમાં અલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કૃત્રિમણીખાતાના બધા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોનાં શુદ્ધ વલય શોધી કાઢી, તથા ધીરજીને અનુકૂળ અક્ષરોનાં કદ તથા લંબાણ ટપની ગોઠવણ કરીને, હાલ અલતી સર્વ કોપીબુકો કરતાં અઢીઆતી થયાની ખાત્રી થયા પછી હપાવી બહાર પાડી છે.

કોપીબુકોની સંખ્યા અને સુન્દરતા બળવવા માટે ત્રાંખાના પત્રાં (કોપર-પ્લેટ) કાતરાવેલાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેન્સ એકજ બાબુએ સુન્દર રંગની શાલીથી હપાય છે. કાગળ અને કપર ઉંચાં ટકાઉ વાપરેલાં છે જે એક વખત જોવાથી ખાત્રી થશે.

૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને સેંકડે ૨૦ ટકા કમિશન આપવામાં આવશે; પેકિંગ અને રેલવે ખર્ચ પણ આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રોશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજા પુસ્તકો મંગાવનારને સેંકડે એક ટકા હકસાર્ધ લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે. મળવાનું ઠેકાણું—દાદાભાઈ બગાઈવનદાસ, લેખનકળા કોપીબુકની ઓફીસ,—જુની કાળકાંઠેવી પ્રોસ્ટ ઓફીસ સામે નંબર-૨૧૭-મુખ્ય.

સરળ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ.

રચનાર:—કાનજી કાલીદાસ જેથી,

(શિક્ષક, ન્યુ હાઈસ્કૂલ, મુંબઈ).

ખાળજ્ઞાન પાથી—સરળ, સહેલી ને સરતી કિં. ૦) ના. ધણી રેડો તમા રૂલોમાં દેકરેડ તથા ઇનામ માટે મંજુર થયે છે. સેક્ટોર અભિ-
પ્રાય સાથે નમુનો બે આનાના રૂપ મોકલી ગાંધેર.

ખાળખડીના અભ્યાસ નકશાનો સેટ—કિં. ૩ ૩) તથા; ખાળ-
ખોધ તથા ગુજરાતી બેઠે લીપીની મળશે. મુખ્યત્વે મુનિસિપલ સ્કૂલોમાં
દાખલ થયા છે. તે સિવાય કાઠોના ડાળો ૩. ૦૦. ખાળખડીનો ડાળો ૧-
સંપૂર્ણ ૩. ૫) પાંચ, એકડા ૩. ૦૦, એ બી ઓ ૩. ૦૦, ચારે એ બી
સી ૩. ૧) એક, ડિક્ટેશન કાર્ડ ૩. ૧) એક, સમિત કાઠોના દુકા.
૩. ૧) એક, મજુદા ને સેટ ૩. ૧) એક.

ખાળવર્ગ શિક્ષક સેટ:—આ સેટમાં ખાળવર્ગમાં સંપૂર્ણ કોષ
ખાળખડીનું તમા અકિનું સહેલાઈથી જ્ઞાન મળે તેટલેતલગમગ ઉપર જણા-
વેલો દરેક સામાન આવે છે, કિં. ૩. ૧૫) પાંચ કમીચન સાઈ મળશે.
એન. એમ. ત્રીપાડીની કું, ૧ } ઠેકાણું. ૩. ૩. જેથી ક્ષપર્સ,
કાલખડેરી, —મુંબઈ. } ૮૪. ૬૦ કાંવાડી—મુંબઈ.

દરકત શિક્ષક કોપી બુકો

ગુજરાતી જાને ખાળખોધ આઠ નંબરમાં દેખવણી ખાતાના મેં
ડિરેક્ટર સાહેબે મુંબઈ હાલકાની દરેક ગુજરાતી નિશાળોમાં ચાલવાને
મંજુર કરી છે. લગાધને લીધે કાગળના વાર બેહા ૧૫થી જવાથી મેં
ડિરેક્ટર સાહેબના, નં. ૧૧૨૪૫ ૧૯૧૭-૧૮ ની ચાલની, હુકમથી હાલ
થોડા પખત માટે અઢી આના દરેક નં. ૧૨ની કિંમત રાખી છે ૨૦૦
અને તેથી વધુ કોપી ખરીદનારને દાલમાં સેક્ટો (૧૫) ટકા કમિશન ઉપરાંત
ચેકિંગ અને રેલવે ખરચ આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારકતનું કે
રોશનથી આગળનું ખરચ આપવામાં આવશે નહિ. દરકત શિક્ષક કોપી
બુકોની સ્ટીલ પેનો દરેક નંબરને બંધ બેસતી ૧ થી ૮ નંબરની દરેક
બોક્સમાં એકજ જાતની હા. ૬ કિંમત ૩. ૦૦ નહી.

મળવાનું ઠેકાણું,

આદરજી કાવસજી માસ્તર.

૬૦ નં. ૧૦, ઘોળી તલાવ, —મુંબઈ.

ગુજરાત સાંઠાપત્ર.

પુસ્તક ૫૭મું.

એપ્રિલ, સને ૧૯૧૮.

અંક ૪ થી.

પ્રિન્સિપલ જે. નેલ્સન ફેઝરનું મરણ.

અગાને જણાવવાને ઘણીજ દીલગીરી થાય છે કે મુંબઈની સેકન્ડરી ટીચર્સ (માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકા માટેની) ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપલ સાહેબ જે. નેલ્સન ફેઝર હુંક મુલત મંદગી બોગમી તા. ૧૨ મી માર્ચ ૧૯૧૮ ને ટોળ સ્વર્ગસ્થ થયા છે. એમના મરણથી આખા 'હિન્દુસ્તાનને અને ખાસ કરીને આખા મુંબઈ ઇલાકાને એક સમગ્ર શિશુલુલાભીની ખોટ પડી છે, અને તે ખોટ કેટલોક-વખત મુખી પુરાવી પણ મુશ્કેલ છે એમ અમારું માનવું છે. એમના મરણથી કેળવણીના હિતચિંતક, એમના મિત્રા, એમના હાથ નીચે શિક્ષણ લીધેલા 'વિદ્યાર્થીઓ' અને આખા મુંબઈ ઇલાકાની માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકામાં અત્યંત દીલગીરી ફેલાઈ છે. હવેર એમના આત્માને શાંતિ આપો.

પદાર્થપાઠ સંબંધી કેટલીક સૂચનાઓ.

દ્વાર્ધપત્ર વિષયનો પાઠ આપના પહેલાં, તે વિષય ગ્રીખવવા માટે શિક્ષક સંપૂર્ણ નૈયારી કરવી જોઈએ અને વિદ્યાર્થીઓને જોટલું ગ્રીખવવાનું હોય તેના કરતાં શિક્ષકને ઘણું વધારે જાન હોવું જોઈએ, એ કેળવણીનાં મદાન સ્વયે સંતે જણીનાજ છે. વળી શિક્ષક આપનાં જાણીતી વસ્તુઓ સાથે મુકાબલાનો ટપી ઉપયોગ કરવો, એક કરતાં વધારે ઉદ્દિયોનો ઉપયોગ થાય તેમ પાઠ ગ્રીખવવો અને પારિવારિક સંબંધોનો જોગ અને તેમ જોઈ ઉપયોગ કરવો એ જાણનો જગ દરેક ક્ષણે શિક્ષક જાનમાં રાખવી જોઈએ. નવા ખીન અનુભવી શિક્ષકને પદાર્થપાઠ અને સહિનિરીક્ષણના પાઠ આપનાં મુશ્કેલી માલમ પડે છે. આવા પાઠમાં શિક્ષકનું કામ દરેક વિદ્યાર્થીને દોરવાનું અને રસ્તે ચલાવવાનું છે. વળી દ્વાર્ધ વિદ્યાર્થી જીજ્ઞાસા અવસોધનનો લાભ ન લે ને જાણત ઉપર કાળજી રાખવી

નેઈએ. જે પદાર્થ અથવા કુદરતી જનાવનું અવલોકન વિદ્યાર્થીઓ કરતા હોય, તે સંબંધી જ્ઞાન બરાબર, ચોક્કસ અને પદ્ધતિસર મળે એવી રીતે વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષક દોરવા નેઈએ. અવલોકન માટે રાખેલી વસ્તુ, મળી શકે તો, કુદરતમાં મળે છે તેજ નેઈએ. તેને અભાવે આખેહજા મોડેલ (નમુનો) અથવા ચિત્રનો ઉપયોગ કરવો. ચિત્રપટ પણ ન હોય તો પાટીઆ ઉપર ચિત્ર દોરવું. પદાર્થપાઠમાં શિશુકના સફળ શિક્ષણની આંકડૂરી જે વસ્તુ કે વસ્તુના નમુના અવલોકન માટે રાખ્યા હોય તેનું વિદ્યાર્થીઓ પાસે બરાબર અવલોકન કરાવ્યું હોય તેના ઉપર છે; નહિ કે ધણા નમુનાનું વિદ્યાર્થીઓ આગળ ફક્ત પ્રદર્શન કરવાથી. વળી પદાર્થ-પાઠમાં તેમજ બીજા પાઠમાં શિક્ષક ચોક્કસ હેતુ કે ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખી વિવિધ શીખવવાનો આદેશ કરવો નેઈએ અને ઉપર સુધી તે ઉદ્દેશને વળગી રહેવું અને તેજ સિદ્ધ કરવાને વિદ્યાર્થીઓને દોરવા નેઈએ. પદાર્થ-પાઠ આપવાનો મુખ્ય હેતુ બાળકોની અવલોકન કરવાની શક્તિઓનો વિકાસ કરવાનો અને કુદરતમાં જાતતા મામાન્ય જનાવો અને તેમની આસપાસ આવેલી રાહત અને નિર્જીવ સૃષ્ટિની સામાન્ય વસ્તુઓ માટે તેમને રસ લેતા કરવાનો છે. પદાર્થપાઠમાં શિક્ષક નવું જ્ઞાન એવી રીતે આપવું કે ઉપર જણાવેલા હેતુ સફળ થાય અને વિદ્યાર્થીઓને કાર્યકારણનો સંબંધ નેટી વિચારવાની ધીમે ધીમે ટેવ પડે.

પદાર્થપાઠ આપતી વખતે વિષયાંતર થઈ જવાનો, કે વધારે જોખું જ્ઞાન આપવાનો અથવા શીખવવાનાં પગથીઆ ઉલટ સુલટ થઈ જવાનો મંત્રવ વધારે રહે છે. વળી વિદ્યાર્થીઓની ઉમ્મર, જ્ઞાન અને ધોરણના પ્રમાણમાં વિવિધ મંબંધી દેટલુ જ્ઞાન આપવું-તેમાં દેટલા હંકા બેતરવુ તે પ્રયત્નથીજ નક્કી કરી રાખવું નેઈએ. ઉપજાં કારણેને લીધે પદાર્થપાઠની નોંધ દરેક શિક્ષક પ્રયત્નથી દાદી, શીખવતી વખતે પોતાની પાસેજ નજર આગળ રાખવી.

આ અંકમાં ' હૃદય અને લોહીનું ફરવું ' એ પદાર્થપાઠની સંક્ષિપ્ત અને સંપૂર્ણ નોંધના નમુના આપેલા છે. પ્રેનિંગ કોલેજોમાં અભ્યાસ કરતા પહેલા અને બીજા વર્ગના સ્કોલરોને તેમજ બીજા અનુભવી શિક્ષકોને સંપૂર્ણ નોંધ વધારે ઉપયોગી થઈ પડશે. સંક્ષિપ્ત નોંધ દેવળ માર્ગદર્શક છે અને તે ખાસ કરીને અનુભવી શિક્ષક અને પ્રેનિંગ કોલેજોમાં અભ્યાસ કરનાર ત્રીજા વર્ગના ઓછાના માટે છે.

(સહિષ્ણુ નોંધ-)

નિયમ-પદાર્થપાઠ (હૃદય અને લોહીનું રક્ત) ધોરણ ૬ થું.
રેલુ-વાર્મીરિક્ષ જ્ઞાન આપના સાવે અત્રોક્તિવિદ્ધિ પ્રજ્ઞાની.

સાધન-હૃદયનો નમુનો અથવા બોર્ડ પર તેનું ચિત્ર.

સરીરમાં નાડીઓમાં અને નિસાઓમાં લોહી રૂની રીતે ફરે છે તેનું ચિત્ર.

તા.

ગિહ્ન-.

વખત ૨૫૫ કલાક.

પાઠના ભાગ.

રીખરવાના સુદા.

રીખરવાની રીત.

આરંભ.

વર્ગભાષા.

સરેરમાં પાણી પડે પાડાની રીત
ઉપરથી મુખ્ય-વિષય ઉપર આવતું

મુખ્ય વિષય.

૧. યોહીની દાખી-હૃદય (બોડ-
ળી, ઉચ્ચાર પગેરે રીખરવા) તેનું
દારીરમાં સ્થાન, રક્ત, આકાર, કદ
નિરે (નહાની રાત્રીઓ)

નારભામાં ફિલ કરાવી વર્ગને વ્યસ્થિત કરવો.
દાખ અને તેમાંથી નીકળતા રોડાં નાની નળનાં
વરણીતા દર્શાવે ઉપરથી.

નમુના ગથવા ચિત્રના પ્રત્યક્ષ અવલોકન ઉપરથી
નીચેના જાણતા પ્રદાની સમજાવ.

રચીન-જાણીમાં પાસથીજ્યાની નીચેનાજગમાં છાતીના
મધ્યથી સ્તંભ રાખી તરફ.

અણુ-પાસનાં જોઈ. જોશર-ફોળે સંગલગી મળેતા
જ-ફરેશનું તેની મુદ્દા જેવું કોઈને જાણેશનું, જાણેશની
સુદી જેવું અને મોટા માણસનું તેની મુદ્દા જેવું.

૨. હૃદયની ઓંકની રચના.
પ્રાણને જન્મણે ખાનું-ચોક્ખા
ને એના લોહીને રહેવાનાં સ્થાન.
વળી દરેક ખાનના જે વિભાગ છે.
૩. લોહી મહેવાની નળીઓ—
નાડી તે શિરાઓનો ભેદ.
પ્રજો પૃથ્વીને તેમજ બીજી રીતે
વિવિધ મગન-પાની ખાતી કરી.

પુનરાવર્તન.

(પૂર્ણ નોંધ.)

વિષય—પદાર્થપાઠ (હૃદય અને લોહીનું દ્રવ્ય).

ધારણ ૪ થું.

તી.
શિક્ષક—

હેતુ—શારીરિક જ્ઞાન આપવાનો તથા અવલોકનશક્તિ રૂજવવાનો.
સાધન—હૃદયનો નકલો આપવા ચિત્ર (આના અભાસે ચોથી
ગોપડીમાં આ વિગતના પાઠમાં આપેલા ચિત્ર ઉપરથી શિક્ષક પાઠીઆ ઉપર અથવા મોટા કાગળ ઉપર
ચિત્ર પાડશે તોપણ ચાલી શકશે.) શરીરમાં નાડીઓમાં અને શિરાઓમાં લોહી રૂધી રીતે, ફરે છે તે
બતાવનાર મનુષ્યશરીરનું ચિત્ર.

તેલુ લોહી એકદમ ધામ છે. દરેક ખાનના પકલવા
ત્રિમાસ થયેલા સુધય છે.
નાડી કે રક્તવાહિની—હૃદયમાંથી લોહી બહાર લઈ
જનાર નળીઓ.

શિરાઓ—શરીરમાંથી લોહી હૃદયમાં લઈ જનાર નળીઓ.
ચોક્ખા પાણીના નળ, અને મેલા પાણીની ગટર
એમાં દર્શાવે છે, તેમજ પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી.

એમાં દર્શાવે છે, તેમજ પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી.

વખત ૧૧૧ કલાક

શીખવવાની રીત.

પાઠના ભાગ. શીખવવાના સુદા અને મુશ્કેલીઓ.

૧. આરંભ. ૧ વર્ગવ્યવસ્થા.

૧. આરંભમાં ઘાઈ પચ્ચ પ્રકારની પ્રિલ કરાવી વર્ગને વ્યવ-
સ્થિત કરવો, કે નેથી બધા વિદ્યાર્થીઓ ભત્રત થાય,
અને જે શીખવવાનું છે તે પ્રકલ કરવાને તથાર થાય.

૨. શહેરને પાણી પૂરે પાડવાની યોજના—

પ્રથમ એક ઉચ્ચ દાંડીમાં પાણી ભરે છે. પછી તેમાંથી એક પેરેકો નળ મૂકી, તે નળમાંથી થીજ સોંકડા નજો, તેમાંથી વળી એથી વધારે સોંકડા, એમ છેવટે ૧૦ ઇંચ (આસ) ના નળો મૂકી તે વાટે ઘરમાં અથવા ઘરના કાર્પપણુ ભાગમાં પાણી પહોંચાડે છે. આ મંદી પ્રતો પૂંછી હોકરાઓનું જ્ઞાન તપાસી બેલું.

નાના ગમગાના હોકરાઓ નળ કે દાંડી સંબંધી ન બચાવતા હોય તો કુવાના ધાળામાં પાણી ભરી તેમાંથી જુદી-જુદી નીકા વાટે જુદા જુદા જેતરામાં પાણી લઈ જવાય છે એ દર્શાવે છે. અથવા નિશાળના કપા-ઉડમાંજ એક સ્થળે નાટીનું નાવું કુંડ મૂકી, તેમાં પાણી ભરી તેમાંથી એક શાણા વાટે પાણી બહાર કાઢી, ત્યાંથી જુદી જુદી નીકા કાઢી જુદે જુદે સ્થળે પાણી લઈ જવાય છે તે જાણવી શકાય.

૧. નસુના અથવા ચિખના આવલોટન ઉપરથી આ સંબંધી નીચેની જાણતા હોકરાઓ પાસેથી કઢાવી શકાય.

સ્થાન—પાંસળીઓની નીચે છાતીના મધ્ય ભાગમાં ડાબી બાજુએ સહેજ, વધારે આવે એવો ઝીત (લો છાતીને

૨. શહેરમાં પાણી પૂરે પાડવાની યોજના સંબંધી હોકરાઓ જ્ઞાન થતા હોય તે મંદી પ્રત પૂંછી પાકના મુખ્ય વિષય પર આવવું.

૧. શરીરમાં દોંડીની દાંડી—
કદમ, તેવુ શરીરમાં સ્થાન, આ-
કાર, કદ, તથા તેના (તેમજ દેહ-
માનિ) રક્ષણ માટે ઇચ્છે કરેલું

૨. મુખ્ય વિષય.

૨. હૃદયની અંદરની રચના.

કાણું ને જમણું ખાનું (ચોકખા ને ચેલા લોહીતે રહેવાનાં વ્યાન) તથા તે દરેક ખાનાના ઉપરું અને નીચણું એવા બન્ને વિભાગ.

મુરદેવી—મેણું અને ચોકરું લોહી કયા કયા ભાગમાં રહે છે અથવા પ્રથમ કયા ખાનામાં આવી પડી કયા ખાનામાં જાય છે, એ જાણત બૂલી જવાય એવી છે, માટે એ ઉપર ખાસ ધ્યાન એવી ચોકસ સમજાવવી.

આ બાબત નમુના હોય તો તેના અમ્બલોકન ઉપરથી અથવા કાગળ કે પાટીયા ઉપર ચિત્ર પાડી સમજાવી શકાશે. (કરીને કીટા આગળથી ચીરીને એ ભાગ કરવામાં આવે છે, તેવી કીટ કાપતાં હૃદયના જે બે ભાગ ચાય છે તેનો દેખાવ.)

આ ઉપરથી નીચેની બાબતો સમજાવી શકાશે.

અ. હૃદયમાં મણું અને જમણું એવાં બે ખાનાં હોય છે.

ક. એ દરેક ખાનામાં ઉપર ને નીચે એવાં બે ખાનાં પડી આખા હૃદયના આર વિભાગ પડે છે.

ઘ. કાળા ખાનામાં, ચોકરું અને જમણા ખાનામાં મેણું લોહી એકરું ચાય છે.

મેણું લોહી જમણી તરફના ઉપરના ખાનામાં એકરું ચર્ષ ત્યાંથી નીચેના ખાનામાં આવી એક નળ વાટે પાછળ ફેરવામાં જઈ ચૂક ચાપ છે, અને ત્યાંથી કાળી તરફના ઉપરના ખાનામાં પ્રથમ આવે છે; પછી ત્યાંથી તીવ્રતા ખાનામાં જઈ ત્યાંથી લુંદી બુદી નળીઓ વાટે શરીરના દરેક ભાગમાં ફેરે છે. (આ હકીકત નમુના અથવા ચિત્ર ઉપરથી સમજાવવી.)

તે વહવાતા નળીઓ જાણીએલા કે વાદળી રંગની જથ્થામ છે
આટલું શીખના પછી શીખવેલું નીચે પ્રમાણે દુકામાં
ફરી જવું

૧ શરીરમાં જાતીના મધ્ય ભાગમાં પાસળીઓની
નીચે લોહી રહેવાની ઠાકી છે તેને હૃદય કહે છે.

૨ હૃદયમાં જન્મત અને ગણુ જોવા બે ખાના છે,
અને તે દરેક ખાનામાં ઉપરનું તે નીચેનું જોવા બળ્બે
ખાના થઈ આખા હૃદયના ચાર ભાગ પડે છે જન્મણી ખાનામાં
મેલું અને ગળા ખાનામાં ચોક્કસ લોહી ચોક્કસ થાય છે.

૩ ચોક્કસ ૮ થી લાવ્ય રંગનું દોષ છે, અને તેથી જે
નળીઓમાં તે વડુ છે તે તાલ રંગની જથ્થામ છે આ
નળીઓને રમતગાદિની કે નાકી કહે છે

૪ શરીરના ભાગો ૫૫ કલાને લીધે ધરાય છે. એ
ધસારો લોહીમાં મુખપાથી લેલી માણુઆ રંગનું થાય છે, તેને
લીલેચિનજો કહે નરો જથ્થાનીઆ કે વાદળી રંગની જથ્થામ છે.

મેલું બાકી ચોક્કસ ફરી રીતે થાય છે તે હવે ખજી
બીજા પાકમાં શીખરી શકે

હૃદયનું શરીરમાં સ્થાન, તેનો આપર, વધ, અને ઉપ-
યોગ તમા નાકી અને સિસ્ટોલ બેદ અને તેમનું કામ વગેરે
નળી બંને તેટલા પ્રશ્નો પછી વિષયનું જ્ઞાન પાક કરાવ્યું.

૮. ઉપ દાર
શીખવેલી કાળકાલ દુકામાં ફરી જવું

શીખવેલી હકીકત આપવાની
ખાતરી કરી

૭ પુનરાવર્તન

સરતજ તમારા બાળકોને શાળામાં દાખલ કરાવશો. કન્યાઓને છઠ્ઠું ધોરણ પૂરું થયાં પહેલાં ઉઠાડી લેશો નહિ.

સાધારણ કેળવણી પૂરી થયા બાદ ઘર સંસાર કે ધર્મા રાજગારમાં ઉપયોગી થઈ પડતા ખાસ વિષયોની કેળવણી—તે તે વર્ગો મારફતે—અપાવશો: અને જે જે વિષયો તમો જાણતા હો તે સંબંધી વખતોવખત, જ્ઞાન આપતા રહેશો.

૫ સ્વચ્છતા રખાવશો—શરીરની સુધરતા રખાવશો. આંખ, નાક, દાંત અને નખ ઉપર ખાસ લક્ષ આપના રહેશો. ફમાલ કે કડકા વાપરવાની ટેવ પાડશો. તંબ કપડાં, કમરપટ્ટો અને ઉંચી એડીના બેડા પહેરાવશો નહિ.

ગ્રોપડીઓનાં પાનાં છુટાં પડે કે ચોટાલાવી, સધાવી પોતાની વસ્તુઓની પૂરતી મંજાળ રાખવાની—અખતસર દુરસ્ત કરવાની ટેવ પાડશો. આવા કાર્યો કરી આપશો નહિ, પણ કરતાં શીખવશો.

૬ નિયમિત હાજરી—બાળકો દરરોજ આખો વખત શાળામાં હોજર રહે તેની કાળજી રાખશો. લગ્ન વગેરે કાર્યોમાં જવું, બપોરે માઠગીમાં શોધવું એ પણ ગેરહાજરી માટે સળગ-મગીન કારણ નથી.

૭ બાળકોને રોજ નીચેની હુકીકત પૂછશો—આજે તેના વર્ગમાં દરેક ક્યાકમાં શું શું કામ થયું, તેણે પેટે ખાસ શું જોયું, શું સાંભળ્યું, શું કામ કર્યું, નવું કામ શું શીખ્યો, પોતાની કઈ ખામી પેટે જોઈ, અને તે દુર કરવા ક્યા ઉપાય લેવા ધાર્યા છે.

૮ ખાનગી શિક્ષણની જરૂર નથી.—લાંબી રજામાં નમળા વિષયો પ્રાથમિક સ્તરના સિનાય આવતી નિશાળે ખુદની શિક્ષક રાખવાની જરૂર નથી.

૯ બાળકોને ધમકી આપશો નહિ—બાળક કાણમાં ગંખી ન શકાય તો શિક્ષક કે બીજા કોઈ પામે સજા કરાવવાની—ખાવા, શુત, અત્તે સિવાઈની ખરી કે જોડી ધમકા આપશો નહિ.

૧૦ બાળકોને નિર્દોષ રમત રમવા દેશો—પોતાને કે બીજાને હાનિકારક ન હોય તેની રમત ગમત બાળકો રમે તો અટકાવશો નહિ. કસરત થાય તેની રમત ધણી ઉપયોગી છે.

૧૧ તમારું નામ કામ—તમારું નામ અને રહેવાનું ઠેકાણું લખેલો સળગ હંમેશ તમારા બાળકના ગળ્યામાં રાખશો કે અકસ્માત વખતે કામ આવે. (મુળઈ, અમલનાદ જેવા સહેરામાં આ જરૂરું છે.)

(૨) પ્રકૃતિ કે પ્રાકૃતિક વિકાર અને રસાયની વિકાર વચ્ચેનો ભેદ.

(૩) રસાયની વિકારના પ્રકાર.

અ પૃથક્કરણ.

અ મંથેગીકરણ.

(૪) રસાયની પ્રીતિની સમજ અને તેના ઉપયોગ.

(૫) અણુ કે પરમાણુ અને અણુમયદની સમજ.

પહેલાં મુદ્દામાં સોનાને દળરે વળત ગાળવા છતાં એના ઉપરાંત તેમાંથી કંઈ પણ નીકળતું નથી. પરંતુ પાણીમાં બીજાની જે તાર દાખલ કરવાથી એ વાયુઓ છૂટા પડે છે તે સમજાવતું; અથવા બને તો બતાવતું. એટલીનું સાધન ન હોય, તો દિગ્ગોળને કે ગતી પારદ ભરમને તપાવવાથી પાણી તથા બીજે આસ તેમાંથી નીકળે છે, તે બતાવી સકાય.

બીજા મુદ્દાની સમજ આપવામાં માત્ર રાખવું, કે દવા અને છુદ્દી છુદ્દી ધાતુઓના મંથુક પદાર્થો જેવા કે પિત્તળ, કાચ, જર્મનસિલ્વર વગેરે પ્રાકૃતિક વિકારથી થએલા મિશ્ર પદાર્થો છે. તેના પુરુષતામાં સમજાવવું કે દવામાં એ વાયુઓ નામે ઓકિસજન અને નાઈટ્રોજનનો મંથેગ થયો છે, પણ તેમાંથી ઓકિસજન કે નાઈટ્રોજનના શુદ્ધ નારા પાડ્યા નથી, કારણ કે દવામાંથી ઓકિસજન આપણે ગ્રામમાં વાડ રહીએ છીએ, દીવો તેને લઈને જાણે છે, અને દેવતા ધીમે ધીમે ચળે છે, પણ બધા દાખલા કે લાકડાં એકદમ બળી જતાં નથી. તેમજ પિત્તળમાંથી તાંબાના કે જસનના શુદ્ધ જતા રહ્યા નથી, કારણકે તાંબાના વામણુમાં આટલો પદાર્થ ભરવાથી જેવો ઝેરી કાદ થાય છે, તેવાજ પિત્તળના વાસણમાં પણ થાય છે.

એકજ પ્રદાર્થના આશુસાદેશ વચ્ચે આકર્ષણ થઈ ને પદાર્થ બને તે પ્રાકૃતિક વિકાર છે, અને તે આકર્ષણ અવરંધાકર્ષણ છે. એક પ્રદાર્થના પરમાણુઓ બીજા પ્રદાર્થના પરમાણુઓ સાથે સંયોગબદ્ધ નવો પદાર્થ બનાવે છે તે રસાયની મંથેગથી બનેલો પ્રદાર્થ કહેવાય અને એવાં પરમાણુઓ વચ્ચેનું આકર્ષણ તે રસાયની આકર્ષણ કહેવાય છે.

લોહાને બંધીવ બનાવવાના પ્રયોગમાં લોહાને જડો જુદા વાપરવાથી ઘણી વાર સિફતો નિશ્ચળ થાય છે. માટે તે પ્રયોગમાં લોહાને બારીક જુદા કે લોહ વાપરવાથી જલદી સફળ થવાશે. કાચની દ્રવારકમાં આ પ્રયોગ

કરવો નહિ. કારણકે જાનેલો ગંધીજી ઘણીવાર તખ્તે એટલો સખત ચોંટી જાય છે કે આખરે તે વાસણુ ભાંગ્યા વગર બહાર કાઢી શકતો નથી. કસોટીની નળી બગાડવી ઠીક છે. કસોટીની નળી ન હોય તો ચિનાઈ માટીના ખુલા ચર્ચાણામાં પણ પ્રયોગ બતાવી શકાશે.

પાંચમા મુદ્દાની બાબત પ્રત્યક્ષ પ્રયોગથી સમજાવી શકાય તેવી નથી. દાખલા દલીલોથી સમજાવી શકાશે.

“ લક્ષ્મી ભાર્ત ભૂમી વિષે રોજ રે'તો.”

(લેખક—ડૉ. રા. સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે, ખી. એ., ગાધરા.)

અંગ્રેજી સાહિત્યમાં સર વૉલ્ટર સ્કૉટનું નામ મુખ્યસિદ્ધ છે. એ લેખકે અનેક સુંદર કાવ્યો તથા એક લાંબી નવલમાળા લખી છે. એના એક પ્રકાશ્યમાં રચાએલું એક નાનકડું કવન આજ એક ચતક વહી મધું તોપણ પ્રત્યેક અંગ્રેજનું લોહી ઉછાળે છે, અને સ્વદેશભક્તિની વિવિધ ભૂમિઓ બગાવે છે. એકેએક અંગ્રેજી નિશાળમાં અને એકેએક અંગ્રેજી હોલમાં એ કાવ્ય હજી પણ હોસમેર ઉદ્ધાસમેર ગવાય છે, અને મેં માંભળ્યું છે કે અવસ્થાએ પહેલેથી અંગ્રેજને પણ ઘણી વાર ગર્વભરે એ કાવ્ય બોલે છે. એ સુંદર કાવ્યનું ભાષાન્તર આજે મારી સમક્ષ પડ્યું છે, એને વિષે અંગ્રેજી ભાષા તથા સાહિત્યથી અજાણુ એવા મદારા પ્રાચીનક શાળાના બાળકને કંઈક કહેવા મને પ્રેરે છે.

સ્કૉટની સ્વદેશપ્રીતિ એટલી ઉત્કટ છે, કે

“ લગ્નો દેશ મારો લલી બોમ મારી,
મને પ્રાણથી નિત્ય છે એજ પ્યારી ”

એમ નહિ કહેનારને તે આત્મહીન, નિર્જીવ, મરી ગયેલા આત્માવાળો * કહે છે. તેને સ્થાને ભાષાન્તરમાં બિચારો એવો મોજો શબ્દ છે; તે મૂળનું યથાસ્થિત પ્રતિબિંબ પાડતો નથી. તેમજ આખી પહેલી કક્ષ

* The Lay of the Last Minstrel.

* With soul so dead.

પ્રશ્નવાચક હોય વિરામચિહ્નમાં યોગ્ય ફેરફાર કરતાં હું તો તે કડી નીચે પ્રમાણે લખતી વધારે યોગ્ય ગણું:—

ભાગી ભારત ભૂમી વિષે રોજ રે'તો

હશે કે મુએસો નથી જેહ કે'તો:

ભલો દેશ મારો ભાગી ભોમ ગારી,

મને પ્રાણુથી નિત્ય છે એ જ ખારી ?

આમ લખવાથી બાળકોને સમજાવામાં પણ સરળતા થશે. આખી કડીમાં મુદ્દો એજ છે કે આપણા રૂઝ ભારતવર્ષમાં રહેનાર પ્રત્યેક ભારત-વાસીએ ભારતમાતા પ્રત્યે પ્રેમ તથા ભક્તિની દૃષ્ટિએ જોવું જોઈએ; અને જોવું ચારિત્ર તેવી ભક્તિ વિનાનું છે તે જીવતો મુઝા બરાબર છે. માતૃભૂમી પ્રાણુથી પણ અધિક વહાલી હોવી જોઈએ એ વિચારબાળકોના મન પર ઠસાવવાનો છે.

ખીજી કડી પણ પ્રશ્નાર્થક છે. એમાં 'દાઝ' શબ્દ બહુ યોગ્ય છે. જોવું દૈયુ દેશના દુઃખે દાઝતું નથી, બળતું નથી, તેને 'મુજી' કહેલો છે, અને તે નકામો ભૂમીને ભારભૂત છે. દેશદાઝ વગરના માણસનું દમ્પ રસાઈ નથી હોતું, પન્ન 'શુક' એટલે સૂકુ હોય છે, સ્નેહરહિત હોય છે.

અંગ્રેજી ભાષામાં ધન પ્રત્યે તિરસ્કાર દર્શાવનાર એક ખાસ ઉશબ્દ છે; એવા શબ્દને અભાવે ભાષાન્તરમાં 'લક્ષ્મી' જેવો સુચિત્ર શબ્દ યોજવો પડ્યો છે, એ આપણી ગુજરાતી ભાષાની દરિદ્રતા સૂચવે છે. મજા કાવ્યમાં એમ કહેલું છે કે મોટા ઈરિકાળ હોય, મોટી સત્તા હોય, પુષ્કળ દ્રવ્ય

† અને નમ્રતા પૂર્વક સૂચવનાની ગ્ગ લઉં છું કે વાચનમાળાની કવિતાઓમાં યાત્રિક રીતે વિરામચિહ્ન મૂકવાની રીત સ્વીકારેલી છે તેથી શિક્ષક તથા શિષ્ય બંને મુઝાય છે, અને વિરામચિહ્નનો હેતુ પણ મદ્દજ થતો નથી. અર્થ વધારે સ્પષ્ટ થાય તેટલા મોટેજ વિરામચિહ્નની યોજના છે એ સુવિદિત છે, છતાં વાંચનમાળામાં પહેલા ચરણને અન્તે (.) ખીળને અન્તે (:) ત્રીજાને અન્તે (,) ને ચોથાને અન્તે (.) મૂકવાની કૃત્રિમ નિર્ણયક ને અકેતુક યોજના જોવામાં આવે છે. આશા છે કે સુધારો માત્ર થશે.

હોય છતાં જે મનુષ્ય કેવળ સ્વાર્થપરાયણ રહી સ્વદેશ પ્રત્યે લક્ષ્ય દેતો નથી, તે મનુષ્યના યજ્ઞગાન કદી ગનાશે નહિ; એટલુજ નહિ પરંતુ તે બેવડો મરણ. બેવડો એવી ગીતે, કે એક તો તે જીવતોજ મુખ્ય છે, અને બીજી વાર તે ખરેખર મરણે તારે જે માટીના લોચામાંથી તેનો દેહ ઉત્પન્ન થયો હતો તે જ અધમ માટીમાં તે લાળી જશે. અને એવા મનુષ્યના બેવડા મરણને માટે પણ દોષ પોષ મૂકનારું નથી, કે દોષ શોધાદગાર કાઢવાનું નથી. આ બધો ભાવ ભાષાન્તરમાં બિતર્યો નથી, અને એટલે અંગે કાવ્યની સુંદરતા ઓછીજ થઈ છે.

વગી લોક કલ્યાણુમા લાભ લેજે,

પુત્ર પ્રેમથી દાણુ તેને ન પેજે.

આ પંક્તિઓ શીખવતી વખતે આપણા લોકકલ્યાણુકારી દેશી જનોના મુકામ દર્શાવના આપના નોંધને જમસેદગી તાતા તે સ્ત્રીનુભાષી માધવનાલ જેવાએ પોતાની લક્ષ્મીનો દેશજનના કલ્યાણને અર્થે કેવો મહાપ્રયોગ કર્યો ? નિશાન જેના પ્રદેશમાં પણ જગદીશચન્દ્ર બોએ ટિન્કુ-સ્કાનું નાક કેડુ રખ્યું ? ઉચ્ચી પ્રતિભા સાહિત્યમાં સ્ત્રીન્દનાથ ઠાકુર કેના જગ મમત ઝગડી રહ્યા છે ?

આ પ્રમાણે અનેક નરનીરના દાખના ઘર્ષ તેમના જીવનમાંથી ઉદ્ભવેલા આપી માયી નિદાલમિતી સીખવવી નોંધને અને આ કામ શિક્ષક દિ કરે તો દાણુ કરો ? શિક્ષકને એ કામ કરવાનુંજ છે એમ સારી પેઠે અમઝનેજ આ કામ વાચનમાળામાં મૂકવામાં આવ્યું છે એ જૂલનારું નથી.

‘જ્યાં જન્મ ખાયો, કરી શી કમાણી ?’ એ લીટી ઉપર પણ વિવેચન થવું જ નોંધને અને આ બધું વિવેચન જેમ અને તેમ વિદ્યાર્થીઓ અને જ કદે એટલી કુશળતા શિક્ષકે વાપરવી.

ગૌથી હેલ્લી કડીમાં અનુવાદકે કરુણ રમ જમાવવા ચત્ત કર્યો છે. પછો કામ વિદેશ માં રહેવાથી પોતાનો દેશ વધારે પહોલો લાગે અને ફરીથી પણ મન અનેરો આનન્દ અનુભવાય એ તત્ત્વ સ્વાસ્થ્યવિક છે.

વિચોગી બૂમિને બેટી લાવે,

કહો દાણુને દર્પના આસુ નાંવે ?

એ પ્રશ્ન જેટલો વાસ્તવિક છે તેટલો જ હૃદયમાં સાચી દેશભક્તિની

જમિં જંગાડનારો છે. હરખનાં ચાંચુ એ અનુભવસિદ્ધ વાત છે; છતાં
ખાજીદાને કદાચ સમજાવવું મુશ્કેલ વર્ષ પડે ખરું.

ઉપર પ્રમાણે કાવ્યનું હાર્દ કુંભજા મગજ પર ઉતારાય તોજ પાઠ
સરળ થશે કહેવાય. છેવટે, એક ખેતની વાત નોંધવી પડે છે: દૃ નાણું હું
દે ચોચા ધોરણના દેટલાક શિરદો આ કવિતાને અધરી સમગ્ર ગિયકુલ
છોડી દે છે. જરા વિચાર કરજો તો તેમને સમજાશે કે આ કવિતા અધરી
નથી, એટલુંજ નહિ પણ મહત્તી અગત્યની છે. કદાચ અધરી પડતી હોય,
તો તેને સહેલી ખનાવવી એ તેમનો ધર્મ નથી ? આ કવિતાને છોડી દેનાર-
માં દેટલી સ્વદેશપ્રીતિ છે એ કહેવાની જરૂર નથી.

બીનું વીખરાવું.

(લેખક:-મિ. રી. કે. ભટ્ટ, મીડલ સ્કૂલ, કુંભજા).

જે પ્રમાણે ફોલેની આદૃતિ, સ્વ મને ગુરંધ, કુદરતમાં દુરોત્પત્તિકર્મને
વારતે ધણી ગણત્યનાં છે, તેમ બીના દેવાવાને ગાટે કૃપાની આદૃતિ, દલકા-
વારેપણું, દેવ અને સ્વદ પછા ગણત્યનાં છે. ફળમાંથી બી નીકળી તેના
પ્રથમના કાંડ નીચે પડે તો કાંડના ઇંચકાને લીધે તેમજ જમીનમાંથી તેનાં-
તેજ તરવો ખુરી જવાને લાયકે ખાને ઉગી નીકળવાનો મંલગ ધણો ચોછો
છે. તેથી બી જુદે જુદે દેશો પડે માટે કુદરતે જુદી જુદી યુક્તિઓ રચેલી
છે. વહેના પાણીથી તેમજ પત્તની પ્રાપ્તિ અને પરીઓથી બી ધણે દૂર
સર્પ જવામાં આવે છે. આપણે જુની દિવાલો ઉપર અથવા ખડી ગએલા
જુદાં તેમજ જુના કિંમતો ઉપર વનસ્પતિ ઉગેલી જોઈ શકીએ, ત્યારે
વિરમય પામીએ છીએ કે આની ઉત્તર અને ન નહીં શકાય એવી જ્યા
ઉપર વનસ્પતિ કાંઈ વાવવા મર્યાદા. પણ વિચાર કરતાં માત્રમ પડશે કે
એતો કુદરતનું કેતન્ય છે. દેટલાંએક ફોલ અને બી વાયુથી કામ કામ દેવાઈ
જાય છે. દેટલાંએક ફોલ જેવથી હારે છે; એટલે તેનાં બી કાંઈ નહીં પડે
છે. દેટલાંએક ફોલ પ્રાણી આખાં ને આખાં જગાં જાય છે અને તેમના
સરીરમાંથી કામ કામ પડે છે.

બીની વીખરાવવાની રીત.

દેટલાંએક ફોલ એનાં હોય છે કે જેવથી પતન આવે છે અથવા જરા

કંઈ પણ લાગે છે કે ફળ ફાટી બી ઉડી દૂર પડે છે. આ પ્રમાણે તનમની-આમાં જોવામાં આવે-છે.

નાળિયેર, કેઠં, ખીલાં, એ કડણ અને હલકાં ફળો છે. આ ફળો વર્ષા-ઋતુમાં નદી નાળામાં તણાઈને માર્છલોને માર્છલો ધસડાઈ જાય છે, અને નદી અથવા દરીઆના કિનારા ઉપર આવી અનુકૂળ સંયોગો મળવાથી કાદવમાં ઉગી નીકળે છે.

તમે રૂના કુમતા જેવું, તમે ત્યાં જોડા હો અથવા વાંચતા હો ત્યાં, ઉડતું ઉડતું આવતાં જુઓ છો. આને તમે હાથમાં લઈને જુઓ છો તો તમને માલમ પડે છે કે એક બીને આસપાસ પીઠાં જેવા રેસાઓ બાહેડા છે, જેને લીધે બી પરનથી આકાશમાં માર્છલોના માર્છલો સુધી પતંગની માફક ઉડ્યા કરે છે. ત્યારે આકાશનું ફળ પકવ થઈ ફાટે છે, ત્યારે આકાશનાં બી આ પ્રમાણે આકાશમાં ઉડતાં માલમ પડે છે. તમે વીંછું નામનાં ફળો જોયાં હશે. તે નાનાં કાંદલાં જેવાં હોય છે, અને ટોચ ઉપર વાંકા આંકડો હોય છે. એ ફળો બહુ સહેલાઈથી આપણાં લુગડાંમાં ભરાઈ જાય છે; અને આપણે ત્યાં જઈએ ત્યાં વળગેલા ને વળગેલાં રહે છે. ત્યારે આપણા જણ-વામાં આવે છે, ત્યારે લુગડામાંથી કાઢી ફેંટી દઈએ છીએ. પરદેશથી આપણે કેરી મંગાવીએ છીએ. કેરીનો રસ ખાઈ ચાટ્યા આપણા ઘર આગળ ફેંટી દઈએ છીએ. આ રીતે એક દેશના આજ્ઞાનાં બી બીજા દેશમાં જઈ પડે છે. બાવળનાં ફળો એટલે પરડા ગાય દોર ખાય છે, અને બાવળનાં બી તેના છાણમાં હામદામ પડે છે. કાબર અને કાગડા અને બીજાં પક્ષીઓ વડ પીપળા તથા ઉમરડાનાં ફળો ખાય છે, અને તેની અંધાર દિવાલોની ફાટોમાં અથવા છુની ધમારતો ઉપર પડે છે. તેમાં ખાધેલાં ફળોનાં બી હોય છે. આ બી અનુકૂળ સંયોગો મળવાથી ઉગી નીકળે છે. આ પ્રમાણે આપણે પીપળા તથા વડા દિવાલોની ફાટોમાં ઉમેલા લટકા જોયા છે.

ઉપરનાં ઉદાહરણો ઉપરથી નોંધવું તો માલમ પડશે કે વનસ્પતિઓને નાશ ન થાય માટે કુદરતે વિધવિધ ઉપાયો યોજ્યા છે. અને એક જગા પરથી બીજા જગા ઉપર બી રહેલાઈથી લઈ જવાય છે.

મદ્રાસ.

(લેખક-રા. સ. હરરાય અમુલખરાય દેસાઈ, બી. એ.)

(માણુ પુ. ૫૭ ૫૦ ૫૬ થી.)

ત્રીજા વર્ગના ઉતારાઓને સાર્થક સુધી ઉભા રહેવું પડે છે. યા જે બીજા ઉભા હોય તેમનો સામાન પોતાના પગ પર ઝીલી રાખવો પડે છે. બી. બી. સી. આઈ. ની માફક દસ દસ માણુમનાં ખાનાં ત્યાં નથી, પણ આડી પાટલીઓ હોય છે; અને એક ખાનામાં પંચી વધુ માણુઓ બેસનારાં હોય છે. આટલાં બધાં માણુઓ બેસનારાં હોય, ત્યાં જે પાંચ વધારે આવ્યાં તેની ખમર પડતી નથી. ધડાધડ ને કચડાકચડી થતી ત્યાં જોવામાં આવે છે. બીજા ને પહેલા વર્ગમાં કાષ્ટક દહાડો સુખ ને કાષ્ટક દહાડો દુઃખ હોય છે. જે દહાડા છ. આઈ. પી.નાં ડમ્પા દોડે છે, ત્યારે તેમાં બીજા બીના દીવા, પખા મે સુંવાળી ગાદીઓ હોય છે, પણ પછી જે દહાડા એમ. એસ. એમ. ની ગાડીઓ દોડે છે ત્યારે આસની ઝાંખી ગાડીઓ, ખુંસે એવી ગાડીઓ અને પંખાનો અભાવ જોવામાં આવે છે. અમને આ બંનેનો અનુભવ થયો. મુખ્યથી ઉપડતી ગાડીમાં ઇન્ટર કલામનો લુઈ ડમ્પો હોય છે, પરંતુ મદ્રાસથી ઉપડતી ગાડીમાં હોય છે પણ ખરા ને કદાચ નથી પણ હોતો.

મદ્રાસ રેલ્વે રોડું નેમ્લે એવા વિચારે કરેલા અને ત્યાં સુંદર મકાનો, રસ્તાઓ વગેરે જોવા આરા ગાંધી, પણ મદ્રાસ રેલ્વેના મુખ્ય સ્ટેશન મદ્રાસ સેન્ટ્રલ સ્ટેશને ચમે જ્યાં પહોંચ્યા અને ત્યાંની ઝટકા, બંડી વગેરે જાણી જોવી ગાડીઓ જોઈ એટલે તે આરા કરમાવા લાગી અને સ્ટેશન બહાર નીકળી લાઝબુજનાડ જોવા ત્યાનો વોલ્ટેજ રૂડ જોતાં તે નાશ પામી.

સ્ટેશન પર મલ્લુરો અંગ્રેજીમાં વાતચીત કરી જાય છે અને તેઓને નંબરનો પટો આપણી પામે લઈ લઈને સામાનના દાગીના ગણી આપી ગાડી કરવા જવાનો ત્યાં રિવાજ છે. આ સામાન હાથેથી ખેંચવામાં આવતા મોટા અસહવાદી ગાડા જેવડાં ગાડાંઓમાં ભરાવી જવાતું હોય છે. ચોરો સામાન તે જગદના એકાઓમાં લઈ લેવાય. વધારે સામાનથી આ દસ છે, ૮૦ મણુ સુધી સામાન ત્રણ માણુઓ ખેંચી જાય છે.

વેલ્ટેકસ રેડથી સારા રસ્તાઓ અને ત્યાંના કસ્ટાં સારાં મકાનો પાછળથી
 બેયાં; પણ પ્રથમ માસે માંખ ગમી જનારને પાછળનું અત્ર લાવતું નથી
 તેમ માફ થયું. શહેરમાં મોટા રસ્તાઓ પૈકી છોડરોડ, માઉન્ટરોડ અને
 બીચરોડ છે. છોડરોડ અમદાવાદના પાંચકુવા દરવાજાની બહારના રસ્તા
 જેવડો પહોળો છે; માઉન્ટરોડ રજીસ્ટ્રારના કુવારા પાસે બનરોડ
 છે તેના જેવો પહોળો છે, પણ તે રસ્તો ઘણું સારો છે. બીચરોડની
 પ્રથિમે મકાનો ને પૂર્વે દરીઓ વાવવાથી તે ઘણો સારો લાગે છે. શહેર-
 ના બીજા રસ્તાઓ માંકડા છે અને ક્રીડાના જેટલા કપાલમાં વામરો
 આવ્યો હોય તેમ તેમની બે બાજુએ ખુલ્લી મોરીઓ આવવાથી તે
 દીપી ઉઠે છે.

મદ્રાસમાં પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ વહેતી નાનકડી કુમ્મલ નદી છે. તેનું
 પાણી લગભગ સ્થિર રહે છે. વન્સાદ આવે ત્યારે તે વહે છે પણ બીજા
 મસુમાં તે વહી રાકતી નથી, કાન્થુડ તેની સપાટી દરીઆની સપાટીથી
 નીચી છે. ઉત્તર દક્ષિણ બહોળાન કેના છે. આ બન્નેમાંથી સવાર સાંજ
 પ્રકાશ બેઠા મારે છે. પૂર્વે દરીઓ છે ત્યાં ફરવામાં આવક પડે છે.

બેચરોડ ટાઉનમાં મુખ્ય વાની છે. ત્યાં હાર્મિટ્ટ, ડૉ કોલેજ, બેન્ક
 વગેરે છે. મદ્રાસીઓ વિષે પૂર્ણ જ્ઞાન રંગવવા ત્યાં હરવું હરવું જોઈએ
 અને ત્યાંના લોકો માથે પરિચય પાડેલાં વર્તે છે.

બહારથી આવનાર માણસો માફ ત્યાં ધર્મશાળા જેને તેઓ ચોલદ્રી
 કહે છે તે છે. રેશન પરની સળ સર સમજવામાં મુશ્કેલીયરની ચોલદ્રી છે
 તે સર્વે કામો માટે ખુલ્લી છે. વૈષ્ણવો સાફ શહેર વચ્ચે સાત સ્વરૂપની
 હવેલી છે. ત્યાં બીતરો ત્યાં રજોઈની જોડવણ પોતાની કરી લેવાની છે.
 મુરોપીઓ અને હાટેલોમાં ખાનારા દેશીઓ માફ ત્યાં સારી હોટેલો છે.
 ત્યાં મળતાં છાત્રાનાં વાદનો પૈકી મુખ્ય બીજાની દ્વામવે છે. તે ઉપરાંત
 એક ધોડાનો એકદા જેને ઝટકા કહે છે તે, એક બળદનો એકદા જેને

કહે છે તે અને છત્રીલાઓ વેગમાં આવે છે. કાઈક વખત મોટર
 મળે છે ખરી. બે ધોડાની સારી ગાડીઓ હોટેલવાળા રાખે છે. બંડી
 ને ઝટકા બે ઘાટમાં સરખાં છે. તેમાં પાટીઆની જમીન પર બેસવાનું હોય
 અને ઉપર એક સાદી ગોળ વાળી છત્રી બતાવેલી હોય છે. આ ઉપર
 કપડું જડી વાર્નિશ કરેલું હોય છે; પણ તેથી અંદર બેઠેલા ચોમાસામાં

પલળતા અટકતા નથી. છત્રીમાંથી પણ પાણી નીકળે છે. ઉંચા માણુએ સાફ તે છેજ નહિ. અંદર બેઠેલા માણુએને આંચકો આવતાં છત્રી ઝટાઝટ વાગે છે, તેથી તેમાંનાં પ્રગાલે ઝટકા મારવાનો શુભ છે એમ લાન ચાય છે. દ્રામમાં બેસવું ન હોય ને સામાન ન હોય તો ધીમે આલતી છત્રીદા પસંદ કરવા જેની છે. ત્યાંની દ્રામમાં એક પૈસાથી માંડીને તે જાંપૈસા સુધીની દીકીટ મળે છે. લાંબે જરૂ હોય તો તેજ જગ્યાએ સીધી જતી ગાડીમાં બેસવું પડે છે, કારણકે તેમાં કોમ્પ્યેન્જ (બદલવાની) દીકીટ મળતી નથી. લાંબી વખતે સીધી દ્રામ નહિ મળવાથી વંચન સુધીની દીકીટ લઈ બીજી માટે રાદ લેવી પડે છે. દ્રામની અંદર કાનુનો છાપી ચોટેલા છે તે બધાનો ત્યાં લાગ ચાય છે. બેઠેલાની વચ્ચે માણુએ દેલા રહે છે, પગથીઆ પર લોકો ઉભા રહે છે અને મંજુમા આવે ત્યાં બીડી પીએ છે; અને દ્રામકન્ડક્ટરો તથા ઇન્સ્પેક્ટરો પોતાને ગમે તેવી દરકન પડે તોપણ બોલના નથી.

ત્યાંની મ્યુનિસિપાલિટીની વ્યવસ્થા શરાબર લાગતી નથી. પ્રેસીડન્ટને ત્યાં પગાર મળે છે. રસ્તાની બે બાજુએ જે ખુશ્કી ગટરો હોય છે તેને શરાબર સાફ કરવાનો પ્રયત્ન કરનામાં નાને છે. કાજર સાફ કરવા સાફ દરેક ધરધણીએ ટેવડીએ નામે પાનગી ચોકસુ કરી લેવી પડે છે. તેને ધરદીઠ મહીને ચાર વાઠ આતા આપનામાં આવે છે. તે સવારે આવી ધરધણી પામે, જગત્માં પાણી નવાવી જણું મેલું ગટરમાં વટેવડાવી ચાલી જાય છે. આથી ગટરોમાંથી પુષ્કળ ખાસ માટે એમાં શી નવાઈ!

ત્યાંની પોલીસ સફેદ લાંબો ખાપજાનો, મહેત દાફ્ટાટ ને લાલ અટક પાધડી પહેરે છે. આ દીપતાં નથી, તેઓ રસ્તા વચ્ચે દેલા હોય તોપણ જમણી બાજુએ ચાડી હાંકી જનારાં કોચામાં આવે છે. વળા બીચરોડ જેવા મોટા રસ્તાઓ પર તો પોલીસ જિવાદા પગથીઆ ઉપર કે તેની આગળ દેલા રહે છે. મુન્સિફી પોલીસ જેટલી તે ચાલાક નથી લાગતી.

(અપૂર્ણ.)

૧૧૮ અમદાવાદ, પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજનો સને ૧૯૧૮ નો અભ્યાસક્રમ.

અમદાવાદ, પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજનો સને
૧૯૧૮ નો અભ્યાસક્રમ.

ભાષા.

પ્રીત્તું વર્ષ—પાઠ્ય પુસ્તક—મુદ્રારાક્ષસ કિંવા મેળનીચુદ્રિકા. સને ૧૯૧૫
ની ચોથી આવૃત્તિ, અનુવાદક-દેશવલાલ દર્વદનાય દ્રુવ. આ નાટકના
પહેલા પાંચ અંક પૃ. ૧ થી ૬૦.

ત્રીત્તું વર્ષ—પાઠ્ય પુસ્તક—સાહિત્યરત્ન, સને ૧૯૧૬ ની છઠી આવૃત્તિ,
મંચોજક ઈ. પ્રા. ખાનસાહેબ બી. એ. અને નરહરિ ત્રંગલલાલ,
એમ. એ., એલ એલ. બી.

આ પુસ્તકમાંથી પચંદ કહેલાં નીચેનાં પદ્ય, અને નાટ્ય તથા
ગદ્યના કહેરા:-

પદ્ય—મ્હેતાનું મામેરું, અંગદ વિષ્ટિમાંથી, ક્ષણિક સંસાર, વિદાય,
હિન્દુ લગ્નની કૃત્રિમતા, માનવજુદુદ, મેખરાનિયે દામલ, કાળચક્ર,
આગીઆને, અમારો દેશ, શુણ્વંતી શુજરાત, અને અનેરી આશા.
કવિતાનો મુખપાઠ—મ્હેતાનું મામેરું, અંગદવિષ્ટિ અને ક્ષણિક સંસાર
સવાયનાં ઉપર જણાવેલાં કાવ્ય (હિન્દુ લગ્નની કૃત્રિમતાની ૩૦
લીટી અને ખીજાં પૂરાં).

નાટ્ય—ત્રેમાનદ—ત્રીદામાની સફળ યુક્તિ, બીમ ને દતુમાનનો
મેળાપ, તપોવનમાં વાધનો ત્રાસ. દોલતરામ—પિલાધરનો વિનોદ ને
ધનપાળની ધૂર્તતા. નંદશંકર—સંસારસાગર. મણિલાલ નજુલાઈ—
આરિત્રજળ, પ્રસન્ન પ્રકૃતિ, જીવન ચરિત, અને વિજરી દુરાચાર.
મનઃશુભરામ—અસ્ત અને ઉદયનું દંદ, ઉદયનું સાર્થક અને
ઉત્તરેન્નહા. ગોવર્ધનરામ—સરસ્વતીચંદ્રનો મૃહત્યાગ અને અર્થદાસને
મણિમુદ્રાની ભેટ.

સંસ્કૃત.

ત્રીત્તું વર્ષ—શિક્ષકા ઉપરાંત ' શાલિદાસના અભિજ્ઞાન શાકુન્તલનો ચોથો અંક.
અંકગણિત અને ઈતિહાસ.

સને ૧૯૧૭ ના ફેબ્રુઆરીના શાળાપત્રના ૭૧ અને ૭૨ મે પાને
આમેલો અભ્યાસક્રમ આલુ સાલમાં પણ ત્રણે વર્ષ માટે રાખવામાં આવ્યો છે.

અમદાવાદ, પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજનો સને ૧૯૧૮ નો અભ્યાસક્રમ ૧૧૯

સ્લોઈડનો અભ્યાસક્રમ વર્ષ પહેલું.

કમિયનો અભ્યાસક્રમ—૧૯૧૬ ના ફે આરીના સ્થળાપ્તમાં પ્રસિદ્ધ થયે છે તે કામમ.

લાક્ષાનો—ચાકુ અને રંદનો ઉપયોગ. ૧. પ્લેટ લેખલ—જાડના નામની પરી લટકાવવાની ખીટી ૧૮" x ૧" x ૩".

૨. પેન્સિલ શાર્પનર—પેન્સિલની આછી બસવા માટે મેન્ડ પેપર ચોટખાની પરી ૧" x ૧.૩" x ૩".

આ વર્ષથી બદારના ઉમેદવારોને પણ લાકડાનું કામ ફરજિયાત છે. પરીક્ષા વખતે બદારના ઉમેદવારોએ કાગળના તથા લાકડાના નમુના અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે બનાવી પરીક્ષા વખતે સાથે લઈ આવવા. તે જોયા વગર પરીક્ષાના નમુના તપાસારો નહિ. કાગળના નમુના ડ્રોઈંગ પેપરના બનાવવા.

ખીન અને ત્રીજ વર્ષમાં—(૧) સ્લોઈડ (૨) ડ્રોઈંગ અને દૃશ્યોર્ગેનિંગ અને (૩) સ્ટિનિરીશણ અને બાગકામ એ ત્રણ પૈકી એક વિષય પસંદ કરવાનો છે. સ્લોઈડના અભ્યાસક્રમ માટે પ્રે. રા. ટ્રે. કોલેજના પ્રિન્સિપલને લખી પુછવતું.

સ્ટિનિરીશણનો અભ્યાસક્રમ,

વર્ષ પહેલું.

તત્ત્વરૂપિતિ:—સાદા ગૂળ, સાદા ડ, સાદા અને મંચુક્ત પાન, એ સધળાનાં કર્તવ્ય. ફૂલ તેના ભાગ તથા કર્તવ્ય. સાદાં ફળ અને માદાં બી.

ખીનેદલવ દિમાનું નિરીક્ષણ.

પ્રાણી:—પહેલી ગુજરાતી ચાર ચોપરીઓમાં આવી જતાં પ્રાણીઓનું વર્ગીકરણ. દેડકા અને મચ્છરની જુદી જુદી અવસ્થાઓનું નિરીક્ષણ.

જમીન:—જમીનપર અસર કરનારા સરખા; અમદાવાદ અને અમદાવાદની આસપાસ આવેલી જમીનની બનાવટ.

દવા:—મૂંઝોમીટર, ખેતોમીટર તથા વસ્ત્રાદના એક અડવાડીઆના માપનો નકશો. નિરીક્ષણની તોંધપેથી.

વર્ષ બીજું.

વનરૂપિતિ:—સપુષ્પ અને અપુષ્પ (હંમદાજ) વનરૂપિતિનું ફોટોગ્રાફી કર્મ. મનુષ્યને ઉપયોગી વનરૂપિતિનું નિરીક્ષણ (રુખ્તમાન્ય, દરેક, તેથીખીઆં, તંતુઓ, શાક તરકારી વગેરે જે અમદાવાદની

૧૨૦ અમદાવાદ, ગ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજનો સને ૧૯૧૮ નો અભ્યાસક્રમ.

આસપાસ મળી આવે તે). વનસ્પતિનો દેશ અને આગોલવા સાથે સંબંધ.

પ્રાણી:—મુકાબલા ઘોડો અને ગધેડો, ગાય અને હેસ, બકરી અને ઘેરું, કુતરો અને બિલાડી. કાગડો, પોપટ અને ચાકલી. પક્ષીઓની ચાંચ અને પગ. મરઘી અને ચોરડીનો રેશમનો કીરો એ બન્નેનું ઉછરતી વખતનું નિરીક્ષણ.

દવા:—લુદી લુદી ઋતુમાં સૂર્યના સ્થાનની ફેરફારીનું નિરીક્ષણ.

અંગોળ:—અક્ષની કળાઓ.

બાગકામ:—બાગની જગા, હવા, અજવાણ, પાણી, ખેડ ખાતર સાથે સંબંધ. શાળાપયોગી બગીચાની વ્યવસ્થા અને રચના, દરેક વિદ્યાર્થીને સોંપેલું કામ. નિરીક્ષણની નોંધપોથી અને નિરીક્ષણ કરેલી વનસ્પતિના નમુના.

વર્ષ ત્રીજું.

વનસ્પતિ:—તુલ્યધાન્ય વર્ગ, કઠોળવર્ગ, દુધીનો વર્ગ, કપાસનો વર્ગ, શીંગણોનો વર્ગ અને પારિજાતકનો વર્ગ, એ વર્ગોના અમદાવાદની આસપાસ મળી આવતા છોડોનો ઉછેર અને નિરીક્ષણ.

કલમ બનાવવા વિષે.

પ્રાણી:—કબૂતર, કાળર, મમડી તથા ગેવાં જીવંત મળી આવતાં પક્ષીનું નિરીક્ષણ. સાપ, વીંછી, માકડ અને માખીનું નિરીક્ષણ. બાગમાં થતાં નાસકારક જંતુઓનું નિરીક્ષણ અને તેમને અટકાવવાના ઉપાય.

આકાશ:—પ્રલ્લી આંખે દેખી શકાય એવાં નક્ષત્રોનું અવલોકન.

જમીન:—ખેતી સંબંધી જમીનના જુદા જુદા ભાગ. જાત જાતનાં ખાતર.

અમલદસ્તાન:—મુદ્દિજ્ઞાનને લગતા શાળાપયોગી સમગ્ર અભ્યાસની વ્યવસ્થા અને રચના.

બાગકામ:—દરેક વિદ્યાર્થીને સોંપેલું કામ. નિરીક્ષણની નોંધપોથી અને નિરીક્ષણ કરેલી વનસ્પતિના નમુના.

કલેમ્પારેલિંગનો સને ૧૯૧૮નો અભ્યાસક્રમ.

બીજું વર્ષ.

૧—માટી અને તેને કેવી રીતે બનાવવી.

૨—માટીના પીંડા, દોરી, ગઢોડા, મજૂડા વગેરે બનાવવા અને તેની તરેહ બનાવવી.

૨—માટીની તખ્તી બનાવવી, અને તેને ચોરસ, લંબચોરસ, ત્રિકોણ, વદ્-
કોણ અને અષ્ટકોણમા માપ પ્રમાણે કાપવી.

૪—આંગલી અને અંગુઠાની મદદથી તખ્તી ઉપર આકૃતિ અને અક્ષર કાઢવા.

૫—નળાકાર.

૧૪—નારગી.

૬—પંકું.

૧૫—કેળાં.

૭—ધન.

૧૬—કેરી.

૮—સકું,

૧૭—દાડમ.

૯—પિરામિડ

૧૮—પતંગીઈ.

૧૦—આમળીનું પાંદડું.

૧૯—સાપ

૧૧—સૂર્યસુખી ફૂલ.

૨૦—નદી, ખેટ, બૂશિર, સામુદ્રધુની અને
દીપકપ.

૧૨—કાંદો.

૨૧—મુગર્ષ ઇલાકાનો 'રીલીફ' નકશો.

૧૩—મૃગો.

ત્રીજું વર્ષ.

૧—ચપ્પુ.

૬—કાલ.

૨—તાળીકુમ્મી.

૧૦—ફૂલની પાખડીની તમેક.

૩—ખડીઓ.

૧૧—એન્જિન. (વરાળ યંત્ર.)

૪—તીરકામડું.

૧૨—ઉદર.

૫—પીપળાનું પાંદડું.

૧૩—માજવી.

૬—ગુલાબનું ફૂલ.

૧૪—દીવાદાડી.

૭—વેગણુ.

૧૫—હિંદુસ્તાનનો 'રીલીફ' નકશો.

૮—પપૈટ.

૧૬—વિદ્યાર્થીઓના ચોતાના નિહવાનો
'રીલીફ' નકશો.

ગુજરાત કેળવણીમંડળ.

નવો સ્થાપવાનાં ૫૦ વાંચનાલયો.

નીચેના નિયમો પ્રમાણે આજ સુધીમાં ગુજરાતના પાંચે જિલ્લામાં
મળીને ૫૭ વાંચનાલયો સ્થાપવામાં આવ્યાં છે. આવતા લુન મામની
પહેલી તારીખથી ખીજાં ૫૦ વાંચનાલયો તેજ નિયમાનુસાર સ્થાપવાનું નક્કી
થયું છે. પ્રભવર્ગની જાણ માટે તે નિયમો નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવે છે:—

લગભગ એક હજારથી વધુ હજાર વસ્તીવાળાં ગામ, જ્યાં હજુ સુધી પુસ્તકાલયની સ્થાપના થઈ ન હોય ત્યાં ગ્રાંટ-ઇન-એડ ના ધોરણે ગરદ આપી પુસ્તકાલય સ્થાપના કરાવવામાં સહાયનૂત થવું એ ઉદ્દેશ કૃષિવંશી મંડળની વ્યવસ્થાપક કમિટીએ રાખ્યો છે. લગભગ અડધી રકમ ગામનાં ગૃહસ્થો એકઠી કરે, અને અડધી મંડળ ખાસ એકઠા કરેલા ફંડમાંથી આપે એ પ્રમાણે વાર્ષિક રૂ. ૩૦ સુધીના ખર્ચે પુસ્તકાલય ચલાવવું.

(૧) ગામ લોક રૂ. ૧૫) પર એકઠા કરી મંડળના સેક્રેટરીઓને મોકલવી આપ્યેથી તેમાં ખીજી રૂ. ૧૦) ઉમેરી, તથા વર્તમાનપત્ર વાળાઓ પાસેથી છૂટ મેળવી, લગભગ રૂ. ૨૫ થી ૩૦ ની કિંમતનાં વર્તમાનપત્રો તથા માસિકો પૂરા પાડવામાં આવશે. આ પ્રમાણે દર વર્ષે ચાલુ રાખવામાં આવશે.

(૨) વર્તમાનપત્રો તથા માસિકો મંડળ તરફથી પસંદ કરવામાં આવશે, પરંતુ પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થાપક મંડળની સલાહથી તેમ કરવામાં આવશે. દેશની ચાલુ રાજકીય, સામાજિક વગેરે રિયલિટીનું જ્ઞાન મળે તેવાં વર્તમાનપત્રો તથા માસિકો પસંદ કરવામાં આવશે, જિરાલના મુખ્ય શહેરનું એક પત્ર જરૂર લેવામાં આવશે.

(૩) પુસ્તકાલયની સ્થાપના તેજ ગામના ૩ થી ૭ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોનું મંડળ કરે અને તેમણે દરેક વાર્ષિક રૂ. ૧) એક લાઇબ્રેરીના ફંડમાં આપવો. મંડળ પોતામાંથી એકને સેક્રેટરી નીમી અને કૃષિવંશી મંડળને તેઓ દર વર્ષે માસે છાપેલા શરમ ઉપર રીપોર્ટ મોકલશે.

(૪) આ પુસ્તકાલય મફત વાપરવાળો હક ગામના દરેક સ્ત્રી પુરુષને રહેશે.

(૫) દરેક પુસ્તકાલયનું નામ “ ગામલે પુસ્તકાલય ” રાખવામાં આવશે.

(૬) દરેક પછી કારણથી આ પુસ્તકાલય મંધ પડે તો વર્તમાનપત્રોની કાંઈ ઉપર ગામ સમસ્તનો હક રહેશે.

(૭) આ સંબંધી તમામ અરજીઓ અમલદારવાદમાં દાલબાઇ શ્રી વાઈસચીફે રરનામે ગુજરાત કૃષિવંશી મંડળના સેક્રેટરીઓને મોકલવી. તે અરજીના જવાબમાં જે છાપેલું પત્રક મોકલવામાં આવે તેમાં માગેલી વિગતો ભરીને રૂ. ૧૫ ની સાથે તે મોકલી આપવું.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૫-૨-૧૮ ના હુકમ નં. ૧૦૪૭૭ ઉપરથી.)

જાહેરખબર નં. ૧૨૬૭૮.

પ્રાથમિક શાળાઓ માટે મંજુર કરેલી નીચેની ચોપડીઓની માફી સર્વ લેખિની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

નં.	ચોપડીનું નામ.	જે લાઈસન્સ માં છપાઈ હોય તે.	શાને માટે મંજુર થઈ.	કિંમત રૂ.આ.પા.
1	બિજ્જામીસાબની, એ, નિશાળોના ઓર્ગિસ્ટન્ટ ઇન્સ્પેક્ટર, કુર્માન બાગ સંયુક્ત પ્રતિ — 'જલીલ મુઅલિમે ઉર્દુ.'	ઉર્દુ	ઉર્દુ નિશાળોમાં અથવા માટે અને લાઇબ્રરી તથા ઇનામ માટે.	૦-૮-૦
2	'જુઆફિયએ આસમ જલીલ, હિરસએ અબ્દુલ'	"	ઉર્દુ નિશાળોમાં અથવા માટે અને ઇનામ માટે.	૦-૧૨-૦
3	" " હુસૈન'	"	"	૦-૧૨-૦
4	" " હુસૈન'	"	"	૦-૧૨-૦
5	મહમદ મુન્તાહિયાન સરવાની, પરીગદ:— 'દીનપાત કા મહેલા રિમાલા,' 'દુગરા રાય બહાદુર કે. બી. કાપેર, લીહાર:— 'Prof. Ramsay muir's Britain's Case against Germany' નો ઉર્દુમાં તરજુમો. ગ્રેપ આન્ડુલ અબીન પી. એ. 'Loyal thoughts publishing Association, Lahore (લાહોર):— 'શેરે જતીનિઆ' મહુમ લાહોર કિચનરનું જીવનચરિત્ર.	"	ઉર્દુ નિશાળોમાં ઇનામ તથા લાઇબ્રરી માટે.	૧-૦-૦
6	" " મહુમ લાહોર કિચનરનું જીવનચરિત્ર.	"	"	૧-૪-૦

રજીસ્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની (મળી). K. G. Joshi.

હિંમ, પૂના, તા. ૩૧-૧-૧૮. રજીસ્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની વતી.

કેળવણીખાતાની જાહેરખબરો.

ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાર્વજનિક તા. ૫-૨-૧૮ ના હુકમ
નં. ૧૧૫૧૭ ઉપરથી.)

જાહેરખબર. નં ૧૧૫૧૭.

ચોપડીનું અને કર્તાનું નામ.	જે લાપા- માં હપ્તો હોય તે.	શાને માટે મંજુર મર્ષ.	કિંમત રૂ.આ.પા.
મિ. ટેમ્પલર ચોરાખજી પટેલ, મ. બી. બી, એસ. ગઝદર મેન્શન, મન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુમ્બઈ.— “મુલાવડ અને બાળકની માવજત”	ચુલ્લસતી	શ્રીઓ માટેની ટ્રેનિંગર ફાલેન્જની લાઇબ્રરી માટે.	૦—૦—૦
મિ. હિંમતરાવ ગણેશજી અં- ભરિયા, હાનાજી દારોજ, માન્તાકુંડ બી. બી. એન્ડ સી. આઇ. રેલવે.— “કિન્ડરગાર્ટન નંબરે ૭ લેઓ”	”	બાળી પ્રાથમિક શા- ળાઓની લાઇબ્રરી માટે.	૦—૬—૦
૧૯૧૬ ની આવૃત્તિ. મિ. ફર્ગુસનજી માર્કેટજી પાવરી બી. એ. નં. ૩ પાડે ધર્મશાળા પાસે, દારેલ વાડી, મુમ્બઈ— “આગ્રા અને દિલ્હી” ૧૯૧૬ની	”	પ્રાથમિક અને મા- ધ્યમિક નિશાળોની લાઇબ્રરી માટે.	૧—૩—૦ (ચોપડીમાં કિંમત નથી આપી.)
આવૃત્તિ મિ. બીરમલ એચ મહેતા, ઈલાખિઆના મેન્શન્સ પાસે, સેન્ડ- હર્સ્ટ ગેઝ, મુમ્બઈ.— “ગતગદનો બાળ કુમાર” ૧લી	”	પ્રાથમિક નિશાળો- માં ધનામ માટે.	૦—૧—૦
આવૃત્તિ, મિ. સોગબજી મંચેન્ડા દેવાઈ, સ્ટેશન ગેઝ નવસારી.— “દુષ્ખીનો દિવાલો” ભાગ	”	પ્રાથમિક અને મા- ધ્યમિક નિશાળોની લાઇબ્રરી માટે.	૦—૪—૦ (દરેક લા- ગતા)
૬થી ૧૭, ૧૯૧૫ની આવૃત્તિ. મિ. ગૌરીશંકર મગનરાવ પંચોળી, બી. બી. ટ્રાસિવાળ મ્યુનિસિપલ નિ- શાળમાં શિક્ષક, કરાંચી.— “નીતિશિક્ષક” ચાલે બાળકોનો ફલ	”	પ્રાથમિક નિશાળો- માં ધનામ માટે.	૦—૬—૦
ફાર ૧ લી આવૃત્તિ.			

મિ. રતિલાલ દાણીજી ભટ્ટ, બાળ
મિત્ર કાર્યાલયના ઓ. સેક્રેટરી, રજુ-
કોડ લાઈન્સ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, આણ-
ંદો બદરખબરો વિતરણ, કરોચી:-

૭ "બાળમિત્રમાળા-પુસ્તક ૧થી ૫" મુગ્ધાવી	પ્રાયમિક નિરાળો-	માં હતામ માટે.
૧ માળાપત્રી સેવા, ૧૯૧૬ એપ્રિલ આ.	"	૯-૧-૭
૨ દિવના બાળકો, ૧૯૧૬ના મેની આ.	"	૯-૧-૭
૩ બાળસિસ્ટમ " જુનની "	"	૯-૧-૩
૪ નાનીનાનીનાતોબાગ ૧, જુલાઈની,	"	૯-૧-૮
૫ "બાળસંવાદ" " ઓગસ્ટની "	"	૯-૧-૩
મિ. પોપટલાલ રવજીવેદ શાહ, રૂડ- માસ્ટર, આઈ. પી. મિશન ક્લાસ ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ:-		આખા વર્ષ ની માળા ખરીદે તો.
પ્રસિદ્ધ કરનાર-મેસર્સ લક્ષ્મીચંદ		
ઉત્તમચંદ અને ક. જી. સોલંકી, રાંછોટ:-		
૮ "નવીન મર્યાદા" ૧૯૧૬ ની	"	પ્રાયમિક ક-પાઠા- ૯-૪-૭
આવૃત્તિ.		
દિનાન બદાદર રજુકોડમાર્ચ ઉદય-		
રામ, ૩૬ રે. સોપારીરોડ મુંગલ:-		
૯ "પુરોગમિતોનો પૂર્વ દેશ આદિ	"	પ્રાયમિક નિરાળો, ૨-૮-૭
સાથે વ્યાપાર, વ્યામ ૧ થી ૪" ૧૯૧૬		પ્રાયમિક દાહરો (દરેક બા.
ની આવૃત્તિ.		અને ટ્રેનિંગ કોલે- જની લાઇબ્રરી માટે
સ. ય. જોડીસનવાલ એલ. પી.		
ગાર્સલા, કરમચી હામજના વિદ્યાલય		
૪, મીરજામ બેકરોડ, મુંગલ પોસ્ટ		
એકિવ નં. ૪:-		
૧૦ "સર્વ સાધનાં સિદ્ધાંતો બાગ ૧	"	પ્રાયમિક દાહરો ૧-૭-૭
સા" ૧લી આવૃત્તિ.		મેની લાઇબ્રરી માટે (આમની)
મુંગલ બદાદર માલીવાલ ચુની-		એક હજાર
વાલ, ૪૬૬ પ્રેસિડેન્ટ, બદર નિહો		માટે.
સિદ્ધિચંદર અને હંદગીરચંદ એ-		૯-૭-૭
સાલિએશન બાગ:-		
૧૧ "The Gujarat Agricultural and Industrial Quarter	"	પરી નિર્ણય અને ૧-૭-૭
ફ" (સા મુંગલની પેન્ટિંગ અને		પારિષ)
ફનાર ઉદય વિશ્વસિ).		ખરી માટે.

૧૯૧૪-૧૫ ૧ લી વર્ષના ૪ અંક.		
૧૯૧૫-૧૬ ૨ જા " ૪ અંક.		
૧૯૧૬-૧૭ ૩ જા " ૩ અંક.		
મિ. જી.જી.લાલ અમરશી મહેતા, પીરમશા રોડ, અમદાવાદ:—		
૧૨ " પેશ્તાનો પ્રયત્ન" ૧ લી આવૃત્તિ	અનુસારી	પ્રાયમિક નિશાળો-૨-૮-૦ માં ઇનામ માટે.
મિ. કનૈયાલાલ આચારામ પટેલ, કોષ્ટક શિક્ષક, ગેઈલ ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ:—		
૧૩ " સ્વિસ્વિદ્યા શિક્ષિકા" ૧ લી આવૃત્તિ	"	પ્રાયમિક શાળાઓ-૦-૫-૦ અને ટ્રેનિંગ કોલેજો- ની સાંબરી માટે.
મિ. મગનલાલ જગજીવન પાઠક, આદ્યોક્તા કુમાની પોળ, ૧૭૯૬, અમદાવાદ:—		
૧૪ " વીરગી અને લોહચુપક રાત્ર" ૧ લી આવૃત્તિ.	"	બધી નિશાળોની ૧-૮-૦ સાંબરી માટે.

જા. ના એ, ઇ. ની ઓફિસ
તા. ૫ મી માર્ચ ૧૯૧૮.

(Sd) D. S. Savarkar.
એ. ઇ. ઉ. જા.

કેળવણીખાતાની જાહેરખબરો.

(ઉ. જા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૧-૨-૧૮ તા હુકમ નં,
૧૧૦૮૯ ઉપરથી.)

‘અર્થશાસ્ત્ર’ અને ‘મદ્યોદય’ની કિંમત ૦-૬-૦ આના દરની
દુ:ખીના દિવાસો લા ૧૭ પાર્થ કવચ મિ. બી. એમ. વ્યાસને
૯થી ૧૭, ૧૯૧૫ની આવૃત્તિ. ૧૭ પાર્થ કવચ મિ. બી. એમ. વ્યાસને
મિ. ગોરીગંધર મગનલાલ પંચોળી ફોટર સાહેબે રજા આપી છે.
બી. બી. કોલિવાળ અનિસિપલ નિ
શાળમાં શિક્ષક, કરાચી.—
‘નીતિશિક્ષા’ના બાળકોનો ફલ
દાર ૧ લી, ૧૯૧૬ તા.

૧૫ અને ત્યાર પછીની આવૃત્તિઓ
માં આપી છે. સામાન્ય વખતમાં
માં વધારો કરવાનો નથી.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧-૩-૧૮ ના
દુકમ નં. ૧૧૫૪ ઉપરથી)

જાહેરખબર.

સને ૧૯૧૮ માં લેવાની વર્નાકુલર ક્લાસનલ પરીક્ષા અત્યાર
સુધી લેવાય છે તેમ સપ્ટેમ્બર મહિનામાં લેવામાં આવશે અને પૂર્વણીની
મરીક્ષા ૧૯૧૯ ના એપ્રિલમાં લેવાશે. ત્યાર પછીનાં વર્ષોમાં વર્નાકુલર
ક્લાસનલ પરીક્ષા નિયમિતપણે એપ્રિલ માસમાં લેવાશે.

ઉ. ભા. ના એ. ઇ. ની ઓફિસ, { સડી.) D. S. Savarkar.
અમદાવાદ, ૬ ફી માર્ચ, ૧૯૧૮. } એ. ઇ. ઉ. ભા.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૩૦ મી જાન્યુઆરી
૧૯૧૮ ના દુકમ નં. ૧૦૨૭૦ ઉપરથી.)

‘ નવી શક્તિ, ભાગ ૧ ’ ની બીજી આવૃત્તિ મે. ડિરેક્ટર સરકારે
પસંદ કરી છે અને મંજૂર કરી છે; અને તે લેવાની મેસર્સ ચીમનલાલ
સુનીલાલ એન્ડ કં. ને રજા આપવામાં આવી છે.

લગાઈના સનેઓને લીધે તેની દિગત રૂ. ૦-૬-૬ રાખવામાં આવી છે.

ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૬-૨-૧૮ ના
દુકમ નં. ૧૦૯૧૨ ઉપરથી.

જાહેરખબર નં. ૧૦૯૧૧, સને ૧૯૧૭-૧૮.

આ ઉપરથી સર્વેને જણાવવામાં આવે છે કે નામ્કાર સરકારે નીચે
આપેલી ખાતાની ગુજરાતી ચોપડીઓ તૈયાર કરવા, પ્રસિદ્ધ કરવા, જ્યા
જ્યા ગખતા અને વેચાણ કરવા માટે અમદાવાદના મેસર્સ ચીમનલાલ
સુનીલાલ અને કંપનીને તા. ૧૬ મી ડિસેમ્બર ૧૭ મી દર વર્ષે સુધી
કરીને પ્રોત્સાહન આપ્યો છે.

અનુક્રમ નંબર	ચોપડીનું નામ.	દરેક નકલની કિંમત.
૧	ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ	૦-૨-૩ *
૨	નીતિકાર ભાગ ૧	૦-૭-૩
૩	અંગગણિત	૦-૧૨-૬
૪	ભૂગોળ વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો ભાગ ૧	૦-૩-૦
૫	" " ભાગ ૨	૦-૭-૬ *
૬	લેખપદ્ધતિ	૦-૩-૦
૭	અક્ષરગણિત	૧-૧૦-૦
૮	પદાર્થવિજ્ઞાન	૦-૧૪-૦
૯	રસાયનશાસ્ત્ર	૦-૫-૦
૧૦	લક્ષ્ય નિસ્વાની ભૂગોળ	૦-૪-૦
૧૧	ખેડ	૦-૪-૦
૧૨	અમદાવાદ " "	૦-૪-૦
૧૩	સુરત " "	૦-૪-૦
૧૪	પથમદાસ " "	૦-૪-૦
૧૫	મોપકરણ	૦-૧-૬
૧૬	ખેતીના પાક ભાગ ૧	૦-૦-૯
૧૭	" " ભાગ ૨	૦-૧-૦
૧૮	" " ભાગ ૩	૦-૧-૬
૧૯	ગુજરાતી કાવ્યસૌત્ર	૦-૧૪-૦
૨૦	દેશીનામાની પદ્ધતિ	૦-૩-૯
૨૧	પદાર્થપાક શીખવવા માટે સમગ્રાચો	૦-૧-૯
૨૨	અશ્વપરીક્ષા	૦-૭-૦
૨૩	પશુના આંગળનું શાસ્ત્ર	૦-૭-૦
૨૪	શારીર અને ઇન્દ્રિયવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર	૦-૮-૦
૨૫	જીવણીપ્રકાર	૦-૫-૦
૨૬	નર્મગદ્ય	૧-૮-૦
૨૭	જાળમિત્ર	૦-૭-૦
૨૮	નવી ભૂમિતિ ભાગ ૧	૦-૯-૬ *
૨૯	નવી ભૂમિતિ ભાગ ૨	૧-૨-૬

* લગાંધને કીધે વધારેની કિંમત.

૧૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૮. } (મકી). A. M. Divanji.
 ઉ. ભા. એ. ઇ. ના પર્સનલ એસિસ્ટન્ટ.
 ઉ. ભા. એ. ઇ. ની વતી.

લેખકે છે:—ગુજરાતી શિક્ષક સાતમા ધોરણ સુધી. શિક્ષણ આપી શકે તેવો પગાર રૂ. ૨૫ થી રૂ. ૩૦ અરજી સરવિંશકિત સાંધે લખો.

આ. સેક્રેટરી મોહનમદી મદ્રેસાએ.

શહેર મંદસોર (માળવા).

લેખકે છે:—એક ટ્રેન્ડ ગુજરાતી એસિસ્ટન્ટ શિક્ષક, પગાર રૂ. ૨૦ વત્તા રૂ. ૨ લોકલ એલાઉઅન્સ અને મફત રહેવાનું મકાન, તથા એક ટ્રેન્ડ ગુજરાતી એસિસ્ટન્ટ ઓરિજિનલ પગાર રૂ. ૨૫ વત્તા રૂ. ૨-૮-૦ લોકલ એલાઉઅન્સ અને મફત રહેવાનું મકાન—ટોકમગોની શાળા અને કન્યાશાળા માટે મેનોરા-કુરાંચી. સને ૧૯૧૮ ના એપ્રિલના પહેલા અઠવાડિયામાં સિધના એલ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની ઓફિસમાં અરજીઓ પહોંચવી લેખકે.

(સહી) S. D. Contractor.

એ. ઇ. ના પર્સનલ એસિસ્ટન્ટ.

સિધના એ. ઇ. ની પતી.

બાહેર ખખર.

વિનંતિ—ગુજરાતી નિશાળોના ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડના મહેતાજી એ. તથા માળાપતે વિનંતિ ને તેમણે પોતાનાં અંધ ડોકરોએ મુખર્જી તારવેલાં રિક્ટોરીઆ અપેશાળામાં ભણતા મોકલવા, ત્યાં તેમને શાંતિપાલનવાળું, વિજ્ઞાન તથા નેતર અને દરજી કામ, તેમજ પંચીન મફત સીખવવામાં આવે છે. વળી ત્યાં રહેવાની, ખાવાની તથા કપડાંની પણ મફત મોકલવા સુલભ કમિટી કરે છે. વળી અંધ ડોકરોએ તેમનાં મા, બાપ અથવા વાલી પોતાનાં ગણસો માથે આ શાળામાં દરરોજ ભણવા મોકલવી શકશે.

પ્રિન્સિપલ, નીલકંઠરાય ડોહાલાઈ.

એલ. એ. ટ્રેન્ડ એસ.

ડિક્ટેશન શીખવા શીખવવાનું અપૂર્વ શાધન !!!

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ભા. ૧. ૨. ૩.

બાળપોથી તથા પહેલી, બીજી, અને ત્રીજી શ્રેણીના. દરેક શાળાના બે આના. કમિશનમાં પ્રુધ્ધ લાભ.

પારણવાર “ સુખગણિત શિક્ષક ” ભાગ ૧ થી ૬. ગુજરાતની સાંઠ સુગોળની પ્રતિભા માળા-દાદ આના.

કર્તા—કમલલાલ મોતીરામ શાહ, શાહપોર —ગુરત.

ધન મેળવવાનું ઉત્તમ સાધન.

હુન્નર પ્રકાશ.

આ અતિ ઉપયોગી પુસ્તકમાં ૧૦૦૦ હજાર હુન્નરો, દરેક દરદીનાં ચમત્કારક ઇલ્લજો, સેન્ટો, વિશ્વાપતી સાધુઓ, દરેક જાતના રંગ, રેન-જાના, અતરો, અર્કો વગેરે વગેરે બનાવવાની ધણીજ સહેલી રીતો છે. વિશેષ ખાત્રી વાંચવાથી થશે. કિંમત રૂ. ૧, પોષ્ટેજ ભુલું.

મુલક મશહુર જામનગરનો પ્રખ્યાત

શુદ્ધ સાચાં મોતીનો સુરમો.

આખોના નામાકિત ડાકટરો, હામીઓ અને વૈદ્યોએ અમારા સુર-માને પબ્લીક હોસ્પિટલો, ડિસ્પેન્સરીઓ અને દેશી દવાખાનાઓમાં આખના ભુદી ભુદી જાતનાં અસંખ્ય દરદીઓ ઉપર ધણીજ ફોલ્દમંદીયો વાપરી ઉત્તમ સર્જીફિકેટો આપેલા છે.

આ સુરમો વાપરવાથી આખના અસંખ્ય દરદીઓ ફોલ્દમંદ થયા છે. એક વખત ખાત્રી કરવા અરજ છે.

કિંમત નંબર ૧ તોલા ૧ના રૂ. ૪). નંબર ૨ રૂ. ૧૧. નંબર ૩ રૂ. ૧) અને નંબર ૪ રૂ. ૧૧.

ગુરુભાઈ હશમાલજી અતરીઆ.

મુલખજાર—જામનગર.

“ શિક્ષણસાહિત્યો.”

આ કાર્યાલયમાં શાળાઓ અને કોલેજોને ઉપયોગી ભૂગોળ, ખગોળ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, રસાયણ, ગણિત, કેસરત, કેવા-ચત, રમત, ક્રિન્ડરગાર્દન મોન્ટેસરી અને સ્લોઈક સિસ્ટમ વગેરે તમામ પ્રકારનાં સાહિત્ય જેવાં કે સૂર્યમાળા, પૃથ્વીના ગોળા, ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ, નકશા, રીલીફ મૅપ્સ, યુન શક્તિઓનો સેટ, સંગ્રહસ્થાનનાં ધોરણવાર બોર્ડઝ, ઓબ્જેક્ટ લેસન બોર્ડઝ, ધંધાના હથિયારની પેટીઓ, પચ્છલ ઝાંકસીઝ, વગેરે વેગળામાં આવે છે. વિશેષ હામીય સાટે અમારું પ્રાર્થન લિસ્ટ મફત મંગાવી વાંચો.

કારિભાઈ હજમદાસ પટેલ,

મનેજર—શિક્ષણસાહિત્ય કાર્યાલય,

નાંદાલ. અમદાવાદ—ખાંતીય રેલ્વે.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય બધ, પડેલ,

સૃષ્ટિજ્ઞાન (ત્રીજી આવૃત્તિ).

ધો. ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ની વાંચનમાળાના ત્રીજા વાંચનના વિધાના પાઠોનું પ્રત્યેક રૂપે સંપૂર્ણ વિવેચન ડ્રે. રા. ડ્રે. ડે. ના શિક્ષકોને મેક્સ મેગનેલા બે સીનીયર માસ્ટરો પાસે તેમજ દરજ્જા મર્યા ઉપયોગી બને પ્રશંસાપાત્ર થયા છે જેની ખાત્રી હું સમયમાં ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પડી તે છે તેમજ વ. ડા. અને પ્રાવેશિક પરીક્ષાના ઉમેદવારની ઉપગ્રહપરી માગણી થવાથી અમારે

સૃષ્ટિજ્ઞાન યા વિધાના પાઠો.

ઉપરનાજ શિક્ષકો પાસે સરળ ભાષામાં પ્રત્યેક રૂપ તેમજ કરાવી બંધાર પાડ્યા છે. જેમાં આતમી એપીના વિધાના પાઠોનું સંપૂર્ણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તમા પરીક્ષામાં પૂજાતા સરાલોનો પણ સંપ્રદ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી એના અભ્યાસ પછી ઉપર જણાવેલી પરીક્ષાઓમાં બધા વિષયમાં નાપાસ થરાનો બીલકુલ સંભવ છે નહિ. વધારે પ્રશંસાની જરૂર નથી શુદ્ધ મંત્રાવી જોવાથી ખાત્રી થશે. કિંમત રૂ. ૪-૬ જથ્થા બંધ લેનારને સાફ દમીયન. ધારણવાર કિંમત નીચે મુજબ.

ખાતોપયોગી પ્રત્યેક રૂપે સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાન ધો. ૧ થી

(આ. ૧) કિંમત રૂ. ૦-૧-૬

ધો. ૨ થી (આ. ૨) રૂ. ૦-૧-૦

ધો. ૩ થી (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

ધો. ૪ થી (આ. ૪) રૂ. ૦-૨-૦

ધો. ૫ થી (આ. ૫) રૂ. ૦-૨-૬

ધો. ૬ થી (આ. ૬) રૂ. ૦-૨-૬

ધો. ૭ થી (આ. ૭) રૂ. ૦-૪-૬

પ્રત્યેક રૂપે સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાન (ધો. ૫) રૂ. ૦-૨-૦

(ધો. ૬) રૂ. ૦-૩-૦

કમિશન ટકા રૂપે આપવામાં આવે.

પર બધાર નીચેના જરૂરનાં દરો:- અક્ષરો સુગંધકાંડ ઉપાધ્યાય

સુધોદર જોન્ડ પંચીકર-સા પેલ્લાડ (પાયા આશુર)

પા. ૬-આ ઉપરાંત ધારણવાર નોંધે પણ અમારે પ્રગટ કરી છે.

ધી શુજરાત ઓરીએન્ટલ બુક ડીપો.

રીચીરોડ. રતનપોળના નોકે—અમદાવાદ.

ટેકસ્ટ. બુકો.

ટેકસ્ટ બુકો—વાચનમાળાઓ અને સઘળી ટેક્સ્ટ બુકો, ઉર્દુ બુકો, ગ્રામીણ, નકશા, સાધનની પટ્ટીઓ, રંગર, પુટ, ફોઈગ, બુકો છાપેલી ને કોરે અને સ્કુલને ઉપયોગના સઘળા સાધનો અમો મોટા જથ્થામાં રાખીએ છીએ અને પરતું કમિશન આપીએ છીએ.

કોપી બુકો.

નવી લખાણી એક આના કોપી બુક નં. ૧ થી ૫. રૂ. ૫. આતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે મંજુર કરેલી કમિશન જથ્થાબંધ ખરીદનારને પુરતું આપીએ છીએ. વધુ નંબરો તૈયાર થાય છે.

મુખગણિત.

ત્રણ નવું આવૃત્તિઓ ટુંક સમયમાં પૂરી થયેલી. ભાગ કિં. ૦-૨-૦. ભાગ ૨ કિં. ૦-૨-૬. માલુમલાત કાળીદાસ બટકૃત.

સરળ ગુણિતબુક.

ધોરણુવાર ત્રિય સામેની ઉત્તમ પ્રકારની કામમાં સરળ હોવા કિંમતમાં ઘણીજ જૂજ.

પ્રાથમિક અંકગણિત.

કર્તા—કુંવરજી દાજીભાઈ દેશાઈ

કિંમત ૦-૬-૦

જેનવણી આતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે ટેક્સ્ટ બુક તરીકે મંજૂર થઈ છે. કમિશન સાથે આપવામાં આવશે.

આ ઉપરાંત સેધળી બુકો, ફોઈગને લગતો સામાન વગેરે રાખી કને ખૂબ મનોરંજ આપી કામ કરીએ છીએ. જ્યારગામના ઓરડર પ્રસ્ટ અમલ કરી વી.પી. થી રવાના કરીએ છીએ. એક વખતે કામ કરે

કાઠીઆવાડના મે. પો. એજન્ટ સાહેબે ડું. નં. $\frac{1028}{31-3-18}$
એજન્સીની સર્વ રફૂલોમાં ઈ. લા. માટે મંજૂર કરેલી. ડ્રોઇંગ
માસ્તરે ઉસમાન ખયલ તથા મોહમ્મતસિદ્દિક રાજાએ બનાવેલી.

ધારણવાર ડ્રોઇંગ બૂકો-સચિત્ર.

(કચ્છ, રાજકોટ, જુનાગઢ, જામનગર, ગોંડળ, પોરબંદર, ધ્રાંગધ્રા,
મીયાપાણા, વગેરે સ્ટેશનમાં ટેકસ્ટ તરીકે નિશાળોમાં ચાલે છે.)

નવાં ધોરણોમાં જણાવેલા ડ્રોઇંગ તથા પદાર્થમાટેના ધોરણવાર
અને ધારણર અનુસરતી સાદા ભૂમિતિ ડ્રોઇંગ સાથે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ
સેક્શનને ઉપયોગી છે. ધોરણવાર કિંમત.

ખાળાં વર્ગ ૩. ૦-૦-૬. ધો. ૧ છુ. ૩. ૦-૦-૬. ધો. ૨ છુ.
૧. ૦-૧-૦. ધો. ૩ છુ. ૩. ૦-૧-૦. ધો. ૪ છુ. ૩. ૦-૧-૦. ધો. ૫ છુ.
૧. ૦-૧-૬. ધો. ૬ છુ. ૩. ૦-૧-૬. ધો. ૭-૮-૯. ૩. ૦-૨-૦.

મહુમ રા. ખ. લાલમંડર ઉમીઆશંકર ત્રપાડીકૃત.

અંકગણિતનાં મૂળતત્ત્વ.

ચહેર તથા ગામડાંની રફૂલોનાં નવાં ધોરણોને અનુસરી મે. રા. ટ્રેનિંગ
કોલેજના શિક્ષક રા. રા. મનમોહનદાસ દલપતરામ દલાલ બી. એ
એમજે પ્રાથમિકાભ્યાસનાં ધોરણોને પણ ઉપયોગી ધાય તેવો સુધારો કરેલી
આ ગણિતની નવી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ છે. તે સર્વે રફૂલોમાં
ચલાવવા માટે મે. ડિરેક્ટર સાહેબે નં. ૧૬૪૬૭ તા. ૧૭-૨૮-૧૫ થી
મંજૂરી આપી છે. કિંમત સાડા સાત આના.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ.

કાઠીઆવાડ માટે ખાસ કાઠીઆવાડ આવૃત્તિ જુદીજ બનાવી છે.
ઘણા સુધારો વધારો આવેલી પાંચમી આવૃત્તિ. કિં. અઢી આના.

જેમાં પ્રાકૃતિક, રાજકીય અને ઔદ્યોગિક સામાન્ય દષ્ટિકોણ ઉપરાંત
મુદત ચિત્રો અને ચાર નકશાઓ છે, તેમાં એક જ રંગથી રચિત છે.
જવનલાલ અમ ડી મહેતા, ડ. પીરમશાહ રોડ-અમદાવાદ.

• तीपाडी जेव्हा इमती सुकरोल्ले-डाळ्याहेवी रेड-सुंठ

નુંદી કાઢેલાં કાચાળી હુસ્તં.

[illegible]

પ્રથમ નરિતે સા ૧૨ ગોદધુમ્પા ૨	૫-
પ્રેક્ષીયા અંતરેવાઈ (દોમી)	૩-
પ્રથમ નરિતે	૧-
તેજપાયા (નવત કયા)	૧-૧૨
પ્રથમ પોડો	૧-૧૨
૨૦ પીકાત	૧-
નવી છદ્મી	૨-૦
વેણા વાચીનું મુલ્ય	૧-
છમ્મ જોન તિ કસ	૧-
વનસ્પતિયાસ	૧-૦
અન્ય અદિના વોદધુમ પહેડ	૫-
વોદધુમ બીજો (દુધપા ઇ)	૫-
ધારાન	૧-
જાગીરગરી બરી	૨-
સાતિગ્રામ (સચિત નવતર્ક)	૦-
વિત્તી અથવા વસ્ત્રી	૦-
વનિતા	૦-
કુસુમ ત્રા (નોવેલ)	૨-
અન્ય વિત્ત (સચિત નવતર્ક)	૧-
માનવશાસ્ત્ર અથવા મસ્તક વિદ્યા	૫-
જો મુખ નામુદ્રિક શાસ્ત્ર	૫-
પ્રેક્ષીયા અંતરેવાઈ (દોમી)	૩-
આરંભ	૩-
દુલરીકૃત રામાયણ રૂળ કયા	૫-
મુખનાની વાપાવર	૫-
મુખનાશ્વ શાસ્ત્ર	૨-
હાજી ખામાના સાદરા મોં	૧-
નિર્લેખ હેમકા (સચિત નવતર્ક)	૧-
લકયા	૧-
બહાદુર કૃત અને ચનાય તારા	૧-
બહાદુર કૃત અને પ્રગાદ સુદરી	૧-
ચિત્તા પ્રવેશ	૧-
મન માનુષ્ય	૧-
સ્ત્રીજોતી મહત્તા	૧-
મણી અને મોહન અથવા	૧-
ભાગ્યદીન ભાઈ વેદન	૨-

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની પ્રા. લિ.

મલખા-૧૧ શેર—રૂ. ૫૫.

પુસ્તક પંચમું.

અંક ૫ મો.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર..

મે, મને ૧૯૧૮

વિષય. અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ.

૧. માખીઓથી ફેનાતો બેષ. ૧૨૯-૧૩૨
૨. ચિત્રાક્ષની નિરૂપનાના કારણ (ન ગ યુ હી ચોકસી, એમ એ) ૧૩૩-૧૩૭
૩. રૂચના. ૧૩૭
૪. બીનિખાંડ-સાજવિત (મિ મો. ના મહેતા) ૧૩૮-૧૪૭
૫. સુવિજ્ઞાનના પાક મળથી નચનાઓ (સ ગ યુ ઝી પલા) ૧૪૮-૧૪૯
૬. 'મલ્ય કે નિર્મળી' (સ ર મા અ દુ. મો એ) ૧૪૯-૧૪૯
૭. ઓકિંગવળી (મો. ગાંધી મુમગૌરી) ૧૪૯-૧૫૦
૮. મહાદેવી (મિ વા ગે નિરોરી) ૧૫૦-૧૫૧
૯. ચોકખાઈ (મિ રા ગ મહેતા) ... ૧૫૧-૧૫૨
૧૦. કમનમીય કામે હાથ. (મિ ને પી નગર) ૧૫૨-૧૫૫
૧૧. મે ગ કે ગાજના પાએશ ઇનામ તથા મેહનો ૧૫૫
૧૨. ગુજરાત કેનર કીન-ન ૧૫૬-૧૫૭
૧૩. કેનર કીનતાની વાટેબનમે ૧૫૭-૧૬૦

કેનર કીનતાની અનુક્રમથી

તની અને પ્રકાશક (આકાશક ૧૯૧૮વી)

મિ કેનર કીનતાના પાસા, હી એ,

મિનિસપલ, મે. ન દેવિર્જ દોલેશ-અમદાવાદ

(સર્વ હક-ત્વ ની રાખા ને).

અમદાવાદ—ચિવિ. અસ્પિદલ કામે પાનાનાઈની વાનીતા
શ્રી "સાધનાગચ્છ" મિ પ્રેક્ષા. જેવ મોતીનાવ મદી ને બાપુ,

સુચના.

૧. પત્રસંબંધી લખાણ—એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ એકબે અક્ષરે લખવું. છાપવા ચોખ્ખા લાંગણે તે જાણશે, નહિ પમંદ કરેલો લેખ ટિફ્ટ મોકલી દશે તે જાણે મોકલવામાં આવશે.

૨. લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી દરો તે પ્રથમથીજ ખબર આપેલી દર જાણેલે પાને ચોખ્ખતા પ્રમાણે રૂ. ૧) સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ આપવામાં નહિ આવે.

૩. લેવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે. દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા રડોલ્ફે પાને ટપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે. છુટક ચંકના રૂ. ૮-૨-૦; પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૦-૬ જુદું.

૪. મનિઅર્થ—કૂપન પર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિશાનો હોય તે નિશાનનો નંબર તથા શાળાપત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલા સરનામાના લેગલ ઉપરનો નંબર લખવો.

૫. જાહેરખબરના લાવ-રૂપીઆ એકની ૩ હેલીટી પ્રમાણે, બાર માસ લગી લાગણાગટ દરો તે પહેલે મહીને પૂરા ચાન્ડ અને પછી અગીઆર માસ લગી દર માસે રૂ. ચાન્ડ પડશે. છ માસ માટે પહેલે મહીને પૂરા ચાન્ડ, અને પછી દરેક માસે રૂ. ચાન્ડ લેવાશે. આ પત્ર સાથે કોઈપણ હુદબાલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૬. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાતરી જાહેરખબરોમાં જાણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મજબૂર કરેલીજ હોય એમ હમેશા હોતું નથી, માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.

૭. દરેક માસના શાળાપત્રનો ચંક તે માસની તા. ૨૫ મી સુધીમાં ન મળે તે માસની આખર તારીખ સુધીમાં અમને ખબર આપવી કે જ્યાં તે ચંક મોકલવા જોકવણુ થાય. માસ આખર પછી ચંક નહિ મળ્યાની ખબર આપનારને જો ચંક સિલકમાં દરો તે છુટક ચંક પ્રમાણે કિંમત લઈ મોકલવામાં આવશે.

૮. શાળાપત્રનું વરસ જાન્યુઆરીથી ડીસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે; માટે વરસની વચમાં જે આદકે બંધ થવા માગતા દરો તેમની પાસેથી જોટલા. ચંકો તેમને મળ્યા હશે તેટલાની છુટક ચંક લેખે કિંમત લેવામાં આવશે.

તંત્રી

પ્રશાસન ગોઠવણ પટેલની

ગુજરાતી.

ગુજરાતી કોપી બૂક.

નવા ધોરણના ક્રમ પ્રમાણે કિંગ્ડમ ટર્ન પદ્ધતિએ આ કોપીબૂકની રચના કરવામાં આવી છે.

અહીંસો (૨૫૦) ઉપરાંત ખરીદનારને ૧૮ના ટકા કમિશન મળશે.

સખ્મ એજન્ટસ. મુરત-કરસનદાસ નારણદાસ તથા લલુભાઈ નારણ-
દાસ, ખીલીમોરા—ગજેશી ધનજીભાઈ શાપુરજી દાદા, લાલચ-દેવાઈ
અધર્મની કંપની, ગોમરા-સન્વતી બુક કોપી, ઉમરેઠ-અમૃતલાલ દીરપા-
ચોકર બદ, આણંદ-આર. એમ. અધર્મની કંપની, નડીયાદ-યુ. ગુજરાત
બુક કોપી, તમા છોટાલાલ ત્રિકમદાસ. તથા ધી સરસ્વતી બુક કોપી, વઢવા-
બુ. જે-ચંદ તલકરી, રાજકોટ-મેહેશ્વર મેથલ, નવાનગર-હેમરાજ
બદલજી, લાવનગર-અમદુલ દુસેન આદમજી, મુખમ-એન. એમ. ત્રિપા-
ઠીની કંપની, ગોંડલ-ચુનીલાલ ટાકરજી.

અમારી પાસે ગવર્મેન્ટ સેન્ટ્રલ બુક કોપીનાં સ્થળોનાં પુસ્તકો
તેના સર્વ-લઠક સાથે આવેલાં છે, તે તથા ગુજરાતના ધણાખણ
જાણીતા આંધરોનાં પુસ્તકોની સોલ એજન્ટ્સ છે, તે સિવાય
સ્થળો જાતના લગણો, રોટરનરી સામાન વગેરે મળશે.

ચીમનલાલ ચુનીલાલની કંપની, આસ્તોડીયા રોડ-અમદાવાદ.

બુકસેલર શાહ લલુભાઈ નારણદાસ, લીમડાચોક-મુરત.

અમારી દુકાને શાળામાં ચાલતી તમામ બુકો તથા રોટરનરી, કામગીરી વગેરે
ઓછે ભાવથી આપવામાં આવશે. માટે અમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરવી.

રાહેનશાહી મુખગણિત-ગણતરી, ધો. ૧-૨-૩ અને ૪-૫ માટે
પાંચ ભાગમાં અંગ્રેજી સહિત. દરેકનો ૦/૮ રૂ. ના પ્રખ્યાત
માસ્ટર કૃપા છે. માટે ખાતરી કરો. એલ યુ ની કૃપા પુરામનર-રાજકોટ

શીવલુકામ શીખવાની ખાસ સગવડો.

ટેલરિંગ સ્કૂલ—શીવવા વેતરવાનો હુન્નર પદ્ધતિસર અને સંપૂર્ણ શીખવામાં આવે છે.

નમુના—દરેક પોશાકના અને દરેક માપના છલામાં છેલ્લી ફેશનના કાગળના નમુના તૈયાર મળે છે. કુટુંબો અને સ્ત્રીશિક્ષકાને એ ધણા ઉપયોગી છે.

સલાહ અને ખુલાસા—દરેક પશુ પોશાક બનાવવા સમંધી દરેક બતતી સલાહ અને ખુલાસા જીવ શી લઈ આપીએ છીએ.

ચોસ્ટદ્વારા શિક્ષણ—દરેક પોશાક ઘેર બેઠે પત્રદ્વારા શીવતાં વેતરતાં શીખવીએ છીએ.

પત્ર વ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો. જવાબ માટે ટિપ્પીટ મોકલવી.

ધી ઇડીઅન ટેલરિંગ એકેડમી.

ખોરસદ (ગુજરાત).

જાહેર ખબર.

લાયબ્રેરી અગર વાંચનગૃહ વગરનાં ગુજરાતનાં પાંત્રીસ ગામોમાં ગામલોક તરફથી સાર્વજનિક વાંચનગૃહ કાઢી, ગંતોપકારક વહીવટ ચલાવવા તથા તેનો ત્રિમાસિક રીપોર્ટ મોકલી આપવાની ત્રણ ચાર આંગેવાન ગૃહસ્થની હથુલાતના કાગળ સાથે બાર રૂપિયા મોકલી આપવામાં આવશે, તો તેમાં ચોક્કસ રકમ ઉમેરી વાંચનગૃહ માટે એક વર્ષ સાર એક દૈનિક તે ગામના જિલ્લાનું, એક સાપ્તાહિક તથા ત્રણથી ચાર માસિક મોકલી આપવાની ગોઠવણ કરવામાં આવશે. વહીવટથી ગંતોપ થતાં તેજ સરતે મદદ વધુ વર્ષ લંબાવવામાં આવશે. જેમણે લાલ લેવો હોય તેમણે નીચેને સરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

નરમરસાલ માધવલાલ દેસાઈ.

લેર્મીગટનરોડ-ગીરગામ, સુબા.

પ્રોફેસર બેઇનની રસમય કથાઓ.

(૧) અનંગલસર—(શાળાઓનાં પુસ્તકાલય માટે ગંબૂર.) આટલિ બીજી.

પ્રો. બેઇનની પ્રસ્તાવના સહિત.

કિંમત આઠ આના.

(૨) નીલનેની—કિંમત આઠ આના.

મળવાનું ઠેકાણું—અનુવાદક, સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે, બી. એ,
શિક્ષક, તેવંગ હાઈસ્કૂલ, - ગોધરા.

લેખનકળા કોપી બુકો.

ગુજરાતી અને બાળબોધ ૭ નંબરમાં

કેળવણીખાતાના મિ. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય પ્રજાકાની
ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.કેળવણીખાતાના ઘણા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી
અક્ષરોનાં શુદ્ધ વક્ષણ શોધી કાઢી, તથા ધોરણોને અનુકૂળ અક્ષરોના કદ
તથા લખાણ ઢબની ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વ કોપીબુકો કરતાં
ચઢીઆતી થયાની ખાત્રી થયા પછી છપાવી બહાર પાડી છે.કોપીબુકની સંક્રાષ્ટ અને સુંદરતા જળવવા માટે ત્રાંખાના ખત્રાં (કોપર-
પ્લેટ) કાતસવેલાં છે, જે ઉપગ્રી માત્ર દરેક પેજ એકજ બાબુએ સુંદર
રંગની શાહીથી છપાય છે. કાગળ અને કવર ઉચા ટકાઉ વાપરેલા છે
જે એક વખત જોવાથી ખાત્રી થશે.૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને સેંકડે ૨૦ ટકા
કમિશન આપવામાં આવશે; પેકિંગ અને રેલવે ખર્ચ પણ
આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે સ્ટેશનથી આગળનું ખર્ચ
આપવામાં આવશે નહિ.કોપીઓ સાથે બીજાં પુસ્તકો મંગાવનારને સેંકડે એક ટકા હકસાઈ
લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે મળવાનું ઠેકાણું—હાલ્યાભાઈ
જગજીવનદાસ, લેખનકળા કોપીબુકની ઓફીસ, ન્યૂની કાળકાદેવી
પોસ્ટ ઓફીસ સામે નંબર-૨૨૭-મુખ્ય.

ધી ગુજરાત ઓરીએન્ટલ બુક ડીપો.

રીચરિડ. રતનપોળના નોકે-અમદાવાદ.

ટેકસ્ટ બુકો.

ટેકસ્ટ બુકો—વાચનમાળાઓ અને સધળી ટેક્સ્ટ બુકો, ઉર્દૂ બુકો, નોટો, નકશા, સાધનની પટ્ટીઓ, રખર, પ્રુટ, ફોઇગ બુકો જાપેલી ને કોરી અને સ્કુલને ઉપયોગના સર્વળા સાધનો અમો મોટા જગ્યામાં સંખ્યાએ છીએ અને પૂરવું કમિશન આપીએ છીએ.

કોપી બુકો.

નવી ઢબની એક આના કોપી બુક નં. ૧ થી ૫. ફળવણી ખાતાએ પ્રાયમિક શાળાઓ માટે મંજુર કરેલી કમિશન જગ્યાખંધ ખરીદનારને પૂરવું આપીએ છીએ. વધુ નંબરો તૈયાર થાય છે.

મુખર્ગાણિત.

ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓ હુંક સમયમાં પૂરી થએલી. ભાગ ૧ કિં. ૦-૧-૦, ભાગ ૨ કિં. ૦-૧-૬ માલુમલાલ કાળીદાસ ભટ્ટકૃત.

સરળ ફોર્ટિગિયુક.

ધોરણવાર વિષ સાથેની ઉત્તમ પ્રકારની કામમાં સરળ હોવા સાથે કિંમતમાં ઘણીજ જુદા.

પ્રાયમિક અંકગણિત.

કર્તા—કુંવરજી દાજળાઈ દેશાઈ

કિંમત ૦-૬-૦

ફળવણી ખાતાએ પ્રાયમિક શાળાઓ માટે ટેક્સ્ટ બુક તરીકે મંજુર કર્યું છે. કમિશન સાથે આપવામાં આવશે.

આ ઉપરાંત સધળી બુકો, ફોઇગને લગતો સામાન વગેરે રાખી ધરાકને પૂર્ણ મંતોય આપી કામ કરીએ છીએ. બહારગામના ઓરડર ઉપર દ્રસ્ત અમલ કરી વી.પી. થી રવાના કરીએ છીએ. એક વખતે કામ કરવાથી પૂર્ણ ખાતરી થશે.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક પં. મું.

મે, સને ૧૯૧૮

અંક ૫ મો,

માખીઓથી રેલાતો ચેપ.

(ઉ. ભા. ના એન્જીનેયરિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુટના સાહેબના તા. ૧૨ મી માર્ચ

૧૯૧૮ ના દરમિયાન નં. ૧૧૯૧૬ ઉપરથી.)

મદ્રાસના હેલ્થ ઓફિસર ડૉ. ડબ્લ્યુ. આર. મેટ્ટડોનાલ્ડે માખીઓના ઉપદ્રવ (Fly pest) વિશે બહાર પાડેલા એક સર્વેચ્છરમાંથી કેટલાક ફક્કરાઓનો ઉતારો 'ઇન્ડિયન એન્જીનેયરિંગ' નામના અંગ્રેજી માસિકમાં સને ૧૯૧૧ ના મે મહીનાના અંકમાં છપ્યો હતો. આ વિષય ધણેજ ઉપયોગી છે. શિક્ષણ પોતાના વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને તે વિષય અંગતી પાઠ વખતે વખતે આપી શકે તે માટે તેનું લાપાંતર અમેએ નીચે આપ્યું છે.

મનુષ્યને નાણીતાં સૌથી વધારે હાનિકર જંતુઓમાં માખીઓ પણ છે. માખી સૌથી વધારેમાં વધારે ગંદી અને દુર્ગંધાળા અને મેલા પદાર્થ ઉપર પ્રેમ રાખનાર તેમજ શુભનાર જંતુ છે; આ કારણને લીધે તે જે વસ્તુને સ્પર્શ કરે છે, તેને ગંદી કરે છે. માખીઓ મલિન પદાર્થમાં ઉત્પન્ન થાય છે, મલિન પદાર્થ ખાઈ છવે છે અને ન્યાં ન્યાં બેસે છે, ત્યાં ત્યાં પોતાના ધગ ઉપર મેલ લઈ જાય છે. આપણે જોઈએ છીએ તેવા રૂપમાં આવ્યા પહેલાં માખીઓ કીડા (larvae) ના રૂપમાં રોય છે અને અતિશય ક્રમક્રમાદ ઉપજાવે તેવા મલિન પદાર્થમાં છિદ્રો પાડી રહે છે. તે લાખો પ્રાણુદરે રાગનાં જંતુઓના વાહક તરીકે કામ કરે છે. ન્યાં ન્યાં માખી બેસે છે, ત્યાં ત્યાં તે આવ્યા કેટલાક જંતુઓ મૃત્યુની જાય છે. રાજ, કચરો, વગેરે નાખવાના ખાડા, બજાર, ગાય હોમ બાંધવાના વાડા, તખેલાં, ઉકરડા અને કહોતા પ્રાણી કે વનસ્પતિના પદાર્થ ઉપર બેસી અથવા ચેપી રાગથી પીગતા દરદીના ઓરડામાંથી ઉડી આવી માખીઓ તમારા ઓરડા ઉપર તુરંતજ બેસે છે અને તેમાં રાગનાં જંતુઓ મૂકે છે. માખીઓ

મલિન પદાર્થ અતિશય આનંદથી ખાય છે, જ્યાં જાય છે ત્યાં મલિન પદાર્થ લઈ જાય છે, અને તે ખોરાક ઉપર મૂકે છે; તેથી ઉપર ગણાવેલાં સ્થળોથી આલેસા મલિન પદાર્થ હુએશાં તમારા આધામાં આવે તેમ બને છે. આ વાત સું ગ્રામજનક નથી?

આપણે સામાન્ય રીતે જાણીએ છીએ તેના કરતાં વધારે શોક અને દુઃખનું કારણ માખી થઈ પડી છે. અનેક સુખી કુટુંબોને અતિશય દૂરતાથી માખીઓએ ઊંઝા લિપ્ત કરી નાંખ્યાં છે અને જ્યાં ગઈ ત્યાં અત્યંત દુઃખ અને નિરાશા ઉત્પન્ન કર્યાં છે.

રોગોથી ચતાં મનુષ્યમરણની સંખ્યા માથે સરખાવતાં આધુનિક લોકોમાં ચતાં મનુષ્ય મરણની સંખ્યા હિસાબમાં પણ નથી નજીવી છે. આ રોગો ફેલાવવામાં, જેના વિશે શક્ય પણ ન લાગીએ, તે માખી મુખ્ય ભાગ લેજે છે.

દાવ, ટાઇફોઇડ તાવ, ડાલેરા, મરડો અને બીજા ચેપી રોગો માખી ફેલાવી શકે છે. દાવના દરદીના ગળદા, અથવા ડાલેરા, ટાઇફોઇડ તાવ, કે મરડાથી પીડાતા દરદીના અંગમૂત્ર ઉપર માખી વધારે બેસે છે; અને ત્યાંથી ઉડી તમારા ખોરાક કે પીવાના પ્રવાહી પદાર્થો કે તમારાં ઉપરના બાળકોના હોઠ ઉપર આવી દુસ્તંભ બેસે છે, આ દૃષ્ટિએ જોતાં “હાંદગી-માં આપણે ડાળના મુખમાંજ રહીએ છીએ.”

અહીં થોડી માદી સચનાઓ આપી છે તે વિચારવા યોગ્ય અને અમલમાં મૂકવા યોગ્ય છે.

૧. માખીઓને તમારા ઘરમાં રહેવા ન દો. તે રોગ અને મરણના દૂત છે.
૨. તમાગ ખોરાક પાસે માખીઓને ન આવવા દો. દૂધ ખાસ કરીને ટાંકલા વાસણમાં રાખવું જોઈએ, કારણ કે તે માખીઓના સ્પર્શથી ઝટ બગડી જાય છે. દૂધમાં માખીએ મૂકેલાં જંતુઓ અપાચળંધ વધે છે અને જો તે જંતુઓ મનુષ્યના શરીરમાં પ્રવેશ કરી વધે તેવાં હોય, તો લચકર પરિણામ આવે છે. વળી રોગનાં સક્ષમ જંતુઓથી દૂધ દૂષિત થવાનો વધારે મંભવ રહે છે, માટે તેથી આપણું રક્ષણ કરવા માટે વધારે ચોક્કસાઈ ખાતર, દૂધને ઉકાળી જંતુવિયથી મુક્ત રાખવું જોઈએ.

દરેક જાતના ખોરાકને, માખી ઉપર ન ખેસે માટે, ઢાંકી રાખવો જોઈએ. માખીઓથી દૂષિત થયો હોય તેવો ખોરાક તો કદી પણ લેશો નહિ.

૩. જાળરમાં વેચાતી ખોરાકની ચીજોનું તારતી જાળી વડે, કાચવડે અથવા જાળીવાળા કપડાવડે માખીથી રક્ષણ ન કર્યું હોય, તો તે ખરીદશો નહિ. જે ખોરાકની દુકાનો માખીથી ભરપૂર હોય, તે દુકાને જશો નહિ. જે સ્થળમાં માખી આવી શકે, તે સ્થળમાં ખાવા ખેસશો નહિ.
૪. જાળીવાળા કપડાવડે તમારા ઉપતા બાળકના મુખનું માખીથી રક્ષણ કરો.

માખી દૂર કરવાના ઉપાય.

૧. ઘરમાં માખીઓ ઉત્પન્ન થાય કે તરતજ માખીને નાશ કરનાર ઝેર વડે, અથવા માખી ચોંટી જાય તેવા કામળ વડે અથવા પકડવાનાં સાધનથી તેનો નાશ કરો. આખા ઘરમાં અને વિશેષ કરીને રસોડાં, બોજનગૃહ ઇત્યાદિ ખોરાક બનાવવાના, ખોરાક ભરી રાખવાના અને જમવાના ઘરના ભાગમાં મલિકાનાશક વિષ રકાખીઓમાં ભરી મૂકો. લગભગ સવા રતજ પાણીમાં બે નાની ચમચી- (આ પીવાની નાની ચમચી) ભર ફોર્મલિડાઈડ મેળવી અથવા બે ઓ'સ પાણીમાં એક ટ્રીમ ઘાઇકોમેટ- ઓલ્ પોટાશ ઓગાળી ખાંડથી ગળ્યું બનાવેલું ગ્રવાહી સાફ મલિકાનાશક વિષ બને છે. આલુ તૈયાર વિષ, તેમજ માખી પકડવાના કામળો શહેરમાં દાઇપણ દવા વેચનારને ત્યાંથી મળી શકશે.

૨. ઘરના ખૂણાઓમાં અથવા બારણાં પાછળ ધૂળ એકઠી થવા દેશો નહિ. મકાનમાં મૂકી રાખેલાં રાખોડી કચરો વગેરે નાંખવાના ડબ્બા બંધ રાખવા અને તે જગ્યા અને જગ્યા વહેલા બાંધી કરવા. બાંધી કર્યા પછી તે ડબ્બાઓ, તેમજ તે જે સ્થળે મૂક્યા હોય તે સ્થળ જંતુનાશક દવાથી સાફ ધોઈ નાંખવાં. ઘરમાંના બાળ પણુ નિયમિત વખતે જંતુનાશક દવાથી ધોઈ સાફ રાખવા. ઘરમાં અથવા ઘરની બહાર આવેલાં જાળડું અને તેમાં મૂકવામાં આવતી ડાલો પણ નિયમિત વખતે જંતુનાશક દવાથી ધોવાવાની સાફ રાખવાં અને ઉપર ધૂળ અથવા માટી નાંખવી, કારણ કે મનુષ્યના મળ માખીઓ આકર્ષાઈને આવે છે.

૩. રહેવાના ધરની પરિસ્થિતિ ઉપર પણ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. ગ્રાહીના અથવા વનસ્પતિના કદોતા પદાર્થ વગર વિલંબે દૂર કાઢી નાંખવા. અને ત્યાં સુધી ધરની પાસે એ કે ત્રણથી વધારે દિવસ કોઈ પણ જાતનું ખાતર એકદુ યવા દેવું નહિ. જો ખાતર એક અડ-વાડીઆથી વધારે વખત રાખવામાં આવશે, તો માખીઓનો ઉપદ્રવ ફાટી નીકળશે, કારણ કે ખાતરમાં માખોને ઇંડા મૂકવાં બહુ ગમે છે. ખાતરની પેટીઓ કે તે નાંખવાનાં સ્થાન ઉપર તારની જાળીઓ નાંખવી કે માખો તાગ ખાતરમાં ઇંડાં મૂકી શકે નહિ; અને ખાલી થાય ત્યારે આ પેટીઓ કે સ્થાન બરાબર સાફ કરવાં અને દવાથી તેમાંનાં જીવંતોનો નાશ કરવો.

શિક્ષકની નિષ્ફળતાનાં કારણ.

(લે. રા. રા. મુળચલાઈ હીરલાલ ચૌહાની, એમ. એ.)

વિદ્યાર્થીની અદ્યતન સૃષ્ટિમાં મનુષ્યની જુદા જુદા પ્રકારની રચિ માલમ પડે છે, પણ તે તમ કરવાને યથાયોગ્ય સગવડ નહિ મળી આવવાને લીધે આસપાસના મંજોગોને અનુસરી મનુષ્યને જમે તેવું કામ પમદ કરવું પડે છે. જો દરેક ધંધામાં તેને લાયક માણસ મળી આવે તો, તે સાણસને તેમાં રસ પડે છે અને તે કામ પણ તેથી સાફ થાય છે. પણ સસારમાં તેની વસ્તુસ્થિતિ ધણા જુગ પ્રમાણમાં માલમ પડે છે. યોગ્ય માણસના અભાવે જોઈએ તેવું કામ થાય નહિ એ રસભાવિક છે, અને તેથી ધંધામાં માણસો થોડે કે ઘણે અંશે નિષ્ફળ થતા જણાય છે. જો તેના કારણ શોધી કાઢવામાં આવે અને તે ઉપરથી માલમ પડતા દોષો સુધારવામાં આવે, તો તેમાં થોડો ધણો યશ મળવાનો મંભવ છે. દરેક કામમાં ઉદ્યોગ, ખત, અને વિચાર અવશ્યમો છે. શિક્ષકની નિષ્ફળતાનાં કારણના મુખ્ય એ ભાગ કરી શકાય—(૧) આંતર અને (૨) બાહ્ય કારણ. પહેલા ભાગમાં શિક્ષકની કુદરતી શક્તિ અથવા શુણ આવે છે. બીજામાં તેને જોઈતાં સાહિત્ય-સાધન, મંજોગો વગેરે બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. દિવિઓ, શોધકો અને જોદાઓની માફક કેટલાક શિક્ષકમાં પોતાના કામ માટે કુદરતી વજણ જોવામાં આવે છે. કોઈપણ કામમાં મનુષ્યની શક્તિ એ મુખ્ય બાબત છે.

જે તે કામ માટે નૈસર્ગિક શક્તિ હોય છે, તો ગમે તેવી અડચણ તે દૂર કરી શકે છે, અને તેને તેના કામમાં અખૂટ રસ લાગે છે અને તેનું ચિત્ત હમેશાં તે કામમાં પરોવાયકું રહે છે. રસને લીધે મન એકાગ્ર થાય છે અને તેથી તેને નડી મુશ્કેલી તે ખંતથી દૂર કરી શકે છે. વિજ્ઞાનની શોધ માટે હાલમાં સાધનની જોટલી સરળતા છે, તેટલી પહેલાંના વખતમાં નહોતી; તેમ છતાં જુના વિજ્ઞાનવેત્તાઓએ અગ્ન્યેષ પમાડે એવી શોધો કરી છે. પૃથ્વી જાગ છે, અને સૂર્યની ગ્રપાટી ઉપર ધાળા છે એ શોધ ગેલીલીઓએ સ્વાશ્રય અને પોતાના કુદિજ્ઞતાના આધારે કરી હતી. આપણા દેશના સુવિખ્યાત દા. બોએ, સજીવ અને નિર્જીવ સૃષ્ટિની એકતા સિદ્ધ કરવાને જોઈતાં ઘણાં નાણુક સાધનો જાતે તૈયાર કર્યાં છે અને તેમની અપૂર્વ શોધથી સૂર્યાપ અને અમેરિકાના વિદ્વાનો હેસ્ટ પામ્યા છે. પ્રાચીન કાળમાં શિક્ષણનાં સાહિત્ય હાલમાં છે તેટલાં નહોતાં, તેમ છતાં પણ અનેક વિદ્વાનો, પંડિતો, દ્વિધમુક્તિ અને કવિઓ આપણા દેશમાં પામ્યા હતા. આ ઉપરથી એક બાબત એ કપટ થાય છે કે કાંઈ પણ કામમાં વિજય મેળવવાને માટે કુદરતી શક્તિ હોવી જોઈએ; અને ત્યારે તે નથી હોતી, ત્યારે મંત્રોપકારક કૃત્રિમ પણ મળતું નથી.

પણ શિક્ષકની નિષ્ફળતાનું મુખ્ય કારણ શિક્ષણ આપવાની શક્તિનો અભાવ છે. ગમે તે માણસ, કાંઈપણ ધંધો નહિ મળવાથી છેવટે શિક્ષકનું કામ કરવા તૈયાર થાય, અને તેમાં તે નિષ્ફળ જાય તો એ નવાઈ પામવા જોતું નથી. ખરી જગવણીને માટે હંમેશા પ્રકારની શક્તિની જરૂર છે. બાળકના આત્માનો વિકાસ કરવો તેના જેવું મુશ્કેલ કામ બીજું કંઈ નથી. વર્ગમાં આવતાં બાળકોમાંથી કાંઈએકમાં રાનડે કે ગોખલે જેવી શક્તિ હોવાનો સંભવ છે. અને તેથી તેની શક્તિને યોગ્ય રીતે જગવી તેને જનમંડળની એક ઉપયોગી વ્યક્તિ બનાવવી એ કંઈ નાનું સુનું કામ નથી. આ કારણે લીધેજ શિક્ષકનું કામ ઉત્તમ પ્રકારનું મનાય છે. જે કે તે જાણના હાલના સમયમાં આપણા દેશમાં દલદલી થઈ પડી છે, તોપણ પ્રાચીન કાળમાં તેનું ગૌરવ વિશેષ હતું, તે 'ગુરુ' શબ્દ ઉપરથી મુદજ્જ જણાઈ આવે છે. શિક્ષકના આવા મંત્રીર અને ઉપયોગી કામ માટે તેને તેમાં રસ પાવો જોઈએ. જે કામ ઉપર પ્રીતિ હોતી નથી, તે કામ સાધારણ રીતે વેડ તરીકે કરવામાં આવે છે. ત્યાં સુધી શિક્ષકને જગવણી ઉપર

પ્રીતિ થાય નહિ, ત્યાં સુધી તેનું. કામ સંતોષકારક થાય નહિ એ અન્ય-
 એક જાગવા જેવું નથી. શિક્ષકની નિષ્ફળતાનું ખરું કારણ તેના કામ માટે
 તેમનામાં શક્તિ હોતી નથી એ છે. સામાન્ય ધંધાની માફક શિક્ષણનો ધંધો
 નથી એ યાદ રાખવાનું છે. ખીજા ધંધામાં સુધ્ધિ અને હલ્લખના ગુણની જોટલી
 જરૂર પડે છે તેના કરતાં કેળવણી આપવામાં વિશેષ જરૂર છે. આપણા
 દેશમાં હાલમાં વસ્તુચિંતિ એવી છે કે લગભગ સર્વ શિક્ષકવર્ગ ઉદ્ભવનિર્વાહને
 માટે એ ધંધો સ્વીકારે છે. પણ જો તેની સાથે કેળવણી માટે શોખ
 યથુ હોય, તો તે વધારે ઈચ્છ્યા જોગ છે. ખીજા દેશોમાં કેટલાએક માણસો
 શિક્ષકના ધંધામાં ખાસ શોખને લીધે જ જોડાય છે, અને તેથી તે ધંધાને
 નવીન નવીન પ્રયોગથી ઉંચી રીતિએ લાવે છે. દેશની ઉન્નતિનો ખરો
 આધાર સારી કેળવણી છે અને તે હેતુ જ લાવવાને માટે મુખ્ય બાબત
 શિક્ષક છે. ખીજા બધાં સાધન એ એક ગૌણ બાબત છે. શિક્ષકનામાં
 શક્તિ હશે તોજ તે સાધનનો ખરો ઉપયોગ યથુ લક્ષ્યે, નહિ તો શોભાને
 માટે તેનો ઉપયોગ યથા સંભવ રહે છે. શિક્ષણની શક્તિના અભાવે હોતી
 નથી, ત્યારે તેનો શોખ પણ હોઈ શકતો નથી. તેથી ઉપસક્ષી શિક્ષણ
 જોવામાં આવે છે. ખરું શિક્ષણ આપતું એ ધણીજ મુશ્કેલ બાબત છે. જે
 શિક્ષણ હાલમાં આપણે જોઈએ છીએ, તેમાં ઘણો થોડો અંશજ ખરી
 કેળવણીનો છે. સારી કેળવણીને માટે ઘણી કાએસીઆતની જરૂર પડે
 છે. ઘણી વખત ઉપરના ડાળડામાંથી આપણને માલમ પડે છે કે
 શિક્ષણ સારું છે, પણ તેની ખરી કમોડી તો વિદ્યાર્થીના મન ઉપર-
 ની અસર છે. તે અસરનું માપ નહીં કરવાને માટે સારી શુદ્ધિની જરૂર
 છે. વિદ્યાર્થી દરકાદ જવાબ આપે તે ઉપરથી પાઠની અસર નહીં કરવી
 જોઈએ નહિ, પણ શિક્ષણની પદ્ધતિથી તેની શુદ્ધિ કસવામાં આવે છે કે
 નહિ તે બાબત હાલમાં રાખવી જોઈએ. આ બધાં કારણને લીધે શિક્ષણનું
 જોઈતું ફળ આપતું નથી, અને તેથી ઉડા વિચાર કરતાં માલમ પડે છે કે
 શિક્ષકનું કામ નિષ્ફળ જાય છે. મુશ્કેલી હાલની કેળવણીનો પ્રિત્ત પેટ્ટે-
 લોલીના મગજમાં મનુષ્યજાતિનું કલ્યાણની રીતે થાય, તે વિચાર ધોળાયા
 કરતો હતો. ઘણા મંત્રીર વિચારના પરિણામે તે એ નિર્ણય ઉપર આવ્યા
 કે યોગ્ય કેળવણી એજ મનુષ્યના ઉદ્ધારનું ખરું સાધન છે. તેથી તે ગરીબ
 અને કુળાળ હોકરાને જોઈતી કેળવણી આપી સુધારવા પ્રયત્ન કરતા હતા.

તે અદ્વિતીય સારી જગવણીની શુક્તિએ. શોધવામાં મથામથ રહેતા હતા. તેમને જગવણી પ્રત્યે એટલો બધો શોખ હતો કે સર્વસ્વ મુખ તણ, તેમણે પોતાની જીંદગી શિક્ષણના કામમાં સમર્પણ કરી હતી. તેમણે જે આત્મજોગ આપી જગવણીમાં શોધ કરી છે, તેના પરિણામે હાલની જગવણીની પદ્ધતિ ઉદ્ભવી છે. આટલા વિવેચન ઉપરથી આપણને સદાજ જણાઈ આવે છે કે સારી જગવણીને માટે શિક્ષકનામાં કુદરતી વલણ, હોવું જોઈએ. નૈસર્ગિક શક્તિના અભાવેજ શિક્ષણમાં અગત્યપદારક પરિણામ આવે છે. જગવણીના કામમાં શિક્ષકના દરેક મનુષ્યમાં આવી શક્તિ હોવાનો જો કે સંભવ નથી, તોપણ તે કામમાં ખીજા ધંધાની માફક ધીરજ, આશા, અને મનનથી વધારે સારૂ જળ આવી શકે એમાં શક નથી. મહેનત અને ખંતથી જગ-સિદ્ધ શિક્ષક ઉત્તમ દોઈ શકે છે, તો સાધારણ શિક્ષક ખીજા સાધનની મદદથી વધારે સારો થઈ શકે છે.

હવે એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે શિક્ષકની કુદરતી શક્તિમાં ક્યા ક્યા ગુણોનો સમાવેશ થાય છે. પ્રથમ તો તીવ્ર કંપનાશક્તિ તેનામાં હોવી જોઈએ. જે વસ્તુ કે ખનાવ આપણી સમક્ષ નથી, તેનો ખ્યાલ કે માનસચિત્ર આપણે કંપનાશક્તિ વડે મગજમાં રાખી રાખીએ છીએ. શિક્ષકને બાળકના મન ઉપર અમુક હેતુને અનુસરી અસર ઉપજાવવાની છે. જે તેની શુદ્ધિ કુંડિત કે જડ થઈ ગયેલી હોય, તો બાળમન ઉપર તેના શિક્ષણની શું અસર થાય છે તેનો ખ્યાલ તેના મગજમાં આવશે નહિ. બાળકના મનમાં કેવી જાતના વિચાર રહે છે, તેની ધમ્માઓ કેવા પ્રકારની હોય છે, તથા તેના મનની વૃદ્ધિ કેવી રીતે થાય છે, એ જાણતો જ્યાં સુધી શિક્ષકના મનમાં વિચાર આવે નહિ, ત્યાં સુધી તેના શિક્ષણની અસર ફક્ત ઉપર ઉપરની થાય છે એમ સમજવું જોઈએ. શિક્ષકની ઉંમર તેની રિયલિટી, તેનો અનુભવ વગેરે મંજો, બાળકના વિચાર, તેની ક્રિયા વગેરે રિયલિટી કરતાં ધણું જુદાં હોય છે; તેથી બાળજન સમજવાને માટે તેનામાં કંપનાશક્તિ સારી હોવી જોઈએ. વિદ્યાર્થીનું દૃષ્ટિબિંદુ શું છે, તે જાણતો વિચાર તેને ડગલે ડગલે કરવો પડે છે. કંપનાશક્તિના અભાવે શિક્ષક મનસ્વી-શય કરે તો તેની અસર સદાજ યની નથી. શિક્ષકની નિષ્કૃષ્ટતાનું આ એક મોટું કારણ છે. દરેક ધંધામાં સામા માણસના વિચાર સમજવાને આ શક્તિ ઉપયોગી થઈ પડે છે. જે જે મનુષ્યને મન ઉપર અસર કરવાની છે,

તેમને તો આ શક્તિ ખાસ જરૂરી છે. ધર્મોપદેશક, કવિ, ચિત્રકાર, રાજ્ય-નીતિજ્ઞ અને ટેકવણીકારને તો કલ્પનાશક્તિ વગર ચાલે એમ નથી. શિક્ષણની અંદર કલ્પનાના અભાવે શિક્ષક જે કંઈ શીખવે છે તે બાળક સમજી શકતાં નથી, કારણ કે બાળકને શી બાબતની જરૂર છે તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ તેના મગજમાં હોતો નથી.

કલ્પનાશક્તિનું બીજું સ્વરૂપ દીક્ષોક્તિ છે. શિક્ષકનામાં આ ગુણ પણ હોવો જોઈએ. સામા માણસની મનની સ્થિતિનો ખ્યાલ આપણા મનમાં આવે, તેને દીક્ષોક્તિ કહે છે. બાળકને સુખ કે દુઃખ થાય છે, હર્ષ કે શોક થાય છે, વગેરે બાબતનો વિચાર દીક્ષોક્તિ હોય તો જ થઈ શકે છે. દીક્ષોક્તિના અભાવે મનુષ્યનું હૃદય કંઈક થઈ જાય છે. તેનામાંથી હૃદયના ગુણ જેવા કે પ્રેમ, દયા, દામનતા, પરમાર્થ વગેરે ધીમે ધીમે અદૃશ્ય થઈ જાય છે, અને આખરે તે તેની જગત અને કુટુંબના સુખમાં જ રુચી પામે છે. બાળકની જરૂરીઆત કેવા પ્રકારની છે તે બાણવાનું જ્ઞાન દીક્ષોક્તિ છે. અમુક અમુક બાબતની અમર તેના મગજમાં કેવા પ્રકારની થાય છે, તે પણ તેની મદદથી જાણી શકાય છે. શિક્ષકનામાં ત્યારે બાળક પ્રત્યે દીક્ષોક્તિ હોતી નથી, ત્યારે તે તેના મગજના તરંગ પ્રમાણે જામ કરે છે; તેથી તેમને તેના ઉપર વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થતો નથી, કેમજ તેમનું મન તેના તન્દ્ર આકર્ષી શકતું નથી. શિક્ષક ઉપર વિદ્યાર્થીનો વિશ્વાસ એ ટેકવણીમાં ધણી અગત્યની બાબત છે. શિક્ષક વિના કંઈ પણ સાફ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. બાળકને મન તો શિક્ષક એક આદર્શરૂપ મનુષ્ય હોવો જોઈએ. કુમળા અવસ્થામાં તેથી જે મસ્કાર પડે છે, તે ધણા લાંબા વખત સુધી ટકી રહે છે. ત્યારે બાળકનામાં એવી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે કે શિક્ષક આપણા બહેતર માટે પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે તેનામાં ઉદારતા અને લક્ષિતનો વેગ વિશેષ વૃદ્ધિ પામે છે. પણ જ્યાં સુધી શિક્ષકનામાં દીક્ષોક્તિનો ગુણ હોય નહિ, ત્યાં સુધી બાળક શુભ ફળ આપવાની આશા મળતી વ્યર્થ છે.

શિક્ષકની નિષ્ફળતાનું ત્રીજું કારણ મનની જડતા છે. અમુક પદ્ધતિ પ્રમાણે કે અમુક ધરડમાં જે રીતે કામ કરતા હોઈએ તેજ સારી છે અને તેમાં કંઈ પણ સુધારાનો અવકાશ નથી એવું ધારવું તે મનની જડતા છે. માણસના મનમાં જોડી ઉગરે નવીન વિચાર આવી શકતા નથી. તોપણ સારા કામને માટે તો નવીન વિચારની ખાસ જરૂર છે. બીજા ધંધા કરતાં

કેળવણીના કામમાં આવી રીતનો ખોટો મંતોપ રાખવો એ ધણું નુકસાન કરતા છે; કારણ કે મન એ એવી સૂક્ષ્મ વસ્તુ છે કે તેના વિકાસના નિયમો હજી જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં હાથ લાગ્યા નથી; તેમજ મનુષ્ય શરીર અને મન એવી સંકીર્ણ (complex) વસ્તુઓ છે કે તેમને માટે કોઈ પણ સામાન્ય નિયમ સર્વોત્તમ લગાડી શકાતો નથી. જુદા જુદા મંત્રોમાં તેમનું જુદું જુદું સ્વરૂપ માલમ પડે છે, તેથી કરીને શિક્ષણની પદ્ધતિ કે યુક્તિઓનો ધણી સંભાળપૂર્વક ઉપયોગ કરવાનો છે. કઈ પદ્ધતિ કે કઈ યુક્તિ સફળ થશે એ અનુભવ પંજીજ નક્કી થઈ શકે છે; કારણ કે દરેક બાળકનામાં કંઈ વિશેષતા સ્વાભાવિક રીતે જોવામાં આવે છે. જે આપણે ફક્ત ટેવને અનુસરીનેજ કામ કરીએ તો, તેનું ફળ સંતોષકારક આવવાનો મંભાવ નથી. આપણને એમ માલમ પડે કે શિક્ષણશાસ્ત્રના નિયમને અનુસરી શીખવવામાં આવે છે, પણ તેની ખરી અસર આપણે કળી શકતા નથી. આ કારણને લીધે શિક્ષકનું મન જરા થઇ જતું જોઈએ નહિ. તેના મનમાં અહર્નિશ નવીન પ્રયોગને માટે વિચાર આવવા જોઈએ. જે જે મદ્દાન શિક્ષકો થઈ ગયા છે, તેમણે તેમની શિક્ષણપદ્ધતિ ભતિઅનુભવ અને વિચારથી નક્કી કરેલી માલમ પડે છે. નવીન મંત્રોગને લીધે પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર પડે છે. જે શિક્ષણની યુક્તિ આપણે પારત હાઈ એ કે સારી છે, તે થોડા અનુભવ પંજી ખાઈભરેલી માલમ પડે છે. આ કારણને લીધે શિક્ષક હમેશાં મન મોઢું રાખી કેળવણીની પદ્ધતિમાં સુધારો કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. (અપૂર્ણ.)

સૂચના.

સૂચના—શાળાપત્રનો જીવન-જીવનનો એકો એક જીવન મંદીનામાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

જીવનિલિ એક—જો ૧૯૧૧ માં લગભગ ૧૫૦ પાનાના પ્રસ્તુતકરે પ્રસિદ્ધ કરેલા 'શાળાપત્ર' જીવનિલિ એકમાં શિક્ષક, સાહિત્ય અને નિતાનના પ્રસિદ્ધ સામગ્રીને હાથે લખાએલા લેખો છે. અમારો આદેશ પૂરી જોમને તે ખરીદવાની હિંમત રાખે, તેમને ફક્ત ચાર આના કિંમત લઈ આપવામાં આવશે. મળ કિંમત ૦-૮-૦. ફક્ત થોડીજ નકલો વિતરણમાં છે.

ખોરોજ સાથે પાંચ આનાની ટિકિટો એકજનારને લોકપોષ્ટથી, અથવા હિંમત રાખે તો ૭ આનાના પી. પી. થી આ એક મોકલવામાં આવશે. તેની.

નીતિપાઠ:—રાજભક્તિ.

ધોરણુ ૪ યુ.

(શિક્ષક મિ. મોહનલાલ નાગરદાસ મહેતા, પ્રે. રફ. પ્રે. રા. ટ્રે.
કેલેજ, અમદાવાદ.)

આરંભ:—

છોકરાઓ યોથી ચોપડીમાં સ્વામિભક્તિનો પાઠ શીખી ગયા છે. તે
માદ દેવરાવીને સ્વામિભક્તિનો અર્થ પૂછવો, ને તે ઉપરથી રાજભક્તિનો
અર્થ કઢાવવો, કે રાજભક્તિ એટલે રાજાની સેવા. મતવચ્ચ કે જે ક્રિયાથી
રાજાને સુખ, ને સંતોષ મળે તે ક્રિયાનું નામ રાજભક્તિ.

સુખ્ય વિષય:—

પ્રાચીન કાળમાં આપણા દેશના લેહિના મનમાં રાજભક્તિ કરવાની
વૃત્તિ ઘણી પ્રબળ હતી. રાજાને તેઓ દેવના જેવુંજ માન આપતા. મનુ
ભગવાને તો રાજાને દેવરૂપજ ગણ્યો છે. (સર્વદેવમયો રાજા મનુના
સમ્પ્રકોર્તિતઃ ॥) આધુનિક સમયમાં પણ એ ભાવના છેક નષ્ટ થઈ નથી
| એ ખરેખર આનંદ પામવા જેવું છે.

આપણા રક્ષણને માટે રાજા જે સંભાળ લે છે, ને આપણા સુખનાં
જે સાધન પૂરાં પાડે છે, તે તરફ લક્ષ આપતાં જણાય છે, કે રાજભક્તિ
કરતી એ આપણી ફરજજ છે. એ ફરજ આપણે ન બળવીએ તો કૃત-
રાજ ગણાઈએ. (આ વખતે નામદાર બ્રિટિશ સરકારના અમલમાં મળેલા
લાલ સંબંધી ચોટું વિવેચન કરવું.)

રાજાનું ક્રેય ઈચ્છુ, ને તેમનાં તરફ માન, અને પ્રેમ રાખવાં, એ
એક ઘણીજ સરળ રાજભક્તિ કરવાની રીત છે; પરંતુ મંકટના વખતમાં
તો ખાસ કરીને રાજાને આર્થિક કે શારીરિક મદદ કરતી, એજ ખરી
રાજભક્તિ છે. (આ વખતે આધુનિક યુદ્ધના વખતમાં નામદાર અંગ્રેજ
અરધરને ઉપર જણાવેલી મદદ શી રીતે કરી શકાય તે સમજાવવું.)

રાજભક્તિ કરવા જતાં કેટલીક અડચણો વેઠવી પડે છે. સ્વતંત્રતા
ગુમાવવી પડે છે, અને વખતે અર્ચનો, કે ગ્રાણુનો પણ ભોગ આપવો પડે છે;
પરંતુ એ મર્મ અડચણોને ન લેખવતાં રાજભક્તિને આપણું કર્તવ્ય ગણી-
નેજ વળગી રહીએ, ત્યારેજ આપણે મતુષ્ય તરીકે યોગ્ય ગણાઈએ.

રાજસક્તિ ન કરનાર માણસ પરણના કરતાં પણ નીચ ગણાય છે; કારણ કે પણ પણ પોતાના પાલક તરફ પ્રેમ રાખે છે. એવો માણસ રાજાનો અને ધર્મીનો અપરાધી ગણાય છે, ને સ્વચ્છંદ વર્તન ચલાવતાં વખતે રાજા તરફથી શિક્ષાને પણ પાત્ર થાય છે.

આટલું વિવેચન થયા બાદ નીચે જણાવેલા પ્રખ્યાત રાજસક્ત મનુષ્યોનાં દર્શાત આપવાં.

(૧) લામાચાનું દર્શાત.

(જુઓ ચોથી ચોપડીનો પાક ૩૦ મો.)

(૨) પન્નાનું દર્શાત.

(જુઓ ચોથી ચોપડીનો પાક ૨૧ મો.)

(૩) ઝાઘારાણુનું દર્શાત.

(જુઓ ૭મી ચોપડીનો પાક ૩ નો.)

(૪) જગદેવ પરમારનું દર્શાત.

(જુઓ હાર્મસ સાહેબદત્ત રાસમાળા.)

છેવટે નીચેનું રાજગીત વાંચી મંલગાવી, એ પ્રમાણે દરરોજ રાજગીત બોલી પ્રભુ પાસે રાજના દિનની યાચના કરવી, એ પણ એક જ્ઞાતની રાજસક્તિ છે, એમ સમજાવવું.

રાજગીત.

(વિશ્વપતિઃ ધ્યાનમેં જિત્સને લગાઈ હો લગન—એ રાગ.)

વિશ્વનાથકે રાખજો તું કુસળ જોઈ નરેશને;

પૂર્ણ આયુષ આપજો દીનનાથ એ નરનાથને. વિશ્વનાથક. ૧

સકળ તાપ કૃપા કરીને એમના ઝટ કાપજો;

અચળ શાંતિ એમને બદ્ધ હૃદયમાં પ્રભુ આપજો. વિશ્વનાથક. ૨

પુત્ર પૌત્ર કલત્ર સર્વે સનત સુખમાં રાખજો;

નગર નેહમરી સદા તું એમના પર નાંખજો. વિશ્વનાથક. ૩

સકળ શત્રુ નરેન્દ્રના તે દેવ મઘ વિદારજો;

પ્રજાન મિત્ર પત્રિત્ર આપી સકળ કાર્ય સુધારજો. વિશ્વનાથક. ૪

વિજય દેશવિદેશમાં તું એમનેજ અપાવજો;

વિમળ કીર્તિ દૌમુદી શી વિથમાં પ્રસરવજો. વિશ્વનાથક. ૫

નવલ તેજ રાજ્યની આ જગતમાં ફરકાવજે;

મદદ દેવા દુઃખ વખતે ઈશ સત્વર આવજે. વિશ્વનાથક. ૬.

આર્થ નરના હૃદયમાં પ્રભુ રાજલક્ષિત જગાવજે;

અરજ નમ્ર અમારી આ શુભ દેવ દોલમાં લાવજે. વિશ્વનાથક. ૭

પુતરાવર્તન:—

રાજલક્ષિતની અગત્ય સંબંધી થોડાક પ્રશ્ન પૂછ્યા, તે એકાદ શીખવેલી રાજલક્ષિત મનુષ્યની વાત કહેરાવવી.

સૃષ્ટિજ્ઞાનના પાઠ સંબંધી સૂચનાઓ.

(લેખક:—સ. રા. પુરુષોત્તમ ગી. પંડ્યા, વિદ્યાના શિક્ષક, પ્રે. સ. ટ્રે. કોલેજ,
અમદાવાદ.)

(આશુ પુ. ૫૭ પૃષ્ઠ ૧૧૦ થી.)

પાઠ ૮૭ માં પાણીનું બંધારણ.

આ પાઠ માટે નીચેના મુદ્દાઓ ઉપર ખાસ લક્ષ-દોરવવું.

(૧) પાણી એ મૂળતરુ નથી, પણ મિશ્ર પદાર્થ છે.

(૨) ઓક્સિજન મળવાથી ધાતુઓ કટાઈને લાગે થાય છે.

(૩) ઓક્સિજન અને હાઈડ્રોજન વચ્ચે રસાયનપ્રીતિ.

પહેલાં મુદ્દામાં બીજાનીવડે પાણીનું પૃથક્કરણ કરી ખાતરી કરાવવી.

બીજા મુદ્દામાં કટાય છે તે તો સહેજમાં બતાવી સમજાશે. પરંતુ લાગે થાય છે તે બતાવવા સારૂ એકસી લોકો વાપરે છે તેવો કટાઈ અને કાટલાં વાપરી પ્રયોગ નીચે પ્રમાણે કરવો:—

જાળવાના એક પલાને છેડે લોટાના વહેરમાં છેડા બોળેલા એક લોહચુંગકને લટકાવો. બીજા પલામાં મમતોલ થાય એટલાં કાટલાં કે ધોડા મૂકો. લોહચુંગકના છેડા પર વળેલા લોટાના વહેરની નીચે તે ઉખડી ન જાય તેવી માવચેતી સખી મહાકંતો દીવો મૂકવો. આ દલાદ પછી તપાસતાં લોહચુંગકનાળુ પાંજુ સહેજ નીચું નમેલું જણાશે. તેને સમતોલ કરવા સામા ખડામાં ટ્રેન અગર સ્તીઓ ઉમેરો. આ રીતે કેટલો ભાર વધ્યો તે જણાશે.

કારો ખીસો ઓછો કટાય છે, અને બીજો અથવા બીજેકપડે વીટલો ખીસો વધારે કટાય છે, તે પણ બતાવી સમજાશે.

ત્રીજા મુદ્દા સાર પુસ્તકમાં આપેલી આકૃતિવાળો પ્રયોગ કરવાનાં સાધનો મેળવવાં કઠણ પડે છે. લોઢાના વહેરની નીચે તાપ વધારે વખત રાખવો પડે છે, તેથી ઘણીવાર કાચની નળી જાતેજ ઓગળી જાય છે. જો લોઢાની નળી-વાપરી હોય તો તેના એક છેડામાં બીજી કાચની કે રણરની નળી બેસાડવાની પણ મુશ્કેલી પડે છે. લોઢાની નળીનો જે છેડો વાંદા વાળી પાણીમાં મૂક્યો છે, તેથી રીતે લોઢાની નળીજ જાતે વાંકી વાળેલી મળી આવે તો પ્રયોગ કરવો સહેલો પડશે.

ઓક્સિજન કાટ ચઢાવે છે અને હાર્ડગ્રોજન કાટ ઉતારે છે. વિદ્યુત વડે પાણીનું પૃથકરણ કરવાના પ્રયોગમાં એક નળી કરતાં બીજામાં વાસુ બમણો ચઢે છે, તે તરફ લક્ષ દોરવી કટાવવું કે પાણીની બનાવટમાં ઓક્સિજન કરતાં હાર્ડગ્રોજન કદમાં બમણો છે; પણ તે વજનમાં બમણો નથી એ બાબત બીજા મવડ પડતા પ્રયોગોથી સમજાવવી.

હવામાં મૂકેલું સડું લોડું પણ હવામાંના ભેજને લીધે કટાય છે, તે બાબત કટાવવા લોઢાનાં વામણો કયા દિવસોમાં વેધારે કટાય છે અને ક્યારે ઓછાં કટાય છે તે, વિદ્યાર્થીઓની અવલોકનશક્તિ ઉત્તેજિત કરી દેવાશે. તેમ કે વાર્નિસ લગાડેલાં ધાતુનાં વાસણ કેમ કટાતાં નથી તે તરફ તેમનું ધ્યાન લક્ષ દોરવું.

પાઠ ૮૮ મો દ્રાવ્યતા.

આ પાઠમાં નીચે ગ્રમાણે મુદ્દા લઈ શકાય.

- (૧) દ્રાવ્ય, અદ્રાવ્ય, દ્રાવણ અને દ્રાવ્યતાની સમજાવતી.
- (૨) ઓછા દ્રાવ્ય પદાર્થો, ઘણા દ્રાવ્ય પદાર્થો, અદ્રાવ્ય પદાર્થોના મુક્ત-બલો, તથા દ્રાવ્યતાના ગુણનો ઉખેલતા સાથે સંબંધ તથા તેમાં અપનાદ.
- (૩) અદ્રાવ્ય કહેવાતા પદાર્થો બીજા પદાર્થોના સંબંધમાં દ્રાવ્ય હોય છે.
- (૪) “ ઓગળવું અને કચરાડવું છું રહેવું ” તેનો ખુલાસો.
- (૫) કઠણ, નરમ, હલકા અને સારે પાણીની સમજાવતી.
- (૬) કઠણ પાણી બે જાતનાં છે. રચાયેલી કઠણ અને અરચાયેલી કઠણ તથા તે દૂર કરવાના ઉપાય.

આમતિ પ્રહેલો મુદ્દા પાણી અને ખાંડ તથા રેતી લઈ સમજાવવો. એકે પ્યાલામાંના પાણીમાં ખાંડ નાખવી, અને બીજામાંના પાણીમાં રેતી

નાખી દલાવો. ખાંડ ઝોગળશે, રેતી નહિ ઝોગળે. તે પરથી ખાંડ દ્રાવ્ય કહેવાય, રેતી અદ્રાવ્ય કહેવાય. ખાંડ ઝોગળેલું પાણી દ્રાવણ કહેવાય અને જે મુણવડે પાણી ખાંડને ઝોગળે છે તેને દ્રાવ્યતા કહે છે.

ખીન મુદાને માટે પાણી, ખાંડ, મીઠું, સોડાખાર, કળીસુનો વગેરે પદાર્થો લઈ પ્રથમ હંડા પાણીમાં ખાંડ થોડે થોડે ઉમેરાવવી. છેવટ અમુક હદ સુધી ખાંડ ઝોગળશે; વધારાની વગર ઝોગળે તળીએ પડી રહેશે. આ ઉપરથી ઝોગળવાની હદનું ભાન કરાવવું. આ દ્રાવણને તાપ ઉપર મૂકવાથી વધારાની નહિ ઝોગળેલી ખાંડ ઝોગળી જશે. તેથી ઉષ્ણતા સાથે ઝોગળવાનો સંબંધ દર્શાવવો. સરખા પ્યાલાઓમાંના એકમાં ખાંડ અને ખીનમાં મીઠું તથા ખીનમાં કળીસુનો નંખાવી જુદા જુદા પદાર્થો ઝોગળવતા પ્રમાણમાં ઝોગળે છે તે જતાવાશે. ઉષ્ણતાથી પદાર્થ વધારે ઝોગળે છે તેના અપવાદ રૂપે કળીસુનો જતાવી શકાશે. પાણીમાં કળીસુનો એક શેરે આઠ ઘઉં ભારજ ઝોગળે છે.

ખીન મુદાને માટે ચાક, ધાપ્પાણુ, લોદું વગેરે તથા તેજબો લઈ જતાવી શકાશે, કે ચાક પાણીમાં ઝોગળતા નથી, પણ પાણીમાં થોડી ૧૨ સુધી ઉચ્ચવાસનો વાયુ મૂકવાથી અથવા ખીજ રીતે તૈયાર કરેલો કાર્બોનિક એસિડ વાયુ મૂકવાથી તે ચાક ઝોગળી જાય છે. ખીન તેજબો પાણીમાં ઉમેરવાથી પણ ધણા અદ્રાવ્ય પદાર્થો ઝોગળે છે. તેમજ તેજબોને લીધે લોદું કેટલાક હુગરી મુલકાનાં ઝરણાનાં પાણીમાં ઝોગળેલું હોય છે.

ઝોયા મુદાને માટે પાણીના એક પ્યાલામાં ખાંડ અને ખીનમાં કાર્બ અદ્રાવ્ય પદાર્થ જેવો કે રેતી, કાચનો ભૂકો, ચાક વગેરે નાખી પછીથી અવલોકન કરાવો. ખાંડ અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે; અને ખીન પદાર્થો તેવાને તેવાજ પડી રહ્યા છે. ઘટપોતવાળા કપડાથી અથવા શાહીયૂસ કાગળની ગરજીથી કે ખીજ કાર્બ જાતની ફિલ્ટરથી દરેક પાણીને ગાળો. ઝોગળેલો પદાર્થ પાણીની સાથે જતરી જશે. છૂટો રહેલો પદાર્થ ગરજીમાં જુદો રહી જશે. આ ઉપરથી વ્યાખ્યા કરાવી શકાશે, કે પાણીને ફિલ્ટર વડે ગાળતાં જે પદાર્થો તેની સાથે જાય તે દ્રાવ્ય કે ઝોગળેલા કહેવાય. જે પદાર્થો પાણીની સાથે ન જાય તે છૂટા રહેલા કે અદૃશ્ય રહેલા કહેવાય. ગરજીનાં છિદ્રો દરતાં નાના પદાર્થો અગાઉ છતાં ગરજીમાંથી પાણી સાથે ચાલ્યાં જાય છે, માટે ગરજી ઝીણાંમાં ઝીણાં છિદ્રોવાળી રાખવી

એ ઉત્તમ છે. કપડાંની ગરજી-મોટાં હિત્રોવાળો હોવાથી તે સારી ન ગણાય. તળીએ કાણાં પાડેલાં માટીનાં વાસણમાં ટાયલા અને રેતીના ચરો અર્ધ ભાગ મુધી મૂકીને તેમાં ભરેલા પાણીને ગાળવાથી ઠીક ગળાય છે. આખા મોટા કાલસામાંનાં હિત્રોમાં યધને પાણી ગળાય એવી 'આરકાલ ફિલ્ટર' તૈયાર આવે છે તે અથવા તેા તેવી બનાવી વાપરવી, એ સૌથી સારી સોધી ગરજી છે. થોડાક દિવસની વપરાસ પછી ગરજીનાં હિત્રોમાં કચરો ભરાઈ જવાથી તે નકામી થઈ પડે છે; માટે દર ત્રીજે દહાડે એકબા પાણીથી તેને ખૂબ ધોઈ તડકે સૂકવી રાખવી જોઈએ, આ પ્રયોગોમાં કાલસા વગેરે પદાર્થોના હિત્રાણુ ગુણની ગાલીલી આપવી.

પાંચમા મુદ્દામાં ભારે અને હલકું પાણી લખેલાં છે તેનો આમાન્ય વિચાર પચવા ઉપરથી થાય છે. જે પાણી વાપરવાથી બોરાક જલદી પચે અને ભૂખ સારી લાગે તેને હલકું કે દળવું કહે છે. તેથી ઉલટું જે પાણીથી પેટ ભારે રાખ્ય જેવું રહે, ખાધું પચે નહિ, ભૂખ લાગે નહિ તેને ભારે પાણી કહે છે. પણ કંઈક અને નરમ પાણીની બાબત રસાયન શાસ્ત્રીની દૃષ્ટિએ જોતાં જુદી છે તે નીચે પ્રમાણે:—

જે પાણી વડે સાચુથી કપડું ધોતાં કે માથું ઓળનાં કે બીજી રીતે વાપરતાં જલદી હલકા ફીણના લોંચા થાય, સાચુ થોડો વરે, અને કામ જલદી થાય તે નરમ પાણી કહેવાય. જે પાણી વડે સાચુ વાપરતાં, સાચુ મણે વાપરવો પડે, ભારે ફીણના ફાદા ખને, અને કામ સાદું તથા જલદી થાય નહિ તે કંઈક પાણી જલકું. વ્યાવહારિક ઉપયોગમાં જે પાણીથી દાળ જલદી ચડે તે નરમ, અને ઘણો વખત લે છતાં દાળ ઓગળી ન જતાં ચોંકા રહે તે કંઈક પાણી જલકું.

વર્ષમાં આ પ્રયોગ સહેવથી કરવા સારૂ કાચની બે શીશીઓ લઈ પહેલી શીશીમાં બટ્ટીએ ગાળેલું કે વરસાદનું પાણી ગરમ કરી નાખવું. બીજીમાં તેવુંજ પાણી નાખી તેમાં મેટ્ટી ચાકની અથવા વાપરણુની લૂપી નાખવી, અને ઘાઈ તેજા થોડો નાખવો, અથવા ઉચ્છવાસ મુકવો. પછી તે દરેકમાં એક સાચુની ચમ્પુ વડે ઊલેલી ઊલ સરખા માપમાં નાખી શીશીઓ જૂથ વડે બંધ કરી ખૂબ હલાવવી. પહેલી શીશીમાં હલકા ફીણના લોંચા પાણીથી ઘણી ઉચાઈ સુધી અને રંગે સફેદ માલમ પડ્યો. બીજીમાં પાણીથી થોડે ઉચે મુધી વગા ફીણના ભારે ને મેઝા રંગના ફાદા

માલમ પડશે. એક ત્રીજી શીશી પણ સાથે રાખી તેમાં પહેલી શીશી જેવું પાણી નાખી તેમાં મોરચુથુ, સુરોખાર, નવસાર કે ખાંડ એમાંનું ગમે તે એકાદ નાખી ઉપર પ્રમાણેજ પ્રયોગ કરવો. આ ત્રીજામાં પહેલીના જેવું કાર્ય થશે.

આ પ્રયોગથી બતાવાશે, કે ચાક કે ધાખ્દાણુ જેવા પદાર્થોથી પાણીમાં કંઠણાશ આવે છે. ત્રીજી શીશીમાં નાખેલા બીજા દારોથી કંઠણાશ આવતી નથી. કંઠણુ અને નરમ પાણીનું સમાયતી યાન વિદ્યાર્થીઓને શીખવવાની ખાસ જરૂર નથી, પણ શિક્ષકાને તે ઉપયોગનું હોવાથી હુંકામાં નીચે આપીએ છીએ.

કેલ્શિયમ અને મેગ્નેશિયમ ધાતુઓના કાર્બોનેટો, સલ્ફેટો અને ક્લોરાઈડોથી પાણીમાં કંઠણાશ આવે છે. એટલે એકંદરે કેલ્શિયમ કાર્બોનેટ (ચાક), મેગ્નેશિયમ કાર્બોનેટ, કેલ્શિયમ સલ્ફેટ કે ચિરોડી (ધાખ્દાણુ), મેગ્નેશિયમ સલ્ફેટ, કેલ્શિયમ ક્લોરાઈડ અને મેગ્નેશિયમ ક્લોરાઈડ આ છ પદાર્થો કંઠણાશ લાવનાર છે. આ સિવાયના બીજા દારો ગમે તેટલા પ્રમાણમાં હોવા છતાં તે પાણી ગુણે નરમ રહે છે.

જદા મુદામાં કંઠણુ પાણીની બતાવેલા પ્રથમ વિચાર કરવો નોંધીએ. ઉપમા છમાંના પહેલા બે પાણીમાં અગગાઉ છે, પણ કાર્બોનિક એસિડ નોંધેલા પાણીમાં ગગાઉ છે. બે આ બેમાંનો એકાદ પદાર્થ પણ પાણીમાં ઓગાળ્યો હોય તો તે પાણી કંઠણુ બને છે. આ કંઠણાશ સહેલાઈથી દૂર કરી શકાય તેવી છે, તેથી તેને અસ્થાયી કંઠણુ પાણી કહે છે. આ બે ઉપરાંતના બીજા ચાર પદાર્થોથી ચઢેલી કંઠણાશ સહેલાઈથી દૂર કરાતી નથી. તેને સ્થાયી કંઠણુ પાણી કહે છે.

અસ્થાયી કંઠણુ પાણીને નરમ કરવાની રીતો:—

(૧) ગરમ કરી ગરણીયડે ગાળવું.

(૨) ચૂર્ણનળ ઉમેરી ગાળવું.

(૩) ઉકાળી વસળ બીજા વાસણમાં ઠારવાથી (બદીએ ગાળવાથી).

સ્થાયી કંઠણુ પાણીને નરમ કરવાની રીતો:—

(૧) બદીએ ગાળવું.

(૨) સોડા કાર્બોનેટ (ખારો કે હિસ) નાખી ગાળવાથી, હુંકામાં કદીએ તો ચૂર્ણનળ નાખવાની રીતથી જે નરમ ચાપ તે અસ્થાયી અને બીજું સ્થાયી કંઠણુ પાણી કહેવાય છે.

“ સત્ય છે જિંદગી. ”

(લે. રા. રા. સાંકરનાથ અમૃતલાલ દવે, ષી. એ., તેલંગ હાઈસ્કૂલ, મોધરા.)

આ કાવ્યનો મૂળ લેખક એક અમેરિકન કવિ હતો.* ગુજરાતી ભાષાન્તર દિવાન બહાદુર રણછોડભાઈ ઉદયરામ દવેએ કરેલું છે. એ વયો-વૃદ્ધ પિદ્ધાન લગભગ ૮૦ વર્ષના વયે પણ ગુર્જર સાહિત્યની અનેક વિધિ સેવા કર્યે જાય છે. ‘ લક્ષિતા હુન્મદશિક ’ નાટકે તેમનું નામ મશહૂર કર્યું છે અને ‘ રણપિંગળ ’ તેમને ચિરંજીવ રાખશે. હાલમાં તેઓ એક ઐતિહાસિક ગ્રંથ રચવામાં ગૂંથાયા છે.

પ્રકૃત કાવ્યમાં ભાષાન્તરકારે જૂલજ્વા હંદ યોગ્યો છે, તે કાવ્યનો રસ ઝીલવાને સમર્થ છે. છતાં તે અતિશય લાંબો હોવાથી, અને મૂળ કાવ્ય દૃઢકા છઠ્ઠમાં હોવાથી, ધણે સ્થળે નિરર્થક શબ્દોની જાળ જાળ્યે અજાણ્યે રચાઈ છે.

અંગ્રેજી કાવ્ય વાંચતાં બે વાત પ્રધાનપણે મન ઉપર સચોટ અસર કરે છે: (૧) આ જીવન જીવણસીની પેઠે અર્થુ જનમતાં અર્થુ કીર્વતાં ગોળવાનું નથી; અને (૨) જીવનું અમરત્વ ખ્યાનમાં ગળી અનન્ત જીવનની માળામાંથી પ્રત્યેક મનુષ્યે ઉત્સાહ અને ઉત્સાહને પસાર થવાને માટે સક્ત જવું જોઈએ. અંગ્રેજી કાવ્યના શબ્દોમાંજ એ ઉદ્ઘાસ પૂર્ણપણે મહાલે છે અને વાંચનારને હાથુભર કમર કસતો કરી દે છે.

ભાષાન્તર વાંચતાં નરસિંહ મહેતાનાં પ્રમાતિયાના જેવો ટંકિ કરણુસ અનુભવાય છે; ઉદ્ઘાસ કે ઉત્સાહ રંગમાં વેગનેર વહેતો નથી. આટલા પ્રસ્તાવ પંજી આપણે કાવ્ય તરફ વળીએ.

ભાષાન્તરમાં મૂળ કાવ્યની પહેલી દૃઢક ગિલકુલ હોડી દીધી છે. કવિ કહે છે કે આ જીવન ખાલી સ્વપ્ન જેવું નથી; કમર જીવણસી તેમો આત્મા મુઆ સમ્પાન છે, અને સંસારના બાલ સ્વરૂપથી છેતરાવું જોઈએ નહિ.

(૧) જિંદગી સત્ય છે । જિંદગી જરૂરી છે । દેહને ખાળીને ખાખ

* તેનું નામ એચ. ડબ્લ્યુ. લોગડેલો (૧૮૦૭-૧૮૮૨); કાવ્યનું નામ A Psalm of Life (જીવનસ્તોત્ર).

કરી દીધો એટલે જીવન મંપૂર્ણ થયું એવું માનનાર પૂરેપૂરી ભૂલ કરે છે. માટીનો માનવી માટીમાં પાછો જાયો જશે એ વચન દેહને લાગુ પડે છે, આત્માને નહિ. પુનર્જન્મનો સિદ્ધાન્ત સ્વીકાર્યો છે.

(૨) જગતમાં જન્મીને સારી પેઠે મોજમઝા માણવી અથવા ઉદાસ ચિત્તે કૂર્ચા કરવું—એ બંને પક્ષ ખોટા છે. પરંતુ એવાં કાર્ય કરવાં કે જ્યાં કરીને દિન પ્રતિદિન આપણો વિકાસ થાય, આપણી ઉન્નતિ થાય. ‘વાંદરો જહેમ આણે નકારો’ એ શબ્દો જૂલણા હંદની લંબાઈને લીધે નકામા ઘુસાડવા પડ્યા છે. આ બાબતમાં સંદેહ લાવનાર વાંદરા જેવો મૂર્ખ છે, એમ અર્થ કરવો.

(૩) વાયુવેગે વળત ચાલ્યો જાય છે; હુન્નર અપાર છે; માટે ધીરજ ધરીને તું તેનો લાભ લે, અને મરજી દશા ભોગવવી છોડી દે ‘ મોતના કરંધી નહિ ચઈશ પાછ, ’ એટલે કામર બની મૃત્યુની જ્હીક રાખ્યા કર મા.

(૪) આ જગતમાં મનુષ્યનું કાર્યક્ષેત્ર ઘણું-વિશાળ છે, પરંતુ જીવનમર્યાદા લાંબી નથી, આયુષ્ય ટૂંક છે. માટે એ ક્ષેત્રમાં-રણક્ષેત્રમાં-બીજાની પ્રેરણાથી સાક્ષતાં મૂંઝાં પશુ સમાન ન થતાં આપણે કર્મધીર થવું જોઈએ; આપણી પોતાની બુદ્ધિ અને શક્તિથી કાર્ય કરી આગળ પડતો લાજ લેવો જોઈએ.

‘ આણી લે આંખમાં ઝાંખ એવું ’ કિમ્મટ છે; એવું સમજ-એવો અર્થ છે, ‘ દેવ પણ દાનથી મુક્તિ આપે ’ = દેવ મુક્તિનું દાન તને આપશે-એમ અર્થ લાગે છે; મૂળમાં નથી. દાર=હાર=સ્થગ.

(૫) અગમને આશરે રહેતા નહિ; અર્થાત્ લવિધ્ય ઉપર વિશ્વાસ રાખી એમી રહીશ નહિ. જૂતકાળને જૂઠી જાળે; વારવાર સંભારવાની જરૂર નથી. પરંતુ સૌથી અગત્યનો સમય વર્તમાન સમય છે, માટે પરમેશ્વર ગાયે રાખીને તથા ધૈર્ય ધરીને તારાં કર્તવ્ય કર્યે જા. વર્તમાનનાં કૃત્યોજ ફળદાયી થશે.

(૬-૭) મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રો વાંચીને-સાંભળીને-એક સત્ય આપણા સમક્ષ ખડું થાય છે; તે એ કે આપણે પણ ૬૮ નિશ્ચય કરીએ તો આપણાં જીવન ઉદાત્ત બનાવી શકીએ, અને આપણી પાછળ એવી

કીર્તિ મૂકી જઈએ કે આપણા ચરિત્ર ઉપરથી પણ ખીલે મનુષ્યવન્ધુ ધીરજ ધરી પોતાનું જીવન ટકાવી રાખે, સુધારે.

સાવમી દૂંઢનું ઉત્તરાર્ધ પ્રથમ લઈ પૂર્વાર્ધ પશ્ચીમી લેવું પડશે; જગત-દરીઆ વિશે ખેડતાં ખરાબે ચઢી વહાણુ ભાંગી જવાથી જે આદમી એકલેા અર્જુનમાં આચડતો હોય, તે આદમીને આપણો દાખલો નેહીને ધીરજ આવે એવાં આપણાં કામ હોવાં નેહીએ. વાસના વેરીને=કર્મકળતો ત્યાગ કરીને. ‘ પાસ પોતા કને ના રહેથી ’ એ ખૂલણા હંદની લંબાઈને આભારી છે.

(૮) મૂળ કાવ્યની છેલ્લી દૂંઢ ધણી પ્રસિદ્ધ છે અને વારંવાર ભાષણો લેખો વગેરેમાં ઉતારાય છે. તેનો શબ્દાર્થ:—ચાલો, ત્યારે, આપણે સજ્જ ચર્ચ કામ કરવા મંડી પડીએ, પરિણામ-ફળ-ગમે તે આવે તે સહી લેવાની ધીરજ ધરીએ; હંમેશ કંઈક સિદ્ધ કરીએ, અને વળી જે અસિદ્ધ રહ્યું તેની પાછળ ખંતથી મંડીએ, અને શાંતિથી રાહ નેતાં રીખીએ. *

મૂળના શબ્દોનો વેગ તથા ઉત્સાહ આપણી આદમી દૂંઢમાં રહેને લાગતો નથી. ‘ ઝાઝી લે ચંચળે જનજ નાંખી ’ એનો અર્થ સ્પષ્ટ સમજાતો નથી. ચંચળાઈથી જનજ પાચરી પક્ષીઓને પકડી લે, એટલે તારું કામ પૂરું પાડ, એમ કદાચ હશે. મૂળમાં એ સ્પષ્ટ નથી.

નવમી દૂંઢ એ આપણી પ્રાચીન શુન્નરાતી કવિતાની ઢગે નથી ઉગેરાઈ છે. ભાવાન્તરકારે એમાં પોતાનું નામ ‘ રણછોડ ’ એમ મુચ્ચું છે. ભક્તિના ભાવથી ચાંપ મનમુખ તો ‘ એટલે ઇશ્વર પ્રત્યે ભક્તિભાવ રાખીશ તો મનમાં સુખી રહીશ એમ કહેવાનો આશય છે.

“ Let us, then, be up and doing,
With a heart for any fate;
Still achieving, still pursuing,
Learn to labour and to wait. ”

(આ પંક્તિઓ નેાત્ર રીતે વાંચનારની નસેનસમાં ઉત્સાહ વ્યાપવો-
જ નેહીએ.)

. સ્રીકેળવણી.*

(લેખક-સૌ. બહેન કુસુમગૌરી હિરાલાલ વિદ્યારામ રાવળ, શિક્ષકા-
વેળસપુર-પંચમઢાલ.)

ગ્રીસ દેશનો પ્રસિદ્ધ પંડિત એરિસ્ટોટલ કહે છે કે પ્રાપ્તવ્ય દેશની આખાદીનો આધાર રાજ કરતાં તેના પ્રધાન ઉપર વિશેષ છે. આપણા ગૃહ રૂપી ન્હાના રાજ્યમાં પુરૂષ એ રાજ સમાન છે. અને સ્ત્રી એ પ્રધાન છે. માટે કુટુંબની આખાદી અને સુખ-શાન્તિ વધારવા હાથની અછાન સ્ત્રીઓના સમૂહને યોગ્ય અને પૂરતી કેળવણી આપી, દેવી સમ ઉત્તમ ગૃહિણી બનાવવાની અત્યંત જરૂર છે.

જે પુરૂષની સ્ત્રી કેળવાએલી નથી-પણી તે ભણે વિશ્વવિદ્યાસયનો વિદ્વાન હોય કે રાજ હોય તોપણ-તે પુરૂષની ખરી સ્થિતિ પશ્ચાત (લઙ્કા) પી પીડાતા દર્દી કરતાં વધારે સારી હોઈ શકે નહિ. પરંતુ જમ આછલાં વેચનારને તેની ગધ આવતી નથી, તેમ અનેક અછાન સ્ત્રીઓનાં સમૂહમાં હાંખા વખતના પરિચયથી તથા સ્ત્રીવર્ગ ઉપરના કુદરતી પ્રેમને લીધે સ્વાર્થી પુરૂષોને કાંઈ ખરી સમજણ પડતી નથી.

કલોક બળદથી જમ ગાડી ખસાવેર ચાલી શકતી નથી, તેમ ગૃહસંસારમાં પતિ કેળવાએલા હોય અને પત્ની અછાન હોય તો તેમની ગાડી સુખરૂપે કેવી રીતે ચાલી શકે ? એ વિશે કાંઈ કહેવું પડે તેમ નથી. જમીનમાંથી નીકળતા લીરાઓ ગમે તેટલા સારા હોય, તોપણ તેમને ન્યારે મ્હોટા શહેરના કુચળ કારીગરો પાસે લઈ જઈ પહેલ પગલી વધારે તેજસ્વી અને સુંદર બનાવવામાં આવે છે, ત્યારેજ ઝવેરી બજારમાં તેમની ઘણી સારી કિંમત આંકવામાં આવે છે. એજ રીતે સ્ત્રીઓને વિદ્યા, કળા અને ગૃહકર્મયોગી વિધિવિધ વિષયોનું યોગ્ય શિક્ષણ આપવામાં આવે તો ભવિષ્યમાં તેઓ આપણા ગૃહસંસારને તથા રાજ્યને અતિ ઉપયોગી થઈ પડ્યા વિના રહેશે નહિ.

* આ નિર્ણય ગુજરાત પહેલી મંસાર સુધારા કોમિટીનાં ગોધરા મિશન પ્રીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજનાં લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ મિસ ન્યુટનના સ્ત્રી- કેળવણી વધારવાના કાર્યને અનુમોદન આપતાં સૌ. બહેન કુસુમગૌરી હિરાલાલ રાવળે પાંચો હતા.

પાછળનાં યોડાં વરસ થયાં શ્રીકૃષ્ણવણીના સંબંધમાં લોકોના વિચારો આગળ વધતા જાય છે, અને કન્યાશાળાઓ વધવાની સાથે તેમાં લણનાર કન્યાઓની સંખ્યા પણ ધીમે ધીમે કાંઈક વધતી જાય છે, એ સદંજ સંતોષ તથા આનંદ પામવા જેવું છે. પરંતુ કન્યાકૃષ્ણવણીના સંબંધમાં થતો આ સુધારો વધારો એ છીડીઓની ચાલવાની ગતિ દરતાં વધારે વેગવાન જણાતો નથી. હાલતો જમાનો તો મોટરકાર અને એરોપ્લેનનો છે, તો શ્રીકૃષ્ણવણીનો વધારો પણ એવીજ અપથી આગળ વધારવો જોઈએ. વસ્તીના પ્રમાણમાં લણનાર કન્યાઓનું સેંકડે પ્રમાણ એટલું તો કમી આવે છે કે તે આંકડા જેતાં ઠાઈપણ મહેલથી સમજી શકે કે હાલની કન્યાકૃષ્ણવણી તે આપાર-મહા-સમુદ્રના એક બિંદુ સમાન છે. કન્યાકૃષ્ણવણીની હાલતી આં સ્થિતિ દુખદ અને અત્યંત રોચકારક છે.

કૃષ્ણવણી વિનાનાં સાધારણ કુટુંબોમાં જેમ પુત્ર દરતાં પુત્રીને ઉછેરવામાં તથા તેની કૃષ્ણવણી ઉપર બહુજ ઓછું લક્ષ્ય અપાય છે, એજ રીતે કન્યાકૃષ્ણવણીના કાર્યમાં મોઝ સુધારો તથા વધારો કરવાના સંબંધમાં જોઈએ તેટલું વિશેષ ધ્યાન આપાતું નથી. દમણી સુધી નામદાર સરકારે કન્યાકૃષ્ણવણીનાં બીજ વાંધી તેના છોડને પ્રતિનિદેશ દરવા જે જે શુભ યાત્ર કરેલા છે તેનો પ્રત્યક્ષ પૂરતો લાભ લેવાની ધણી જરૂર છે. દૃષ્ટાંત સ્વિટ્ઝરલંડ સરકાર તો કન્યાકૃષ્ણવણી વધારવા યત્ન કરે છે અને તેણે પણ નાણાંનો વિશેષ ખર્ચ કરી ઉદાર દિલે આ જરૂરની કૃષ્ણવણી વધારવા જનતા યત્ન કરે છે એવું સાંભળવામાં આવે છે. પણ દેવે ફક્ત સરકાર ઉપરજ સંપૂર્ણ આધાર રાખી નિવૃત્તિથી ભેગી રહેવા જેવો હાલનો સમય નથી. દેશના શ્રીમંતોએ આ મદદરની વાત ઉપર અત્યંત ધ્યાન આપવાની ધણી જરૂર છે, અને દેશના તેમજ રાજ્યના સુધારકોમાંજે આ વિશે સરકાર, લોકજોડ, યુનિવર્સિટી, અને દેશી રાજ્યોના શૂરપતિ સાહેબોને તથા તેમના મંત્રીમંડળને વિનંતિ કરી છોડતાઓની આદર્ય દેશમાં કન્યાકૃષ્ણવણી વધારવા, તથા શાળા છોડી ગએલી તરણ બહેનોને, વિવા, તથા તેમના લાયક દુસર-છળા (સોયકમ, તથા ભરત-ગ્રંથેણ વગેરે) શીખવવાના વર્ગો સ્થાપન કરવાની જરૂરિયાત માટે આમદર્શક પ્રાર્થના કરતી જોઈએ.

જે આમ્યવંત કુટુંબોમાં શ્રીકૃષ્ણવણીનો વધારો થએલો છે તેમની

સુકીર્તિ સૂર્યના પ્રકાશની માફક પ્રસરી રહેલી છે, અને તેમને લાં સદૈવ દિવાળી-સરખો આનંદ, સંતોષ તથા સુખ નિવાસ કરી રહેલા છે.

હાલમાં અનેક પ્રકારના સુધારા કરવા જે ચલન કરવામાં આવે છે, તે સર્વ સુધારાનું મૂળ સ્ત્રીકેળવણી છે. આપણા સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષર ગોવર્ધનરામ ભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો “ગૃહ વિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી...સ્ત્રીની ઉત્તિ વિના દેશની ઉત્તિ અશક્ય છે.” માટે સર્વે વડીલ શંકુઓ અને ખડેનો! હવે આ જમાનો વાતો કરી સંતોષ પામવાનો નથી, પરંતુ દરેક વ્યક્તિએ સ્ત્રીકેળવણી વધારવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરી મહુમ પૂજ્ય પવિત્ર રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ તથા સ્વર્ગસ્થ ગંગારવરૂપ પરાયકારી બહેન જન્મનાથાઈ સમ્રાઈ વગેરેની માફક ઉમગથી ભતિશ્રમ લેવાનો છે. અને જ્યારે આપ સર્વે તરફથી સ્ત્રીઓની ઉત્તિ કરવા ભગીરથ પ્રયત્ન કરવામાં આવશે, ત્યારેજ હિન્દીઓનાં (ધણે લાગે કનેશભર્યાં) કુટુંબોનાં કટુ ક્રમી યાદ સિદ્ધિશ રાજ્યની શીતળ છાયા નીચે આ સમારમાંજ તેઓ સ્વર્ગનું સુખ અને આનંદ ભોગવવાને લાભશાળી નીનડશે. સર્વ શક્તિમાન પ્રભુને પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે કે પરમ કૃપાળુ સિદ્ધિશ સરકાર, દેશી રાજ્યના નૃપતિ સાહેબો અને આ દેશના પરાયકારી શ્રીમતો આપણને તેવો શુભ સમય સત્વર દેખાડે. મચતુ.

ગૃહદેવી.

(લેખક—ગિ. બાઈશકર ગૌરીશકર સિદ્ધારી, સિદ્ધાર, કાઠિઆવાડ.)

રાવૈયા છંદ.

જિયુ નીચું કે આજબું, વસ્ત્ર કદી જે નવ પેહેરે;
રવચ્છપણે સુંદરતા માની, પતિ ધરમાં રહે લેવે.
આબૂપણ વસોને માટે, પ્રિયપતિને નવ મંતાપે;
ધરની સંપત સમગ્ર પતિને, ગૃહ સુખસદન કરી આપે.
સદશુણરૂપ આબૂપણ વસો, શરીર પર જેના છાજે,
સદનશીલ મંતાપી બનીને, કદી જિયે રવર નવ માજે.
બ્રાતૃલાવશી અવર પુરૂષને, પ્રિય બધું સમ ગણી લેજે;
નેહ ભરી નીચી દષ્ટિથી, પતિ વિષુ પ્રિય સધાજ પેજે.

દીનપણીની દીનતા કહીયે, કોઈ પાસ નઈ નવ બોલે;
મદદ કરે સ્વામીને હરનિશ, સમજી પતિ પ્રભુની તોલે.
ધરતું કામ કરે પૂરૂં પણ, પરનિદામાં નવ ખેમે;
હરત ગુંચણ શીવણ કે ખીજું, શુભ વાચન તે લઈ બેસે.
સ્વભાન પોતે સમજી પતિનો, કંટાળો કદી નવ આપે;
આગળથી મધગુ સમજીને પતિ મરજી રૂપ કરી સ્થાપે.
આહાર નિદ્રા ઇન્દ્રિય છૂતી, પતિ પ્રભુની મેરા સેતી;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ જીવનમાં કીર્તિ લહે પોતે દૈવી.
કોષદષ્ટિથી કદી જુએ નહિ, પ્રેમદષ્ટિ સઘળામાં છે;
ગૃહલક્ષ્મી ગૃહદેવી એવી, સુખ એવી અધિકું શું છે ?

ચોકખાઈ.

(પહેલા ધોરણ માટે.)

(લેખક—મિ. અમૃતલાલ સંકરજી મહેતા, જલપુરા, ભાવનગર.)

મનહર—અમા જાણેલ, તું હોતો ચા. મારી પામે ન બેસ.

જાણીત—હા માટે ?

મનહર—તું ગંદો છોકરો છે. જો, તારો કાટ અને પોતથી ફેટલાં મેલાં છે!
વળી તારા હાથ ઉપર પણ ફેટલો બધો મેલ છે ?

શુભવંત—જુઓ ! જુઓ ! એનું દક્તર અને સ્લેટ પણ ગંદા છે.

જાણીત—મને નહાવા અને કપડાં બદલવાની આજ્ઞા થઈ તેથી ધોએલ
કપડાં નથી. પણ ફાટેલાં ક્યાં છે ?

મનહર—શુભવંત, આવા આજ્ઞા અને ગંદા છોકરા પોમે બેસવા તું ગજી છે ?

શુભવંત—ના. એની પામે બેસું તો એને આપ ને તેવી મારાં કપડાં
મેલાં થાય.

જાણીત—ભાઈઓ ! હવેથી હું આજ્ઞા રાખીશ નહિ. પણ મારે શી શી
ચોકખાઈ રાખતી તે મને કહેજો ?

મનહર—હા, સંભળ. હવેથી સ્વાચરમાં દાંતણ બગાડર ધરીને કરવું, સરીરે
ખુચ ચોળીને નહાવું, હાથમાં સાફ ગાંજનો, ગંજીમાં કરવું નહિ,
અને ગંદા આજ્ઞા છોકરા માથે રમવું નહિ.

ચુલુવંત—નવાં કપડાં પહેરવાની જરૂર નથી, પણ ધોઝેલાં અને સારાં કપડાં દરરોજ પહેરવાં જોઈએ.

છખીલ—મનહર, આજે મને માફ કર. કાલથી હું જરૂર તારા કહેવા પ્રમાણે વર્તીશ.

ચુલુવંત—મહેતાજી સાહેબે અમને ચોકખાઈ વિષે બોધઆપી કવિતા શીખવી છે. તે દિવસથી અમે વધારે ચોકખાઈ રાખીએ છીએ.

મનહર—છખીલ, તું પણ તે કવિતા વાંચજે. તેથી તને વધારે શિખામણ મળશે.

કમનસીખ ડાબો હાથ.

(લે. મિ. જે. વી. ગલ્જર, યુનિઅન હાઈસ્કૂલ, સુરત.)

ફેટલાકનું કહેવું એવું છે કે જે કામ જમણા હાથે થતું હોય તે શા માટે ડાબા હાથે કરવું જોઈએ ? શા માટે વખત નકામે ગુમાવવો જોઈએ ? તે વખત ખીજા કામમાં કેમ નહિ વાપરી શકાય ? આવા સવાલ કુદરતી છે. પ્રથમ તો ખરા લાગે, પણ જરા વિચારથી ખાતરી થાય છે કે ધણી દુનિયામાં જન્મે હાથ વાપરી શકાય છે. જેમ ડાબો હાથ વધારે હોશિયાર હોય છે તેમ તે કામ કરનાર વધારે સારો ગણાય છે.

અતુલવધી માલમ પડ્યું છે કે રેલ્વે બાંધકામ, પબ્લિક વર્કસ, ગોદી, ફરનીયર બનાવવાનાં કારખાનાં વગેરે જેમાં હાથના કામની જરૂર પડે છે, તેવાં કારખાનાંમાં ડાબા હાથથી કામ કરનાર કારીગર પોતાના ધંધામાં પોતાના ખીજા સાથીઓ કરતાં ચઢીચાતા હોવાનો ખાસ મુશુ ધરાવે છે. ક્રિકેટની રમતમાં પણ ડાબા હાથનો ઉપયોગ કરનાર વીરલો, પોતાના સામાં પક્ષને હારાવે છે. ડાબોડીઆની સાથે હરિશ્ચંદ્રમાં ફાવી જવું સહેલું નથી.

શરીરનું સમતોલપણ કરવાને જન્મે હાથનું કામ અવશ્યનું છે. આઓસોજી શીખવે છે કે ખાલુક જેમ જેમ સમતોલપણમાં કામ કરે છે, તેમ તેમ અક્ષલ વધે છે. ત્યારે ખાલુક જમણો હાથ ઉપયોગમાં લે છે, ત્યારે મગજની ડાબી બાજુ ધસાય છે અને ત્યારે ડાબા હાથે કામ કરે છે ત્યારે મગજનો જમણો ભાગ વપરાય છે. ખરૂં જોતાં દરેક હિતચાલ વખતે મગજનો અમુક ભાગ વપરાય છે; અને હિતચાલ બદલાય છે ત્યારે દર વખતે

લુદોજ સાગ ધસાય છે. અમ અને સમતોત્રપણાથી આ કામ થાય છે ત્યારે મગજનું બધારણ થવાના કાર્યને ટેકા મળે છે એટલુંજ નહિ પણ મગજ મજબૂત થાય છે.

આપણે બે પગનો સરખો ઉપયોગ કરીએ છીએ; બે આંખ સાધારણ રીતે જોવામાં વાપરીએ છીએ; અને બન્ને કાનથી સાંભળીએ છીએ. જો દરેક હાથને તેના મગજના ગોળાઈ સાથે જોડીએ તો બે હાથને સાથે કામ કરવાનું સુગમ પડે; તેમજ સ્વતંત્રપણે છુટા છુટા દરેક હાથ કામ કરે તો તેથી વધારે સાફ કામ નીવડે.

મગજ અને મન મજબૂત હોય તો વિચાર સારા ઉત્પન્ન થાય છે.

કુદરતી રીતે કેટલાંક જાળકાને અને હાથે લખવાની ટેવ પડી હોય છે તેને ઉત્તેજન આપવામાં આવે, તો માણસ હોશિયાર નીવડે. પરંતુ અને હાથે લખવાથી ગેરફાયદા નથી અને જો હોય તો-તે શું છે તે જાણવાની તરફી લેવાની દરકાર ક્યાં વિના તે જાળકના શિક્ષક, અથવા માળાપ કે વાલી તેવા છોકરાને મારે, ધમકાવે, અને જખરાધથી જખણા હાથે લખવાની કરજ પાટે, એ શું લુલ્લમ નથી? અફસોસ! ક્રમેનસીગ્ર અખો હાથ! તારે માટે એમાં કુદરતી હીલચાલની વિશદ કૃત્ય સિવાય બીજું કંઈ વધારે નથી.

ત્યારે જાળક : ખડેબલેલું લખવા માંડે છે ત્યારે અખો જખણનો વિચાર ક્યાં સિવાય બન્ને હાથનો અવારનવાર ઉપયોગ કરે છે. એક હાથનો આગળાં દુઝે છે, ત્યારે બીજો હાથ ઉપયોગમાં લે છે. જાળકને પોતાના કામમાં દરકત નહિ કળવામાં આવે, તો તે બન્ને હાથનો એક સરખો ઉપયોગ કરી શકેજ. પણ જેમ જેમ વધારે વખત જાય છે, તેમ તેમ બંને હાથ ઉપયોગ કરવાના કુદરતી કામમાં દરકતો આવી પડે છે, અને છેવટે ફક્ત એકજ જખણા હાથે દરેક વખતે કામ કરવાની ટેવ પડી જાય છે. પોતાના બીજા સખળા નાના મિત્રો જેઓ આખ્યાસમાં આગળ વધેલા હોય છે તેઓને જખણા હાથે લખતા જુએ છે, અને તેમ કરવાને પોતે પણ લલચાય છે. કેટલાક નાના મિત્રોને એમ વાતો કરતાં સાંભળે છે કે “ના, લાઈ, અને હાથે નહિ લખાય.” કેટલીક વાર વર્ગના બીજા છોકરાઓના ટોક્વાથી અથવા શિક્ષકના પારંવારના દુકમરૂપી દખાણથી એક હાથ વાપરવાની જરૂર પડે છે. વળી કેટલાકને તો માળાપ તરફથી જખણા હાથે

લખવાની ફરજ પડે છે, આવા સંજોગમાં કુદરતી રીતે ગાથા હાથનું કામ કરનાર બાળકને બહુ દુઃખ વેઠવું પડે છે.

બાળકને ડેળવવવાનું કામ છેલ્લામાં છેલ્લા અને સૌથી ઓછ પગાર વાળા લુવાનીઆ શિક્ષકને સોંપેલું થાય છે. તે શિક્ષક ન્યારે દાઢાં એક બાળકને ગાથે હાથે લખતાં જુઓ, ત્યારે તે બાળકને પોતાના ટેબલ પાસે બોલાવી સોદીથી અથવા આપણ કે આંકણીથી તે બાળકના ગાથા હાથનાં આંગળા ઉપર મારે છે એવા દાખલાઓ બનેલા છે. આંગળાં દુઃખે ત્યાં સુધી તો બાળક બિચારું પોતાના જમણા હાથનો ઉપયોગ કરે. વળી થોડા વખતમાં શિક્ષકની નજર ચૂકતી ગાથા હાથથી લખવાનું ચાલુ રાખે. આટલું દુઃખ વેઠવા છતાં પણ હસીકાં બાળક ગાથા હાથથીજ કામ કરે છે અને તે, લખવા ઉપરાંત હાથથી ચતાં બીજાં બધાં કામમાં ગાથા હાથનોજ ઉપયોગ કરે છે. એવા ગાથા હાથના કામ કરનારને પૂછવાથી માલમ પડે છે કે જમણા હાથથી લખવાની ફરજ પાડવા બચપણમાં બહુ વેઠવું પડેલું છે.

કેટલાક મોટી ઉમરના યામ છે, છતાં ગાથે હાથે લખે છે. તેમાંનાં એક ગાથા હાથથી ફોણ કાઢનાર અંગ્રેજ નિશાળનો છોકરો પોતાને પડેલી મુશીમતનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે “મારા સાહેબ! મને મારા આંગળાં પર માર પડેલાં એટલુંજ નહિ, પણ ગાથા હાથની મૂડી વગાવી તે મૂડીની ઉપર ફરતો રૂમાલ વીંટીને મજબૂત ગાંઠ બાંધવામાં આવતી, અને જમણા હાથ લખવાને માટે જૂદો રાખતા.”

એ કેટલો જુઝમ ! એમ કરવાથી મગજ શક્તિની ખીલતી કળી દબાઈ જાય છે. તે નુકશાનીના બોગે આગળ જતાં બાળક બીકણુ અને કમ અક્ષય થઈ જાય છે. તે એટલે સુધી કે પોતાની પાસે થઈ શિક્ષકને ફરતા ફરતા જુઓ કે પોતાના કામમાંથી ચોંકી, તેની તરફ નજર રાખે છે. રખેને કેટકાવે ત્યારે માર ઝીલવાને અથવા શબ્દો સાંભળવાને જણે આગળથી તૈયાર રહેવું એવું સમજતાં હોયને !

શક્તિ અને ગતિનાં હથિઆર બે હાથ છે. તે છતાં એકજ હાથે કામ કરવું એ બૂલ છે. બાળકોને મરજીમાં આવે તે હાથ વાપરવાની ટેવ પડવા લીધી હોય, તો આગળ જતાં જન્મે હાથ સરખી સહેલાઈથી વાપરી ચક્રાર્થે એટલુંજ નહિ પણ વખત અને પૈસાના બચાવની સાથે ધણું સરસ કામ કરી શકશે. ગાથા હાથે દાખી લખવાને છોકરાઓને ફરજ પાડવાથી જમણા

૭. હાથના લખાણ પર સારી અસર થાય છે. ઉંમરે યુગેલા માણસો પંજુ ખંતથી મટેનત કરે, તો ગમે હાથે લખનાં શીખી શકે છે. સારા અક્ષરો લખવાને શક્તિવાન થવાને ખાસ ઉંચી જાતની અદિઆતી ક્ષુદિ અથવા હોશિઆરીની જરૂર નથી.

દિવાલ પરના ધડીઆળને લેવલ પર ઓળખે ગોઠવવાની જરૂર છે. જે બરાબર નહિ ગોઠવાયું હોય તો તે બરાબર ચાલતું નથી અથવા થોડા વખતમાં બંધ પડે છે. આપણું શરીર એક યંત્રરૂપ છે અને આપણા હાથ તે યંત્રના હાથ છે. જેમ ધડીઆળના યંત્રને દિવાલ પર બરાબર ગોઠવવાની જરૂર પડે છે, તેમ આપણા - શરીરરૂપી યંત્રને પોતાનો હાથ વાપરવાને સરજતાની જરૂર છે; અને તે પ્રમાણે જે શરીરને બરાબર ગોઠવું હોય અને હાથને સરજતાથી હામવા દીધો હોય તો ગયા કે જમણા હાથથી સારા અક્ષર લખાશેજ.

૩. રા. ટ્રેનિંગ ફાલેજની સને ૧૯૧૭-૧૮ ની વાર્ષિક પરીક્ષામાં અપાઓલાં ઇનામ તથા મેડલો.

શિક્ષણ માટેના હોમ મેડલો.

૧ મોતીલાલ મનસુખરામ બેટી (રૂપાનો).

૨ વડવભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ (કાંસાનો).

શુજરાતી લાખા માટેનો મહીપતરામ મેડલ.

વડવભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ.

૩. ૧૫ નું ચેટ્ટરીદસ પ્રાઈઝ.

(એકદરે પહેલે નંબરે ખાસ ચનાર માટેનું.)

વડવભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ.

૩. ૧૨ નું રોઈંગ માટેનું જામદસ પ્રાઈઝ.

દિવાલિમ દાદાભાઈ પટેલ.

૩. ૯ નું સંગીત માટેનું જામદસ પ્રાઈઝ.

રમાસંકર મેલાભાઈ બેટી.

ગુજરાત કેળવણીમંડળ.

નવાં સ્થાપવાનાં ૫૦ વાંચનાલયો.

નીચેના નિયમો પ્રમાણે આજ સુધીમાં ગુજરાતના પાંચે જિલ્લામાં મળીને ૫૭ વાંચનાલયો સ્થાપવામાં આવ્યા છે. આવતા જુન માસની પહેલી તારીખથી બીજાં ૫૦ વાંચનાલયો તેજ નિયમાનુસાર સ્થાપનાનું નક્કી થયું છે. પ્રજાવર્ગની જાણ માટે તે નિયમો નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવેછે:-

લગભગ એક હજારથી બે હજાર વસ્તીવાળાં ગામ, જ્યાં હજુ સુધી પુસ્તકાલયની સ્થાપના થઈ ન હોય ત્યાં ટ્રાંટ-ઇન-એડ ના ધોરણે મદદ આપી પુસ્તકાલય સ્થાપના કરાવવામાં સહાયમૂલત્ત થવું એ ઉદ્દેશ કેળવણી મંડળની વ્યવસ્થાપક કમિટીએ રાખ્યો છે. લગભગ અડધી રકમ ગામના ગૃહસ્થો એકઠી કરે, અને અડધી મડળ ખાસ એકઠા કરેલા ફંડમાંથી આવે એ પ્રમાણે વાર્ષિક રૂ. ૩૦ સુધીના ખર્ચે પુસ્તકાલય ચલાવવું.

(૧) ગામ લોક રૂ. ૧૫) પદર એકઠા કરી મડળના સેક્રેટરીઓને મોકલી આપેથી તેમાં બીજા રૂ. ૧૦) ઉમેરી. તથા વર્તમાનપત્ર વાળાઓ પાસેથી છટ મેળવી, લગભગ રૂ. ૨૫ થી ૩૦ ની વિંમતનાં વર્તમાનપત્રો તથા માસિકો પૂરાં પાડવામાં આવશે. આ પ્રમાણે દર વર્ષે ચાલુ રાખવામાં આવશે.

(૨) વર્તમાનપત્રો તથા માસિકો મડળ તરફથી પર્ગદ કરવામાં આવશે, પરંતુ પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થાપક મડળની સલાહથી તેમ કરવામાં આવશે. દેશની ચાલુ રાજકીય, સામાજિક વગેરે સ્થિતિનું જ્ઞાન મળે તેવાં વર્તમાનપત્રો તથા માસિકો પર્ગદ કરવામાં આવશે. જિલ્લાના મુખ્ય શહેરનું એક પત્ર જરૂર લેવામાં આવશે.

(૩) પુસ્તકાલયની સ્થાપના તેજ ગાયના ૩ થી ૭ પ્રતિબિંદિત ગૃહસ્થોનું મડળ કરે અને તેમણે દરેક વાર્ષિક રૂ. ૧) એક લાઇબ્રરીના ફંડમાં આપવો. મડળ પોતામાંથી એકને સેક્રેટરી નીમશે અને કેળવણી મંડળને તેઓ દર ત્રણ માસે જાણેલા ફારમ ઉપર રીપોર્ટ મોકલશે.

(૪) આ પુસ્તકાલય મંદિત વાપરવાનો હક ગામના દરેક સ્ત્રી પુરુષને રહેશે.

(૫) દરેક પુસ્તકાલયનું નામ “ ગોખલે પુસ્તકાલય ” રાખવું.

(૬) કોઈ પણ કારણથી આ પુસ્તકાલય બંધ પડે તો વર્તમાનપત્રોની શરૂઆત ઉપર ગામ સમસ્તનો દરેક રહેશે.

(૭) આ મંબંધી તમામ અરજીઓ અમદાવાદમાં દાદાભાઈ ક્રીલાઈમિરીને સરનામે ગુજરાત કેળવણીમંડળના સેક્રેટરીઓને મોકલવી. તે અરજીના જવાબમાં જે જાપેલું થયેલ મોકલવામાં આવે તેમાં માગેલી વિગતો ભરીને રૂ. ૧૫ ની સાથે તે મોકલી આપવું.

કેળવણીખાતાની જાહેર અધારો.

(ઉ. ભા. ના. મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૩-૪-૧૮ ના હુકમ નં. ૧૨૧ ઉપરથી.)

(૧) 'અનવારલ અખલાગ' અને (૨) 'ઇનશાઈ-નૂર અહમદ', એ બે ઉર્દુ ચોપડીઓની કિંમત મે. ડિરેક્ટર સાહેબની રજાથી વધારી અનુક્રમે ૧૨૨ અને ૭ આના કરી છે.

(ઉ. ભા. ના. મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૫ મી એપ્રિલ ૧૯૧૮ હુકમ નં. ૨૫૨ અને ૨૫૫ ઉપરથી.)

મિ. પ્રેમચંદ્ર કરમચંદ સાહેબ દ્વારા "સરલ દેશી નામાની પદ્ધતિ" ની કિંમત ૩ આના ૬ પાઈ હતી તે વધારી ૪ આના ૬ પાઈ કરવા અને સવસાહેબ મોગીલાલ પ્રાણવધનદાસ દ્વારા "દેશીહિસાબ ભાગ ૧" ની કિંમત ૧ આનો અને ૩ પાઈ હતી તે વધારી ૧ આનો ૬ પાઈ કરવા મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મંજૂરી આપી છે.

ઉપર જણાવેલી બંને ચોપડીની જે નથી આવૃત્તિ કાઢવામાં આવે તેની કિંમતમાંજ વધારો કરવાની રજા આપવામાં આવી છે. સામાન્ય વખતમાં જાપેલી આ ચોપડીઓની નકલોની કિંમતમાં વધારો કરવાનો નથી.

(ઉ. ભા. ના. મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨-૪-૧૮ ના હુકમ નં. ૧૩ ઉપરથી.)

વર્નાક્યુલર ફાઈનલ પરીક્ષા. ઉત્તર ભાગ.

તા. ૨૪ મી જુન ૧૯૧૫ ના મુજબ મર્ચનમેન્ટ ગ્રેડેટ ભાગ પહેલાના ૧૯૨૧-૧૯૨૪ મે પછી તા. ૧૪ મી જુન ૧૯૧૫ ની કેળવણીખાતાની

જાહેરખબર નં. ૧૭૩૮ જ પ્રમાણે સને ૧૯૧૮ ના સપ્ટેમ્બર મહીનામાં લેવાની વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા માટે નીચે જણાવેલી ચોપડીઓ મુકરર કરવામાં આવી છે.

૧. ભૂમિતિ—ગુજરાતી નિશાળો માટેની ખાતાની ‘નવી ભૂમિતિ’—
આયોગિક ભૂમિતિ—ખંડ ૧ પૂરો, સિદ્ધાંત ભાગ—ખંડ ૨ અને ૩ નાં પ્રમેય અને કૃત્યો તે ઉપરના સહેલા પ્રશ્નો સાથે.

૨. ગુજરાતી—અ. ખાતાની સાનમી ચોપડી (મુધારેથી આવૃત્તિ.)

ક. તેમાં ૩૨, ૩૬, ૪૦, ૪૪, ૪૮, ૫૧, ૫૩ અને ૫૫
મા પાઠમાં આપેલી કવિતાઓની ૩૦૦ લીટીઓ (સમજુત
અને સુખપાઠ સાથે.)

૩. ઉર્દુ—અ. ઉર્દુ મિડલ કોર્સ ભાગ ૨ પંજમ-પૃષ્ઠ ૮૫ થી ૧૮૭.

ક. સુસદગ્ગે હાલી—૨૧૦ માં છપાયા શરૂ કરી ૫૦ છપા અથવા
૩૦૦ લીટીઓ.

તા. ક. તા. ૩૦-૮-૧૭ ના મુંબઈ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટ ભાગ ૨ ના
૧૩૫૬ મે પાને મધ્યભાગ માટે જે મરાઠી ચોપડીઓ જાહેર કરેલી છે,
તેજ ચાણા મધ્યમ્યજે એસનાર ઉમેદવારો માટે છે.

ઉ. ભા. ના એ. ઇ. ની ઓફિસ, અમદાવાદ. } (સહી) D.S. Sawarkar
તા. ૧૨ મી ઓક્ટોબર ૧૯૧૭. } ઉ. ભા. એ. ઇ.

વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા.

ઉત્તર ભાગ.

નં. ૧૨૦૪૯, અને ૧૯૧૭-૧૮.

તા. ૧૮ મી ઓક્ટોબર ૧૯૧૭ ના મુંબઈ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટ ભાગ
૨ ના ૧૬૬૬ મે પાને આ ઓફિસની તા. ૧૨ મી ઓક્ટોબર ૧૯૧૭
ની જાહેર ખબરમાં સને ૧૯૧૮ ના સપ્ટેમ્બરમાં લેવાની પરીક્ષા માટે જે
પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, તેજ પુસ્તકો સને ૧૯૧૮ ના એપ્રિલ મહીનામાં
લેવાની વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા માટે પણ રાખનામાં આવ્યા છે.

ઉ. ભા. ના એ. ઇ. ની ઓફિસ, } મહી D S. Sawarkar
અમદાવાદ. તા. ૧૫-૩-૧૮. } ઉ. ભા. એ. ઇ.

૪ (ઉ. ભા. ના મે. એ. ધ. સાહેબના તા. ૧૦-૪-૧૮ ના હુકમ નં. ઉપરથી.)

જાહેર ખબર નં. ૪૩૬. x

આ ઉપરથી સર્વેને જણાવવામાં આવે છે કે મેસર્સ ચીમનલાલ સુનીલાલ અને કંપનીએ સને ૧૯૧૭ ના સપ્ટેમ્બરની ૪ થી તારીખની જાહેર ખબર નં. ૬૭૬૫ માં જણાવેલી સરતો પ્રમાણે ખાતાની ગુજરાતી ચોપડીઓ પ્રસિદ્ધ કરવાનો કોન્ટ્રાક્ટ લેવા નામુથી જતાની છે, તેથી નામદાર સરકારે નીચે આપેલી ખાતાની ગુજરાતી ચોપડીઓ તૈયાર કરવા, પ્રસિદ્ધ કરવા, જથ્થાબંધ રાખવા અને વેચાણ કરવા માટે સુરત, નાણાવટમાં આવેલા મેસર્સ કરસનદાસ નારણદાસ અને સન્સને દરેક વર્ષ માટે કોન્ટ્રાક્ટ આપ્યો છે.

અનુક્રમ નં.	ચોપડીનું નામ.	દરક નકલની કિંમત.
૧	ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ	૩. આ. પા. ૦-૨-૩ #
૨	નીતિસાર ભાગ ૧	૦-૭-૩
૩	અંગ્રજી	૦-૧૨-૬
૪	ભૂગોળ વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો ભાગ ૧	૦-૩-૦
૫	” ” ભાગ ૨	૦-૭-૬ #
૬	લેખપદ્ધતિ	૦-૩-૦
૭	અક્ષરગણિત	૧-૧૦-૦
૮	પદ્યનિગાન	૦-૧૪-૦
૯	રસાયનશાસ્ત્ર	૦-૫-૦
૧૦	ભારતીય જિલ્લાની ભૂગોળ	૦-૪-૦
૧૧	ખેડા ” ”	૦-૪-૦
૧૨	અમદાવાદ ” ”	૦-૪-૦
૧૩	સુરત ” ”	૦-૪-૦
૧૪	પંચમહાલ ” ”	૦-૪-૦
૧૫	ભાવનગર ” ”	૦-૧-૬
૧૬	ખેતીના પાક ભાગ ૧	૦-૦-૬
૧૭	” ” ભાગ ૨	૦-૧-૦

x સને ૧૯૧૮ ના એપ્રિલના ચાળાપત્રના અંકમાં ૧૨૭-૧૨૮ મે પાને પ્રસિદ્ધ કરેલી જાહેર ખબર નં. ૧૦૯૧૧, આ જાહેર ખબરથી જે થએલી ગણુની.

૧૮	” ” ભાગ ૩	૦—૧—૬
૧૯	ગુજરાતી કાવ્યદોહન	૦—૧૪—૦
૨૦	દેશીનામાંની પદ્ધતિ	૦—૩—૯
૨૧	પદાર્થપાઠ શીખવવા માટે સૂચનાઓ	૦—૧૨—૯
૨૨	અશ્વપરીક્ષા	૦—૭—૦
૨૩	પશુના ઔષધનું સાસ્ત્ર	૦—૭—૦
૨૪	શારીર અને મન્દિરચિકિત્સાનસાસ્ત્ર	૦—૮—૦
૨૫	કેળવણીપ્રકાર	૦—૫—૦
૨૬	નર્મગદ્ય	૧—૮—૦
૨૭	ખાળમિત્ર	૦—૭—૦
૨૮	નવી ભૂમિતિ ભાગ ૧	૦—૯—૬ *
૨૯	નવી ભૂમિતિ ભાગ ૨	૧—૨—૬

૨. ૩. ૨૫ અથવા તેથી વધારે રૂપીઆનાં પ્રુત્તકો ખરીદનારને કંપની

સેક્રેટરી દશ ટકા લેખે વટાવ કાપી આપશે.

* લગાડને લીધે વધારેલી કિંમત.

૧૦ માં એપ્રિલ, ૧૯૧૮.

(સહી). A. M. Divanji.
 ઉ. ભા. એ. ઇ. ના પર્સનલ એસિસ્ટન્ટ.
 ઉ. ભા. એ. ઇ. ની વતી.

જાહેર ખબર.

વિનંતિ—ગુજરાતી નિશાળોના ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડના મહેતાજી
 ઝા, તથા માળાપને વિનંતિ જે તેમણે પોતાનાં અધ્યક્ષ હોકરાઓને
 મુંબઈ, તારદેવમાં વિક્ટોરીઆ અધ્યાપનામાં ભણવા મોકલવા, જ્યાં તેમને
 વાંચવાલખવાનું, હિસાબ તથા નેતર અને દરજી કામ, તેમજ સંગીત મદત
 શીખવવામાં આવે છે. વળી જ્યાં રહેવાની, ખાવાની તથા કપડાંની ખર્ચ
 મદત મોકલવું સરકારકમિટી કરે છે. વળી અધ્યક્ષ હોકરાઓને તેમનાં
 મા, બાપ અથવા વાલી પોતાનાં માણસો સાથે આ શાળામાં દરરોજ
 ભણવા મોકલી શકશે.

પ્રિન્સિપલ, નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ.

એલ. એમ. એન્ડ એસ.

દેશીનામું—કિંમત રૂ. ૦/૩

રફલો અને કોલેજોમાં ટેકસ્ટ બુક કેવળ સસ્તું. અમદાવાદ ચી. સુ. કં.
છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ, દેશીનામાગાળા, પડોદરા.

આથમિકે શાળાના શિક્ષકોને ખાસ ઉપયોગી.

થોડા ખર્ચે પદ્ધતિમર અંગ્રેજી શીખવા ઈચ્છતા હો તો ‘અંગ્રેજી
શિક્ષક’ ખરીદો કિંમત ફક્ત ૭ આના છે.

લખો:—દયાશંકર ભાઈશંકર શુક્લ. ડે. સોનીફળીઆ,—મુરત.

ડિક્ટેશન શીખવા શીખવવાનું અપૂર્વ સાધન !!!

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ભા. ૧. ૨. ૩.

ખાખપોથી તથા પહેલી, બીજી, અને ત્રીજી ચોપડીના, દરેક
ભાગના બે આના. કમિશનમાં પુષ્કળ લાભ.

ધોરણવાર “સુખગણિત શિક્ષક” ભાગ ૧ થી ૬. શુજરાતની
સાઠ જુગોળની પ્રતોત્તર માળા-દોઢ આનો.

કર્તા—છગનલાલ મોતીરામ શાહ, ગાહપોર —મુરત.

બુકસો અને ડ્રાઇંગ સ્ટેશનરીનો મોટો જથ્થો.

ટેકમ બુક, નાના મોટા નકશા, ડોપી બુક, કારી તથા જાપેલી
ધોરણવાર સચિત્ર ડ્રાઇંગ બુક, દેશીઆંક, એકમરસાઇઓ, પરીક્ષાની
નોટા, ગ્રૂપ રજિસ્ટરો, ડિક્શનેરીઓ, ધાર્મિક પુસ્તકો, ઈંગ્લિશ શુજરાતી
અર્થની નોટા, સ્ટેશનરી, ચેન્સલો, રમર, કુટ, સ્ટીલો, હોલરો, પોષીઓ,
કંપાસ બોક્સ, વગેરે—ડ્રાઇંગને લગતા મધ્યો મામાન દરેક રંગની સાદી
વગેરે. છુટક તથા જથ્થામય લેનારને ભરપૂર કમિશન મળશે. બહારના
આર્ડર તુરત વી. પી.થી મોકલાશે.

લખો:—ગુખલાલ નાથાલાલ શાહ.

શુકસેલર, સ્ટેશનર, રીવીરોડ, કુવારા પામે—અમદાવાદ.

ધન મેળવવાનું ઉત્તમ સાધન.

હુન્નર પ્રકાશ.

આ અતિ ઉપયોગી પુસ્તકમાં ૧૦૦૦ હજાર હુન્નરો, દરેક દરદીના અમલદારક ઇલાકે, મેન્ડો, વિલાયતી સાબુઓ, દરેક જાતના રંગ, રે-ગાના, અતરો, અર્કો વગેરે વગેરે જનાવવાની ધણીજ સહેલી રીત છે. વિશેષ ખાત્રી વાંચવાથી થશે. કિંમત રૂ. ૧, પોષ્ટેજ ભુલું.

મુલક મરાહુર જામનગરનો પ્રખ્યાત

શુદ્ધ સાચાં મોતીનો સુરમો.

આંખોના નાશકિત ઝાકટરો, હકીમો અને વૈદ્યોએ અમારા સુર-માને પશ્ચીક દોરપિટલો, ડીસ્પેન્સરીઓ અને દેશી દવાખાનાઓમાં આંખના જુદી જુદી જાતનાં અસંખ્ય દરદીઓ ઉપર ધણીજ ફત્તેહમંદીથી વાપરી ઉત્તમ સર્ટીફિકેટો આપેલાં છે.

આ સુરમો વાપરવાથી આંખના અસંખ્ય દરદીઓ ફત્તેહમંદ થયા છે. એક વખત ખાત્રી કરવા અરજ છે.

કિંમત નંબર ૧ તોના ૧ના રૂ. ૪). નંબર ૨ રૂ. ૧૧. નંબર ૩ રૂ. ૧૧ અને નંબર ૪ રૂ. ૧૧.

છરણાધ ઇશમાલજી અતરીઆ.

પ્રથમખબર—જામનગર.

“શિક્ષણસાહિત્યો.”

આ કાર્યાલયમાં શાળાઓ અને કોલેજોને ઉપયોગી ભૂગોળ, ખગોળ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, રસાયણ, ગણિત, હસરત, કવા-ત, રમત, કિન્ડરગાર્ડન મોન્ટેસરી અને સ્લોઈડ સિસ્ટમ વગેરે તમામ પ્રકારનાં સાહિત્ય જેવા કે સૂર્યમાળા, પૃથ્વીના માળા, અંદાની ક્ષયચૃદ્ધિ, નકશા, ટીટીફ-મૉપ્સ, યંત્ર ક્રિયાઓનો સેટ, સંગ્રહસ્થાનનાં ધોરણવાર બોર્ડઝ, મોખજેક્ટ લેસન બોર્ડઝ, ધંધાના હથિયારની પેટીઓ, ઝલ બોક્સીઝ, વગેરે વેચવામાં આવે છે. વિશેષ હકીકત ટે અમારું પ્રાર્થસ લિસ્ટ મફત મંગાવી વાંચો.

કાર્યાલય છગનદાસ પટેલ,

મનેજર—શિક્ષણસાહિત્ય કાર્યાલય,
નાંદોલ. અમદાવાદ—પ્રાંતીજ રેલ્વે.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય થીક પડેલ,

સૃષ્ટિજ્ઞાન (ત્રીજી આવૃત્તિ).

ધોરણ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ની વાંચનમાળાના ત્રીજા ભાગના વિદ્યાર્થી પાઠોનું પ્રત્યેક રૂપે સંપૂર્ણ વિવેચન પ્રે. રા. દે. ડા. ના શિક્ષકોને મેડલ મેળવેલા બે સીનીયર માસ્તરો પાસે તૈયાર કરાવેલા ધણા ઉપયોગી અને પ્રશંસાપાત્ર થયા છે જેની ખાત્રી દુ.દ. સમયમાં ત્રીજી આવૃત્તિ બદલ પડી તે છે તેમજ વ. ફા. અને પ્રાવેશિક પરીક્ષાના ઉમેદવારની ઉપરાઉપરી માગણી થવાથી અમારે

સૃષ્ટિજ્ઞાન યા વિદ્યાના પાઠો.

ઉપરનાજ શિક્ષકો પાસે સરળ ભાષામાં પ્રત્યેક રૂપ તૈયાર કરાવી બદલે પાડ્યા છે. જેમાં સાનમી ચોપડીના વિદ્યાર્થી પાઠોનું સંપૂર્ણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તથા પરીક્ષામાં પૂછાતા સવાલોનો પણ સંચલે કરવામાં આવ્યો છે, જેથી એના અભ્યાસ પછી ઉપર જણાવેલી પરીક્ષાઓમાં આ વિષયમાં નાપાસ થવાનો બીજકુલ સંભવ છેજ નહિ. વધારે પ્રશંસાની જરૂર નથી. શુક મંગલો જોવાથી ખાત્રી થશે. કિંમત રા. ૪-૬ જમ્યા બંધ લેનારને. સાઈ કમીશન. ધોરણવાર કિંમત નીચે મુજબ.

ખાજોપયોગી પ્રત્યેક રૂપે સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાન ધો. ૧ જુ.	(આ. ૧)	કિંમત રા. ૦-૧-૬
ધોરણ ૨ જુ.	(આ. ૩)	૩ ૦-૧-૦
ધોરણ ૩ જુ.	(આ. ૩)	૩ ૦-૨-૦
ધોરણ ૪ જુ.	(આ. ૩)	૩ ૦-૨-૦
ધોરણ ૫ જુ.	(આ. ૨)	૩ ૦-૨-૬
ધોરણ ૬ જુ.	(આ. ૨)	૩ ૦-૨-૬
ધોરણ ૭ જુ.	(આ. ૧)	૩ ૦-૪-૬
પ્રત્યેક રૂપે સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાન (ધો. ૫)		૩ ૦-૨-૦
	(ધો. ૬)	૩ ૦-૩-૦

કમિશન ટકા રૂપે આપવામાં આવશે.

પત્ર વ્યવહાર નીચેને સરનામે કરા:- મણિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય

શુક્રમેલર એન્ડ પબ્લીશર-મું. પેટલાદ (વાયા આણંદ)

તા. ૬.-આ ઉપરાંત ધોરણવાર તોટો પણ અમોએ પ્રગટ કરી

કાઠીઆવાડના મે. પો. એજન્ટ સાહેમે હુ. નં. $\frac{1023}{39-3-13}$ થી
એજન્સીની સર્વ સ્કૂલોમાં ઈ. લા. માટે મંજૂર કરેલી. ડ્રોઈંગ
માન્ટગે ઉત્તમાન બચત તથા મોહનતસિક ગણાએ બનાવેલી.

ધોરણવાર ડ્રોઈંગ બુકો-સંચિત્ર.

(કચ્છ, ગલ્લદોટ, લુનાગઢ, વતમનગર, ગોંડલ, પોરબંદર, ધાંગધા,
પાલીનાણા, વગેરે એટલામાં ટેકન્ટ તરીકે નિથાળોમાં આવે છે.)

નવા ધોરણોમાં જણાવેલા ડ્રોઈંગ તથા પર્સપેક્ટીવના ધોરણવાર
ક્રમને ધરાવતર અનુમતી સાદા ભૂમિતિ ડ્રોઈંગ સાથે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ
શિક્ષકોને ઉપયોગી છે ધોરણવાર કિંમત.

પ્રાથમ વર્ગ ૩. ૦-૦-૬. ધા. ૧ હુ. ૩. ૦-૦-૬. ધો. ૨ હુ.
૩. ૦-૨-૦. ધો. ૩ હુ. ૨. ૦-૧-૦. ધો. ૪ હુ. ૨. ૦-૧-૦. ધો. ૫ હુ.
૨. ૦-૧-૬. ધો. ૬ હુ. ૨. ૦-૧-૬. ધો. ૭ હુ. ૨. ૦-૨-૦.

મહુમ રા. બ. લાલશંકર ઉમીઆશંકર ત્રવાડીકૃત.

અંકગણિતનાં મૂળતત્ત્વ.

શહેર તથા ગામડાંની સ્કૂલોના નવા ધોરણોને અનુસરી એ. રા. ટ્રેનિંગ
કોલેજના શિક્ષક રા. રા. મનમોહનદાસ દલપતરામ દલાલ બી. એ.
એમલે આશ્રયશાળાઓનાં ધોરણોને પણ ઉપયોગી થાય તેવા સુધારા કરેલી
આ ગણિતની નવી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ છે તે સર્વે સ્કૂલોમાં
ચલાવવા માટે મે. ડિરેક્ટર સાહેબે નં ૧૬૪૬૭ તા. ૧૭-૨૮-૧૫ થી
મંજૂરી આપી છે. કિંમત સાડા સાત આના.

ગુજરાતની સામાન્ય સૂચોળ.

કાઠીઆવાડ માટે ખાસ કાઠીઆવાડ આવૃત્તિ છુદીજ બનાવી છે.
ઘણા સુધારા પધારા મધેની યાંગમી આવૃત્તિ. કિં. અઢી આના.

જેમાં પ્રાકૃતિક, મનઃશાસ્ત્ર અને ઔદ્યોગિક સામાન્ય દળક્રોડ ઉપરાંત
સુંદર ચિત્રો અને ચાર નકશાઓ છે, તેનાં એક ૭ રંગથી રંગિત છે.
જીવનલાલ અમરશી મહેતા, ટે. પીરમશાહ રોડ-અમદાવાદ.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની પ્રુક્રેસર્સ-કાલમહેવી રોડ-મુંબઈ. સુંદી કાલેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો.

	રૂ. આ.
સરસ્વતીચંદ્ર બાગ ૧, ૨, ૩, ૪	૮-૧૨
વેદકાન્ત બાગ ૧, ૨, ૩...	૬-૮
બહુશી બાગ ૧ થી ૬	૬-૮
નીલમ-ભાલુક બાગ ૧ થી ૮	૬-૦
મંદુરી બાગ ૧-૦ (સચિત્ર નવનકયા)	૩-૦
વૈદ્યવિજ્ઞાન ચક્ર વાલ્યુમ્સ ૧-૨	૧૫-૦
નૌત મેદેનત (સ્માઈલ કૃત રોલ્ડ દેક્કન બાપાતર)	૩-૮
ગુજરાત સર્વ સંગ્રહ	૨-૦
પતિત્રના સતીઓ (સચિત્ર)	૨-૪
આરીની સાળી	૧-૧૨
ગુજરાતની ન્હીની વાર્તા	૧-૧૨
શરયાદત મોલ એન્ડન, બોમ્બે અને બીજાં	૧૨-૦
એન.આઈ.આઈ.ત મીકનીકલ એન્ડનીયરનો મહત્વાકાંક્ષી	૭-૦
કમર્સીયલ કેલેન્ડર યાને હાંડી	૨-૮
વેદપારી પંચાંગ	૨-૦
ગુજરાતી ચાલેતા કાચા પાક	૨-૦
તોલના હીસાબની ગાપડી	૩-૦
ખસો વર્ષનું પંચાંગ	૧-૮
કેનેનેસન ગ્રુપીક ગાઈડ	૧-૧૨
ગ્રાફ્ટ ગુજરાતી ઇંગ્લીશ ડિક્શનરી	૧-૧૨
ગ્રાફ્ટ ઇંગ્લીશ ગુજરાતી ડિક્શનરી	૩-૪
હેન્ડી ગુજરાતી ઇંગ્લીશ ડિક્શનરી	૧-૦
વહુને શીખામણ	૧-૦
શીશુ ગાદાલ યાને દૈવત (બુદ્ધ રસદાયક નવલકથા)	૨-૦
(દેવી જરણાઈ એન્ડ પટેલ)	૨-૦
ખુણસરત ગાકાર	૧-૮
સોઈ એકનના નિબંધો	૧-૮
દીક્ષીની સુલતાના રજવાજેમ	૮-૦
કાવલનો શિક્ષક	૭-૮
ગુજરાતી સ્ત્રીવીય પ્રેસીન્ટેશન	૬-૮
ગુજરાતી એરેબીયન નાઈટસ	૬-૮
વાલિમકી રામાયણ	૬-૮

	રૂ. આ.
કથા સ્થિતિ ચાર વોલ્યુમ્સ ૧-૨	૫-૦
પ્રેમીકવ એરોસોઇઝ (દોમી-ચાર કૃત)	૩-૮
ગદ્યસંલિત	૧-૦
તેલપ્રમા- (નવલ કથા)	૧-૧૨
કસ્તુરિયા	૧-૨
રત્નપ્રિયંત	૨-૦
નવી જાગી	૧-૪
ગેલા વાચીનું કુટુંબ	૧-૮
ઇન્ડિયો ઇતિહાસ	૧-૦
વનસ્પતિસાસ	૫-૦
ચરક સંદિતા વોલ્યુમ પહેલું	૫-૦
" " વોલ્યુમ બીજું (છપાય છે)	૫-૦
ધનવાન	૨-૦
બારીસ્ટરની બેરી	૨-૦
સાતિપ્રિયા (સચિત્ર નવલકથા)	૨-૦
નિર્જની અથવા વરવેલી	૨-૦
વનિતા	૨-૦
કુમ્ભ ક્લા (નોવેલ)	૨-૦
અનન્ય વિષ (સચિત્ર નવલકથા)	૫-૦
માનવસાસ અથવા મરેતઃ વિદ્યા અને મુખ સાયુષિક સાસ	૫-૦
પ્રેમીકવ સાઈકોલોજી (દોમી-ચાર કૃત)	૩-૮
ઉવસીકૃત રામાયણ મૂળ વર્ણ	૫-૦
ગુજરાતી સાપાતર	૨-૦
મુખવશણ સામ્ય	૧-૪
દાજ બાગનાં સાદસ કમો	૧-૮
નિરોધ હેમકલા (સચિત્ર નવલકથા)	૧-૮
બહાદુર ક્વો અને અનાય તારા	૧-૪
બહાદુર નો અને પ્રમાદ કુદરી	૧-૦
કવિતા પ્રવેશ	૧-૮
ગાય માધુરી	૧-૮
સોજાની મહત્તા	૧-૮
મણી અને મોદન અથવા વાચ્યહીત બાઈ જેડેન	૨-૦

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની પ્રુક્રેસર્સ.
કાલમહેવી રોડ-મુંબઈ.

પુસ્તક પેઠમું.

અંક ૬૭

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

જુન, જુલાઈ અને ૧૯૧૮.

વિષય.	અનુક્રમશીલકા.	પૃષ્ઠ.
૧. પ્રારંભિક નોંધ	૧૬૧-૧૬૨
૨. પાઠ્ય નોંધ	૧૬૩-૧૬૮
૩. ચારિત્ર્ય એક રચના	૧૬૫-૧૬૬
૪. ચિત્રકળા નિબંધતાના માર્ગ	૧૬૭-૧૬૮
૫. નીતિસિદ્ધાંત	૧૬૯-૧૭૦
૬. ઔરંગઝેબ	૧૭૧-૧૭૨
૭. જુના સહાય	૧૭૩-૧૭૪
૮. મદ્રાસ	૧૭૫-૧૭૬
૯. દુનિયા અને આસિયાના રાજ	૧૭૭-૧૭૮
૧૦. પેનપોન્ટાના મહિ વર્ષો સંવાદ	૧૭૯-૧૮૦
૧૧. ગુજરાતી ગદ્યના વપાતર કેટલાં આરતી, ફારસી જર્નલ સંમેલ	૧૮૧-૧૮૨
૧૨. ચર્ચાઓ	૧૮૩-૧૮૪
૧૩. કાવ્યના શિક્ષક સમાલ	૧૮૫-૧૮૬
૧૪. સ્તોત્રીના નવો અભ્યાસક્રમ	૧૮૭-૧૮૮
૧૫. કેળવણીખાતાની જાહેર ખબરો	૧૮૯-૧૯૦

કેળવણીખાતાના હુકમશી.

તન્ત્રી અને પ્રકાશક (જાહેરાત ૧૯૧૪થી)

શ્રી કેળવણી અમલદાર બાલા, બી. એ,
પ્રિન્સિપલ, ડી. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમદાવાદ.
(સર્વ હક સંપત્તિ ગણ્યા છે).

સૂચના.

૧. પત્રસંબંધી લખાણ—એડિટર તરફ મોકલવું. જાપવા મોકલવાનું માણુ કાગળની એક બાજુએ મોકળે અક્ષરે લખવું. જાપવા યોગ્ય કાગરો તો યાશે. નહિ ખમદ કરેલો લેખ દિફિટ મોકલી દશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે.

૨. લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથીજ ખબર આપેથી દર જાપેલે પાને યોગ્યતા પ્રમાણે રૂ. ૧) સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કંઈ આપવામાં નહિ આવે.

૩. લખાણનું વરસ એકતો રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે દસ રૂપીઆ સુધીના પગારવાળા શિક્ષક તથા રકોલરો પાસે ટપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે. છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૦; ચોરટેજ રૂ. ૦-૦-૬ છુટું.

૪. મનિઓર્ડર—રૂપન પર માત્ર કે ચહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિશાળો હોય તો નિશાળનો નંબર તથા શાળાપત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલા સરનામાના લેખલ ઉપરનો નંબર લખવો.

૫. જાહેરખબરના લાવ-રૂપીઆ એકતી ૩ લીટી પ્રમાણે, ખાર માસ લગી લાગજાગદ હશે તો પહેલે મહીને પૂરા ચાલ અને પછી અગીઆર માસ લગી દર માસે રૂ ચાલ પડશે. છ માસ માટે પહેલે મહીને પૂરા ચાલ, અને પછી દરેક માસે રૂ ચાલ લેવાશે. આ પંચ સાથે કોઈ પણ હુડાખલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૬. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખૂતાએ મંજુર કરેલીજ હોય એમ હંમેશ હોતું નથી, માટે દરેકને મંજુર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.

૭. દરેક માસના શાળાપત્રનો અંક તે માસની તા. ૨૫ મી સુધીમાં ન મળે તો તે માસની આખર તારીખ સુધીમાં અમને ખબર આપવી કે નેથી તે અંક મોકલવા ગોઠવણ થાય. માસ આખર પછી અંક નહિ મળ્યાની ખબર આપનારને જો અંક સિલકમાં હશે તો છુટક અંક પ્રમાણે કિંમત લઈ મોકલવામાં આવશે.

૮. શાળાપત્રનું વરસ જાન્યુઆરીથી ડીસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવેલ માટે વસ્તમતી વચમાં જે માહક અંધ થવા માગતા હશે તેમની પાસેથી જેટ અંકો તેમને મળ્યા હશે તેટલાની છુટક અંક લેખે કિંમત લેવામાં આવ

તરી.

પુશાલદાસ ગોકળદાસ પટેલની

ગુજરાતી.

ગુજરાતી કોપી બૂક.

નવાં ધોરણોના કમ પ્રમાણે ટિંડરગાર્ડન પદ્ધતિએ આ કોપીબુકની રચના કરવામાં આવી છે.

અઢીસો (૨૫૦) ઉપરાંત ખરીદનારને ૧૮ના ટકા કમિશન મળશે.

સાથ એજન્ટસ. મુરત-કરસનદાસ નારણદાસ તથા લલુભાઈ નારણદાસ, ખીલીમોરા—રાજેશી ધનજીભાઈ શાપુરજી ટાટા, ભરૂચ—દેસાઈ બધર્સની કંપની, ગોધરા—સરસ્વતી બુક ડીપો, ઉમરેઠ—અમૃતલાલ કીરપા—ચંકર ભટ્ટ, આમુન્દ—આર. એમ. બધર્સની કંપની, નડીયાદ—યુ. ગુજરાત બુક ડેપો, તથા હોટાસાલ ત્રિકમદાસ. તથા ધી સરસ્વતી બુક ડેપો, વઢવા—બુ. જે—ચંદ તલકશી, રાજકોટ—એલેક્સ મેવજી, નવાનગર—હેમેરાજ ભટ્ટવજી, લાવનગર—અમદુલ હુસેન આદમજી, મુંબઈ—એન. એમ. ત્રિપા—હીની કંપની, ગોંડલ—ચુનીલાલ ટેકરવી.

અમારી પાસે ગવર્મેન્ટ સેન્ટ્રલ બુક ડેપોનાં સમગ્ર પુસ્તકો તેના સર્વ હક માથે આવેલાં છે, તે તથા ગુજરાતના મજાખરા જાણીતા ઔદ્યોગીનાં પુસ્તકોની સોલ એજન્ટ્સ છે, તે સિવાય અમણી જાતના કાગળો, સ્ટેશનરી સામાન વગેરે મળશે.

મીમનલાલ ચુનીલાલની કંપની, આસ્તોડીયા રોડ—અમદાવાદ.

બુકસેલર શાહ લલુભાઈ નારણદાસ, લીમરાચોક—મુરત.

અમારી દુકાને યાજનામાં આવતી તમામ બુકો તથા સ્ટેશનરી, કાગળો વગેરે જોઈ શકાયી આપવામાં આવશે. માટે અમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરવી.

ગાઉરશાહી સુખગણિત-ગણતરી, પા. ૧-૨-૩ અને ૪-૫ માટે પાંચ ભાગમાં અંકગણિત સહિત. દરેકનો ૧/- રૂ. ના પ્રખ્યાત માસરે લખ્યાં છે. માટે ખાત્રી કરો. એલ. યુ. ની કો. પુણાગર-રાજકોટ

જાહેર ખબર.

ડિક્ટેશન શીખવા શીખવવાનું અપૂર્વ સાધન !!!

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ભા. ૧. ૨. ૩.

૧૫૦ થી તથા પહેલી, બીજી, અને ત્રીજી ચોપડીનો, દરેક ગના બે આના. કમિશનમાં પુષ્કળ લાલ.

રજુવાર “ સુખગણિત શિક્ષક ” ભાગ ૧ થી ૬. ગુજરાતની ૧૦ જુગોળની પ્રતોત્તર માળા-દોઢ આનો.

કર્તા—છગનલાલ ભોતીરામ શાહ, શાહપોર —મુરત.

જાહેર ખબર.

વિનંતિ—ગુજરાતી નિશાળોના ગુજરાન તથા કાઠિયાવાડના મહેતાજી બો, તથા માઆપને વિનંતિ જે તેમણે પોતાનાં અંધ છોકરાઓને મુંઝવે, તારદેવમાં વિદ્યેરીયા અધરાળામાં લખવા મોકલવા, ત્યાં તેમને વાંચવાવખવાનું, હિમાજ તથા નેનર અને દરજી કામ, તેમજ સંગીત મદત શીખવવામાં આવે છે, વળી ત્યાં રહેવાની, ખાવાની તથા કપડાંની પણ મદત ગોઠવણ રૂઢલકમિટી કરે છે. વળી અંધ છોકરાઓને તેમનાં મા, આપ અથવા વાલી પોતાનાં માણસે સાથ આ યાળામાં દરરોજ લખવા મોકલી શકશે.

ત્રિવિસપદ, નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ.

એલ. એમ. એન્ડ એસ.

શીવજીકામ શીખવાની ખાસ સગવડો.

ટેલરિંગ સ્કૂલ—શીવજી વેતરવાનો દુકાન પદ્ધતિસર અને મંપૂર્ણ શીખવવામાં આવે છે.

નમુના—દરેક પોશાકના અને દરેક માપના છેલ્લામાં છેલ્લી ફેશનના કાગળ ના નમુના તૈયાર મળે છે. કુટુંબો અને સ્ત્રીશિક્ષકોને એ ધણ ઉપયોગી છે.

સલાહ અને ખુલાસા—કોઈ પણ પોશાક બનાવવા સમંધી દરેક જાન સલાહ અને ખુલાસા જુજ શી લઈ આપીએ છીએ.

પોશ્ટદ્વારા શિક્ષણ—દરેક પોશાક ઘેર બેઠે પત્રદ્વારા શીખનાં વતનતા શીખવીએ છીએ.

પત્ર વ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો. જ્યાંજ માટે ટિપ્પટ મોકલવી.

શ્રી શ્રીમત ટેલરિંગ એકેડમી

(એરસક (ગુજરાત)).

પ્રોફેસર બેઇનની રસમય કથાઓ.

(૧) અનંગલસમ—(સાળાઓનાં પુસ્તકાલય માટે મંજૂર.) આવૃત્તિ ખીછ.

પ્રો. બેઇનની પ્રસ્તાવના સહિત.

ફિમત આક આના.

(૨) નીલતેની—ફિમત આક આના.

મળવાનું ટેકાણું—અનુવાદક, સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે, ખી. એ, શિક્ષક, તેલંગ હાઈસ્કૂલ,—ગોધરા.

લેખનકળા કોપી બુકો.

ગુજરાતી અને બાળબોધ' ૭ નંબરમાં

કેળવણીખાતાનાં મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય પ્રસાદાના ગુજરાતી નિશાળોમાં અલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણીખાતાના ઘણા અનુભવી અગ્રણીઓના મત લઈ ગુજરાતી અક્ષરોનાં શુદ્ધ વ્યંજ્ય શોધી કાઢી, તથા ધોરણોને અનુકૂળ અક્ષરોનાં કદ તથા લખાણ ઢગની ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વ કોપીબુકો કરતાં ચઢીઆતી થયાની ખાત્રી થયા પછી છપાવી બહાર પાડી છે.

કોપીબુકોની સંખ્યા અને સુંદરતા જાળવવા માટે ત્રાંખાના પત્રા (કાપર-પ્લેટ) કાતરવેલાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેજ એકજ બાજુએ સુંદર રંગની શાદીથી છપાય છે. કાગળ અને કવર ઉંચા ટકાઉ વાપરેલા છે જે એક વખત બોવાથી ખાત્રી થશે.

૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને મેંકડે ૨૦ ટકા કમિશન આપવામાં આવશે; પેકિંગ અને રેલવે ખર્ચ પણ આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રેલવેથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે ખીજાં પુસ્તકા મંગાવનારને મેંકડે એક ટકા હકસાર્ધ લઈ ગોઠવી આપવા ગોઠવણ રાખી છે. મળવાનું ટેકાણું—રાહાસાર્ધ જગજીવનદાસ, લેખનકળા કોપીબુકની ઓફીસ, જુની કાળકાઢેવી માર્ક ઓફીસ સામે નંબર-૨૧૯-મુખ્ય.

સરળ સિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ.

રચનાર:—કાનજી કાલીદાસ જોશી,

(શિક્ષક, ન્યુ હાઈસ્કૂલ, મુંબઈ).

બાળજ્ઞાન પોથી—સરળ, સહેલી ને સરતી કિં. ૦) ના. ધણી રોટો તથા રૂલોમાં ટેકરેટ તથા હનામ માટે મંજુર થઈ છે. સેંકડો અભિ- પ્રાય સાથે તમને જે આનાના સ્ટાંપ મોકલી મંગાવો.

બારાખડીના અગ્યાર નકશાનો સેટ—કિં. રૂ. ૩) તથા; બાળ- બોધ તથા ગુજરાતી બેઠ લીપીની મળશે. મુંબઈની મુનિસિપલ સ્કૂલોમાં દાખલ થયા છે. તે સિવાય કાનજી યાગડે રૂ. ૧૧. બારાખડીનો કાગડો મંપૂર્ણ રૂ. ૫) પાંચ, એકડા રૂ. ૧૧, એ બી સી રૂ. ૧૧, ચારે એ બી સી રૂ. ૧) એક, ડિટેશન કાર્ડ્સ રૂ. ૧) એક, સમિત કાનજી હુકડા રૂ. ૧) એક, મજુકા ને સ્લેટ રૂ. ૧) એક.

બાળવર્ગ શિક્ષક સેટ:—આ સેટમાં બાળવર્ગમાં મંપૂર્ણ કાગડા બારાખડીનું તથા આંધ્ર સહેલાઈથી જ્ઞાન મળે તેટલેજગલખ ઉપર જણાવેલો દરેક સામાન આવે છે, કિં. રૂ. ૧૫) પંદર કમીશન સાઈ મળશે. એન. એમ. ત્રીપાડીની કું, { ઠેકાણુ. કે. કે. જોશી બ્રધર્સ, કાલ્યાણી, —મુંબઈ. ૮૪. ૬૨ કાંદવાડી—મુંબઈ.

દરેકત શિક્ષક કોપી બુકો

ગુજરાતી અને બાળબોધ આઠ નંબરમાં. કેળવણી ખાતાના મેં ડિરેક્ટર સાહેબે મુંબઈ જવાકાની દરેક ગુજરાતી નિયામોમાં આલવાને મંજુર કરી છે. લગાવને લીધે પ્રાગણના ભાવ બેઠક વધી જવાથી મેં ડિરેક્ટર સાહેબના, નં. ૧૧૭૪૫ ૧૯૭૭-૧૮ ની સાલના, હુકમથી હાલ થોડા વખત માટે અદી આના દરેક નંબરની કિંમત રાખી છે. ૨૦૦ અને તેથી વધુ કોપી ખરીદનારને હાલમાં સેંકડે (૧૫) રકા કમિશન ઉપરાંત ચેકિંગ અને રેલવે ખર્ચ આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રોશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ. દરેક શિક્ષક કોપી બુકાની સ્વીચ પેના દરેક નંબરને બેસની ૧ થી ૮ નંબરની દરેક બોક્સમાં એકજ નામની છે. ૬ કિંમત રૂ. ૧૧ નહીં.

મળવાનું ઠેકાણું,

આદરજી કાવસજી માસ્તર.

૬૦ નં. ૧૦, ઘોળી તલાવ, —મુંબઈ.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૫૭ મું.

જુન, જુલાઈ અને ૧૯૧૮.

અંક ૬-૭

પ્રાસંગિક નોંધ.

અમારી વિનંતીથી સાક્ષરવર્ષ 'રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરામ' દ્વારા પ્રેમચંદ્ર રાયચંદ્ર ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સ્થા. ૨૭ મી અને ૨૯ મી એપ્રિલ તથા ૨૭ મે ૧૯૧૮ એ ત્રણ રોજ પધારી, 'સુદારાક્ષસ કિંવા મેળની સુદ્રિકા' ના પહેલા બે અંકોનું વાચન તથા તે ઉપર ઘણીજ વિદ્વાતા ભરી રીતે અપૂર્વ વિવેચન કરી બીજા અને અને ત્રીજા વર્ષમાં અભ્યાસ કરનાર શૈક્ષકોને તથા કોલેજ અને પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલના શિક્ષકોને એમની વિદ્વાતાને અંપૂર્વ રૂપ અપાવી ઉત્તમ લાભ આપ્યો હતો. વિશેષમાં આ વર્ષે બીજા વર્ષમાં 'સુદારાક્ષસ' પાઠ્ય પુસ્તક છે, તેથી ખાસ કરીને બીજા વર્ષના શૈક્ષકોને તે અમૂલ્ય લાભ મળ્યો. મૂળ સંસ્કૃત નાટક ઉપરથી ગુજરાતીમાં સ્ત્રી પ્રસિદ્ધ કરનાર સાક્ષરનાજ મુખે તે નાટકનું વાચન અને વિવેચન ધાય અને તેનો લાભ મેળવવા વિદ્યાર્થીઓ અને અન્ય અભ્યાસીઓ ભાગ્યશાળી ધાય તેવા પ્રસંગો જન્મીને આવે છે. આવોજ લાભ રા. કેશવલાલ ભાઈએ આ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને ગયે વર્ષે 'પદ્માક્ષમી પ્રસાદી' ઉપર વિવેચન કરી આપ્યો હતો. આ તેમની આ ટ્રેનિંગ કોલેજ ઉપરની શિક્ષક વરદિતી મમતા તથા સાહિત્ય સેવા કરવાની જાડી લાગણીનું પરિણામ છે.

રા. રા. કેશવલાલભાઈએ પ્રસ્તુત નાટકના પહેલા બે અંકોનું ક્રમે ક્રમે ત્રણ દિવસમાં જે વિદ્વાતાભર્યું વિવેચન કર્યું હતું, તેમાં પ્રસ્તુત નાટક રચનાર કવિ, તેનો સમય, તે વખતની રાજદ્રીય સ્થિતિ, નાટકમાં સમાવેલો ઇતિહાસ, પ્રસ્તુત નાટકનું સ્વરૂપ, વસ્તુગંધકના, અને પાત્રનિરૂપણ, તેમાં આવના પારિભાષિક શબ્દો, દૃષ્ટાંતિ વગેરે જાગતો ઉપર પ્રસંગોપાત ઉત્તમ પ્રકાર પાડ્યો હતો. આ બધી જાગતોનો સાર પણ આપવો મુશ્કેલ છે અને તે વાંચવાથી જાતે સંભળનાર સિવાય બીજાઓને વિશેષ લાભ પણ ન થાય એમ ધારી એમના વિવેચનમાંથી તરી આવતી કેટલીક સામાન્ય જાગતોનું અંગ્રેજી નીચે દિશ્વરન કર્યું છે.

પ્રથમ મૂળ સંસ્કૃત નાટકના રચનાર કવિ વિશાખદત્ત અને તેને

આશ્રય આપનાર, હજોના ગિજટતા ઉદયિને શોધી લેનાર, મ્લેચ્છમર્દન અવન્તિવર્માના સંબંધમાં કેટલીક હકીકત કહી હતી અને ભરતખંડ ઉપર હજોના હુમલા ગંગેથી દરમાં વિવેચન કર્યું હતું. નાટકની વસ્તુના ઐતિહાસિક અને દાસ્યનિક તત્ત્વ વિશે સારી ચર્ચા કરી હતી. ‘મુદ્રાગદ્યસ’ એ નામથી થતું સૂચન એ આખત સમગ્રવર્તા રાક્ષસન મુદ્રાથી મેળવી લેવાનો નાટકનો ઉત્તમ હેતુ સ્ફુટ કરી બતાવી ચાણક્યની પાત્રતા ઉપર નવોજ પ્રકાશ પાડ્યો હતો. એમના માનવા પ્રમાણે પશ્ચિમના વિદ્વાનો તેમજ આપણા દેશાક અર્વાચીન તથા પ્રાચીન વિદ્વાનો ચાણક્યને કુટિલનીતિવાળો-પૂર્વનો મેદીઆ-વેલી ગણે છે એમાં તેઓ ભૂલ કરે છે. ચાણક્ય કૌટિલ્ય નામથી પણ ઓળખાય છે; અને આ નામથી પણ એના ચારિત્ર મંબંધમાં કેટલીક ગેર સમજુત થઈ લાગે છે. કૌટિલ્ય એટલે વાણી નીતિવાળો એમ દેશાક સામાન્ય રીતે માને છે; પણ અહીં કૌટિલ્ય શબ્દનો અર્થ કુટિલ-વાણી નીતિવાળો થઈ શકે નહિ. કારણકે ‘કુટિલ’ વિશેષણ ઉપરથી પુલ્લિંગ નામ કૌટિલ્ય બની શકે નહિ. કૌટિલ્ય શબ્દનો ખરો અર્થ કુટિલ પ્રપિના ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલો પુરુષ. ચાણક્યના પૂર્વજ કુટિલ પ્રપિ હતા તેથી કૌટિલ્ય એ ગોત્રમેદા છે. એમણે સ્પષ્ટ કરી બતાવ્યું હતું કે ચાણક્ય અભિમાનથી મુક્ત, કેવળ પ્રવિધર્મથી રહેનાર શ્રોત્રિય બ્રાહ્મણ હતા અને રાક્ષસને મેળવી લેવા માટે શાક્યનીતિ તેણે આપદર્શ તરીકેજ રચીકારી હતી.

ત્યાર પછી પશ્ચિમનાં નાટકોનો આરંભ એકદમ ચાલ્યો છે અને મંદ્રુત નાટકોનો આરંભ પ્રસ્તાવનાથી ચાલ્યો છે તેનો બેદ સમગ્રવર્તા નદી તથા સુત્રધાર તે દેશાકજનાં બની બર્ષ નાટકના પાત્રનો દેવી જુદી જુદી રીતે પ્રવેશ કરાવે છે તેનું વિવેચન કર્યું હતું. વળી મંદ્રુત નાટકમાં કોઈ પણ અમુચિત પાત્ર રંગભૂમિ ઉપર દાખલ થતું નથી તે જુદાં જુદાં પાત્રોના પ્રવેશ વખતે ઝીણવટથી સમજાવ્યું હતું.

નાટકની પૂર્વ સ્થિતિ-તે ક્યાં અને કેવી રીતે બળ્લાતા (ઉદ્ભવ) શોધી તેની આસપાસ નાટકોની રીતે બળ્લાતાં હતાં અને નટોને ઉત્તેજન આપનાર સાગસાર સમજનાર વિદ્વાનોની મંદેળી કે મેરથાઓનું ગામમાં અગ્નિતવ), નાટકશાળાઓની ઉત્પત્તિ, રંગભૂમિ વગેરે બાબતોની સમાલોચના કરી હતી.

આ ઉપરાંત પ્રસ્તુત નાટકની વસ્તુમંડલના તથા તેનાં નાટક તરીકેનાં લક્ષણ તપાસનાં તે બળ્લાતાટયશાસ્ત્ર અને દશરૂપને આધારે રચાયું છે તે, તથા કવિની કુશળતા દેખાડનાર નાટકનું કલાવિધાન, તેના ઓકોનું આપોઆપ દર્શનમાં વહેંચાઈ જતું, પાત્રનિરૂપણમાં કવિની વિશિષ્ટતા વગેરે બાબતો ઉપર પ્રમોગપાત વિવેચન કરી આર્વા નાટકોને શી રીતે અભ્યાસ થવો જોઈએ તેનો માર્ગ બતાવ્યો હતો.

વિષય—બીજા (દક્ષિણ આફ્રિકા.)

રેતુ—વ્યાવહારિક જ્ઞાન આપવાનો.

સાધન—ચૌક, બોર્ડ, નકશા, મોડેલ, પોર્ટન્ટર વગેરે.

શિક્ષક—વેરીમાર્ષ પુબ્લિશર્સ બારોડ.

વર્ગ—ત્રીજી, નંબર ૧લો.

સમય—૨૫ મિનિટ.

પાઠના વિભાગ.	શીખવવાના મુદ્દા.	શિક્ષણ રીતી.
૧	૨	૩
આરંભ.	જાણીતા જ્ઞાનદ્વારા મુખ્ય વિષય ઉપર આવવું.	સરના.—કાર્પાટો દિલ કરાવી વર્ગને વ્યવસ્થિત બેસાડવો. ૧ આપણે કયા શહેરમાં રહીએ છીએ ? તે શહેર કયા દેશમાં છે ? તે દેશનું મોડું બંદર કયું ? ત્યાંથી જળમાર્ગે પશ્ચિમમાં મુસાફરી કરીએ તો કયા મહાસાગર આવે ? વગેરે પ્રશ્નોથી મુસાફરી કરતા હોઈએ તેમ આફ્રિકા ખંડના કિનારા સુધી આવવું. ૨ આફ્રિકાની પશ્ચિમે કયા મહાસાગર છે ? પશ્ચિમ આફ્રિકા બતાવવું. ૩ પશ્ચિમ આફ્રિકામાં મોટી નદી કઈ ? પશ્ચિમ આફ્રિકાની દક્ષિણે કયા ભાગ આવ્યો ? દક્ષિણ આફ્રિકા બતાવવું. ૪ દક્ષિણ આફ્રિકાનો ભાગ મોડેલમાંથી રોકાવી સીમા મળેથી જ્ઞાન નક્કીમાં અવલોકન કરાવી આપવું. ૫ ૫૦ દક્ષિણ આફ્રિકાની દરેલી બાજુ દરીઓ આવેલા છે ? દેશના વિસ્તારના પ્રમાણમાં કિનારાનો લાલ ચોક્કસ છે તે જાણત દેશના કિનારા સાથે સરખામણી કરી સમજાવવું. અમલનો
મુખ્ય વિષય.	જા પરિચયિત. ૧ સીમા. ૨ કિનારા અને બંદરો.	

કેન્દ્રીય અને હિંદુસ્તાન પચ્ચેનો મોટો જળમાર્ગ ઇતિહાસ સાથે મુશ્કેલી સ્મરણમાં આવેલો. મોટામાં મોટું બંદર કેપટાઉન છે તેની વ્યાવહારિક અગત્ય સમજાવવી.

મોડેલનું નિરીક્ષણ કરાવી પશ્ચિમ અને દક્ષિણ ભાગ છુટી છુટી નીચી ટેકરીઓવાળો અને પૂર્વ ભાગ ડેકન્ટેબર્ગ પર્વતને લીધે ઉંચો છે તે સમજાવવું. ઓરેન્જ અને ટ્રાંઝેલિસ નદીના વહેણનું અવલોકન કરાવી દેશની સપાટી મુખ્યત્વે જ્વાળામય છે.

દેશની દરેક અક્ષોંશ, દેશની કુદરતી રચના, ખાસે દરીઓ છે કે નહિ વગેરે કારણોથી દેશની સામાન્ય તથા સ્થાનિક હવા કેવા પ્રકારની છે તે સમજાવવું. કેપ કોલોની ભાગ 'દરીઓને લગતો અને બેશુઆના લેન્ડવાળો ભાગ કલહરિના રણને લગતો હોવાથી સ્થાનિક હવામાં પડતો ફેરફાર વિચાર્યો પાસે શોધાયેલો.

૧. પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં ગરમ અને ઠંડા પ્રવાહને લીધે તથા કુદરતી રચનાને લીધે, પૂર્વ ભાગમાં વરસાદ વધારે અને પશ્ચિમ ભાગમાં ઓછો પડે છે તે સ્પષ્ટ રજૂ કરાવવું. પ્રસંગે અનુસરી ઠંડા અને ગરમ પ્રવાહ ઉત્પન્ન થવા સંબંધી સામાન્ય ખ્યાલ આપવો.

૨. દક્ષિણ આફ્રિકાની કેટલી જાણુ દરીઓ આવેલો છે? દેશનો કયો ભાગ ઉંચો અને કયો ભાગ નીચો છે? પૂર્વ કિનારે પશ્ચિમ કિનારા કરતાં વરસાદ વધારે પડવાનું કારણ શું?

ઉપર પ્રમાણે શીખવેલા વિષય લગતા કેટલાક પરીક્ષક પ્રશ્નો પૂછી શકાય છે.

(ક) કુદરતી રચના.
૧ મખનો ઉચો પ્રદેશ.
૨ કિનારાનો નીચો પ્રદેશ.

(ક) સ્થાનિક હવા અને વરસાદ.

શીખવેલા શિક્ષણનું સાદૃશ્ય તપાસવું.

ચારિત્રનું એક સ્વરૂપ *

એક નીતિપાઠ.

(આગબોટ 'ટાઇટનિક'નો વિનાશ)

(લેખક—રા. ગ. સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે, બી. એ., તૈનગ હાઈ-સ્કૂલ, ગોધરા.)

ઇ. સ. ૧૯૧૨ ની ૧૪ મી એપ્રિલ ને સોમવારે સવારે દુનીયાના તમામ દેશોનાં વર્તમાનપત્રોમાં મોટે અક્ષરે છાપેલા નીચેના શબ્દો જોવામાં આવ્યા હતા—

આગબોટ 'ટાઇટનિક'નો વિનાશ.

ઇંગ્લેન્ડમાં તો આ શબ્દો લોકોએ ફરી ફરીને વાંચ્યા, કેમકે ક્ષણભર, તેમણે તે વન સાચી માની નહિ. પરંતુ સાચી મનાતાની સાથે આખા ઇંગ્લેન્ડમાં તેમજ અમેરિકાના શુનાઈટ્ડ સ્ટેટ્સમાં સર્વત્ર ત્રાસ, ભય અને દુઃખની લાગણી વીજળીને વેગે વ્યાપી રહી..

હજીઆ જોડતા વહાણ ભાગે એ બનાવ હમેશા ભયંકરજ છે, પરંતુ 'ટાઇટનિક' જેવું જ્વરદસ્ત જહાજ ભાગે એની ભયંકરતા અપૂર્વ હતી.

આજ સુધી બધાએલી આગબોટમાં 'ટાઇટનિક' સૌથી મોટી હતી. ટાઇટનિક શબ્દનો જ અર્થ હજીએ તો પ્રચ્છ, ભવ્ય, જ્વરદસ્ત એવો થાય. તેની લંબાઈ ૧૦૦૦ ફૂટ હતી, અને પાણીની સપાટી ઉપર તેની ઉંચાઈ ૧૬૪ ફૂટ હતી. તેને બાધતાં ત્રણ વરસ લાગ્યા હતાં, અને તેના આલોકોને એમ ગર્વ થતો હતો કે આવી મોટી આગબોટ કહી દુનિયા નહિ. એ આગબોટનો કમાન પણો કુશળ હતો, અને ઍટલેન્ટિક મહાસાગરનો ભોમીઓ હોઈ પોતાના કામમાં સર્વ રીતે સંપન્ન હતો. તેનું નામ ઈંટન સ્મિથ હતું.

માત્ર ચાર દિવસ પહેલાં તે આગબોટ ઇંગ્લેન્ડની દક્ષિણે આવેલા સાઉથેમ્પટનના બારામાંથી નીકળી હતી. તેમાં ૨૩૫૮ માણસો હતાં, અને તેમાંનાં ધણીખરાં ખાતરીથી માનતાં હતાં કે પોતે સફી જમીન પર હોય તેમ સહીસલામત હતાં. આગબોટના એક અમલદારે તો એમ પણ

કહું હતું, કે હવે ગમે તેટલી બગડે તોપણ આપણે બધા જેવું નથી; બારેમાં બારે તોફાન ચાલે છતાં આપણને કંઈ જ ઈજા થવાની નથી.

‘ટાઇટનિક’ નીકળી ત્યારે હજારો લોકો બેવાને એકલા મળ્યા હતા, અને તેમણે તેને હર્ષનાદથી મુખારકઆદી ઈશ્વળી હતી. આ તેનો પ્રથમ જ પ્રવાસ હતો, અને ધૂરપના બધા દેશના લોક તેમાં રસ લેતા હતા.

સાગરના સરીર પર આવી નૌકા કદી ચાલી ન હતી. બધાં વહાણોમાં આ આગબોટ સૌથી મોટી અને સમર્થ હતી એટલુંજ નહિ, પણ તેમાં નાના પ્રકારનાં વિનોદસ્થાન રચેલાં હતાં, અને સર્વ કાંઈને ત્યાં રહેવું ગમે એવું હતું.

ત્યાં એક મોટો ખંડ હતો, તેમાં બાઇસિકલ પર બેસી ફરવાનું હતું; વાળનં વગાડનારો બેન્ડ હતાં; નૃદાવાની ઝોરડીઓ હતી, અને તરતાં શીખવાને માટે એક નાનકડું તળાવ હતું; રમત ગમતના ખંડ લુદ્ધ હતા; એક બગીચો હતો, તેમાં પુષ્પો કુદરતી રીતે ઊગતાં અને વિકસતાં; અને રાત્રચ્છીન તથા શોભાની વસ્તુઓ કાંઈ ધનાઢ્ય શેઠની હવેલીમાં હોય એવી કીમતી હતી.

ચાર દહાડા સુધી તો બહુ જરાજર ચાલ્યું; સાગરનું પેટ ચીરીને આગબોટ આગગારીની ઝડપે ચાલી હતી. સુસાફરી પૂરી થવા આવી હતી, અને ચોવીસ કલાકમાં તો ઉતાડ્યો ન્યૂયૉર્ક બંદરે ઉતર્યો હોત. બધું સ્વપ્ન સરખું કાંઈને ન હતું,—ખરક જેવો કડો પવન વાવા લાગ્યો, તોપણ કાંઈને કંઈ ખ્યાલ આવ્યો નહિ. એ અતિશય ઠંડા પવનમાં ગુપ્ત રીતે બધું સૂચન રહેલું હતું. પણ અફસોસ! કાંઈને કંઈ સૂઝતું નહિ અને જે માતા-આએ સૂત્રે પોતાનાં બાળકોને પાનજીમાં સુવાડ્યાં, તેમને જ્યાં પણ સંકા ચર્ચ ન હતી, કે ધીમે ધીમે, ચૂપકાથી, એક દૈન્ય પાસે ને પાસે આવતો હતો, અને તે એટલો બધો સમર્થ હતો કે પોતાની ટચસી આંગળીના સીતળ સ્પર્શથી સર્વને ઊંડા સાગરના અગ્રધ ઉંડાણમાં એક ક્ષણમાં હસેવી દેશે.

એપ્રિલની ૧૪ થી ને રવિવારની મધરાતના સુમારે એકએક એક આંચકો લાગ્યો. આંચકો બહુ મોટો ન હતો,—ઉતાડ્યો પયારીમાં સૂતા હતા તે બાએજ નળ્યા, પરંતુ કષ્ટાન ચમક્યો અને ઉતાવળો ઉતાવળો વ્હાલ પર દોડ્યો.

“ આગબોટની પામે થઈને એક આઈસ્બર્ગ + (હિમગિરિ) ગયો છે, અને તેથી આગબોટની રૂપ ચિત્રાઈ છે ” તે આમ બોલ્યો; પણ તેના અનુભવી ઠાને તેને સૂચવ્યું કે ચીર જોવો તેવો દોષ તો આટલા ભયંકર ઘોમ મંડળાય નહિ.

“ પાણી આવવાનાં જ્યાં જારણાં સખત બધ કશે ” તેનો પહેલો હુકમ નીકળ્યો.

“ બંધજ છે, માટેબ ” ફર્ટ આઈસરે ઉત્તર વાલ્યો.

“ સૂતારને મોકલી વહાણ તપાસાવો ” કમાને કહ્યું. સૂતાર વહાણ તપાસવા ગયો, વહાણમાં પાણી પેહુ છે કે નહિ તે જોવા ગયો, પરંતુ તે પાછો આવ્યોજ નહિ.

સૂર્ય ઉતારૂઓ સહિત વહાણનું હવે આવી બન્યું એમ જાણતાં, કેપ્ટન સ્મિથના મનમાં કેવો ધારકો પડ્યો હશે ! પરંતુ એક ક્ષણ પણ લપ્પીત થયો નહિ. શાંતપણે તે મંકટની મંમુખ બિભો, અને બધી તૈયારી કરવા મંડ્યો.

વાયરલેસ તાર આઈસના બારણામાં ડોકિયું કરી તેણે તારમાસ્તર દ્વિલિખ્મને કહ્યું : “ મદદ મંગાવો. ” એટલે ડ્રાળ પાણીની ઉપર ચારે દિશાએ મંદેશા છૂટ્યા—“ ટાઇટેનિક ડૂબે છે, કોઈ ધાનને કે ધાનને ! ”

આટલી વારમાં તો આગબોટમાં એટલું પાણી આવી ગયું કે તેનો આગલો ભાગ નીચો નમી ગયો, અને કેપ્ટનમાંથી બદાર નીકળતા ઉતા-રૂઓએ આશા મૂકતા મૂકતાં હુકમ સાંભળ્યા, કે “ છવનપટા પહેરો ! ”

+ ‘ શાળાપત્ર ’ના વાંચનારને આઈસ્બર્ગ મમજવવા પડશે નહિ. ઉત્તરના હિમપ્રદેશમાંથી બરફના મોટા કુંગરા તરતા તરતા નીચે બનરી એટલેન્ટિક મહામાગરમાં ધૂંધી કરે છે અને છેવટે ઓગળી જાય છે. આઈસ્બર્ગ પાણીની સપાટી પર દેખાય છે તેના કરતાં છ સાત ગણું પાણીની અંદર હોય છે, અને એવો સખત દોષ છે કે આગબોટ અફળાય તો અવશ્ય ભાંગી જાય.

પાણીના ખાલામાં બરફનો મોટો કકડો નાંખવાથી જાણ્યો, કે તેનો ઘણો ભાગ પાણીની અંદર તરે છે અને સપાટી ઉપર થોડો ભાગ દેખાય છે. સા. અ.

“જીવનનોકા નીચે ઉતારો !” +

પછી શું થયું ? જીવનનોકાઓમાં બેસવાને માટે લોકોએ રાજારોડ કરી ? પોતાનો જીવ બચાવવાનો દરેક પ્રયત્ન કર્યો ? નહિ, નહિ જ. મંકરને સમયે ટાળાં/મંધ જીભા રહેલા તે પુરુષો નરથીર હતા, અને “બેરાં છોકરાં પહેલાં !” એવા સ્પષ્ટ દુકમ નીકળ્યો ત્યારે તેઓ એક જાણુએ જમા રહ્યા.

ધન્ય છે તે વીરાત્માઓને, જેમણે પોતાનાં બહાલાં બેરાં છોકરાંને હોડીઓમાં બેસાડ્યાં, અને જેઓ પોતે મૃત્યુના મ્હેમાં શાંતિથી પાછળ રહ્યા ! ધન્ય છે તે સતીઓને, જેઓ મરણને પ્રમંગે પોતાના પતિને છોડી હોડીમાં બેસી ચાલી ગઈ નહિ !

મિસ્ટર અને મિસિસ સ્ટ્રોસ સાથે જિલાં હતાં, અને બંનેને માટે હોડીમાં જગા કરવામાં આવી. મિ સ્ટ્રોસે ઉત્તર દીધો : “એક પણ સ્ત્રી ત્રેતક સુર હોય ત્યાંમુધી હું જતરીશ નહિ,” અને મિસિસ સ્ટ્રોસ પોતાના પતિને વળગી પડી અને બોલી : “અમે આખીમ વસ્ત્ર બેગાં રહ્યાં છીએ, અને હવે અવસ્થા વખતે જુદાં પડીશું નહિ !” બંને ત્રાક પર રહ્યાં, અને પરસ્પર આશ્વિષ્ટ બંની રૂખી ગયાં.

મિ. હૅરિસ પોતાની પત્ની સહિત હોડીમાં જઈને બેઠો હતો; તેને મહેવામાં આવ્યું કે “પહેલી સ્ત્રીઓ.” એટલે તેણે જવાબ દીધો “બેશક”; અને પછી પોતાની પત્નીને મુંબન કર્યું, એક હાથુબર પોતાની છાતીસરસી દાખી, અને પાછો આગબોટમાં જઈ તેની સાથે રૂખી મુઓ.

આ સર્વને, તેમજ ખીર્જા ધણાં ગ્રાત અને અગ્રાત અનુબોધેને, ખરે-ખર ધન્યવાદ ધરે છે; કેમકે તેમણે જીજ્ઞાસા જીવ માટે પોતાનો જીવ બચાવવા ના પાડી.

મિસ (કુમારી) એડિય ઈર્વિન્સ જીવનનોકામાં પહોંચી હતી, અને ત્યાં નિરાતિ બેઠી હતી, એટલામાં તેની નજર પાછળ રહી ગયેલી પોતાની કાકી પર પડી. તે બિડી-અને બોલી : “હું તો કુમારી છું, હું મરી જઈશ કે જીવીશ તે સરખુંજ છે. તમારે છોકરાં છે, તમારે તેમની પાસે જલુંજ જોઈએ !” એમ કહી પોતે રૂખતા વહાણ પર ચઢી ગઈ, અને રૂખી ગઈ.

+ આગબોટ ભાંગે તો બચવાને માટે દરેક આગબોટમાં હોડીઓ રાખે છે તેને જીવનનોકા કહે છે, અને દરેક ઉતારને થોડી ચાર તરી શકાય માટે કંમરે પહેરવાનો પટો આપવામાં આવે છે તેને જીવનપટો કહે છે.

પ્રિય હિન્દી વાંચનાર ! યૂરપ-અમેરિકાના લોકનું આ ચારિત્રગળ જેવું તેવું ન મળજશો. એ ચારિત્રગળનેજ પ્રતાપે આખા વિશ્વમાં તેમનો પ્રભાવ પડે છે અને સર્વત્ર તેઓ પુજાય છે. એ ગળ આપણે પણ આપણામાં લાવવું જ નોઈશો; તે વિના ઉદ્ધાર થવાનો નથી.

‘ ટાઈટનિક ’ની સાથે અગણિત દ્રવ્ય પોતાના પિતાના ચરણમાં જઈ પડ્યું, અને સદાને માટે પૃથ્વી પરથી લોપ પામી ગયું. પરંતુ જે વીર્ય અને શૌર્યભર્યાં આચરણો રચાયાં, તે કદાપિ નાશ પામશે નહિ. અને જે વીર પુરુષોએ ગળગાઓની ખાતર પોતાના પ્રાણ ખુશીથી ખોયા, તેમને સંભારીને આ પૃથ્વી વધારે યશસ્વી બને છે.

દર્મિયાન, પોતાની આસપાસ પાણી ચઢતું હતું તોપણ, જીવનપટો બાંધવાની પણ દરકાર કર્યા વિના, તાર માત્ર દિલિખ્ત ચોગદમ તારના મંદિશા મોકલ્યેજ જતો હતો, અને ચારે દિશાએથી જત્રાળ મેળવતો હતો કે તમને માલ કરવાને આગમોટો દોડતી આવે છે. વેળાસર આવી પહોંચશે ખરી ? કમાને દિલિખ્તને કશું કે લવે તમારું કામ પૂરું થયું છે, તમે જાઓ; છતાં પંદર મિનિટ મુધી દિલિખ્ત પોતાને ઠેકાણેથી ખસ્યો નહિ, અને તારનું યન્ત્ર ચલાવ્યે જ ગયો. ધન્ય છે એની કર્તવ્ય બુદ્ધિને ! કર્તવ્ય અને સુખ બંને મળી શકતાં નથી; કર્તવ્ય કરનારને જાણ સુખ તજવું પડેજ છે. પણ તેનો આત્મમંતોય !

એક મહા એક જીવનનૌકા ઉતારવામાં આવી, પરંતુ ધણી ઉતારે-ઓને ગળે લિતરું જ નહિ કે ‘ ટાઈટનિક ’ ડૂબ્યો; અને તે ઘોર અંધારી રાતે એક નાની હોડીમાં બેસરા કરનાં આગમોટ પર રહેવું જ વધારે પસંદ કરનાર ધણી નીકળ્યા. પરંતુ વખત જતાં પાણી વેગબદ્ધ ચઢવા લાગ્યું, અને આખરે રામ રામ કહેતાની દાણ આવી પહોંચી. છેલ્લી હોડી બનરી અંધારી રાતમાં આવી, તે વખતે આગમોટ પર ૧૬૦૦ મનુષ્યો કાળના પત્રમાં સપડાએલાં બિલાં હતાં !

જરા પણ ઠેસાલય થતો ન હતો. શ્રી પુરુષો શાંતિથી બિલાં બિલાં ધામે ધીમે અદ્યય થતી હોડીઓ નિહાળતાં હતાં; એટલામાં કમાનને અવાજ મંભળાયો : “ સૌએ પોતપોતાની મંભાળ લેવી; જે કરવું હોય તે કરે ! ” પરંતુ નીચે રેલા ધજ્જનેરોએ સાંભળ્યું નહિ; તેઓ પોતપોતાને

સ્થાને રહ્યા, અને વીજળીના દીવા ઝગઝગાવતા રહ્યા. વળી કપ્તાન બોલ્યોઃ
 “ બ્રિટિશ બનો ! ”

પાણી ધુંદળુ-મુઘી આવતું હતું, છતાં વાળંવાળા વાજન વગાડતા
 હતા; તેમણે છેવટે “ હે માશ મશો ! તારી પામે ને પામે હું આવતો
 નહિ હું ” એ મુમ્મસિદ્ધ ગીત વગાડવા માંડ્યું, અને વગાડતાં વગાડતાંજ
 મરી ગયા. કમાન પૂલ પર હતો; અમલદારો મૌ સૌની જગાએ હતા;
 એટલામાં એક લપાનક ધડકા મંભળાયો. ‘ ટાઇટનિક ’ નાં જે અડધીઆં
 ચર્ચ ગયાં ! તેનો પાછલો ભાગ પાણીની ઉપર ઉચ્ચકાર્ષ આગ્યો, અને
 ત્યાં ટેળે મળેલાં મેકરો માણુમોએ મોટી કારમી ચીસ પાડી. ચીસનો
 અવાજ સંભળાતો બંધ થયો, વળી સંભળાયો; મોત સાથે બાધડીઆં મારતાં
 મનુષ્યોની ચીસનો કારમો ઘોષ વળી મંભળાયો. પછી ધીરે ધીરે, શાંતપણે,
 આગળોટ ડૂબી ગયો, અને ન રૂળે એવી ‘ ટાઇટનિક ’ તેને બેતાં ‘ મનુષ્ય
 મદલરિયો મ્હાલે ’ એવી ‘ ટાઇટનિક ’ હિમગિરિ સાથે અથડાયા પછી એ
 કલાકે, મનુષ્યના દષ્ટિપથમાંથી ગયોને માટે હુમ ચર્ચ ગઈ.

પરંતુ આ ભયંકર દર્શનના સાક્ષીભૂત આત્માઓ બન્યા હતા તેમનું
 શું થયું ? ટ્રિલિપ્સ વ્યર્થ મુઓ ન હતો- એના મંદેશાથી સાર્વત્ર્ય આવી
 પહોંચી, અને પરાદીએ ચાર વાગે ‘ કારપેથીઆ ’ નામની આગબોટ દોડતી
 દોડતી આવી, અને તેણે રકપટ ઉતાર્યો પૈડાનાં ૭૦૦ હોડીઓમાં હનાં
 તેમને બચારી લીધાં. ક્રૂર ચાર દિવસ પહેલાં દર્પ અને આનન્દના પૂરમાં
 તણાતાં ઇન્ડિયની નીકળેલાં મનુષ્યોની શી દશા ચર્ચ !

ગિચામાં અર્ધવસ્ત્રાં, ભૂખ્યાં, ટાંટે ચરચરતાં ૭૦૦ જણને માટે કાર-
 પેથીઆએ બન્યું તેટલું કંઈ, અને તેમને ન્યૂ યૉર્ક મહીમલામત પહોંચાડ્યાં.

ઉપલી સંખ્યામાં ૫૦ સ્ત્રીઓ પતિ ડૂબી જવાથી વિગવા ચએલી
 હતી, અને માળાપત્ની નામનિસાની નહિ મળે એવાં સાત બાળકો હતાં.

એમાંનું એક બાળક કેપ્ટન કિમચે ગચ્યાંયુ હતું. તેને હાથમાં લઈને
 તે તરતે તરતે એક હોડી પામે ગયો, અને હાંકતો હાંકતો બોલ્યોઃ ‘ આને
 લઈ લો. ’ પછી તેણે પૂછ્યું, “ મર્ડર ક્યાં છે ? ” (મર્ડર ફર્સ્ટ આફ્સિસર
 હતો.) — અને ‘ તે તો ડૂબી ગયો ’ એમ માન્યતા તેણે હોડીમાં આવવાની
 ના પાડી, પોતાના હાથ ઉઘા નાંખી દીધા, અને તેમની નજર આગળ
 ધીમે ધીમે ડૂબી ગયો.

ઉપરનું વર્ણન વાંચનાં મનુષ્યના હૃદયમાં અનેક પ્રશ્નોની લાગણીઓ યથા વિના રહેશે નહિ. તે સર્વનું પૃથક્કરણ કરવું એ રસનું પૃથક્કરણ કરવા સમાન હોઈ રસક્ષતિ કરે, માટે તે અવ્યક્ત રાખવીજ ઉચિત છે. પરંતુ એક વાત ખાસ કહેવા જેવી એ લાગે છે, કે પાશ્ચાત્ય મનુષ્ય કુદરત સાથે ખાસ બીડે છે, કુદરત સાથે કુસ્તી કરે છે, તેમાં કોઈ વાર કુદરતને ચીત કરે છે, તો કોઈવાર પોતે પણ ચીત થઈ જાય છે. તેનું સાહસ વખાણવા યોગ્ય છે ખરું, પણ મહત્તરનો પ્રશ્ન એ છે કે એ સાહસથી (પાશ્ચાત્યો આને છે તેમ) મનુષ્યજાતિ વધારે સુખી થાય છે, કે - (પૌરસ્ત્ય ચિત્તને લાગે છે તેમ) વધારે દુઃખી થાય છે? પૃથ્વી પરનો નિવાસ વધારે સુખદાયક કરવાને માટે પાશ્ચાત્યોના અયાગ પ્રયાસ, એકંદરે જોતાં, વ્યર્થ જાય છે કે સફળ થાય છે? આ પ્રશ્ન વિચારવા જેવો છે, અને તેનો ઉત્તર માંચનારનો મન સિવાય ખીજું કોઈ ઈર્ષ શકે નહિ.

શિક્ષકની નિષ્ફળતાનાં કારણ.

(લેખક:—રા. રા. મુળચલાઈ હીરાલાલ ચોકસી, એમ. એ.)

(ચાલુ પુ. ૫૭ પૃષ્ઠ ૧૩૭ થી.)

દેશનાણીમાં સુધારો કરવાને શિક્ષકે તેનું મન પ્રયોગશીલ રાખવું એટલું જ જરૂરનું નથી, પણ તેણે તેના જ્ઞાનમાં વધારો કરવો જોઈએ. પુસ્તકો રો અન્ય પુરૂષના અનુલવનો લંડાર છે. થોડી મહેનતે મહાન પુરૂષના જ્ઞાનનો લાભ લેવાનું સાધન પુસ્તકો છે. અભ્યાસવૃત્તિ જારી રાખનાથી જ્ઞાન કટાવું અટકી જાય છે, એટલું જ નહિ પણ વિદ્યાર્થીની મુશ્કેલીનો સારો ખ્યાલ તેનાથી આવે છે. સારા શિક્ષકે તો દરરોજ તેના જ્ઞાનમાં કંઈને કંઈ ઉમેરો કરવો જોઈએ. તેનાથી સામાન્ય જ્ઞાન મળે છે એટલું જ નહિ પણ મનની કસરત જારી રહે છે. તેને જ્ઞાનનો અંગત લાભ મળવા ઉપરાંત, તેના ધંધામાં અનેક બાબતો સ્પષ્ટપણે સમજવાને તે ઉપયોગી થઈ પડે છે. આપણા દેશમાં જ્ઞાનની રચિ ઘણી થોડી છે એ દીલગીર ચવા જેવું છે. ઘણી વખતતો શાળા કે પાઠશાળામાં જે જ્ઞાન મળ્યું હોય છે, તે કાર્જાતરે ધસાઈ જાય છે. શિક્ષક તેથી જમાનાની પાછળ પડી જાય છે, અને ન્યારે કંઈ પણ નવો વિષય તૈયાર કરવાનો હોય છે ત્યારે

એજોગોમાંથી તેનું મન નવીન વિચાર ધીમે ધીમે મંત્રદ કરે છે અને તેની સુદ્ધિનો પ્રદાશ અમુક વખત પછીજ મતેજ થાય છે. જેમ અમુક પ્રેરણા અમુક વખત પછી વિકાસ પામે છે, તેમ સુદ્ધિના સંબંધમાં પણ છે. દેખીતી રીતે ઠાઠ વિદ્યાર્થીનાં મન તે વખતે વિકાસ પામતાં હોય છે, અને અમુક સમય વીલ્યા પછી તે ગુપ્ત રિયાતુ રૂળ બહાર માલમ પડે છે. શિક્ષકે હમેશાં યાદ રાખવાનું છે કે જાળક જાળકમાં, તેના શરીર અને સુદ્ધિ પરેવે ભેદ હોય છે. દરેક જાળકમાં કાર્ષ વિશેષતા હોય છે; જ્યારે તે આસીઆતને અનુસરી અભ્યાસ આલે છે, ત્યારે તેને આનંદ થાય છે અને તેનો વિકાસ ત્વરિત થાય છે, નહિતો તે જાળક સ્થાગા માણસને જડ જેવું લાગે છે. ખીજી જાળક એ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે જાળકની શારીરિક અને માનસિક શક્તિ વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. સાત વર્ષે તેની જે શક્તિનું માપ હોય છે, તે ચોદા વર્ષ પછી બદલાઈ જાય છે. જાળકની આવી વૃદ્ધિગત રિયતિને અનુસરી અભ્યાસક્રમ તેમજ શિક્ષણપદ્ધતિ હોવાં જોઈએ. આ જાળકના અજ્ઞાનને લીધે જ્યારે શિક્ષક અહંભાવથી મનની રીતે કામ કરે છે, ત્યારે વિદ્યાર્થીને લાભને બદલે નુકસાન થાય છે. શિષ્ય કડકડાટ જ્યાજ આપે તે ઉપરથી તેની સુદ્ધિવિકાસનો ખ્યાલ લાપવો જોઈએ નહિ; પણ તે પાક તૈયાર કરતાં તેની સુદ્ધિને ટેટસીક કમરત મળી છે. તે વિચારવા જોજ જાળક છે, આ કારણને લીધે શિક્ષક નિરાશ થવું નહિ, પણ જાળક કઈને કઈ શીખી શકે એમ છે, એવો વિચાર દૃઢ કરવો જોઈએ.

અત્યાર સુધીના વિવેચનમાં આપણે સુદ્ધિના ગુણનો વિચાર કર્યો છે; પણ સુદ્ધિના પ્રેરક બળનો વિચાર હવે કરવાનો છે. શિક્ષકનામાં ઉપર જણાવ્યા તે સર્વ ગુણ હોય, પણ જો તેનામાં કર્નજ્ય સુદ્ધિની લાગણી ચોછી હોય, તો તેનો લાભ વિદ્યાર્થીને મળતો નથી. વિદ્વાન અને બાહોશ શિક્ષક કર્નજ્યનિષ્ઠ ન હોય તો શિક્ષણ નિષ્ફળ જાય છે; કારણ કે તેનામાં શીખવવાની ઇતન નથી. કર્નજ્યનું જ્ઞાન આપણા લોકમાં દાલમાં ચોલા પ્રમાણમાં છે. જે કામ આપણે પર્મદ કર્યું છે, તે કામ આપણે ખરા હૃદયથી કરવું જોઈએ એને કર્તવ્યની લાગણી કહે છે. હોશિઆર શિક્ષકમાં જો કર્તવ્યની લાગણી ન હોય, તો તે અમુક પ્રમંજે તેના જ્ઞાનનો ડોળ કરશે, અને ઉપરી અધિકારીને તેથી આંજ નાખશે, પણ વિદ્યાર્થીને તેનો લાભ

મળતો નથી. શિક્ષક, તેની દ્રશ્ય બબ્બચાની છે એવા વિચારથી, નીમેલા વખતમાં સીખવે નહિ, તો સારા પરિણામની સી રીતે આશા રાખી શકાય ! જે ધંધો આપણે સ્વીકાર્યો હોય તેમાં ખરા મનથી કામ કરવું જોઈએ એ આપણી દ્રશ્ય છે. તે ધંધામાં સુધારો કેવી રીતે થઈ શકે અને કામ સારું કેવી રીતે કરી શકાય, એ વિચાર મગજમાંથી ખસવો જોઈએ નહિ.

શિક્ષકની નિષ્ફળતાનાં આંતર કારણો જોયા પછી, તેનાં બાહ્ય કારણો ક્યાં ક્યાં છે તે હવે જોઈએ. શિક્ષકને વિષયનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ તે ઉપરાંત શિક્ષણપદ્ધતિનું જ્ઞાન જરૂરનું છે. ઘણી વખત શિક્ષકનામાં પદ્ધતિનું જ્ઞાન હોય છે, પણ વિષયનું જ્ઞાન ઓછું હોય છે. વિષયનું જ્ઞાન અને પદ્ધતિ જાણેની જરૂર છે; પણ પદ્ધતિને અંધ શ્રદ્ધાથી વગળી રહેવાની જરૂર નથી. સારા શિક્ષકમાં તેની ખોટાની પદ્ધતિ અનુભવ ઉપરથી ઉપજવાથી શરૂ થી હોય છે. શિક્ષકનામાં જ્યારે પદ્ધતિનું અજ્ઞાન હોય છે, ત્યારે તે દ્રશ્ય ખોટાના અનુભવ ઉપર આધાર રાખે છે. તે મંથંધી તેને જે કંઈ જ્ઞાન મળે છે, તે લાંબી મુદતે વિદ્યાર્થીઓને ઘણું નુકસાન થવા પછી ગ્રાસ થયું હોય છે. શિક્ષકને જે કંઈક અનુભવ હોય છે, તે પણ બૂલભરેલો હોય છે. એકને એક રીતને વજગી રહેવાથી તેની ખોટી દેવ પડવાનો વિશેષ શંકા રહે છે. તેથી પદ્ધતિના અજ્ઞાનને લીધે શિક્ષક તેમજ શિષ્યને ઘણું ગેરફાયદો થાય છે. પદ્ધતિની સાથે તેને મદદકારક શિક્ષણયુક્તિઓ, ચિત્ર, નમુના, નકશા વગેરે સાધન છે. તેમનો ઘોડો અથવા અતિશય ઉપયોગ કરવાથી શિક્ષણ કુતેદમંદ થતું નથી. શિક્ષકની નિષ્ફળતાનાં બીજાં કારણોમાં વિષયની તૈયારીની ખામી, કર્મોત્તેજ્યોગરૂત, બધું કદી જવાની દેવ, તેની રીતભાત અને અવાજ, સારીરિક નિર્મળતા, ગામણની સ્થિતિ, અનિયમિત હાજરી, અને જુજ ખખાર વગેરે બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

નીતિશિક્ષણ.

(લેખક:-મિ. નારાયણભાઈ વાઘજીલાલ પટેલ, શિક્ષક એ. સં. પ્રે. સ. ટ્રે. કોલેજ, અમદાવાદ.)

“ હાલ આપણી શાળાઓમાં અપાતી કેળવણીમાં નીતિધર્મની કેળવણીને યોગ્ય સ્થાન મળતું નથી ” એ કેળવણીની અર્થજ્ઞતાનાં અનેક તરવોમાંનું એક તત્વ વિદ્યાનર્થમાં સર્વમાન્ય રીતે સ્વીકારાયું છે. બની શકે તેટલો

અંશે એ અંપૂર્ણતા પૂરવા માટે ના. સરકારે શાળાના અભ્યાસક્રમમાં “નીતિ-શિક્ષણ” દાખલ કરીને જીવિષ્યની પ્રજા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. તોપણ પ્રજા જ્યાં સુધી એ સવાલ પોતાના હાથ પર લેશે નહિ, ત્યાંસુધી તેનો સંપૂર્ણપણે તો નિવેડો આવનારજ નથી. એટલું તો ખુલ્લુંજ છે કે અનેક જાતિધર્મ અને મતમર્તાતરણાળા વિશાળ ભારતવર્ષમાં સામાન્ય અપાતી જીવણીમાં નાં. સરકાર ધર્મવિપક્ષ કેળવણી દાખલ કરે એ ખીના અતિ દુર્ઘટ છે, એને માટે સરળ માર્ગતો એજ છે-કે પ્રજાએજ પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે એ બાબતની અનુકૂળતા કરી લેવી જોઈએ. ‘નીતિ’ કે જે સર્વ પ્રજામાં અને સર્વ ધર્મમાં સામાન્ય છે, તેનું શિક્ષણ પ્રજાની આગણી ઉપરથી ના. સરકારે શાળાના અભ્યાસક્રમમાં દાખલ કર્યું છે એ સંતોષની વાત છે. હવે એમાં ધારેલી સફળતા મેળવવા માટે વિદ્વાનવર્ગે જોઈતું સાહિત્ય તૈયાર કરી આપવું જોઈએ.

ઢાઈપણ દેશની ઉન્નતિ તેના સાહિત્યને આભારી છે એમ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. આથી સ્પષ્ટ છે કે સાહિત્યસેવા એ આડકતરી રીતે સમાજ સેવાજ છે. આવી ઉન્નત ભાવનાઓથી પ્રેરાઈને અનેક વિદ્વાન લેખકોએ સાહિત્ય સેવા બજાવવામાં ઘણો શ્રમ કર્યો છે. તેમાં નીતિપ્રધાન બાળ-સાહિત્ય ખીલવવા કર્તવ્યસીલ થએલા વિદ્વાનોમાં તો સદગત સાક્ષરશ્રી મણિલાલ નલુભાઈ, શ્રીયુત પ્રો. આનંદશંકરભાઈ વગેરે ગણ્યા ગાંધ્યા લેખકો ઉપરજ દષ્ટિ ઠરે છે. હાલ એ લેખકોનાં પુસ્તકો બાળસાહિત્ય તરીકે સર્વત્ર પ્રશંસાપાત્ર અને આદરણીય નીવડ્યાં છે, અને એ પુસ્તકોને આદર્શ તરીકે માનીને ખીજા કેટલાક બાળલેખકોએ પ્રમત્ત આદર્શો છે, અને તેમાં અધિકાર પ્રમાણે તેમણે ઓછીવત્તી સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે.

અનુભવીઓને એટલું તો જાણીતુંજ છે કે બાળસાહિત્ય યોજવામાં પણ ખાસ શ્રમ અને કાળજી ઉપરાંત બાળસ્વભાવના અનુભવની ઘણી જરૂર છે. નાનાં બાળકો અમુક બાબત સમજી શકશે કે નહિ, અમુક બાબત તેમની સમજ રજુ થઈ શકે કે નહિ વગેરે અનેક બાબતો અનુભવ વગર સમજાય તેવી નથી. વાર્તા ગમે તેવી સુંદર હોય તથાપિ બાળકોને તે જાણવાનો અધિકાર છે કે નહિ તે બાબતનો વિચાર ક્યાં વિના તેમની સમજ રજુ કરવાથી ફલપ્રદ નીવડવાને બદલે હાનિકર નીવડે છે. ખરું કહીએ તો વિદ્વાનોનાં ચિત્તસદા જ્ઞાનને શિખરે ચિત્તે છે, તેથી તેમને

ખીણમાં અટવાતાં અજ્ઞાન બાળકોની મુશ્કેલીઓનો ખરો ખ્યાલ ઓછોજ હોય છે. તેમના સાદા વિચારો પણ ગદનતાના વિકટ પ્રદેશમાં રમણ કરતા હોય છે, તેમની રસભરી અને મુંઝવે ભર્યા બાળકોને અતિશય કડિન થઈ પડે છે. આવું છે માટે એ દિશામાં પ્રવૃત્તિ કરનાર વિકાસો તો ગણ્યા ગાંડ્યાજી હોવાના; પરંતુ પ્રાયમિક શાળાઓ શિક્ષિત શિક્ષકવર્ગ ખંત અને ઉત્સાહપૂર્વક એ દિશામાં પ્રયત્નશીલ થાય તો સાહિત્યના એક અગત્યના અંગને સાદું પોષણ મળે તેમ છે.

નીતિશિક્ષણમાં રમ લેતા શિક્ષકોને આપણાં રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત, પંચતંત્રાદિ પુસ્તકોમાંથી બાળસાહિત્ય તરીકે વસ્તુઓ પસંદ કરવાનું પુષ્કળ મળી શકે એમ છે. વળી નીતિશિક્ષણ, બાળવિકાસ, નીતિસાર બાળકોની વાતો, બાળસદ્બોધ, સદ્ગુણી બાળકો, તથા દ્વાલ આપણી પ્રાયમિક શાળાઓમાં ચાલતી વાચનમાળાનાં પુસ્તકોમાંથી નીતિના શિક્ષણમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવાં મંખ્યાબંધ દર્શાવે મળી શકે તેમ છે; પરંતુ શિક્ષકોએ તે પુસ્તકોમાંથી વસ્તુઓની ચુંટણી કરવા તથા યોગ્ય રીતે તેની ચુંથણી કરી સંગ્રહ કરવા માટે ખંત અને ઉત્સાહપૂર્વક શ્રમ લેવો જોઈએ, એ ખાસ જરૂરનું છે. “મારા દેશનાં બાળકોને લજ્જાપ્રવામાં હું જોઈએ દરજ્જે પ્રમાદ કરીશ તેટલે અંશે બાળકોનું લવિષ્ય બગાડીશ અને દેશદ્રોહી થઈશ,” આ વાત જ્યાં સુધી શિક્ષકોનાં હૃદયમાં વસતો નહિ ત્યાં સુધી તેમને સરકારે નક્કી કરી આપેલો અભ્યાસક્રમ અને પુસ્તકો બંધન નકામું છે.†

હવે બાળકોને નીતિશિક્ષણ આપવા માટે પસંદ કરવાનાં દર્શાવેલાં લક્ષણો વિષે તથા તે દર્શાવે બાળકો સમક્ષ મૂકવાની રૈયી મંબંધી વિચાર કરીએ.

સાધારણ રીતે, નીતિને લગતું સાહિત્ય સાદી અને સરળ ભાષામાં

† હરિશ્ચંદ્ર, રામચંદ્ર, પ્રહ્લાદ, શ્રવણ, વગેરે મહા પુરુષોએ આપણને વાણીથી બોધ આપ્યો નથી; પરંતુ તેમણે પોતાનું જીવનજ એવી ઉમદા રીતે ગાળ્યું છે કે જેથી તેમનાં પવિત્ર નામોનું સ્મરણ માત્રજ આપણાં હૃદયમાં નીતિધર્મની ભાવના પ્રગટાવે છે. શિક્ષક પોતાના પવિત્ર જીવનનો આદર્શ વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ રજુ કરવો એનાં જેવું ઉત્તમ નીતિશિક્ષણ તો ખીજું એક પણ નથી; પરંતુ આ નિમંધમાં એ વિષયનું વિવેચન કરવું પડ્યું મૂક્યું છે.

લેખક.

હોવા ઉપરાંત, તેના પાઠકોના હાથમાં મુદ્રતાં ઇતિહાસાદિનાં પુસ્તકો સાથે સંબંધ રાખતું અને નીતિતરવોથી ભરપૂર હોતું જોઈએ. એના પાંદો દુર્ભાગ્ય બાળકો રસથી સાંભળે અને સહેલાઈથી સ્મરણમાં રાખી શકે તેવી અસરકારક શૈલીથી શિક્ષકે તેમની સમક્ષ મૂકવા જોઈએ.

બાળનીતિસાહિત્ય તરીકે યોજેલી વાર્તામાં આવતા ઐતિહાસિક કે કલ્પિત કાષ્ઠપિણ્ય પાત્રમાં એકથી વધારે સદ્ગુણ વા દુર્ગુણ હોય, તોપણ શિક્ષકે એવી ચતુરાઈથી તેની રચના કરવી જોઈએ કે તે પાત્રનો પ્રધાન ગુણુજ પ્રાધાન્ય લેખે, અને અન્ય ગુણો ગૌણસ્થાન લે.

“નીતિપાઠ તે કેવળ નીતિપાઠજ હોવો જોઈએ: ઇતિહાસ પાઠ નહિ” એ સાચ છે; તથાપિ આપણાં ઇતિહાસાદિ પુસ્તકો સાંચે ઓછો સંબંધ રાખનારાં પાત્રોના મંબંધમાં પાઠ યોજતાં તો તે તે પાત્રોના બાળકોને સારી રીતે પરિચય થાય એટલો પૂર્વાપર સંબંધ રાખીને ઘટિત વિવેચન કરવામાં દોષ નથી.

નીતિશિક્ષણની પદ્ધતિ સંબંધી હાલમાં બે ભિન્ન મત જોવામાં આવે છે. (૧) પાઠ આપતાં એકી વખતે એકજ સદ્ગુણને લગતાં સુંદર પણ શૈક્ષિત્ત અનેક દર્શાવો બાળકો સમક્ષ મૂક્યાં, અને એ રીતે ઇષ્ટ સદ્ગુણ તરફ તેમની આભિરુચિ ઉત્પન્ન કરાવવી; અને (૨) પાઠ આપતી વખતે એક વખતે એકજ દર્શાવ બહુ સુંદર અને આકર્ષક રીતે વિસ્તારથી કરેલું કે જે બાળકોના હૃદયમાં નીતિમંરકારો પાડવા ઉપરાંત તેમના ઐતિહાસિક જ્ઞાનમાં પણ મોટા પધારો કરી શકે.—આમાંનો પહેલો વિચાર સુંદર છે; પરંતુ રામાયણ, મહાભારત ભાગવત કે હરકાંઈ તેવાજ ગ્રંથમાંનું દર્શાવ આપતાં પાત્રોના બાળકોને પૂરેપૂરો પરિચય ન થઈ શકે તો તેમની જિજ્ઞાસા અતૃપ્ત રહે, અને તે વસ્તુ મંબંધ વગરની હોવાથી રસહીન લાગે.

નીતિપાઠ આપતી વખતે રોજ બાળકોના અનુભવમાં આવતી બીનાઓ ઉપરથી ઇષ્ટ સદ્ગુણ વા દુર્ગુણ ઉપર ઊતરી બાળકોને જાણીતાં તદ્વિષયક દર્શાવોનું સ્મરણ કરાવી એવાંજ બીજાં દર્શાવો શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ મૂક્યાં જોઈએ, અને દરેક નવા દર્શાવને અંતે એકાદ બે સવાલો પૂછી વાર્તામાં ચર્ચાએકા પાત્રના સદ્ગુણ-દુર્ગુણનું અને તેથી આવેલા પરિણામનું જ્ઞાન કરાવવું જોઈએ. નીતિપાઠ આપતાં ઇષ્ટ વિષય ઉપર આવ્યા પછી બાળકોને જે જે દર્શાવો સ્મરણ કરાવવા ધાર્યા હોય તે, તથા શિક્ષકે નવાં કહેવાનાં દર્શાવો ક્રમિક હોવાં જોઈએ; એટલે કાષ્ઠપિણ્ય સદ્ગુણ ઉપર પાઠ

આપતાં તે સદગુણના પાલન માટે, વાર્તાના નાયકને ઓછામાં ઓછી મુશ્કેલી પડી હોય તે દૃષ્ટાંત પહેલું, એનાથી વધારે મુશ્કેલી સહેલી પડી હોય તે બીજું, એમ ઉત્તરોત્તર વધારે વધારે હોય તેવાં દૃષ્ટાંતો કહી અંતે તે સદગુણની પરાકાષ્ટાવાળું દૃષ્ટાંત કહેવું જોઈએ. આવા પ્રકારનો ક્રમ રાખવાથી જાણકારની જિજ્ઞાસા ઉત્તરોત્તર વધતી જતી પાક રસિક થશે.

નીતિના સિદ્ધાંતો સ્પષ્ટ સજ્જોમાં જાણકો સમક્ષ ન મુકતાં એ તત્ત્વોવાળાં દૃષ્ટાંતો એવાં રસભરી રીતે મુકવાં જોઈએ કે તેમાં વર્ણવાએલાં પાત્રોના સદગુણ દુર્ગુણ તરફ સ્વાભાવિક રીતે જાણકોનાં હૃદયમાં રાગદ્વેષ ઉત્પન્ન થઈ શકે. ચતુર શિક્ષક આ પ્રમાણે કહેલી વાર્તાને લગતા કટલાક સચાલો પૂછીને જાણકોનાં હૃદયમાં નીતિના સિદ્ધાંતો દસામે એ ધ્વજવા જોગ છે.

હવે આગવર્ગ અને પહેલા ધોરણમાં વિદ્યાર્થીઓને સાદી અને સ્મુઝ વાર્તાઓ શીખવાનું રાખ્યું છે તેમાં અને નીતિશિક્ષણમાં શો ભેદ છે તે જોઈએ.

વાર્તા શીખવવાનો હેતુ જાણકોને આનંદ પમાડવાનો અને તેમનાં વર્તન તત્ત્વ અને તકશક્તિ ખીલવવાનો હોઈ તેમાં નીતિનો વિચાર ગૌણ રહે છે; જ્યારે નીતિપાઠોમાં ‘નીતિ’ પ્રાધાન્ય ભોગવે છે. “ વાદરા, અને મગર ” “કૂરી અને સાકર ” “ ઊંટ અને શિયાળ ” વગેરે વાર્તાઓ તરીકે શીખવવી ઠીક છે, પરંતુ તેમાંનાં નીતિતત્ત્વો જાણકોનાં હૃદયમાં દસાવવા અપૂર્ણ કરવો ફલપ્રદ નથી. જ્યારે નીતિના શિક્ષણ માટે પહેલું કરવાનાં બધાંજ દૃષ્ટાંત નીતિપ્રધાન હોવાં જોઈએ, અને એ દૃષ્ટાંત જાણકો સમક્ષ મુકતાંની સાથેજ તેમાંનાં તત્ત્વ જાણકોનાં હૃદયમાં અણુધારી રીતે ઊતરી જાય એવી દબથી યોજાયેલાં હોવાં જોઈએ. વળી વાર્તાઓ શીખવવાની પદ્ધતિ એવી છે કે જાણકોના અધિકાર પ્રમાણે સાદી અને સરળ ભાષામાં એકાદ સ્મુઝ વાર્તા કહી પછી તે વાર્તા બે ચાર જાણકો પાસે કહેવાની બધાને કહી જતાં આવડે, તેમ કરવું જોઈએ; અને નીતિશિક્ષણમાં તો એકી વખત એકજ વિષયને લગતાં અનેક દૃષ્ટાંતો કહી તેમાં વર્ણવાએલાં પાત્રોના ગુણદોષ કદાવવા જોઈએ, તથા એ વિષયનું અધિકાર પ્રમાણે વિવેચન થવું જોઈએ; પરંતુ તે દૃષ્ટાંતો વિદ્યાર્થીઓને મોટે કરાવવાની આવશ્યકતા નથી. નીતિશિક્ષણમાં એકનું એક દૃષ્ટાંત જુદા જુદા ઘણા પાઠોમાં આપી શકાય.

દાખલા તરીકે વિદ્યાર્થેશ્વરે દર્શાવેલ લિંગ બિંબ દર્શિષ્ઠિયુથી વિવેચન કરીને 'હિંમન', માહસ, દયા અને સમાજસેવા એવા બુદ્ધિ બુદ્ધિ આરે વિવિધતા નીતિપાઠોમાં ધરાવી શકાય; પ-તુ આમ કરવામાં અમુક પ્રગંગે અમુક રીતે વિવેચન કરવું અને અમુક બાબતનો વિસ્તાર કરીને તેને આગળ પડતી કરવી એ સમજવામાંજ શિક્ષકની ખરી ચતુરાઈ અને તેના શિક્ષણની કળા છે. નમુના તરીકે એ દર્શાવેલ નીચે આપવામાં આવ્યું છે—

૧૬મત-વિદ્યાર્થેશ્વરે વિલાયતમાં મને ૧૭૫૯ માં જન્મ્યો હતો, તે વેળા સીધી લોકોને ગુલામ તરીકે પકડી તેમની પાસેથી સખત મજુરી કરાવવાનો આદ્ય દુનીઆના ઘણા દેશોમાં હતો. એ ધાતકી રિવાજ અંગ્રેજ રાજ્યમાંથી કાઢી નંખાવવાનો વિદ્યાર્થેશ્વરે નિશ્ચય કર્યો. 'ગુલામો પાસે કામ કરાવીને જમીનદારો અને કારખાનાંવાળાઓ ઘણા લાભો મેળવતા, તેથી તેઓ વિદ્યાર્થેશ્વરની વિરુદ્ધ પડ્યા, અને તેના કાર્યમાં ઘણી ઘણી અડચણો નાખી, પણ તેથી ગલરાઈ જઈ તેણે પોતાનું કામ છાડી દીધું નહિ. તો અંતે તે પોતે માથે લીધેલા કામમાં સફળતા મેળવી શક્યો; અને એ મહાપુરુષના પ્રયત્નથી સને ૧૮૩૩ માં અંગ્રેજ રાજ્યમાંની ગુલામગીરી નીકળી ગઈ અને એક સામટા ૮ લાખ ગુલામો છુટા થઈ ગયા. (પ્ર. વિદ્યાર્થેશ્વરના કાર્યમાં શી શી દરકતો નહીં? પ્ર. એનામાં એવો કયો ગુણ હતો કે તે પોતાના કાર્યમાં જ્ય મેળવી શક્યો?)

સાહસ.....વિજયી સેનાપતિએ આફ્રિકા, અમેરિકા વગેરે દૂર દૂરના મુલકમાંથી સંખ્યાબંધ ગુલામો પકડી લાવીને પોતાના દેશમાં વેચતા અને પુષ્કળ ધન કમાતા. ગુલામ ખરીદનાર ધનવાનો પણ ગુલામો પાસે સખત મજુરી કરાવી ઘણા લાભો મેળવતા. આ પ્રમાણે રાજકીય પુરુષોને તેમજ પ્રજામાંના બીજા શ્રીમંતલોકોને ગુલામગીરીના રિવાજથી ઘણો લાભ થતો હોવાથી તેઓ બધા ગુલામગીરીની તરફેણમાં હતા, એ વાત વિદ્યાર્થેશ્વરે જાણતો હતો, અને પોતાના કાર્યમાં તેઓ તરફથી મહાન મુશ્કેલીઓ નહોતી પડી. વિદ્યાર્થેશ્વરે જ્યારે તેમ છતાં પણ વિધ્નોની દરકાર કર્યા વિના આવા મહાભારત કામમાં તેણે જંપલાવ્યું. બેશક એ કામમાં તેને લોકો

તરફથી ઘણી ઘણી હરકતો નડી, તોપણ અંતે તે પોતે માથે માથે લીધેલું કામ પાર પાડી શક્યો, અને.....
(પ્ર० ગુલામગીરીનો રિવાજ બંધ કરાવવાનું કામ શા માટે કઠિન હતું ?
પ્ર० એ અડચણોની દરકાર ન કરતાં એવું ભારે કામ માથે લીધું, એ તેનો કયો ગુણ કહેવાય ?)

દયા.....ગુલામ તરીકે પકડાએલા લોકોને પોતાના કુટુંબથી છુટા પડીને આખી જિંદગી દુરના અબળપ્યા દેશમાં અબળપ્યા લોકોમાં ગાળવી પડતી. તેમના સ્વાર્થ માલીકો તેમના તરફ ઘણીજ ખરાબ રીતે વર્તતા. તેઓ દોરની માફક મારી મુડીને બની શકે તેટલું સખત કામ લેતા, તેમ છતાં એ બિચારાઓને પેટપૂર ખાવાનું પણ મળતું નહિ. એ ગરીબ લોકોનું કમકમાટ ઉપગળવે એવું મંકટ સાંભળનાર અને તેમનાં દયામણાં મુખ જોઈ તેમની વહાર કરનાર કાઈજ નહોતું; પણ મહાત્મા વિદ્યાર્દેશોનું હૃદય તેમનાં દુઃખ જોઈ પીગળ્યું, અને તેમના લાંબા વખતના સખત પ્રયાસને પરિણામે તેઓ એ દુઃખથી મુક્ત થયા.....(પ્ર० ગુલામ તરીકે પકડાએલા લોકોને કેવાં કેવાં દુઃખ વેઠવાં પડતાં ? પ્ર० ગુલામગીરીનો રિવાજ ખોટો શા માટે કહેવાય ?)

સમાજસેવા.....ખીનઓનું ભલું કરવું એ મનુષ્ય તરીકેનો પોતાનો ધર્મ છે એમ તે સમજતો હતો, તેથી તેણે બિચારા પરાધીન થએલા ગરીબ ગુલામોનું દુઃખ ફેડવા માટે ૪૦-૫૦ વરસ સુધી એક સરખો પ્રયત્ન કર્યો. એ કામમાં ગુલામો ખરીદનારાઓએ ઘણી મુશ્કેલીઓ નાખી, પણ તે કરાથી ન ડરતાં તેણે લડત ચાલુ રાખી, અને છેવટે.....(પ્ર० વિદ્યાર્દેશો શા માટે એટલો બધો શ્રમ લીધો ? પ્ર० ગુલામો ઉપર પડતું દુઃખ ટાળવાની એને શી જરૂર હતી ?)

ઉપર દેસાઝા વિવેચન. ઉપરથી જણાયું છે નીતિશિક્ષણ આપવામાં શિક્ષકમાં નીતિપ્રધાન ધણાં દૃષ્ટિાનું જ્ઞાન હોવા ઉપરાંત તેને અસુક રીતે આળોકાં સમક્ષ મૂકવાની ચતુરાર્થ હોવી જોઈએ. આ પ્રમાણે શિક્ષકમાં વિષયનું જ્ઞાન અને શિક્ષણપદ્ધતિ બંને વસ્તુની જરૂર છે, તોપણ એટલું તો ખરુંજ છે કે શિક્ષકમાં જ્ઞાન હોય તો મહાવરાથી અને અનુભવથી તે શીખવવાની પદ્ધતિ પ્રાપ્ત કરી શકે. માટે અગત્યની વાત એ છે કે શિક્ષકએ

બહુશ્રુત રહી દિનપ્રતિદિન પોતાના જ્ઞાન-ભંડોળમાં વધારો કર્યા કરવો જોઈએ અને પોતાના શિક્ષણકાર્યમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવી ગંપૂર્ણ તૈયારી કરવી જોઈએ. નીતિશિક્ષણ માટે અમુક પાઠ વખતે અમુકજ દર્શાવે શીખવવાં એવો શિક્ષક ઉપર અંકુશ મુકવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ યોગ્ય દર્શાવવાની સુવિધા કરી જરૂર પ્રમાણે મંજૂરના * કરવાનું શિક્ષકની વિવેક બુદ્ધિ ઉપર છોડી દેવામાં આવ્યું છે. આથી દરેક દલસાહી શિક્ષક માટે તો પોતે જ જાણકારો શિક્ષક હોય તેમના અધિકાર પ્રમાણે એની હુંફી હુંફી વાર્તાઓ અનેક રચણેથી સુંદરી કાઢે અથવા નરીજ ઉપજાવી જરૂરજોગો નીતિમય દર્શાવવાંસંગ્રહ તૈયાર કરી શકે. નસુના તરીકે કેટલાંક દર્શાવે ઓગસ્ટ મહીનાના અંકમાં આપીશું. (આપૂર્ણ.)

બૈરોમિટર. (વાયુભારમાપક યંત્ર.)

(લેખક-ચિ. પોપટલાલ જયચંદ અંબાણી, રાજકોટ.)

વાયુભારમાપક યંત્ર વિશે પાંચમી ચોપડીના ત્રીજા ભાગમાં એક પાઠ છે. તે પાઠમાં આપેલી હકીકત શિખવવાને શિક્ષકો સારી રીતે તૈયાર થઈ શકે, એવા ઉદ્દેશથી, આ વિષય મંબધે કંઈક વિસ્તારથી કેટલી એક ઉપયોગી જગીરકત અહીં આપુ છું.

બૈરોમિટર શબ્દ બે ગ્રીક શબ્દો પરથી બનેલો છે.

બૈરો. (Baros) —વજન, ભાર, અને મેટ્રોન (Metron) માપનાર. બૈરોમિટર—ભાર માપનાર, (વાતાવરણનો) ભાર માપનાર. આપણે જાણી વસતુઓનો તોલ જુદી જુદી જાતના કાંટાથી કરીએ છીએ. બૈરોમિટર પણ વાતાવરણનો તોલ કરનાર એક જાતનો કાંટોજ છે.

હવા એક પદાર્થ છે, એટલે પદાર્થના સામાન્ય ગુણ તરીકે તેમાં ભાર હોવો જોઈએ. ઘણા સાદા પ્રયોગોથી આપણે ખાતરી કરી શકીએ છીએ કે હવામાં ભાર કે વજન છે. પૃથ્વીના પૃથ્વી વાતાવરણની ઉંચાઈ પા

* દર્શાવવાની સુવિધા કેમ કરવી તે જણાવનારી કેટલીક 'નીતિ' વિષયની સંક્ષિપ્ત નોંધો પહેલાં સાળાપત્રમાં આપવામાં આવી છે, અને હવે પછી જુદા પ્રયોગોપાત અપાશે. તંત્રી.

માઇલ જેટલી વિદ્યાનશાસ્ત્રીઓ માને છે. એટલે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર ૫૦ માઇલ ઉંચા હવાના મહાસાગરનો ભાર ધણેજ લાગવો જોઈએ. આ હવાના મહાસાગરનો ભાર કેટલો હશે, તેનું વજન કરવાનું, ઇ. સ. ૧૬૪૩ માં અખ્યાત ખગોળવેત્તા ગેલિલીઓના શિષ્ય ટોરીસેલીને પ્રથમ સૂચ્યું. તેણે છ ફૂટ લંબાઈની અને ૦૧ ઇંચના વ્યાસવાળી એક કાચની નળી લીધી. તે નળી એક છેડેથી બંધ, અને બીજે છેડે ખુલી હતી. પછી તેણે એક વાસણમાં પાણી ભરી, પાણીની સપાટી પર કેટલુંક પાણી ભર્યું. પેલી છ ફૂટ લંબી નળીને પાણી પૂરેપૂરી ભરી, તેના ખુલ્લા છેડા પર આંગળી દાખી ઉંધી વાળી, તેને પેલા વાસણમાં પાણીની સપાટીની નીચે દુખાવી, આંગળી છોડી દીધી. તે વખતે નળીમાંથી કેટલોક પાણી નીચે વાસણમાં સરી આવ્યો, પણ ૨ ફૂટ પાણી નળીની અંદર ચડેલો રહ્યો. ત્યાર પછી તે નળીને પાણીની સપાટીથી જરા ઉંચે ખેંચી, પાણી ઉપર રહેલા પાણીની અંદર ફૂગતી રાખી, તો તમામ પાણી નીચે જતરી આવ્યો અને આખી નળીમાં પાણીને સ્થાને પાણી ચઢી ગયું. આ પ્રયોગથી ટોરીસેલીએ ધાર્યું કે નળીમાં ૨ ફૂટ પાણી ટકી રહે છે તથા આખી નળીમાં પાણી ચઢી જાય છે, તેનું કારણ વાસણમાં ભરેલ પ્રવાહી પદાર્થની સપાટી પર વાતાવરણનું દબાણ થાય છે એ હશે.

વાતાવરણનો ભાર નક્કી કરવાને ટોરીસેલીએ જે પ્રયોગ કર્યો હતો, તેને મળતા વધારે પ્રયોગો ક્રાન્સના વિદ્યાનશાસ્ત્રી પાસ્કલે કરી, આ બાબતનો એકસ નિર્ણય કર્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે ટોરીસેલીના પ્રયોગમાં કાચની નળીમાં જે ૨ ફૂટ પાણીનો સ્તંભ ચડેલો રહે છે, તે જો વાતાવરણના દબાણને લીધે હોય તો એ પ્રયોગ પર્વત ઉપર કરી જોતાં પાણીનો સ્તંભ નળીમાં ઓછો-ઉંચાઈ સુધી રહેવો જોઈએ, કારણકે પર્વત ઉપર ચઢતાં આપણે કેટલીક હવાને નીચે મૂકીએ છીએ. આ બાબતની ખાતરી કરવાને તેણે પાણી વાસણ અને કાચની નળી લઈ, પોતાના એક મિત્રને ક્રાન્સમાં આવેલ ઓર્વન નામના પહાડની એક ટેકરી પર ટોરીસેલીનો પ્રયોગ કરી જોવા મોકલ્યો. તે ટેકરી સમુદ્રની સપાટીથી ૩૫૦૦ ફૂટ ઉંચી હતી. આ ટેકરી પર પ્રયોગ કરતાં, નળીમાં પાણી ૨૭ ઇંચ સુધી ચઢ્યો. આ પરથી પાસ્કલને ખાતરી થઈ કે નળીમાં પાણી ચઢવાનું કારણ વાતાવરણનું દબાણ જ છે. હવાના દબાણથી નળીમાં પાણી ચઢે છે, એ બાબતની

વિશેષ ખાત્રી કરવાને પાસને સ્થળે જુદા જુદા પ્રવાહી પદાર્થો ઉપયોગમાં લઈ કટલાએક પ્રયોગો કર્યા. તેણે વિચાર કર્યો કે નળીમાંના પાસા ને હવાના દબાણથી જ ૩૦ ઇંચ સુધી નળીમાં ટકી રહેતો હોય, તો પાસાને સ્થાને ખીન્ન પ્રવાહી પદાર્થો પણ એ પ્રમાણે ઓછી વત્તી ઉંચાઈએ ટકી રહેવા નોંધએ, એટલુંજ નહિ પણ પાસા કરતાં ભારે પ્રવાહી ઓછી ઉંચાઈ સુધી ટકી રહેવા નોંધએ અને પાસા કરતાં હલકાં પ્રવાહી વધારે ઉંચાઈ સુધી ટકી રહેવા નોંધએ. આ ખાખતની ખાત્રી કરવા માટે તેણે ઇ. સ. ૧૬૪૬ માં નળીમાં પાસાને સ્થાને પાણી ભરી જોવાનો પ્રયોગ કર્યો. તેણે એક ૫૦ ફૂટ લાંબી નળી લઈને પાણીથી ભરી. પછી તે નળીને એક પાણીભરેલા વાસણમાં ઉંધી કુળાડી, ત્યારે નળીની અંદર પાણી ૩૪ ફૂટ સુધી ટકી રહેલું જણાયું. અર્થાત્ પાસાનો રડૂ ફૂટનો સ્તંભ પાણીના ૩૪ ફૂટ બરાબર જણાયો. હવે પાણી કરતાં પાસા સરખે કદે ૧૩૦.૬ ગણો ભારે છે. એટલે રડૂ ફૂટ $\times ૧૩૦.૬ = ૩૪$ ફૂટ પાણી પાસાને સ્થાને ચડે તે બરાબર છે. આ પ્રયોગપરથી જણાયું કે જેમ વાતાવરણનું દબાણ પાસાના સ્તંભને રડૂ ફૂટ ઉંચે ટેકવી રાખે છે, તેમ તેજ દબાણ પાણીના સ્તંભને ૩૪ ફૂટ સુધી ઉંચે ટેકવી શકે છે. ત્યાર પછી પાસાકે તે તેજ, વાઘન, સ્ત્રીસરાઈન વગેરે જુદા જુદા પ્રવાહી પદાર્થો નળીમાં ભરી પ્રયોગો કરી જોયા. આ બધા પ્રયોગોને અંતે પારકાની ખાત્રી થઈ કે:--

- ૧ નળીમાં પાસા પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થો હવાના દબાણથી ટકી રહે છે.
- ૨ જેમ હવાનું દબાણ ઓછું, તેમ નળીમાંના પ્રવાહીની ઉંચાઈ ઓછી, અને જેમ હવાનું દબાણ વધારે, તેમ નળીમાંના પ્રવાહીની ઉંચાઈ વધારે.
- ૩ નળીમાંના પ્રવાહી જેમ હલકા, તેમ તે વધારે ઉંચાઈ સુધી ટકી રહે, અને નળીમાંના પ્રવાહી જેમ ભારે, તેમ તે ઓછી ઉંચાઈ સુધી ટકી રહે.

ઉપર આપેલી હકીકતને આધારે વાતાવરણનું દબાણ ખીન્ન રીતે પણ સહેલાઈથી સમજાવી શકાય તેમ છે. જેમકે—

- ૧ પૃથ્વીના ગોળાની આસપાસ વાતાવરણને બદલે ૩૪ ફૂટ ઉંચાઈમાં

પાણીની સપાટી પથરાએલી હોત, તો તે પાણીનું દળાણ હાલના વાતાવરણ જેટલું થાત.

૨ પૃથ્વીના ગોળાની આસપાસ વાતાવરણને સ્થાને ૩૦ ઇંચની ઉંચાઈમાં પારાની સપાટી પથરાએલી હોત, તો તે પારાનું દળાણ હાલના વાતાવરણ જેટલું થાત.

૩ પૃથ્વીના ગોળાની આસપાસ વાતાવરણને સ્થાને આશરે ૨૦ ઇંચ સોનાનો રસ પથરાએલો હોત, તો તે રસનું દળાણ હાલના વાતાવરણ જેટલું થાત.

૪ પૃથ્વીના ગોળાની આસપાસ વાતાવરણને સ્થાને આશરે ૬૦ ઇંચની ઉંચાઈમાં જસતનો રસ પથરાએલો હોત, તો તે રસનું દળાણ હાલના વાતાવરણ જેટલું થાત.

૫ પૃથ્વીના ગોળાની આસપાસ વાતાવરણને સ્થાને ૨૮ ફૂટ ઉંચાઈમાં ઝીસેરાઈન નામનો પ્રવાહી પથરાએલો હોત, તો તેનું દળાણ હાલના વાતાવરણ જેટલું થાત.

૬ વાતાવરણનું કુલ વજન પૃથ્વીના ગોળાના વજનનો બાર લાખમો ભાગ છે.

હવાની ઉંચાઈ કેટલી હશે ? હવે હવાનું વજન માપનાર જોરોમિટર રૂપી કાંટાથી આપણે ઉંચાઈ કેટલી હશે તે નક્કી કરી શકીએ કે જેમ, તે વિગે વિચાર કરીએ. પારા પાણી કરતાં સરખે કદે વજનમાં ૧૩.૬ ગણો ભારે છે, તેમજ તે હવા કરતાં સરખે કદે વજનમાં ૧૦૭૮૪ ગણો ભારે છે. વાતાવરણની કુલ ઉંચાઈના વજન બરાબર ૩૦ ઇંચ ઉંચાઈના પારાનું વજન છે, તો વાતાવરણની કુલ ઉંચાઈ ૩૦ ઇંચ \times ૧૦૭૮૪ = ૩૨૨૫૨૦ ઇંચ અર્થાત્ આશરે પાંચ માઈલિ હોવી જોઈએ. જોરોમિટર રૂપી કાંટાથી તો હવાની ઉંચાઈ ઉપર પ્રમાણે આશરે પાંચ માઈલિની આપણને જતાવે છે, પણ તે ગણતરીમાં એક ભૂલ થાય છે, તે એ કે પૃથ્વીના પૃથ્વી માંડીને ઉપર જતાં સર્વત્ર જો હવાની ગાદાઈ એક સરખી હોય તો ઉપલી ગણતરી પ્રમાણે હવાની ઉંચાઈ પાંચ માઈલિની બરાબર છે, પણ આપણે જાણીએ છીએ કે હવા સર્વત્ર એક સરખી ગાદાઈની નથી. પૃથ્વીના પૃથ્વી નજીક તે સૌથી વધારે ગાદી અને જેમ ઉપર જઈએ તેમ તેમ તે વધારે પાતળી થતી જાય છે. સૂર્યોદય પૂર્વે તેમજ સૂર્યાસ્ત પછી દેખાતાં

અજાતમાં ઉપરથી વિદ્યાનશાસ્ત્રીઓએ એમ સિદ્ધ કરેલું છે કે વાતાવરણની ઉંચાઈ ૫૦ માર્કસ મુધી હોવી જોઈએ.

આપણા હંમેશના તોલમાં હવાનું વજન કેટલું? ટોરીસેલીએ વાપરેલી નળી ઉપરથી હવાનું વજન પાસના સ્તંભમાં આપણે જોયું. હવે તે વજન આપણાં કાટલાં મુજબ કેટલું થાય છે, તે જોઈએ. એક ચોરસ ઇંચ પાયા વાળી ૫૦ માર્કસ લાંબી નળીમાંની હવાનું વજન, તેટલાજ પાયાવાળી નળીમાં ભરેલા ૩૦ ઇંચ પાસના વજન બરાબર છે, એટલે ૩૦ ધન ઇંચ પાસના વજન બરાબર એક ચોરસ ઇંચ પર રહેલા હવાના સ્તંભનું વજન છે. હવે ૩૦ ધન ઇંચ પાસને આપણાં તોલાંથી જોખી જોઈએ, તો તેનું તોલ ૧૪.૭ પૌંડ થાય છે. એ પરથી સિદ્ધ થાય છે કે એક ચોરસ ઇંચ જગ્યા પર રહેલા હવાના સ્તંભનું વજન ૧૪.૭ પૌંડ બરાબર છે.

બેરેમિટરમાં વપરાતા પદાર્થો:—આપણે ઉપર પાસકલના પ્રયોગોમાં જોયું કે બેરેમિટરમાં હવાનું જગ્યા માપવાને માટે કોઈપણ પ્રવાહી પ્રદાર્થ વાપરી શકાય, પણ તેમાં મુખ્યત્વે કરીને જયે સ્થળે પારોજ વાપરવામાં આવે છે. તેનું કારણ એ કે જ્યાં પ્રવાહી પદાર્થોમાં પારો સૌથી ભારે છે. તેથી તેનું બેરેમિટર બીજા પ્રવાહી પદાર્થોને મુકાબલે નાનું (નજુ ફૂટ લાંબું) થાય છે. બીજા પ્રવાહી પદાર્થો વાપરીએ તો બેરેમિટરો બહુજ નાટાં બને. દાખલા તરીકે પાણીનું બેરેમિટર લગભગ ૪૦ ફૂટ લાંબું થાય. એવાં બેરેમિટરો એક રચનાથી બીજાં, રચના સહેલાઈથી લઈ જઈ શકાય નહિ. કુવામાંથી પાણીને ઉપર એંચતા ઘાટદપ્પો એક જાતનાં પાણીનાં બેરેમિટરજ ગણાય.

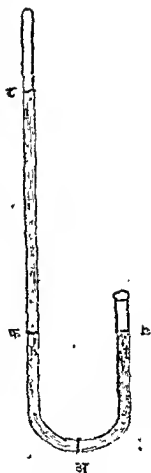
જુદી જુદી જાતનાં બેરેમિટરો:—બેરેમિટરના મુખ્ય બે પ્રકાર છે.

૧ પ્રવાહી પદાર્થવાળાં અને ૨ પ્રવાહી પ્રદાર્થ વગરનાં.

પ્રવાહી પદાર્થવાળાં બેરેમિટરના બે પ્રકાર છે:—૧ સીસ્ટર્ન બેરેમિટર અને સાઈફન બેરેમિટર.

૧ સીસ્ટર્ન બેરેમિટર:—આ જાતનાં બેરેમિટરોમાં ટોરીસેલીના જેવી ત્રણ ફૂટ લાંબી કાચની નળી એક પારો ભરેલા વાસણમાં ઉધી કુબાડેલી હોય છે, અને તે કાચની નળી ઉપર અગર કાચની નળી સાથે જોડેલી પટ્ટી ઉપર, ઇંચ અને ઇંચના વિભાગનું માપ દેખાડનાર કાપા ખાડેલા હોય છે.

૧. સાઈફોન બેરોમિટર:—આ જાતનાં બેરોમિટરોમાં પાસેના ચિત્રમાં જતાવ્યા પ્રમાણે એક છેડે છત્રીના હાથાની પેઠે વાળેલી આશરે ચાર ફૂટ લાંબી કાચની નળી હોય છે. તે નળી લાંબા છેડા તરફ ઉપરથી બંધ કરેલી હોય છે અને દૂકા છેડા તરફ ખુલ્લી હોય છે. તેમાં પાણી ભરેલો હોય છે. જાનને તરફના છેડામાં પીરો કેટલી ઉંચાઈ એ રહેલો છે, તે જણાવવાને માટે ધ્રુવ અને ધ્રુવના વિભાગનું માપ જતાવનાર, ઉપર નળી અગર નળીની માથે નેરેલી પટ્ટી ઉપર આંક પાડેલા હોય છે, આથી જાનનાં બેરોમિટરોમાં હવાનું દબાણ જાનને તરફના છેડામાંના પાણીના સ્તંભની આદળાઈ નેટલું હોય છે, કારણ કે પ્રવાહી પ્રમાણ સરખી સપાટીએ રહે છે એ નિયમ પ્રમાણે જ ઘ અને જ ક પાણીના સ્તંભ સરખી ઉંચાઈ એ રહેવા લેઈ એ. એ ઉપરાંત ઘ ઢ પાણીના સ્તંભ યાત્રી તરફના છેડામાં ચડેલો રહ્યો, તે હવાના દબાણને લીધે ગણાય. બેરોમિટર એક જાતનો તોલ કરનાર કોટો છે, એની બહુજ સારી સમજ, આ બેરોમિટરથી પડી શકે તેમ છે.

પાસેના ચિત્રમાં જ ઘ અને જ ક એ તબક્કાનાં પદાર્થો સરખાં છે. ઘ ઢ પાણીના સ્તંભ વગળ કરનાર તોલું છે, અને ક ઉપર પાંચ માઈલ ચુપી રહેલો હવાનો સ્તંભ, તોળવાની વસ્તુ છે.

૩. એનેરોઈડ બેરોમિટર:—ઉપર વર્ણવેલ જાનને પ્રકારનાં બેરોમિટરોમાં આપણે જોયું કે પ્રવાહી પદાર્થ (પાણી) વાપરેલો છે. હવે એક તરફનાં બેરોમિટરો માં પ્રવાહી પદાર્થ બીજાકુલ વાપરવામાં આવેલો નથી. એની જાનનાં બેરોમિટરોને એનેરોઈડ (પ્રવાહી પદાર્થ વગરનાં) બેરોમિટર કહે છે. આ જાનનાં બેરોમિટરમાં સ્થિતિસ્થાપક

અને નરમ ધાતુનો ધડિઆળના ડબ્બા જેવો એક ડબ્બો હોય છે. તે ડબ્બામાંથી હવા તદ્દન ખાલી કરી નાખેલી હોય છે. આ ડબ્બો જે ધાતુનો બનાવેલો છે, તે ધાતુ એટલી બધી પાતળી અને નરમ હોય છે કે તેની ઉપર હવાના દબાણની ગામર એકદમ ચાય છે. એ ડબ્બાની અંદર ઉચ્ચાલનો ગોઠવેલો હોય છે, અને ઉચ્ચાલનોના સંબંધમાં એક ધડિઆળના જેવો કાંટો એવી રીતે જોડવામાં આવેલો હોય છે કે તે ઉચ્ચાલનોની મદદથી તે કાંટો એક તરફ અથવા બીજી તરફ ફરે. હવે હવાના દબાણ વડે ડબ્બાનું બહારનું પૃષ્ઠ અંદર દબાય છે, એ દબાણની અસર વડે અંદરનાં ઉચ્ચાલનોનું દબાણ વધારે અથવા ઓછું થઈ, ડબ્બા ઉપર ફરતા કાંટાને એક અથવા બીજી બાજુએ ફેરવે છે, અને ડબ્બાની ઉપરની સપાટી પર માટેલા આંક ઉપરથી, કાંટો કયા આંક પર છે, તે જોઈ હવાનું દબાણ કહી શકાય છે. આ જાતનાં ઝેરોમિટરો એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે ઘણીજ સહેલાઈથી કાંઈ જઈ શકાય છે. પર્વત વગેરેની ઉચ્ચાઈ માપવામાં આ જાતનાં ઝેરોમિટરો ખાસ ઉપયોગી છે.

ઝેરોમિટરનો ઉપયોગ:—ઝેરોમિટરના મુખ્ય બે ઉપયોગ છે.

૧ ટાઈપણ સ્થળ સમુદ્રની સપાટીથી કેટલે ઉંચે છે, તે ઝેરોમિટરથી નક્કી કરી શકાય છે.

૨ ઝેરોમિટર ઋતુમાં ચતા ફેરફારનું સૂચન કરે છે. આપણે ઉપર કહી ગયા કે પૃથ્વીના પૃથ્વી ઉંચે ૫૦ માર્શલ ચુમ્બી હવા પથરાયેલી છે. હવે આપણે જેમ જેમ સમુદ્રની સપાટીથી ઉંચે જઈએ છીએ, તેમ તેમ ઓછી હવા નીચે મૂકતા જઈએ છીએ. ધારો કે ઝેરોમિટરને સમુદ્રની સપાટી ઉપર તપાસ્યું તો તેમાં પારાનો સ્તંભ ૩૦ ઇંચ ઉચ્ચાઈએ હતો. હવે તે ઝેરોમિટરને લઈને આપણે એક પર્વત પર ચઢ્યા માંડ્યા. ચઢતાં ચઢતાં આપણી પાસેના ઝેરોમિટરના પારાનો સ્તંભ ૨૯ ઇંચ ઉચ્ચાઈએ જણાયો, ત્યારે આપણે સમજીશું કે આપણે સમુદ્રની સપાટીથી ૯૦૦ ફૂટ ઉંચે ચઢ્યા. આગળ વધારે ઉંચે જતાં ઝેરોમિટરમાં પારાનો સ્તંભ ૨૮ ઇંચ ઉંચો જણાયો, ત્યારે સમજીશું કે આપણે ૧૮૦૦ ફૂટ ઉંચે ચઢ્યા. આ પ્રમાણે ઝેરોમિટરની મદદ વડે ટાઈપણ સ્થળની ઉચ્ચાઈ નક્કી કરી શકાય છે. સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે દર ૯૦૦ ફૂટ ઉંચે ચઢતાં ઝેરોમિટરમાં એક ઇંચ પારા નીચે ઊતરે છે.

બેરોમિટર સીધી રીતે તો ફક્ત હવાનો ભાર માપી આપે છે, પણ તે પરથી આડકતરી રીતે ઝડપમાં થનારા દેરફારનું પણ સૂચન થાય છે. ખૂબી તરીકે જો ટાઈ જગાએ ટાઈ વખતે હવાનું દબાણ, તે વખતના મરસરી દબાણ કરતાં એકાએક ઓછું થઈ જાય, તો ત્યાં ઘોડા વખતમાં ખચીત પવનનું તોફાન થવાનો સંભવ ગ્રે છે. જરણુકે જે સ્થળે બેરોમિટરમાં પારો નીચે ઊતરી હવાનું દબાણ ઓછું થએલું જણાય છે, તે સ્થળે તાતાનરણુમાં સમતોલ સ્થિતિ જળજી રાખના બાટે આજી બાજીથી એકદમ પવનોને ધક્કા આવતું પડે છે, તેથી પવનનું મોટું તોફાન ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ હવાનું દબાણ એકદમ વધારે ઓછું થાય, તેમ પવનો વધારે જોસમા દુકાવાનો સભવ છે. ઉત્તર તરફના દેશોમાં ધણીવાર પારો સાધારણ માપથી એકાદ ઇંચ જેટલો નીચે ઊતરી જાય છે, પણ આપણા દેશમાં એટલો ઘણો તફાવત પડતો નથી અટીતો વધારેમાં વધારે ૧/૪ ઇંચ જેટલો સાધારણ માપ ફરતાં પારો નીચે ઊતરી જાય છે. પારો સતતમંડી માપ કરતા એકાએક નીચે ઊતરે છે, ત્યારે વરસાદ થવાનો પણ મનન ગ્રે છે, મામાન્ય નિયમ પ્રમાણે પાગના સ્તલની ઉંચાઈ અને ઝડપની ગિતિનો નીચે પ્રમાણે સંબંધ છે —

બેરોમિટરમાં પારાનો સ્તલની ઉંચાઈ.

૩૧ ઇંચ.

૩૦ ૩/૪ ઇંચ.

૩૦ ૧/૨ ઇંચ.

૩૦ ઇંચ.

૨૯ ૩/૪ ઇંચ.

૨૯ ૧/૨ ઇંચ.

૨૯ ઇંચ.

ઝડપની રિથિતિ.

ધણી મૂકી હવા.

સ્થિર.

સારી.

દેરફાર થાય તેની.

વરસાદ અથવા પવન.

ધણો વરસાદ.

તોફાન.

વૃક્ષના મંદગુણો.

લેખક—મિ. સાકરનાથ પુરુષોત્તમ શુક્લ.

હરિગીત.

ઝડપ ગ્રીષ્મમાં મધ્યાહ્ન કાળે મૂર્ચ્છાથી આર્મિ કરે,
રસબોળ સ્વેદે શ્રમિત પધી શાન્તિની ઇચ્છા કરે,

- તાડન કરે પત્થર લઈ ઉપકારને જન વીસરી,
આપે મૃતકીને ક્ષમા ગંભીરતા હૃદયે ધરી;
અપકારને બુદ્ધે મધુર ફળ આપી ઉપકારી બને,
ઔદાર્ય અનુપમ વૃક્ષનું છે આજ સર્વ મનુષ્યને. ૨
- ફળ, ફૂલ, પત્ર, રસાદિથી વ્યવહાર સૃષ્ટિના સરે,
આપે વળી ઔષધ વિવિધ વ્યાધિ નિવારણુ તે કરે;
એવી રીતે પરમાર્થમાં પત્યેક અવયવ ઘાપરે,
લેવો ધડો સ્વાર્થા મનુષ્યે વૃક્ષનું જોઈ ખરે. ૩
- આવે સમય ફળપ્રાપ્તિનો ફળ પ્રાપ્ત તર ઉત્તતિ ધરે,
શાખા બંધી નીચી નમાવી નમતા ધારણુ કરે;
ગંધર્વના અભિમાનમાં અક્ષુ કરે શ્રીમંત જો,
દરેક જાસ વિચારવું આ વૃક્ષના દર્શાતને. ૪
- રંમણીય આચ્છાદિત પત્રે વૃક્ષની ઘાડી ધરા,
તેમાં સુરક્ષિત સ્થાન જોઈ પંખી માળા બાધતા;
શીતોષ્ણ વર્ષાકાળના દુઃખ વૃક્ષ શિરપર વેડીને,
યોગી સર્માં તપ આચરી સુખ આપતા આશ્રિતને. ૫
- જીવન સમાપ્ત થતા રહે અવશેષ કાષ્ઠ સુકાયલા,
બુદ્ધે ન પણુ કર્તવ્ય તે આવે વિવિધ ઉપયોગમાં;
તૌકા જની પોતે તરે તારે બીજને પાણીમાં,
અસ્તિત્વમાં છેવટ સુધી દૃઢ વૃક્ષ છે પરમાર્થમાં. ૬

મદ્રાસ.

લેખક—શ. હરશય અ. દેશાઈ, બી. એ.)

(આલુ પુ. ૫૭ ૫૪ ૧૧૭ થી.)

અહીંનાં જોવાલાયક મકાનોમાં જ્યોર્જ ટાઉનમાં પચ્ચાપા હોલ, લો
પોલેજ, હાઈકોર્ટ વગેરે છે. ઇ. સ. ૧૮૫૦માં પચ્ચાપા મુલ્લીયરે ધર્મદા
કાદેલા પૈસામાંથી પચ્ચાપા હોલ બાંધવામાં આવ્યો છે. તેની બાંધણી
- - - - - ગ્રીક ફેશનની છે, પણ આલુબાલુ નીચી ગંદી દુકાનો આવી જવા-

ધી તેની રેનક ઝાંખ મારી ગઈ છે. પચ્ચાપા હાલથી થોડે દૂર પૂર્વમાં હાઈકાર્ટ અને લૉ કોલેજ છે. આ જાનને મકાનો હાલ રગનાં છે અને નેમના મિનારા ઉપરથી તે મસીદ જેવાં દેખાય છે. હાઈકાર્ટની વચ્ચે લાઈટ હાઉસનો મિનારો છે. તે પરનો દીવો આઠ માઈલ સુધી અજવાળું આપે છે. બે આના આપી ઉપર જઈ મદ્રાસનો દેખાવ જોવાની ધણી મજા પડે છે. આ દીવાદાંડી પર જર્મન કુચર એમડને ગોળા ફેંક્યા હતા, પણ તેનો એક ગોળો તેને લાગ્યો નહોતો. હાઈકાર્ટના ટામ્પાઉન્ડની દિવાલને એક ગોળો લાગ્યો હતો ત્યાં આગળ તેની માદગીરી રાખવા હાલ એક તખ્તી ચોઢી છે. લૉ કોલેજની સામે એસ્પેનેડ છે તે મુંબઈના એસ્પેનેડથી ધણેજ ઊતરતું છે. ગામડાનાં એકઠાણીયાં ધંરો જેવી ત્યાં દુકાનો છે. હાઈકાર્ટની પૂર્વે બીચરોડ છે જેના ઉપર દક્ષિણ તરફ જતાં ક્રાઈસેન્ટ જ્યોર્જ આવે છે. તે ક્રિસ્તાની બહારની ટાળ પડતી ખુલ્લી જમીન જેને ગ્લેસીસ (Grass) કહે છે, ત્યાં હાલ વાયરલેસ ટેલીગ્રાફીનું મથક ઉઠ્યું હતું છે. તેજ રસ્તે આગળ ચાલતાં સેનેટ હાઉસ આવે છે. આ સેનેટ હાઉસ બહુ રેનકદાર નથી. ત્યાંથી આગળ ફર્નાટકના નવાબોનો મહેલ છે, ત્યાં હાલ રેવન્યુ બોર્ડ અને બીજી કચેરીઓ બેસે છે. તે મકાનને તેનો લગતો ચીપોક પાર્ક નામનો બાગ ધણી સુંદર લાગે છે. તેની પાસે પબ્લિક વર્ક ડીપાર્ટમેન્ટની મોટી ઓફિસ છે. છેવટે પ્રેસીડેન્સી કોલેજ આવે છે. બહારથી આ મકાન જેવું દેખાય છે તેના ઠરતાં અંદરથી લલકારો સારો છે. આ બધા મકાનની સામે એટલે બીચરોડની પૂર્વે પગથી છે અને એ પગથી સાથે લાંબો નાનો પણ આખને ઠેરવે એવો બાગ છે. આ જગ્યાને મરીના (Marina) કહે છે. તે મરીના પર એક નાનકડું એકવેરીઆમ માને મચ્છીલયન છે. ત્યાંના દરીઆમાં થતી રંગબેરંગી નાની મોટી માછલીઓ, ઉડતાં મચ્છો, દરીઆઈ થોડાઓ, સાપો વગેરેને જીવતાં રાખવાની ગોઠવણ કરી છે. કાચના ટબમાં પાણી ભરી તેમાં જોઈતી હવાને ગરમી દાખવ ક્યાં કરવામાં આવે છે. તે પાછળ ધણું ખર્ચ થાય છે તે જોતાં તે જોવાની બે પૈસાની ટિકીટ કંઈ વધારે લાગતી નથી.

પાછા ફરી ક્રિસ્તાની બાલુએથી પશ્ચિમ તરફ ફંટાતાં ગવર્નમેન્ટ હાઉસ તરફ જાય છે. આ રસ્તે સદ થોમસ મનરોનું સુંદર બાવડું છે. તે સફત

આરસનું છે. ગવર્નમેન્ટ હાઉસમાં ખાસ જોવા લાયક ત્યાં 'ચંદ્ર' ગંગેલા ગવર્નમેન્ટની છબીઓ છે. તે જોવા સાડ પ્રથમ લખી રંગ મંગાવવી પડે છે. તેમાં વળી લોડ કસ્ટોમરો બાધેલો ૮૦ x ૬૦ ચો. ફુ.નો એક સુંદર ચોરસ છે જેમાં મેળાવડા થાય છે. આગળ ચાલતાં માઉન્ટરોડની દુકાનો આવે છે. આ મુખર્ષના ફોર્ટના બચ્ચા જેવું છે. માઉન્ટ રોડ પર સવારના ૮૧ થી ૧૦ સુધી ને ૪ થી પાા સુધી ઘસડી આવે છે. વચગાળે તાપ પડવાથી લાંઘાઈ જઈ શકતું નથી. આખા દિવસના તાપથી કટાણીને! દુકાનદારો પશુ પા વાગે દુકાન બંધ કરી બહાર ચાલ્યા જાય છે. લાં આગળથી દ્રામમાં જેસી સેન્ટ્રલ સ્ટેશન તરફ જવાની જરૂર પડે છે. મેદા રસ્તા ને ગંધાતી ગટરો ને નીચાં ઘરો. આગળથી દ્રામ પસાર થવાથી અત્યાર સુધી, જે કંઈ જોયું હોય છે તેની સારી છાપ દબાઈ જાય છે. વીશેક મિનીટ આમ ગદવાડમાંથી પસાર, ક્યાં બાદ પાછું મન ખુલ્લું થાય એવી જરૂર આવે છે, ત્યાં આગળ ચ્યુનીસીપાલીટીનું સદેત, મદાન જેને 'રિપન' હોલ કહે છે તે જોવામાં આવે છે. તેની જોડે ચિકેરોરીયા પ્રબ્લિક હોલ છે. આ હોલ ૧૮૮૭ માં ૧૧૧૧ લાખ રૂપિયાના, ખર્ચે બંધાવેલો, તેમાં લાપણો, ખાણાઓ નાચ વગેરે કરવા દેવામાં આવે છે. ઉપર નીચે મળી ૧૪૦૦ માણુઓ અંદર જેસી રોકે એમ છે. તેની પૂર્વે મુર માર્કેટ છે, તે મુખર્ષના ક્રાફ્ટ માર્કેટની બરાબરી કરે એમ નથી. તેજબરમાં કાન પડ્યો બોલ મંલગાતો નથી, કારણ કે ત્યાં બેઠેલા વેપારીઓ કંઈકને કંઈક જોરથી બોલ્યાજ કરે છે. આ ત્રણે મકાનોની પાછળ પીપલ્સ પાર્ક છે. આ પાર્કમાં ૧૧૬ એકર જમીન રોકી દીધી છે ને તેમાં પડે માઈલ લાંબા રસ્તા છે. આ પાર્કમાં પહેલાં ઘણાં જનવરો હતાં, પણ હાલ તો બે ડાડી જનનરોને કેદખાને પૂરી મૂકીને જોવાની અડધા આનો શી લે છે. આવા પાર્કની ખરી ખુબી આગળ આવેલાં મકાનોથી ઢંઢાઈ જાય છે. મુર માર્કેટ છોડી દ્રામને માટે પૂર્વ તરફ જતાં ગાડીનો પૂત્ર જાળંગવો પડે છે. તે બાદ સેન્ટ્રલ સ્ટેશન અને તેની સામે જનરલ ઈસ્પીતાલ આવે છે. આ ઈસ્પીતાલનું મકાન અમદાવાદની મોટી ઈસ્પીતાલ જેવું એ નથી. તેની દક્ષિણે દ્રામને ગાડીનો ઘોંઘાટ, ઉત્તરે નજીક મદ્રાસથી રામેશ્વર જતી ગાડીની કાઈને પર ચાલતી અડધા અડધા કવાકની ગાડીનો ઘોંઘાટ ને પશ્ચિમે બે ભારતી ખાડીમાંથી આવતી ગંધને લીધે ત્યાંના દર્દીઓના દુખનો પાર રહેતો નથી. હવે

તે ખસેડી એગમોર પરામાં લઈ જવાના છે. પાટે પાટે આગળ ચાલતાં ૧૮૫૭ના બળવામાંથી મદ્રાસ ઇલાકા મુક્ત રહ્યો તેની યાદગીરી કાયમ રાખવા 'એગમોર-મલ હોલ બાંધ્યો હતો તે આવે છે. તેની બાંધણી અસલી ગ્રીક બાંધણી જેવી છે અને ત્યાં લોકોના મનને ઉચી સ્થિતિમાં લાવે તેવાં દરેક કામ કરવા દેવામાં આવે છે. નાચ નાટક ત્યાં થઈ શકતા નથી. હવે પાછા ફરી એગમોર-તરફ જવું પડે છે. એગમોરમાં પ્રથમ આર્ટસ સ્કૂલ (કલાભવન) નજરે પડે છે. ત્યાં લોકો પરનું કામ ધણું સારું ચાલે છે. આર્ટસ સ્કૂલમાં અતી ચીજો તથા મદ્રાસ ઇલાકામાં બનતી કારીગરીવાળી ચીજોનું એગમોરમાં સરકારી મ્યુઝીયમની સાથે એક નાનું પ્રદર્શન છે. ત્યાં આગળ મૂકેલી ચીજો વેચવા માટે છે અને તે ધણી 'સારી ને સરની' હોય છે. આર્ટસ સ્કૂલની સામે મનકેરેજ ફેક્ટરી છે, જેમાં થોડા સમય પહેલાં તોપની ગાડીઓ વગેરે બનતું હતું. પંજીયા મીલીટના આકારમાં બાંધેલું મદ્રાસથી રામેશ્વર જતી નાની ગાડીનું મુખ્ય સ્ટેશન એગમોર આવે છે. અહીં પ્લાટફોર્મ ટિકીટોનાં દર એક આનો છે ને મદ્રાસ રેલ્વેમાં બે આના છે. આ બાબતમાં આપણે સુખી છીએ. તે સ્ટેશનથી થોડે દૂર સરકારી સુવાવડખાનું છે જેની વ્યવસ્થા ધણી ઉત્તમ છે. જનરલ હોસ્પિટલ અહીં આણવા વિચાર છે. ત્યાર પછી મ્યુઝીયમમાં જવાય છે.

આ મ્યુઝીયમનું મંદાને ધણું લવ્યું છે. અને તેમાં કરેલો વસ્તુઓનો મંચક ચિત્તાકર્ષક છે. આ મ્યુઝીયમ એક મહાન શાળા નીવડે અને જેને જેમાં રસ હોય તે જાળવતું રાખે ત્યાં આવી મેળવે એટલા માટે ત્યાં પદ્માદિત્ય, પક્ષીવિદ્યા, હુન્નર, ઉદ્યોગ, નરકુલ વિદ્યા, શંખાછીપ વગેરેનાં પુસ્તકો છાપી મુકવામાં આવ્યાં છે, જેમાં ત્યાં રાજેશ્વર દરેક ચીજનું બરાબર વર્ણન કર્યું છે. આ ચોપડીઓ દરેક જાણુ વાપરી શકે છે અને દરેક ખાતામાં રહેલાં માણસ જેને જોઈએ તેને મદદ પણ કરે છે. શુક્રવારે તે મ્યુઝીયમ બંધ રહે છે અને દર માસના પહેલા રાત્રિવારે ફક્ત મનના સ્ત્રીઓને જ દાખલ કરવામાં આવે છે. આ મ્યુઝીયમને અંગે એક લાઈબ્રરી છે જેમાં બેસી વાંચવાની શી નથી. પણ તેમાં એક નાની પણ સુંદર નાટકશાળા છે જેમાં બધી સવડ હોવાથી ઠાક વખત નાટકો કે જલસાઓ થાય છે.

ત્યાં ખ્રિસ્તીઓની મંખ્યા વધારે છે. દેશી ખ્રિસ્તી અને હિંદુઓને

પ્રારબી કાઢવા તેમના કપાળ તરફ જ નેવું. ખ્રિસ્તીઓના કપાળે ચાંદાનો અભાવ હોય છે. ત્યાં શુન્નરાતના વાણીઆ, ખેડવાળા ખાહણો તથા જૈનો છે. મારવાડના વાણીઆ તથા આવકો પણ ત્યાં નોવામાં આવે છે. ત્યાંનો બધો વેપાર તે લોકોના હાથમાં છે. ત્યાંના તલપદા હિંદુઓ વ્યાપારમાં કુશળ નથી. તેઓમાં બહુ ન્યાતો નથી: તેઓમાં બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય, શૂદ્ર ને પેરિયા છે. ત્યાંના લોકો સ્માર્ત અને વૈષ્ણવ છે. સ્માર્ત મહાદેવના ભક્તો છે અને આકું દીકું કરે છે. વૈષ્ણવના ત્યાં બે માર્ગચર્ચ ગયા: એક નિમ્બાર્ક અને બીજા રામાનુજ. નિમ્બાર્ક મતના લોકો કવચિત્ જ નોવામાં આવે છે. રામાનુજ ઠેર ઠેર છે. વલ્લભાચાર્ય અસલ ત્યાંના બ્રાહ્મણ હતા પણ તેમના પંથના ત્યાંના કોઈ નથી. જે છે તે શુન્નરાતીઓ જ છે.

ત્યાંના લોકોનો પહેરવેશ ઘણો સાદો છે. મદો ધણી વખતે બેવડા કરેલા ધોતીઆને લુંગી માફક પહેરી ચલાવી લે છે. કાછડી પાટલી પર તેમને ખીત નથી. બેવડું ધોતીયું કમરેથી જટકી ન ભય માટે ઢેટલાક તે પર પટા પહેરે છે. શુસલમાન લોકો રંગેલી લુંગી પહેરે છે ને દાઢી રાજે છે તેથી જાણ્યાર્થ આવે છે. આવા ધોતીઆ સાથે ઢેટલાક ખાલી શુમાનથી એકાદ કસળી ખેસ રાજે છે, જે નગ્ન સરીરની નગ્નતા બરાબર દેખાડી આપવામાં જ સહાયમૂલ્ય થઈ પડે છે. ઉધાડપમા ૯૦ ટકા જેટલા હોય છે.

સ્ત્રીઓ ૧૬ હાથની સાડી પહેરે છે. સાડીઓ મદુરી અને બીજા સહેરોની હાથ વણાટ રેશમી યા ગરમ સુતરાઉ હોય છે અને તેમાં રંગ બે, રંગી ચટાપટા હોય છે. તે મજબુત હોવાથી ઘણી ચાલે છે. તે ઉપરાંત સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ સંદેત શેનાની દાણી ઢાંક ચોળીયો પહેરે છે. તે સુરતી સહેલાણી જેવી ઉધાડપમાની બેઅદબ ચોળી નથી હોતી પણ મંધગળારની મર્યાદા જળવાઈ રહે એવી હોય છે. કમરે તેઓ પેકી ધણી સોનાના યા રસેલા યા રૂપાના પટા પહેરે છે અને તે ધણી સરસ દેખાય છે. વિધવા સ્ત્રીઓ ચોળી રહીત હોય છે પણ તેઓ એવી સરસ રીતે કપડું પહેરે છે કે સરીરના બધા ભાગ બરાબર દેખાઈ રહે. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ ત્યાં હીરા માણેક પોખરાજ વગેરે સ્તનના દાગીના પહેરે છે. મોતીના વાપર ત્યાં ઘણો ઓછો છે. દક્ષણી બૈરાંઓને ફૂલનો ઘણો શોખ હોય છે એ જાણીતું છે, પણ મદ્રાસી સ્ત્રીઓ જેટલો ફૂલ પર એમ તેમને હોય એમ જણાતું નથી. માથાની વેણીની અંદર તેઓ છૂટા ફૂલ, કેવડાનાં પાતરાં યા બીજાં ઢાઈ

સુગંધી પાતરાં ગુંધી દે છે. લગ્ન પ્રમગે ત્યારે ધણી સ્ત્રીઓ એકઠી થએલી હોય છે ત્યારે ત્યાં સુવાસિત ફૂલોના બાગમાં બેઠા હોઈએ ને જે લહેર આવે તે આવ્યા કરે છે. તેમની છુટી વેણી યા માલેલા અંબોડા ધણાજ મનોહર લાગે છે. ઢેટલીક વખતે મરદો પણ પોતાની લાંબી ચોટલીમાં ફૂલના ગજરા ચટાવી દે છે. હમણાં છોકરાઓ અને અલણુ યા પછાત કામના મરદોમાં તે શોખ કાયમ છે.

ત્યાં અંગ્રેજ દેળવણી સામાન્ય જેવી છે. સ્ત્રીઓ માટે પણ ત્યાં એક કાલેજ છે. અંગ્રેજ દેળવણી આપનારી સંસ્થાઓ ત્યાં ઠેર ઠેર નજરે પડે છે. દ્રામકન્ડકટરો ને રેલ્વેના મજૂરો પણ અંગ્રેજ લાગુતૂટું બોલી બોલે છે.

તેમનો ખોરાક સાદો છે. બાત, ચાર યા કટ, કાલંબો, ચટણી એ તેમનો ખોરાક છે. ધણા લોકો સવારનો વધેલો બાત પાણીમાં કુળાવી રાખી સાંજે તે બહાર કાઢી તેના ગોળાવાળી ખોપરાની ચટણી સાથે ગટગટાવી જાય છે. સાંજના વધેલા બાતની સવારમાં એજ દશા થાય છે. એમને એમ બાત ઢાંકે તો ત્યાંના તાપમાં જમડી જવાની ખડીકથી આ ઇલાજ કામે લેતા હોવા જોઈએ. તેઓ બે ત્રણ વખત દારૂ પીએ છે. એમના જેવા દારૂના પીનારા હિંદુસ્તાનમાં જીજ્ઞે નહિ હોય. તેમની ખનાવેલી દારૂ ધણી સારી થાય છે અને ત્યારે તે યાદ આવે છે, ત્યારે મોંમાં પાણી છુટે છે એ મારે કષ્ટ કરવું જોઈએ. મિઠાઈઓ તેમને ખરાબર ખનાવતા આવડતીજ નથી. ત્યાંના લગ્નના રિવાજ વિચિત્ર છે. સગોત્રી નથી પરણતા, પણ એક માણસ પોતાની સગી બાણેજ સાથે પરણી શકે છે અને તેના ધણાં દાખલા મેં ત્યાં જોયા હતા. બહેન પોતાની છોકરી પોતાના બાઈ સાથે પહેલાં પરણાવવા વિચાર કરે છે; ને તે ન હોય તોજ બહાર નજર નાંખે છે. પરણેલી બહેન પરગોત્રમાં મઈ એટલે ગોત્રનો બાધ નથી આવતો એમ તેમણે કહેવું છે.

દહન અને શ્વાસોચ્છ્વાસ.

(લખનાર:—મિ. રામજી કુબેરનાસ ગણાત્રા, ગમદાવાદ.)

દહન—‘દહન’ એટલે ‘જ્વળન.’ એને અંગ્રેજીમાં ‘કમ્બ્યુશન’ કહે છે. દહનનો સાધારણ અને વિજ્ઞાનની રીતે ગો અર્થ થાય છે, તે નીચે દર્શાવ્યું છે.

દહનનો સાધારણ અર્થ—સાધારણ રીતે તપીને લાલ થએલા કે બગ્ગા રૂપે બળતા પદાર્થને માટે ‘દહન’ શબ્દ વાપરવામાં આવે છે, પરંતુ વિજ્ઞાનમાં તેનો તેટલોજ અર્થ થતો નથી. તેમાં તેનો અર્થ વિશેષ વ્યાપક થાય છે.

દહનનો વિજ્ઞાનની રીતે અર્થ—જે અથવા વધારે પદાર્થનો રસાયની સંયોગ થઈને ત્યારે ઉષ્ણતા અને પ્રકાશ, અથવા એકલી ઉષ્ણતા ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે એવી રસાયનક્રિયાને વિજ્ઞાનમાં ‘દહન’-‘ઝલ્લન’-કહેવામાં આવે છે. એ દહન દુનીઆમાં મોટે ભાગે પદાર્થનો ઑક્સિજનન જોડે રસાયની સંયોગ થવાથી થાય છે. ઑક્સિજન સિવાય ફ્લોરિસ, એન્ટીમની (સુરમાનો બૂકો) વગેરે કેટલાક પદાર્થ ક્લોરિન વાયુ સાથે રસાયની સંયોગ પામી ઉષ્ણતા અને પ્રકાશ ઉત્પન્ન કરે છે, એટલે કે તેથી પણ ‘દહન’ થાય છે. રૂકમાં ક્લોરિન વાયુને અપવાદરૂપે દૂર કરીને દહનનો એવો અર્થ કરી શકાય, કે પદાર્થો જોડે ઑક્સિજનનો રસાયની સંયોગ તેનું નામ દહન.

નાશ—દહનથી પદાર્થનો નાશ થતો આપણે જોઈએ છીએ. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે પદાર્થનો નાશ થતોજ નથી. મીણખત્તીનું ઉદાહરણ લઈએ. મીણખત્તી એ મુખ્યત્વે હાઈડ્રોજન અને કાર્બનના રસાયની સંયોગથી બનેલી છે. મીણખત્તી બળે છે, ત્યારે એ બે તરવોનો નાશ થતો નથી, પરંતુ જે રસાયનપ્રીતિથી તેઓ જોડાએલાં હોય છે, તે રસાયનપ્રીતિ તેઓની તૂટી જઈ તેઓ પરસ્પર છુટા પડી જાય છે. તેઓ છુટા પડી દવામાંના ઑક્સિજન સાથે સંયોજાય છે. તેની સાથે સંયોજનથી તેઓના મિશ્ર પદાર્થ પાણીની વરાળ, અને કાર્બોનિક એસિડ જેસ ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે જે તરવોની મીણખત્તી બને છે, તે તરવો તો નાશ પામતાંજ નથી, તેઓ પરસ્પરથી છુટા પડી બીજા સાથે જોડાય છે. મીણખત્તીનો મીણખત્તી તરીકે નાશ થાય છે, પરંતુ તેમાંનાં તરવોનો નાશ થતો નથી. પદાર્થનું રસાયનિક રૂપાંતર થતાં આપણે તેને માટે ‘નાશ’ શબ્દ વાપરીએ છીએ. ‘નાશ’નો અર્થ ‘અદર્શન થવું’ એવો થાય છે. ત્યારે પદાર્થ રસાયની રીતે રૂપાંતર પામે છે—તેનું અદર્શન થાય છે—તેનું નામ ‘નાશ’; પરંતુનો અત્યંત અભાવ થતોજ નથી.

દહન થવા માટે પદાર્થને જોઈતી પ્રારંભિક ઉષ્ણતા, વિદ્યુ

આદિ ઉપાધિ—કાર્સ્કસ, ધાસ, કાલસા, લાકડાં વગેરેને દવામાં આપણે દહન પામતાં જોઈએ છીએ. એ દહનક્રિયા—ઑક્સિજન સાથેની રસાયની ક્રિયા—શરૂ થવા માટે પદાર્થોને અથમ ઓછીવતી ગરમી કે વિદ્યુતની જરૂર પડે છે. કાર્સ્કસને માત્ર સહેજ ગરમી મળવાથી તે સળગે છે. લાકડાં, કાલસા વગેરેને તેનાથી વિશેષ ગરમી આપવી પડે છે. પોટેશ્યમને પાણી પર મૂકવાથી તે એની ગેળે દહન પામવા માંડે છે. આમ થવાનું કારણ પદાર્થોની ઑક્સિજન સાથે મળી જવાની રસાયનપ્રીતિ લિજ્જ લિજ્જ હોય છે, તે છે. પોટેશ્યમને અને કાર્સ્કસને ઑક્સિજન સાથે એટલી બધી ગાઢ રસાયનપ્રીતિ છે, કે તેઓ ફક્ત કુદરતી ઉષ્ણતાથીજ એમની મેળે દહન પામવા માંડે છે. લાકડાંની ઑક્સિજન સાથે રસાયનપ્રીતિ કાર્સ્કસના જેટલી અબળ નહિ હોવાથી લાકડાંનો ઑક્સિજન સાથે રસાયની મેયોગ કરવા માટે—એટલે તેની રસાયનપ્રીતિ ઉશ્કેરવા માટે—અથમ પ્રાથમિક ઉષ્ણતા તેને આપવી પડે છે, અબળ રસાયનપ્રીતિવાળા પદાર્થોને ઓછી અને મદ રસાયનપ્રીતિવાળા પદાર્થોને વિશેષ ઉષ્ણતાની જરૂર પડે છે.

દહનથી ઉત્પન્ન થતાં ઉષ્ણતા અને પ્રકાશ—દહનની ક્રિયાથી ઉષ્ણતા અને પ્રકાશ, અથવા એકલી ઉષ્ણતા ઉત્પન્ન થાય છે, એમ ઉપર કહ્યું છે. દહનમાં ઑક્સિજનનો પદાર્થ જોડે રસાયની મેયોગ થતો હોવાથી દહનક્રિયાને પદાર્થની ઑક્સિમેઇઝેશનક્રિયા પણ કહે છે. દહનક્રિયામાં ગરમી ઉત્પન્ન થાયજે. દહનકાર્ય ઘણું ધીમે ચાલતું હોય તો ઉષ્ણતા ઉત્પન્ન થાય, પરંતુ તે આપણને પ્રત્યક્ષ ધર્મ ન શકે. જો તે કાર્ય ઝડપવે ચાલતું હોય, તો ઉષ્ણતાનો આપણે અનુભવ કરી શકીએ. આપણાં શરીરની ઉષ્ણતાનો આપણે અનુભવ કરી શકીએ છીએ. જો દહન ઘણું ઝડપથી ચાલતું હોય, તો ઉષ્ણતાની સાથે પ્રકાશ પણ ઉત્પન્ન થાય. આ જ્યો પ્રકાશ ઉત્પન્ન થવામાં આસ રાની જરૂર હોય છે, એ આપણે જાણવું જોઈએ.

પ્રકાશ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ—પ્રકાશ ઉત્પન્ન થવામાં ઝડપથી રસાયનક્રિયા ચાલવી જોઈએ એ જોમ જરૂરનું છે, તેમ તેની સાથે જે પદાર્થમાં એવી ક્રિયા ચાલતી-હોય તે પદાર્થ નક્કર-કણવાળો હોવો જોઈએ, એ પણ ખાસ જરૂરનું છે. નક્કર કણ હોયજ નહિ, તો પ્રકાશ ધર્મ શકે નહિ. જ્યારે પદાર્થમાં ઘણી ઝડપથી રસાયનક્રિયા ચાલે છે, ત્યારે ઘણી ગરમી પેદા થાય છે, અને એ ગરમીથી પદાર્થમાંના નક્કર કણ અતિરાપ

તપી જઈ પ્રકાશ આપે છે. અગ્નિમાં કાલસા, ધાતુ વગેરે એજ કારણથી પ્રકાશિત થાય છે. જો એક તપેલા લોઢાના વાળાને ઑક્સિજનના સીસામાં નાખવામાં આવે, તો તેમાં તે ધણુ પ્રકાશથી બળવા માંડશે. સળગતા ફોસ્ફરસને જો તેમાં નાખ્યો હોય, તો તે આંખ આંજી નાખે એવા અખર પ્રકાશથી બળવા લાગે. આતું કારણ એ છે, કે ઑક્સિજનમાં તે પદાર્થ બળ્યાથી તેને જોઈએ તેટલો, અને જલદીથી ઑક્સિજન મળી શકે છે; અને તેમ થવાથી ઝડપથી રસાયનક્રિયા ચાલવાથી ઉદભવતી વધારે ગરમીમાં એ પદાર્થના કણ ધણાજ તપી જઈ વિશેષ પ્રકાશ ફેંકે છે. ચીમની વિનાના લેમ્પ કરતાં ચીમનીવાળો લેમ્પ ધણે પ્રકાશ આપે છે, તેનું કારણ પણ એજ છે.

ચીમનીવાળો લેમ્પ વધારે પ્રકાશે છે તેનું કારણ—ચીમની વગરનો દીવો બળે છે, ત્યારે તેમાંના તેલનો અને હવામાંના ઑક્સિજનનો સ્થાયની મયોગ થાય છે. એ મયોગ થતી વેળા કાર્બોનિક એસિડ ગેસ અને કઈક પાણીની વરાળ ઉત્પન્ન થાય છે. એ પેદા થએલા વાયુઓ બળતાની આસપાસ પ્રસરણ પામી હવામાં ફેલાઈ જાય છે. એમ 'ફેલાવાથી' સામી બાજુએથી ઑક્સિજન ઝડપથી બળતા પાસે આવી શકતો નથી; અને એમ થવાથી ઝડપથી રસાયનક્રિયા ન ચાલવાથી દીવો વધારે પ્રકાશ આપી શકતો નથી.

ચીમની ચલાવવાથી રસાયની સંયોગે ઉત્પન્ન થએલા ઉક્ત વાયુઓ હવામાં ચારે બાજુએ પ્રસરણ પામી ફેલાઈ શકતા નથી; કેમકે તેમને ચીમની અટકાવી રાખે છે. આમ થવાથી ગરમ થએલો ચીમની અને દીવાની જોવાતની વચ્ચે તેઓ અતિશય ગરમ બની શીઘ્રતાથી ઊપર ચાલ્યા જાય છે. જોટથી ત્વરાએ તેઓ ઊપર જાય છે, તેટલી ત્વરાએ નીચેથી હવા તેમની ખાલી પડેલી જગ્યાએ દોડી આવે છે. આમ ત્વરાથી હવા મળવાને લીધે ઑક્સિજનનો રસાયની સંયોગ ઝડપથી થાય છે, અને દીવો વધારે તેજ આપી શકે છે.

દહનમાં જોવાત કે લાડકો થવાનું કારણ—કેટલાક પદાર્થ એવા છે, કે તેમનું દહન થવા માંડતાં તેઓ પ્રથમ ગેસરૂપ-વાયુરૂપ-માં આવવા માંડે છે, એ વાયુમાં તે પદાર્થની રચના પ્રમાણેનાં બધાં તત્ત્વો હોય છે. એ તત્ત્વોમાંનું હાઈડ્રોજન જેવું બળી શકે તેવું તત્ત્વ હવામાંના ઑક્સિજન

સાથે રસાયની સંયોગ પામી ઝીંખી ન્યોતરૂપે બળવા લાગે છે. ને દહન પામતા પદાર્થોનું પ્રથમ વાયુરૂપ ન થાય, તો ન્યોત કે લડકો ઉત્પન્ન થઈ શકે નહિ. ન્યોતરૂપે બળતા પદાર્થો પ્રથમ વાયુરૂપમાં આવ્યા નેઈએ એવા પદાર્થ બહુધા 'હાઇડ્રોકાર્બન' (એટલે હાઇડ્રોજન અને કાર્બનના સુખ્ય ભાગે બનેલા) પદાર્થ હોય છે. આ નિયમને અપવાદ ઘણા છે. ઘાબલા તરીકે ફેરફરેલા હાઇડ્રોકાર્બન પદાર્થ નથી છતાં પણ તે લડકારૂપે બળે છે. હાઇડ્રોકાર્બન પદાર્થના દહન વખતે કાર્બોનિક ઍસિડ જેસ અને પાણીની બાબ ઉત્પન્ન થાય છે.

લોઢાનું ઍક્સિડેશન (એટલે તેનો કાટ થવાની ક્રિયા) ભિનાશમાં શા કારણથી જલદી થાય છે—લોઢાનો કાટ થાય, ત્યારે લોઢાનું દહનજ થાય છે. એ કાટને લોઢાનો (એટલે આયર્ન) ઍક્સાઈડ કહે છે. એ આયર્ન ઍક્સાઈડનું રસાયની ચિન્હ Fe_2O_3 છે. આ આ ચિન્હ પરથી સમજાય છે, કે લોઢાના કાટમાં લોઢાના બે ભાગ અને ઍક્સિજનના ત્રણ ભાગ હોય છે. ને વજનમાં બોલીએ તો એમ કહેવાય, કે ૧૬૦ વજન કાટમાં ૧૧૨ વજન લોઢું અને ૪૮ વજન ઍક્સિજન હોય છે.

લોઢાનો કાટ ખુલ્લી જગા કરતાં ભિનાશવાળી જગામાં વધારે થાય છે. ઉનાળાં કરતાં ચોમાસામાં લોઢું જલદી કટાય છે. આનું કારણ શું ?

એતો સિદ્ધ વાત છે, કે પાણી સાથે કાર્બોનિક ઍસિડ વાયુ અમુક પ્રમાણમાં મળેલો છે. પાણીમાં લોઢું રાખીએ ત્યારે તેમાં કાર્બોનિક ઍસિડ વાદ્ય હોવાને લીધે લોઢામાં ઘણાજ સક્ષમ વિષુત્-અવાદ ઉત્પન્ન થાય છે. પાણીમાં કેટલાક દારો, કાર્બોનિક ઍસિડ જેસ, તેમજ લોઢામાં પણ કાર્બન આદિનો થોડો ભેગ હોવાથી પાણીમાંના લોઢામાં ક્રિયિતમાત્ર વિષુત્-અવાદ ઉત્પન્ન થાય છે. એમ ચવાથી પાણીનું લગાર પચકરણ થવા લાગી ઍક્સિજન રત્નૈઃ રત્નૈઃ છુટાં પડી લોઢા સાથે સંયોજવા માંડે છે; અને તેથી લોઢાનો કાટ થવા માંડે છે. કાર્બોનિક ઍસિડ જેસમા ઍસિડનો શુદ્ધ

* આયર્ન ઍક્સાઈડ બે ભતના છે. એકનું ચિન્હ Fe_2O_3 છે, અને બીજાનું ચિન્હ Fe_3O_4 છે. આયર્ન ઍક્સાઈડ ચતી વખતે ને ઍક્સિજન પુષ્કળ હોય, તો Fe_2O_3 થાય, અને ને તે ઍજા પ્રમાણમાં હોય, તો Fe_3O_4 થાય છે.

હોવાથી તે લોહું અને કાર્બન, તથા બીજા દ્વારોદિ પદાર્થમાં વિદ્યુત પેદા કરી શકે છે. ચોમાસામાં તથા નદીના ખાણીમાં લોહું, જલદી કેમ ડટાય છે, તે હવે સમજી શકાય એમ છે.

લોહા પર રંગ લગાડવાની જરૂર—લોહા પર રંગ લગાડવો એ ખદારની શોભા માટે જોટલું જરૂરું છે, તેનાથી વિશેષ જરૂર લોહું ઑક્સિજન સાથે મળી જવા ન લાગે તે માટે છે. લોહા પર રંગ લગાડવાથી ઑક્સિજનનો લોહા સાથે રસાયની સંયોગ થઈ શકતો નથી; અને તેથી લોહાનો કાટ ન થઈ લોહું નાશ પામતું અટકે છે.

કદ કદ ધાતુ કુદરતી રીતે દહન પામતી નથી—તાંબુ, જસત, લોહું વગેરે ધાતુનો દરોજ દવાની અંદર ઓછાવતો કાટ થતો આપણે જોઈએ છીએ; એટલે કે એ કુદરતી રીતે જળ્યા કરે છે. પરંતુ પ્લેટિનમ, રોહું, રૂપું વગેરે ધાતુઓ એમ કુદરતી રીતે દહન પામતી નથી. ફીઓ કેટલીક વખતે કિંમિત્ દહન પામે ખરે, કારણ કે તેમાં તાંબાનો થોડો ભેગ હોય છે.

વીજળીના દીવામાં દહન થતું નથી—વીજળીનો દીવો જળદળ પ્રકાશ આપે છે, અને તેથી તેમાં દહન થાય છે, એમ ઉતાવળે આપણે ધારી શકીએ, પરંતુ તેમાં દહન થતું નથી, કારણ કે દહન માટે ઑક્સિજનનો બીજા પદાર્થ સાથે રસાયની ગંયોગ થયો જોઈએ તે તેમાં થતો નથી. વીજળીના દીવાના ઝોળામાં (ગોળામાં) મુદલ દવાજ હોતી નથી, તો તેમાં ઑક્સિજનનો ગંયોગ થાય કેવી રીતે? દવા રહિત ખાલી ઝોળામાં વિદ્યુત્જળથી અંદરના તાર અતિશય તપીને બારે પ્રકાશ આપે છે. જો ઝોળા ફટી જાય, તો અંદર દવા જવાથી તારનો ઑક્સિજન સાથે એકદમ રસાયની ગંયોગ થઈ તાર જળી જાય, અને પછી તે પ્રકાશ આપી શકે નહિ.*

અપૂર્ણ.

* ઝોળા ફટકા વિના પણ કેટલીક વખતે પ્રકાશ અંદરથી નીકળતો જોઈ શકાય છે. ઑક્સિજનના અભાવે ઝોળામાંના પ્લેટિનમના તારનો ઑક્સાઇડ તો ન થાય—તે દહન તો ન થાય—પણ તેમાં થતો વિદ્યુત્પ્રવાહ પસાર થતાં અત્યંત ગરમી ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી એ ધાતુના તાર રાત્રે રાત્રે વાયુરૂપ થઈ ઘસારા જાય છે. જેવડે તે એટલા બધા બારીક થાય છે, કે પછી તેમાંથી વિદ્યુત્પ્રવાહ પસાર થઈ શકતો નથી.

ધનવાનોના ધર્મ વિશે સંવાદ. *

(લે. બેન મણિ ઝવેરલાલ, હેડ મિનિસ્ટ્રસ, મુખ્ય કન્યાશાળા, જંજીર.)

પાંત્રો-રત્નકલા, માલતી, જયદેવી, પદ્માવતી.

જયદેવી—ગાળો ગર્વ ગવણ રાગનો, મોટાર્ધ નહિ નબી રહી,
રામાવતારે રાક્ષસ કુળનો, વિનાશ કીધો દુષ્પ સહી.

કુદરત પણ કેવી અતિક્રૂણ વર્ષ, જળ ઉપર પત્યર તરીઆ;

વાનર મૈત્ર્યથી ઝાઢ પરાક્રમ કરીને સાગર ઉતરીઆ.

માલતી—પ્રિય બેન જયદેવી, ઉભાં રહો, હું પણ સરોવર પર આવું છું.

જયદેવી—(જરા ચમકીને પાછું બેતાં) અહા ! ! આ તો મનહરરાયનાં
પુત્રી માલતી ! ભલે પધારો. માલતી બેન, આપણે સાથેજ ચાલીએ.

માલતી—જયદેવી, હમણાં તમે જે ગીત બોલ્યાં, તે સાંભળવાની મારી
ધ્રુષ્ટ છે; મારે ફરીથી બોલો.

જયદેવી—બેન એતો સહજ. મોટાર્ધના શુભાન વિશે મારા પિતાજીએ એક
કાવ્ય બનાવ્યું છે, તેની એક કડી અને યાદ આવી, તે હું બોલી.

રત્નકલા—(સ્વગત) આહોહોહો ! વળી આ બેને, મોટાર્ધશું છે તે બહુતી
નથી, તે નકામી ટાપણું દરતી દોઝાબદામની ગાદી ચવા જાય છે.

(પ્રકાશ) જયદેવી શાં કહાપણુ રોગવા માંડ્યાં છે ? જરા
કહે તો ખરી. માલતી જેવી તારી ગાદી ગાદી વાતોથી ખુશી
ચનારી બીજી તને મજેય કાણુ ?

માલતી—હા શાણું બેન, તમારા જેટલું જ્ઞાન તો અમે ક્યાંથી લાવીએ ?
તમારા પિતા ધનવાન તેથી મોટાર્ધનાં માન તો તમેજ સમજો.
અમે મોટાર્ધ જોઈએ નથી, તો તેનું શુભાન તો અમને
ક્યાંથીજ હોય ?

જયદેવી—શાન્ત, બેન માલતી ! રત્નકલાના પિતા ધનવાન છે, એટલુંજ
નહિ, પણ અધિકારવાળા પણ છે. રત્નકલાને દુઃખનું વ્યથ પણ
હજી ચયું નથી. હરતાફરતાં, ખાતાંપીતાં, બેસતાં ઉઠતાં મધળી વખતે
એમણે મોટાર્ધ મોટાર્ધને ગોટાળજી જોઈ છે. એટલે એ બાબતનું
એમને અભિમાન છે, એનું આપણાથી કેમ કહેવાય ? સદા શીત-

* જંજીર મુખ્ય કન્યાશાળામાં ધનામના એળાવડા વખતે સમવેશે સંવાદ.

બાલામાં રહેનારને પ્રખર તાપતુ બાન કર્યાંથી હોય ? સદા નવાં નવાં બોજન જમનારને બુખ્યાના દુઃખની શી ખબર ?

રત્નકલા—હે હવે બસ કર ! એક બોલ બોલતામાં હજાર સામા બોલી મને ચકવી દેવાની તમને ટેવજ પડી છે, ત્યાં ત્યાં એજ પ્રમાણે કરે છે. તે દિવસે નિશાળમાં હું જરા કહેવા ગઈ, કે “આર્વા કપડા તો હું પહેરજ નહિ” એટલામાં તમે બધાં હસી પડ્યા ને લલિતા મહેલીએ મને લાખસે વાના કર્યા. જેને ન મળે તેના બોગ. અમે શું કરવા એવા કપડાં પહેરીએ ?

માલતી—શા માટે રત્નકલો તમે એવા પહેરો ? અમારે તમને હલકાં કપડાં પહેરવાતું કહેવાની કદજ જરૂર નથી. પરંતુ બધાં કર્યાંથી શ્રીમત હોય, કે તમારા જેવા પહેરે ? જેને જેવું મળે, તેવું તે પહેરે. “મોટા સાથે નાતું બાપ, મરે નહિ તો માફ થાય” એ કહેવત પ્રમાણે જોતા અમે તમારા જેવા કપડાં ધણેણા પહેરવા જઈએ, તો અમારા માળાપ થોડી કમાઈમાં થયાંથી લાવી આપે ?

જયદેવી—રત્નકલા, તમે ફક્ત મોટાકજ જેઈ છે, એટલે તમને ગરીબ લોકોની સ્થિતિની કદજ ખબર નથી. જન વિચાર કરતાં તમને સમજશે કે હજારો ગરીબ લોકોને તમારા પિતા સદાવ્રત શા માટે અપાવે છે ?

રત્નકલા—ગરીબ માણસો જુએ ન મરે એટલા માટે શું હું એટલુંએ નહિ સમજતી હોઉં ? સદાવ્રત ઉપરાત ગરીબ અપંગ માણસને કપડાં વાસણ વગેરેની મદદ પણ મારા પિતા આપે છે.

માલતી—તેમ કરવાનો તેમનો ખરો હેતુ શા છે, તે તમે સમજો છો ? ન સમજતા હો, તો તેમને પૂછી જોજો.

રત્નકલા—હા એક વખત મારા પિતા મારા વિવેક્યદ્ર બાઈને બોધ કરતાં કહેતા હતા કે “ઈંદ્રજી દષ્ટિમાં કાઈ નાનું મોડું નથી, તેમને તો સર્વ પ્રાણી સમાન છે.

જયદેવી—ખરેખર, ઈંદ્રજી દષ્ટિમાં કાઈ નાનું મોડું નથી, તેમને ધનવાન નિર્ધનનો કંઈ ભેદ નથી, તેમને તો સર્વ સમાનજ છે. જુઓ, જે સૂર્ય રાજાઓના મહેલમાં પ્રકાશ આપે છે, તેજ સૂર્ય ગરીબને

કંગાળની ઝુંપડીમાં પણ પ્રકાશ આપે છે. જે વાયુથી શ્રીમાન માણુસો હવે છે, તેજ વાયુથી ગરીબો પણ હવે છે. આકાશમાંના તારા, પૃથ્વીપરની વનસ્પતિ, પાણી વગેરે સર્વ પદાર્થો ઈશ્વરે સર્વના સામાન્ય ઉપયોગ માટે બનાવ્યા છે, તેનો યૌ કોઈ ઉપયોગ કરે છે. માત્ર દરેકની જરૂરિયાતનો વિચાર કરી જરૂર જેટલું મેળવવાની શક્તિ ઈશ્વરે સર્વને આપી છે. તે પ્રમાણે તેઓ મેળવી રહ્યાં છે.

માલતી—સર્વને ઈશ્વરે યોગ્યતા પ્રમાણે આપ્યું છે, એમ ન સમજતાં કેટલાંક ધનવાન અને સત્તાવાન માણુસો ગર્વથી છકી જઈ ગરીબનું અપમાન કરે છે, તેનો ઈશ્વરના ગુનેગારજ તો.

જયદેવી—હાં ખરેખર ગુનેગારજ ! જુઓ પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરે આ દુનીઆની રચના એવી કરી છે કે એક તૃણ પણ નકામું નથી. તેમાં દુનીઆના સુધના વ્યવહારો અન્યોઅન્યની મદદથી ચાલે છે. જગત્રિપતા પરમેશ્વરે મહાન શુદ્ધિમાન મનુષ્યથી માંડીને જીણામાં જીણાં જંતુ સુધીનાં દરેક પ્રાણીને દુનીઆનું કોઈને કોઈ કામ સોપેલુંજ છે. તેથી જગત્કર્તાની અદૃષ્ટ પ્રેરણાથી મર્વ પોતપોતાનું કામ કરી રહ્યા છે.

માલતી—રત્નકલા, તમે હવે સમજો છો, કે ઈશ્વરે કોઈને હલકા ગણી ધિક્કારવા નથી બનાવ્યાં, તેમજ ધનવાન ને અસત્તાવાન બનાવી શુમાન કરવા નથી બનાવ્યાં, પણ પરસ્પર મદદ કરી લે મહાન નિયતાની રચના નિયમિત રીતે ચલાવવાના સાધન તરીકે બનાવ્યાં છે.

રત્નકલા—ખરે! હું આજગુધી મને ધનવાન માનતી અને “ મારા જેવું કોઈ છેજ નહિ ” એમ મમજતી. એ અજાનને લીધે મને કોઈવાર મોટાઈનું શુમાન થઈ જતું. આજ તમાગ આ અનાયાસ મેળાપથી મને સમજાયુ છે કે મોટાઈનું શુમાન કરવું એ તદ્દન હલકાઈ છે.

જયદેવી—જરૂર સમજે યત્ના દોષની ઈશ્વર મારી આપે છે. અસાર સુધી તમારાથી અજાણતાં જે શુમાન થયું તેની હરકત નથી, પણ હવે ન યત્ના દેવા ધ્યાનમાં લેજો તો બસ છે.

પદ્માવતી—(પ્રવેશ કરીને) જયદેવી, તમારા બોધની અમર ધનપ્રમાદ

શેઠનાં પુત્રીના હૃદયમાં જતરી તો ખરી, પણ હવે તે લાખો ડાળ પળેચે તો સાર.

માલતી—જોહો ! ! વળી તમે ક્યાં રહીને બધું સાંભળ્યું ?

પદ્માવતી—હું તમારી બધી વાત દૂર રહીને સાંભળતી હતી. પેલું ધનવાનોના ધર્મ વિશેનું કાવ્ય છે, તે આ રત્નકલાને મંબળાવીએ તો હીક.

જયદેવી—હા, હા, એ તમે હીક વખતે ચાદ દેવડાવ્યું. રત્નકલા બેન, તમે ધનવાન એટલે ગર્ભશ્રીમંત બાલિકા છો, તેથી તમારે સાંભળવા જેવું આ કાવ્ય છે.

રામ લાવણીને મળતો.

માલતી—જયદેવી—પદ્માવતી—

ખરા જે ધનવાનો ધર્મ, બખવો તણ અનુમિત સહુ કર્મ. ૨૬.

સૃષ્ટિમાં સપગાં ઉપયોગી, રચ્યાં સકળ સુખ કાજ;

કંઈક ચલાવે કંઈકની ઉપર, શુદ્ધિબળથી રાજ.

ખરા ૦ ૧

કંઈક બનાવ્યા શ્રીમંત પ્રભુએ, કરવા દીનને સાધ;

શુદ્ધિમાનોની શુદ્ધિ, ઉપયોગી સહુ જનમાંય.

ખરા ૦ ૨

પુષ્પ પરાગવંત શુભ ગંધિત, પ્રસરાવે સુવાસ;

પરોપકાર કરે સૌ વૃક્ષો, સરે નદી ધેનુ ખાસ.

ખરા ૦ ૩

બડા મંગલા બામ બગીચા, ધનિકાના સુખ કાજ;

પ્રજ્ઞા ગરીબો નિરાધાર, વિષ્ટુ વચ્ચે જાએ લાજ.

ખરા ૦ ૪

નિત્ય જ્યો બોજન મન માન્યાં, જમતાં થાય અભાવ;

અનાથ ભૂખે મરે ટળવળી, કાઈ કહે ના ખાય.

ખરા ૦ ૫

આપ હવા ખાવા મારે, નિર્મિત રથાને બહુ જાય;

અનાથથી રોગી દુઃખીઆરાં, દવા વિના દુઃખી ચાય.

ખરા ૦ ૬

ધનવાનોનાં કાલાં બાળક, ખર્ચે મોજમાં ધન;

હાથ બિચારાં અનાથ બાળક, ફરે ઉધાડે તન.

ખરા ૦ ૭

આપ કાજ સૌ ધન કાં રાખો, ગરીબને દો દાન;

મજશે અજ જળ વસ્ત્ર ને વિદ્યા, સપણું તમને માન.

ખરા ૦ ૮

તને કૃપણતા મરણ સમે, નદિ આવે ધન તમ સાથ;

ને આપ્યું તો જીવતાં ખર્ચો, હાથ કરો તે સાથ.

ખરા ૦ ૯

પદ્મા—એન જ્યદેવી, આ રત્નકલાનેજ ધનવાનોના ધર્મની ખગર નહોતી એમ નહિ, પરંતુ સાંપ્રત કુળમાં બીજાં ધણાંએ ધનવાનોનાં બાળક એવાં ઉદ્ધત જોવામાં આવે છે, તેનું શું કારણ હશે ?

જ્યદેવી—તેનાં તો ધણાંએ કારણો છે, પણ તેમાંનું મુખ્ય કારણ તેમના હૃદયમાં નાનપણથી તેવી ઉત્તમ છાપ નહિ પાડેલી તે.

પદ્મા—જ્યદેવી તમે કહો છો તેવી બૂલ તો કદાચ અભણ માખાપોના સંબંધમાં અને, પરંતુ કેટલીક ભણેલી માતાઓનાં બાળક પણ એવાં ઉદ્ધત જોવામાં આવે છે, તેનું કેમ ?

જ્યદેવી—એન, તમે કહો છો તે વાત ખરી છે. કેટલીક માતાઓ ભણેલી છતાં પોતાનાં બાળકને ઉછેરવાની પોતાની કે શી ફરજ છે, તે નહિ સમજતાં બાળકને નાનપણથીજ હલકા મનનાં સ્વચ્છંદી ને ઉદ્ધત નોકરોના સહવાસમાં ઉછેરવા દે છે. તેમ થવાથી બાળકના મગજમાં તે સહવાસની અસર થાય છે, તેથી તેમનામાં સંજ્ઞાનનાં વર્તન દૃશ્ય થતાં નથી, દારી મંથરાના સહવાસથી રાણી કેકેયી જેવીએ પણ દયાધર્મનો ત્યાગ કરી, કેવું અઘટિત વરદાન માગ્યું હતું ?

પદ્મા—હા, હા, ખરેખર એ વાત તો મને યાદજ ન રહી. અરેરે ! મોખત શું નથી કરી શકતી ! ધણુંજ કરે છે.

જ્યદેવી—એન હવે તમે સમજ્યાં હશે કે હમેશાં “સત્સંગતમાં રહી, દરેક બાબતમાં પોતાની ફરજ બજાવવી” એજ મનુષ્યજીવનનું સાર્થક છે. આકી આદારવિહાર ને મોજમઝા તો પરુપક્ષીઓ પણ ભોગવે છે, પરંતુ સદ્ગુણિનો સદ્ઉપયોગ કરી આ લોક તથા પરલોકમાં નામ મેળવાય, તોજ માણુસાર્ધ કહેવાય, ને તોજ પરમ શાંતિ મળે.

સર્વે—અહા ! એન જ્યદેવી, આજે તો તમે અમને ધણીજ બોધદાયક સમજ આપી. અમે સર્વ તમારો આભાર માનીએ છીએ.

(સર્વ નમન કરી જાય છે.)

૨૦૬ ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો.

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો.

(લખનાર-અમીરમિયાં હમ્દમિયાં ફારુકી).

(શાળાપત્ર પુ. ૫૬ પૃષ્ઠ ૩૧૪ થી ચાલુ).

બંદ (ફા). બસ્તન = બાંધવું ઉપરથી. બંદ પ્રત્યય તરીકે પણ વપરાય છે;
જેમકે કુમરબંદ, જોરબંદ વગેરે.

બંદગી (ફા). સલામ, સત્તી. નાના માણસ, મોટા મ માણસને કાગળ પત્રમાં
'બંદગી' લખે છે, તે મોટા નાનાને 'દુઆ' લખે છે.

બંદર (અ). દરિયાકાંઠે આવેલું શહેર.

બંદી (ફા). બસ્તન = બાંધવું ઉપરથી, કેદી.

બંદીખાતું (ફા). બંદીખાના. કેદખાતું.

બંદુક (અ). બંદૂક બંદક = ગોફણનો ગોળો તે ઉપરથી.

બંદનવાજ (ફા). બંદનવાજ બંદા = ચાકર, ગુલામ, સેવક. નવાજ (ફા) -
નવાજન કે નવાજીવન = મહેરબાની કરવી - ઉપરથી નવાજ. = મહે-

રબાની કરનાર. સેવક ઉપર મહેરબાની કરનાર.

બંદોબસ્ત (ફા). બસ્તન = બાંધવું ઉપરથી બંદ, અને બસ્ત, વચ્ચે 'વ'

વિભાગ-ગી ૩૫-૫૫ ગાલી ગંધિ ગયાથી બંદોબસ્ત.

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો. ૨૦૭

બોળો (અ). શુદ્ધ. બેવકૂફ, નાદાન, બોળો. નિષ્કપટી, સીધો, સાદો.
ભંગ (ફા). ખંગ.

મકબુલખાં (અ. ફા). મકબૂલ (અ). કબૂલ કરનાર + ખાં (ફા). સંઘાવાચક
નામ છે. કબૂલ = કમૂલ કર્યું ઉપરથી.

મકર (અ). મક. ફરેખ, દગો, દાવ.

મકરચો (અ). મકચરા. કચરસ્તાન, મુઝાં દાટવાની જગા. કચર ઉપરથી.

મકરાણી (ફા). મુકાની. ઈસનની દક્ષિણમાં 'મુકાન' મુલક છે, ત્યાંના લોકો.
કાઠિઆવાડમાં છે.

મકસદ (અ). મતલબ, મુરાદ, ઇચ્છા. કસદ = ઇરાદો કર્યો ઉપરથી.

મકસુદ (અ). મકસૂદ. ઇચ્છા, ઇચ્છિત.

મકતબ (અ). મકતબ. સ્કૂલ, નિશાળ, લેખનગૃહ, 'કતબ' = લખ્યું ઉપરથી.

મકમ (અ). મુહકમ. મજબૂત, દઢ.

મકતો (અ). મકત અ. કાપવું. ગજલની છેલ્લી દુક, જેમાં કવિ પોતાનું
નામ (તખલુસ) લખાવ કરે છે, તે. કતઅ = કાપ્યું ઉપરથી.

મકા (અ). અરબસ્તાનમાં હિન્દુ પ્રગણામાં એક શહેર છે, ત્યાં 'કાખા'
નામે ઇમારત છે, અને ત્યાં મુહમદ (સ. અ.) સાહેબ ઇ. સ.
૫૭૦ માં જન્મ્યા હતા. મુસલમાનોનું યાત્રાનું સ્થળ છે.

મકાન (અ). ઘર, સ્થળ.

મખમલ (અ). મખમલ. એક પ્રકારનું લુગડું છે.

મગજ (ફા). મગજ. દરેક વસ્તુની અંદરનો ગર.

મગફૂર (અ) મકફૂર. તાકત, શક્તિ. કદર=તે શક્તિમાન હોય ઉપરથી.

મગર (ફા). પશુ, સિવાય. અવ્યય છે.

મગરૂબ (અ). મગૂર. અહંકારી, અલિમાની.

મગરૂબી (અ). મગૂરી. અહંકાર, અલિમાન.

મગફૂર (અ). મગફૂર. જેની વાત ચર્ચ ચૂકી છે, તે. જેની જિંદગી ચર્ચ
ચૂકી છે તે. જિંદગી=સારી સંખ્યું ઉપરથી.

મગનુ (અ). મગનુ. જેને બુનન એટલે ગાંડપણ છે તે, ગાંડો. લેક્ષીનો
આશિક. લેલા મગનુ કહેવાય છે. એનું મૂળ નામ 'કપ્સ' હતું,
અને તે અરબસ્તાનમાં નજ્દનો રહેનાર હતો. લેલાના પ્રેમમાં ગાંડ
જેવો થઈ ગયો હતો, તેથી મગનુ=દીવાનો એ નામે પ્રખ્યાત થયો.
મગબૂત (ફા.) મગબૂત, જખરૂ.

૨૦૮ ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી ફારસી વગેરે શબ્દો.

મજમલે (અ.) મિન્નુમ્લા. તમામ, બધું, કુલ, મરવાળો.

મજમુન (અ.) મજમૂન. -વિષય, મતલબ.

મજમુદાર (અ. ફા). મજમૂઆદાર. મજમૂઆ = મહેસુલ + દાર (અર્થ) = વાળો.
મહેસુલનો હિસાબ રાખનાર.

મજરે (અ) મુજા. મજા. જારી થવાનું રચણ. જારી થવું ઉપરથી.
માગતામાં વાળી લેવું, કાપી લેવું.

મજરો (અ). મુજા. સલામ કરવી, અમીરાની મુલાકાત. શુધિકાઓનું
બેસીને ગાવું.

મજલ (અ). મંજિલ. ઉતરવાની જગા, મકાન, ઘર, એક દિવસની મુસાફરી,
કેમકે દિવસની મુસાફરી પુરી કરી રાત્રે મુકામ કરવો પડે છે.

મજલો (અ). મંજિલા. માળ, ખેડ. નજલ = ઉતર્યો, ઉતરી આવ્યો ઉપરથી.

મજહબ (અ). મજહબ. ધર્મ, રસ્તો.

મજા (ફા). સ્વાદ, ચરકો.

મજાકે (અ). ચાખવું, સ્વાદ, શોખ અને ખુશીની વાતો કરવી. હઠા મરકરી
કરવી, એવી કે નેથી સાંભળનારને સ્વાદ ઉપજે.

મજાલ (અ). મેદાન, શક્તિ, જોગ. જવલ = પરિધમાં જવું ઉપરથી.

મજુર (ફા). મુજદર. મુજદ = મજુરી + ર = વાળો. મુજદર ઉપરથી
મુજદર.

મહો (ફા). માસ્ત = દહી. ળાસ. ઉપરથી. દહીમાં થોડુંક પાણી નાખવાથી
બને છે તે.

મહલ (ફા). મુદાર. મુદન = મરવું ઉપરથી. લાસ, નાપાક. મરી ગયેલું.

મહુ (ફા). મન. ૪૦ ગૌર વજન.

મતલબ (અ). માલખ. હરજા.

મતા (અ), મતાઅ. પુત્ર, સોદાજરીનો સાગાન.

મતાદાર (અ. ફા), મતાઅદાર.

મદદ (અ). કુમક, સાહાય.

મદદનીશ (ફા). મદદનીષીસ. નિષિરતન = લખવું ઉપરથી નિવીરદ. લખનાર.

મદરેસા (અ). મદ્રસા. પાક આપવાનું ઠેકાણું. નિશાળ, સ્કૂલ.

મદારૂલમદામ (અ). મદારૂલમદામ. મદાર = આધાર મુદિમ = અધરૂ કામ,
તેનું બહુવચન, મદાયમ ઉપરથી 'મદામ' અર્થમાં કામોનો આધાર

શુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો. ૨૦૯

જેના ઉપર છે તે. એક પદવી છે. દીવાન.

મદીના (અ). તમદુન = વસ્તી કરીને રહેવું. નાગરિકપણું, તે ઉપરથી

મદીના = શહેર. અરબસ્તાનમાં શહેર છે, જ્યાં પેગંબર સાહેબ (સ. અ.)
ની કબર છે. અરબીમાં કોઇપણ શહેરને મદીના કહી શકાય. કેમકે
એ જાતિયાતક નામ છે, જેમકે 'મદીન-તુલ્લુકમા' = વિદ્વાનોનું
શહેર, આથેન્સ. મદીનતુલ્લુસ્લામ = ધરિલામનું શહેર-દૂક્કા (એશિઆઈ
તુર્કસ્તાનમાં) મદીના (અરબસ્તાનમાં છે) નું મૂળ નામ 'મક્કિય' હતું.
પણ જ્યારથી પેગંબર સાહેબ (સ. અ.) મકકાથી જુદા પડી ત્યાં જઈ
રહ્યા ત્યારથી એનું નામ 'મદીના' પડ્યું.

મદેનનજર (અ). મદેનનજર. મદ = ખેંચવું. નજર = દષ્ટિ. દષ્ટિનું ખેંચવું.
નજર કરવા જેવું, જાવું જેવું.

મનસખ (અ). મન્સિખ. કાયમ થવાની જગા, પદવી, દરજ્જો.

મનસુખો (અ). મન્સૂખા. વિચાર, ધારણા. નેસખ = ગોઠવ્યું ઉપરથી.

મન્ના (અ) મન અ. ના પાડવી, રોકવું.

મક્કત (ફા). મુક્કત.-

મલમ (અ). મુલ્હમ. વહેમ પડે એવી વાત. નક્કી ન થઈ શકે એવી વાત,
બંધ બારણું. અનિશ્ચિત. જાહમ = ગમે તેમ બેજસેજ ગોઠવાયુ ઉપરથી.

મયત (અ). મૈયિત, મૈયત. મરેલો.

મયાન (અ). મયાન. તલવાર વગેરેનું મીણીઉં.

મસ્વી (ફા). મુર્ગ = પક્ષી ઉપરથી. મુર્ગી.

મરજ (અ). રોગ, ખીમારી.

મરજ્યાન (ફા). મર્જ્યાન. જમીનદાર, સરહદનો માલિક, હાકિમ, ખાદશાહ,
નિઘેખાન, સરદાર. અરબી ભાષામાં 'મર્જ્યાન' શબ્દનો અર્થ
'પારસીઓનો સુલુર્ગ', પારસી વિદ્વાન' થાય છે. પારસીઓમાં અટક
પણ હોય છે.

મરજી (અ). મર્જી. ધમ્મજ. રજ્જ = ખુશ થયો ઉપરથી.

મરતજો (અ). મર્તજા. દરજ્જો, પદવી, રતબ = તેણે એક પછી એક
મોકલ્યો ઉપરથી.

ચર્ચાપત્રો.

(મિ. ઈશ્વરલાલ દામોદર ઠાકર.)

૧. પાંચમી ચોપડી પાઠ ૪૬. પાંચમા પેરેગ્રાફની ત્રીજી લીટી—
 “ તેણે (સીતાએ) વાલ્મીકિના આશ્રમમાં બે જોડકા પુત્રોને જન્મ-
 આપ્યો ” આમ છે; અને કોઈ એમ કહે છે, કે કુશને ઋષિએ
 ઘાલનું પુતળું કંરી ઉત્પન્ન કર્યો હતો. આ બેમાં સત્ય શું ?
૨. પાંચમી ચોપડી પાઠ ૪૭, ચોથા પેરેગ્રાફની પહેલી લીટી—
 “ કલેન્તું, બરોળ, ગુરદા વગેરે અવયવો મદ પડતા નથી ”
 કસરત વિના બરોળ મદ પડે, તો શા ફેરફાર થાય અને કસરતથી
 તેને કેવા પ્રકારનો ફાયદો થાય છે, તે જાણવાની જરૂર છે.

(મિ. પોપટલાલ મોનજી યાસિક.)

૩. ત્રીજી ચોપડી પાઠ ૨૭ મો.

જીવારમાં જુકરા મેળવી ખાણમાં ભરી રાખવામાં આવતી જ્યો
 બગડતી નહિ. આ જુકરા તે પગથીયાં પર જડવામાં વપરાય છે તે
 પથ્થર કે ખીલે ? તે હાલમાં કયે રજાથી મળી આવે છે ? તેનો
 ઉપયોગ કોઠીઓમાં ભરવામાં આવતી જીવારમાં થાય કે નહિ ?
 અને થતો હોય તો કેવી રીતે ? ઘઉં વગેરેમાં ભેળવવાથી તે સળે
 નહિ એમ બની શકે કે નહિ ?

(મિ. મનસુખરામ નાનારામ જ્વેશી.)

૪. ‘જઢી ચોપડીના પાઠ ૩૪ માની કવિતાની ટુંક પાંચમીમાં
 ‘ રૂડો હતો રાવણ રાજ્ય વેત્તા
 નવે ગ્રહો નિઃકટમાં રહેતા ’

આ ટેકાણે નવ ગ્રહો સંબંધી લકીકત છે. અને પાંચમી ચોપડીના
 પાઠ ૬૬ માં ‘ સૂર્યમાળા અને ગ્રહો ’ વાળા પાઠમાં પાને ૧૬૩ એ પૃથ્વી
 સુદર્શી સુખ્ય આઠ ગ્રહો છે, એવું વર્ણન આપેલું છે. તો આ બેમાં ખરું
 શું ? કદાપી નવ ગ્રહો હોય તો નવમો ગ્રહ કયો, ને જાણવા ઉત્સુક છું.

(મિ. વલ્લભભાઈ દુળસીભાઈ પટેલ.)

૫. ૩૦ પાંચમી ચોપડીના પાઠ ૮૩ માં મોગરાને પુંકસર બે છે એમ
 સ્તંભવતી વખતે ફક્ત તપાસતાં તેમાં એક સ્ત્રીકસર પણ માલમ પડે

છે. એમ બીજાશય અને બીજાંડ પણ આવડ પડે છે. ત્યારે આવી રીતે ખુકસર, સ્ત્રીકસર, બીજાશય અને બીજાંડના લાગે છે તો આ છોડને બી ક્રમ નહિ થતાં હોય ? આ તે મારી અવલોકન કરવાની ખામી હશે કે ક્રમ તે કંઈ સમજાતું નથી. આ બાબત કાંઈ (સૃષ્ટિજ્ઞાનના વિષયોના) અનુભવી ખુલાસો કરશે, તો હું તેનો આભારી થઈશ. વધુમાં મોગરાને બી થતાં હોય તો તેનો આકાર તથા રંગ જણાવવા તરફી લેશે એવી આશા છે.

[મિ. પોપટલાલ મોનજી માસિક, વારણા.]

૬. એથી ચોપડીના ત્રીજા ભાગના ‘ ફૂલ તેના ભાગ અને કાર્ય ’ વિષેના ૮૦મા પાઠમાં લખ્યું છે કે ફૂલમાંથી ફળ ઉત્પન્ન થાય છે. તો પીપર, પીપળો ને વડને અનુક્રમે પેપરીઓ, પેપા ને ટેટા થાય છે. છતાં તેમને ફૂલ અગર મોર કાંઈ જોવામાં આવતું નથી તો તે અવલોકન કરવાની ખામી છે કે ચર્તાંજ નથી ? કદાચ ફૂલ ન થતાં હોય તો ફૂલનું કામ કયો ભાગ બળવે છે, તે બાબત ખુલાસો થવા વિનંતિ છે.

(મિ. કદાનજી ત્રિધરલાલ મહેતા.)

૭. તપત્યાખ્યાન-પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૭.

નદી—“ ભાત ઇંદ્રગોપથું પાડી, અણદરા વનસ્પતિની વાડી. ”

ઉપરની લીટીમાં અઢાર બાર વનસ્પતિની વાત દર્શાવી છે, એ ને અઢાર બાર વનસ્પતિ કેવી રીતે જાણી શકાય ?

મિ. ભાઈચંદ્ર ખુંજદાસ શાહ.

૮. ત્રીયેનો દાખલો રીતસર ગણાઈ આવવાની જરૂર છે.—

$$\frac{1}{2} \times 0 + \frac{1}{2} \div \frac{1}{2} \times \frac{1}{2}$$

(મિ. શિવરાંકર રેવારાકર લટ.)

૯. ગુજરાતી વાંચનમાળા છઠ્ઠી ચોપડી પાઠ ૭૪ માં ઇરાનના સંબંધમાં લખે છે કે લોંબગ્રાંથી નખતેલ નીકળે છે. તે નખતેલ શા પ્રમથ્માં આવે છે ? ને ક્યાં વપરાય છે ? તથા રતલની કિંમત શી હશે ?

(મિ. લીલાધર કાળીયાકર જોશી.)

૧૦. વાગોળ પક્ષીની સારીરિક સ્થિતિ નિયંત્રણે ઉંચા પગ ને નીચું

મુખ સજ્જત ઝાડપર ઉંધા લટકી રહેવાની કરી છે. આ પક્ષીઓનો આખો સમય ઝાડોપર લટકી રહે છે, તો પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે આ

પક્ષીઓ સાચંકળે પોતાના નિવાસસ્થાનનો પરિચાગ કરી જ્યારે ફલાહારથી બાગોમાં વિચરે છે, ત્યારે ત્યાં જઈ તેઓ ફળને પકડી શી રીતે ખાતાં હશે તેની સ્થિતિ ત્યાં પણ ઉંઘે લટકી રહેવાની હોય, તો તેનું ઉદર ઉંઘે હોવાથી ફળને મુખમાં લઈ ઉંઘે ઉદરમાં પહોંચાડે એ અમંભવિત છે.

બીજું આ પક્ષીઓથી ઉત્પન્ન થતાં ઇંડાં માં બચ્ચાંઓ માદા ક્યાં ને કેવી સ્થિતિમાં સેવતી હશે, તે વિષે સવિસ્તર હકીકત જાણવાની મારી ખાસ ઉલ્લેખ છે.

લાવનગર શિક્ષકસમાજ.

આ સમાજના મેંબરો અને અન્ય ગૃહસ્થોના અનુકરણીય પ્રયાસથી સમભાવ અને પરસ્પર સહાયના ધોરણ ઉપર સ્થપાયેલ સ્વ. મહેતાજી વલ્લભદાસ ગોપાળજી સ્મારક શિક્ષક સહાયક ફંડનો ચોથો વાર્ષિક રીપોર્ટ વાંચવા અને બ્યાજની વહેંચણીનાં નાણાં આપવા માટે ગઈ તા. ૮-૪-૧૮ ને રોજ સાંજના ૫ વાગે સુપ્રસિદ્ધ વક્તા દેશાર્ધ શુભાવશાય ગોવિંદરાય બી. એ., એલ. એલ. બી. ના પ્રમુખપણા નીચે સભા મળી હતી. લંડોળ નંદારવા પ્રમુખ સાહેબે રસીલી ભાષામાં બોધ કર્યો હતો. આ વખતે વંચાએલા રીપોર્ટનો સાર તથા સરવૈયું પ્રત્યેક શિક્ષકની જાણ માટે નીચે આપવામાં આવ્યું છે.

મે. વ. શિ. સ. ફંડનો ચતુર્થ વાર્ષિક રીપોર્ટનો સાર અને સૂચનાઓ.
આશ્રયી મેંબરો.

સાવ.	પે. વ.	બી. વ.	ત્રી. વર્ગ	રકમ	રિમાર્ક.
(૧) સને ૧૯૧૩-૧૪	•	•	૨૩૫	૩૨૭-૧૦-૦	આ વખતે અસ્તમાયઃ જેવું પાઈ ફંડ હતું.

૧૯૧૧-૧૭	૧	૧૪	૧૫૫	૧૭૬૯-૬-૧૧
---------	---	----	-----	-----------

પારમાર્થિક મેંબરો.

(૨)	પેટ્રન	હિતૈષી.	કુલ રકમ	રિમાર્ક.
સને ૧૯૧૩-૧૪	•	•	૦-૦-૦	નવી યોજના થઈ નહોતી.
૧૯૧૧-૧૭	૪	૧૩	૧૨૪૩-૩-૯	

- (૩) પાઈ ફંડના મેંબરો જેઓ હજી સુધી આ ફંડમાં બબ્બા નથી તેમનાં નાણાં ગઈ સાલ રૂ. ૭૭-૨-૦ જમા હતા. આ સાલ તા. ૩૧-૧૦-૧૭ સુધીમાં રૂ. ૬૫-૨-૦ જમા છે. જેનાં જેનાં નાણાં જમા હોય તેમણે નિયમ મુજબ મેંબર થઈ જવું અથવા પોતાનાં નાણાં પાછાં મંગાવી લેવાં.
- (૪) આ વર્ષ બીજા વર્ગમાં સાત મેંબરો વધ્યા છે. લંડોળ વધારવાનો આ સારમાં સારો રસ્તો છે. આથી છે કે બીજાઓ પણ આ રસ્તે આવી પોતાનું અને પોતાનાં ધધાભાઈઓનું વિશેષ ભક્તું કરશે.
- (૫) આ વર્ષમાં મેંબર પૈકી માત્ર એકજ મરણું કેશવજી સંભુનું થયું છે. તેમની મુદત રકમ રૂ. ૧૦) તુરંતજ તેના વારસને અપાઈ છે. બ્યા-જની વહેંચણી રૂ. ૮૬-૧૧-૮ વાર્ષિક રીપોર્ટ વાંચતી વખતે તેમના દીકરાની વિધવા બાઈ રમાલક્ષ્મીને આપવામાં આવી છે. તેમને કુલ રૂ. ૮૬-૧૧-૮ ની રકમ મળી છે.
- (૬) તા. ૩૧-૧૦-૧૭ સુધીમાં બીજા વર્ગના મેંબર પૈકી ૯ નાં નાણાં તથા ત્રીજા વર્ગના મેંબર પૈકી ૩૪ નાં નાણાં પૂર્ણ આવ્યાં નથી. તેમણે જેમ અને તેમ જલદી લેવા મહેરબાની કરવી.
- (૭) મી. મુંદરજી વીરેશ્વર ભટ્ટે પોતાનાં બીજા વર્ગનાં મુદત નાણાં રૂ. ૨૫) તથા બ્યાજની વહેંચણી જે આવે તે લેવાનો હક થી શામજી ગોપા-ળજી સવળ ઝા. બોર્ડોંગના સુપ્રી-ટે-ડે-ટને આપ્યો છે.
- (૮) આ વર્ષમાં પરોપકારી મેંબરો-સ્વ. શ્રીયુત પ્રભાશંકરભાઈ ગૌરીશંકર ઝોઝા તરફથી રૂ. ૫૦) તથા શ્રીયુત ભવાનભાઈ હરિભાઈ તરફથી રૂ. ૫૦ અને શ્રીયુત આનંદશંકરભાઈ પીતાંબરદાસ મહેતા તરફથી રૂ. ૧૦) મળી કુલ રૂ. ૧૧૦) ફંડને બક્ષીસ મળ્યા છે. તે સર્વનો ઉપ-કાર સહિત સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે.
- (૯) વધારે વિશ્વાસ અને ચિરસ્થાયીપણા માટે આ ફંડનું દ્રસ્ટડીડ કરા-વવા વિચાર ચાલે છે. જેથી આખાદી તેમજ નિયમો સચવાય. મહેતાજી વલ્લભદાસ સ્મારક શિક્ષકસહાયકફંડના તા. ૧-૧૧-૧૬ થી તા. ૩૧-૧૦-૧૭ સુધીના ઉપજ ખર્ચના હિસાબનું સરવૈયું.

જ

ઉ

૨૫૯૭-૧૩-૫ સિલિક ગયા વર્ષ
આખરની.૨૧૦૦-૦-૦ શ્રી ભાવનગર
દરબાર સેવીન્સ
મેંકમાં શીક્ષક
ડીપોઝીટમાં૩૯૦-૧૨-૯ સરદ કરદ એકા-
ઉટમાં પાસ થુક
નં. ૧૨૪૮૮૧૦૭-૦-૮ સેક્રેટરી પાસે
રાકડા હતા તે

૨૫૯૭-૧૩-૫

૧૧૦-૦-૦ પરોપકારી મેંબરના
આ વર્ષમાં આવ્યા તે૩૨૬-૧-૦ આશ્રયી મેંબરના
નીચેની વીગતે.૫-૦-૦ પહેલા વર્ગના
મેંબરના૧૧૮-૦-૦ બીજા વર્ગના
મેંબરના૨૦૩-૧-૦ ત્રીજા વર્ગના
મેંબરના

૩૨૬-૧-૦

૧૧૫-૧૦-૩ વ્યાજની ઉપજ
નીચેની વીગતે૯૪-૮-૦ શીક્ષક ડીપોઝીટ-
ના વ્યાજના.૨૧-૨-૩ કરદ એકા-
ઉટના વ્યાજના

૧૧૫-૧૦-૩

૩૧૪૯-૮-૮

૧૯-૧૨-૩ ઇંટીજન્ટ ખર્ચ નીચેની
વીગતે૧૬-૧૨-૦ ત્રીજો રીપોર્ટ
છપામણી.૩-૦-૦ પોસ્ટેજ વગે-
રેના

૧૯-૧૨-૩

૧૬-૦-૦ ત્રીજા વર્ગના મેંબર
કેશવ શામ સ્વર્ગવાસી
થવાથી તેના વારસને
મુદત આપ્યા તે.૫૭-૦-૦ ત્રીજા વર્ગના મેંબર
હતા તે બીજા વર્ગમાં
દાખલ થવાથી આ રકમ
બીજા વર્ગ ખાતે જમા
હરીને.૫૦-૧-૯ વ્યાજની વહેંચણી ખાતે
ઉધાર નીચેની વીગતે૨૩-૧૩-૧૦ સ્વ. અંબાશંકર
મૂળજીના વારસોને૧૧-૧૪-૧૧ સ્વ. અંબાશંકર
અંબાશંકરના
વારસને૧૪-૫-૦ સ્વ. પોપટલાય
હરખજીના વા-
રસને

૫૦-૧-૯

૧૩૧-૧૪-૦

૩૦૧૨-૧૦-૮ સિલિક આવતા વર્ષ સાકુ
૨૯૦૦-૦-૦ શીક્ષક ડીપો-
ઝીટમાં

૮૪-૧૫-૦ પાસ લુકમાં
૧૨૭-૧૧-૮ સેક્રેટરી પાસે
૩૦૧૨-૧૦-૮

૩૧૪૬-૮-૮

સુનીલાલ ખુશાલ ભટ્ટ. } દેવશંકર વેદઃકંઠ ભટ્ટ.
જગજીવન પીતાંબર ગાંધી } સેક્રેટરીઓ.
ઉપ. પ્ર. વ. શિ. મ. રૂઢ.

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કૉલેજ-રૂઢાઇકનો નવો અભ્યાસક્રમ.

મે. ડિરેક્ટર સાહેબના તા-૨૬-૪-૧૮ નાં લુકમ નં. ૧૧૫૮ પ્રમાણે
દસ્તકવા સિસ્ટમ (slloyd) નો પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કૉલેજ માટેનો સને ૧૯૧૮થી
મંજૂર થયેલો નવો અભ્યાસક્રમ.

પહેલું વર્ષ.

૧ કરણીય લાગ.

કાગળનું કામ (એની રિકસના પાઠ્ય પુસ્તક પ્રમાણે.)

૧. Envelope પાકીટ.
૨. Wall pocket લોને ટાંગવાનું પાકીટ.
૩. Picture frame ચિત્ર ચક્રવાતુ ચોટકું.
૪. Wind mill ફરકડી (મેગામાં બન્યાં રમવા માટે મળે
છે તેવી ચાર પાંખીઓ વાળી).
૫. Scissors case કાતર રાખવાની કોથળી.
૬. Paper tray કાગળનો ધુમ્બો.
૭. Book mark ચોપડીનું પાતું દર્શાવનાર કાટખૂંટીકું
૮. Basket ટોપચી.
૯. Pencil case પેન્સિલ રાખવાનું જોખું.
૧૦. Fan પખો.
૧૧. Box with a lid ટાંચવાળા પેટી.
૧૨. Book cover ચોપડીનું પુકું.
૧૩. Basket with a handle-કાથવાળી ટોપચી.
૧૪. Key tag ફૂંટી ઓળખાવનાર પહે.

૧૫. Stamp Case ટિકિટો રાખવાનું પાકીટ.
 ૧૬. Triangular basket ત્રિકોણાકાર ટોપલી.
 ૧૭. Portfolio કામના કાગળો મૂકવાનું પાકીટ.
 ૧૮. Thread winder દોરા વીંટવાનું (કોસના આકારનું) પતું.
 ૧૯. Pencil scratcher પેન્સિલને ધસી અણીદાર બનાવવાનું ત્રિપરબાણુ અષ્ટકોણુ પતું.
 ૨૦. Needle case સોયો રાખવાનું પાકીટ.
 ૨૧. Handkerchief box રૂમાલ રાખવાની પેટી.
 ૨૨. Comb-shelf દાંતીઓ (કંસિકા) રાખવાની ઢાળધી.

૨. સિદ્ધાંત ભાગ.

સ્કૉલરોનો અર્થ અને વિષયનું ક્ષેત્ર તેના ઇતિહાસ, હસ્તકલાશિક્ષણમાં તેની અગત્ય.

નોંધ—પહેલા વર્ષમાંથી સ્કૉલરોનું લાકડાનું કામ કાઢી નાખવામાં આવ્યું છે.

બીજું વર્ષ.

૧ કરણીય ભાગ.

અ કાગળનું કામ (એની રિકસના પાઠ્ય પુસ્તક પ્રમાણે.)

૧. Card case કાર્ડ રાખવાનું પાકીટ.
 ૨. Envelope પાકીટ (ચોરસ)
 ૩. Paper bag કાગળની કોથળી,
 ૪. Long mail envelope ટપાલના કાગળ માટે લાંબું પાકીટ.
 ૫. Envelope પાકીટ (જોળ ખૂણવાળું અને લાંબું.)
 ૬. Picture frame ચિત્ર મૂકવાનું ચોરસ ચોકડું (વચમાં ચોરસ ખાલી ભાગવાળું)
 ૭. Wall pocket બીંતિ ટાંગવાનું પાકીટ.
 ૮. Ribbon case રીતપટ્ટી મૂકવાનું જોખું.
 ૯. Nib-case હોલરની ચાંચો મૂકવાની પેટી.
 ૧૦. Comb-case દાંતીડ (કંસિકા) રાખવાની કોથળી.
 ૧૧. Pyramidal basket ત્રિકોણાકાર બાણુઓ વાળી ટોપલી (હાથાવાળી)
 ૧૨. Conical basket ચંકુ આકારની ટોપલી (હાથાવાળી).
 ૧૩. Card case કાર્ડ રાખવાની બીંતિ ટાંગવાની કોથળી.
 ૧૪. Hexagonal tray પટ્ટકોણાકાર પુંખચો.

૧૫. Pin cube ટાંકણી ખોલવાનો ધન.
 ૧૬. Brush broomholder ઢૂંચડો મૂકવાનું ભાંતે ટાંગવાનું ખોળું.
 ૧૭. Foot rule ફૂટપટ્ટી (જુદાં જુદાં માપ દર્શાવનાર).
 ૧૮. Table Calendar ટેબલ ઉપર સજાવાનું કેલેન્ડર.
 ૧૯. Expansion envelope પહોળું થાય તેવું પાકીટ.
 ૨૦. Picture frame ચિત્ર મૂકવાનું ગોળ ચોકડું (વચમાં ગોળ ખાલી લાગવાળું).
 ૨૧. Cash-box પૈસા મૂકવાની પેટી.
 ૨૨. Bank-office બેન્કની ઓફિસનો નમુનો.
 બ લોકડાનું કામ.
 ૧. Pencil sharpener પેન્સિલને ધસી અણીદાર બનાવવા માટે સેન્ડપેપર (રેતીઓ કાગળ) ચોટેલી પટ્ટી.
 ૨. Turban rack પાધડી ભરાવવાનું ખીંકીઉં.
 ૩. Key board ફૂંચીઓ લટકાવવાની પટ્ટી.
 ૪. Pen-holder પેન હોલ્ડર.

૨. સિદ્ધાંત લાગ.

સ્કોલર શિક્ષણના દેવ, મૂળ તરવો અને લાભ. સાધનો અને વર્ગને માટે નિર્ધારિત જરૂરિયાતની વસ્તુઓ અને વર્ગ-વ્યવસ્થા સંબંધી સામાન્ય જ્ઞાન. નિરાશાના બીજા વિષયો સાથે સ્કોલરોનો સંબંધ.

ત્રીજું વર્ષ.

૧ કરજીય લાગ.

લોકડાનું કામ.

જ નમુના:—

૧. Tool rack હથિયાર મૂકવાની સોઈસાળી ઝાંઝડી.
 ૨. Seat plank પાટલો.
 ૩. Coat hanger ભાંતે ટાંગવાનું કાટ ભરાવવાનું વાંકીઉં.
 ૪. Stand ત્રણ છૂટી ચીપની બનાવેલી પાટલી.
 ૫. Bread board આડણી.
 ૬. Box ખડલી ખીંકા મૂકવાની પેટી.

૭. Pen and Inkstand ખડીઆ અને કલમ મુકવાની સોષવાળી પાટલી.

૮. Frame હળી મુકવાનું ચોકું.

૯. Paper knife કાગળ કાપવાની લાકડાની છરી.

૧૦. સંગાડે ઉતારવાના લાકડાના નમુના.

૧. Ruler આંકણી.

૨. File handle કાનસ નાખવાનો હાથો.

૩. Screw-driver-handle સ્ક્રૂ ડ્રેવવાના હથિયાર માટેનો હાથો.

૧૧. વિદ્યાર્થીઓનું વર્ગવ્યવસ્થા અને શિક્ષણનું કામ.

૨. સિદ્ધાંત લાગ.

સ્કૅલર્ડ-શિક્ષણશાસ્ત્ર પૂરું.

સૂચના:—પહેલા વર્ગમાંથી લાકડાનું કામ (wood block) ઉપલા નવા અભ્યાસક્રમમાં કમી કર્યું છે તેથી ચાલુ સાલમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે, કાગળના નમુના તેમજ સિદ્ધાંત લાગ કરવાના છે.

પરીક્ષા વખતે બહારના ઉમેદવારોએ ફક્ત કાગળના નમુના નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે જનારી સાથે લઈ આવવા, તે જોયા વગર પરીક્ષાના નમુના તપાસશે નહિ, કાગળના નમુના ડ્રૉઇંગ પેપરના બનાવવા.

ખીન અને ત્રીજા વર્ષમાં (૧) સ્કૅલર્ડ (૨) ડ્રૉઇંગ અને ક્યુમેરેટિવ અને (૩) સ્ટ્રિક્ટિરીટી તથા પ્રાગકામ-એ ત્રણે વિષય પૈકી એક વિષય એચિક છે.

કેળવણીખાતાની જાહેર ખબરો.

જાહેર ખબર.

નવરોજ પેસ્ટનજ વકીલની સ્કૅલર્ડિંગ.

આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે અમદાવાદ શહેરમાં અથવા તેના ખરાંઓમાં આવેલી સરકારે મળુર કરેલી કાઈપિજ નિશાળની દેશી કન્યાઓને નવરોજ પેસ્ટનજ વકીલની આર સ્કૅલર્ડિંગ આપવા માટે સને ૧૯૧૮ના ઓગસ્ટની ૧૯મી તારીખ ને સોમવારે અને તે પછીના દિવસોએ સવારના ૧૧ થી સાંજના ૫ વાગતા સુધી અમદાવાદની સ્ત્રીઓ માટેની મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજના મહાનમાં હરિદ્વાર્ડની પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

૨. એ પરીક્ષા ઉત્તર ભાગના એન્જીનેરિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુટ તરફથી લેવાશે. પરીક્ષામાં બેસવા દેવા માટેની અરજીઓ ઉત્તર ભાગના એન્જીનેરિંગ

ઇન્સ્પેક્ટરને સરનામે મોકલવી, અને તે સને ૧૯૧૮ ના જુલાઈની ૧૬મી તારીખે પહેલાં તેમને પહોંચવી જોઈએ. તે તારીખ પછી કાઈપણ અરજી સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

૩. ઉમેદવારની ઉંમર પરીક્ષાના વિષયો, સ્કૉલર્શિપની રકમ તથા તે કેટલો વખત ચાલુ રહેશે તે, વગેરેના મંજૂરમાં વિશેષ દર્શાવેલ, તેને લગતા ધારાઓમાંથી મળશે.

ઉ. બા. ના એ. ઇ. ની એપ્રિલ, } (સહી) D. S. Savarkar.
અમદાવાદ.
૧૮ મી. એપ્રિલ, ૧૯૧૮. } એન્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. બા.

[ઉ. બા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૭-૪-૧૮ નાં હુકમ
નં. ૧૨૭૧ ઉપરથી.]

‘ભરતખંડનો સરળ ઇતિહાસ.’

આ ચોપડીની કિંમત રૂ. ૮-૭-૬ સાગ સાત આના છે તે વધારી રૂ. ૦-૧૮-૦ દર આના કરવા નડીઆદના વિદ્યલક્ષ્મણ ધનંદભાઈ પટેલને ઉ. બા. ના. મે. એન્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે રજૂ આપી છે.

જે નવી આવૃત્તિ કાઢવાની છે તેનીજ કિંમતમાં વધારો કરવાની રજૂ આપવામાં આવી છે. સામાન્ય વખતમાં જાણેલી આ ચોપડીની નકલોની કિંમતમાં વધારો કરવાનો નથી.

[ઉ. બા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૪-૬-૧૮ નાં હુકમ
નં. ૨૫૧૩ ઉપરથી]

જાહેર ખબર.

આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે વર્નાક્યુલર ફાકનલ પરીક્ષા ઉત્તર વિભાગમાં નીચે જણાવેલે મંજૂર થયે તા. ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૮ ને સોમવારે તથા તે પછીના દિવસોએ લેવામાં આવશે:—

અમદાવાદ.	ખરચ.
નડિઆદ.	મુરત.
ગોધરા.	ચાણા.

૨. તા. ૨૪ મી જુન ૧૯૧૫ ના મુજબ સરકારી ગ્રેડેટ બામ ૧ માં ૧૬૨૧-૧૬૨૪ સુધીનાં પાનાંમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા નિયમો પ્રમાણે પરીક્ષા

લેવામાં આવશે. તા. ૧૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૨ ના કેળવણી ખાતાના નં. ૨૩૧૨ ના સરકારી ઈસવ પ્રમાણે જે ઉમેદવારોની ઇચ્છા હશે તેમની પરીક્ષા બધા વિષયમાં ઉર્દુ લાવાદારા લેવામાં આવશે.

૩. જે મધ્યસ્થજે ઉમેદવારોની પરીક્ષા આપવાની ઇચ્છા હોય, ત્યાંના પ્રેસિડન્ટને ઉમેદવારે તા. ૧ લી ઑગસ્ટે અથવા તે પહેલાં પોતાની અરજી મોકલી આપવી જોઈએ. તે તારીખ પછી કોઈપણ અરજી સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

૪. પરીક્ષાના પ્રથમ દિવસે પરીક્ષાની ફી પ્રેસિડન્ટ તરફથી ઉધરાવવામાં આવશે.

૫. તા. ૧૮ મી ઑક્ટોબર, ૧૯૧૭ ના મુખર્ષી સરકારી ગેઝેટ ભાગ ખીજાને પાને ૧૬૬૬ મે મુકરર કરેલી ચોપડીઓ અંબધી ખબર આપવામાં આવી છે.

૬. ચાણુ મધ્યસ્થજે ખેસવાસ ઉમેદવારોએ તા. ૩૦ મી ઑગસ્ટ ૧૯૧૭ ના મુખર્ષી સરકારી ગેઝેટ ભાગ ખીજાને ૩૦૬ દે પાને મધ્ય ભાગના એન્યુફ્રેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તરફથી નોકળેલી જાહેર ખબર જોવી.

૭. જે ઉમેદવારોએ તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૭ ને રોજ ૧૫ ઈ પૂરાં કર્યા હશે, તેઓજ પરીક્ષામાં ખેસવાને લાયક છે.

(સહી) D. S. Savarkar,
એ. ઇ. ઉ. ભા.

જાહેર ખબર.

આથી ખબર આપવામાં આવે છે, કે આ કોલેજમાં દાખલ થનાર સ્ત્રીઓની પ્રાવેશિક પરીક્ષા તારીખ ૨૪ મી ઑક્ટોબર ૧૯૧૮ ને બુધવારને રોજ સહુ કોલેજના મકાનમાં સવારના ૧૧ વાગેથી લેવામાં આવશે.

પરીક્ષા કન્યાશાળાના પાંચમા ધોરણ પ્રમાણે લેવામાં આવશે. ૧૫ વર્ષથી ઓછી અને ૨૫ વર્ષથી વધારે ઉંમરની સ્ત્રીઓને દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

ઉમેદવારોએ પોતાની અરજી છાપેલા ફારમ ઉપર કરી મોકલવી. છાપેલાં ફારમ માગેથી અહીંથી મોકલવામાં આવશે.

ઉમેદવારોએ પોતાની અરજી અમને તારીખ ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૮ સુધીમાં પહોંચે એવી રીતે મોકલવી.

દારમમાં લાયકાત ને ઉંમર સંબંધી હકીકત છે, તે હેતી નિશાળમાં મહેતાજી કે મહેતાજીએ પૂરી ત્યાં પોતાની મંદી કરવી.

જે ઉમેદવારના ધણી ટ્રેનિંગ કૉલેજમાં લખતા હોય અથવા દાખલ થવા માગતા હોય તેમણે તે બાબતની હકીકત જણાવવી.

ટર્મના વચક્ષા ભાગમાં આવનાર વિદ્યાર્થીને મહેરબાન એ. હન્સ્પેકટર સાહેબની પરવાનગી વગર દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

અમદાવાદ.	}	[સહી] M. E. Chubb,
તારીખ ૧૮-૪-૧૮.		લેડિ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કૉલેજ ફૅર વીમેન.

જાહેર ખબર.

રાવસાહેબ માધવલાલ હરિલાલ રમારક ઇનામની.

કોઈ નહીં કરેલા વિષય ઉપર સૌથી સરસ પાઠ આપવા માટે પંચમહાલ જિલ્લા, રેવાકાંઠા એજન્સિ, મહીકાંઠા એજન્સિ અને પાલણપુર એજન્સિની કોઈ શીશિકને માધવલાલ હરિલાલ રમારક ઇનામ તરીકે રૂ. ૩૦ નાં પુસ્તકો અથવા શિક્ષણનાં સાહિત્યો આપવાની ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોમાઈટીએ ચોક્કસ કરી છે.

પરીક્ષા તારીખ ૨૧ મી એપ્રિલ ૧૯૧૮ ને એમવારને દિવસે મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કૉલેજ અમદાવાદની પ્રેસિડેન્સિયલ સ્કૂલમાં કૉલેજનાં લેડિ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ અને પ્રેમચંદ રામચંદ ટ્રેનિંગ કૉલેજના પ્રિન્સિપલ લેશે. પાઠનો વિષય અને તે જે વર્ગમાં આપવાનો હશે, તે એક કક્ષાક અગાઉ જાહેરમાં આવશે.

સંધ્યા અરજીઓ તારીખ ૬ દી એપ્રિલ ૧૯૧૮ સુધીમાં પોતાના જિલ્લાના ડેપુટી એન્ડુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ માન્દત, મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કૉલેજનાં લેડિ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ તરફ મોકલવી.

પાંચ વર્ષ ઉપરની અને ૧૫ વર્ષ અંદરની નોકરીવાળાં શીશિકો આ ઇનામ માટે લાયક ગણાશે.

અમદાવાદ.	}	(સહી) M. E. Chubb,
તારીખ ૧૮-૪-૧૮.		લેડિ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કૉલેજ, ફૅર વીમેન.

૬. કૉલેજમાં દાખલ કરવા યોગ્ય જે બાઇઓ માલમ પડશે, તેમની તનદુરસ્તી બાબતની ખાતરી હરસાલ મુજબ કરવામાં આવશે.

૭. જે ઉમેદવારો પ્રાવેશિક પરીક્ષા આપવાને બહારથી આવશે, તેમની ઇચ્છા હશે, તો પદરતા ખર્ચે કૉલેજની વીથીમાં જમાવવામાં આવશે; પણ સુવા ખેસવાની ગોઠવણ તો તેમણે પોતાની મેળે જામમાં કરી લેવાની છે. જેમને કૉલેજની વીથીમાં જમાવાની ઇચ્છા હોય, તેમણે પોતાની અરજ સાથે તેવું અગાઉથી લખી જણાવવું.

H. M. Felding,

રાજકોટ. } લેડિ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, કુલિઆવાડ આર્ટન
તા. ૧ લી મે સને ૧૯૧૮ } શીમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજ—રાજકોટ.

(ઉ. ભા. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૯-૫-૧૮ના હુકમ નં. ૧૭૪૭ ઉપરથી.)

જાહેર ખબર.

પ્રાથમિક અને ઍંગ્લો-વર્નાક્યુલર નિશાળો તથા ટ્રેનિંગ કૉલેજો માટે એલુર કરેલી ચોપડીઓની નીચેની યાદી સર્વની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે:—

નં.	ચોપડીનું નામ.	જે ભાષામાં જાપાઈ હોય તે	શાને માટે મંજૂર ચઈ તે.	કિંમત. રૂ. આ. પા.
૧	મેકમિયન અને કંપની મુંબઈ:— "Middle Grammar of the Gujarati Language." અથવા "ગુજરાતી ભાષાનું મધ્ય વ્યાકરણ." રાવ બદાદર કે. પી. ત્રિવેદી, થી. એ. કૃત.	ગુજરાતી	ગુજરાતી પ્રાથ- મિક અને ઍંગ્લો વર્નાક્યુલર નિશા- ળો અને વર્નાક્યુ- લર ટ્રેનિંગ કૉલે- જોમાં ચલાવવા માટે.	૧—૮—

ડિરેક્ટર ઍવ પબ્લિક
ઇન્સ્ટ્રક્શનની ઍડમિન, પૂના.
૨ ૭ મે, ૧૯૧૮.

(સહી) K. S. Vakil.
ડિરેક્ટર ઍવ પબ્લિક
ઇન્સ્ટ્રક્શનની વતી.

જોધએ છે:—ખંભાત સ્ટેટની આથમિક શાળાઓ માટે વર્નાક્યુલર કાઈનલ પાસ થએલા શિક્ષકો. શરૂઆતમાં પગાર રૂ. ૧૦); વર્નાક્યુલર કાઈનલ પાસ થએલા ઉદ્ધુ નાણુનારને પગાર રૂ. ૧૨). લખો—
એડમિનિસ્ટ્રેટર—ખંભાત સ્ટેટ.

જોધએ છે:—ટ્રેઈનડ તથા વર્નાક્યુલર કાઈનલ પુરુષ તેમજ સ્ત્રી શિક્ષકો. પગાર રૂ. ૩ પ્રમાણે. લખો—

એસ. એન. સહાય, બી. એ.

એડમિનિસ્ટ્રેટર, ઇડર સ્ટેટ.

જોધએ છે:—પાલણપુર સ્ટેટની વર્નાક્યુલર નિશાળો માટે ટ્રેઈનડ શિક્ષકો તથા એક ફોર્મિંગ માસ્તર સીનિયર થએલો; પગાર લાયકાત મુજબ લખો નીચે સહી કરનારને સર્ટિફિકેટ સાથે.

છાટાલાલ મગનલાલ,

એડમિનિસ્ટ્રેટર, પાલણપુર સ્ટેટ.

દેશીનામું—કિંમત રૂ. ૦)જા

સ્કૂલો અને કોલેજોમાં ટેકસ્ટ બુક કેવળ સસ્તું. અમદાવાદ ચી. યુ. કં. છગનલાલ લલ્લુલાલ શાહ, દેશીનામાવાળા, વડોદરા.

આથમિક શાળાના શિક્ષકોને ખાસ ઉપયોગી.

થોડા ખર્ચે પદ્ધતિસર અંગ્રેજી શીખવા ઈચ્છતા હો તો 'અંગ્રેજી શિક્ષક' ખરીદો. કિંમત ફક્ત ૭ આના છે.

લખો:—દયારાંકર ભાર્ગવંકર શુક્લ. ટે. સોનીકળીઆ, -સુરત.

બુકસો અને હોઈંગ સ્ટેશનરીનો મોટો જથ્થો.

ટેક્સ બુકો, નાના મોટા નકશા, કોપી બુકો, કારી તથા જાપેલી ધારણવાર સચિત્ર હોઈંગ બુકો, દેશીઆંક, એકસરમાઈઓ, પરીક્ષાની નોટો, સ્કૂલ રજિસ્ટરો, ડિક્શનરીઓ, ધાર્મિક પુસ્તકો, ઈંગ્લિશ ગુજરાતી અર્થની નોટો, સ્ટેશનરી, પેન્સિલો, રજર, પુટ, સ્ટીલો, હોલ્ડરો, પીછીઓ, કપાસ બોક્સ, વગેરે—હોઈંગને લગતા મધ્યો સામાન દરેક રંગની સહી વગેરે. છુટક તથા જથ્થામય લેનારને ભરપૂર કમિશન મળશે. બહારના એડર્સ પુસ્ત વી. પી. થી મોકલાશે.

લખો:—સુખલાલ નાથાલાલ શાહ.

બુકસેલર, સ્ટેશનર, રીંગીરોડ, કુવારા પાસે—અમદાવાદ.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય થઈ પડેલ,

સૃષ્ટિજ્ઞાને (ત્રીજી આવૃત્તિ).

ધોરણુ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ની વાંચનમાળાના ત્રીજા ભાગના વિદ્યાના પાઠોનું પ્રતોત્તર રૂપે સંપૂર્ણ વિવેચન પ્રે. રા. ટ્રે. કો. ના શિક્ષણનો મોક્ષ મેળવેલા બે સીનીયર માસ્તરો પાસે તૈયાર કરાવેલા ધણા ઉપયોગી અને પ્રશંસાપાત્ર થયા છે જેની ખાત્રી હું સમયમાં ત્રીજી આવૃત્તિ બદલ પડી તે છે તેમજ વ. કા. અને પ્રાવેશિક પરીક્ષાના ઉમેદવારની ઉપરાઉપરી માગણી થવાથી અમારે

સૃષ્ટિજ્ઞાન યા વિદ્યાના પાઠો.

ઉપરનાજ શિક્ષકો પાસે સરળ ભાષામાં પ્રતોત્તર રૂપ તૈયાર કરાવી બહાર પાડ્યા છે. જેમાં સાતમી ચોપડીના વિદ્યાના પાઠોનું સંપૂર્ણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તથા પરીક્ષામાં પૂછાતા સવાલોનો પણ સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી એના અભ્યાસ પછી ઉપર જણાવેલી પરીક્ષાઓમાં આ વિષયમાં નાપાસ થવાનો ખીલકુલ સંભવ છેજ નહિ. વધારે પ્રશંસાની જરૂર નથી. શુક મંગાવી જેવાથી ખાત્રી થશે. કિંમત રૂ. ૪-૬ જથ્થા બંધ લેનારને સાફ કમીશન. ધોરણુવાર કિંમત નીચે મુજબ.

આગોપયોગી પ્રતોત્તર રૂપે સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાન ધો. ૧ છું

(આ. ૧) કિંમત રૂ. ૦-૧-૬

„ ધોરણુ ૨ જું (આ. ૩) રૂ. ૦-૧-૦

„ ધોરણુ ૩ જું (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

„ ધોરણુ ૪ જું (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

„ ધોરણુ ૫ જું (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૬

„ ધોરણુ ૬ જું (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૬

„ ધોરણુ ૭ જું (આ. ૧) રૂ. ૦-૪-૬

પ્રતોત્તર રૂપ ભરતખંડનો સરળ પ્રતિહાસ (ધો. ૫) રૂ. ૦-૨-૦

(ધો. ૬) રૂ. ૦-૩-૦

કમીશન ટકા રૂપે આપવામાં આવશે.

પત્ર બધવાદાર નીચેને જગનામે કરા:- મણિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય

શુક્રસેતર એન્ડ પબ્લીશર-મુ. પેટલાદ (વાયા આશુદ્ધ)

તા. ૬-આ ઉપરાંત ધોરણુવાર નોંધે પણ અમોએ પ્રગટ કરી છે

કાઠીઆવાડના મે. પો. એજન્ટ સાહેબે હુ. નં. ^{૧૭૨૩} ૩૧-૩-૧૬ થી
એજન્સીની સર્વ સૂચોમા ઈ. લા. માટે મંજુર કરેલી. ડ્રોઈંગ
માસ્તરો ઉસમાન ખયલ તથા મોહનતસિંહ ગણાએ બનાવેલી.

ધોરણવાર ડ્રોઈંગ બૂકો-સચિત્ર.

(કંચ, રાજકોટ, લુનાગઢ, જામનગર, ગોંડલ, પોરબંદર, ધ્રાંગધરા,
પાલીતાણા, ખગેરે સ્ટેટોમાં ટેકસ્ટ તરીકે નિશાનોમાં આપે છે.)

નવાં ધોરણોમાં જણાવેલા ડ્રોઈંગ તથા પદાર્થપાઠોના ધોરણવાર
ક્રમને બરાબર અનુસરતી સાદા બૃમિતિ ડ્રોઈંગ સાથે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ
શિક્ષકોને ઉપયોગી છે. ધોરણવાર કિંમત.

ખાળ વર્ગ ૩. ૦-૦-૬. ધો. ૧ હુ. ૩. ૦-૦-૬. ધો. ૨ હુ.
૩. ૦-૧-૦. ધો. ૩ હુ. ૩. ૦-૧-૦. ધો. ૪ હુ. ૩. ૦-૧-૦. ધો. ૫ હુ.
૩. ૦-૧-૬. ધો. ૬ હુ. ૩. ૦-૧-૬. ધો. ૭ હુ. ૩. ૦-૨-૩.

મહુમ રા. ખ. લાલશંકર ઉમીઆશંકર ત્રવાડીદત્ત.

અંકગણિતનાં મૂળતત્વ.

શહેર તથા ગામડાંની સૂચોનાં નવાં ધોરણોને અનુસરી મે. રા. ટ્રેનિંગ
કૉલેજના શિક્ષક રા. રા. મનમોહનદાસ દલપતરામ દલાલ ખી. એ
એમલો ગ્રામ્યશાળાઓનાં ધોરણોને પણ ઉપયોગી યાથ તેવો સુધારો કરેલી
આ ગણિતની નવી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ છે. તે સર્વે સૂચોમાં
અગ્રાવવા માટે મે. ટિરેક્ટર સાહેબે નં. ૧૬૪૬૭ તા. ૧૭-૨૮-૧૫ થી,
મંજુરી આપી છે. કિંમત સાડા સાત આના.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ.

કાઠીઆવાડ માટે ખાસ કાઠીઆવાડ આવૃત્તિ લુદીજ બનાવી છે.
ઘણા સુધારા વધારા સાથેની પાંચમી આવૃત્તિ. કિં. અઠી આના.

જેમાં પ્રાકૃતિક, રાજકીય અને ઔદ્યોગિક સામાન્ય હકીકતો ઉપરાંત
સુંદર ચિત્રો અને ચાર નકશાઓ છે, તેમાં એક ૭ રંગથી રંગિત છે.
જીવનલાલ અમરશી મહેતા, ડે. પીરમશાહ ફાડ-અમદાવાદ.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની યુકેએલ્સ-કાલખાદેવી રોડ-સુમધ.
 ચુંટી કાઢેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો.

ક્ર. આ	ક્ર. આ
સરસ્વતીય ધ્રુવ ૧, ૨, ૩, ૪	૮-૧૬
વેદાન્ત ધ્રુવ ૧, ૨, ૩...	૮-૪
બહુરૂપી બ્રહ્મ ૧ થી ૬	૮-૮
નીલગ માલિક ધ્રુવ ૧ થી ૮	૮-૦
મધુરી - ધ્રુવ ૧-૨ (સચિત્ર)	૩-૦
નવકથા	૩-૦
વેદવિજ્ઞાન ચક્ર ચાલુક્ય ૧-૨	૧૫-૦
નવ મેટલ (સ્માર્ટિસ કૃત)	૩-૮
સેદ્ધ દેહાનુ ભાષાવર	૨-૦
શુભતા ૧ સર્વ સંચય	૨-૪
પતિવ્રતા સનીઓ (સચિત્ર)	૧-૧૨
કારીની સાગી	૧-૧૨
શુભતાની ચુંબી વાંતો	૧-૧૨
વારણાસી મૃત્યુ એન્જલ, બોધ	૧૨-૦
લગ્ન અને ગાંધારી	૭-૦
એવરેસ્ટાના મહાનિષ્ઠ	૭-૦
એન્જનીયરિંગ મહાનિષ્ઠ	૨-૮
કમરવિલ કેબલ યાને ટીકી	૨-૮
વેદવાદી પંચાંગ	૨-૦
સંપ્રદાય ચાલતા મધ્યા પાઠ	૩-૦
તોલના દીસાબની ગોપતી	૩-૦
બસો વર્ધનુ-પંચાંગ	૧-૮
કોરોનેચન મ્યુઝીક બોઈડ	૧-૧૨
પોકેટ ગ્રામ્મટીક ઇંગ્લીશ ગ્રામર	૧-૧૨
પોકેટ ગ્રામ્મટીક ગ્રામર	૩-૪
દેવ ગ્રામ્મટીક ઇંગ્લીશ ગ્રામર	૧-૦
વધુને સીખામન	૩-૦
મીરાંત માહાલ યાને લેલવ	૨-૦
(બુદ્ધ રસદાયક નવકથા)	૩-૦
(કેતા સ્વર્ગાઈએન્જલ મેટલ)	૩-૦
પ્રભુસુરત મધાર	૧-૮
લોઈ બ્રહ્મના નિબંધો	૧-૮
દીલ્હીની સુલતાન રજાએગમ	૮-૮
કાવ્યોનો ચિત્રક	૭-૮
ગુજરાતી સીવીલ પ્રોસીડર કોડ	૬-૮
ગુજરાતી ક્રેડેન્શિયલ નાઈટસ	૬-૮
વાલ્મીકી રામાયણ	૬-૮

કથા સરિત સાગર વાલ્મીકી-૨	૫-૦
પ્રેક્ષિકા એન્જીનો (હોમી-)	૩-૮
ચાર કૃત	૧-૦
મંદુકાલ	૧-૧૨
તેલપ્રવા (નવકથા)	૧-૧૨
કથાવેલો	૧-૮
રત્નપ્રકાશ	૨-૦
નવી છાંદો	૧-૪
મેલા ધોનીનું કુટુંબ	૧-૬
ઇસ્ટનો દિવિદાસ	૧-૦
વનરપતિસાસ	૫-૦
ચરક સદિતા વાલ્મીકી (અપા ઇ.)	૫-૦
" " વાલ્મીકી (અપા ઇ.)	૫-૦
ધનવાન	૨-૦
ભારીરત્નની બેરી	૨-૦
સાનિપ્રવા (સચિત્ર નવકથા)	૨-૦
નિર્મલની અથવા વરપતી	૨-૦
વનિતા	૨-૮
કુસુમધા (નિવેલ)	૨-૮
અનન વિષ (સચિત્ર નવકથા)	૨-૮
માનવરાજ અથવા મરુત વિધા	૫-૦
અને મુખ સામુદ્રિક સાસ	૫-૦
પ્રેક્ષિકા સાઈકાવાલ (હોમી)	૩-૮
આરુદ	૫-૦
વલ્લભી રામાયણ મુખ તથા	૫-૦
ગુજરાતી ભાષાવર	૨-૦
સુખલક્ષ્મી સાસ	૧-૪
દાહ બામાના સાદસ કંઠો	૧-૪
નિર્દોષ દેમકથા (સચિત્ર નવ-)	૧-૮
લકથા	૧-૮
બહાદુર કોલો અને અનાથ તારા	૧-૮
બહાદુર કોલો અને પ્રમાદ મુદ્રી	૧-૮
કવિતા પ્રવેશ	૧-૮
મુખ માધુર્ય	૧-૮
સ્રીગોત્રી મહાતા	૧-૮
માત્રી અને મોહન, અથવા	૨-૦
આનંદની સાઈ બેલેન	૨-૦

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની યુકેએલ્સ.
 કાલખાદેવી રોડ-સુમધ.

સુચના.

૧. પત્રસખાંધી લખાણ—એડિટર તરફ મોકલવું. જાણવા મોકલવામાં
વખાણ કાગળની એક બાલુએ મોકળે અક્ષરે લખવું. જાણવા યોગ્ય લાગે તે
જાણે. નદિ પાંદડેલો લેખ રિફ્રિટ મોકલી દશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે.

૨. લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશ
દશે તો પ્રથમથીજ ખબર આપેલી દર જાણે પાને યોગ્યતા પ્રમાણે
રૂ. ૧) સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાખત માટે કંઈ આપવામાં નહિ આવે.

૩. લેવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે. દસ રૂપીઆ
સુધીના પગારવાળા શિક્ષક તથા ટૅલેસરો પાસે ટપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦
લેવામાં આવશે. છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૦; પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૦-૧ સુધી.

૪. મનિઓર્ડર—રૂપત પર ગ્રામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ
ત્યાં એકથી વધારે નિશાળો હોય તો નિશાળનો નંબર તથા શાળાપત્ર, ઓ-
ફિસ તરફથી અખાએલા સરનામાના લેખક ઉપરનો નંબર લખવો.

૫. જાહેરખબરના લાવ-રૂપીઆ એકની ૩ લીટી પ્રમાણે, વ્યારે
માસ લગી લાગલાગત દશે તો પહેલે મહીને પૂરા ચાન્ડ અને પછી
અગીઆર માસ લગી દર માસે ૩ ચાન્ડ પડશે. ૯ માસ માટે પહેલે
મહીને પૂરા ચાન્ડ, અને પછી દરેક માસે ૩ ચાન્ડ લેવાશે. આ પત્ર
સાથે કેઈ ચણુ હંડગિસ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૬. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ
ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોતું નથી, માટે દરેકને મંજૂર
કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.

૭. દરેક માસની શાળાપત્રનો અંક તે માસની તા. ૨૫મી સુધીમાં ન
મળે તો તે માસની આખર તારીખ સુધીમાં અમને ખબર આપવી કે
જેમાં તે અંક મોકલવા જોઈતો થાય. માસ આખર પછી અંક નહિ
મળ્યાની ખબર આપનારને તે અંક સિલકમાં હશે તો છુટક અંક પ્રમાણે
કિંમત લઈ મોકલવામાં આવશે.

૮. શાળાપત્રનું વરસ નવ-સુઆરીથી હીસેબર સુધી ગણવામાં આવે છે;
માટે વરસની વચર્યા જે આટલું અંધ થવા અગતા હશે તેમની પાસેથી જોટલા
અંક તેમને અગ્યા હશે તેટલાની છુટક અંક લેખે કિંમત લેવામાં આવશે.

તંત્રી

જોઈએ છે—મદ્રાસ એ તુરાવા, સુરત માટે ટ્રેન્ડ અને વર્નો
દાઈનલ પાસ શિક્ષકો. પગાર કાયદાત મુજબ. ઉર્દૂ હોનીયાત બાજુનારને
વધુ પમંદગી. મેનેજમેન્ટ લખો.

જોઈએ છે.—મુખ્યમાં પ્રાથમિક શાળાની રાજા જે આજ ૪૦
વર્ષથી ચાલે છે, તેને માટે હેઠ માર્ગર જોઈએ છે. પગાર રૂ. ૩૦) આ-
ગગ ઉપર કામ જોઈ વધારવામાં આવશે, અરજી ના વિધિનાથ પી. વેદ
૧૨૨, મેડાસ્ટ્રીક, એ સરનામે કરી.

જોઈએ છે.—નારગોલની વહાડીઆ પાસની હાઇસ્કૂલને માટે એક
ટ્રેન્ડ મામ્નર. પહેલા અથવા બીજા વર્ગની પરીક્ષા પાસ કરેલી હોની
જોઈએ. પેનશનરને વધુ પસંદ કરવામાં આવશે, મુખ્ય વિષય શીખવવાના
ફોર્મ અને ફિલ. પગાર રૂ. ૨૫). વધુ ખર્ચ માટે લખા પ્રિન્સિપલ,
વાડીઆ પાસની દાઈનલ, નારગોલ, ઉંમરગામ થઈને.

જોઈએ છે:—ખલાત ગ્રેટની પ્રાથમિક શાળાઓ માટે વર્નાક્યુલર
દાઈનલ પાસ થએલા શિક્ષકો. સરકારમાં પગાર રૂ. ૧૦); વર્નાક્યુલર
દાઈનલ પાસ થએલા ઉર્દૂ બાજુનારને પગાર રૂ. ૧૨). લખો—

એડમિનિસ્ટ્રેટર—ખલાત ગ્રેટ.

જોઈએ છે:—ટ્રેન્ડ તથા વર્નાક્યુલર દાઈનલ પુરુષ સેમલ સ્ત્રી
શિક્ષકો. પગાર એ પ્રમાણે લખો—

એસ. એન. મહાય, બી. એ
એલ્યુકેશનલ ઓફિસર, મુલ્ટી ગ્રેટ

દેશીનામું—કિંમત ૩ ૦) ફા

મૂલો અને કોલેજોમાં ટેન્ડર સુક કેવળ મનુ. અમદાવાદ સ્ત્રી સુ ક.
છગનલાલ લલિતુલાલ શાહ, દેશીનામાના, વડોદરા.

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોને ખાસ ઉપયોગી.

ચોડા ખર્ચે પદ્ધતિમર અંગ્રેજી શીખના હિંચના હો તો 'અંગ્રેજી
શિક્ષક' ખરીદો. કિંમત ફક્ત ૬ આના છે.

લખો—દયાગઢ લંકાનંદર મુખ્ય. ક. સોનીશીયા, -મુરત.

બેહદ સરતા લાવો ! તાકીદે પુરા પડના ઓડરો !

એક વખત મંગાવી ખાત્રી કરે.

અમારી દુકાને પ્રાથમિક શાળા, ટ્રેનિંગ કોલેજ, ગ્રેજુ હાઈસ્કૂલો, યુનિવર્સિટી તેમજ ઉર્દુ સ્કૂલોને લગતાં તમામ જાનનાં પુસ્તકો છુટક તેમજ જ્યાળંધ પુસ્તકો કમિશનથી કિંદાવન લાવે વેચવામાં આવે છે. વળી મ્યુનિસિપાલિટી તેમજ લોકલગોર્નના ઓડરો સ્વીકારી વખતસર પૂર પાડ્યાં છે. જનરલ લાયબ્રેરીઓ તથા સ્કૂલોને લગતી લાયબ્રેરીઓ અને ઇનામને લગતાં પુસ્તકો પણ રાખવામાં આવે છે. એક વખત મંગાવી ખાત્રી કરો.

રીચીરોડ,

અમદાવાદ

સેવક

ચંદુલાલ મણીલાલ પારેખ,

શ્રી ખાયાતા બુક ડીપોના માલિક

ધન મેળવવાનું ઉત્તમ સાધન.

હુન્નર પ્રકાશ.

આ અતિ ઉપયોગી પુસ્તકમાં ૧૦૦૦ હન્નર હુન્નરો, દરેક દરદોના ચમત્કારક ઇલાજ, સેન્ડો, વિલાયતી આયુઓ, દરેક જાતના રંગ, રોગાના, અત્તો, અર્ધો વગેરે વગેરે જાનાવાની ધણીજ સહેલી રીતો છે. વિગેષ ખાત્રી વાંચનાથી થશે. દિગત કા. ૧, પોપ્ટેજ જુદુ.

મુલક મરાઠુર જામનગરનો પ્રખ્યાત

શુદ્ધ સાચાં મોતીનો સુરમો.

આંખોના નામોંકિત ડાક્ટરો, દર્દીઓ અને વૈદોએ અમારા સુરમાને પબ્લીક હોસ્પિટલો, ડિસ્પેન્સરીઓ અને દરેક દવાખાનાઓમાં આંખના જુદી જુદી જાતનાં અર્ગંખ્ય દરદીઓ દિપર ધણીજ ફોટોમટીથી વાપરી ઉત્તમ સર્જીફિકેટો આપેલાં છે.

આ સુરમો વાપરવાથી આંખના અર્ગંખ્ય દરદીઓ ફોટોમટ અપા છે. એક વખત ખાત્રી કરવા અરજ છે.

દિગત નંબર ૧ તોવા ૧ના રૂ. ૪). નંબર ૨ રૂ. ૧૧. નંબર ૩ રૂ. ૧) અને નંબર ૪ રૂ. ૧૧.

ગુરુભાષ ઇશમાલજી અતરીઆ.

પુલગામર-જામનગર.

“ શિક્ષણસાહિત્યો.”

આ કાર્યાલયમાં શાળાઓ અને કોલેજોને ઉપયોગી બુગોળ, ખગોળ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, રસાયણ, ગણિત, કસરત, કવાયત, રમત, કિન્ડરગાર્ટન મોન્ટેસરી અને સ્લોપીડ સિસ્ટમ વગેરે તમામ પ્રકારનાં સાહિત્ય જેવાં કે સૂર્યમાળા, પૃથ્વીના ગોળા, ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ, નકશા, રીલીફ મૉડેલ, યંત્ર શક્તિઓનો સેટ, સંગ્રહસ્થાનનાં ધોરણવાર બોર્ડઝ, ઓબ્જેક્ટ લેસન બોર્ડઝ, ધ્યાના હથિયારની પેટીઓ, પઝલ બૉક્સીઝ, વગેરે વેચવામાં આવે છે. વિશેષ હકીકત માટે અમારું પ્રાર્થસ લિસ્ટ મફત મંગાવી વાંચો.

કાશિભાઈ છગનદાસ પટેલ,
મનેજર—શિક્ષણસાહિત્ય કાર્યાલય,
નાંદાલ. અમદાવાદ—પ્રાંતીજ રેલ્વે.

જાહેર ખબર.

ડાક્ટર દંટેશ્વર દિંદના લોકનો ટુંકા ઇતિહાસ, આજની સુધીના નવા ગવર્નર જનરલોના વધારા સહિત. કિંમત રૂ ૦—૭—૬, મહેતાજી-ઓને સવા ઓક્ટીસ ટકા કમીશન આપવામાં આવશે.

સરવ ડ્રોઇંગો ભાગ ૧-૨-૪-૪, ૧૯૧૨ ના શાળાપત્રમાં પા. ૬૭મે મંજુર કરેલાં ડ્રોઇંગ ચિત્રો. મહેતાજીઓને સારું કમીશન આપવામાં આવશે.

તે સિવાય દરેક જાતનાં શાળાપયોગી પુસ્તકો, ઇતિહાસો, બુગોળ, કાપી છબી દરેક જાતની અમારે હાં પુરતા મોકલ્યાં મળી શકશે. બહાર ગામના મહેતાજીઓને તથા વેપારીને ઘણું સારું કમીશન આપવામાં આવશે. ઓક્ટ વખત જોગુર આ પે ખાત્રી કરો.

અખટલહુસેન આદમજી શુકરેલર, લાલનગર.

કાઠીઆવાડના મે. પો. એજન્ટ સાહેબે હ. નં. ૩૧-૩-૧૩ થી
એજન્સીની સર્વ રફલોમા ઈ. લા. માટે મંજુર કરેલી. ડ્રોઇંગ
માસ્તરો ઉમમાન ખચલ તથા મોહનતસિંહ રાણાએ બનાવેલી.

ધોરણવાર ડ્રોઇંગ બૂકો-સચિત્ર.

(કચ્છ, રાજપૂટ, જુનાગઢ, વગનગર, ગોંડલ, પોરબંદર, ધાંગા, પાલીતાણા, ધોરે ઝોડામાં ટેકન્ટ તરીકે નિશાળોમાં ચાલે છે.)

નવા ધોરણોમા જાણવેલા ડ્રોઇંગ તથા પદાર્થપાઠના ધોરણવાર ક્રમને અંશઅર અનુસરતી સાદા બૃમિતિ ડ્રોઇંગ સાથે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ શિક્ષકોને ઉપયોગી છે. ધોરણવાર કિંમત,

આળ વર્ગ ૩. ૦-૦-૬ થી ૧ હુ. ૩. ૦-૦-૬. થી. ૨ હુ. ૩. ૦-૧-૦. થી. ૩ હુ. ૩. ૦-૧-૦. થી. ૪ હુ. ૩. ૮-૧-૦. થી ૫ હુ. ૩. ૦-૧-૬. થી. ૬ હુ. ૩. ૦-૧-૬. થી. ૭ હુ. ૩. ૦-૨-૦.

મફત રા. ખ. લાલગંઢ ઉમીઆશંકર ત્રવાડીકૃત.

અંકગણિતનાં મૂળતરવ.

શહેર તથા ગામડાંની સ્કૂલોનાં નવાં ધોરણોને અનુસરી મે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજના શિક્ષક રા. રા. મનમોહનદાસ દલપતરામ દલાલ ખી. એ એમલો ગ્રામ્યશાળાઓનાં ધોરણોને પણ ઉપયોગી થાય તેવા સુધારા કરેલી આ ગણિતની નવી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ છે તે સર્વે સ્કૂલોમાં ચલાવવા માટે મે. ડિરેક્ટર સાહેબે નં. ૧૬૪૬૭ તા. ૧૭-૨૮-૧૫ થી મંજુરી આપી છે. કિંમત સાદા સાત આના.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ.

કાઠીઆવાડ માટે ખાસ કાઠીઆવાડ આવૃત્તિ જુદીજ બનાવી છે. ઘણા સુધારા સુધારા સાથેની પાંચમી આવૃત્તિ. કિં. અઢી આના.

જેમાં પ્રાકૃતિક, રાજકીય અને ઔદ્યોગિક સામાન્ય લક્ષીતો ઉપરાંત મુંદર ચિત્રો અને ચાર નકશાઓ છે, તેમાં એક છ રંગથી રંગિત છે. જીવનલાલ અમરશી મહેતા, ટે. પીરમશાહ રોડ-અમદાવાદ.

ધી ગુજરાત ઓરીએન્ટલ બુક ડીપો.

રીચીરોડ. રતનપોળના નાકે—અમદાવાદ.

ટેકસ્ટ બુકો.

ટેકસ્ટ બુકો—વાંચનમાળાઓ અને સઘળી ટેક્સ બુકો, ઉર્દૂ બુકો, નોટો, નકશા, સાધનની પટ્ટીઓ, રખર, પુટ, ડ્રોઇંગ બુકો છાપેલી ને કોરી અને સ્કુલને ઉપયોગના સઘળા સાધનો અમો મોટા જથ્થામાં રાખીએ છીએ અને પુસ્તક કમિશન આપીએ છીએ.

કોપી બુકો.

નવી દબની ચોક ચાના કોપી બુક નં. ૧ થી ૫. કેળવણી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે મંજૂર કરેલી. કમિશન જથ્થામાં ખરીદ નારને પુસ્તક આપીએ છીએ. વધુ નજારા તૈયાર થાય છે.

મુખગણિત.

ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓ ટુંકે સમયમાં પૂરી થયેલી. ભાગ ૧ કિં. ૦-૧-૦, ભાગ ૨ કિં. ૦-૧-૬. માલુમલાલ કાળીદાસ ભટ્ટક.

સરળ ડ્રોઇંગબુક.

ધોરણવાર ચિત્ર સાથેની ઉત્તમ પ્રકારની, કામમાં સરળ દોવા સાથે કિંમતમાં ધણીજ જૂજ.

પ્રાથમિક અંકગણિત.

કર્તા—કુંવરજી લાલભાઈ દેસાઈ

કિંમત ૦-૬-૦

કેળવણી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજૂર કર્યું છે. કમિશન સાથે આપવામાં આવશે.

આ ઉપરાંત સઘળી બુકો, ડ્રોઇંગને લગતો સામાન વગેરે રાખી ઘરાકને પૂર્ણ રીતે આપી કામ કરીએ છીએ. બહારગામના ઓરડર ઉપર તુરત અમલ કરી વી.પી. ધી રવાના કરીએ છીએ. એક વખતે કામ કર્યા પૂર્ણ ખાતરી થશે.

તૈયાર છે. શાળોપયોગી પુસ્તકો. તૈયાર છે. ૪

મિ. હિંમતલાલ ગ. અંબરીઆ કૃત ધો. ૪ થીની ભૂગોળ, અત્યાર સુધી ગુજરાતી ભાષામાં બહાર પડેલાં ભૂગોળ મંગંધી તમામ પુસ્તકોમાં શ્રેષ્ઠ, તદ્દન નવીન પદ્ધતિપર, વિદ્યાર્થીઓ આનંદ પૂર્વક વાર્તાના પુસ્તકની પેઠે ઉપયોગ કરી શકે તેવું, એ ડઝન ઉપયોગી નકશાથી युक्त, ટેકસ્ટ તરીકે મેહરબાન ડિરેક્ટર સાહેબે મંજૂર કરેલું છે. ગુજરાત અને કાઠિયાવાડની ઘણી ખરી રફલો આજ પુસ્તક ધોરણ ૪ થામાં ચલાવે છે. ફક્ત એકજ નકશ મંગાવી પુસ્તકના ઉપયોગીપણાની ખાતરી કરવા દરેક રફલ-માસ્ટરને ખાસ વિનંતિ કરવામાં આવે છે. કિંમત ૦—૧—૦

ગંગાશંકર મણિશંકર કૃત શાળોપયોગી પુસ્તકો.

૧ શુદ્ધવ્યવસ્થા—ટેકસ્ટ તરીકે મંજૂર કન્યાશાળાનાં ઉપલાં ભાગો તથા ફિમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ચલાવવાને અતિ ઉપયોગી કિ. ૦—૧૨—૦

૨ બાળસ્વભાવ—સાષ્ઠ્યેરી અને પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકો માટે મંજૂર કિંમત ૦—૮—૦

૩ બાળવાર્તા—ઈનાગ તથા સાષ્ઠ્યેરી માટે મંજૂર કિ. ૦—૩—૦

૪ સચિત્ર વાર્તાવિનોદ—ઈનાગ તથા સાષ્ઠ્યેરી માટે મંજૂર કિંમત ૦—૩—૦

૫ નવીન આરોગ્ય વિજ્ઞાન—ગુજરાતી ધો. ૪, ૫, ૬, ૭ તથા વર્નાક્યુલર કોઈનલ પરીક્ષાના કોર્સ મુજબ તૈયાર કરેલું અતિ ઉપયોગી પુસ્તક કિંમત ૦—૪—૦

પ્રુક્ટેસર ડ. બેચર મેથલ, રાજકોટ, પુરા.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૫૭ મું.

ઓગસ્ટ સને ૧૯૧૮.

અંક ૮ મો.

શિક્ષકોને ઉપયોગી કેટલીક મૂલ્યનાઓ.

ગૈરવ્યવસ્થા સંબંધી.

શિક્ષણમાં ફતેહ મેળવવાનો મુખ્ય આધાર વર્ગવ્યવસ્થા અને ખર્ચ-બચત રાખવાની શક્તિ ઉપર છે. તેથી તે સંબંધી એક બે મૂલ્યનાઓ પ્રથમ આપીશું.

નવા શિક્ષક નીચેના નિયમ ખાસ યાદ રાખવો. અમુક શિક્ષક કરવાને તમે શક્તિમાન ન હો અથવા તમે અન્યમાં મૂકવાનો તમારો હસદો ન હોય, તો વર્ગને તે શિક્ષક કરવા માટે કદી પણ ધમકી આપશો નહિ. સાચી વર્તણૂકનું સાફ દ્રશ્ય મને અને ખોટી વર્તણૂક માટે શિક્ષક થાય તેજ ખરી બહેનગણ રાખવાની રીત છે.

૧. કાષ્ટપણ બીજા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષકની ગેરહાજરીમાં તોફાન કરતા હોય અને તમે ત્યાં જાઓ, તો ત્યાં જઈ તદ્દન શાંત રીતે ઉભા બેઠાં એટલે થોડાક જોરદમ બંધ થઈ જાય. તે અવસ્થામાં તોફાન કરનાર બાળેવાન છોકરાઓની મનમાં નોંધ કરી લો અને જેમ જઈ તેમ વહેલા અત્યુદ્ગળનાએ તેમને યોગ્ય શિક્ષા કરો. નવા વર્ગમાં જનાર શિક્ષકને માટે પણ આ મૂલ્યના ધન્ટી ઉપયોગી છે.

નિબંધ સંબંધી.

અંગ્રેજીમાં વિદ્યાર્થીઓ નિબંધની નોટ શુદ્ધમાં નોટો લાંસીઓ નખે છે અને નિબંધ માટે આપેલા વિષય સંબંધી ચિત્રો લાંસીઆનાં ચીતરી નિષ્કર્ષને ચ્દટ કરે છે. ઉપરનાં ચિત્રણમાં આ પદ્ધતિ દર્શાવ કરતા જેવી છે. આમ કરવાથી બાળકોની અવસેરના કરવાની શક્તિને ઉત્તેજન મળે છે અને તેના સારો વિશ્લેષ થાય છે.

વામાં આવે છે. અથવા એક પાત્રના શબ્દો બીજા પાત્રના મુખમાં મુકવામાં આવે છે. આને માટે એક સરળ ઉપાય છે. આખી વાર્તા, એક વખત કહી બીજા અને પ્રતી બે ત્રણ હોશિયાર વિદ્યાર્થીઓ ભ્રમણ તે ભગવી બતાવે. અક્ષરલેખન સંબંધી.

ખગળ અક્ષર લખવાનું કારણ એ છે કે જે અક્ષર નેઈ લખવાનું હોય, તે અક્ષર નેઈ તે પ્રમાણે લખવામાં ઉપલબ્ધિ ધ્યાન આપવામાં આવે છે, એકમ પૂરતુ ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી. કાગળ પાટીઆ ઉપર લખેલા કે કાપીબુકમાં લખેલા અક્ષર નેઈ બાળકો અક્ષર કાઢવા મારે, તે પહેલાં તે અક્ષર તરફ કલગ કે ટોડરનાં અણીઆં રખાવાં અને ધીમે ધીમે હવામાં અક્ષર દોરાવો. ચિત્ર દલાવતી વખતે પણ આ રીત ઉપયોગી થઈ પડે તેવી છે. આ પ્રમાણે કરવાથી નેઈને લખવાના અક્ષર તરફ અથવા ચીતરવાના ચિત્ર તરફ બાળકોનું પરાણે ધ્યાન ખેંચાય છે અને તેઓ કાળજીથી નેતાં શીખે છે. કાપી લખતી વખતે પહેલી લીટી-માના અક્ષરો એક પછી એક બોલી ધીમે ધીમે બાળકો પામે લખાવો. આ રીતે દાખલ કરવાથી અક્ષરલેખનમાં થોડા મમયમાં દૃષ્ટીતો સુધારો થશે. ચિત્રકામ સંબંધી.

ચિત્રકામના પાઠમાં કેટલાક મહત્ત્વના મુદ્દા આરભમાં સ્પષ્ટરતો ઉપ-યોગજ ન કરવા દેવો. આ વાત અશક્ય લાગે છે, પરંતુ જે શિક્ષક ધીરજ રાખી તે પ્રમાણે કામ લે છે, તેમને માલમ પડે છે કે વિદ્યાર્થીઓને કાપોડુથી પાડ્યા વિના અને છેકાછટી કર્યા વિના સફાઈથી કામ કરવાની ટેવ પડે છે અને ચિત્રની ચોપડીઓ સફાઈવાળી રહે છે. જે વિદ્યાર્થીઓની આંગળીઓ ચંદા અને લિનાશવાળી હોય તેમના હાથ ચિત્ર-કામ સર કરતા પહેલાં ધોવરાવો. વળી ચાકતી ભૂટ્ટોની એક પેટી રાખો. આનો ઉપયોગ કરવાથી ચોપડીનાં પાના ઉપર કાંઈ પડતા નથી, કારણકે ચાકને સહેલાઈથી કાગળ ઉપરથી ઝેરવી નંખાય છે.

વર્તમાનમાર સંબંધી.

પાઠ બદલતી વખતે તે દિવસના બનાવ વિશે પ્રશ્નો પૂછો. વળી વર્તમાન બનાવ વિશે અને વર્તમાનપત્રમાં આવતા, રસ પડે તેવા મમાચાર વિશે નિમવો લખાવવાથી વિદ્યાર્થીઓને વર્તમાનપત્ર વાંચી દેશ પરદેશના ચાલુ બનાવથી બાંહેધારી રહેવાની ટેવ પડે છે અને તેથી તેમની બુદ્ધિ ખીસે છે.

વાચન સંબંધી.

વાચનના શિક્ષણમાં સફળતા મેળવવાનું રહસ્ય—(૧) શિક્ષકે આ-
મેલું નમુના તરીકેનું વાચન, (૨) વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ પાસે ધીમે ધીમે
વ્યાવહાર અને (૩) વાચનનો આ-લ કરતા પહેલાં વગર બોલ્યે વિદ્યાર્થી-
ઓ પાસે પાઠ મનમાં વેચાવવો.

શિક્ષકનું ગળું આપવું.

બોલવાના સતત પ્રયામથી શિક્ષકનું ગળું થાકી જાય અને આગળ
થઈ જાય કે આવી જાય, તો તેને માટે હિપાય છે. પરમેન્ગનેટ એવ
પોટારાની ચપટી (એકે જોન પાણીમાં ત્રણ ચાર ફણ) લગલગ પોત્રો-
સોર ગરમ પાણીમાં નાખી તેના ફાગળા કરો. માથું અને તેટલું પાછળ
નાખો અને પાણી ગળામાં બરાબર નીચે જીતરી ગળું. માથું થાય તેમ ફાગળા
કરો. તે વખતે 'આ આ...' એમ બોલ્યા કરો, એટલે પાણીથી ગળું
બરાબર માથું થશે વખતે જરા પાણી પી જમાય તોપણ કંઈ હરકત નથી.
આમ કરવાથી થોડા વખતમાં ગળાનું દરદ મટી જશે.

પ્રાયમિક શિક્ષકની જીંદગી અને શાળાની વ્યવસ્થા.

પ્રાયમિક શિક્ષકની જીંદગી અને શાળાની વ્યવસ્થા સંબંધી મુખ્યના
ફળવણી ખાતાના ખીલ ૩. એ. ઇન્સ્પેક્ટર રા. લીમસાઈ ના. દેશાઈ,
ખી. એ., એસ. ટી. સી. એ મુખ્યના પ્રાયમિક શિક્ષકો રજૂ ૧૯૧૭
માં જણાવેલા વિચારો અને કરેલી સૂચનાઓની સંક્ષિપ્ત નોંધ.

ભાગ ૧. શિક્ષકની જીંદગી.

૧. પૈસા માટે જાઝાં વળખાં મારશો નહિ, કેમકે

(૧) નીરાગી જીંદગી માટે તેની ખાસ જરૂર નથી.

(૨) દીવાલુપ માટે પણ તે અવશ્ય નથી.

(૩) જીંદગાની મુખ્ય આધાર ચોકખાં હવા પાણી, સાદા ખોરાક
અને શાંત નિરુપદ્રવી જીવન હિપર છે. પહેલાં બે મફત મળી શકે એટલા
બહોળા પ્રમાણમાં કુદરતે પૂરાં પાડ્યાં છે. ત્રીજા માટે જાઝી માથાકૂટ કરવી
પડતી નથી. જીવન ગાંત રાખવું એટલે બાગે આપણા પોતાનાજ હાથમાં છે.

* 'ટીચર્સ એન્ડ' નામના અંગ્રેજી માસિક લખાણ.

(૪) કપડાં, અલકાર, બીજાની આંખને મોહ પમાડી પાંચ પૈસા મેળવવાની સાધના કરનાર માટેજ કીમતી-ચિત્તાકર્ષક ટોવાની જરૂર છે; શરીર ઠાંકવાને કે ઠંડી સામે તેનું રક્ષણ કરવાને માટે મોટા ખર્ચમાં ઊતરવાની જરૂર નથી.

(૫) જે સુખ શ્રીમતો દબારો રૂપીઆ પાસથી મેળવે છે, તેમનું ધાતુખંડે ગરીમને લમલમ મૂકત મગે છે—ઔષધાલયો, શાળાઓ, પુસ્તકાલયો વાચનગૃહો, મંચોત, બપલો, મંચદરયાનો, પ્રદર્શનો, ચિત્રશાળાઓ, બાગ બગીચાઓ, મંદિરો, રસ્તે યત્તા નાટક ચેટકા વગેરે, વગેરે.

(૬) જે અમૂલ્ય વારસો (કેળવણી) પોતાનાં છોકરાને આપવાનું ગરીમના હાથમાં છે તે આપવાનું શ્રીમતોથી બાગેજ બને છે; અને

(૭) પૈસાથી માણસને અનીતિએ-અદેલીએ ચઢવાનો મંભવ વધે છે. પૈસા પોતેજ સુખ નથી, પણ સુખ મેળવવાનું સાધન છે—આનંદ મેળવી આપનારી વસ્તુ છે. પણ તે આનંદ સ્થૂપ છે—કર્મોન્દ્રિયોનો છે. ખરો આનંદ જ્ઞાનેન્દ્રિયોનો છે, જે સત્સંગ, સારાં પુસ્તકોના વાચન, સારી વર્તણૂક, અને સ્વત્વપરાયણતાથી, અને પોતાના ધર્મો—કરને યથાશક્તિ બળવવાથી મળે છે ને પૈસાથી ખરીદી શકાતો નથી. શીન, ચારિત્ર્ય, સૌજન્યમાં ગરીમ પૈસાદાર જેટલોજ કે તેનાથી વધારે આગળ વધી શકે છે.

૨. સાદી છાંદગી ગાળશે, અને ઊંચા આચાર વિચાર ખરાવશે.

૩. ગરીબાઈને ગુન્હારૂપ ગણશે નહિ. ગરીબ દેખાતાં શરમાશે નહિ. હાજતો જેમ બને તેમ ઓછી રાખશે. કાંઈ બીજા વિના સાક્ષી થકે તેમ હોય તો તે ખરીદશે નહિ.

૪. ગરમી એજ જીવ છે માટે તે ટકાવી રાખશે ખોરાક, કામ અને કપડાં

૫. દમ એજ જીવ છે માટે તેનો વ્યય અત્યંત કરકસરથી કરશે. હવાસ્તથી, આંખના પલકાશથી ચાલતુ હોય તો બોલશે નહિ. એક શબ્દથી ચાલતુ હોય તો બે વાપરશે નહિ. જરૂર કરતાં મોટે અવાજે બોલશે નહિ.

૬ પરિસ્થિતિની અનુમૂળતા એજ જીવ છે, માટે સંજોગો વિરૂદ્ધ જશે નહિ.

૭. નિરંતર કામમાં શેકાશે મન થાકે ત્યારે તનનું અને તન થાકે ત્યારે મનથી થતું કામ કરશે. આગસને પાસે આવવા દેશે

નહિ. મુદતવી રાખવાની દેવ પડવા દેશે નહિ. ગતિ એજ જીવન, વર્ધન, અવ્યય છે. સ્થિરતા એજ મરણ, નાશ, ક્ષય, પ્રત્યય, અર્જુતા છે.

૮. માંદગીને મોટામાં મોટો ગુનેહો ગણીએ. ધર્મ, રાજ્ય, સાંનિ કે સમાજની આગામી ઉત્પત્તિ માટેની સજામાંથી કદાચ બચી શકાય, પણ કુદરતના નિયમો તોડવાની સજા યોગ્ય કાળે, યોગ્ય પ્રમાણમાં, અચૂક થાય છે.

૯. તંદુરસ્તી ઉપર પ્રથમ ધ્યાન આપીએ. આસોચ્છવાસ, રૂઝ વહન, પાચનક્રિયા, હવા, અન્નપાણી, સ્વચ્છ જગ્યા, સાંઈ અને મોઢામાં કપડાં, મિતાહાર, વગેરે ઉપર પુરતું લક્ષ આપવા જ્ઞાન, જ્ઞાનદ્રિષ્ટિ, વિચાર, વિવેક, તર્ક, કષ્ટતા શક્તિનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવો.

૧૦ હંમેશાં સંતોષી, આનંદી રહેવો. શુભાખી, અમીરી સ્વભાવ રાખવો. શુસ્તે ચલાવું ગમે એવું ભારે કારણ મળે તોપણ સંત રહેવો, મનને લોભ પામવા દેવો નહિ. ક્રોધને કદા દુરમન સમાન ગણવો. ક્રોધથી મગજને તાવ આવે છે, અને તે નબળું પડે છે. ક્રોધ દુઃક મુદતનું ગાડપણ છે. આપણી ૧૦ મુશીમતોમાંની ૯ આપણે પોતેજ ખડી કરીએ છીએ.

૧૧. જેમાં અનીતિ ન હોય એવું દેહપણ કામ-શરીરથી થતું કામ-હલકું ગણવો નહિ.

૧૨. સત્યમેવ જયતે—સદા સત્યને અવલંબીને ચાલવો. અર્હિમા પરમો ધર્મ:—જ્ઞા, ચાંચક, માકક, મન્છર, માખી, ઉધર્મ, હુવા, કિલ્લાં, ઈંચળ, બૈલાં થવા દેશે નહિ. કોઈની પણ લાગણી હલવશે નહિ. નિર્મમત્વમ્-મિથ્યાલિમાન, ગર્વ, ખોટો મમન, ખોંસ, છદ્દ કરશે નહિ. યતુધેવ કુટુંબકમ્-આત્મવત્સર્વમૂતેષુ-પ્રાણી માત્ર સાથે કુટુંબના માણસ તરીકે વર્તશે. કાર્યોંતે પ્રારથ્યવાદો અનતો પુરૂષાર્થ કયાં જતાં કાર્યસિદ્ધિ ન થાય તો રૂઝવેચલા ફલીવમ્ની—“પરમાત્માનો મરણ” સારી સાંત રહેશે. પોતાના ધર્મો, ફરજો પથાશક્તિ પરમેશ્વરમોત્વર્યમ્ અદા કરશે. જેને તમે ખોટું ગણતા હો તે કદી વિચારવો, બોલવો કે કરવો નહિ; અને પછી નીડર-લય રહિત થશે. પ્રતિકૂળ પરિણામ મળે મોઢે, સાંત અને સહન કરવો.

૧૩. વિચાર પ્રમાણે વર્તન રાખવો.

૧૪. જે કામ ફરજ રૂપે કરવા બંધાયો હો તે ખુશીથી, મનના ઉમળકાથી, આનંદથી સત્વર કરશો. કામથી તન, મન ખીલે છે, પણ કમને કરવાથી બંને ધમાય છે,

૧૫. સંકલ્પ, મનોબળ, ઇચ્છા, આકાંક્ષા દૃઢ, અડગ ધરાવશો. તે પાર પાડવાના નિગ્તર લગીરય પ્રયત્નોથી પ્રથમ અશક્ય લાગતાં કામો ચર્ચ શકે છે, અડચણો અને ખુશીઓ ખમેડી શકાય છે એમ માનજો.

૧૬ વિદ્યુત જેવી શક્તિ સંપાદન કરશો. સંબંધમાં આવનારાઓની ઉંચ ઉડાવશો, અને તેમનામાં પ્રકાશ, જ્ઞાન, જ્વેર, જોમ, ઉત્સાહ, જાગૃતિ આણશો-ડરાવી ધમકાવીને નહિ પણ દાવલાવથી, વિનય વિવેકથી, લાવ-વ્યવથી હૃદય, આનંદ ઉત્પન્ન કરીને.

૧૭. પોતાની જાતને પોતેજ માન આપશો. ખીજા તરફના માનને લાયક થવાનો ધોરી ગરતો જાળ છે, અને તે ખીજાઓને અપમાન આપવાથી ફર રહેવાથી અને પોતાની ફરજને મન મૂકીને અદા કરવાથી સાધી શકાય છે.

૧૮. લલામણુપત્રેર બને એટલાં મેળવશો. આકૃતિર્ગુણાન્ક-ચયતિ-ચહેરા ઉપરથી ગુણની પરીક્ષા થાય છે. કોપી, ચીઢીઓ, કડવો, કટાણો, પાણ, ગર્વિષ્ઠ, અભિમાની, મિત્તજી ચહેરા કઢી રાખશો નહિ. આનંદી, દસમુખો, નિર્વિકારી, ગુલાબી ચહેરા હમેશાં ધારણુ કરશો. આર-સીનો પુરતો ઉપયોગ કરજો. નાની નાની બાબતોમાં પણ બતાવજો, કે તમે વિચારવત, કાળજીવાળા છો. વાળ, નખ, દાંત અને કપડાં ચોકખાં, સ્વચ્છવસ્ત્રિય રાખશો. મોટાને માન આપશો. ખીજાંઓ- તરફ માયા, દયા બતાવજો, ધ્યાનપૂર્વક સંલગ્નજો. સીધો, માચો જવાબ નત્રતાથી આપજો. ધીમે સાદે જરૂર જેટલુંજ બોલજો. સમ્મતા, વિવેક બતાવજો.

૧૯. સારી રીતલાત, સફયતા એજ મનુષ્યત્વ, માણુસાર્થ છે એવું સમજજો. સારી ટેવ પાળજો, પોષજો. નકારીને નખળા પાડજો, દફે કરજો.

૨૦. કામ એજ કામણુ, વશીકરણુ છે એમ મનનજો. જેણે ખીજાંનું કામ કહ્યું તેણે તેનું તન વશ કરવાના કામણુનો આનંદ કર્યો છે.

૨૧. પરાધીનપણાને ચક્રારો નહિ. તમારા મુખ શાંતિનો, રાજ નારાજ થવાનો આધાર ખીજા ઉપર રાખજો નહિ.

૨૨. કેળવણી રૂપી ઉત્તમ હીરો તમારાં છોકરાંને વારસામાં

૨૩. આપશો. તેમનાં તન, મન, નીતિ, ટેવ, આચાર, વિચાર, રીતભાત ઉપર પુરતું લક્ષ આપશો. તે જેનાં નીકળશે તેના પરથીજ શિક્ષકના ધર્મ માટેની તમારી લાયકાતની ખરી કિંમત અંકાશે.

૨૩. બીજાંઓની (શિષ્ય શિવાચરના) અપૂર્ણતા, ખોડ, ખામી શોધવાનું વલણ રાખશો નહિ. તેમની સારી બાબત તપાસી તેમાં પ્રશ્ન કરવા જેવું હોય તે લેજો. તમારી બતલે જોગાખશો. તમારી પોતાની અપૂર્ણતા શોધી કાઢી તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરશો. ભૂલ કબુલ કરવા અને સુધારવા તત્પર રહેશો. બાનાં કાઢવાનું વલણ રાખશો નહિ. નવા વિચાર પ્રહાર કરવાનું, તેના પર મનન કરવાનું, અને છાંટીભર શિષ્ય જેવી વૃત્તિ ધરાવવાનું પમંદ કરશો.

૨૪. હુમેશાં બીજાંઓને દારવા, પ્રેરવા, ઉત્તેજવા, માર્ગ બતાવવા પ્રયત્ન કરશો:-હાંકવા, ભૂલ્યા-મારી બાંધીને-કબુલ કરાવવા નહિ.

૨૫. વિદ્યાસઘાત કરશો નહિ. તમે બાળબાળના માળી છો. સરસ્વતીમંદિરના પુત્રી છો. જનસમૂહ પોતાનાં છોકરાં રૂપી અમુલ્ય રત્નો સોંપવા પુરતો વિદ્યાસ તમારા પર મૂક્યો છે. દેશનું ભવિષ્ય મોઢે બાગે તમારાજ હાથમાં છે, એ વાત કાચુભર પશુભૂલ્યો નહિ.

૨૬. શિષ્ય શિક્ષકનો સંબંધ શેઠ નોકરના જેવો છે એ વાત હુમેશાં યાદ રાખશો. આજના શિષ્યો ભવિષ્યના નાગરિક-નેતા છે. કેટલાક હીરાની પેઠે ઝળકે. તેઓને દુલવશો નહિ. જરૂર પડે આર્થતંત્રે પુનર્વિચાર માટે પ્રમાણ રૂપે આગળ ધરશો. અણગમે મુંગા રહીને, નહિ બોલીને, દીલગીર ચહેરા કરીને બતાવશો. ત્વંકાર, કટુ વિશેષણો વાપરશો નહિ. સ્વમાનની લાગણી ખિત્તવશો.

૨૭. આશય ઉચ્ચ રાખશો. તનમનની શક્તિઓ, વ્યક્તિત્વ ખિસવશો. દરેક વ્યક્તિને પોતાનીજ સાથે સરખાવી પ્રગતિ આણશો. સાહિત્ય, ઇતિહાસ, ઇત્યાદિનાં દૃષ્ટાંતોથી વ્યક્તિત્વને પરિપોષશો. કેળવણી એટલે તન, મન, ધન અને વખતના ઓછા ખર્ચે વધારે સુખ મેળવવાની શક્તિ. કાંઈ કરવા અને તેમાં પાર પડવા બેટલો ઉત્સાહ, ખેત આણશો. બાણકાં ધંધા માટે શિષ્ય વધારે લાયક થાય, તેમાં વધારે સુખ, આનંદ અને આખરે ધનગત મેળવે એવો તેને બનાવજો.

૨૮. નિરીક્ષક (તપાસણી કામદાર)ને પરમ મિત્ર ગણુશો. શિષ્યો, સખધીઓના હૃદય મિત્ર થશો. તેમનો પ્રેમ, વિશ્વાસ મેળવશો.

૨૯. જિજ્ઞાસા સંતોષશો. શોધક, ઉત્પાદક શક્તિ કેળવશો. વાંધા, વિક્ષેપથી દટાણી ન જતાં, કાયર ન થતાં તેને ખમેડવાના, નરમ કરવાના પ્રયાસો માટે કમ્બર કસવાની ટેવ પાડશો.

૩૦. શિક્ષણનો સંખંધ દરરોજની છંદગી સાથે જોડશો. હાથ, મન અને હૃદય શક્તિ કેળવશો. કાયમ રાખવા લાયક આચાર વિચારો, ગૃહીય દાનવતો, મળેગો ધ્યાનમાં રાખગો. ઇચ્છવાએગ ફેરફારોની મુચના પ્રમંજીપાત કરગો. બૂન કાળમાં મેળવવાં જ્ઞાન અને અનુભવ વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં કામે લગાડી તેનો લાભ લેવાનું વક્ષણ ગખશો.

૩૧. જાતે શીખવું બીજા પાસેથી જાણવા કરતાં હજારગણું કીમતી માનશો.

૩૨. શિષ્યોમાં પરસ્પર સહાય કરવાનું વલણ આણુશો.

૩૩. વિચારદુર્બલમાં જનસમહતી આગળ થવાની ઉમેદ રાખશો. પાછળ ખેંચાવાનું પસંદ કરશો નહિ.

૩૪. શિક્ષકનો ધંધો વૈચના કરતાં ઉંચો-ઉમદા ગણુશો. વૈદ્ય રોગ થયા પછી નરમ પાડે છે, જ્યારે શિક્ષક તેને ધતો અટકાવે છે-ઉગતો કામે છે.

૩૫. શિક્ષકનો દરજ્જો અમલદારનાથીએ ચઢતે ગણુશો. અમલદાર પ્રેમના શરીર પરજ હકુમત ચલાવી શકે છે, જ્યારે શિક્ષક તેના મન અને હૃદયની લાગણીઓ ઉપર રાજ્ય ગોગવી શકે છે. મન્ય-દંડ લય છે, શિક્ષકનું સાધન મોટ-પ્રીતિ-આકર્ષણ છે. તે પ્રથમ જાપાદન કરગો.

૩૬. શુરૂપદને લાયક થવા તજવીજ કરશો. જનસમાજની શા-રીરિક માનસિક, સાંસારિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને રાજકીય છંદગીની ઉન્નતિ માટે કાળને અનુસરી ચાલો, ચતા ફેરફાર કરવાનો બી રોપવાનું માન શિક્ષકનેજ છે. તે ધારે તે વક્ષ કે-નિષ્પ કરી શકે. શિક્ષક જગ-રહતોનો અંશ-અવતાર છે. ચક્રાશો નહિ.

(જો ઉપર રાખશો નહિ(અપૂર્ણ.)
હિતમ હીરો તમારાં

બાળપ્રત્યે કુસુમેક્ષિત.

(રચનાર—મિ. ધનેશ્વર હરગોવિંદ ભેડી, ગોધરા.)

(મઠવી મળતી પેલે તીર—એ લલિતના કાવ્યનો રાગ.)

બગીચો અમારૂં મુખધામ,

આવો પ્યારાં !

લેનાને ફેવડાની લ્હાણુ ! —૧

વૃક્ષો ને વેલ રૂપાળાં,

પામ્યા સૌ પુષ્પ રસાળાં;

લઈ ને વખતની એ લ્હાણુ ! —૧

આવો પ્યારાં !

લ્હાણુ લેવાને દેનાં,

કૃત્યો અમારાં એવાં;

સ્વીકારો અમારૂં એ સન્માન !

આવો પ્યારાં ! —૨

દૈર્ઘ્ય નિર્દોષ અમારાં,

રહેજે તેનાંજ તમારાં;

ત્યોતી છાનની એ લ્હાણુ !

આવો પ્યારાં ! —૩

સૌએ મંપીને રહેવું,

સન્નિધિ ને સુકૃત લેવું,

ગ્રહણે અમોઘી એ બોધ !

આવો પ્યારાં ! —૪

નીતિશિક્ષણ.

(લેખક:—મિ. નાસણુભાઈ વાધજીભાઈ પટેલ,
શિક્ષક, પ્રે. મૃ. પ્રે. ગ. ટ્રે. ડેલેજ, અમદાવાદ.)

(ચાલુ પુ. ૫૭ પૃષ્ઠ ૧૮૨ થી.)

૧.

મળરાજ કરીને એક રાજા હતો, તે ૧૨ વર્ષની નાની ઉંમરનો હતો. ત્યારે તેની માતા સાથે એક ધાર પોતાના ગન્યમાં ફરવા નીકળ્યો હતો. એક ગામડાના યોગમાં મુખીએ કેટલાક ખેડુતોને અંગુઠા પકડાવેલા જોયા. આની તપાસ કરતાં મળરાજને જણાયું કે “ આ સાલ વરસાદ નદિ વરસાયી ખેડુતો સરકાર ધાને ભરી શક્યા નથી, તેથી ત્રામ આપીને પંખા વમ્બલ કરાવવા માટે તેમને અંગુઠા પકડાવ્યા છે. ” આથી મળરાજે ગરીબ પિયારા ખેડુતોનું દુઃખ જોઈ એ સાલનું મહેસુલ માફ કર્યું.

પ્ર. મળરાજે મહેસુલ કેમ માફ કર્યું ?

પ્ર. મળરાજે મહેસુલ માફ ન કર્યું હોત તો શું થાત ?

પ્ર. ત્યારે મળરાજ કેવો કહેવાય ?

૨.

હિંદુસ્તાનના વાયવ્ય ખૂણામાં કાણુવ નામે દેશ છે. ત્યાં કેટલાક મમય ઉપર મદમદ ગીજની નામે સુવત્તાન ગન્ય કરતો હતો. તેણે હિંદુસ્તાનમાં મોટાં મોટાં ધનાઢ્ય શહેરા અને દેવજો લુટી પુષ્કળ પૈસા ભેગા કર્યા હતા. તે મંજુ પચારીએ પડ્યો ત્યારે પોતાના બધા ખમતના ખાલી કરારી તેનો એક દગલો કરાવ્યો. એ દગલો જોઈને મદમદના મનમાં એમ લાગી આવ્યું કે અરેરે ! મેં ધણાંધણાં પાપ કરીને આટલું બધું ધન મેળવ્યું અને છેવટે તેને અહીં મૂકીને મારે ખાલી હાથે જવું પડશે. એમ જોલી મોટેથી તે ખૂબ ગેયો.

પ્ર. મદમદ મરણ પ્રાપ્ત કેમ ગયો ?

પ્ર. એ વિચાર એને પહેલો સૂચ્યો હોત તો એના હવનમાં જા કે પડત ?

પ્ર. દુનીઆમાં અવતાર ધારણ કરીને કઈ કમાણી કરેલી હોય તો એના આત્મા સાથે જઈ શકે ?

૩.

નામીફીન નામે એક સુલતાન હતો. તેને પુસ્તકો લખવાનો શોખ હતો. એક વખતે તેના એક લખા મિત્રે આત્રીને સુલતાનની લખેલી ચોપડીમાં કેટલીક જણો જતાથી. આ ઉપરથી સુલતાને તે જણો સુધારી. પછી પેલો મિત્ર ત્યાંથી ગયો એટલે સુલતાને ફરેલો સુધારો કાઢી નાખ્યો. આ ઉપરથી પામે બેઠેલા એક અમલદારે સુલતાનને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે ખરૂં જોતાં મારા લખાણમાં જણો નહોતી, પરંતુ તે લખા લાઘવિયે જણો ધારીને મને મમનાથી સુધારવાનું કહ્યું, તે સમયે ના કહીને તેને જોડું, ન લંગાડું, અને પાછળથી પ્રમંગોપાત તેની જૂનું સ્મરણ કરાવું, એટલા ખાતરજ મેં સુધારો કર્યો હતો.

પ્ર. સુલતાને પોતાની ચોપડીમાં સુધારો શા માટે કર્યો હતો ?

પ્ર. બીજાની જૂલ દોષ તો કેવી રીતે સુધારવી ?

૪.

એક સાન આઠ વરસનો છોકરો વર્તમાનપત્ર વેચતો હતો. તેણે એક ગૃહસ્થને કહ્યું, " મહારાજ ! વર્તમાનપત્ર લેજો ? "

ગૃહસ્થે કહ્યું, " મારે જરૂર નથી. "

છોકરે કહ્યું, " મારા તેની દિ મન એક પૈસો છે. "

ગૃહસ્થે કહ્યું, " પણ મારે તેની જરૂર નથી. "

છોકરે આગ્રહ-પૂર્વક કહ્યું કે " એક પૈસો એ કંઈ મોટી રકમ નથી, માટે જરૂર પત્ર લો. "

ગૃહસ્થે કહ્યું કે " છોકરા, શું તારો ગાપ ગરીબ છે ? " આ સાંભળી છોકરે જરા સુસ્મૃતિથી કહ્યું " તમે મને ગરીબ શા ઉપરથી કહો છો કે શું વર્તમાનપત્ર વેચનારા જણા ગરીબ હશે ? "

ગૃહસ્થે કહ્યું, " પણ તુ હેક નાની ઉંમરનો છે છતાં પૈસા પેદા કરવા કેમ નીકળ્યો છે ? "

ત્યારે છોકરે કહ્યું, " મારો ગાપ પૈસાદાર છે, પણ હું તેના પૈસા ઉપર આધાર મખરા માગતો નથી. આ કપડાં વગેરે મેં મારી વન કમા-ળીમાંથી જ મેળવ્યાં છે; અને તે ઉપરનું બીજા ૧૫૦ રૂપિયા મારા નામ-પર ખેંકમાં મળ્યા છે. "

આ સાંભળી ગૃહસ્થ શરમાઈ ગયો, અને તેણે એક વર્તમાનપત્ર લેવાનું લીધું. પછી છોકરો આવતો મયો.

પ્ર० એ નાનો છોકરો નાનપણથીજ કેમ પૈસા કમાવા કાંઈ વળગ્યો હતો ?

પ્ર० ગૃહસ્થ કેમ શરમાઈ ગયો ?

પ.

એક જાપાની સ્ટીમરમાં એક વખત કેટલાક હિંદી તરણો મુસાફરી કરતા હતા. તેઓ ત્રીજા વર્ગમાં બેઠેલા હોવાથી ત્યાં ખાવા પીવાની સારી જોગવાઈ નહોતી, તેથી તેઓ જાપાની સ્ટીમરમાં પછી મુસાફરી મંજૂરી માટે માફિ બેઠા હતા. આ સર્વ જોઈને એક ગરીબ જાપાની પ્રવાસી તેમની પાસે આવ્યો, અને તેણે તેમને ફળફળાદિ, દૂધ વગેરે જોઈતી બીજી આણી આપી; તથા તેમની બીજી પણ બહુ સગવડ માગ્યવવા લાગ્યો. મુસાફરી પૂરી થતાં તે જાપાની પ્રવાસીનો હિંદી મુસાફરોએ ઉપચાર માંગ્યો, અને તેણે આણી આપેલી વસ્તુઓની કિંમત આપવા માંડી; પરંતુ જાપાનીએ તે લીધી નહિ, અને ઉલ્ટો હાથ જોડીને વિનંતી કરવા લાગ્યો કે “જ્યારે તમે હિંદુસ્તાનમાં જાઓ, ત્યારે ત્યાંના લોકોને મહેરબાની કરીને એવું ન કહેશો કે જાપાની સ્ટીમરવાળાઓ એટલા બધા નાલાયક છે કે ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરનારાઓની સગવડ જાળવતા નથી.” (આ જાપાની પ્રવાસી સ્ટીમરવાળાને યોગજબતો પણ નહોતો.)

પ્ર० જાપાની પુરકે હિંદી મુસાફરોની સગવડ પોતે પૈસા ખર્ચીને પણ જાળવી તેવું કારણ શું ?

(પોતાના દેશની સ્ટીમરની કાંઈ નિંદા ન કરે તેટલા માટે, દેશભિ-જાનને લીધે.)

૬.

જાપાનમાં કાણુતો એક હિંદી વિદ્યાર્થી ત્યાંની લાઇબ્રેરીમાંથી ચંત્રશાસ્ત્રનું એક પુસ્તક વાંચવા માટે લાગ્યો હતો. એ પુસ્તક મોટું અને બહુ ઉપયોગી ભાષા યંત્ર વિદ્યાર્થીઓના ઉપયોગમાં આવતું હતું. તેમાંની કેટલીક ઉપયોગી હકીકતો પેલા હિંદી મુખને ઉતારી લીધી, પરંતુ તેમાંનાં યંત્રોની નકલ ન કરી શકાવાથી એ ચિંતો તેણે ફાડી લીધા, અને પછી પુસ્તક પાછું આપ્યું. હવે આ બીના એકદમ તો કાંઈના જાણુતમાં ન આવી, પરંતુ એક વખત એવું

બન્યું કે એક જાપાની વિદ્યાર્થી તેની ઓરડીમાં આવ્યો અને તેના ટેબલ પર પેના ફાઉલ પાનાં જોયાં. તેથી તેણે એ વાતની ખૂબ લાઘવગ્રીના સંકેત રીતે આપી, અને ત્યારથી એવો કાયદો કરવામાં આવ્યો કે “હવેથી ફાઉલ પેના હિંદી વિદ્યાર્થીને લાઘવગ્રીનું કેઈપણ પુસ્તક આપવું નહિ.”

પ્રશ્ન હિંદી વિદ્યાર્થીએ પુસ્તકનાં પાના ફાડી લીધાં એ તેનું કેવું કામ કહેવાય ?

પ્રત્ત એ કૃત્યનું શું પરિણામ આવ્યું ? (પોતાના દેશનું બદનામ થયું, અને જે લાલ હિંદી વિદ્યાર્થીઓને મળતો હતો તે રંગેરંગે માટે ગયો.)

૭.

જેનનમીત ક્રેન્ડલીને પોતાનું ઇન્ટરવિયુ જાતે લખ્યું છે, તેમાં તે એક સ્થળે લખે છે કે હું જ્યારે નાનપણમાં ફ્લાડેલ્સીઆની શાળામાં લખ્યા હતા, ત્યારે એક વખતે નિશાળે જતાં એક લુહારની દુકાન આગળ તેનું કામ જોવા માટે ઉભો રહ્યો. એમાં હું એટલો બધો તક્લીફ બંતી ગયો કે નિશાળ નિશાળને કેકાણે રહી. આ પ્રમાણે મને તક્લીફ બનેલો જોઈને લુહારે મને પાસે બોલાવ્યો અને કહ્યું કે “વાત ! તું બહુ ડાહ્યો અને ચતુર છોકરો જણાય છે. સારું, જન આ કુદાડીની ધાર ચડાવવામાં મદદ કરે જોઈએ.” તરતજ હું કામે વળગી ગયો. પેલો લુહાર મારા કામનાં વખાણુ ઉપર વખાણુ કરતો હતો, તેથી હું વધારે વધારે જોરથી કામ કર્યું જતો હતો. થોડી વાગ્યાં કેટલીક છત્રીઓને ધાર ચડાવી દીધી. એટલે હું બહુ થાકી ગયો, અને નિશાળ માલગી આવી, તેથી નિશાળે જવાનો વિચાર કર્યો, પણ પેલા લુહારે વખાણુ અને ખુશામત કરતાં હજી કે “વાત ! તું બહુ જ સારો છોકરો છે. કદી નિશાળમાં તને શિક્ષા તો થતીજ નથી. બીજા છોકરાઓને જે પાક કરતાં એ ત્રણ કાગલ લાગે છે, તે પાક તું તો થોડી વારમાંજ કરી નાખે છે.” આવી વળી થોડી વાર મેં કામ કર્યું પણ વળી મારું મન નિશાળે જવાને તલપાપડ થયું, અને દુકાન છોડી નિશાળે ગયો. નિશાળનો વખત દર મગ્યાનો હતો, તેને બદલે હું બાગ વાગે ગયો, તેથી નિશાળે મોડો આવના બદલ મારે શિક્ષા ખમતી પડી વળી કામ કરવાનો મહાવરો નહિ અને એવું સખત કામ કર્યાથી મારું હાથ સૂકી ગયા હતા, તેથી હું એક અડાડીઆ સુધી માંદો રહ્યો; પણ

ત્યારપછી જ્યારે કાંઈ પોતાનું કામ કરાવી લેવા મારી ખુશામત કરે
આવવા વખાણ કરે, ત્યારે હું એમજ જવાબ દેવા લાગ્યો કે તમારે કાંઈ
કેહાડીની ધારખાર ઉતરાવવી હશે.”

પ્ર० ક્યા કારણથી ફ્રેન્ડ્શીપ નિશ્ચયે જવાનું વીસરી જઈને લુહા-
રને મદદ કરવા લાગ્યો ?

પ્ર० લુહારે પોતાનું કામ માધી લેવા કંઈ યુક્તિ કરી ?

પ્ર० એ બનાવથી ફ્રેન્ડ્શીપના મમજવામાં કંઈ બાબત આવી ગઈ ?

૮

અબ્રાહમ લિંકન નામનો યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના એક પ્રેસિડેન્ટ વિષે એમ
કહેવાય છે કે—એક દિવસે તે લેન્ડી ઓફિસે જતો હતો, ત્યારે રસ્તામાં
તેણે એક કુકરને કાદવમાં ખુંચી ગયેલું અને અધમૂલું થઈ ગયેલું
જોયું. એ બહાર નીકળવાને ધણું તરફડીઆં મારતો હતો, પરંતુ તેનાથી
બહાર નીકળાતું નહોતું. તેને જોતાંજ પ્રેસિડેન્ટ ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યો,
અને તેની પાસે જઈ તેને બહાર કાઢી તેનો જીવ બચાવ્યો. આથી તેના
શરીર ઉપરનાં બધાં કપડાંને કાદવ ઓટ્યો અને હાથ પડ્યા; પરંતુ તેની
કંઈ દરકાર ન કરતાં તે ઓફિસમાં ગયો. લેડિાએ એ વાત જાણી ત્યારે
તેની ધણીજ પ્રસંસા કરીને તેને કહ્યું કે “આપ ધણા દયાળુ છો.”
પ્રેસિડેન્ટે કહ્યું કે “જાણ, નકામાં વખાણ ન કરો. મેં કુકર પર દયાબપા
કંઈ કરી નથી; પણ તેના દુઃખથી મારા હૃદય પર દુઃખની અમર થઈ,
અને તે દૂર કરવાને મેં તેને બહાર કાઢ્યું.”

પ્ર० લેડિાએ અબ્રાહમ લિંકનના વખાણ કરવા માંડ્યાં ત્યારે તેણે
શો જવાબ આપ્યો ?

પ્ર० દયાનું કામ કરનારના મનમાં કંઈ ઇચ્છા ન હોય તો તે ખરેખર
દયાનું કામ કહેવાય ? (લેડિામાં વખણાવાની ઇચ્છા ન હોય તો.)

૯

હોલાંડ કરીને એક દેશ દરીઆથી ઘણો નીચો છે, તેથી દરીઆનું
ખાણી દેશમાં પેમી જતું રોકવા માટે મોટી જાડી પત્થરની લોતો બાંધ-
વામાં આવી છે. એક વખતે માંજને વખતે એક આક વાંદો છોકરો એ
લીંત આગળ યઈને જતો હતો. તેવામાં તેણે લોતમાં એક કાણામાંથી

પાણીની ધાર પાતી નેઈ. તેણે વિચાર્યું કે આ વખતે આ રસ્તે ચઢને કાઈ જતું આવતું નથી, તેથી કાણું મારના એવામાં આવશે નહિ; અને પાણીના નેરથી તે મોટું ચર્ચ જશે. ને આમ થશે તો થોડા વખતમાં મારા ગામમાં પાણી લરાઈ જઈ તેને ડુબાડી દેશે. આથી તરતજ તેણે પોતાની આંગળી પેલા કાણામાં ધલી, અને કાઈ માણસની રાહ નેતો ઉભો રહ્યો; પરંતુ કાઈ તે રસ્તે ચર્ચ આવ્યું નહિ, તેથી આ સ્થિતિમાં તે આખી રાત ટાટે ધ્રુજતો ઉભો રહ્યો. પછી સવાર થતાં કાઈ માણસની દૃષ્ટિએ એ બાળક પડ્યો. તેણે આવીને પેલું કાણું પુરાવી નાખ્યું.

પ્ર. એ છોકરાએ શું દુઃખ વેઠ્યું ?

પ્ર. એટલું બધું દુઃખ તે છોકરાએ શા-માટે વેઠ્યું ?

(ગામ ઉપરના પ્રેમને લીધે; ગામ છૂટી જતું બચાવવા માટે.)

એક શેઠ હતો. તેના ઘરડા આપ માંદો પડ્યો ત્યારે દરરોજ એક રકાબીમાં તે આવતું આપતો; પછી તે રકાબી ઘોઈ સાફ કર્યા વિના તાકામાં મૂકી દેતો, અને બીજો દિવસે પાછો તેમાંજ આવતું આપતો. આ બધું તેના એક દસ વર્ષના નાના છોકરાએ નેહું, તેથી તેણે પેલી રકાબી લઈ કમાટમાં છુપાવી નીધી. શેઠ બીજો દિવસે આવતું આપવાને વખતે તજવીજ કરી તો જણાયું કે પોતાના બાળકેજ તે રકાબી સંતાડી છે. શેઠે આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે છોકરે કહ્યું કે દાદાજીને તમે ઘોયા વિનાની રકાબીમાં આવતું આપો છો, તેથી તમે પણ બપોરે માંદા પડો ત્યારે આવતું આપવા માટે એવી રકાબી નેહંએ માટે મેં દેકાબું મૂકી છે !

પ્ર. છોકરે રકાબી શા માટે સંતાડી દીધી હતી ?

પ્ર. પછી તે છોકરાને બાપે શું કહ્યું હતું ? (આપ છોકરાના સખ્ત સાંભળી ચરમાઈ ગયો, અને પોતાની ભૂલ સુધારી.)

આ પ્રમાણે મિત્ર લિલ પ્રકરનાં અનેક દર્શનો આપી રાકાય, પરંતુ એ રીતે નિર્ગંધતો વિસ્તાર કરવો અયુક્ત ધારી દિશાસૂચન તરીકે આપવામાં આવેલાં આટલાં દર્શનો બસ થશે એમ માની અટકું છું.

દહન અને શ્વાસોચ્છ્વાસ.

(લખનાર.—મિ. રામજી કુબેરદાસ ગણાત્રા, અમદાવાદ.)

(આપુ પુ. ૫૭ પૃષ્ઠ ૨૦૦ થી.)

શ્વાસોચ્છ્વાસ.

શ્વાસોચ્છ્વાસનું કાર્ય કેદ્દમાં કરે છે. આથી પ્રથમ કેદ્દમાંની કંઈક હટાડન નીચે આપી છે.

કેદ્દમાંની રચના—હાતીની અંદર બન્ને તરફ કેદ્દમાં આવેલાં છે. એક જમણી તરફ અને બીજી ગાળી તરફ. બેઉની વચ્ચે હૃદય છે. જમણું કેદ્દમું ગાળા કેદ્દસા કરતાં લગાર વધારે મોટું અને લાંબું છે. કેદ્દમાનો મોટો ભાગ નીચે ઉઠતર તરફ છે. ઉઠતર અને કેદ્દસા વચ્ચે એક ત્રિતિર્યાક પડેલો છે. એને ‘ગયાક્રામ’ કહે છે. ગયાક્રામ વડે કેદ્દસા પેટથી જુદાં રહે છે.

કેદ્દસાનો સ્પર્શ કરવાથી તે મુલાયમ લાગે છે. ગર્ભાવસ્થામાં તે ઘેરા લાલ રંગનાં હોય છે; અને જન્મ મમયે તેનો રંગ ગુલાબી જેવો થાય છે. કેદ્દમું એ વાદળી (સ્પંજ)ના જેવું હિમ્નમય છે. એ હિમ્નો એટલાં બધાં સદમ છે, કે દરેકનો વ્યાસ $\frac{1}{100}$ ઇંચથી પણ નાનો હોય છે.

કેદ્દસાં વાયુથી ભરેલાં હોવાને લીધે પાણીથી દબકાં હોય છે. ન્યુમોનીઆ, ક્ષયરોગ કેદ્દસાંના જે ભાગમાં થાય છે, તે ભાગ એવા અન્ધાવસ્થામાં રોગનાં દ્રવ્યોથી ભરેલો હોવાથી પાણીમાં તરી શકતો નથી. જો આખાં કેદ્દસાં રોગનાં દ્રવ્યોથી ભરેલાં હોય, તો તે બધાં પાણીમાં ટૂંકી જાય છે. જો કેદ્દસાંમાં વાયુનો પ્રવેશ થયો જ ન હોય, તે પાણીથી ભારે ટોય છે. આ કારણથી મૃત અવતરેલા બાળકનાં કેદ્દસાં પાણીમાં તરી શકતાં નથી. જો અવતર્યા પછી એક વખત પણ શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા થઈ હોય, તો તે કેદ્દસાંમાં હવાનો પ્રવેશ થવાથી તે પાણીમાં તરી શકે છે.

આપણે જે શ્વાસ લઈએ છીએ, તે નાકદ્વારા ઉચિન્ડપાઈપ એટલે શ્વાસનળમાં પ્રવેશ કરે છે. એ શ્વાસનળની આગળ જતાં બે શાખા થઈ જાય છે, તે દરેકને ‘બ્રૅન્કસ’ એટલે શ્વાસનલિકા કહે છે. જમણી શ્વાસનલિકા દ્વારા શ્વાસ જમણા કેદ્દસામાં અને ગાળીદ્વારા ગાળા કેદ્દસામાં જાય છે. આગળ જતાં દરેક બ્રૅન્કસ નાની નાની શ્વાસવાહિનીઓમાં વિભક્ત થઈ જાય છે. એ શ્વાસવાહિનીને ‘બ્રૅન્કિયલ’ કહે છે. સર્વથી નાની શ્વાસવાહિની

એટલી સૂક્ષ્મ હોય છે, કે તેને સૂક્ષ્મદર્શક ચત્રથીજ નોંધ શકાય છે. એ શ્વાસનાદિનીઓદ્વારા શ્વાસ ફેફસાની અદ્યન્તા વાયુના પોવા ઓરડા (એર એન્ગઆ)મા પ્રવેશ કરે છે. દરેક એરવેમ્બરમા ઘણા સૂક્ષ્મ વાયુકોષ્ટ વાયુપુટ-હોય છે એ વાયુપુટને 'એરમેથ' કહે છે એરવેમ્બરની સખ્યા ૧૬૦૦૦૦૦૦૦ થી ૧૮૦૦૦૦૦૦૦ સુધી ગણાય છે જે એ બધા એરવેમ્બરને ઓલી ૫૪ની ૫૦ પાયાનામા આવે, તો લગભગ ૨૬૦ ચો. ફુટ જમીન દર્શાવે જાય.

વાયુપુટનુ ૫૮ ઘણજ બાગીક હોય છે. એ પુટની ઉપર અને નીચે બધે રક્તવાહિનીઓ (રક્ત કૃષીનરીઓ)ની જાળ પથરાએલી હોય છે. એ વાયુપુટ ઉપર અગુદ્ધ અને શુદ્ધ બન્ને પ્રકારની રક્તવાહિનીઓ પથરાએલી હોય છે. આ રક્તવાહિનીઓ પચીત્ર સૂક્ષ્મ હોય છે. રક્તવાહિનીની બાગીક ત્રણાનો વાયુપુટની બાગીક ત્રણા સાથે સ્પર્શ થએલો હોય છે. રક્તવાહિનીમાંના રક્ત તથા વાયુપુટમાંના વાયુ વચ્ચે ફક્ત રક્તવાહિની અને વાયુપુટની ત્રણાઓજ આવેલી હોય છે. એ ત્રણાઓ એટલી બધી બાગીક હોય છે, કે તે દ્વારા વાયુપુટ અને રક્તવાહિની વચ્ચે સંબંધ મહેલાઈથી થઈ શકે છે. જેમ બે જુદી જાતનાં પ્રવાહી વચ્ચે બાગીક લુગડું હોય અને તેથી બન્ને પ્રવાહી વચ્ચે જેમ મહેલાઈથી મનઘ થઈ શકે, તેમ રક્તવાહિનીની અને વાયુપુટની બાગીક ત્રણાઓ રક્તવાહિનીમાંના રક્તને અને વાયુપુટમાંના વાયુને પાન્ય સંબંધ દગવી આપવામા સહાયક થાય છે.

ફેફસામાં રક્તશુદ્ધિની ક્રિયા—આ રક્તશુદ્ધિની ક્રિયા વિષે લખના પ્રથમ વાયુરૂપ પદાર્થોનો એક ધર્મ કે જેને અમરણ એટલે 'ડિફ્યુઝન' કહેવામા આવે છે, તે વિષે કઈક વખતુ નોંધએ છે.

જે બિન્ન ન્યાનમા ધારો કે જુદી જુદી જાતની ગેસ છે, એકમા ઓક્સિજન અને કાર્બોનિક એસિડ ગેસ, તથા બીજામા પણ ઓક્સિજન અને કાર્બોનિક એસિડ ગેસ છે, એમ ધારો. એ બિન્ન બિન્ન સ્થાન વચ્ચે પરસ્પર મળવા થઈ શકે તેવો બાગીક પડેલો હોય, તો એ બન્ને સ્થાનોમા પરસ્પર ડિફ્યુઝન-અગમણ-ધર્મ પ્રમાણે વાયુઓની અદ્યત્તપદલી થશે.

ધારો કે પહેલા ન્યાનમા ઓક્સિજન ૫ ભાગ અને કાર્બોનિક એસિડ ગેસ ૧૧ ભાગ છે, તથા બીજામા ઓક્સિજન ૬ ભાગ અને કાર્બોનિક એસિડ

જેસ ૭ લાગ છે. હવે પહેલા સ્થાન કરતાં બીજા સ્થાનમાં ઑક્સિજન વધારે છે; તો બીજા સ્થાન તરફથી પહેલા સ્થાન તરફ ઑક્સિજનની ગતિ થશે; અને બન્નેમાં ઑક્સિજનનું પ્રમાણ સમાન થશે. તેવીજ રીતે બીજા કરતાં પહેલા સ્થાનમાં કાર્બોનિક એસિડ જેસ વધારે છે, તો પહેલાં સ્થાન તરફથી બીજા સ્થાન તરફ કાર્બોનિક એસિડ જેસની ગતિ થશે અને બન્નેમાં કાર્બોનિક એસિડ જેસનું ‘પ્રમાણ’ સમાન થશે. જેમના આ ધર્મને ‘ડિફ્યુઝન’ કહે છે. ડિફ્યુઝન એ એક સ્વાભાવિક નિયમ છે.

ફેફસાંમાં પણ લગભગ આજ નિયમે ડિફ્યુઝનથી—વાયુઓની અદલા-બદલીથી—રક્તશુદ્ધિનું કામ ચાલુ છે. રક્તવાહિનીઓના અશુદ્ધ રક્તમાં કાર્બોનિક એસિડ જેમ વધારે અને ઑક્સિજન ઓછા હોય છે. શ્વાસમાં લેવાતી હવામાં કાર્બોનિક એસિડ જેમ ઓછા ને ઑક્સિજન તેથી વધારે હોય છે. એ હવા વાયુપુટમાં જતી હોવાથી વાયુપુટમાં ઑક્સિજન નિશેષ અને કાર્બોનિક એસિડ જેમ ઓછા હોય છે. વાયુપુટમાંના ઑક્સિજન અશુદ્ધ રક્તવાહિનીમાંના ઑક્સિજન કરતાં વિશેષ હોવાથી ‘ડિફ્યુઝન’ ધર્મ પ્રમાણે તે ઉપર પથગએલી અશુદ્ધ રક્તવાહિની તરફ ગતિ કરે છે. એમ ચવાથી એ અશુદ્ધ રક્તવાહિનીમાં ઑક્સિજનનું પ્રમાણ વધે છે. તેની સાથે અશુદ્ધ રક્તવાહિનીમાંના કાર્બોનિક એસિડ જેસ વિશેષ હોવાથી તે વાયુપુટ માંના કાર્બોનિક એસિડ તરફ ગતિ કરે છે. એથી રક્તવાહિનીમાં કાર્બોનિક એસિડ જેસ ઘટે છે, ને વાયુપુટમાં તેનો વધારો ચાલુ છે. અશુદ્ધ રક્તવાહિનીમાં આ પ્રમાણે કાર્બોનિક એસિડ જેસ ઘટવાથી અને ઑક્સિજન વધવાથી માટેનું અશુદ્ધ લોહી શુદ્ધ થાય છે. એ લોહી શુદ્ધ થાય કે તરતજ જોડે સ્પર્શ કરતી શુદ્ધ લોહીની વાહિનીમાં તે ખેંચાઈ જાય છે. વાયુપુટમાં કાર્બોનિક એસિડ જેસ વધે છે, અને ઑક્સિજન ઘટે છે, એટલે એ ઉચ્છ્વાસ વાટે બહાર નીકળી જાય છે; અને તરતજ શ્વાસમાં બીજા વિશેષ ઑક્સિજનવાળી શુદ્ધ હવા આવી વાયુપુટમાં પ્રથમ પ્રમાણે રક્તશુદ્ધિ માટે તે કામ કરવા લાગે છે.

ફેફસાંમાં વાયુઓની અદલાબદલી ઉપર પ્રમાણે ચાલુ છે, તે ઉપરાંત વાયુપુટમાંજ એક એવી સ્વાભાવિક શક્તિ સદાએ મોકલી છે, કે તે કાર્બોનિક એસિડ જેમ રક્તમાંથી ખેંચી પોતાનામાં મેળવી નાખે છે, અને પોતાનામાંથી ઑક્સિજન લઈ અશુદ્ધ રક્તવાહિનીમાં મોકલી આપે છે.

આ ડિફ્યુઝનના અને વાયુપુટની સ્વાભાવિક શક્તિના કારણે ઉપરાંત નિરપોગી કાર્બન અને હાઈડ્રોજન યુક્ત દ્રવ્ય જે અશુદ્ધ રક્તનાદિનીમાં હોય છે, તેનો ફેફસાંમાં વાયુપુટમાંના ઓક્સિજન સાથે રસાયની મંથોગ ચર્ચ કાર્બોનિક એસિડ ગેસ અને પાણીની વરાળ બની તે વાયુપુટ દ્વારા બહાર નીકળી જઈ રક્ત શુદ્ધ થાય છે.

ફેફસાંમાં ઉપર પ્રમાણેના વાયુઓનીજ કાંઈ અદલાબદલી થતી નથી. પરંતુ તે ઉપરાંત શરીરમાં રસાયનક્રિયાથી ઉત્પન્ન થએલી પાણીની વરાળ પણ વાયુપુટમાં દાખલ થઈ બહાર ઉચ્છ્વાસમાં નીકળે છે. કાર્બોનિક એસિડ વાયુ, પાણીની વરાળ, ઓક્સિજન, અને નાઇટ્રોજન (માસમાં લીધેલો તે વધત યથા વગર પાછો નીકળે છે) મિલાય બીજા પણ કેટલાક વિષયુક્ત વાયુ ઉચ્છ્વાસમાં બહાર નીકળે છે.

આ પ્રમાણે ડિફ્યુઝનથી-પ્રસરણથી, વાયુપુટની સ્વાભાવિક શક્તિથી, અને ફેફસાંમાં થતી રસાયનક્રિયાથી ફેફસાંમાં આવેલું અશુદ્ધ લોહી શુદ્ધ થાય છે.

શુદ્ધ થયેલું લોહી શુદ્ધ રક્તવાહિનીઓમાં ખેંચાઈ છેવટે હૃદયના શુદ્ધ લોહીના ડાબા ભાગમાં આવી એકઠું થાય છે, અને ત્યાંથી પુનઃ શરીરમાં ફરવા નીકળે છે.

શ્વાસમાં આવતા અને ઉચ્છ્વાસમાં બહાર પડતા વાયુઓનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્વાસમાં આવતા વાયુ.	ઉચ્છ્વાસમાં જતા વાયુ.
ઓક્સિજન ૨૦.૯૬ ટકા.	૧૬.૦૩ ટકા.
નાઇટ્રોજન ૭૯	૭૯
કાર્બોનિક એસિડ ગેસ } ૦.૦૪	૪.૪

વરાળ અત્યુ પ્રમાણે પ્રથમથી કંઈક વિશેષ.

ઉપરના પ્રમાણ પરી માલમ પડે, કે ઓક્સિજન લોહીની શુદ્ધિ અર્થે કેટલો ખપે છે, અને કાર્બોનિક એસિડ ગેસ અશુદ્ધ લોહીમાંથી કેટલો આવે છે. એક પુખ્ત ઉભરના માણસમાંથી ૨૪ કલાકમાં કુલ ૨ રતલ કાર્બોનિક એસિડ ગેસ બહાર નીકળે છે.

સમગ્ર શરીરમાં દહન અને રક્તશુદ્ધિ—ફેફસાંમાં લોહી શુદ્ધ

અદૈતનાદ અવનીતગર્ભા જમાવી,

ક્યાં વ્યાસદેવ લગવાન ગયા સિંધાવી ? ૯

દૈવસારસ સયજી પરિપૂર્ણ ભાખ્યું,

પ્રાવીણ્ય ખીજગણિતે પણ પૂર્ણ દાખ્યું;

સાખીત કાંઈ ગતિઓ ગ્રહની સમન્ત,

ક્યાં આજ ભાસ્કર ગયો પેણ પાર્શ્વ અસ્ત ? ૧૦

વાંછિલો દેવપતિયો પણ પૂર્ણગ્રમે,

ખાખ્યો સતી પ્રથિન જે દમ્ભાંતો નામે,

હાર્યો જુગાર રમતાં મધગુંજ ચાલ્ય,

ક્યાં મુણ્યપ્રીતિ નળ નૈવધગજ આજ ? ૧૧

દુઃખો અમલ સદાને પણ સત્ય પાલ્યું,

દાસત્વ નીચ નરનું પણ હા । સ્વીકાર્યું,

વેશ્યાં પ્રિયાતનયને પણ સત્ય કાળે,

ક્યાં સત્યવાદો હરિચંદ્ર નરેન્દ્ર આજ ? ૧૨

જાની નરાધિપતિ વિશ્વવિદે ગવાયા ।

દેહી છતાં પણ વિદેહ ગદા મનાયા;

અખ્યાતમોધ મુકને પણ આપનારા,

ક્યાં ભૂષ એ જનક શેષ શમાવતારા ? ૧૩

સાત્રાત્મ્ય સર્વ તણ સાચ લઈ પ્રિયાને,

કાંઈ નિવાસ વનમાં વચને પિતાને;

માયો અપારખળ રાજ્ય રાક્ષસેન્દ્ર,

ક્યાં એ દિલીપકુળદીપક રામચંદ્ર ? ૧૪

અત્યવન થોગળળ અર્જુનને જણાવ્યું,

ને ધર્મતત્ત્વ સમરાંગણમાં ભણાવ્યું;

કાંઈ અપાર ચરિતો વ્રજમાં વમીને,

ક્યાં યાદવેન્દુ અખિલેશ્વર કૃષ્ણજી એ ? ૧૫

ગાદી શુભાર્ચી વસાગી વનનાટ લીધી,

સેવક વિરાટ નૃપની પણ હામ । કાંઈ;

કાંઈ તથાપિ નહિ એક અમલ્ય કર્મ,

ક્યાં એ અગતરિયુ ભૂપતિ આજ ધર્મ ? ૧૬

- આપ્યું યથેષ્ટ ધન માયકને અપાર, ,
ક્યાં માધ આજ કવિરાજ ગયો ઉદાર ? ૨૪
- સતકર્મનોજ મહિમા અતિશે પ્રમારી,
અત્યંત નીતિ સહુ લોકતણી સુધારી;
વૈરાગ્યવૃત્તિ નિજ શિષ્ય વિષે વધારી,
ક્યાં શુદ્ધદેવ ભગવાન ગયા પધારી ? ૨૫
- પાખંડ પંથ સવળા મહસા દહાવી,
વેદાન્તતત્ત્વ બહુ સુદ્ધિવડે બતાવી;
પામીજ વિશ્વગુરની પદવી અબીજી,
ક્યાં પૂજ્યપાદ ગુર શંકર ધર્મનિષ્ઠ ? ૨૬
- શ્રી યાચન'કમ મુનિ સાથે વિવાદ કીધો,
સદ્ધર્મનો પ્રબળ બોધ બતાવ્યો દીધો;
પામ્યાં પ્રશસ્તિ અતિશે શુભ પુણ્યમાર્ગી,
ક્યાં એ ગયા ભગવતી પશુ હાથ ! ગાંઠી ? ૨૭
- જેતાં અપાર બળ સુદ્ધિતણું વિચારી,
જેના સમાન જડશે નહિ અન્ય નારી,
કીધો વિવાદ પશુ શંકર સાથે જોડો,
ક્યાં હાથ ! આજ વિદુષી ગઈ ભારતી એ ? ૨૮
- અત્યંત ઘોર વનમાં પશુ અર્ધ રાતે,
કીધો કઠોર ચર્ચાને પરિત્યાગ નાથે,
આણ્યો અભાવ ઉરમાં ન કદી તથાપિ,
ક્યાં એ વિદર્ભતનયા કથમર્તો દેવી ? ૨૯
- નાથે વિચાર ઉરમાં ન જરાય કીધો,
અન્યાય છેક કરીને વનવાસ દીધો;
પૂજ્યા તથાપિ પતિને પરમેશ્વર ધારી,
ક્યાં એ ગઈ જનક જૂપતિની કુમારી ? ૩૦
- વેળા વિચારો સહુ દુઃખ રહી સહીને,
આણ્યો કદાપિ નહિ બેદ ઉરે જરીએ,
દામી વિરાટ નૃપના ઘરની બની જો,
ક્યાં આજ નીરતનયા ગઈ દ્રૌપદી એ ? ૩૧

હા ! હા ! ધર્મો તુજ સિંગે વિધિનો પ્રકાશ,
 એ સર્વનો અગ્નિ ! આજ યથો વિલોપ;
 મોન્દર્વ સર્વ તુજ હાથ ! ચતુર્વિધીન,
 આજે ખતી રહી ખરેખર માત દીન.

૩૨

કરકમર.

(લેખક—મિ. માકરવાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ, અમદાવાદ.)

જિંદગીને ઉપયોગી સાધનો મેળવવાને માટે આપણે ઉદ્યોગી ચતુર્વિધીએ એટલુંજ અગત્યનું નથી, પણ તે સાધનો મેળવ્યા પછી તેનેદ મંલાનપૂર્વક અને હૃદયપૂર્વક ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આપણે સખત મહેનત કરી વધારે કમાઈએ, અને તેજ વખતે પેદા કરેલું સવસ્તુ ખરીદી નાખીએ, તો કોઈ મહેનત નિરર્થક જેવીજ ગણી શકાય. માત્ર એટલુંજ નહીં શકાય, કે આગસુ પડી રહ્યા કરતાં ઉદ્યોગ યોગ્યો તે ઠીક કર્યું. બીજી મામલો એ છે, કે આપણે સખત મહેનત ન કરી શકીએ તેથી અથવા બીજા કારણે પણ કારણથી આપણી પેદાશ ઘટી જાય, છતાં છૂટથી ખર્ચ કરીએ તો તે કાર્ય પ્રયત્નના કળતા પણ ધણ ખરાબ ગણાય. પેદાશ જોટલ વાપરી નાખીએ, તો વર્ષ પણ ખર્ચાથી શકાય નહિ, તેથી તંગીના વખતમાં દુઃખ વેડવું પડે. પણ પેદાશ કળતા વધારે ખર્ચ કરીએ, તો દેનાદાર ચર્ચ પામ્યામાં ચર્ચ જઈએ. ખરો રસ્તો એ છે, કે હમેશાં પેદાશના પ્રમાણમાં ખર્ચ કરવું. કમાઈએ એટલું અથવા તે કરતાં વધારે ખર્ચ કરવું નહિ. આવકમાંથી થોડું પણ જરૂર ખર્ચાવવું. આવી રીતે જે ખર્ચાવવું તેનું નામ કરકમર કરી કહેનાય. માલગી, જદાવસ્થા અથવા બીજા કારણે પણ અણધારે કાનુથી આપણે કામ કરવાને શક્તિમાન ન હોઈએ, તે પ્રસંગે જો કરકમર કરી પહેલા અગ્રહ કરી ગળ્યો હોય, તો હતાન ચલુ પડે નહિ.

કહેનત છે કે ‘તેવડ ત્રીજો લાઈ.’ જેવી રીતે દુઃખના વખતમાં લાઈ મદદ કર છે, તેવીજ રીતે કરકમર કરીને ખર્ચાવેલું નગીના વખતમાં મદદગાર થઈ પડે છે. દરેક માણસે કરકમર કરતાં શીખવું જોઈએ. જે માણસ ઉપજાવ્યું નામ ગળે છે, તેને કરકમર કરવામાં વધારે સરળતા થઈ પડે છે. ઉપજાવેલું અથવા તેથી વધારે ખર્ચ થાય તો તે

તરત ખર્ચ કરી કરી શકે છે. પણ જે માણસ નામું રાખતો નથી તે તેમ કરી શકતો નથી. વળી પુરવ કરતાં સ્ત્રીઓએ કરકસર શીખવાની વિશેષ જરૂર છે. પુરવને પોતાના ઘંઘા ગેજગારમાં ધ્યાન આપવાનું હોવાથી તેનો તથા વખત તેમાં જાય છે, તેથી ધરવ્યવસ્થાનું નેજમ સ્ત્રીને માથે હોય એ સ્વાભાવિક છે. તેણે તે નેજમ સ્ત્રીકારી પોતાના ઘણીની આવકનો ઠાપણથી ઉપયોગ કરવો જોઈએ. તેણે જાતે દિસાળ રાખી ઉપજ કરતાં ખર્ચ ઓછું થાય, તે જ્યાં ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. જે ઘરમાં સ્ત્રી કરકસર વાળી હશે, તેનું કુટુંબ તંગીમાં આવી પડશે નહિ.

માખાપની ફરજ છે, કે તેમણે પોતાનાં બાળકોને કરકસર કરવાની ટેવ પાડવી. છોકરાં જેવું જુએ તેનું શીખે છે, તેથી માખાપ જે કરકસર કરતાં હશે, તો છોકરાં પણ તેમજ કરશે. એક વિદ્વાન લખે છે કે મેં એક કુટુંબની મુલાકાત લીધી, ત્યાં કરકસર ઉપર ધરાણર ધ્યાન આપાવું જોયું. મોઝ્ય કરકસરથી તે કુટુંબ હમેશાં સુખશાન્તિમાં રહેતું હતું. તે કુટુંબમાં જ્યારે બાપ દાર્દ પણ ચીજ બાંધેલું બંડલ લાવતો, ત્યારે તેમાંથી તે વસ્તુ કાઢી લીધા પછી મોટાં છોકરાં પોતાની મેજે તે બંડલનો કાગળ અને તેના ઉપર વીટેલી દોરી મંલાળપૂર્વક સાચવી રાખતાં. નાનાં બાળકો જ્યારે રમવાની ગાડીને બાંધવાની દોરી માગતાં, ત્યારે પેલી સાચવી રાખેલી દોરી તેમને આપતાં. રમવાનું કામ પૂરું થયા પછી તે દોરી પાછી પોતાની મેજે ઠેકાણે મૂકી દેતાં. આ ઉપરથી એટલું સમજી શકાય છે, કે માખાપ જેવી ટેવ પાડે તેવી ટેવ છોકરાંને પડે છે.

તવંગર માણસને પણ કરકસર શીખવાની જરૂર છે. તે પણ જે નગર વિચાર્યું ઉશઉપણે ખર્ચ કરે, તો થોડા સમયમાં તેની સઘળી દોલત ખૂટી જાય; અને મુશ્કેલીમાં આવી પડે. તેણે જાતે પોતાના આકર સુમાસ્તા વગેરે ઉપર ભારીક દેખરેખ રાખવી જોઈએ. તેમ કરવાથી એક પાર્ષ પણ નકામી જશે નહિ, અને પૈસાનો ઉપયોગ અયોગ્ય રીતે થશે નહિ. આ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી, કે પૈસાદાર માણસે સ્વાર્થી જની દ્રવ્ય ખર્ચવુંજ નહિ. પરમેશ્વરે પૈસા આપ્યા હોય, તો પરોપકારના કાર્યમાં તેનો જરૂર વ્યય કરવો. માત્ર પોતાનું દ્રવ્ય નકામું ન જાય, અને કુમારો ન વપરાય, તે ઉપર ખાસ લક્ષ રાખવું. એક મુદ્દસ્ય પોતાની દોલતની એવી કાળજીથી સંભાળ રાખતો, કે એક પાર્ષનું ખર્ચ પણ તેની ધ્યાન બહાર

મોટું નહિ. નહીં જાણતો ઉપર પશુ તે જાતે દેખાડે જાણતો. એક વખત કેટલાક માણસો એક પગપકારના કાર્યને માટે ઉધરાણાની ટીપ લઈ તેને ત્યાં આવ્યા. તે વખતે પેલે: ગૃહસ્થ પોતાના ધરખર્ચનો હિસાબ જાતે તપાસતો હતો; અને જે નોકર કે સુમારનાની ધૂન કે ગદલત જણાતી, તેને કરી વાર તેમ ન થાય તે માટે સખત તાકીદ આપતો હતો. એક પાનનો પણ નકામા ખર્ચ ઉપરે સખત ટીકા કરી, ત્યાં હાજર મહેલાં પોતાના માણસોને કરકસરના કાયદા સમજાવતો હતો. તેનું આર્થું વર્તન જોઈ પેલા ટીપનાળા માણસો નિરાશ થયા તેમને લાગ્યું કે આ કંલુસ જેવા માણસ ટીપમા કંઈ પણ ભરતો નહિ. હિસાબ તપાસી રહ્યા પછી પેલી ટીપ તે ગૃહસ્થના હાથમાં આપી અને તેમા મરજી પડે તે રકમ ભરવાની અરજ કરી. પેલા ગૃહસ્થે ઉદારતાથી તેમાં દમ હજાર રૂપિયા ભરીને ટીપ પાછી આપી. પેલા માણસોને જાણ નવાઈ લાગી, અને તેમણે તે ગૃહસ્થને માટે ખોટા અભિપ્રાય બાંધ્યા હતા, તે માટે તેની માફી માગી. તેના જવાબમાં તેણે કહ્યું કે 'લાઈએ પ્રભુએ આપ્યું હોય તો સુમારો હજારો રૂપિયા વાપરવા, પણ નકામી એક પાઈ પણ જવા દેવી નહિ, એ માંગ મિદાંત છે.'

કેટલાક મોટા માણસો કરકસરને માટે પ્રખ્યાત થઈ ગયા છે તેમનાં દૃષ્ટાંત દરેક માણસને ધડા લેવા લાયક છે. મહાન સિકંદર પોતાના કનિષ્ઠ પક્ષિના અમલદારના જેવાં સાદાં લુગડાં પહેરતા હતા. રોમના રાજ્યના વડા મહાહકાર કેટાસો પેન્સ કરતાં વધારે કિંમતનો ડ્રાટ કદી પણ પહેરતા નહિ. વળી જે ચીજ વિના ગાલે તેમ હોય તે ચીજ ગમે તેટલી સસ્તી હોય, તેપણુ તેને તે મોંઘી કિંમતની ગણતી. શહેનશાહ એસગરસ પોતાની સ્ત્રી અને છોકરીનાં શીવેલાં કપડાં પહેરતા હતા; અને પોતાના મુખના બિહાનાનો ખર્ચ બાધારણું મંદિના માણસના જેટલોજ હતો. જર્મનીના શહેનશાહ અને રશિયાના રાજા પાંચમા આર્ચર્સ પણાંજ સાદાં કપડાં પહેરતા હતા. ક્રાન્મના રાજા અગિઆરમા લુઈ પણ તેવાંજ કપડાં પહેરતા. આ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી, કે આ સૂઝગા કરકસર કરનારા મોટા માણસો માફક મનના હતા. રાજ્યના ભલાને માટે અનેક પ્રગંથે ભાટે ખર્ચ કરવામાં તેમણે કદી પણ પાંડી પાની કરી નથી.

કોડી જેવાં જંતુઓ પોતાના દરમાં જોરાકનો સંગ્રહ કરી રાખે છે,

૨૫૨ ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો.

અને શિયાળાની સંજ્ઞા ઠંડીમાં જ્યારે તેમનાથી બહાર નીકળી શકાતું નથી ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરે છે. શિક્ષકોએ આવાં દૃષ્ટાંતો આપી કરકસરનો પાઠ છોકરાઓના મનમાં બરાબર ઠસાવવો જોઈએ. આ પ્રમાણે કરવાથી તેઓ કરકસર કરતાં રીખશે.

દરેક માણસે કરકસર કરવી જોઈએ, પણ તેની સાથે એટલું યાદ રાખવું કે તે હદ ઉપરાંત થવી ન જોઈએ. પેટે પાટા બાંધી પૈસા એટલા કર્યા કરવા તેનું નામ કરકસર નહિ પણ કંજુસાર્થ કહેવાય. કરકસર એ વખાણુવા લાયક ગુણગુણ છે અને કંજુસાર્થ એ ધિક્કારવા લાયક ગુણગુણ છે; માટે કરકસર કરતાં કરતાં કંજુસ ન થઈ જવાય એ વાત લક્ષમાં રાખવી.

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો.

(લખનાર—અમીરમિયાં હમ્દમિયાં ફારુખી.)

(આગ્ર પુ. ૫૭ પૃષ્ઠ ૨૦૯ થી.)

મરદ (ફા.) મર્દ. પુરુષ.

મરદાઈ (ફા.) મર્દુમી. ગુજરાતીમાં 'મર્દ' ને 'આઈ' લાગી મરદાઈ પુરુષાતન.

મરદાનગી (ફા.) મર્દાનગી. પુરુષાત્વ.

મરવ (અ.) સફર વ મર્ગ નામની જે ટેકરીઓ મક્કામાં કાબાના દરવાજાની પાસે છે. હજીજને દિવસે તે જે ટેકરીઓની વચ્ચે હાજી લેદી (યાત્રાળુ) દોડે છે. મર્ગ નામના જે શહેરો ઈરાનના ખુરાસાન પ્રાંતમાં છે; એકને 'મર્વે' શાહે જહાં ને બીજાને 'મર્વેરૂહ' કહે છે.

મરસીયા (અ.) મર્સિયા. મરનાર માણસનું ગર્હાન કવિતામાં એવી રીતે કરવામાં આવે, કે જેથી સાંભળનારને રડવું આવે. મરનારનાં વખાણુ. રસી=વિલાપ કર્યો ઉપરથી.

મરહુમ (અ.) મર્હૂમ. જેના ઉપર પરમેશ્વરની કૃપા થઈ ચૂકી છે તે. મરનાર માણસને આશીર્વાદરૂપે એ શબ્દ લગાડવામાં આવે છે. સ્ત્રી હોય તો મર્હુમા.

મરામત (અ.) મર્મત. દુરસ્ત કરાવવું, રીપેર કરાવવું. રમ=ઘડવું. દુરસ્ત કરવું ઉપરથી.

ગુજરાતી લાપામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો. ૨૫૩

મરીયમ (અ.) મર્યામ. હજરત ઈસાસાહેબ (સ. અ.) નાં માતૃ નામ. સુસ-
લમાન સ્ત્રીઓનું પણ નામ હોય છે.

મસમ (ફારસી ઉપરથી અરબી) મર્કમ. જખમ મટાડવા માટે જે દવા
લગાડે છે તે.

મવાઈ (ફા.) બાલાઈ. ઉપરથી બાલા=ઉપર. દૂધ ઉપર તર આવે છે તે.
મલાન (અ.) મુલાહિન. જોતું, અદખ, વિવેક.

મલીકા (અ.) મલિકા. મલિક=આદલાદ (નરનતિ રૂપ) તેનું નારીનતિ
રૂપ મલિકા=રાણી.

મલીકા (ફા.) માલીકા. મમલેલું, ચુરમું. માલીકન=મસગલું ઉપરથી.

મલુક (અ.) મુલુક. મલિક=આદલાદનું બહુવચન. હિંદુઓમાં 'મલુકચંદ'
નામ હોય છે.

મલેક (અ.) મલિક=આદલાદ. મુસલમાનોમાં એક જાત છે. મેખ, સૈયદ,
મુગલ, પડાણુ, મલેક. વગેરે.

મવંગ (ફા.) માયું અને પગ ઉલાય હોય એવો માણસ. એકલો, માણસ.
બેરોશ, મન્ત, ગાંડા જેવો.

મવસર (અ.) મુવસર. સહેલું, સહેવાઈથી મળે એવું.

મશક (ફા.) મરક. પાણી બરવાની આમડાની ચેલી

મશગુલ (અ.) મરગૂલ. કામમાં લાગેલો. શગલ=તે કામ લાગ્યો ઉપરથી.

મશરૂ (અ.) મશરૂ. રાશ્ય=મુસલમાની ધર્મ. તે ઉપરથી 'મશરૂ' એટલે
મુમવમાની ધર્મ પ્રમાણે જે વાપરવાની પુરોગે પગ રજા છે તેવું
બુગરું. મુમવમાની શાસ્ત્રમાં રેશમી લુગરું વાપરવાની પુરોગે મનાઈ
છે, પણ મશરૂમાં રેશમ ને સુતર હોવાથી તે વાપરવાની પુરોગે
પણ છૂટ છે માટે.

મશદદ (અ.) મશદદ. ધર્મપુદ્ધમાં મરણ પામેલા માણસોને શાહવાની જગ્યા.
ઈગિપ્તમાં એક શહેર છે. જ્યાં બાર ઈમારો પૈકી એક-ઈમામ હજ-
અ મુઆરિન માહેબ (ર. અ.) ની દબર છે તેથી એ શહેરને મશ-
દદ (મશદ) કહે છે.

મશદર (અ.) મશદર. પ્રખ્યાત. શદર=તેણે જાહેર કર્યું ઉપરથી.

મશમન (અ.) મશકત. મહેનત, દુઃખ, કટ.

મશાઈનિ (અ.) મશાઈન ઈલ્યુદ. જેની તરફ ઈશાન કર્યો હોય તે વસ્તુ.

૨૫૪ ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો.

મશાલ (અ.) મશ્વલ,.

મશાલગી (અ. તુ.) મશ્વલગી ચી એ તુર્કી પ્રત્યય છે. મશાલવાળો.

મશ્કરી (અ.) મશ્કગી. મશ્કરી. તરખારત્તાએ કરવું ઉપરથી.

મશ્કરો (અ.) મશ્કરા. જેની મશ્કરી કરીએ તે. ગુજરાતીમાં જે મશ્કરી કરે છે તેને મશ્કરો કહે છે.

મસકો (ફા.) મશ્કા. માખણ.

મસહહ (અ.) મશ્હહ. માથું નમાવાની જગા. નમાજ પઢવાની જગા.

મસ્ત (ફા.)

મસ્તાન (ફા.) મસ્તાના. મસ્ત જેવો.

મસનદ (અ.) મસનદ, તડીઓ, ટેકા દેવાની જગા. ગાદી.

મસતન (અ.) મસહન. સારી મન'દ, સારી તજવીજ, લખાઈ, સમાદ, મસહતે બગબર થયું ઉપરથી.

મસાત (અ.) મસારત જાગીતની માપણી.

મસાલો (અ.) મસાલિદ. મસહદતનું બહુવચન. બનાદઓ. આ શબ્દ ફારસીવાળા એક વચનમાં વાપરે છે, અને એનો અર્થ સમાન થાય છે. એવી વસ્તુ કે જેની મદદથી બીજી કોઈ વસ્તુ સુધરી જાય. લોકડા, સુનો, ઈટ વગેરે ઈમારતનો મસાલો કહેવાય છે, તેવીજ રીતે ધાણા છદ્ વગેરે શાકનો મસાલો કહેવાય છે.

મસી (ફા.) મિસી, દંતોએ ધસવાની એક દવા. એથી દાંત કાળા થાય છે.

મહકુળ (અ.) મહકૂફ. બંધ, રિયઝ વકફ=મન્યુ ઉપરથી.

મહારત (અ.) આવડત, ઉસ્તાદી.

મહાલ (અ.) મહલનું બહુ વચન. પ્રજણ, જિલ્લા, પંચમહાલ.

મહાલકારી (અ. ફા.) કરી ફારસી પ્રત્યય છે. પ્રજણનો ઉપરી, મામવતદાર.

મહાવરો (અ.) મહાવરા. સંભાષણ કરવું રૂઢિ પ્રમાણે બોલવું, પ્રેક્ટિસ, ટેન.

મહીના (ફા.) મહીના. માલ્યાના, નદ, માહ=ચંદ્ર ઉપરથી.

મહેલાયત (અ.) મહલાત મહેલાતું બહુ વચન.

મહેલો (અ.) મહલા. ઉતરવાની જગા, ફળીઉ

મહોબતખાન (ફા.) મહાબતખાન. જહાંગીરના મેનાપતિનું નામ છે. મહા-
બત=બંધ, બીક. (અપૂર્ણ).

શુદ્ધિપત્ર.

પુસ્તક.	પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અસુદ.	શુદ્ધ.
૫૭	૨૦૬	૨૮	અર્ગનો	સ્વર્ગ.
"	૨૦૭	૨૫	મથૂરી	મથૂરી.
"	૨૦૭	૩૨	(કા).	(અ.)
"	૨૦૮	૩૦	આધાર	આધાર,
"	૨૨૦	૧૪	૩૦૬	૧૩૫૬.
"	"	૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮:

અમદાવાદ પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કૉલેજની વાર્ષિક અને પ્રાવેશિક પરીક્ષા.

ગાહેર ખખર.

અમદાવાદ પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કૉલેજના પહેલા, બીજા અને ત્રીજા વર્ષની તથા ઉર્દુ ક્લાસની વાર્ષિક પરીક્ષા મને. ૧૯૧૮ ના આક્ટોબર મહીનાની તા. ૧૦ મીને શુક્રવારે અને ત્યાર પછીના દિવસોએ મદરદુ કૉલેજના મકાનમાં લેવામાં આવશે.

K. A. Bala.

પ્રિન્સિપલ, પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કૉલેજ,
અમદાવાદ.

ગાહેર ખખર.

અમદાવાદ પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કૉલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા મને ૧૯૧૮ના નવેમ્બરની તા. ૭ મી શુક્રવારે અને તે પછીના દિવસોએ મદરદુ કૉલેજના મકાનમાં લેવામાં આવશે.

પરીક્ષામાં લેવાના વિષય:—અંગ્રેજી, ગણિત, ભાષા અને વ્યાકરણ, વાંચન તથા નિબંધ.

K. A. Bala.

પ્રિન્સિપલ, પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કૉલેજ,
અમદાવાદ.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય થઇ પડેલ,

સૃષ્ટિજ્ઞાન (ત્રીજી આવૃત્તિ).

ધોરણ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ની વાંચનમાળાના ત્રીજા ભાગના વિદ્યાના પાઠોનું પ્રતોત્તર રૂપે સંપૂર્ણ વિવેચન ગ્રે. રા. દે. ડા. ના શિક્ષણનો મેડલ મેળવેલા બે સીનીયર માસ્તરો પાસે તૈયાર કરાવેલા ધણા ઉપયોગી અને પ્રશંસાપાત્ર થયા છે જેની ખાત્રી હું સમયમાં ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પડી તે છે તેમજ વ. ફા. અને પ્રાવેશિક પરીક્ષાના ઉમેદવારની ઉપરાઉપરી માગણી સવાથી અમારે

સૃષ્ટિજ્ઞાન યા વિદ્યાના પાઠો.

ઉપરનાજ શિક્ષકો પાસે સરળ ભાષામાં પ્રતોત્તર રૂપે તૈયાર કરાવી બહાર પાડ્યા છે. જેમાં સાતમી એપડીના વિદ્યાના પાઠોનું સંપૂર્ણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તથા પરીક્ષામાં પૂછાતા સવાલોનો પણ સંમત કરવામાં આવ્યો છે, જેથી એના અભ્યાસ પછી ઉપર જણાવેલી પરીક્ષાઓમાં આ વિષયમાં નાપાસ થવાનો બીલકુલ સંભવ છેજ નહિ. વધારે પ્રશંસાની જરૂર નથી. શુદ્ધ મંગલવી ભેવાથી ખાત્રી થશે. કિંમત રૂ. ૪-૬ જરૂરથી બંધ લેનારને સારું કમીશન. ધોરણવાર કિંમત નીચે મુજબ.

બાળોપયોગી પ્રતોત્તર રૂપે સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાન ધો. ૧ નું

(આ. ૧) કિંમત રૂ. ૦-૧-૬

„ ધોરણ ૨ નું (આ. ૩) રૂ. ૦-૧-૦

„ ધોરણ ૩ નું (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

„ ધોરણ ૪ નું (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

„ ધોરણ ૫ નું (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૬

„ ધોરણ ૬ નું (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૬

„ ધોરણ ૭ નું (આ. ૧) રૂ. ૦-૪-૬

પ્રતોત્તર રૂપે ભરતખંડનો સરળ પ્રતિહાસ (ધો. ૫) રૂ. ૦-૨-૦

(ધો. ૬) રૂ. ૦-૩-૦

કમીશન ટકા રૂપે આપવામાં આવશે.

પત્ર વ્યવહાર નીચેના સરનામે કરો:- મણિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય ૪)

શુક્રેશ્વર એન્ડ પબ્લીશર-મુ. પેટલાદ (વાયા આણંદ)

તા. ૬-૫-૨૨ આ ઉપરાંત ધોરણવાર નોટો પણ અમારે પ્રગટ કરી છે

પુશાલદાસ ગોહળદાસ પટેલની

ગુજરાતી.

ગુજરાતી કોપી બૂક.

નવાં મોરણોના ક્રમ પ્રમાણે કિંદરનાર્ટન પદ્ધતિએ આ કોપીબુકની રચના કરવામાં આવી છે.

અહીંસો (૨૫૦) ઉપરાંત ખરીદનારને ૧૮૧૧૧ રકમ કમિશન મળશે.

સખ્ય એજન્ટર. સુરત-કમ્પનિયનદાસ નારણદાસ તથા લલુભાઈ નારણદાસ, બીલીમોરા-રાજેશ્રી ધનજીભાઈ શાપુરજી ટાટા, ભરૂચ-દેશાઈ અધર્મની કંપની, ગોધરા-સરસ્વતી બુક ડેપો, ઉમરેઠ-અમૃતલાલ કીરપા-સંકર ભટ્ટ, આણંદ-આર. એમ. અધર્મની કંપની, નડીયાદ-ન્યુ ગુજરાત બુક ડેપો, તથા છોટાલાલ ત્રિકમદાસ. તથા ધી સરસ્વતી બુક ડેપો, વઢવા-હિંદુ જી-ચંદ તલકશી, રાજકોટ-એલેક્સ મેલજી, નવાનગર-દેવરાજ નાથજી, ભાવનગર-અબદુલ હુસેન આદમજી, મુંબઈ-એન. એમ. ત્રિપા-ઠીની કંપની, ગાંડલ-ચુનીલાલ ટાકરશી.

અમારી પાસે મેગેઝિન સેટ્સ બુક ડેપોનાં સમગ્રાં પુસ્તકો તેના સર્વ હક સાથે આવેલાં છે, તે તથા ગુજરાતના ધણાખરા અણીતા આંધરોનાં પુસ્તકોની સોલ એજન્ટ્સ છે, તે સિવાય સમગ્રી જાતના કાગળો, સ્ટેશનરી સામાન વગેરે મળશે.

ચીમનલાલ ચુનીલાલની કંપની, આસ્તોડીયા રોડ-અમદાવાદ.

બુકસેલર શાહ લલુભાઈ નારણદાસ, લીમડાચોક-સુરત.

અમારી દુકાને શાખામાં ચાલતી તમામ બુકો તથા સ્ટેશનરી, કાગળો વગેરે એક જ ભાવથી આપવામાં આવશે. માટે અમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરવી.

શહેનશાહી મુખગણિત-આજર્ગ, પો. ૧-૨-૩ અને ૪-૫ માટે પાંચ ભાગમાં અંગ્રગણિત સહિત. દરેકનો ૦)- રૂ. ૩. ના પ્રખ્યાત માસ્તરે લખ્યાં છે, માટે ખાત્રી કરો. એલ. યુ. ની કું. પુરાબજાર-રાજકોટ

શીવાશુકામ શીખવાની ખામ સગવડો.

ટેલરિંગ સ્કૂલ—શીખવા વેતનવાનો હુકમ પદ્ધતિસર અને મંપૂર્ણ શીખવામાં આવે છે.

નમુના—દરેક પોશાકના અને દરેક માપના હેઠામાં છેલ્લી કેશનના કાગળના નમુના તૈયાર મળે છે. કુટુંબો અને સ્ત્રીશિક્ષકોને એ પણ ઉપયોગી છે.

સલાહ અને ચુલસા—દરેક પાત્ર પોશાક બનાવવા મળેલી દરેક જાગી સલાહ અને જુઝાસા જુગારી લઈ આપીએ છીએ.

પોસ્ટદ્વારા શિક્ષણ—દરેક પોશાક ઘેર બેઠે પત્રદ્વારા શીખતાં વેતનવાં શીખવીએ છીએ.

પત્ર વ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવો. જનાબ માટે ટિપ્પટ મોકલવી.

ધી ઇરીઅન ટેલરિંગ એકેડમી.

ધોરસુદ (ગુજરાત).

દરેક ત શિક્ષક કોપી બુકો

ગુજરાતી અને બાળભોધ આદ્ય નગરમાં. ટૂંકવણી ખાતાના મેન ડિરેક્ટર સાહેબે શુભાઈ ઇલાકાની દરેક, ગુજરાતી નિશાળોમાં ચાલવાનું મંજૂર કરી છે. લગભગ લીધે કાગળના ભાવ બેઠક વધી જવાથી મેન ડિરેક્ટર સાહેબના, નં. ૧૧૨૪૫ ૧૯૧૭-૧૮ ની સાક્ષતા, હુકમથી હાલ થોડા વખત માટે અડી આના દરેક નગરની કિંમત રાખી છે. ૨૦૦ અને તેથી વધુ કોપી ખરીદનારને હાલમાં સેંકડે (૧૫) ટકા કમિશન ઉપેરત પેટિંગ અને રેલવે ખર્ચ આપવામાં આવશે, પણ 'પોસ્ટ માર્શલનું' રેશનથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ. દરેક શિક્ષક કોપી બુકની રકીલ પેનો દરેક નગરને બાંધે જોસતી ૧ થી ૮ નગરની દરેક મોકલમાં એકજ ભાતની દા. ૬ કિંમત ૩. બા નહી.

મળવાનું ઠેકાણું;

આદરજી કાવસજી માસ્તર.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની પ્રકાશક-કાલમદિવી રોડ-સુમળ.

શુદ્ધી પાઠેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો.

૩. આ.

૨. આ.

સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧, ૨, ૩, ૪	૮-૧૨
નંદકાન્ત ભાગ ૧, ૨, ૩...	૮-૪
બહુરૂપી બહાર ભાગ ૧ થી ૬	૮-૮
નીલમ માણિક ભાગ ૧ થી ૮	૮-૦
મધુરી ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર નવલકથા)	૩-૦
વૈદ્યવિજ્ઞાન ચક્ર ચોક્કસ ૧-૨	૧૫-૦
નવ મેહેનત (સ્માઈલસ કૃત સેલ્ફ હેલ્પનું ભાષાંતર)	૩-૮
ગુન્દાત સર્વ સંપદ	૨-૦
પતિમતા સતીઆ (સચિત્ર)	૨-૪
આશીની રાણી	૧-૧૨
ગુન્દાનની છુતી વાર્તા	૧-૧૨
બરચાકૃત મીઠા એન્ડ્રી, જોઈ લર અને ગીચરોગ	૧૨-૦
એલચીંગલાકૃત મીકેનીકલ એન્ડ્રીયરનો મહાગાર	૭-૦
કમર્સિયલ કોન્ડર યાને દર્શી મેહેપારી પચાન	૨-૮
મુખમાં ચાલતા કાથા પાઠ તોલના હીસાબની ગોપડી	૨-૦
જનો જાનું પંચાંગ	૩-૦
મેરોનિયન મ્યુઝીક નાઇટ	૧-૦
પોન્ટ ગુન્દાતી છત્રીયા હીરેરી	૧-૧૨
પોન્ટ છત્રીયા ગુન્દાતી હીરેરી	૧-૧૨
હેન્ડ ગુન્દાતી છત્રીયા હીરેરી	૩-૪
વહુને શીખામણ	૧-૦
શીશય માદાલ યાને લેલન (બહુલ રસદાયક નવલકથા)	
(મોઝાર્ટનાઈમ્પ્રેમન્ટ પરેલ)	૨-૦
મુખસુરત મકાર	૨-૦
સોઈ એકનતા નિખવો	૧-૮
હીરોની સુલતાના રજવાડેનમ કાઠાનો શિક્ષ	૧-૮
ગુન્દાની સીપીય પ્રેસીન્ટેડો	૭-૮
ગુન્દાતી ચેરેબીયન નાઇટસ	૬-૮
વાલિમજી કમ્પાઈન	૬-૮

કથા સરિ। સાગર વોલ્યુમ ૧-૨	૧-૦
મીકેનીકલ એન્ડ્રીયર (હોમી વાર કૃત)	૩-૮
મદમલિન	૧-૦
તેનપ્રમા (નવલ કથા)	૧-૧૨
કર્ણવેદી	૧-૧૨
રમનીકાલ	૧-૮
નવી છંદગી	૨-૦
ગેલા ચાંચીનું કુટુંબ	૧-૪
છત્રીયા ઉત્તિદાસ	૧-૮
વનસ્પતિસાસ્ત્ર	૧૦-૦
ચરક સદિતા વોલ્યુમ પહેલું	૫-૦
" " વોલ્યુમ બીજું (કૃપાળુ છે.)	
ધનવાન	૫-૦
બારીસ્ટરની બેરી	૨-૦
ચાંતિમિયા (સચિત્ર નવલકથા)	૨-૦
નિર્મળની અથવા વરોધી	
વનિના	૨-૦
ક્રમભક્ષા (નોવેલ)	૨-૮
અનગ વિવ (સચિત્ર નવલકથા)	૧-૦
માનવરાત્ર અથવા મરતક વિદ્યા અને મુખ સામુદ્રિક સાસ્ત્ર	૫-૦
મીકેનીકલ સાઈકોલોજી (હોમી આરકૃત)	૨-૮
નુલસીકૃત રામાયણ મૂળ તથા ગુન્દાતી ભાષાંતર	૫-૦
મુખલક્ષ્મી સાસ્ત્ર	૨-૦
દાઢ બામાળો સાદસ કમી	૧-૪
નિલેષ દેમાલા (સચિત્ર નવલકથા)	૧-૮
બદાદુર કોઈ અને અદાલ વાસ	૧-૪
બદાદુર કોઈ અને પ્રગાદ મુંદરી	૧-૪
કવિતા પ્રવેશ	૧-૦
ગ્રાન્થ માંયુષ	૧-૮
સીચીની મદત્તા	૧-૮
મળા અને મોદન અથવા સાંચીન બાર્ડ બેલન	૧-૦

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની પ્રકાશક

સાત્રોપયોગી - ફાલેશની જણીસો, ચિત્રો, નકશાઓ મળશે.

દેલવાડાકર-કિન્ડરગાર્ટન-સ્કેડલ

- ૧ નૃણાદ્ય (પદ-ગાડ્ય) શીખવવાનું બોક્ષ ૧-૦-૦
- ૨ નૃણ લાગ (સચિત) પહેલી આપડી દરેક છુક ૦-૨-૦
- ૩ આંક-અક્ષર શીખવાનું મણકાનું બોક્ષ ૦-૧૦-૦ થી ૨-૪-૦
- ૪ દિમાગ શીખવાની મણકાની ઘોડી ૧-૧૦-૦ થી ૭-૮-૦
- ૫ સ્લોગ પાઠની (મણકા બેડેની) ૧૮-૧૨-૦ થી ૧-૧-૦
- ૬ સ્લોગ પાઠની આકાશી-કમલ ઘોડી (કાષ્ઠગની) ૨-૪-૦
- ૭ સ્લોગ કાંઠે બોડની આકાશી ૦-૧-૦
- ૮ સ્લોગ કાંઠે બોડની ઘોડી-ઘોડી સાથે ૧-૮-૦ થી ૨-૮-૦
- ૯ ચિત્રો (સ્લો-ક્રમ) પર પાડવાના બોક્ષ (સચિત) ૧-૦-૦
- ૧૦ " (રંગ પેનથી) પાડવાના બોક્ષ ૧-૮-૦
- ૧૧ " (મોડલથી) પાડવાના બોક્ષ ૦-૨-૦
- ૧૨ ચિત્ર છુકો (૭ રંગો સાથે) તંદુરસ્ત ૦-૧૦-૦ થી ૨-૮-૦
- ૧૩ ગોઠાવના બોક્ષ (રીંગર બેડ) નમુના સાથે ૦-૧૦ થી ૨-૮-૦
- ૧૪ શિખા બેડવાનાના પાઠ બોક્ષ ૦-૮ થી ૮-૮-૦
- ૧૫ બીડીન બોક્ષ (નમુના સાથે) ૦-૧૦-૦ થી ૨-૮-૦
- ૧૬ પાન-પીચોના કાંઠે-પેકેટ (૮) દરેકના ૦-૧૦-૦
- ૧૭ બીકનીકાંઠે બોડીન ન. ૧ થી ૮ દરેક ૧-૧-૦
- ૧૮ A. B. C લેટર પીચીસ (બોડવાના) ૦-૧૦ થી ૨-૧૦-૦
- ૧૯ " નાં બીડીન (બોડી સાથે) ૧-૧૦-૦
- ૨૦ " પિકચર બોક્ષ અને બોક્ષ ૧-૮-૦ થી ૩-૮-૦
- ૨૧ " સચિત છુકો તંદુરસ્ત ૦-૨-૦ થી ૨-૮-૦
- ૨૨ કિન્ડર ગાર્ટન બોક્ષ ૧ થી ૬ સુધી (V. B) ૧૦-૦-૦
- ૨૩ કિન્ડર ગાર્ટન ચિત્રોની ત્રયમાળા નં. ૧ થી ૨૦ ૪-૦-૦
- ૨૪ ભરત ચિત્રો બોક્ષ (નમુના સાથે) ૦-૧૦-૦ થી ૨-૪-૦
- ૨૫ દુનિયાના સિખા (વાનટા સાથે) કાંઠે દરેકના ૦-૧-૦
- ૨૬ મુશીકાંઠે ૭ મેલ્સ બોક્ષ ૦-૮-૦
- ૨૭ કિન્ડરગાર્ટન ગાર્ડન-રંગીન ચિત્રો સાથે ૦-૧૨-૦
- ૨૮ કિન્ડરગાર્ટન બોક્ષ-કેટ લેસન પીકચર-ચાટ ૨-૪-૦
- ૨૯ " કાંઠે ૧-૮-૦ થી ૦-૮-૦

દે. અમરતવાડીન 'નકશા-ગીરગાંધી-પેકેટ' રોડ, સુબંધ.

સૂચના.

૧. પત્રસંબંધી લખાણ—એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ ચોક્કસ અક્ષરે લખવું, છાપવા ચોક્કસ લાગશે તો જ પાશે. નહિ પહેલ કરેલો લેખ ટિફ્ટિ મોકલી દશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે.

૨. લેખકને હિતેજન—વિષયો લખ્યા મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી દશે તો પ્રથમથીજ ખર્ચર આપેલી દર છાપેલે પાને ચોક્કસતા પ્રમાણે રૂ. ૧) મુદ્દી આપનામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે ટર્ક આપવામાં નહિ આવે.

૩. લેવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે. દસ રૂપીઆ મુદ્દીના પગારવાળા શિક્ષકો તથા સ્કૉલરો પાને ટપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૦; પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૦-૬ છુટું.

૪. મનિઓર્ડર—રૂપના પર ગામ કે શહેરનું ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું. તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિસાણો હોય તો નિસાણો નગર તથા શાળાપત્ર ઓફિસ તરફથી અપાએલા સરનામાના લેખલ ઉપરનો નંબર લખવો.

૫. જાહેરખબરના લાવ-રૂપીઆ એકની ૩ લીટી પ્રમાણે, ખાસ માસ લગી લાગવાગટ દરો તો પહેલે મહીને પૂરા ચાન્ડ અને પછી બચીઆર માસ લગી દર માસે રૂ. ચાન્ડ ૫:૦. છ માસ માટે પહેલે જાદીને પૂરા ચાન્ડ, અને પછી દરેક ગામે રૂ. ચાન્ડ લેવાશે. આ પત્ર સાથે કોઈપણ હિંડગિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૬. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ હંમેશ હોતું નથી, માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણી નહિ.

૭. દરેક માસના શાળાપત્રનો અંક તે માસની તા. ૨૫ મી મુદ્દીમાં ન મળે તો તે માસની આખર તારીખ મુદ્દીમાં અમતે ખર્ચર આપવી કે જોઈ તે અંક મોકલવા જોડવણ ચામ. માસ આખર પછી અંક નહિ મળ્યાની ખબર આપનારને જો અંક સિલકમાં દશે તો છુટક અંક પ્રમાણે કિંમત લઈ મોકલવામાં આવશે.

૮. શાળાપત્રનું વરસ જાન્યુઆરીથી ડીસેમ્બર મુદ્દી ગણવામાં આવે છે; માટે વરમની વચમાં જે ગાદક ખંધ થવા માગતા દશે તેમની પામેથી જોટલા અંગે તેમને મળ્યા દશે તેટલાની છુટક અંક લેજે કિંમત લેવામાં આવશે તંત્રી.

જોઈએ છે—ટ્રેનિંગ પેન્શની તથા વર્નાક્યુલર શાળાના પુરુષોને જ
સ્ત્રી શિક્ષણ. પગાર લાયકાત મુજબ. જેનની ખોટી ખાતરી કરનારો કમરો.
લખો:— ઓ. એકેડરી. ગી સુવિધિવિનય જેન પાઠશાળા.
જોઈએ છે. ત્રિયા જેન.

જોઈએ છે—શ્રીયા સ્ટેડિની મુજબની નિશાળા ચાર ટ્રેનિંગ
કેલેન્ડરમાં પાસ થયેલા ચાર પુરુષશિક્ષક અને બે સ્ત્રીશિક્ષક તથા વર્નાક્યુલર
શાળાના પરીક્ષામાં પાસ થયેલા બીસ બિલ્ડેડ. ગોકરી પેન્શનેશન છે, અને
પગાર લાયકાત મુજબ આપવામાં આવશે.

સ્ત્રીશિક્ષક લરન, ગુંથણ, સંગીત વગેરેમાં ઊંચા પ્રકારનું જ્ઞાન
ધરાવનાર હશે તો તે ઉપર લક્ષ સખી ખાતરમાં વધારે આપવામાં આવશે.
અરજદારોએ “દીવાન ગ્રાહ્ય” દેવગડખારીયાના તરફ
અરજીઓ મોકલવી.

જોઈએ છે—મદ્રસ ઓ ટુરાવા, સુરત માટે ટ્રેનિંગ અને સ્ત્રી
શાળાના પાસ શિક્ષક. પગાર લાયકાત મુજબ. ઉર્દૂ હિન્દીના નાણુનારને
સુ પર્મણી. મેનેજરને લખો.

જોઈએ છે.—મુંબઈમાં પ્રાથમિક મુજબની શાળા જે આવ ૪૦
વર્ષથી ચાલે છે, તેને માટે ટેડ માસ્ટર જોઈએ છે. પગાર રૂ. ૩૦) આ-
ગળ ઉપર કામ જોઈ વડાજીમાં આવશે. અરજ મ વિચેનાથ પી. દેવ
૧૨૨, મેડાસ્ટ્રીટ, ઓ મરનામે કરવી.

જોઈએ છે:—ટ્રેનિંગ તથા વર્નાક્યુલર શાળાના પુરુષ તેમજ સ્ત્રી
શિક્ષકો. પગાર પ્રેડ પ્રમાણે લખો—

એસ. એન. સહાય, બી. એ.
એન. કે. જનલ એડિસર, ધર જેન

દેશીનાથ—કિંગડ ૩ ૦)જા

સૂચો અને કોલેજોમાં ટેકસ્ટ બુક કેશન સર્વિસ. અમદાવાદ બી. મુજબ
છગતલાલ લલિતલાલ શાહ, દેશીનાથના, વડોદરા.

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોને ખાસ ઉપયોગી.

થોડા ખર્ચે પદતિસર અગ્રેજી શીખવા ઇચ્છતા હો તો 'અગ્રેજી શિક્ષક' ખરીદો. કિંમત ફક્ત ૭ આના છે.

લખો—દયારાંકર લાલશંકર શુક્લ ઠ. સોનીફળીઆ,—સુરત.

જાહેર ખખર.

કાકડર હંટરફટ લિંદના લોકનો દુકા ઇતિહાસ, આજની સુધીના નવા ગવરનર જનરલોના વધારા સહિત, કિંમત રૂ ૦—૭—૬, મહેતાજી. જોને સવા એકત્રીસ રૂપા કમીશન આપવામાં આવશે.

સરલ દોષગો ભાગ ૧-૨-૩-૪, ૧૯૧૨ ના સાળાપત્રમાં પા. ૬૭મે મંજુર કરેલાં દોષગ ચિત્રો. મહેતાજીજોને સાર કમીશન આપવામાં આવશે.

તે સિવાય દરેક જાતનાં સાળાપયોગી પુસ્તકો, ઇતિહાસો, ભૂગોળ, કાપી કુદા દરેક જાતની અમારે લ્યે પુરતા રોકમાં મળી શકશે. બહાર ગામના મહેતાજીજોને તથા વેપારીને ઘણુ સાફ કમીશન આપવામાં આવશે. એક વખત જોરડર આપી ખાત્રી કરો.

અમદાવાદ સેન આદમજી બુકસેલર, ભાવનગર

ખેલદ સસ્તા ભાવે ! તાટીદે પુરા પડતા જોડરો !

એક વખત મંગાવી ખાત્રી કરો.

અમારી દુકાને પ્રાથમિક શાળા, ટ્રેનિંગ કોલેજ, અગ્રેજી હાઈસ્કૂલો, યુનિવર્સિટી તેમજ હાઈ સ્કૂલોને લગતાં તમામ જાતનાં પુસ્તકો છુટક તેમજ જ્યાંયંધ પુરતા કમિશનથી કિંમત ભાવે વેચવામાં આવે છે. વળી મ્યુનિસિપાલિટી તેમજ લોકવખોઈના જોડરો સ્વીકારી વખતસર પૂરા પાડ્યા છે. અન્યથા લાયસેન્સીંગ તથા સ્કૂલર લાયસેન્સીંગ અને હાઈસ્કૂલ લગતાં પુસ્તકો પણ રાખવામાં આવે છે. એક વખત મંગાવી ખાત્રી કરો.

રીચીરોડ,

અમદાવાદ

}

સેવક
ચંદુલાલ મણીલાલ પારેખ,
શ્રી પ્રજાનાં બુક ડીપોના માલિક

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય થઈ પડેલ,

સૃષ્ટિજ્ઞાન (ત્રીજી આવૃત્તિ).

ધોરણ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ની વાંચનમાળાના ત્રીજા ભાગના વિદ્યાર્થી પાઠોનું પ્રતિભાવ રૂપે સંપૂર્ણ વિવેચન ગ્રે. રા. ટ્રે. કો. ના શિક્ષકોને મેલ મેળવેલા બે સીનીયર માસ્તરો પાસે તૈયાર કરાવેલા ધણી ઉપયોગી અને પ્રશ્ન સાપાત્ર થયા છે જેની ખાતરી હુંક સમયમાં ત્રીજી આવૃત્તિ બદલ પડી તે છે તેમજ વ. કા અને પ્રાવેરિક પરીક્ષાના ઉમેદવારની ઉપગઉપરી માગણી થનાથી અમારો

સૃષ્ટિજ્ઞાન ત્રીજી વિધાના પાઠો.

ઉપરનાજ શિક્ષકો પાસે સરળ ભાષામાં પ્રતિભાવ રૂપ તૈયાર કરાવી બદલ પાડ્યા છે. જેમાં સાતમી શ્રેણીના વિદ્યાર્થી પાઠોનું સંપૂર્ણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તથા પરીક્ષામાં પૂછાતા સનાસોનો પણ સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી એના અભ્યાસ પછી ઉપર જણાવેલી પરીક્ષાઓમાં આ વિષયમાં નાપાસ થવાનો ખીલકુલ સંભવ હેજ નહિ વધારે પ્રશ્નજ્ઞાની જરૂર નથી. શુદ્ધ મંગાવી લેનારી ખાતરી થશે. કિંમત રા. ૪-૬ જથ્થા નંબર મેનારને સારું કમીશન ધોરણવાર કિંમત નીચે મુજબ.

આગળપોગી પ્રતિભાવ રૂપે સ્વચ્છ સૃષ્ટિજ્ઞાન ધો. ૧ છું

(આ ૧) કિંમત રા. ૦-૧-૬

ધોરણ ૨ છું (આ. ૩) રા. ૦-૧-૦

ધોરણ ૩ છું (આ. ૩) રા. ૦-૨-૦

ધોરણ ૪ છું (આ. ૩) રા. ૦-૨-૦

ધોરણ ૫ છું (આ. ૨) રા. ૦-૨-૬

ધોરણ ૬ છું (આ. ૨) રા. ૦-૨-૬

ધોરણ ૭ છું (આ. ૧) રા. ૦-૪-૬

પ્રતિભાવ રૂપ બરતરબાડનો મરજી પ્રતિદાત્ર (ધો. ૫) રા. ૦-૨-૦

(ધો. ૬) રા. ૦-૩-૦

કમીશન રકમ રૂપે આપવામાં આવશે.

પત્ર બવતાર નીચેને સગનાને કરો:- મલિત્તાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય

શુકેસર એન્ડ પબ્લીશર-મુ. પેટલાદ. (વાયા આણંદ)

તા. ૬-૭-૭૭ ઉપરત પોસ્ટવાર મોકલે પણ અમેએ પ્રગટ કરી છી.

હાડીઆવાડના મે. પો. એજન્ટ સાહેબે, દ. નં. ૧૭૨૭ થી
એજન્સીની સર્વ રજૂઓમાં ઈ. લા. માટે મંજૂર કરેલી. ક્રોઈમ
માસ્તરો ઉપમાન બચ્ચ તથા મોદળતસિંહ રાજાએ બનાવેલી.

ધોરણવાર ડ્રોઈંગ બૂકો-સાચિત્ર

(કચ્છ, રાજકોટ, લુનાચ, જામનગર, ગોંડલ, પોરબંદર, મિમિયા,
ખાલીતાણા, વગેરે સ્ટેટમાં ટેક્ટર તરીકે નિશાનમાં સામે છે.)

નવાં ધોરણમાં જણાવેલા ડ્રોઈંગ તથા પેદાર્થપાઠોના ધોરણવાર
કાગેરે બરાબર અનુસરતી સાદા ભૂમિતિ ડ્રોઈંગ સાથે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ
શિક્ષકોને ઉપયોગી છે. ધોરણવાર કિંમત.

ખાખ પૂર્ણ રૂ. ૦-૦-૬. ધો. ૧ છુ. રૂ. ૦-૦-૬. ધો. ૨ છુ.
રૂ. ૦-૧-૦. ધો. ૩ છુ. રૂ. ૦-૧-૦. ધો. ૪ છુ. રૂ. ૦-૧-૦. ધો. ૫ છુ.
રૂ. ૦-૧-૬. ધો. ૬ છુ. રૂ. ૦-૧-૬. ધો. ૭ છુ. રૂ. ૦-૨-૦.

મફત રા. બ. લાલશંકર ઉમીઆસંકર ત્રવાડીકૃત.

અંકગણિતનાં મૂળતરંગ.

શરેર તથા બામણની રજૂઓનાં નવાં સિસ્ટોને અનુસરી મે. રા. ટ્રેનિંગ
સેક્ટેરના સિદ્ધક રા. રા. મનમોહનલાલ દલપતરામ દલાલ ખી. એ
એમએ મામ્યાળાઓનાં ધોરણોને પણ ઉપયોગી થાય તેવા મુદ્દારો કરેલી
અંક ગણિતની નવી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ છે. તે સર્વે રજૂઓમાં
જણાવવા માટે મે. ડિરેક્ટર સાહેબે નં. ૧૬૪૬૭ તા. ૧૭-૨૬-૧૫ થી
મંજૂરી આપી છે. કિંમત સાદા શાત આના.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ.

હાડીઆવાડ માટે ખાસ હાડીઆવાડ આવૃત્તિ લુદીજ બનાવી છે.
જ્યાં મુદ્દારો વધારા લાવેલી પાંચમી આવૃત્તિ. કિં. અઢી આના.
જેમાં પ્રાકૃતિક, રાજકીય અને ભૌગોલિક સામાન્ય હમીકતો ઉપર
નૂતર ચિત્રો અને ચાર નકશાઓ છે, તેમાં એક ૭ રમથી રમિત છે
જનનલાલ અમરશી ચહેતા, ઈ. પીરમયાહ રાડ-અમદાવાદ.

શ્રી ગુજરાત ચોરીએન્ટલ બુક હાપો.

श्रीश्रीविष्णु. रत्नयोजनाया नाडे-अमहाबाह.

२५२८ पृ३१.

દેહસ્ત: પુરુષ:—વાયનમાળાએ। અને સક્તી ટેલ કુલ, ઉદુ' જીન,
 નેત્ર, નકશા, સાધનની પત્રીજી, રજર, પુટ, ક્રોધમ કુલો હાપેલો ને મરી
 અને સુધને ઉપયોગના સક્તિ સાધનો અમે મેલ્યા જ્યાનાં સુખીને
 હીએ અને પ્રસં કમિસન વાપીએ હીએ.

કોપી બુકો.

નરે હજારી એક આતા ફેરવી છુટ નં. ૧ ઈ. ૫. રજવડી
આતાએ ગાયત્રી લાગાઓ ગાટે મજુર કરેલી કમિશન નક્કર થઈ ખરીદ
નારને પુરવું આપીએ છીએ. વધુ નંબરો તૈયાર ચાલે છે.

ସୁଧାଃପୁତ୍ର.

[illegible]

સરળ શૃંગિયુક્ત.

ધોતરુવાર ચિત્ર સાથેની ઉત્તમ પ્રકારની ગમમાં મરણ હેવા સાથે
કિંમતમાં ઘણીજ જાણ.

माथयिह अंकगणित.

કર્મી—કુંવરજી ઘાજભાઈ દેવાઈ

दिनांक ०-१-०

કાવળી ખાતાએ પ્રાથમિક સ્કૂલમાં નાટો રજૂ કરી બહુ તરીકે મજા
 છે. કમિશન સાથે આપનામાં આપશે.

જા ઉપરાંત સપ્તગી હુદા, ડુંદબનેલમતો સામાન વગેરે રાખી ધન-
પૂર્ણ સંતોષ વ્યાપી કામ કરીએ છીએ. મહાસ્વામના આરતર ઉપર
જામલ કરી વીધી થી રવાના કરીએ છીએ. એક વખતે કાગ કરવાયો
ખાત્રી થયો.

તૈયાર છે. શાળાપયોગી પુસ્તકો. તૈયાર છે.

મિ. કિંમતવાલ ન. અંબરીઆ કૃત પો. ૪ થાની ભૂગોળ. અત્યાર સુધી ગુજરાતી ભાષામાં બહાર પડેલાં ભૂગોળ સંબંધી તમામ પુસ્તકોમાં શ્રેષ્ઠ, તદન નવીન પદ્ધતિપર, વિદ્યાર્થીઓ આનંદ પૂર્વક વાર્તાના પુસ્તકની પેઠે ઉપયોગ કરી શકે તેવું, બે ડઝન ઉપયોગી નકસાદી સુક્ત, ટેકરટ તરીકે મેઈનમાન ડિરેક્ટર સાહેબે મંજૂર કરેલું છે. ગુજરાત અને કાકિયાવાડની ઘણી ખરી રફૂલો આજ પુસ્તક ધોરણ ૪ થામાં ચલાવે છે. ફક્ત એકજ નકલ મંગાવી પુસ્તકના ઉપયોગીપણાની ખાતરી કરવા દરેક રફૂલ-માસ્તરને ખાસ વિનંતિ કરવામાં આવે છે. કિંમત ૮—૬—૦

ગંગાશંકર મણિરાંકર કૃત શાળાપયોગી પુસ્તકો.

૧ જલ્દબ્યવસ્થા:—ટેકરટ તરીકે મંજૂર કન્યાશાળાનાં ઉપલાં પે રજો તથા પ્રિમેય ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ચલાવવાને અતિ ઉપયોગી કિ. ૦—૧૨—

૨ જાળસ્વભાવ:—લાઇબ્રેરી અને પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકો મા મંજૂર કિંમત ૦—૮—૦

૩ જમ્મગવાર્તા:—ઇનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કિ. ૦—૩—૦

૪ રુશિદ્ર વાર્તાવિનોદ:—ઇનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કિંમત ૦—૩—૦

૫ નવીન આરોગ્ય વિજ્ઞાન:—ગુજરાતી પો. ૪, ૫, ૬, ૭ તથા પર્નામુલક શાકનલ પરીક્ષાના ઠાસી ગુજ્ય તૈયાર કરેલું અતિ ઉપયોગી પુસ્તક કિંમત ૦—૪—૦

બુકસેલર ઠ. બેચર મેબલ, રાજકોટ, પુર

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૫૭ મું.

સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૧૮.

અંક ૬ મો.

મહાન યુરોપીય વિગ્રહનાં ચાર વર્ષ પૂરાં

તા ૪ થી ઓગસ્ટ મને ૧૯૧૮ ને રોજ આપણા સામ્રાજ્યને, ચાનના પ્રચ્છડ યુરોપીય વિગ્રહમાં ઊતર્યાને ચાર વર્ષ પૂરા થઈ પાંચમું વર્ષ થશે, તે નિમિત્તે તે દિવસે, તેમજ તેની આગળ પાછળના દિવસોએ આપણા સામ્રાજ્યમાં માય, ન્યાય અને ન્યાયતા માટે લગતા આપણા સામ્રાજ્યના તેમજ મિત્ર રાજ્યોના વીર ઐનિયતને અપૂર્વ ઉત્સાહ અને બળ ગાંધી, જેમ મને તેમ જોડેનો મત્યનો-ધમનો વિજય ક્રના સર્વનિયતા પરમ દૃષ્ટાન્તુ પરમેશ્વરી પ્રાર્થના સર્ગ ન્યણે કરવામાં આવી હતી. પ્રે ના દેનિગ ડાલેજના પણ તા ૫ થી ને મોમનારને ગેજ પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી તે પ્રાગે કોનેજના મિમિપલે ચાતુ વિગ્રહના કારણે, તેનું લયકર તરફ અને તેના અત્યાન મુદીમાં આવેના પન્થિસમ, એ બાબતો, નકશા સાથે કોવેજના રકાયરો અને પ્રેક્ટિસિંગ નૂલના વિદ્યાર્થીઓને લમાણથી રિવેચન કરી ગ્રામ કોલેજ રીને સમગ્રની હતી. ગ્રાર્નુ મૂળ દારણુ જર્મનીનો રાજ્યલોલ કે એ સમગ્રવતા તેમણે જણાવ્યું હતું કે દુનીઆમાં હમેશા સત્ય અને અસત્ય, ન્યાય અને અન્યાય, ન્યાયતા અને અન્યાયતાની લડાઈ ચાલ્યાજ કા છે, અને આ પણ તેવીજ લયકર લડાઈ છે જર્મનીનો ધરાદો નાનાં રાજ્ય રાજ્યોને ગળા જઈ, અને મોટા રાજ્યોને દરાવી અથવા દાખી રઈ યુરોપના મોટા ભાગ ઉપર અને એશિયા ખડના પશ્ચિમ ભાગ ઉપર સર્વોપરી મતા જમાનાનો હતો. કેટલાક કારણોને લીધે તેનું માનવું એમ હતું કે એટલિટન ગા ગ્રાર્મમાં તટસ્થ રહેશે અને તેથી તે પેતાની ધારણામાં જોકમ દારી જશે આપણા નામદા-રાહેનચાહે ઓસ્ટિઆ અને સર્વીઆ વચ્ચે મમા ધાન કે ના પ્રયત્ન કયો, પણ રાજ્યનોજી કેસરને તેમ થવા દેવું નહોતું, તેથી તે પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો તેની ત્યારે જર્મનીએ ફ્રાન્સ ઉપર હુમલો

કરવા બેલિંગઅમના તટસ્થ રાજ્યની સ્વતંત્રતા ઉપર તરૂપ મારી, ત્યારે -
યુરોપનાં રાજ્યોનું મમતોલપણું જળવવા તેમજ નાનાં સ્વતંત્ર રાજ્યોને
વહાર કરવા ખિંટનને લડાઈમાં ઊતરવાની જરૂર પડી; તા. ૪ થી ઑગસ્ટ
૧૯૧૪. ત્યારથી તે અંત્યાર મુઘીના લાંબા આર વર્ષના ગાળામાં આ વિગ્રહ-
નું લયકર સ્વરૂપ, વિધવિધ ફેરફારો અને જ્યાજ્યાની બદલાતી દિશાઓ
વચ્ચે અતિ લયકર અને પ્રચણ થતું જાય છે; અને આ રણયુદ્ધની પૂર્ણ-
હુતિનો સમય, કોઈ વખત દષ્ટિગોચર થતો, તો કોઈ વખત લુપ્ત થતો,
દૂર અને દૂર જતો જાય છે. છતાં આપણે તેમજ મિત્રરાજ્યો રાત્રા,
ન્યાય અને સ્વતંત્રતા ખાતર લડીએ છીએ તેથી સત્યનોજ-ધર્મનોજ અને
જય થશે એ તો નિર્વિવાદજ છે. આ જ ધર્મની જાવના-કર્તવ્યની જાવના,
સત્યના બેલી ધ્વિર ઉપર દદ શ્રદ્ધ સાથે જોડાઈ, આપણા તેમજ મિત્ર-
રાજ્યોના સૈનિકોમાં અપૂર્વ ઉત્સાહ તથા બળ અર્પે છે, અને તેથીજ આપણને
મપૂર્ણ વિજય મળશે.

બળવાન, પણ અધર્મી શત્રુ સામે લડવાને અર્ણ નિશ્ચયની જરૂર છે;
તેમાં મનની મોળાશ એ આપણનું કારણ છે. આનો જનવન્ત દષ્ટાન્ત
રૂઝિઆ છે, જર્મનીની વાલચોથી લક્ષ્યાઈ અને ફ્રાંસોમાં ફ્રાંસી તેના
અગ્રગણ્ય નેતાઓએ, દેશને, સ્વતંત્રતા અપાવવાના હ્રમમાં, અધર્મી શત્રુના
હાથ નીચે મૂક્યો. ઝારને પદઘટ કર્યો, સત્યપરિવર્તન થયું અને તેને
પરિણામે દિવસે દિવસે રૂઝિઆ જેવા બળવાન રાજ્યની પાંચમાલી થતી
જાય છે. અત્યારે તે એવી ઊંચલિચ સ્થિતિમાં આવી પડ્યું છે, અને તેમાં
એવા અતરવિગ્રહ ચાલે છે કે તેનો સંબંધમાં ખ્યાલ આપવો એ ધણુજ
મુશ્કેલ છે.

લડાઈમાંથી રૂઝિઆના નીકળી જવાથી મિત્રરાજ્યોને એક મોટી
ખોટ પડી ખરી; પરંતુ ધ્વિર જે'કરે છે તે મારાને માટેજ! જર્મનીને
આથી પગમા જોર આપ્યું અને ઈર્જાડને બૂજે મારવા, અમેરિકા જેવાં તટસ્થ
રાજ્યો તરફથી ઈર્જાડ જતી ખોરાકની ઝીંજો વગેરે લઈ જતી આગળોટાનો
સમયેરીનથી (પાણીની અંદર ચાલતી નૌકાઓથી) નાશ કરવાની મુશ્કેલીતિ
બહેર ફરી. પરિણામ એ આપ્યું કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ જર્મની સામે, મિત્ર-
રાજ્યોના પક્ષમાં ઊતર્યું, અને મિત્રરાજ્યોને હલકું સર પ્રકારે વધારે બળ
મળ્યું. પન્તુ અમેરિકા પુરતું લશ્કર તૈયાર કરી યુરોપના ગ્લુક્ષેત્રમાં મોકલે

ત્યાર પહેલાં પારિમમાં દીર્ઘય-ચર્ચ, અથવા રેન્ડર્સ બંરકરને બિટિશ લશ્કરથી
 છુંદું પાડી, ક્રાન્સનાં ઇંગ્લિશ એનલ ઉપરનાં કહે, યુલોન વગેરે ખંદેર
 લઈ, બિટિશ લશ્કરનો ક્રાન્સની ભૂમિ ઉપર નાંદા કરી, મિતરાળ્યોનો
 પરાજય કરી તેમને સુલેહ કરવાની ફરજ ખાડવાના વિચારથી ગયા માઁ
 મદીનામાં આરંભ કરી એક પછી એક એમ ત્રણ પ્રયણ દમલા
 મિતરાળ્યોનાં લશ્કર ઉપર જર્મનીએ કર્યા. મમય વિચારી મિતરાળ્યોએ
 ક્રાન્સની રણભૂમિ ઉપર ડાનાં સર્વ લશ્કર ઉપર ફ્રેચ સેનાધિપતિ ફોશ
 (Foch) ને એકદય સના આપી મહાસેનાધિપતિ બનાવ્યો. એની
 સુદ્ધતાથી અને બુદ્ધનીતિથી સુતુની ધારણા બર આપી નહિ. સતુના બીજા
 દમલાના પ્રયણ આઘાત, તુનાં બુદ્ધાં લશ્કરને વખત વિચારી પાછા હટાડી
 બહાદુરીથી ઝીલ્યા અને માનની છુતારી રાતી અટકાવી. અલખત
 સતુદળનો કેટલોક ભાગ પુરા સર્વ ગયો અને પ્રમાણમાં એમના સૈનિકોનો
 ઘેણોળ વધારે સંહાર થયો. આ અસામાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સથી અમેરિકન
 લશ્કર કપાટાખંધ આનતુ હતું અને તેનો જમાવ થતો હતો, તેને પરિણામે
 જગ્યા બુદ્ધાઈ માસના સતુએ જીતે, પહેલા બે દમલાથી પણ મદી જાય
 તેવો, દમલો કરી જમાવે કર્યો, તેમાં તેઓ કાળ્યા નહિ એટલુંજ નહિ,
 પરતુ આપણા સામા પસાર સામે તેઓને મહા ગલરાટમાં લશ્કરની ભારે
 ખુવારી સાથે પાછા દવાની ફરજ પડી. એમીઅન (Amiens),
 સોસોન (Soissons) ને રીન્ઝ (Reims) ને ક્રાન્સની રણ-
 ભૂમિ ઉપર સુખ્ય ગાંઠો છે તે જોડી સતુઓ પાછા હકયાળ જાય છે.
 વળી ઑસ્ટ્રિઆએ ૬૮થી ઉપર દમલો કર્યો હતો, તેમાં પણ ઑસ્ટ્રિ-
 આનો પરાજય થયો, એટલુંજ નહિ પણ ધટાલીઅનો મિત્ર રાજ્યોનાં
 લશ્કરની મદદથી તેમને પાછા નાંદવતા જાય છે. વળી ધટાલીઅનો આલ્પિનીઆ-
 માં આગળ વધે છે. પાન્સા રીના આરંભમાં આ પ્રમાણે મિતરાળ્યોને
 વિજય મળ્યો છે, તે ઉપરથી આશા રાખીએ છીએ કે સતુનો પરાજય
 અને આપણા વિજય નજીક છે. અને આપણે સર્વ એકઠા મળી મહા કૃપાળુ
 અલુને પ્રાર્થના કરીશું કે આ મદલ વિગ્રહમાંથી કુનીઆને પ્રદાનુક્ર કરે
 અને સત્ત્વનો જય કરે.

તમારુ.

ચાલુ વિગ્રહની સમાલોચના.

ગયા ઓગસ્ટ મહીનાની ૪ થી તારીખે ચાલુ યુરોપીય મહાન વિગ્રહને ચાર વર્ષ પૂરાં થયાં. તેથી પાછળ નજર નાખી આરભથી તે અત્યાર સુધીના મુખ્ય મુખ્ય બનાવોની સમાલોચના કરીશું, જેથી મિતરાજ્યોની અને શત્રુ રાજ્યોની હાલની સ્થિતિ અને તેમનું બળાબળ બગાવર સમજી શકાય. પાછળ દૃષ્ટિ નાખતા વિગ્રહના ચાર વર્ષ લગલગ બે મરખા ભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે —

(૧) આરભથી જુન ૧૯૧૬ સુધીનો કાળ —

આ કાળ, શત્રુની સામે બચાવ કરવામાં, તેમજ વખતોવખત લાગ આવ્યે તેના ઉપર આવાત કરવા નાની મોટી લડાઈઓ લડવામાં, પરંતુ મુખ્યત્વે કરીને મનુષ્યમળ અને શસ્ત્ર, અસ્ત્ર, વાહન વગેરે લડવા માટે જોઈતા જાતમાયની જમાવટ કરવામાં જાય છે તેમાં પહેલું વર્ષ ઘણી મુશ્કેલીમાં પસાર થાય છે, પરંતુ મનુષ્ય બળ અને લશ્કરી અસમર્થતા જમા થતાં ખીન નર્મની આખરે શત્રુ ઉપર ચારે બાજુથી દબાણ થાય છે.

(૨) જુલાઈ ૧૯૧૬ થી જુલાઈ ૧૯૧૮ સુધીનો કાળ —

આ કાળનો આરભ મિતરાજ્યોના વિજયથી થાય છે અને અત્યાર પછી મિતરાજ્યોના વિજયમાં થાય છે, પરંતુ વચ્ચેના કાળ નિરાશા, ચિંતા અને આત્મના બદલાતા રહેવા પસાર થાય છે. પહેલા બે વર્ષમાં જમા થયેલાં મનુષ્યમળ અને અસ્ત્રશસ્ત્રો બળને, કસોટીએ ચઢી હવે પછી શત્રુ ઉપર મેળવવાના વિજય માટે ગોઝાતા-પાયકાત મેળવવાનો આ કાળ દત્તો, એમ જણાય છે. નિર્મળ અને મોળા મનનાનો નાશ થાય છે, સખી અને દટ અસ્થવાળા કસાઈ લાયકાત મેળવે છે, અને ગયા જુલાઈ મહીનામાં પાછો શત્રુ ઉપર વિજયનો આરભ થયો છે, તેને પગકાપાએ પટોચાડી અને શત્રુ દળને વાદળની પેઠે વીખેરી નાખી, તેમનો મૂર્ખપણું પરાજય કરી આ કસાય ના અને બહુ નિશ્ચયવાળા માણસો ઉત્તરના દીર્ઘ મેળવવા લાગ્યાથી યોગ્ય એમ ચોક્કસ રીતે ખાતરી થાય છે. હવે આ પછે આખરથી આર્યોરસુધીના મુખ્ય બનાવોનું સિદ્ધાવલોકન કરીશું.

સને ૧૮૧૪ માં જર્મનીએ વિજય મેળવવા માટે પૂરું વેગમાં બેઠાં જ્યારે આ ચર્ચ પારિસ લઈ લેવા કાનૂન તરફ ધસાવે કર્યો. ફેસનું અને તેના પશ્ચીમી અધિકારીઓનું માનવું હતું કે રક્ત એક પળવારી આમાં પાશ્વિમાં

દાખલ થઈ સકરશે. બેલિંગ્ગમ ટકર લેવા સામે, યઈ, સત્યની ખાંતર
 આત્મભોગ આપશે અને સ્થિતન ન્યાય અને સ્વતંત્રતા જાળવવા બેલિંગ્ગમ-
 ની વહારે ચડશે અને ક્રાન્સની મદદે આવશે એ લોભાંધ દેસરના ખ્યાલમાં
 નહોતું. જર્મન લશ્કરે પૂર વેગમાં બેલિંગ્ગમમાં પ્રવેશ કર્યો; લીએજ અને
 નામુરનાં અજિત અને અભેદ કિલ્લાઓને ભેદી નાંખ્યા. અહીં જે વખત
 ગયો, તે અરસામાં ક્રાન્સ અને સ્થિટિશ લશ્કરે ક્રાન્સની મરદદ ઉપર અને
 તેટલી ત્વરાથી એકઠાં થયાં. બેલિંગ્ગમને ચાલી નાંખી વિજયના તોરમાં
 આગળ વધતા જર્મન લશ્કર (જેણે એક સૈફું થયાં દાર શું તે જાણ્યું
 નહોતું) સામે ટપી રહેવું તે કેન્સ લશ્કર અને નાનકડા સ્થિટિશ લશ્કર
 માટે અશક્ય હતું, તો તેના ઉપર જીન મેજવરી એ અમંભવિત વાત હતી.
 પરંતુ પારિસ પહોંચતા પહેલાં ફ્રાંસે (જે આયારે ક્રાન્સમાં લડતાં સરે
 મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કરોના સર્વોપરી સેનાધિપતિ છે અને જેને 'માર્શલ' ઈલાકાત
 ગણ્યો છે તેણે) પોતાના લશ્કરવડે સેન્ટ-ગોન્ડ આગળના ખાલી ભાગમાં
 યઈને જર્મન લશ્કર ઉપર ધસારો કરી તેમાં ભંગાણુ પાડ્યું અને તેમને
 આગળ વધતા અટકાવ્યા એટલુંજ નહિ, પણ 'માર્ન' નદીની ખીણમાં
 શત્રુનાં લશ્કરને હગ્રી ગલરાટમાં એઈન નદી ઉપર પાછા હટવાની ફરજ
 પાડી અને અમંભવિત જીત મિદ્દ કરી શત્રુનો વિજય માટેનો ધસારો
 અટકાવ્યો. ત્યાર પછી શત્રુએ ખાઈઓ ખોદી પડાવ નાંખ્યો. ત્યાર
 પછી લગભગ એક વર્ષ, અનેક મુશ્કેલીઓ વચ્ચે, આશા, નિરાશા અને
 ચિંતામાં પણ અપૂર્વ ઉત્સાહ અને ધૈર્ય રાખી લશ્કર અને મુદ્દતી સામગ્રી
 નો જમાવ કરવામાં વ્યતીત થયું.

પૂર્વના જીજ્ઞેત્રમાં જે કે રૂશિયાએ પૂર્વ પ્રશિયામાં ટેનેનબર્ગ આગળ
 કુમલાએ સખત દાર ખાધી, તોપણુ ગેલિશિયામાં અને દક્ષિણ પોલ-
 ન્ડમાં ઓઝિટ્ઝનોને સખત દાર ખવરાવી હતી. રૂશિયન લશ્કરે ગોડી
 મંખ્યામાં એકડું યઈ સક્યું હતું અને પશ્ચિમના રજીજેત્રમાં ખચાવ ઉપર
 રહી, આ તરફ આસ્ટ્રિયાની કુમકે આવતાં જર્મન લશ્કર સામે દક્ષિણ
 પોલેન્ડમાં અને વાર્સો ઉપરના શત્રુઓના અખજ ધસાગ સામે રૂશિયનો
 અપૂર્વ શૌર્યથી લડ્યા.

પશ્ચિમના રજીજેત્રમાં શત્રુના માગે ધમારણ થઈ જતાં અને નાની લડાઈ-
 ઓ લડતાં મિત્રરાજ્યોને સગળ્યું કે શત્રુની, ખાઈઓથી રક્ષણ થએલી
 લશ્કરની દારો તોડવા માટે ધલાજ વિશેષ મનુષ્યજાળ અને અગ્નિશસ્ત્રો

બળની જરૂર પડશે અને તેને તૈયાર કરી જમાવટ કરવા માટે ઓછામાં ઓછું એક વર્ષ જોઈશે.

પશ્ચિમના રક્ષક્ષેત્રમાં મિત્રરાજ્યોના ધસારાનો ભય નહોતો તેથી જર્મનીએ પોતાનું ધ્યાન, ઉપર કહી ગયા તેમ, રશિયા તરફ દોર્યું, ગેલિશિયામાં પાકું છત્તી લીધું અને આખું પોલેન્ડ સર કબ્જું; લિથુઆનિયામાં ઘણા અંદર દાખલ થયા અને પેટ્રોગ્રેડને ભયમાં લાવી મૂક્યું. વિદ્વાં અને ડિયનરેક આગળ બચાવ માટે રશિયન લશ્કર અપૂર્વ શૌર્યથી લડ્યું; પરંતુ પાછાં હઠતાં લશ્કરને અને સામાન્ય પ્રબળને તે અરસામાં જે દુઃખ અને સંકટ વેઠવાં પડ્યાં તેમાંજ ભવિષ્યના સમ્રાટો, નાલાયકોનાં અને મિત્રદોહનાં તેમજ દેશદોહનાં બીજા રાષ્ટ્રોમાં જેને પરિણામે સને ૧૯૧૭ માં રશિયાનાં રાજ્યક્રાંતિ થઈ.

રશિયામાં મળેલા આ વિજયના મદમાં જર્મન લશ્કરી અધિકારીમંડળે ફ્રાન્સમાં વિજય મેળવી વિગ્રહનો અંત આણુવા વિચાર કર્યો. તેઓએ ફ્રાન્સમાં આગળ વધી ફ્રેન્ચ લશ્કરને છિન્નભિન્ન કરી નાખવાનાં ઇરાદાથી વર્કુન તરફ ધસારો કર્યો. વર્કુનનો દિલ્લો, એકડો વર્ષથી ફ્રાન્સનું રક્ષણ કરતી મ્યુઝ નદી ઉપરની ડુંગરોની હારમાંના એક ડુંગર ઉપર હતો. આ હક્ક સામે કરેલા વર્કુનના બચાવ માટે ફ્રેન્ચોનું નામ ઇતિહાસમાં દેશભક્ત તરીકે ઝળકી રહેશે. જર્મનીએ એક પછી એક, એક એકથી ચઢીઆતા અનેક પ્રયત્ન હક્ક કર્યા. સને ૧૯૧૬ ના માર્ચથી જુન આખર સુધી ત્યાં ઘણું યુદ્ધ ચાલ્યું. ફ્રેન્ચ લશ્કરના સ્વદેશપ્રેમજન્ય અલોકિક બળ સામે જર્મનોના સારીરિક બળનું કંઈ ચાલ્યું નહિ. ૪૦૦૦૦૦ માણસોના ભોગ આપી આખરે ન ચાલતાં શત્રુને વર્કુન કિલ્લો ચાકી છોડી દેવો પડ્યો. આ અરસામાંજ ઓસ્ટ્રિયાનો ઇટાલીઓનો ઉપર વિજય મેળવી, અને તેમને પાછા હઠાવતા- ઇટાલીના ઉપલા ભાગમાંથી નીચે ધસતા હતા. પરંતુ પૂર્વના રક્ષક્ષેત્રમાં સેના-ધિપતિ બુર્સીલોફની આગેવાની નીચે રશિયન લશ્કર, વોલહિનિયામાં થઈ, ઓસ્ટ્રિયાન લશ્કરને હરાવતું પર બેગમાં આગળ ધસતું હતું, તેથી ઓસ્ટ્રિયા ગલરાટમાં પડ્યું, અને ઇટલી ઉપરનો ધસારો છોડી તે તરફ લશ્કર મોકલતું પડ્યું. વળી રુમાનિયા પણ મિત્રરાજ્યોની તરફેણમાં જર્મની અને ઓસ્ટ્રિયા વિરુદ્ધ જાતરવાની તૈયારીમાં હતું, તેથી જર્મનીને પણ હવે આ તરફ લક્ષ દોરવું પડ્યું.

વર્કુન ઉપરના જર્મન ધસારાનું બળ. તોડવા માટે મિત્રરાજ્યોએ

ફ્રાન્સમાં સોમના પ્રદેશમાં ૧૯૧૬ ના જુલાઈમાં શત્રુની સામે સખત ધસાગે શરૂ કર્યો હતો અને શત્રુને પાછા હટાવતા હતા. ફ્રેન્ચ અને બ્રિટિશ મૈત્રીએ મોટી મોટી જીતો મેળવવા માંડી. પૂર્વમાં રુમાનિયા મિત્રપક્ષમાં જોતર્યું હતું, પણ તેણે લડવામાં કેટલીક ગંભીર ભૂલો કરી, તેથી જર્મન, ઓસ્ટ્રિયન, બલ્ગેરીયન અને તુર્ક લશ્કરના સામંતો દુમલા સામે તેનાથી ટકાઈું નહિ. રુમાનિયાની રાજધાની અને તેનો મોટો ભાગ સને ૧૯૧૬ ની આખર સુધીમાં શત્રુના હાથમાં ગયો. રુમાનિયાને મદદ કરવા જતાં રશિયનોને, ઓસ્ટ્રિયા ઉપરના વિજયનું ફળ હાથમાં આવવાની તૈયારીમાં હતું, તે છોડી દેવું પડ્યું. આગ છતાં, પણ સને ૧૯૧૭ ના આરંભમાં મિત્રરાજ્યોની સ્થિતિ શત્રુરાજ્યોની સ્થિતિ સાથે સરખાવતાં સારી હતી. શત્રુના મનમાં હાર પામવાનો ભય વિશેષ હતો. ખાઈઓથી સુરક્ષિત બ્રિટિશ અને ફ્રેન્ચ લશ્કર સામે સોમના પ્રદેશમાં ધસાગે કરવામાં પણ જય થયો તેમ જર્મનીને લાગતું હતું. આ કારણથી નૌકા અધિકારી મંડળની સલાહથી કૈસરે સખમેરીનો (પાણીની અંદર ચાલતી નૌકાઓ) વડે મિત્ર રાજ્યોનાં તેમજ તટસ્થ રાજ્યોનાં વડાણ નાશ કરવાની સલાહી, નિર્દય મુહનીતિ જાહેર કરી અને સને ૧૯૧૭ના ફેબ્રુઆરીથી તે અમલમાં મૂકી. આમ કરી બ્રિટનને બૂખે મારી સલાહ કરવાની ફરજ પાડવાનો જર્મનીનો ઇરાદો હતો, પણ માણસ ધારે છે કંઈ અને ઈશ્વર કરે છે કંઈ. ઉલટું આ મુહનીતિને લીધેજ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે જર્મની વિરુદ્ધ લડાઈ જાહેર કરી, એપ્રિલ ૧૯૧૭. આમ છતાં પણ કૈસર અને તેના નૌકાઅધિકારી મંડળનું તેમજ લશ્કરી અધિકારીમંડળનું માનવું હતું કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તૈયાર થઈ મદદે આવશે તે પહેલાં તો, એટલે મોઝામાં મોડો ૧૯૧૮ ના એપ્રિલ પહેલાં લડાઈનો અંત આણી રાખીયું સને ૧૯૧૮ના એપ્રિલ મુખીમાં લડાઈનો અંત વખતે નહિ આવે, તોપણ અનેક આગબોટોનો નાશ કરેલો હોવાથી અને સખમેરીનોના સતત લયથી અમેરિકા પુરતું લશ્કર તથા લશ્કર માટે બેઈ તો અસંખ્યાપ્ત ફ્રાન્સમાં ઉતારી શકશે નહિ.

સખમેરીનનો લય-તે નવો અને અપૂર્વ હતો. અત્યાર સુધી બ્રિટિશ નૌકાબળે મિત્રરાજ્યોની અને દુનીયાની અપૂર્વ સેવા બજાવી હતી. જુદા જુદા દેશની આગબોટો અને વડાણો મહાસાગરોમાં નિર્ભયરીતે ફરતા હતાં. જટલેન્ગની ઉત્તર સમુદ્રની છેલ્લી મોટી દરિયાઈ લડાઈમાં જર્મન મુખ્ય નૌકા શકવાને સખત ફટકો લાગ્યો હતો. (તેણે ચાર પછી ફરીથી બહાર નીકળવા પ્રયત્ન કર્યો નથી) જે હિમતથી અને બહાદુરીથી બ્રિટિશ નાવિકાએ

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની, મિત્રરાજ્યોની અને તટસ્થ દેશોની મેવા કરી હતી, તેજ દિગ્વિજય અને બહાદુરી, તેમણે સમ્રાટરીનોના લય સામે થવા બતાવી. શત્રુની સમ્રાટરીનોના નાશ કરવા શિકારી બારુસો આટલાંટિક મહાસાગરમાં અને બૃમ્બ સમુદ્રમાં કરવા માંડ્યાં. સમ્રાટરીનો ઉત્તર સમુદ્રમાંથી બહાર ન નીકળી શકે તેને માટે રોકેટ્સ તરફના ઉત્તરના ભાગમાં બહોળા પ્રદેશમાં અંગ્રેજોએ મુરગો નાંખી અને પાછળથી ઝીલ્ડર જે ખંદર શત્રુની સમ્રાટરીનું મથક હતું તેનું આદેશ બંધ કર્યું. અમેરિકાએ પોતાનું બધું લગાઈ માટેનું નૌકાબળ આટલાંટિક મહાસાગરનું સમ્રાટરીનોથી અક્ષણ કરવા મોકલ્યું. જર્મનો આગબોટો કુખાડના હતા તેના કરતાં વધારે નવી આગબોટો ઈંગ્લાંડ અને અમેરિકામાં બન્યા જતી હતી. આ પ્રમાણે સમ્રાટરીનના લયને તો પહોંચી વળાય તેમ હતું. પરંતુ મિત્રરાજ્યોને ધક્કો એવિતો નવીજ દિશામાંથી લાગ્યો. રશિયામાં જર્મન દાવતરોથી ક્રૂરતા બોલ્શેવિકોએ રાજ્યક્રાન્તિ કરવાના વિચારો લોકોમાં પ્રચલ્યા. ઝારને પદઅટ કરી કેદ કર્યા. રશિયામાં રાજ્યપરિવર્તન થયું, માર્ચ ૧૯૧૭. માર્ચ રશિયાન લશ્કરમાં બેદિલી કેસાર્. લશ્કરમાં અને દેશમાં અધાધુધી વધતી ગઈ, જેને પરિણામે રશિયાને જર્મની સાથે શરમાવે તેવી સલાહ કરવી પડી.

રશિયા મિત્રરાજ્યોમાંથી તૂટ્યું તેની અસર પશ્ચિમની રણભૂમિ ઉપર થઈ. જર્મનીના હાથ મોકળા થયા. પૂર્વ તરફથી હુરેહું લશ્કર ક્રાન્સની રણભૂમિ ઉપર ઊતરવા માંડ્યું; અને તેથી મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કર આગળ વધતાં અટક્યા. અક્ષયત તુરતજ ૧૯૧૭ ના એપ્રિલમાં યુનાઇટેડ રોયલ્સ મિત્રરાજ્યોની તરફેણમાં ઉપર જણાવી ગયા છીએ તેમ ઊતર્યું, તેથી પીડાળળ અને ખાસ કરીને દ્રવ્યબળ મળ્યું; પણ તેથી ક્રાન્સમાં એકલા થતા શત્રુઓ તરફનો લય ઓછો થયો નહિ.

ચળી ૧૯૧૭ ની શરદાઋતુમાં આસ્ટ્રિયા અને જર્મનીનાં મેયુક્ત લશ્કરે ઈટલીને એવી મખત હાર અવરવી પાછું હોડાયું કે શત્રુઓ ઈટલીનો અર્ધતોનો પ્રદેશ એાળંગી નીચેનાં મેદાનોમાં હાથલ થઈ ઈટલીની પાયમાલી કરવાની તૈયારીમાં હતા. પણ ફ્રેન્ચ અને બ્રિટિશ લશ્કર ત્યાં જઈ પહોંચ્યાં અને ઈટાલીયનોએ અપૂર્વ ઉત્સાહથી 'શત્રુઓને આગળ વધતા અટકાવ્યા. અહીં પણ શત્રુઓનો વિજય મેળવવાનો પ્રયત્ન ફળીયૂત થયો નહિ, ચળી ઉપર જણાવી ગયા છીએ તેવા ઉપાયો ધીમે ધીમે લેવાથી 'સમ્રાટરીન'નું

સર્વે બુદ્ધિ યર્ધિગયું. બ્રિટિશ નૌકાકાફલાફી રક્ષણ કરતી હાલ પાછળ અમેરિકનો કપાટાબંધ હથિયાર લઈ સત્તજ થયા. વળી લડાઈનાં બીજાં રણ-ક્ષેત્રોમાં મિત્રરાજ્યોએ વિજય મેળવ્યા. જનરલ મોડે તિમિસનો પ્રદેશ અને બ્રગ્ગદાદ હતી લઈ મેસોપોટેમીઆમાં બસળર બ્રિટિશ સત્તા જમાવી. મેનાધિ-પતિ એલનબીએ ગાઝા આગળના તુર્કોના લશ્કરને હરાવી જેરૂસેલમ લીધું. ઈટાલીઓએ પિએવે (Piave) ઉપર પોતાનાં લશ્કર પાછાં સુવ્ય-વસ્થિત કર્યો અને સને ૧૮૧૮ માં સામે ધસારો કરવા તૈયારી કરવા માંડી, સને ૧૮૧૮ માં સ્થિતિ.

રશિયા તૂટી ગયું હતું અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ હતી તૈયાર થતું હતું. પણ મિત્રરાજ્યોનું માનવું હતું કે અમેરિકાથી પુરતી મદદ આવી પહોંચશે ત્યાં સુધી શત્રુ મામા ટકી શકાશે. મેનિટોનો ઉત્સાહ લગાવે મંદ પડ્યો નહોતો, અને સૈનિકોનું નીતિબળ ઘણું માટે હતું. લડવા માટે દારૂગોળો, સસ્ત્રાસ્ત્ર વાદનાદિ સામગ્રી પુરતા જથ્થામાં હતી. કટ્ટાએકજ ગને ખામી હતી. ક્રોન્સની રજુમ્મિનાં મિત્રરાજ્યોના લશ્કર એન્હથુ મત્તા નીચે નહોતાં. આને કીધે કેટલેક અંગે કેટલીક લાગે ખામી પડી હતી. પણ ખરે-ખરે ભય આવ્યો અને બગજન કોહર વાગી ત્યારે સમજાયુ આવી. જર્મનોએ બ્રિટિશ અને ફ્રેન્ચ લશ્કરો જુદાં પાડવા અમખ્ય લશ્કર વડે બ્રિટિશ પાંચમા લશ્કર ઉપર સેન્ટકવેન્ટિન આગળ હરો શરૂ કર્યો. શત્રુના ઇમલાનો ધક્કો ન ઝિલાવાથી અને સામાન્ય અનામન લશ્કરને અલાવે પાછા હવી, વૂટેકા લશ્કરની હારે એકંદી કરી સુવ્યવસ્થિત કરતા પહેલાં તો મોન્ટિડીર સુધી પાછા હડતું પડ્યું. વળી ગીવેન્ડીના પ્રદેશમાં પોર્ટુગીઝ લશ્કરના મોટા ભાગનો નાશ કરી જર્મનો મરવિલ પડેલા. હવે ઈંગ્લિશ ચેનલ ઉપરનાં બંદરો અને પારિસ જગ્યાથી શક્ય કે કેમ તેનો ભય ઉત્પન્ન થયો. ભયને લીધેજ ઉપાય મૂક્યો. તરતજ આ યુગના મીઠી શ્રેષ્ઠ મુબત મેનાવિપતિ ફોશને જ્યાં લશ્કરનો સર્વોપરી-મદા સેનાધિપતિ નીમ્યો. પ્રેસિડેન્ટ વિલ્સને પણ ઉદાર વૃત્તિથી અમેરિકન લશ્કરને તેના હાથ નીચે મૂક્યું. તેવું સાદું પરિણામ જર્મનોના બીજા દગલા વખતે તરતજ જણાયું. જર્મનો તે ઇમલામાં વધારેમાં વધારે પાંતીસ માર્દિજ આગળ વધી શક્યા. અને માત્ર નદીની બીજીને પ્રદેશ હાથ કરવા માટેના ગયા જુલાર્ધ માગના ત્રીજા ધસારામાં તો શત્રુએ વધારેમાં વધારે પાંચ માર્દિજ આગળ વધ્યા કે તરતજ તેમને અટકાવ્યા. પછી તરતજ જે સામે ધસારો કર્યો તેમાં

મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કરે શત્રુનાં ધ્વંસકાર્યો. તેમાં ધામણ કરેલાં અને પકડેલાં ને હણાયેલાં શત્રુનાં માણસોની મંખ્યા ૨૫૦૦૦૦ ગણાય છે. આલુ અહમાં જર્મનોએ બીજી વાર મોર્નેની લડાઈમાં હાર ખાધી. વળી મિત્ર રાજ્યોનો ધ્વંસારો આલુજ છે. શત્રુઓ અતિશય ગભરાટમાં પાછા હઠતાજ ન્હાય છે અને, ગયા ઓગસ્ટ માસની ૧૫ મી તારીખ સુધીમાં મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કર આગળ વધી એમીઅન, રવાસા અને મીમ્ઝ વચ્ચે સીધી લીટીમાં આવી ગોઠવાયાં છે. અને કેટલેક સ્થળે આગળ વધી ઉપયોગી મર્યાદા પાખાં થાય કયાં છે. ઉપર વર્ણવેલા ચાર વર્ષના બનાવોની સમાલોચના કરતાં હવે આશા રહે છે કે મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કરો શત્રુને હઠાવ્યાજ નરો, અને છેવટે તેનો અંતર્યુ પરાજય કરી લડાઈનો અંત જેમ બને તેમ વહેલો આણશે.

હવે આપણે છતીશુંજ; કાન્થકે આધુનિક વિમ્લમાં જીતવાનાં ચાર યોધન આપણી પામે છે:—

(૧) સૈન્યબળ (૨) અસ્ત્રસરદાદિબળ (૩) દ્રવ્યબળ (૪) નૈતિકબળ.

વળી આધુનિક લડાઈમાં વિમાનો જે સૈન્યની આંખો ગણાય છે, તે વિમાનોના બળમાં પણ મિત્રરાજ્યો જર્મનીથી ચડી ગયાં છે. દર મહીને, દર અઠવાડીએ વધતા પ્રમાણમાં શત્રુનાં વિમાનોનો નાશ થાય છે; અને, આપણે તથુ પ્રમાણમાં નવાં વિમાનો તૈયાર કરીએ છીએ.

બીજી હિંદી વૅર લોન.

આ બીજી હિંદી વૅર લોન માટે નામદાર હિંદી સરકારે ૩, ૫, ૭ અને ૧૦ વર્ષની મુદતનાં ચાર પ્રકારનાં પડૂં ટકાનાં વૅર બોન્ડ કાઢ્યાં છે. દરેક વૅરબોન્ડના વ્યાજ ઉપર ઉપજવેરો માફ છે.

આત વર્ષની મુદતનાં વૅરબોન્ડમાં દર રૂ. ૧૦૦ ના બોન્ડ માટે રોકડા ૩ ૧૦૦) ને બદલે મુદત પૂરી થયે રૂ. ૧૦૩ અને દસ વર્ષની મુદતનાં વૅરબોન્ડમાં મુદત પૂરી થયે રૂ. ૧૦૦) ના બોન્ડના રૂપીઆ ૧૦૫ મળશે.

પોસ્ટ ઓફિસમાં પાંચ વર્ષની મુદતનાં કેસ સર્ટિફિકેટ પ્રથમના જેવાંજ છે; ફક્ત ૫૦૦) રૂપીઆનાં સર્ટિફિકેટ નવાં કાઢવામાં આવ્યાં છે વૅરબોન્ડ સંબંધી અને પોસ્ટનાં કેસ સર્ટિફિકેટ સંબંધી બાકીના નિયમે ગરેબી હિંદી વૅરલોનના જેવા છે.

સને ૧૯૧૭નો મે મહીનાનો યાજ્ઞાચરનો અંક ખાસ વૉર લોન-
નોલ છે. તે વાંચવાથી માલમ પડશે કે વૉર લોન ખરીદવાથી આપણે
બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને, આપણા દેશને અને આપણી જાતને કેટલી મદદ કરીએ
છીએ. લડાઈને લીધે સર્વત્ર કર્તી ભયંકર સ્થિતિ હતી તથા મર્ધ છે, અને
વિશેષે કરીને આપણા હિંદુસ્તાનમાં કેટલી મોંઘવારી છે તે આપણે જાણીએ
છીએ. લડાઈ ક્યારે અંધ મગે એ વાગવાર પૂછવા કરતાં વૉર-લોન ખરી-
દવાથી કે કેશસર્ટિફિકેટ લેવાથી લડાઈનો અંત જલ્દી આવશે એમ નક્કી
સમજવું. માટે વૉરલોન ખરીદી 'ટી'પે 'ટી'પે મરોવર ભરાય' એ ન્યાયે
યથાશક્તિ સામ્રાજ્યને મદદ આપવી. અને તેમ કરવું તે આપણું કર્તવ્ય
છે એમ સમજી દરેકે દરેક જણે આ બીજી વૉર લોન ખરીદવી જોઈએ.

અમો આશા રાખીએ છીએ કે અમારા વાચકો-જનો મોટા ભાગ
શિક્ષક છે તે તથા અન્ય વાચકો-આ બીજી વૉર લોનને લોકોમાં અને
તેટલી લોકપ્રિય કરવા પ્રયત્ન કરશે.

હિંદી વૉર લોનમાં નાણાં ભરવાનાં કારણો.

૧. લોનમાં રોકાણ નાણાં મંપૂર્ણ રીતે સહીસલામત છે, અને તેનો
આવનો દર પણ ઘણે સારો છે.

૨. લડાઈમાં વિવિધ મેળવના માટે તમે સામ્રાજ્યને મદદ કરો છો.
જેટલા રૂપીયાની લોન તમે ખરીદો છો, તેટલી અંદકની જોખાઓ જમીનો
તરફ નમે છોડાઓ.

૩. તમે હિંદુસ્તાનના દિનમાં વધારો કરો છો.

૪. વ્યવહાર રીતે રસદેશક્ષિત બતાવવાનો આ માર્ગ છે.

૫. આપણા સહનિવાસી સામાન્ય ઉપર આવી પડેલા મંદતને મમમે
મદદ કરવી એ આપણો ધર્મજ છે.

૬. આપણે પણ સામાન્યનું એક મળળ અંગ છીએ એમ આથી
મિત્ર થશે.

બીજી વૉર લોનમાં

તા. ૧૫ મી ઑગસ્ટ સુધીમાં ભગએલી રકમ. (ગોરટઓફિસ સિવાયની)

કુલ ભરાએલી રકમ. ૨૭,૭૦,૭૩,૨૦૦.

અંબઈ ઇલાકાની. ૮,૦૮,૧૬,૨૦૦.

પ્રાસંગિક તોષ.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનું યુદ્ધખળ.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના ઈન્ડિયન નવ સભાસદો, જે ઈંગ્લેન્ડમાં આવ્યા છે, તેમણે પોતાના દેશના યુદ્ધખળ વિશે નીચેની હકીકત બહાર પાડી છે, તે ઉપરાંત અમેરિકાના લડાઈમાં જીતવાથી મિત્રરાજ્યોને કેટલું વિશેષ ખળ મળ્યું છે તેનો ખ્યાલ આપશે.

મંપૂર્ણ વિજય મેળવી ચાલુ વિગ્રહનો અંત લાવ્યા સિવાય યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ પોતાનો લડવા માટેનો પ્રયત્ન બંધ નહિ કરે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં હથિયાર લઈ લડાઈમાં જિતે તેવા ૨ કરોડ પુરષો છે, અને દરેકે ૧૦ લાખ કરતા વધારે યુધ્ધ ૨૧ વર્ષની ઉંમરના યૌવ લડવાને યોગ્ય થાય છે.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં જેતીનો પાક એટલો બધો થાય છે કે જરૂર પડે તો તે ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ અને ઈટલીને ખોરાક પૂરો પાડી, શેકે અને સાથે સાથે પોતાના લશ્કરને દરરોજ પુરતી ખોરાકી ઉપર રાખી શકે.

ઑક્ટોબર આખર પહેલાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ યુરોપનાં રજીસ્ટ્રમાં ૨૦ લાખ સૈનિકો ઉતારી શકશે અને બીજા ૨૧ થી ૩૦ વર્ષની ઉંમરના ૧૫ લાખ સૈનિકો ત્યાર પછીથી યુરોપ જવા માટે તાલીમ લઈ તૈયાર થઈ જશે. દર રોજ દસ હજાર સૈનિકો યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ છોડી લડવા માટે યુરોપમાં આવે છે.

અમેરિકા દર અઠવાડીએ ૫૫૦૦૦ ગઈદિલ-ખંડુકો અને ૫૦૦૦ યાંત્રિક ખંડુકો બનાવે છે. કારખાનામાં દરરોજ ૭૬૦,૦૦૦ ગોળાઓ બનાવી શકાય તેવી ગોઠવણ છે. આ ઉપરાંત અગ્નિ વસ્ત્રાવનાર તેમજ ઝેરી ગેસ ફેંકનાર યંત્રો વગેરે નવાં અભ્યુદયો પણ પુરતા જથ્થામાં ત્યાં દરરોજ બનાવવામાં આવે છે.

હવાઈ વિમાન અગ્રાવનાર ૧૦૦,૦૦૦ વિમાનીઓ ત્યાં તૈયાર છે. લાગ ૨૫૦૦૦ એરોપ્લેન (હવાઈ વિમાન) તૈયાર થાય છે. દુનીયામાં વજનના પ્રમાણમાં સૌથી વધારે શક્તિવાળાં, વિમાન અગ્રાવવા માટે નવાં મોટર (મોટર આપનાર યંત્ર) યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં બને છે અને તે વડે મોટાં બોમ્બ ફેંકનારાં વિમાનો ૨૪ કલાકમાં આઠલાંટિક મહાસાગર ઓળંગી યુરોપની ભૂમિ ઉપર જઈ શકે તેમ છે. યુરોપના રજીસ્ટ્રમાં યુદ્ધ માટેનાં ૫૦૦ વિમાનો ઉતાર્યા છે, વળી દર અઠવાડીએ ૮૦ યુદ્ધવિમાન યુરોપમાં જિતે છે.

રૂશિયાના પદબ્રજ કરેલા આરને ગોળીબારથી હાર ક્યો.

શુરભની—પ્રતિક સલામ દરાવથી આર નિકોલસ બીજને તા. ૧૬ મી જુલાઈને રાજ ગોળીબારથી મારી નાંખવામાં આવ્યા છે. આરનું ખૂન એ મત્તપરિવર્તનની અંધાધુધીમાં બનેલો એક અતિશય ત્રાસદાયક બનાવ છે. રૂશિયાની સ્થિતિ દિવસે દિવસે વધારેને વધારે ધુરી થતી જાય છે. હજુ તે અધોગતિ અને પાપમાર્ગની પરાક્રષ્ટાએ પહોંચું નથી. આ જર્મનીની અધર્મી રાજનીતિ અને પુદ્ગલીતનું પરિણામ છે.

આર્ફિન્જલ અને વ્લાડિવોસ્ટોક આ બે રૂશિયાનાં મંદિરે આગળ મિત્રરાજ્યોએ પોતાનાં લશ્કર ઉતાર્યાં છે. પરંતુ બંદર ધુરોપી રૂશિયાની ઉત્તરે ધોળા સમુદ્રનું મંદર છે અને બીજું સૈમિરિયાની પૂર્વે જાંપાની સમુદ્ર ઉપર બંદર છે. આ સૈન્યો ઉતારવાનું કારણ એ છે કે રૂશિયામાં મર્ચન્ટ અંધાધુધી અને આંતરિશ્વર આલે છે. રાજ્યકાન્તિ કરનાર બોલ્શેવિક્કે પ્રમાણમાં ઓછા છે અને ઓછા થતા જાય છે. છતાં જર્મનીના થોડા કેળવાએલા લશ્કરની મદદથી તેઓ પ્રજાના મોટા ભાગ ઉપર ત્રાસ વર્તાવી શકે તેમ છે. પ્રજાના આ મોટા ભાગને, દેશમાં શાંતિ ફલાવવા માટે, કેળવાએલા લશ્કરની મદદની જરૂર છે. અને તે મદદ આપવા મિત્રરાજ્યોએ ત્યાં લશ્કર ઉતાર્યાં છે. આમ ન કરનારાં આવે તો બોલ્શેવિક્કેને મદદ આપી જર્મની આખા રૂશિયા ઉપર પોતાની મત્તા જમાવે. રૂશિયાનોએ વ્લાડિવોસ્ટોક અને આર્ફિન્જલ બનેલ્યો મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કરને સ્વાગત આપ્યું છે. તા. ૪ થી એગરે આર્ફિન્જલ બિતરેલા મિત્રરાજ્યોના લશ્કરે બોલ્શેવિક્કા ઉપર તોપોનો મારો ચલાવી તેમને નગ્નાલા દતા. મિત્રરાજ્યોનું લશ્કર આર્ફિન્જલથી રેલવેને રસ્તે જાપાનખે પાલોડા તરફ ધસતું જાય છે.

વ્લાડિવોસ્ટોક બિતરેલા લશ્કરના જાપાની લશ્કરે પણ છે.

ઇંગ્લેન્ડથી ઇજિપ્ત આફ્રિકા માર્ગે, ઇંગ્લેન્ડના વિમાનો લશ્કરના બે અધિકારીઓ બે કામ કરનાર માણસો સાથે થોડા દિવસ ઉપર એક સાધારણ વિમાનમાં બેમી ઇંગ્લેન્ડથી ઇજિપ્ત ગયા હતા. આ મુસાફરી ૨૦૦૦ કરતાં વધારે માઈલની હતી. વિમાનની ગતિ પણ આખી મુસાફરીમાં મારી હતી. ફક્ત એક કે બે વખત પેટ્રોલ લેવા માટે અટકવું પડ્યું હતું. આ જનાવ ઉપરથી આશ્ચર્ય છે કે લગભગ પૂરી થયા પછી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં આકાશપાન મારી ગીત ખીલવી સપ્રતે.

કથિત પાઠની ટીકા.

(લેખક રા. રા. મુળજીભાઈ દીસલાલ ચૌકસી, એમ. એ.)

ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સર્વ વિષય કરતાં કથિત પાઠનો વિષય ખૂબી અગત્યનો છે, કારણકે શિક્ષકને ડેખવણી આપવાનું વહેવાર કામ કરવાનું છે. બીજા બધા વિષય તો શિક્ષણના વિષયની દ્રષ્ટીએ પૂરી પાડવાના ઉદ્દેશથી શિખવવામાં આવે છે. કાર્ધ પણ પાઠમાં મુખ્ય બે બાબતની જરૂર પડે છે: એકતો પાઠની દ્રષ્ટીએ, અને બીજી બાબત શિક્ષણપદ્ધતિ છે, જેમ દ્રષ્ટીએ વિનાની પદ્ધતિ ખાલી આકાશમાં ઊડવારૂ છે, તેમ પદ્ધતિ વિનાની દ્રષ્ટીએ ક્વાયત વગરના જનસમૂહ જેવી છે, કારણકે પદ્ધતિથી જ્ઞાન વ્યવસ્થિત થાય છે અને બુદ્ધિનો વિકાસ થાય છે. જે શિક્ષક દ્વારા પદ્ધતિ ઉપર વિશ્વાસ રાખી વિષયના જ્ઞાનની અવગણના કરે છે તેમનું આ માનવું જૂલબરેહું છે. શિક્ષણમાં જે બે તત્વ સમાવર્તી છે તે શક્તિની ડેખવણી અને વિષયનું જ્ઞાન છે. કાર્ધપણ બાબત વિષે તર્ક કરવાને માટે તેની કેટલીક સામગ્રીની જરૂર હોય છે. દ્રષ્ટીએ સિવાય વિચારશક્તિ કેવળ ખ્યાલ કરી શકે છે; પણ જે અનુભવ મિદ્ધ નિયમે તારવવામાં આવે છે, તે તો શિક્ષકની મદદથી થાય છે. દા. ઇતિહાસ, વિદ્યા કે પદાર્થપાઠ જેવા વિષયમાં શિક્ષકનું પદ્ધતિનું ગમે તેવું સાદું જ્ઞાન હોય, પણ તે વિષયના જ્ઞાનની ખામી હોય તો, તેનું શિક્ષણ રસિક થશે નહિ. એટલુંજ નહિ, પણ તેમાંથી વિદ્યાર્થીને નવું શીખવાનું કંઈ મળશે નહિ. આવી રીતે વિષયના જ્ઞાનની જરૂર હોવાથી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ડેખવણી ઉપરાંત બીજા વિષયો શિખવવામાં આવે છે; પણ તેનો મુખ્ય હેતુ શિક્ષકની બુદ્ધિશક્તિ મજબુત કરવાનો છે. વળી શિક્ષકને હમેશાં શિખવવાનું કામ કરવાનું છે, તેથી સાચો પાઠ કેવી રીતે આપી શકાય તે વિષે ઘણો વિચાર કરવો જોઈએ. વિષયનું જ્ઞાન જોડે જરૂરનું છે, તોપણ ખરી રીતે જોઈએ તો તે શિક્ષણપદ્ધતિમાં સાધન રૂપ છે. આ કારણને લીધે કથિત પાઠનો વિષય શિક્ષકને ઘણો ઉપયોગી છે.

કથિતપાઠનો લાભ બે રીતે કંઈ શકાય છે. એક તો તેવો પાઠ આપવાથી જે સારી ટેવ પડે છે તે છે. બીજો લાભ અન્ય શિક્ષકનો પાઠ જોવાથી તેના ગુણ હોય સમજવાની જે તક મળે છે તે છે. સામા માણસના ગુણ હોય જાણવાથી આપણને તે ગુણ ઋહણ કરવાનું મન થાય છે, અને હોય ત્યાં કરવાની ઇચ્છા થાય છે. આવા હેતુથી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં

વારાહરતી, દરેક વિદ્યાર્થીને કથિત પાઠ આપવો પડે છે અને તે મંબંધીની ટીકા બીજા વિદ્યાર્થીઓ કરે છે. પણ તે ટીકા કયા મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખીને કરવી જોઈએ તેની જોઈતી માહિતી હોતી નથી, તેમજ ટીકા કરવાનો શો ઉદ્દેશ છે તે પણ બરાબર રીતે વિદ્યાર્થીઓ સમજતો હોય એમ જણાતું નથી. નવીન તેમજ બીજા વિદ્યાર્થીઓને કઈક મદદ મળે એવા હેતુથી આ વિષયનું વિવેચન કરવાનું ધાર્યું છે.

દ્રોષપણ બાળતની ટીકા જે જાતની માલમ પડે છે. એક જાતની ટીકામાં સામા માણસના દોષ શોધવાનીજ વૃત્તિ જોવામાં આવે છે. જેને આપણે નિંદા કહીએ છીએ, તેનું બીજું સ્વરૂપ આવી ટીકા છે. નાની અથવા મોટી ભૂલો તરફ ધ્યાન રાખવાથી ધીમે ધીમે મનની વૃત્તિ હલકી થતી જાય છે. દરેક બાળકમાં હમેશાં ગંધા દોષો હોતા નથી, પણ તેમાં ગુણ દોષ બંને જોવામાં આવે છે. સારા તત્વો ઘડણુ કરી દોષ 'મુક્ત' બાળકો મૂકી દેવી એ ટીકાનો હેતુ હોવાથી, વિદ્યાર્થીએ આવી ઉન્નિષ્ઠક ટીકાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આની રીતે ક્રમ દોષજ શોધવાની રીતથી પાઠ આપનારને તેમજ ટીકાકારને પણ ફાયદો નથી. જે ખરી ટીકા છે, તેમાં તો ગુણ અને દોષ બંનેનો સમાવેશ થાય છે. તેમાં તો દોષ શા કાગળથી થાય છે તે બતાવવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી ભૂલોના કાગળ બતાવવામાં આવે નહિ, ત્યાં મુર્ખ તે સુધારવાનો કઈ પ્રયત્ન મળતો નથી. પાઠના સારા ગુણ બતાવવાથી તે પાઠ આપનારને ઉત્તેજન મળે છે અને બીજા વિદ્યાર્થીને પણ તેથી લાભ થાય છે. આવી રીતે જે ટીકાથી આગળ ઉપર સુધારો કરવાનું વિદ્યાર્થીને મન થાય છે તેને મંથાપક ટીકા કહેવામાં આવે છે. સાચી ટીકાને માટે તો વિદ્યાર્થીના મગજમાં ઉત્તમ પાઠનો નમુનો તરવર્યા કરવો જોઈએ. જે આપણા મનમાં સારો આદર્શ હોય છે, તોજ ટીકા ક્રમનો અવકાશ મળે છે, કાગળકે દ્રોષ પણ બાળક આદર્શનું નમુનાને અનુસરતી માલમ પડતી નથી, ત્યારે તેની ટીકા કરવામાં આવે છે. જે વિદ્યાર્થીને સારા પાઠને માટે કયા કયા નિયમો પાળવાના હોય છે તેનું જ્ઞાન હોવું નથી, તો તે ગમે તેમ ટીકા કરે છે, અને ઘણી વખત તો તેની દૃષ્ટિ દોષ ઉપરજ દરે છે. આ કાગળને લીધે કથિત પાઠમાં કયા કયા મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ તેનો હવે વિચાર કરીએ,

કથિત પાઠમાં ચાર આખતો મુખ્યત્વે કરીને ધ્યાનમાં રાખવાની છે. (૧) પાઠનો વિષય અથવા તેમાં આવતી હકીકત, (૨) પદ્ધતિ, (૩) શિક્ષક અને (૪) વર્ગ. હવે પાઠના વિષયમાં કંઈ કંઈ બાજતો ઉપર દુર્લક્ષ આપવાથી તે બગડે છે તે નોંધજો. પાઠના મુખ્ય વિષયમાં પ્રથમ આરંભપ્રશ્ન આવે છે. ઘણી વખત પાઠના આરંભમાં વિદ્યાર્થી ઘણો વખત સે છે. તેણે આડા અવળા પ્રશ્નો મૂકી દઈ મુદ્દાની બાજત ઉપર વખતમર આવવું નોંધજો. તેમજ ઘણી વખત આરંભપ્રશ્ન પૂછવામાં આવતા નથી. આરંભપ્રશ્નનો જેતુ આગળના જ્ઞાનને તાણુ કરી નવીન પાઠને માટે બાજતું મન તૈયાર કરવાનો છે. તેમાં ખીજી બાજત એ છે કે આરંભપ્રશ્ન ક્યાં પછી જૂના પાઠ સાથે નવીન પાઠનો સંબંધ કયો છે કે નહિ તે જોવાનું છે. ત્રીજી બાજત એ છે કે આરંભપ્રશ્નથી બાજતું મન જાગ્રત થયું છે કે કેમ અને તેની જિજ્ઞાસાને સતેજ કરવામાં આવી છે કે કેમ તે જોવાનું છે. આરંભપ્રશ્ન પછી પાઠની હકીકત જોવાની છે. હકીકત ઝગિક, નવીન, પૂરતી અને પાત્રાનુસાર તથા શિક્ષકના જ્ઞાનનો ડાળ બતાવવાને બદલે મગીન જ્ઞાન આપવાના હેતુથી છે કે કેમ તે લક્ષમાં રાખવાનું છે.

પહેલા વિભાગમાં ત્રીજી બાજત ધ્યાનમાં રાખવાની છે તે પાઠનો ક્રમ છે. તેના જુદા જુદા ભાગ પદ્ધતિસર ગોઠવ્યા છે કે કેમ તે જોવાનું છે. હવે કે આજીનો પદાર્થપાઠ હોય તો તેમાં નિયમપૂર્વક કામ કરવાની જરૂર છે. હવે કે આજીના જુદા જુદા અવયવોનું વર્ણન કુદગતી ક્રમ પ્રમાણે થવું નોંધજો. જો તે ક્રમ ન સાચવવામાં આવે તો બાજતના મનમાં જે મરકાર પડે છે તે રપટ અને આબેહુબ પડતા નથી. વિદ્યાર્થી કે વ્યાકરણના પાઠમાં જે પ્રયોગ કે દાખવાની જરૂર હોય છે, તે અનુક્રમે ગોઠવેલા છે કે નહિ તે જોવાનું છે; અને તેના ઉપરથી કોઈ અસુક નિર્દાત કે નિયમ તીકળી શકે છે કે કેમ તે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. પાઠના દરેક વિભાગ ઉપર સરજી ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે કે કેમ અને તે વિભાગને અંતે પુનરાવર્તન કયવામાં આવ્યું છે કે કેમ તે પણ જોવાનું છે. વિશેષમાં તે પાઠ નિમેલા વખતમાં પૂરો થાય છે કે નહિ તે બૂલી જવું નોંધજો નહિ.

પાઠના બીજા વિભાગમાં એટલે પદ્ધતિમાં સમય અને જવાબ, દષ્ટાત,

કાળા પાટીઆનો ઉપયોગ, અને પુનરાવર્તનનો સમાવેશ થાય છે. સવાલ જોઈએ તે કરતાં વિશેષ કે થોડા છે, અને તે ચપળતાથી પૂછવામાં આવે છે કે કેમ તે જોવાનું છે. તે સવાલથી જ્ઞાનનો સંબંધ જોડી શકાય છે અને બાળકની જિજ્ઞાસા વધે છે કે કેમ તે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. વળી સવાલ ધ્વજ, નિશ્ચિત, સ્પષ્ટ અને હુંકા, ધણા રહેલા તેમજ ધણા અધરા નહિ તેવા, સંદેહોકરારને મતેજ કરે તેવા, હંશિઆર છોકરાનો ઉત્સાહ વધારે તેવા અને સામાન્ય રીતે વર્ગનાં બાળકને વારાફરતી પૂછવામાં આવે છે કે કેમ તે બાળક ધ્યાનમાં રાખવાની છે. વિશેષમાં પ્રશ્ન વ્યવસ્થાપૂર્વક ગોઠવાયલા હોવા જોઈએ, અને તે બાળકની બુદ્ધિ ઉપર અસર કરે તેવા જોઈએ. 'હા' કે 'ના'નો જવાબ આવે તેવા સવાલ બનતા સુધી પૂછવા જોઈએ નહિ, અને એવી જરૂર પડે તો તરતજ તેનાં કારણો માગવાં જોઈએ. બાળકના જવાબ ઉપર પણ ધ્યાન આપવાનું છે. ખોટા જવાબ કેવી રીતે સુધારવામાં આવે છે તથા કાણુ સુધારે છે, એ બાળક જાણી જવા જોવી નથી.

દર્શનના બે પ્રકાર છે (૧) શબ્દદ્વારા વર્ણન અને (૨) લેખી. લેખી દર્શનમાં દાખલા આકૃતિ, ચિત્ર, પદાર્થ કે નમુના અને પ્રયોગો આવે છે. જે બાળકોનું જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ પદાર્થથી થતું નથી, તેને માટે દર્શનની જરૂર પડે છે. મોટેથી જે વર્ણન કે વ્યાખ્યાન કરવામાં આવે છે, તેની પણ વિષયના નિરૂપણમાં જરૂર છે. ફક્ત પ્રશ્ન પૂછવાથી બાળકના મનમાં છુટક છુટક વિષયની છાપ પડે છે. તેથી સવાલ, ચિત્ર, નકશા વગેરે અને વ્યાખ્યાનનો વિવેકપૂર્વક ઉપયોગ કરવો જોઈએ. હવે મુખ્યદ્વારા જે દર્શન આપવામાં આવે છે, તેમાં શી બાળક હોય જોઈએ તેને વિચાર કરીએ. વિષયનું વર્ણન સાદી, સરળ અને આબેહુજ રીતે કરવું જોઈએ, અને જે પ્રશ્ન તેની જરૂર હોય ત્યારેજ તે તે ચલુ જોઈએ; પણ પ્રશ્નથી તેની તૈયારી કંદેલી હોવાથી ગમે તે વખતે તેનો ઉપયોગ કરવો નહિ. શિક્ષકના વ્યાખ્યાનથી વિદ્યાર્થીને જોઈતું જ્ઞાન થયું છે કે નહિ તે પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. વ્યાકરણ જેવા વિષયમાં દાખલાની જરૂર પડે તો તે શિક્ષક કે વિદ્યાર્થીએ તૈયાર કરેલા છે કે કેમ તથા અમુક નિયમ શોધી કાઢવા માટે તે દાખલા પૂરતા છે કે કેમ, તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. આકૃતિ શિક્ષક પાસે ગ્રાહ્યતા હોય તે પ્રશ્ન કાઢવી જોઈએ, ને પોષ્ટનો

પગ સમન્નવવો હોય તો આખા પોષ્ટના ચિત્રની જરૂર નથી. તેમજ કર્ણાટકનો વિગ્રહ સમન્નવવો હોય તો હિંદુસ્તાનના નકશાની જરૂર નથી, પણ દક્ષિણ હિંદુસ્તાનનો ભાગ બતાવ્યાથી તે બાબત સ્પષ્ટ થઈ શકશે. વળી આકૃતિ શિક્ષકે અપજ્ઞતાથી અને બરાબર કાઢવી જોઈએ. તેનો દેખાવ ચિત્તાકર્ષક હોવો જોઈએ. આકૃતિ નાની, કટંગી અને ખરાબ હોય છે, તો જે બાબત સમન્નવવાની હોય છે તે સમજી શકાતી નથી. ચિત્ર પણ આખા વર્ગથી જોઈ શકાય એવાં મોટાં હોવા જોઈએ. વળી તે સ્વાભાવિક, અને આબેદુબ હોવા જોઈએ. જે ચિત્રથી બાળકનું મન ખુશ થતું નથી, તેમજ તેનું ધ્યાન ખેંચી શકતું નથી, તે નિરુપયોગી નીવડે છે.

પદાર્થના નખખમાં ધ્યાન રાખવાની બાબત એ છે કે દૈવલીકવાર વિદ્યાર્થીઓ તે જાતે ઝેળની રીતે એમ છે કે કેમ તે જોવાનું છે. ઘાસ ઉપર પદાર્થ પાકે હોય, તો બાળકોને જુદી જુદી જાતનાં ઘાસ કે રૂઝ શીધી લાવવા દેહેવું જોઈએ. તેથી તેમની અવલોકન અને વિચારશક્તિ ઢેળવાય છે. વળી પદાર્થ શીલાને માટે હાલર રાખવા જોઈએ નહિ, પણ બાળકને તે જોવા માટે તેના હાથમાં બાપવા જોઈએ. પદાર્થપાઠના વિષયથી તેને જ્ઞાન મળે છે, તેની અવલોકનશક્તિ ઢેળવાય છે અને ભાષા ઉપરનો કાશ્તુ પણ વધે છે. જે વિષય સમન્નવવાનો હોય તેને લગતો નમુનો દૈવલીકવાર શિક્ષક તૈયાર કરી હોય છે તો તે બાબત વધારે સ્પષ્ટ થાય છે. ગુજરાતની નદીઓ વિશે પાઠ હોય, તો તેનો મખાદીદર્શક (Relief) નકશો બતાવવા કરતાં તેની નદીઓનો ખાસ નકશો તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય, તો તે બાબત મારી રીતે સ્પષ્ટ થાય છે. પાઠના મુખ્ય મુદ્દા માટે આવી રીતનો નમુનો વધારે ઉપયોગી નીવડે છે. વિદ્યાના જે પ્રયોગ કરવામાં આવે છે, તેમાં જ્ઞાનનો યોગ કરવાને બદલે વેદંતાજ પ્રયોગ કરવા જોઈએ અને તે રૂતેદ્રમંદ થાય તે માટે શિક્ષકે જી સુક્તિનો ઉપયોગ કર્યો છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. વળી વિદ્યાર્થીઓની અવલોકનશક્તિ તેનાથી ખીણી જોઈએ, અને તે માટે તેમનું ધ્યાન કેવી રીતે તે તરફ ખેંચવામાં આવ્યું છે, તે પણ જોવું જોઈએ. પ્રયોગ ઉપરથી તેમની વિચારશક્તિ કેવી પદ્ધતિથી ઢેળવામાં આવી છે તે જાણી જવું જોઈએ નહિ.

(અપૂર્ણ.)

‘સતત’ ચિત ચિન્તન રે કરવું. ’

(લેખક:—રા. રા. સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે, બી. એ.)

તેલંગ હાઇસ્કૂલ, ગોધરા.)

અંગ્રેજીમાંથી ઉતારેલાં ત્રણ કાવ્યોનું કંઈક વિવરણ થઈ ગયું. * એવાં બીજાં કાવ્ય વાચનમાળામાં મારી નજરે પડ્યાં નથી. એટલે હવે બાકીનાં અનેક કાવ્યોમાંથી સારા અર્થવાણાં, છતાં ચોંકે થણે અંશે કંઈક, એવાં પસંદ કરી તે ઉપર કંઈક વિવરણ રૂપે લખવું યોગ્ય ધાર્યું છે.

પ્રથમ પ્રકૃત કાવ્યના કર્તાની કંઈક ઝોળખાણ આપવી જોઈએ. રા. રા. મધવચરામ બળવચરામ હોરા સુરતના નાગર ગૃહસ્થ છે. તે વયોવૃદ્ધ સત્જન રવ. કવિ નર્મદાશંકરના અનેક મિત્રોમાંના એક છે, અને તે કવિવરના પરિચયમાં રહી કવિતાદેવીના ઉપાસક બન્યા છે. નર્મદના સુમસિદ્ધ ‘હાંડિયા’ની ગવશૈલીનું અનુકરણ કરી રા. મધવચરામે ૧૯૧૫ માં મળેલી સુરતની સાહિત્યપરિષદની સન્માનકારિણી સભાના પ્રમુખપદેથી પોતાનું લાપણું કર્યું હતું. આ શૈલી કવિ ન્હાનાલાલે પ્રથમ ગોળ એમ ફેટલાકનો જન્મ છે. વાસ્તવિક રીતે એ શૈલીનું માન કે કમાન નર્મદને ધો છે. ‘હુ આપનો મિત્ર છું.’ એમ કહેવાને બદલે ‘આપનો મિત્ર છુ હું.’ એમ વિપરીત ક્રમથી એ શૈલીમાં લખાય છે. ક્રમવિપર્યય ખાસ હેતુપુરઃસર હોય તોજ દીધે છે, નહિ તો સર્વથા તે ઉપહાસપાત્ર છે. ‘વસન્તોત્સવ’ નેવું કવિતાથી ભરપૂર કાવ્ય નિર્મ્યક ક્રમવિપર્યયને લીધે થણે ઠેકાણે હાસ્યપાત્ર બન્યું છે; અને રા. મધવચરામનું સુરતનું લાપણું સાંભળતાં હસી હસીને પેટ દુઃખ્યું હતું એ હજી મને યાદ છે. રા. મધવચરામનું બીજું એક કાવ્ય ‘નિદ્રા મહી નહિ હતું તનલાન બસાડે’ ચોથી ચોપડીમાં મૂકેલું છે.

હવે સત્યના કાવ્ય તરફ વળીએ. આ કાવ્ય એકદરે ધણું સારું છે. નાનાં બાળકનાં મોં આગળ આવું સુંદર કાવ્ય ધરી શકાય એ અરેખર પ્રશંસાને પાત્ર છે. હયા વિચાર સાદી સરલ વાણીમાં મૂંઝેલા છે, અને તેથીજ કાવ્ય મનોહર બની હૃદયગમ યાય છે.

૧. પહેલી કડીમાં, નૈસર્ગિક નિયમ, વિચાર-ઉચ્ચાર-આચાર એમ

મન-વાણી-કર્મનો ક્રમ સાચવેલો છે. પ્રથમ સત્યનું ચિત્તમાં ચિન્તન થાય તો જ સત્ય વાણી ઉચ્ચારાય, અને પછીજ સત્ય આચરણ આચરાય. જેવા વિચાર તેવી વાણી, અને તેવું જ વર્તન હોય છે, એ દીવા જેવી સ્પષ્ટ વાત આપણે કેટલી બધી વાર સૂલી જઈએ છીએ ! જાણદાને એ ક્રમ સચોટ શીખવવો અને તેના પરિણામ તરીકે 'જગતમાં જશ વધશે' એ ચોથા ચરણનો ભાવાર્થ સમજાવવો.

૨. આ દ્વંકમાં એક વૃક્ષની કલ્પના છે. સત્યરૂપી બી વાળું હોય, તો તેની વૃદ્ધિ યદ્યપિ શાળ વૃક્ષ થશે, તેના ફળ સ્વાદિષ્ટ તેમજ ગુણકારી થશે. સત્ય કાર્યનાં ફળ પરિણામે મીઠાં તથા લાભદાયક હોય છેજ, એ અનુભવસિદ્ધ છે. જેમ વૃક્ષની છાયાનો આશ્રય માણસો લે છે, અને મૂર્ખના તાપનું નિવારણ કરી સુખશાન્તિ મેળવે છે, તેમ મત્યાચરણી પુરુષોના સમાગમથી, તેની મીઠી છાંય તળે સંસારના તાપનું નિવારણ થાય છે, અને આત્મશાન્તિ મળે છે.

૩. આ જગતનો નિર્વાહ સત્ય ઉપરજ આધાર રાખે છે; જુદા માણસો આખરે દુઃખમાં સપડાય છે. આ દ્વંકનું ઉત્તરાર્ધ કહણુ છે. તેમાં રૂપક યોજેલું છે. સત્યને સૂર્યનું રૂપ આપ્યું છે.

ભાવાર્થ—સત્યરૂપી સૂર્યનું તેજ પાણું પ્રકાશે છે, અને જેમ મૂળના પ્રદાસથી અન્ધકાર ભય પામી નાસી જાય છે, તેમ સત્યના પ્રખર તેજ આગળ કપટ અને દુર્જીવિયા ટકી સકાણ નથી; સત્યનો એટલો તાપ લાગે છે કે ત્યાંથી જગકપટ દરતાર દુષ્ટ પુરુષોને નામલુંજ પડે છે. એજ મત્યનો વિજય છે.

૪. જગતના અવદારમાં અનુભવાતી સુરકેલી આ કડીમાં દર્શાવતી સ્પષ્ટ સમજાવેલી છે. સત્યવાદીઓને નાદક તુકસાને ખમવાં પડે છે. જુદા અને બુઝ્યા લોક મોજમજ કરતા દેખાય છે, તેનું શું? આ પ્રશ્ન સ્વાભાવિક છે. તેનો ઉત્તર—

સત્ય અમુક મંત્રોગોને લીધે ઉપર તરી આવતું નથી, ત્યાં મુઘી મત્યવાદીને કટ સદન કરવું પડે છે. પણ એ કટમાં જ એની ક્યોટી રહેલી છે. છતાં આખરે તો દુષ્ટના દુષ્ટમાં ને પાણીના પાણીમાં જ જવાના.

દર્શાવત—જેમ મૂઝા વાણમાં ચોડી વાર દંધાર્થ રહે છે, પણ

આખરે મુક્ત થઈ પ્રકાશે છે, તેમ સત્યાચરણી પરિણામે પ્રકાશવાનોજ અને અન્તરમા મદા સુખી જ રહેનાનો.

૫-૬ ‘સતને નથી આંચ, ન નાશ કદી,
જગ જીતવું સત્ય સદા ય વહી,
સત નિશ્ચય કૃનેશ અનેક હરે,
બળ સત્ય મમું નથી અન્ય ખરે.
‘સતમા સુખ સાચુ સદા ય વમે,
સતથી અતિ વિશ્વપતિ રીઝશે,
નથી મત્ય વિના કંઈ ધર્મ બીજો,
જીતી સત્યથી ત્વર્ગ સદા ય રીઝો.

આ માદી અને સરળ, છતાં ઘણી ગંભીર અને મહત્વની પદ્ધતિઓ શીખવતાં ઘણી કુળજ્ઞતાની જરૂર પડે છે. સત્યને પરિણામે આચ પછુ આવતી નથી, તેનો એક વાળ પછુ વાકા થતો નથી, તેનો જો વિનાશ થતો નથી તો કે સત્યવાદી પુરુષને કુટ ખમવું પડે છે, દ્વાય પ્રાણ પછુ પાથ-રનાનો પ્રસંગ આવે છે, જતા સત્યના અમાધિત સિદ્ધાન્તને આચ લાગતી નથી, તેનો નાશ કદી થતો નથી. માટે મત્ય વદનાર જગતને જીતી શકે છે, પોતાને પગે પડાની શકે છે આ કહેનાતા કળિકાળમા પછુ સત્યવાદીની અડગ દૃઢતા કેવી સર્વજન વિજયવન્ત નીનડે છે એ આપણી મમક્ષા મોજૂદ છે, અને એમ આપણને ખાતરી કરી આપે છે કે—

‘મત નિશ્ચય કૃનેશ અનેક હરે,
બળ સત્ય મમું નથી અન્ય ખરે.

મત્ય એ ખરેખર બલિષ્ઠ શબ્દ છે, અને એના જેવું મામર્યા બીજા એકે શબ્દમાં નથી એ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ.

જહી દૂક ઘણી અગત્યની છે સાચું સુખ સદા સત્યાચરણીને ત્યાજ વમે છે પ્રભુ પછુ સત્યવાદી પરજ પ્રમન રહે છે સત્યાન્નાસ્તિ પરો ધર્મ । નાનૃતાત્ પાતક પરમ્ । નથી સત્ય વિના કંઈ ધર્મ બીજો અને અસત્ય સિનાય બીજુ પાપ નથી. જે માણસ એમ મમજે કે દુ ધર્મિજ છુ, જતા પોતાના વ્યવહારમા સત્યને જડુ ઉચુ ધ્યાન આપે નહિ, તેનો ધર્મ કયા રહો? સત્યનો મંપૂર્ણ સમાવેશ ધર્મમા થવો જોઈએ, અર્થાત્ જરા પછુ અમત્યનો કાવ ધર્મને લાગી શકે નહિ લાગે તો તે

ધર્મ નથી. ધર્મિજ્ઞતા સત્ય બોલવામાં ને આચરવામાં રહેલી છે, બહારના આરંભમાં નહિ. માટે જ કહે છે કે—

‘નથી સત્ય વિના કંઈ ધર્મ બીજો,

છતી સત્યથી સ્વર્ગ સદા થ રીઝો.

મત્ય બોલી, મત્ય આચરી સ્વર્ગ છતો, ને સદા સુખશાન્તિમાં મેહ. મત્યાચરણીને સ્વર્ગ સહેય છે એમ કહેવાનો આશય છે.

આ કાવ્યમાં રહેલો બોધ શિક્ષકના વર્તન વિના કદી શિષ્યને લાગેજ નહિ. શિક્ષક અસત્ય બોલે નહિ, તો જ આ કાવ્ય શીખવવાને તે અધિકારી છે, નહિ તો નહિ, ખરેખર નહિ.

સરિતા.

મંદાકાન્તા.

(લેખક—મિ. સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ, પ્રે. રફ. પ્રે. રા. ટ્રે.

ગોલેજ—અમદાવાદ.)

મોંધામૂલી પુનિત સરિતા પૂર્ણ નીરે વહે છે,
તીરે જુદો વિધવિધ ઉગ્યાં વાયુથી તે ફૂલે છે;
તે જુદોની અવર્ણી પ્રતિમા પાણીમાં રમ્ય દોરે,
આહા! નેતા મનહર બધું દૃશ્ય લાગે અતિમે. ૧
મધ્યાદ્ધે તે વિમળ જળમાં મૂર્યનુ મિમ્મ લાસે,
તેજસ્વી તે ઝગહળ યતુ નોઈને છન રાચે;
નાચે કૂદે ગર્જાર જળમાં ફૂગડી સૂર્ય મારે,
જાણે લાગ્યો અરધ પથનો યાદ નાહી નિવારે. ૨
ધીમી ધીમી પનવહરી પાણીને સ્પર્શી ચાલે,
ઝીણી ઝીણી સલિલવહરી ઉદ્ભવી માનત નહાલે;
તેને લીધે સરિતજનનું દિવ્ય જૈંદગ્ય લાસે,
દૃષ્ટાંતોનાં હૃદયતલથી પાપ સંતાપ નાસે. ૩
કાંદે આવી સલિલવહરી ‘નષ્ટ પ્રત્યેક યાગે,
પાણીનું તે સ્વરૂપ વિરમી પાણીમાંહે સમાયે;
કેવું રું મનન કરવા ચોગ્ય છે તરવ તેમાં,
રાચે નોઈ હૃદય કુમળાં હોય સંરક્ષારી જેનાં. ૪

જૂંત રાખી જલધિયરણે દોડતી તે ત્વરાએ,
જલણે કાઈ વિરહિણી સતી નાચની પામ જાયે;
દોડે વેગે પશુ ન વૌસરે લેણ કર્તવ્ય સ્વાર્થે,
આશા પૂરે સકળ જીવની ધન્ય! જીવે પરાયે. ૫
શિક્ષા આપે વહન નહોતું બોલ બોલી રસાળા,
“ રાખો દૃષ્ટિ પ્રજ્વલ્યમા ત્યાર્ગી મૌ રૂઢ ઠાલા;
બહેવા દેજો નિજ જીવનને શુદ્ધ પ્રેમે પરાયે,
અતે યાશો વિલીન વિભુમાં ચાલતા એજ માર્ગે.”

કાળા પાટીઆનો ઉપયોગ.

(લેખક—રા. રા. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ, ટે. એ. ઇ. મ રાજકોટ.)

પાઠ આપવામાં કાળા પાટીઆની સહાયતા ધણી ઉપયોગી છે. પરંતુ તેના યથાયોગ્ય ઉપયોગથી ધણા શિક્ષકો અજાણ્ય છે. ગમે તે વખતે કાઢવું અને એવું નામ કાળા પાટીઆનો ઉપયોગ! રજાલરો કે શિક્ષકો પ્રમાદથી પણ ધણીવાર આવું માની લે છે. તક મળતાં તક નહિ જાના પાટીઆનો જરૂર નોંધતા ઉપયોગ કરી લેવાનું અપ્રમાદી સુઘ શિક્ષકોથી અજાણ્ય નથી.

પ્રથમ તે શિક્ષકે પાઠ આપતી વખતે વર્ગની મધ્યમાં પોતા સામે ઉભા રહેવાનું છે. શિક્ષકની કાળી બાજુપર કાળા પાટીઆને એવી રીતે ગોઠવવું નોંધજો કે જ્યારે આખો વર્ગ કાળા પાટીઆ પરનું વખાણ મરવતાથી વાળી શકે આંખની નાની લાકડી અથવા ઘોળો કે ગીત જેવો નોંધજો તેવો આંખનો કડકો અને પાટીઉં સાફ કરવા માટે દોરીએ આધેલો કે છુટો સ્વચ્છ રૂમાલ પાટીઆ પર કે પાટીઆની પાસે હોવો નોંધજો. કાંઈ વાર આંખનો કડકો કે રૂમાલ કાળા પાટીઆ પર નહિ હોવાથી ચાલતે પાઠે શિક્ષક ઉભો થઈ ગઈ છે અને પાઠમાં રસભગ કે મદતા દાખલ થઈ જાય છે. કાંઈ કાંઈ સ્થળે કાળા પાટીઆની ઘોડીમાં ખાલીએ એક નાનું ડગલું ભરાવી તેમાં આંખનો કડકો રાખવામાં આવે છે. એ ગોઠવણથી કેટલીક સરળતા થાય છે.

• કાળા પાટીઆ પર ચાલતે પાઠે ક્યારે ને ફરી રીતે નોંધ તૈયાર કરતી પડશે તેનો અગાઉથી પુરતો વિચાર કરી લેવો નોંધજો, એટલુંજ નહિ, પણ એ નોંધ પાટીની નોંધને છેડે લખી કાઢવી નોંધજો, કેટલાક શિક્ષકો

પાટીની નોંધમાં સંક્ષિપ્ત નોંધ, પૂર્ણ નોંધ અને કાળા પાટીઆની નોંધ એમ ત્રણ ભાગ પાટી નોંધ રાખે છે તે વધારે ઠીક છે. એમાં ક્યારે કાળા પાટીઆ પર કેવી નોંધ લખવી તે સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે.

કાળા પાટીઆ પરની નોંધ મુદ્રાસર, ટુંકી ને પાકના સારરૂપ હોવી જોઈએ. કાળા પાટીઆ પર સ્પષ્ટ ને સારા અક્ષરે લખવું જોઈએ. કાળા પાટીઆ પરની મુખ્ય નોંધ અને પેટા નોંધ સ્પષ્ટ સમગ્ર તમ લખવું જોઈએ. માખીના પગ જેવા કે મેળ વગરના અક્ષરોથી, લાંબાં લાંબાં વાક્યોથી કે દોષવાળી શબ્દ રચનાથી લખાએલું બૂલબરેલું લખાણ કાળા પાટીઆ પર ન જોઈએ. આડોઅવળી, નાંસી કે વાંકીચૂકી લીટીથી કાળા પાટીઆ પર લખવું નહિ. બાળકો પાસે સારો નમુનો મૂકવો.

લખતી વખતે કેટલાક શિક્ષકો આજે એવી રીતે પકડે છે કે લખતાં લખતાં આંકનો કચકચ અવાજ યામ છે, પ્રથમથી આંકને તપાસી લેવો. અણીદાર કરવાની જરૂર હોય તો અણીદાર કરી લેવો. હાથ કે કપડાં આંકથી ઘોળાં ઘોળાં ન થઈ જાય તેની મંજાળ રાખવી.

કાળા પાટીઆ પરનું લખાણ વર્ગ વાંચી શકે માટે શિક્ષકે તેની આડે ઊભા રહેવું નહિ, પણ બાલુપર ઊભા રહેવું અને લખેલું વર્ગ પામે વંચાવવું. કેટલાક પાઠોમાં બાળકો પાસે પાટીઆ પર કેઈક લખાવવાનું હોય છે, તો તે વખતે તેમ કરવું. બાળકને કરવાનું કામ શિક્ષકે કરી દેવાનું નથી. તેઓ યથાશક્તિ બરાબર લખે તેમ જોતા રહેવું.

બાળકોએ બરાબર ન લખ્યું હોય તો તે મુદ્રાવનું. મુદ્રાગવતી વખતે ઘણીસાર બાળકો હાથથી પાટીઈ સાફ કરી હાથ બગાડે છે; તેના પર પણ ઘોળા કાઢ પાડે છે. તો રૂમાલનો શો ઉપયોગ છે તે તેને સમજાવી રૂમાલથી સાફ કરાવવું. આટલા માટે રૂમાલ પણ મેલો, ધૂળવાળો કે અસ્વચ્છ ન હોવો જોઈએ; તેમ તદ્દન નાનો ન હોવો જોઈએ. શિક્ષક પણ ઘણી વાર પાટીઈ સાફ કરતાં રૂમાલને બદલે હિનાવળે હથેળીથી સાફ કરે છે અને તેથી બાળકો તેનો દાખલો લે છે; માટે શિક્ષકે મંજાળ રાખવી.

કેટલીક વાર એવું બને છે કે ચાલતે પાડે ને સમયે પાટીઆ પર લખવાનું હોય છે તે સમયે શિક્ષક લખવાનું બૂલી જાય છે; ને પછી સાંભરી આવે, ત્યારે કે પાઠ પૂરો થાય ત્યારે શિક્ષક પાટીઆ પર બધું એક સામઢું લખવા મંડી જાય છે. આ જોડી રીત છે. કેટલાક તો લાંબું અગંબદ, ટંગ

ધડા વિનાનું ગમે તેમ લખી કાઢે છે. એ કાળા પાટીઆનો ઉપયોગ નદિ પણ દુરુપયોગ છે.

કેટલાક શિક્ષક વર્ગને પાટીઆ પાસે એટલો નજીક બેસાડે છે કે બાળકોને તે ઉપરનું લખાણ વાંચતી વખતે અડચણ પડે છે ને ડોક બહુ ઢંચી કરવી પડે છે. માટે વર્ગને કાળા પાટીઆથી કેટલે છેટે કેવી રીતે બેસાડવો તે પણ શિક્ષક ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

ખીચોખીચ લખાણથી પાટીઉં ઘસી દેવું તેનું નામ પાટીઆનો ઉપયોગ નથી. એવું અમરબદ્ધ નકશું લખાણ શિક્ષકની પાકની તૈયારીની ખામીજ દેખાડે છે. કાળા પાટીઆ પરની નોંધમાંથી બાળકોને જે ઉતારી લેવા જેવું હોય તે ઉતારાવ્યા પછી, પાકનું કામ પૂર્ણ થવા પછી બીજા શિક્ષકનો પાક આપવાનો વારો આવે છે અથવા તો બીજો પાક રાફ કરવાનો હોય છે. તેથી તેને આવતાં વાંત પાટીઉં માફ કરવાની જરૂર ન પડે માટે પાક પૂર્ણ થતાં શિક્ષક પાટીઉં રૂમાલથી સાફ કરી નાખવું અને ત્યાં કયા રૂમાલ ગોઝ્ય જગાએ મૂકી દેવા.

નાની ને નજીકી બૂલો ન ચાપ તે શિક્ષક ધ્યાનમાં રાખવું. પણ ખામ કરીને મુદ્દામર પાકના સાર કપ દુકી નોંધ લખવા ઉપર ખામ ધ્યાન આપવાનું છે અને એજ વિશેષ જરૂરનું છે.

આંચળવાળાં પ્રાણીઓ.

(લેખક:—રા. ગ. સી. કે. બટ, મિડલ સ્કૂલ, મુબર્ર.)

આંચળવાળાં પ્રાણીઓને જાણવાનું એક ખામ ચિહ્ન એ છે, કે એના શરીરપર વાળ હોય છે. જેલને ફક્ત એક ઉપર વાળ હોય છે. (જેલ ને કે પાણીમાં રહે છે તોપણ એ આંચળવાળું પ્રાણી છે.) તેમજ જળમુંદરીને પણ બ્રમર અને માથા ઉપર આજ આજ વાળ હોય છે. એટલે પાણીમાં રહેનારું આંચળવાળા પ્રાણીઓને થોડા ઘણા પણ વાળ હોય છે ખરા.

કેટલાંક આંચળવાળાં પ્રાણીઓના શરીરપરના વાળ ઘણા મુંવાળા હોય છે, જેને રૂઆં કહે છે; અને ઘેટાંના વાળ જેનાં યુવગાં વળી ગએલાં હોય છે તેને બીન કહે છે.

આ આંચળવાળાં પ્રાણીઓના શરીર પર સવજો ડેકાણે વાળ એક

સરખા લાંબા હોતા નથી. દાખલા તરીકે થોડાની ડાહ ઉપર અને પુંછડી ઉપર શરીરના બીજા ભાગ કરતાં વાળ લાંબા હોય છે. સિંહની ગરદન ઉપર વાળ ઘણા હોય છે. અને માણસના માથાપર ને મોંઢાપર શરીરના બીજા ભાગ કરતાં વાળ ઘણા હોય છે. શાહુડીના શરીર પર જે કાંટા કાંટા જેવાં ચીસોળીઆં જેવામાં આવે છે તે વાળજ છે. તે વડે ટાઠ તકકાથી તેના શરીરનું રક્ષણ થાય છે એટલુંજ નહિ, પણ દુકમનથી પણ રક્ષણ થાય છે. કેટલાંક ગ્રાણીઓમાં જે જાતના વાળ જેવામાં આવે છે. કેટલાંકના વાળ મોટા અને જડા અને કેટલાંકના વાળ નાના અને મુંવાળા હોય છે. બિલાડીના ઉપરના ભાગના વાળ પેટ પરના વાળ કરતાં મોટા અને ઓછા મુંવાળા હોય છે. કાશ્મીરી બકરાના પેટ પરના આવા નરમ વાળ ઘણા કીમતી ગણાય છે, અને ઘણી દુક્ર આપે છે. દશ કાશ્મીરી બકરાના આવા વાળમાંથી એક માઉં સમયોરસ શાલ બને છે, જેની કિંમત ૮૦ થી ૧૦૦ રૂપીઆ હોય છે.

આંચળવાળાં ગ્રાણીઓના આગલા પગ પાછલા પગથી જુદા પડી જાય છે. આંચળવાળાં ગ્રાણીઓના પગને આંગળાં હોય છે, જે આંગળાંને છેડે નખ અથવા ખરી હોય છે,

આંચળવાળાં ગ્રાણીઓને પોતાનાં બચ્ચાંને ધવરાવવાને આંચળ હોય છે; તેમાં દૂધ ઉત્પન્ન થવાને માટે દાયળાઓ હોય છે ને છેડે ડાંટી હોય છે. જેવું બચ્ચું ગર્ભસ્થાનમાં પોપાઈ રહે છે, કે લોહી ગર્ભસ્થાનમાં જવાને બદલે સ્તન અથવા આંચળમાં વધુ વહેવા માટે છે ને આંચળ પોપાઈ આવે છે. આ પ્રસવ થવાની તૈયારીનાં ચિહ્નોમાંનું એક મુખ્ય ચિહ્ન ગણાય છે. રજારી અને ભરવાડો પોતાની ગાય અથવા બકરીને આવી સ્થિતિમાં જોઈ તેને છુટી મુકતા નથી.

બહેલને હમેશાં પાણીમાં રહેવાનું હોય છે, તેથી એણે ઓઠ સિવાય બીજે ઠેકાણે વાળ હોતા નથી. પણ વાળની ગરજ મારવાને આમડી, નીચે ચરખીનો જાડો ચર હોય છે.

બહારનો દેખાવ:—

મેંટે ભાગે આંચળવાળાં ગ્રાણીઓમાં પેટ અને હાતીના ભાગના કરતાં ઉપરનો ભાગ ઘેરા રંગનો હોય છે. મેંટે ભાગે માથું અને શરીર (ધડ) જુદાં દેખાઈ આવે છે; અને શરીરને છેડે પુંછડી હોય છે, જે થોડા ઘણા

ઉપયોગમાં આવે છે. બીવર, બેલ તથા જંગ-બિલાડીને પોતાની પુંછડી તરવાના કામમાં બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. જેમ વહાણને દિશાઓ બદલવાને સુકાન બહુ ઉપયોગનું છે, તેમ આ પ્રાણીઓ પુંછડી વડે દિશાઓ બદલે છે, ને મહેલાઈથી અને ઝડપથી આમ તેમ ફરી શકે છે બળદ, ગાય, ભેંસ, મિંદ તથા વાઘ પોતાની લાંબી પુંછડી વડે માખી ઉડાડી શકે છે, પુંછડી વળે પોતાનો પાછલો ત્રીજો પગ હોય, તેમ કાંગારૂ પુંછડી ટેકીને બેસે છે. ઘોડા, ગધેડા, તથા જીજીને દુરમતથી બચવા માટે ઝડપથી દોડવાની જરૂર પડે છે. બેંડને રણમાં મુસાફરી કરવાની હોવાથી ધ્રુવરે તેઓને લાંબા પગ બદલા છે. લાંબા પગને લીધે એ પશુઓની ડાક લાંબી કરી છે; નહિ તો પાણી પીવામાં મોટે વાઘો આવત. થેટાં તથા બકરાંને જોઈએ તેના કરતાં ડાક હુંકી હોય છે; માટે ઘણી વખત આપણે એને હુંટણીએ પડી દાણા વીણી ખાતાં જોઈએ છીએ.

આંચળવાળાં પ્રાણીઓમાં કાન ચોકખા દેખાઈ આવે છે. મોટે ભાગે તેમના કાન, જે દિશામાંથી અવાજ આવતો હોય, તે દિશામાં ફેરવવાને કાયક હોય છે. કાનની હીલચાલ પરથી તો કેટલીક વખત આ પ્રાણીઓની મનોવૃત્તિ પણ માલમ પડી આવે છે. ઘોડો કાન બેસાડી દે તો મમજવું કે, તે કરડવાની તૈયારી કરે છે. જે ગધેડું આપણા તરફ પોતાના શરીરનો પાછલો ભાગ લાવી કાન બેસાડી દે તો મમજવું, કે તે બે પાછલે પગે લાત મારશે. ભેંસ પોતાના કાન આપણી તરફ કરી એકી નજરે જોયાં કે તો મમજવું કે તે આપણાથી ભડકે છે; ને જાણવું કે તે જીવ-ડાંગની માફક દમ્ભો કરશે. આ પ્રાણીઓમાં (આંચળવાળાં પ્રાણીઓમાં) દ્રાણશક્તિ ઘણી સારી હોય છે, ને આ શક્તિ કુતરાઓમાં તો એટલી બધી કેળવાયેલી હોય છે કે, ખુનીઓને ચકડી પાડવામાં, ચોરાને પકડવામાં, તથા નાસી ગયેલાં જનાવરો ખોળી કાઢવામાં તેઓ બહુ કામમાં આવે છે.

તેમની ચામડી ચર્મોન્દ્રિયનું કામ કરે છે. ગાય, ઘોડા તો પોતાની ચામડી હવાની નહે છે. રસ્તામાં ગાય બેડી હોય ને તેના શરીરપર એક નાનો કાંકરો મૂકે, તો પોતાની ચામડી ધ્રુવની કાંકરો પાડી નાંખશે. આ શક્તિ ઈશ્વરે, જે ભાગ ઉપર એની પુંછડી લાગી શકતી નથી, તે ભાગ ઉપરથી માખી ઉડાડી મૂકવાને બક્ષી છે.

અર્ચાપત્ર પ, ૬ અને ૧૦ ના ઉત્તર.

[સ. રા. પ્રીતમરાય યજ્ઞરાય દેશાઈ, બી. એ, એસ. ટી. સી. ડી.]

સૃષ્ટિજ્ઞાનના શિક્ષક, ગ્રે. રા. ટ્રે. કૉલેજ અમદાવાદ.

૫. મોગરાનાં બી.

માણુસન્નતે ધણા પ્રયત્નો કરી મોગરાના ફૂલને હાલની સ્થિતિએ આપ્યું છે. છોડનું ધણું સાવ સુગંધી જનાવવામાં વપરાય છે અને માણુને સુગંધી વધારવા તરફજ લક્ષ્ય રાખ્યું. તેથી બી ઉત્પન્ન કરવામાં છોડ અસક્ત થયો છે. જગલી જતના મોગરાને કોઈ કોઈ વખત ગ્રીણું, ગોળ, કાળાં બી જણાય છે. આંખીજ રીતે કેળામાંથી પણ માણુને પ્રવલ્નથી બી કમી કરી ફળ સુધાર્યું છે. હાલ ધણી જગ્યાએ સુધરેલા દેશોમાં કેટલાંક ફળોમાંથી બી કમી કરવા કે નાતું કરવા પ્રયત્નો ચાલી રહ્યા છે.

૬. વડનું ફૂલ.

જેને સામાન્ય રીતે આપણે ટેટા કહીએ છીએ તે શગ-આતની સ્થિતિ-મા ફળ નથી, પણ તેની અંદર ધણા સફમ ફૂલ હોય છે, તે ટેટા કમવન-જી જણાય છે. તેની અંદર કેટલાક નરફૂલ અને કેટલાંક માદાફૂલ હોય છે. સાધારણ રીતે નરફૂલ ટેટાના ઉપલા ભાગમાં અને માદાફૂલ નીચેના ભાગમાં હોય છે.

ફૂલનો દેખાવ ખાસ આકર્ષક નથી, તેથી સાધારણ માણુમને એમજ લાગે કે એમનું ફલીકરણ સુરતનાકર્ષણથી કે પવનથી થતુ હશે પણ તેમ નથી. તેમનું ફલીકરણ જલુથી થાય છે. સાધારણ પાકા ટેટા કાપીએ તો તેમાં કેટલાક કીડા કે લમરીઓ જણાય છે. આ લમરીઓ ટેટાને મથાળે કાણું હોય છે ત્યાંથી દાખવ થાય છે અને માદા ફૂલ પામે છડાં મૂકે છે. આ છડામાંથી કીડા થાય છે અને છે-રટે લમરી બને છે, ત્યારે તે ટેટામાંથી બહાર નીકળે છે. બહાર નીકળતી વખતે તેમના શરીર પર નરફૂલોમાંથી પરાગરજ ચેટી છે. ત્યાંથી તેઓ બીજા ટેટામાં જતમ છે અને પરાગરજ તે ટેટાના માદાફૂલને પહોંચે છે, અને ફલીકરણ થાય છે. આ ફલીકરણ થયા પછી ધણા ફળોનું એક સમુદાય ફળ બને છે. તે ગંધુકા ફળ તેજ પાકે ટેટા.

ઉત્તરસંક્રાન્તિ. મિ. મુ. લાં પટેલનો જન્મ ઉપના ઉત્તરને કેટલેક અંશે મળતો છે.

૧૦. વાગોળ.

વાગોળ એ આચળવાળું પ્રાણી છે તેથી તે અચ્ચતિજ જન્મ આપે છે. કુળ ખાતી વખતે તે એક પાળ જેવા હાથથી ડાળી પકડે છે અને ખીજ હાથને કુળ તોડવા મ્હેમાં મૂકવા વગેરે કામમાં લે છે.

(મિ. આપા નયુભાઈ ધોરડા, નાગવખડા, ગોંડલ રોડ.)

૮. અંકગણિતનો દાખલો.

$$૫ \times ૦ + ૩ \div ૩ \times \frac{૧}{૦}$$

આ દાખલો ગણતા પહેલાં લાલચક્રકૃત મોટા અંકગણિતની કલમો ૫૦, ૬૭, અને ૧૬૬ વાંચી હોય તો દાખલો ગણવો મુગમ થાય.

તે કલમોનો માર નીચે મુજબ છે.

શૂન્યની કિંમત કઈ નથી, માટે ૦ ને ૫ મે નેટલાએ ગુણીએ તો ૦ આવે.

ભાગક જેમ-જેમ નાનો થતો જાય, તેમ તેમ ભાગાકાર મોટો થતો જાય. નાનામાં નાનો ભાગક ૦, અને મોટામાં મોટો ભાગાકાર અનંત છે; માટે કોઈ મંખ્યાને શૂન્યે ભાગીએ તો ભાગાકાર અનંત આવે.

ગુણના તથા ભાગ્યાનાં ચિહ્નોથી નોંધાએલી મંખ્યાઓ એકજ પદ ગણાય છે.

ઉપરના નિયમો લક્ષમાં રાખીને દાખલો ગણીએ તો તે નીચે પ્રમાણે ગણાય:—

આ દાખલામાં ૫×૦ એ એક પદ, અને, $૩ \div ૩ \times \frac{૧}{૦}$ એ બીજું પદ છે. તે પદ વચ્ચે + છે. માટે તે બે પદનો મર્યાબો કરવાનો છે.

ગુણ્ય કેટલીવાર લેરાનો તે ગુણક બતાવે છે. ૫×૦ એટલે ૫ શૂન્યવાર એટલે ૫ એકવાર નહિ; માટે $૫ \times ૦ = ૦$. આ પહેલું પદ.

$૩ \div ૩ \times \frac{૧}{૦}$ એટલે તે ભાગક છે, $૧ \div ૦ =$ અનંત, માટે $૩ \times ૩ \times$ અનંત, એટલે ૩ અનંતવાર = અનંત આ બીજું પદ.

૦ + અનંત = અનંત.

જવાબ.

કેળવણીખાતાની જાહેર ખબરો.

જાહેર ખબર.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૫-૮-૧૮ ના
હુકમ નં. ૪૯૩૮ ઉપરથી.)

‘લેખનકળા’ નં. ૧ થી ૬ (The Art of Writing good Gujarati hand) દરેકની કિંમત બે આના છે તે વધારી અઢી આના કરવા ચારે મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખર્મીના મિ. ડાહ્યાભાઈ જગજીવનદાસને રજા આપી છે.

ઉપર જણાવેલી છ નખરની દરેક ટ્રોપી ભુકની જે નવી આવૃત્તિઓ હવે પછી છાપવામાં આવે તેમની કિંમતમાજ વધારો કરવાનો છે. સામાન્ય વખતમાં છાપેલી અથવા ચાલુ આવૃત્તિની નકલોની કિંમતમાં વધારો કરવાનો નથી.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૫-૮-૧૮ ના હુકમ
નં. ૪૯૩૭ ઉપરથી.)

લેખપદ્ધતિ અને રસાયનશાસ્ત્ર-આ બે ચોપડીની કિંમત ૩ આના અને ૫ આના અનુક્રમે છે તે વધારી ૪ આના અને સાડા છ આના અનુક્રમે કરવા મુરતના મેસર્સ કરસનદાસ નારણદાસ અને સન્સને મે. ડિરેક્ટર સાહેબે રજા આપી છે. વધારેલી કિંમત લગાઈ ચાલે ત્યાં સુધીજ રાખવાની છે.

(ઉ. ભા. ના. મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૯-૮-૧૮ ના
હુકમ નં. ૫૦૮૫ ઉપરથી.)

‘મહીકાંઠા એન્જનીની ભૂગોળ’ અને ‘ઈન્ડિયન સંસ્થાનની ભૂગોળ’ આ ચોપડીઓની કિંમત ત્રણ આના અને બે આના અનુક્રમે છે, તે વધારી અનુક્રમે માઝગાર આના અને સાડાત્રણ આના કરવા ઉ. ભા. ના મે. એન્જીનેયરનલ ઇન્સ્પેક્ટર મિ. ભાઈચંદ પુનનદાસ સાહેબે રજા આપી છે; પણ તે એવી સરતે કે દરેક ચોપડીમાં નકશા દાખલ કરવા. જે નવી આવૃત્તિ પ્રમિદ્ધ કરવાની છે તેની કિંમતમાંજ વધારો કરવાની રજા આપવામાં આવી છે. સાધારણ વખતમાં છાપેલી આ ચોપડીઓની નકલોની કિંમતમાં વધારો કરવાનો નથી.

ઇનામપત્રક.

ખેડા વિભાગ.

મહુધા—રા. બા. રાણાભાઈ પ્રાગલભાઈ ૩ ૧૦) રા. બા. નાસચણ-
ભાં. લક્ષ્મણભાઈ ૩ ૫) તથા બીજા ગદરચોર પતાસાં વહેંચ્યાં. દુડાકુવા—પટેલ
મોતીભાઈ પરણદાસ ૩ ૨૫) સ્કૂલ નમાડી, તથા બાઈ લંકમ્મ પટેલ દેસાઈભાઈ
નારાયણભાઈની વિધવા ૩ ૩૫, સ્કૂલ નમાડી, બોચાસણ—રોડ સાંભલાલ ઇન-
નલાલ ૩ ૭૫) સ્કૂલ નમાડી. હીંગડા—દેસાઈભાઈ દાદાભાઈ પટેલ ૩ ૩૫) રાંદ-
સ્માઈ દુલભભાઈ બારોડ, ૩ ૨૫, તથા નારણભાઈ કિરોડભાઈ પટેલ ૩ ૨૫) સ્કૂલ
નમાડી અડાસ—પટેલ મયુરભાઈ ત્રીમભાઈ ૩ ૭૫) સ્કૂલ નમાડી. ડુમરાસા—
પટેલ સુનીલાલ પરણદાસ ૩ ૩૦) સ્કૂલ નમાડી. તથા પટેલ બોડાણ સમાજ
૩ ૨૫, સ્કૂલ નમાડી. આંકલાવ—બાઈ લખીબા તે પટેલ પુનભાઈ ગોપાળદાસ-
નાં વિધવા ૩ ૧૨૫) તથા પટેલ કારીભાઈ બાપુભાઈ ૩ ૧૦૦ સ્કૂલ નમાડી.
કરમસદ—પટેલ મૂળભાઈ લક્ષ્મણ ૩ ૧૪૦) ગામની તમામ સ્કૂલો નમાડી.
સુરુવા—પટેલ હીરાભાઈ જ્ઞાપ તથા પટેલ દેસાઈભાઈ દાદાભાઈ ૩ ૨૫) ખાલા
તથા પતાસા. પટેલ લક્ષ્મીદાસ મદાનદાસ ૩ ૪૫) સ્કૂલ નમાડી. વડોસણ—
ભારોડ આશાભાઈ ભેચ ગમાઈ ૩ ૩૨) તથા ચાંદ કારીદાસ બાપુભાઈ સ્કૂલ નમાડી
ચકલાશી—ચોમતાય દરજવન ડોકરગાવા ૩ ૨૦) ખાલા વહેંચ્યા તથા પરીખ
ભાલાલાલ મણુભાઈ ૩ ૨૫) ખાલા તથા પતાસાં વહેંચ્યા. ઝોડ—પટેલ હરિભાઈ
બાબરભાઈ ૩ ૩૭) પુસ્તકો તથા મિડાઈ

અમદાવાદ વિભાગ—

ગોધા—રવિલાલ ઇનનલાલ ૩ ૧૦) કન્યાશાળા નમાડી વિસલપુર—ચાંદ મીરચંદ
નરમચંદ ૩ ૨૬) સ્કૂલ નમાડી, કુમડચણ—પટેલ જવાભાઈ નઠાભાઈ ૩ ૪૫)
સ્કૂલ નમાડી. બરવાળા—રોડ જવાભાઈ ચતુરભાઈ ૩ ૨૫) કન્યાશાળાના પરમ
મદે આપ્યા

સુરત વિભાગ—

ક.હીયાવાડી—ચાંદ ઝવેરચંદ વખાણ, ચાંદ રાવચંદ દેવચંદ, ચાંદ ધુલાખચંદ
ખુચંદ, ચાંદ રાવચંદ પીરચંદ અને ચાંદ કેસુચંદ શ્રેમચંદે મળી ૩ ૧૦૦) ની
તોર ટોનના બ્યાનગાથી ઇનામ વહેંચવા કમિયું છે. રા. અગિલાલ ખડુભાઈ
દેસાઈ ૩ ૬૩) નો સીવવાનો સર્વો. જલાલપોર—કુબાર રથા લાલા તથા બીજા
૩૨૦૦ મળી ૩ ૧૦) સ્કૂલ નમાડી.

ખેડા વિભાગ.

મડીયાદ—પટેલ જોષ્ઠભાઈ મયુરભાઈ રા. ૩૨) ખાલા પતાસાં પટેલ વિલ્લભાઈ

પુશાલદાસ ગોહાલદાસ પટેલની

ગુજરાતી.

ગુજરાતી કોપી બૂક.

નવા પોરબોના હમ પ્રમોસે ડિરેક્ટર્સનું પત્રિકે આ કોપીબુકની મરતી કરવામાં આવી છે.

અડીસો (૨૫૦) ઉપરાંત ખરીદનારને દિવા ૨૬૫ કમિશન મળશે.

રામ એન.દસ. મુરત-દરજનદાસ નરસિંહસ તથા લલુભ કુંજાજી-દાસ, બીલીમોરા-રાજેશી મનજીભાઈ રામપુરજી દાસ, લાલચ-દેવદાસ પલ્લવી કંપની, ગોધરા-સરસ્વતી શુક ડેપો, ઉમરેદ-અમૃતદાસ કીર્તી શુક ભટ્ટ, અમરેદ-આર. એમ. પારસી કંપની, નાટીયાદ-શુ. ગુજરાત શુક ડેપો, તથા હોદાવાલ ત્રિકમદાસ. તથા પી. હરસવતી શુક ડેપો, વડવા-શુ. લો-ચંદ તલાકદી, રાજકોટ-ગેડેસ. મેણજી, નવાનગર-દેવનજી ભટ્ટ, ભાવનગર-જાનકુલ દુસેન આદમજી ગુપ્તા-એન. એમ. ગિલા. બેની કંપની, ગોંડલ-સુનીલાલ રોકરસી.

અમારી પાસે મરવેન્ટ સેંદૂક શુક ડેપોનાં સવળાં પુસ્તકો તેના સર્વે હક સાથે આવેલાં છે, તે તથા ગુજરાતના યજ્ઞાખરા ભળીતા આયરોનાં પુસ્તકોની જોડે એવનિશ છે, તે સિવાય જાણી જાણના હમણે, રોરતરી સામગ્રી વગેરે મળશે.

બીમનદાસ સુનીલાલની કંપની, અસ્થેટીયા રોડ-અમદાવાદ.

સુકસેડર સાહ વલ્લુભાઈ નારણદાસ, લીમપ્રચોક-મુરત.

અમારી દુકાને સાતમાં સ્થળે તથા મુખે તથા રોરતરી, કમરો વગેરે એ જે જાણી જાણનાં આવશે. અને અમારી દુકાનેથી ખરીદનારી કુપી હશે.

સરળ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ.

રચનાર—કાનજી કાળીદાસ જોશી,
(શિક્ષક, ન્યુ હાઈકુલ, મુંબઈ).

બાળજ્ઞાન પોથી—સળ, સહેલી ને સસ્તી કિં. ૦) ના. ધર્ણા રહેતા તથા સ્કૂલોમાં ટેકસ્ટ તથા ઇનામ માટે મંજુર થઇ છે. મેંકડો અસિ-
પ્રાય સાથે નમુના બે આનાના ઝાંપ મોકલી મંગાવો.

બારાખડીના અચ્ચાર નકશાનો એટ—કિં. ર. ૩) તથા; બાગ-
બોધ તથા ગુજરાતી બેઠ લીપીની મળે. મુંબઈની મ્યુનિસિપલ સ્કૂલોમાં
દાખલ થયા છે. તે સિવાય કકાનો કામડો ર. ૦ા. બારાખડીનો કામડો
સંપૂર્ણ ર. ૫) પાંચ, એકડા ર. ૦ા, એ બી સી ર. ૦ા, ચાર એ બી
સી ર. ૧) એક, ડિરેક્શન કાર્ડ ર. ૧) એક, સચિત કકાના હંકડા.
ર. ૧) એક, મળુકા ને સ્લેટ ર. ૧) એક.

બાળવર્ગ શિક્ષક એટ.—આ એટમાં બાળવર્ગમાં સંપૂર્ણ કકા
બાળખડીનું તથા આકૃતિ સહેનાઈની જ્ઞાન મળે તેટલેયગલગ ઉપર ૦ા-
થેલો દરેક સામાન આવે છે, કિ. ર. ૧૫) પદર કમીશન સાદ મળે.
એન. એમ. ત્રીપાડીની કુ, { ડોકાણ. કે. કે. જોશી પ્રધર્સ,
કાલમદીની,—મુંબઈ. { ૪. ૯૨ કાંદાવાડી—મુંબઈ.

શીવણકામ શીખવાની ખાસ સગવડો.

ટેલરિંગ સ્કૂલ—શીરના વેતરવાનો હજાર પદ્ધતિમર અને મપૂર્ણ શીખ-
વામાં આવે છે.

નમુના—દરેક પોશાકના અને દરેક માપના છેલ્લામાં છેલ્લી ફેશનના કાગળ-
ના નમુના તૈયાર મળે છે કુટુબો અને અધિકારીને એ ધખા
ઉપયોગી છે.

સલાહ અને ખુલાસા—કોઈ પણ પોશાક બનાવવા સખધી દરેક નતની
સલાહ અને ખુલાસા ગુજ શીર્લ્ડ આપીએ છીએ.

પોશાકદ્વારા શિક્ષણ—દરેક પોશાક ઘેર બેઠે પત્રદ્વારા શીરતા વેતરતા
શીખીએ છીએ.

પત્ર વ્યવહાર નીચેને મરતામે કરવો. જવાબ માટે ટિપ્પીટ મોકવની.

ધી ઇડીઅન ટેલરિંગ એકેડેમી

બોરસદ (ગુજરાત).

બહેર ખખર.

વિનતિ—ગુજરાતી નિગાળોના ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડના મહેનાજી મો, તથા માખાપને વિનતિ જે તેમણે પોતાનાં અથ હાકરાઓને મુજબ, તારદેવમાં વિક્ટોરીયા અમલગામાં લખાવા મોકલનાં, ત્યાં તેમને વાચવાયખવાનું, હિમાળ તથા નેતર અને દરેક કામ, તેમજ મળીત મફત રીખવવામાં આવે છે, વળી ત્યાં રહેવાની, ખાવાની તથા કપડાની પણ મફત મોકલણુ રફવકમિની કરે છે. વળી અથ હાકરાઓને તેમનાં મા, દાપ અથવા વાની પોતાના માણસો સાથે આ રાખામાં દરરોજ લખવા મોકલની રાખે.

પ્રિન્સિપલ, નીલકંઠરાય દાદ્યાભાઈ.

એચ. એમ. એન્ડ એસ.

લેખનકળા કોપી બુકો.

ગુજરાતી અને બાળભાષા ૭ નંબરમાં

કળાકૃતિખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુખ્ય કલાકારનાં ગુજરાતી નિગાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કળાકૃતિખાતાના ઘણા અનુભવી અમલદારોના મતે લઈ ગુજરાતી અક્ષરોના સુદ વચણુ સોધી કાઢી, તથા પોત્તેને અનુકૂળ અક્ષરોના કદ તથા લખાણ દમની મોકલણુ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વ કોપીબુકો કરતાં મોડીઆતી થયાની ખાત્રી થયા પછી છપાવી બહાર ખાડી છે.

કોપીબુકોની રકમ અને સુન્દરતા જળવવા માટે ત્રામાના પગા (કાપર-પેટ) કોતરાવેનાં છે, જે ઉપરથી માન દરેક જેજ એકજ આજુએ સુન્દર રંગની સાદીથી છપાય છે. કાગળ અને કવર ઉંચા ટકાઉ વાપડેલા છે જે એ વખત જોવાથી ખાત્રી થશે.

૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને સેક્ટર ૨૦ ટકા હિમિગત આપવામાં આવશે; પેકિંગ અને રેલવે ખર્ચ પણ આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રેલવેની આગળનું ખર્ચ આપનામા આવશે નહિ.

કોપીઓ સાથે ખીન્ત પુસ્તકો મંગાવનારને મેકે એન્ડ દેમ દેકાઈ લઈ મોકલી આપવા મોકલણુ રાખી છે. મળવાનું કેકાઈ—દાદ્યાભાઈ જંગલવનદાસ, લેખનકળા કોપીબુકની ઓફીસ, જુની કાળકાંઠેવી પેન્ડ ઓફીસ સામે નંબર-૨૨૬-મુખ્ય.

“ શિક્ષણસાહિત્યો.”

આ કાર્યાલયમાં અંખરો અને કોલેજોને ઉપયોગી ભૂગોળ, મગોળ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, રસાયણ, અભિજ્ઞ, ઇતરત, કલાત, રમત, કિન્દરસાર્થન એન્ડેસરી અને સ્લોઈક સિસ્ટમ વગેરે તમામ પ્રકારનાં સમહિત્ય જેવાં કે સૂર્યમાળા, પૃથ્વીના ગોળા, ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ, નકશા, રીલીફ મેપ્સ, યંત્ર સાક્રાઓનો સેટ, અગ્રહસ્થાનનાં ધોરણુવાર બોર્ડઝ, ઓપેનટ લેસન બોર્ડઝ, ધંધાના હથિયારની ચેટીઓ, પગલ બોક્સીઝ, વગેરે વેચવામાં આવે છે. વિશેષ હકીકત માટે અમારું ગ્રાઈસ લિસ્ટ મફત મંગાવી વાંચો.

હાજિરબાદ છગનદાસ પટેલ,

મિત્ર—શિક્ષણસાહિત્ય કાર્યાલય,

નાંદાલ. અમદાવાદ—પ્રાંતીજ રેલ્વે.

દરકત શિક્ષક કોપી બુકો

ગુજરાતી અને બાંગ્લાએષ આઠ નમરમાં, ઇંગ્લેન્ડી ખાતાના મેન્ડ્રિક્ટર માટેને મુખ્ય ઇસાકની દરેક ગુજરાતી નિશાગોમા આવવાને મંજૂર કરી છે. હાલને લીધે કાગળના ભાર બેદર વધી જવાથી મેન્ડ્રિક્ટર માટેના, નં. ૧૧૨૪૫ ૧૯૧૭-૧૮ નીજાલના, હુકમથી હાલ થોડા વખત માટે અહીં આના દરેક નંબરની કિંમત રાખી છે. ૨૦૦ અને તેથી વધુ કોપી ખરીદનારને હાલમાં સેંકડે (૧૫) ટકા કમિશન ઉપગત પેકિંગ અને રેલવે ખર્ચ આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતે કે ગ્રેસનથી આગળનું ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ. દરકત શિક્ષક કોપી બુકોની સીધ પેના દરેક નંબરને બધ બેસની ૧ થી ૮ નંબરની દરેક બોક્સમાં એકજ ભાતની દા. ૬ કિંમત રૂ. ૧૧ નહી.

મળવાનું ઠેકાણું,

આદરજી કાવસજી માસ્તર.

ઠે. નં. ૧૦, વેળી તલાવ, —મુખ્ય.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની પ્રુક્ટેલર્સ-ટાલખાદેવી શાહ-સુમધ.

ચુંટી કાઢેલાં ઉપયોગી પ્રુક્તકો.

૧૩. આ.

૧૩. આ.

સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧, ૨, ૩, ૪	૮-૧૨
ચંદ્રશન્ત ભાગ ૧, ૨, ૩...	૮-૪
બહુરૂપી બમર ભાગ ૧ થી ૬	૬-૮
નીલમ માલિક ભાગ ૧ થી ૮	૬-૦
મધુરી ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર નવલકથા) ...	૩-૦
વૈદક વિજ્ઞાન ચક્ર વોલ્યુમ્સ ૧-૨	૧૫-૦
નવ મેહેનત (સ્માર્ટિસ ક્રીડ સેલ્ફ હેલ્પન બાબતર)...	૩-૮
ગુજરાત સર્વ સમર્થ ...	૨-૦
પતિવ્રતા સતીઓ (સચિત્ર)	૨-૪
આશીની રાણી ...	૧-૧૨
ગુજરાતની સુંની વાંચના, ...	૧-૧૨
શરચાહન માલ એન્જન, બોઇલર અને મીમરીમ ...	૧૨-૦
એલચીદાસાદૃત મીકેનીકલ એન્જનીયરનો મદદગાર ...	૭-૦
કમર્શીયલ કોલેન્ડર યાને લીલી વેદપારી પંચાંગ ...	૨-૮
મુખબર્મા ચાલતા કાચા પાકા તોલના લીસાબની ચાપડી	૨-૦
બસો વર્ષનું પંચાંગ ...	૩-૦
કોરોનેશન મ્યુઝીક ગ્રાઇડ ...	૧-૮
પોર્ટેટ ગુજરાતી ઇંગ્લીશ ડિક્શનરી	૧-૧૨
પોર્ટેટ ઇંગ્લીશ ગુજરાતી ડિક્શનરી	૧-૧૨
ફોન્ટ ગુજરાતી ઇંગ્લીશ ડિક્શનરી	૩-૪
વહુને શીખામણ ...	૧-૦
રીસાજ માઢાય યાને તૈલત (બહુલ રસાયક નવલકથા) (કોના જરબાઈ એલેક્ટ્રીક મેલ)	૨-૦
ગુજરાત મહાર ...	૨-૦
સૌં વેલના નિબંધો ...	૧-૮
લેહીની સુલતાના રજવાબેગમ	૧-૮
પદ્મો શિષ્ય ...	૮-૦
જરાતી સીવીલ પ્રેસીન્ટર મેટ	૭-૮
જરાતી એડેમીયન નાઈટમ	૬-૮
દિમકી સમાજ ...	૬-૮

કથા સરિત સાગર વોલ્યુમ્સ ૧-૨	૫-૦
પ્રેક્ષીકલ એસ્ટ્રોનોમી (હોમીયાર ફૂન) ...	૩-૮
ગ્રેટમણિન ...	૧-૦
તેન્ડ્રમા (નવલ કથા) ...	૧-૧૨
કરલગેસો ...	૧-૧૨
રત્નનીકાંત ...	૧-૮
નવી જંદગી ...	૨-૦
પેલા ઘાંચીનું કુટુંબ ...	૧-૪
ઇસ્ટનો ઇતિહાસ ...	૧-૮
વનસ્પતિશાસ્ત્ર ...	૧-૦
ચરક સહિતા વોલ્યુમ પ્રેક્ષક	૫-૦
,, ,, વોલ્યુમ ખીલું (ઉપાય છે.)	
ખનવાન ...	૫-૦
બારીરરતની બેરી ...	૬-૦
ચાંતિપ્રિયા (સચિત્ર નવલકથા)	૨-૦
નિરંજની અથવા વરપેલી વનિતા ...	૨-૦
કુમુદમ્બા (નોવેલ) ...	૨-૮
અનંબ વિપ (સચિત્ર નવલકથા)	૨-૦
માનવશાસ્ત્ર અથવા મનસ્વિદ્યા અને મુખ સાયુદ્ધિક શાસ્ત્ર ...	૫-૦
પ્રેક્ષીકલ સાઈકોલોજી (હોમીયાર ફૂન) ...	૩-૮
લવસીકૃત રામાયણ મૂળ તથા ગુજરાતી ભાષાંતર ...	૫-૦
મુખલશણ શાસ્ત્ર ...	૨-૦
દાહ બાબાનો સાદસ કમો ...	૧-૪
નિર્લેપ દેખાવા (સચિત્ર નવલકથા) ...	૧-૮
બહાદુર કોઠા અને અનાય તારા	૧-૪
બહાદુર કોઠા અને પ્રમાદ સુંદરી	૧-૪
કવિતા પ્રવેશ ...	૧-૦
કાવ્ય આનુષ ...	૧-૮
સીઓની મદદતા ...	૧-૮
મહી અને મોહન અથવા બાંચકીન ભાઈ બેટન ...	૨-૦

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની પ્રુક્ટેલર્સ.

પુસ્તક પાઠ્ય.

અંક ૧૦-૧૧ મો.

Gujarat School Paper.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

ઓગસ્ટ-નવેમ્બર સને ૧૯૧૮.

વિષય.

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ.

- ૧ ઓગસ્ટના વિગ્રહના બનેલા લતારાની સમાવેશના ૨૮૯-૨૯૪
- ૨ લઘુ સમયી હકીકત ૨૯૫-૨૯૬
- ૩ લઘુ સમયી હકીકત-વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ
કહેવાનો કમ. ૨૯૭-૩૦૧
- ૪ અધિનિયમની લીધા (સા રા મુનિયમના હો ચોક્કસ,
એમ એ) ૩૦૩-૩૦૭
- ૫ પાનાપાઠ (સા રા ગામકાલ પુ. કાલ) ૩૦૭-૩૦૯
- ૬ ગ્રિકનો સમ્રાટ કરવાથી કેસને ચર્ચા એટલે તુલના
(સા રા ભોળીલાલ કે પટવા બી એ) ૩૦૯-૩૧૧
- ૭ અવગણના પ્રાપ્તિનો (સા રા સી કે ભટ્ટ) ૩૧૧-૩૧૨
- ૮ પાઠની મોડ-મુનિયતિ (સા રા વલ્લભભાઈ લા ખેલ) ૩૧૨-૩૧૩
- ૯ સંપ્રદાય મોર્ચ (સા રા મળેલાલાલ કા બટ્ટ) ૩૧૩-૩૧૮
- ૧૦ રુબરુબી ભાગના પધરાતા કે નાક આંખી ફારસી
વર્તે રાંઠો (નિ અમી-મિયા હરુનિયા ફારસી) ૩૧૮-૩૨૨
- ૧૧ છુટ-છુટાઈ માંસના ચર્ચાના ઉત્તર ૩૨૨
- ૧૨ મદનપુરિયાલ નદી (નિ મોમલાલ જી અ ભાણી ૩૨૨-૩૨૬
- ૧૩ કેવળીખાતાની મહેરખમરો ૩૨૬-૩૨૮
- ૧૪ પ્રે રા કે મળી વાર્તિક અને પ્રાવેશિક પરીક્ષા સળ પી ૩૨૮

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તત્ત્વી બને પ્રકાશક (ઓગસ્ટ ૧૯૧૪થી)

મિ. કેપુરાઈ અરહેસર બાલા. બી. એ,

પ્રિન્સિપલ, પ્રે. રા દેનિંગ કોલેજ-અમદાવાદ.

(મને દક્ષ ગ્વાલીન રાખ્યા છે)

અમદાવાદ-લિલિતે પ્રિન્સિપલ આરે પાનાસની વાંચનાં
શ્રી "સવારાવળ" પ્રિ પ્રેક્ષમા જેમ મોડીનાવ નામનાં લખ્યું.

સૂચના.

૧. ધનસંબંધી લખાણ—એકિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ એકબે અક્ષરે લખવું. છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે. નહિ પડે કરેલો લેખ દિલ્લિટ મોકલી દશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે.

૨. લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી હશે તો પ્રથમથીજ ખજાર આપેલી દર છાપેલે પાને યોગ્યતા પ્રમાણે રૂ. ૧) સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે દર્દ આપવામાં નહિ આવે.

૩. લેખન—વરસ એકનો રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે. દસ રૂપીઆ સુધીના પચાસવાળા શિલ્કો તથા રડોલ્લરો પાસે ટપાલ ખર્ચ સાથે ૦-૧૨-૦ લેવામાં આવશે. છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૦; પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૬-૬ જુદું.

૪. મનિઓર્ડર—ફપન પર ગામ કે સ્ટેશન હેડક્વાર્ટર પટ લખવું. તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિશાનો હોય તો નિશાનનો નંબર તથા શાળાપત્ર જોડિય તરફથી અખાજોલા સરનામાના લેખક ઉપરનો નંબર લખવો.

૫. જાહેરખબરના લાન-રૂપીઆ એકની ૩ લોટી પ્રમાણે ખાર માસ લગી લાગલાગટ હશે તો પહેલે મહીને પૂરો ચાર્જ અને પછી અગીઆર માસ લગી દર માસે ૧ ચાર્જ પડશે. છ માસ માટે પહેલે મહીને પૂરો ચાર્જ, અને પછી દરેક માસે ૩ ચાર્જ લેવાશે. જાહેરખબરનો ચાર્જ અગાઉથી આપવો પડશે. આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હુકમિદ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૬. શાળાપત્રમાં, આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીએ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ ટંમેસ હોતું નથી, માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.

૭. દરેક માસના શાળાપત્રનો અંક તે માસની તા. ૨૫ મી સુધીમાં ન મળે તો તે માસની આખર તારીખ સુધીમાં અમતે ખબર આપવી કે જ્યાં તે અંક મોકલવા ગોકલણ થાય. માસ આખર પછી અંક નહિ મળ્યાની ખબર આપનારને જે અંક સિલકમાં હશે તો છુટક અંક પ્રમાણે કિંમત લઈ મોકલવામાં આવશે.

૮. શાળાપત્રનું વરસ જનનુઆરીથી ડીસેમ્બર સુધી ગણવામાં આવે છે. માટે વરસની વચમાં જે માહક ખબર થયા માગતા હશે તેમની પાસેથી જોટણી જોડા તેમને મળ્યા હશે તેમજની છુટક અંક લેખે કિંમત લેવામાં આવશે.

તંત્રી.

જોઈએ છે—મુસતમાન, પહેલા વર્ષના શુજરાતી ટ્રેન્ડ શિક્ષક, કુગન શરીફ શીખની રોકે તેવા. પગાર રૂ. ૨૫ અને લાયકાત શુજળ પ્રમોશન. લખો—એન. મેકેટરી મદ્રેમા હમની, કરાચી.

જોઈએ છે—ગારીયા સ્ટેઈટની શુજરાતી નિશાગો સાર ટ્રેનિંગ કોલેજમાં પાસ થયેલા ચાર પુરુષશિક્ષક અને બે સ્ત્રીશિક્ષક તથા વર્નાક્યુલર ફાઈનલ પરીક્ષામાં પાસ થયેલા વીસ શિક્ષકો. મેકેટરી પ્રેમશનેગન છે, અને પગાર લાયકાત શુજળ આપનામાં આવશે.

સ્ત્રીશિક્ષક ભરત, શુદ્ધજી, મંગીત નેંગેમાં ઠાંચા પ્રકારનું જ્ઞાન ધરાવનાર હશે તો તે ઉપર લક્ષ રાખી પગારમાં વધારો આપનામાં આવશે અરજદારોએ “દીવાન સાહેબ” દેવગરખારીયાના તરફ અરજીઓ મોકલવી.

જોઈએ છે—મદ્રસ એ તુરાવા, સુરત માટે ટ્રેન્ડ અને વર્નાક ફાઈનલ પાસ શિક્ષકો. પગાર લાયકાત શુજળ. ઉર્દૂ દીનીયાત બંધુનિર્દેશ વધુ પસંદગી. મેનેજરને લખો.

જોઈએ છે.—મુમઈમાં પ્રાથમિક શુજળની સાથા જે આજ ૧૦ વર્ષની થાય છે, તેને માટે ટેડ માસ્ટર જોઈએ છે. પગાર રૂ. ૩૦, આંગળ ઉપર કામ જોઈ વધારવામાં આવશે. અરજી ના વિધિનાથ પી. લેલ ૧૨૧, મેકેટરી, એ મરનામે કરવી.

જોઈએ છે:—ટ્રેન્ડ તથા વર્નાક્યુલર ફાઈનલ પુરુષ. તેમજ સ્ત્રી શિક્ષકો. પગાર ગ્રેડ પ્રમાણે લખો—

એસ. એન. સહાય, બી. એ.

એનલુકેશનલ ઓફિસર, ઇડર નોટ.

દેશીનામુ—કિંગ્ડમ ૩ ૦)દા

સ્કૂલો અને કોલેજોમાં ટેકન્ટ છુટકા કવળ સન્ટુ. અમદાવાદ ચી ચુ દે. છગનલાલ લલિતુલાલ શાહ, દેશીનામાવાળા, પહેલા.

આથમિક શાળાના શિક્ષકોને ખાસ ઉપયોગી.

થોડા ખર્ચે પદ્ધતિસર અંગ્રેજી શીખવા ઇચ્છતા હો તો 'અંગ્રેજી શિક્ષક' ખરીદો. કિંમત ફક્ત ૭ આના છે.

લખો:-દયારાંકર બાઈશંકર શુક્લ, ડે. સોનીફળીયા, -સુરત.

સહેનશાહી મુખગણિત-આવર્ગ, ધો. ૧-૨-૩ અને ૪-૫ માટે પાંચ ભાગમાં અંગ્રેજી સહિત. દરેકનો ૦)~ રૂ. ૬. ના મુખ્યાત માસ્તરે લખ્યા છે. માટે ખાત્રી કરો. એલ. યુ. ની કું. પુરાણગર-રાજકોટ

કમીશનમાં પુષ્કળ લાભ. બેહદ સસ્તા ભાવે.

અંગ્રેજી મેસર્સ. ચીમનલાલ ચુનીલાલની કંપનીમાં ઘણાં વસ્તુ સગી અનુભવ ગેજરી દાલમા શુક્રમેવરની નવી દુકાન ઉઘાડી છે. શુક્રવોલી તથા અંગ્રેજી નિરાગોમા ચાલતાં તમામ જાતનાં પુસ્તકો, રોશનરી કાગળ શાહી વગેરેનો મોટો સ્ટોક રાખીએ છીએ. માટે એક વખત દમારી દુકાને પધારી ખાત્રી કરવા જિનંતી છે.

રામકૃષ્ણ પ્રકાશીયો. મનમુખરામ નાનાલાલની કંપની.

ગીચીરોડ બાલાદેવભાઈ પાસે-અમદાવાદ.

જાહેર ખબર.

સક્ટર સંટરફ્રી જિંદગી લોકોને દુઃખ ઇતિહાસ, આજની સુધીના નવા ગવરનર જનરલોના વધારો સહિત. કિંમત રૂ. ૦-૭-૬, મહેતાજી-ઓને સવા એકત્રીય દક્ષ કમીશન આપવામાં આવશે.

સરકાર હોઈંગો ભાગ ૧-૨-૩-૪, ૧૯૧૨ ના રાજાપત્રમાં પા. ૬૭મે મંજૂર કરેલાં ગ્રોઈંગ ચિત્રો. મહેતાજીઓને સાઈ કમીશન આપવામાં આવશે.

તે મિત્રોય દરેક જાતનાં રાજાપત્રોગી પુસ્તકો, ઇતિહાસો, જ્યોત્ષ, દાખી જુદા દરેક જાતની અમારે ત્યાં પુસ્તા સ્ટોકમાં મળી શકશે. બહાર આમના મહેતાજીઓને તથા વેપારીને ઘણું સાઈ કમીશન આપવામાં આવશે. એક વખત ચોરસ આપી ખાત્રી કરો.

અખદુલકુસેન આદમજી શુક્રમેવર, ભાવનગર.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય થઇ પડેલ,

સૃષ્ટિજ્ઞાન (ત્રીજી આવૃત્તિ).

ધોરણ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ની વાંચનમાળાના ત્રીજા ભાગના વિદ્યાનક પાઠોનું પ્રત્નોત્તર રૂપે સંપૂર્ણ વિવેચન પ્રે. રા. ટ્રે. ડા. ના શિક્ષણને મેડલ મેળવેલા બે સીનીયર ભારતીય પાસે તૈયાર કરાવેલા ધણા ઉપયોગી અને પ્રશંસાપાત્ર થયા છે જેની ખાતરી હું કે સમયમાં ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પડી તે છે તેમજ વ. કા. અને આવેશિક પરીક્ષાના ઉમેદવારની ઉપરાઉપરી માગણી થવાથી અમારે

સૃષ્ટિજ્ઞાન યા વિદ્યાના પાઠો.

ઉપરનાજ શિક્ષકો પાસે સરળ ભાષામાં પ્રત્નોત્તર રૂપ તૈયાર કરાવી બહાર પાડ્યા છે. જેમાં સાતમી ચોપડીના વિદ્યાના પાઠોનું સંપૂર્ણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તથા પરીક્ષામાં પૂછાતા સવાલોનો પણ સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી એના અભ્યાસ પછી ઉપર જણાવેલી પરીક્ષાઓમાં આ વિષયમાં નાપાસ થવાનો ખીલકુલ સંભવ હેજ નહિ. વધારે પ્રશંસાની જરૂર નથી. શુક મંગાવી જોવાથી ખાતરી થશે. કિંમત રૂ. ૪-૧ જરૂર બંધ લેનારને સારું કમીશન. ધોરણવાર કિંમત નીચે મુજબ.

બાળાઉપયોગી પ્રત્નોત્તર રૂપે સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાન ધો. ૧ હું

(આ. ૧) કિંમત રૂ. ૦-૧-૧

„ ધોરણ ૨ હું (આ. ૨) રૂ. ૦-૧-૦

„ ધોરણ ૩ હું (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

„ ધોરણ ૪ હું (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

„ ધોરણ ૫ હું (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૧

„ ધોરણ ૬ હું (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૧

„ ધોરણ ૭ હું (આ. ૧) રૂ. ૦-૪-૧

પ્રત્નોત્તર રૂપ ભરતખંડનો નરણ ઇનિદાસ (ધો. ૫) રૂ. ૦-૨-૦

(ધો. ૬) રૂ. ૦-૩-૦

કમીશન ટકા રૂપે આપવામાં આવશે.

પત્ર વ્યવહાર નીચેના સરનામે કરો:- મણિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય

શુક્રનેશ્વર એન્ડ પબ્લીશર-મુ. પેટલાદ (વાયા આશુદે)

તા. ક.—આ ઉપરાંત ધોરણવાર નોટો પણ અમેરે પ્રગટ કરી છે.

દેલવાડાકર કિન્ડર-ગાર્ટન સ્કોલ.

ન્દાનાં બાળકોને રમન-મનતથી શીખવવાનો તરેહવાર સામાન દેશી તેમજ વિદ્યાપત્રી જમ્યાખવ તથા છુટક તૈયાર છે. પ્રાર્થસિ વિરદ મારે સજરાત યાગપત્રનો ભુગાધપી સપ્ટેમ્બર સુધી અંક બેવો.

શાળોપયોગી સામાન.

કિન્ડરગાર્ટનની બહિરો, પદાર્થ પાઠનાં સાહિત્ય, પશુ, પ્રાણીઓ નક્કા, ચિત્રો, બોક્સો, તેમજ તરેહવાર શાળોપયોગી સામાન અને કિન્ડર ગાર્ટન વગેરેનાં પુસ્તકો [સરકારી શાળાઓ માટે મંજુર થયેલાં] કમીશનરી મળશે. કિન્ડરગાર્ટન બાળ અધ્યાપયો નં. ૧ થી ૨૦ સુધી માળો રાંદ, એકજ પુસ્તકમાં તૈયાર છે.

‘ દેલવાડાકર ’ [સચિત] વાર્તામાળા.

સરકારી રિપોર્ટમાં વખણાયેલી ‘ નવલ-મંગા, ’ વડોદરા વગેરે સ્ટેટમાં મંજુર થયેલાં ‘ નીલમ માણેક ’ તેમજ બીજાં બોધક પુસ્તકો, બેલી ત્રણ, ચાર અને પાંચ પાંચ આનૃતિઓ થયેલી છે, તે પણ મળશે. કિન્ડરગાર્ટન સ્કોલ-માણેકબીલીમ [ગોપાલજી દેલવાડાકર. વિરમા બેરોડા-ખખર.] [કિન્ડરગાર્ટનસ્ટ]

ગુજરાત રાજ્યપત્ર.

પુસ્તક ૫૭ સું. ઓક્ટોબર, નવેમ્બર સને ૧૯૧૮. અંક ૧૦-૧૧

ઑગસ્ટમાં વિગ્રહમાં બનેલા બનાવોની સમાલોચના.

તા. ૧૫ મી જુલાઈએ શરૂ કરેલો જર્મનીનો ત્રીજો દુમલો નિષ્ફળ નીવડયો, અને તા. ૧૮ મીએ માર્ન નદીથી એઈન નદી સુધીના પ્રદેશમાં મિત્રરાજ્યોએ સામો દુમલો શરૂ કર્યો. રીમ્ઝ અને સ્વાસો વચ્ચે લગભગ ત્રણ અકવાડીઆં સુધી દારણુ યુદ્ધ કરી, મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કરે શત્રુઓને હરાવી તેમને પાછા હમડતાં ધીમે ધીમે, પણ મક્કમપણે આગળ વધ્યાં. પછી તા. ૮ મી અને ૯ મી ઑગસ્ટને રાત્ર ઉલાઝ અને સોગ નદીઓ વચ્ચેના મુખડા ઉપર ખીલો સખત દુમલો શરૂ કર્યો. તા. ૧૫ મી જુલાઈ થી તા. ૧૮ મી ઑગસ્ટ સુધી પાંચ અકવાડીઆં મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કરને અત્યંત દારણુ યુદ્ધ કર્યાં કરવું પડ્યું હતું, છતાં આપણાં લશ્કરે પૂરે જોશમાં અને ઉત્સાહમાં હતાં, અને તા. ૧૯ મીએ મુખડા ઉપર સર્વસ્થળે શત્રુઓ ઉપર વિશેષ પ્રયત્ન મથા શરૂ કર્યા અને અકવાડીઉં પૂરે યતાં ધણુંજ મારું પરિણામ આપ્યું. આ અકવાડીઉં લશ્કરી દૃષ્ટિબિંદુથી વધારે અગત્યનું અને બનાવોથી ભરપૂર હતું.

તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બરે પૂરા ચત્તા અકવાડીઆમાં મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કરે સૌથી વધારે મહત્વનું કામ કર્યું. આ અકવાડીઆમાં, સને ૧૯૧૪ ના ઑગસ્ટ અને સપ્ટેમ્બર મહીનામાં જે મોટી લડાઈઓ થઈ હતી, તેનું કરતાં પણ વધારે મોટા પાયા ઉપર લડાઈઓ થઈ. આપણી પ્રગતિ અટકાવવા માટે જર્મનોએ અતિશય પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ યથેથી સ્વાસો સુધીના આખા મુખડા ઉપર તેઓના પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા હતા અને અંતે અંતે શત્રુઓને પાછા હકવું પડ્યું.

પશ્ચિમના રજુક્ષેત્રમાં ઑગસ્ટ મહીનામાં મિત્રરાજ્યોનાં ચાર લશ્કરે— ત્રીજું અને ફરામું ફ્રેન્ચ લશ્કર (મેન્નાપિપિતિ હુમખર્દ અને મેન્જલ)

તે ત્રીજું અને ચોથું બ્રિટિશ લશ્કર (સેનાધિપતિ બિન્ગ અને લિન્સન),—લગભગ મુખ્ય ભાગ-લીધા હતા. હેલા અડવાડીઆમાં પહેલું ન્ય લશ્કર (સેનાધિપતિ-ઉબેની) થોડા વખત વિશ્રામ લઈ પાછું યુદ્ધમાં મર્યાદિત હતું અને પહેલું બ્રિટિશ લશ્કર હોર્નેના સેનાધિપત્ય નીચે સામેલ થયું હતું.

સ્વાસૌથી લેા (Soissons to Lens) સુધીના લગભગ ૧૦૦ માઈલના આખા મુખ્ય ઉપર તુમુલ યુદ્ધ સર્વ સ્થળે ચાલ્યા કરે છે. જર્મનો, ખાસ કરીને સ્વાસૌની ઉત્તરે અને એરાસ (Arras) ની પૂર્વે તથા અગ્રિ કોણમાં, અતિશય મદ્રમપણાથી ખરા હુગરથી લડ્યા હતા; પરંતુ મિત્ર-રાજ્યોના લશ્કરને આગળ વધતાં અટકાવવાને તેઓ નિષ્ફળ થયા હતા. મુખ્યગત મોટા ભાગ ઉપર મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કર કોઈ ભાગમાં ધીમે ધીમે તો કોઈ ભાગમાં ઝડપથી આગળ વધ્યાં હતાં.

આ મહીનામાં યુદ્ધમાં બિતરેલાં ત્રણ ફ્રેન્ચ લશ્કર પૈકી દરમા ફ્રેન્ચ લશ્કરને (સેનાધિપતિ મેન્જન) સ્વાસૌની ઉત્તરે આવેલા હુગરી પ્રદેશમાં અતિશય દારૂ યુદ્ધ કરવું પડ્યું હતું. શત્રુઓના ફરી ફરી આવતા સામ્ર દમશાઓ નિષ્ફળ કરી અમેરિકન લશ્કરની મદદથી ફ્રેન્ચ લશ્કર ધીમે ધીમે આગળ વધ્યું હતું.

સેનાધિપતિ હુમ્મર્ટનું ત્રીજું લશ્કર તુવાયે અને નેસલ વચ્ચે આગળ વધ્યું હતું, અને તુવાયે તથા બીજાં સ્થળો કબજે કર્યાં હતાં.

હુમ્મર્ટની ડાબી બાજુએ સેનાધિપતિ ઉબેનીનું પહેલું ફ્રેન્ચ લશ્કર સહેલાઈથી આગળ વધી શક્યું હતું; અને રોય (Royo), નેસલ (Nestle) તથા બીજાં ઘણાં ગામો હાથ કર્યા હતાં, ઘણા કેદીઓ પકડ્યા હતા, અને જથ્થાબંધ લશ્કરી અસંખ્યાળ કબજે કર્યાં હતા.

સેનાધિપતિ રોલિન્સનનું ચોથું બ્રિટિશ લશ્કર બ્રી (Brie) અને પેરોન (Perrone) સામે સોમનદી સુધી પહોંચ્યું હતું અને જર્મનોના સામા ધસારા પાછા હટાવ્યા હતા. સોમનદી અને બૅપામ (Bapaume) વચ્ચે રોલિન્સન અને બીન્ગનાં લશ્કર ઝડપથી આગળ વધ્યાં હતાં અને કોમ્બલે (Combles), બૅપામ (Bapaume) વગેરે ગામો કબજે કર્યાં હતાં. આ આખા મુખ્ય ઉપર શત્રુઓએ આપણને અટકાવવા બનતો નહોતો અને અતિશય નેસથી સામા દમશા કર્યાં હતા.

બૅપોમ (Bapaume)ની ઉત્તરે પણ લૅં (Lens) સુધી દારણ લડાઈ ચાલ્યા કરે છે. આપણા દમતા વિજયી નીવડ્યા હતા. શત્રુએ આડગ રહેવા અતિશય પ્રયત્ન કર્યો છતાં તેમનું કંઈ આશ્ચું નહિ. આપણાં લશ્કર આગળ વધ્યાં હતાં, અને ઘણાં ગામો કમળે કર્યા હતાં.

બેટન (Bethune)ની ઉત્તરે ઉત્તર સમુદ્ર સુધી આપણાં લશ્કર શત્રુઓને દબાવતાં આગળ વધતાં જ નાથ છે.

વિમાનગળમાં આપણે શત્રુઓ કરતાં ઘણા ચઢીઆતા રહ્યા છીએ. ઑગસ્ટ મહીનાના છેલ્લા પંખવાડીઆમાં પશ્ચિમના રણક્ષેત્રમાં આપણે શત્રુનાં ૩૦૦ એરોપ્લેઈન (પાંખવાળાં વિમાન) અને ૩૦ બલૂન (હવાઈ વિમાન)નો નાશ કર્યો હતો. આ અરસામાં ૮૧ બ્રિટિશ વિમાનોનો નાશ થયો હતો. ખાજ હડતા જર્મનોને દુઃખી કરવામાં ને ગલરાટમાં નાંખવામાં, શત્રુનાં પાયદળ અને તોપોનો નાશ કરવામાં, તેમજ સરસામાન તથા દારૂ-ગોળો પૂરી પાડવા કરેલી વ્યવસ્થામાં નુકસાન કરી તેનો નાશ કરવા આપણાં વિમાનો ઘણું ઉપયોગી કામ કરે છે. જર્મનિમાં આકાશમાર્ગે ઘણા દમતા લઈ જવામાં આવ્યા હતા; અને ત્યાં ત્યાં દમતા કર્યા હતા, ત્યાં ત્યાં ઘણું નુકસાન કર્યું હતું.

યુદ્ધનીતિની દૃષ્ટિએ પારિસ-એમીઝ-એ રાસનો મુખ્ય માર્ગ શત્રુ-ઓથી સુક્ત કર્યો છે, તેજ ઘણું મહત્ત્વનું કામ કર્યું છે, અને તેથી આપણાં લગ્નરત્ની સ્થિતિ ઘણીજ સુધરી છે.

છેડાં ૭ અકવાડીઆમાં, પશ્ચિમના રણક્ષેત્રમાં ૧૦૦,૦૦૦ કરતાં વધારે ફેદોઓ અને લગલગ ૨૦૦૦ તોપો હાથ કર્યા હતાં. ઑગસ્ટની ૮ મી તારીખથી ત્રણ અકવાડીઆમાં એકલાં બ્રિટિશ લશ્કરોએ ૫૦,૦૦૦ ફેરીઓ પકડ્યા હતા અને ૬૦૦ તોપો કળળે કરી હતી. આ અરસામાં આપણને પ્રમાણમાં થોડું નુકસાન થયું હતું.

તા. ૧૮ મી જુલાઈથી ઑગસ્ટ આખર સુધીમાં શત્રુનું લગલગ આખું લશ્કર લડાઈમાં ઊતર્યું હતું, અને તેનો પરાજય થયો હતો. તેને પરિણામે તેમનો ઉત્સાહ પણ ઘટ્યો છે. તા. ૧૮ મી જુલાઈથી ઑગસ્ટ આખર સુધીમાં જર્મનોને ૫૦૦,૦૦૦ કરતાં વધારે માણમેતી બારે ખુવારી ઘઈ છે. વળી પશ્ચિમના રણક્ષેત્રમાં જર્મનોની ૧૪૦૦૦ જે ૧૫૦૦૦ તોપો

આગરૂમાં વિવ્રદમાં બનેલા બનાવોની સમાલોચના.

તેમાંથી આપણે ૨૦૦૦ તોપો હાથ કરી છે. તે પણ એમને ગંભીર ન થયું છે. અલબત્ત તેમણે પણ આપણી ધણી તોપો છુદે છુદે તે લીધી છે, પરંતુ જર્મન હાથગોળો તેમાં વાપરી શકાય તે મુશ્કેલીની છે.

જર્મનો હાથ કંદેડી સ્થિતિમાં છે, તેથીજ આપણાં આગળ વધતાં હકર સામે લડી લડીનેજ પાછા હાથની તેમને ફરજ પડે છે. પરંતુ દ્વિનીતિના દૃષ્ટિબિંદુથી જર્મન હાથકરની આથી અતિશય ખુબારી થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમના સૈનિકોનો ઉત્સાહ-માનસિક બળ-મંદ થતો જાય છે.

પરંતુ હવે શત્રુઓ પાછા હાથ દાડતા હાથ દિન્ડનખર્ગ-લાઇન (દિન્ડનખર્ગ તૈયાર કરાવેલા દિલ્લેખંધી મોરચાની દાર) પાસે જતા જાય છે, અને ત્યાં રહી મિત્રગળ્યોનાં લન્કર સામે ખચાવ ઉપર રહેતા ઈશ્વરો રાખે છે. દિન્ડનખર્ગ-દિલ્લેખંધી મોરચા ઉપર હમલો કરવો તે નવા મોરચા ઉપરના-જેવો કે માર્ન અને એઈન નદી વચ્ચે જુલાઈમાં જર્મનોનો મોરચો-મથા કરતાં જુદોજ અને ઘણી મુશ્કેલીની વાત છે. દિન્ડનખર્ગ-દિલ્લેખંધી મોરચાનાં ખચાવ કામ ઘણાં મજબૂત છે. આગલા હાગમાં ઘણા યાર્ડ પહોળા જગામાં તારનાં દોરડાની જાળાઓ, પછી ઉંડાં ભોંયરાંખાળા એક બીજા સાથે મેંઘ રાખનારી ખાઈઓ, વચમાં વચમાં યાંત્રિક ખંદેરા (મશીન ગન), ખાઈઓ તોડવાની તોપો અને બીજી મોટી તોપો ગોડવસના મજબૂત ચોતરા અને જુરને કોરે મજબૂત અનેક ખચાવનાં કામ છે. આ દિન્ડનખર્ગ-દિલ્લેખંધી મોરચો ઉત્તરમાં લીલથી શરૂ થઈ, દક્ષિણે કવીન્ટ (Queant) પાસે થઈ, બેપોમ (Bapaume) અને કેમ્બ્રા (Cambrai) વચ્ચે થઈ સે લેઈ આગળ થઈ દક્ષિણમાં જતરી સ્વાસે અને લેા (Laon) વચ્ચે થઈ પૂરું તરફ વળે છે. કવીન્ટથી આ મોરચાનો એક ફાટો એંસારની પૂર્વમાં રહી લેા (Loos) સુધી જાય છે. આ ફાટો તેમજ કવીન્ટથી ઉત્તરમાં લીલ સુધીનો ફાટો-આ બંને ફાટા વચ્ચે વિજયી ક્ષિટિશ હાથકરો ડુએ (Douai) અને કેમ્બ્રા તરફ આગળ વધ્યાં છે. દક્ષિણમાં ઉવાચ અને એઈન નદી વચ્ચે આ દિન્ડનખર્ગ-મોરચાનું મર્મસ્થળ એક જગાએ સેનાધિપતિ મેન્ચેને લેલું છે. મહા સેનાધિપતિ ફ્રાંસની સુદનીતિથી આ અનેક જગાઓ પણ લેદાશે અને દિન્ડનખર્ગ-દિલ્લેખંધી મોરચાથી રક્ષિત થએલાં

લીલ, હુએ, કેમ્બ્રા, લા ફર અને લૉ (Laon) જે રેલ્વેનાં મોટા જંક-શનો છે તે પણ આપણાં આગળ વધતાં વિજયી લશ્કર લેશે.

શત્રુને દમ લેવાનો, ચક્રિલા, ખુવાર થએલા લશ્કરને આરામ લેવાનો વખતજ ન આપવો, પણ એક સ્થળે દૂમલાતું જોઈ એાધું થાય કે ખીજે સ્થળે જોાયિંતો હૂમલો કરી શત્રુઓને રોકીલાજ સખવા, એ મહા સેનાધિપતિ શાશની યુદ્ધનીતિ છે.

વળી જર્મનો પાસે અનામત લશ્કર ખૂટવા માંડ્યું છે. છેલ્લાં છ અઠનાડીયાંમાં થએલી ભારે ખુવારીને લીધે ૧૯ વર્ષની ઉમ્મરના યુવાનોનું અનામત લશ્કર લગાઈમાં જતરી ચૂક્યું છે; અને એાકટોયર આખર સુધીમાં ૧૮ વર્ષની ઉમ્મરના કિશોર વયના યુવાનો લગાઈમાં જતરે લાં સુધીમાં, સંહાર થતા અને કેદ પકડતા સૈનિકાની જોડા ધવાએલા સાળ થએલા સૈનિકાથી જેમ તેમ પૂરવામાં આવે છે. આરિદ્રઆના લશ્કરનો ફેટલોક ભાગ પશ્ચિમ રણસેત્રમાં ઉતારવો પડ્યો છે.

સાઈટેમ્બરમાં આપણાં લશ્કર આગળ વખ્યાં દતાં, કેમ્બ્રા (Cambrai) ની અને સૈં કૉટે જે રણસેત્રમાં મુખ્ય મથક છે તેની લગભગ પાસે આપણાં લશ્કર પહોંચ્યાં છે, અને છેલ્લું મથક લીધું છે.

વર્ડનની દક્ષિણે મઝ (Meuse) નદી ઉપર આવેલું સૈં મીચીલ (St. Mihiel) જે ચાર વર્ષ થયાં જર્મનોના હાથમાં હતું, તે અમેરિકનોએ લીધું છે, અને એ ભાગમાં ત્રીસેક માઈલના મુખજા ઉપર તેઓએ સહો શરૂ કર્યો છે, અને પંદરેક માઈલ આગળ વધ્યા છે.

સૈંખીરિઆમાં બેકન સરોવરની પૂર્વે ઝેકાજોવેક લશ્કરને વિજય મળે છે અને ચિતા (Chita) નો કિલો જે બોલ્શેવિકાનું આ પ્રદેશમાં મુખ્ય મથક તે તરફ સેનાધિપતિ સેચેનોફ આગળ વધે છે.

આરિદ્રોટોકની ઉત્તરે સખત લગાઈ થઈ હતી. પ્રથમ તો બોલ્શેવિકા અને છૂટા પડેલા આરિદ્રિયન અને જર્મન ફેદીઓના મોટા લશ્કરની સામા મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કરથી ટકાયું નહોતું અને પાછા લાતું પડ્યું હતું; પણ જનતાની નવું લશ્કર મદદે આવી પહોંચ્યા પછી હુશમનોને હરાવ્યા હતા, અને હાલ મિત્રરાજ્યતાં લશ્કર તેમની પાછળ પડ્યાં છે, અને હુશમનો પૂર વેગથી પાછા નામે છે.

ફિનલેન્ડમાં જ્યાં રસવેનાં મરકા બહુ આગળ વધવા માટે અને ઉત્તર મહાસાગરના મર્મન કિનારા ઉપર કોલાની પશ્ચિમે આવેલા પેચેન્ગા ઉપર હુમલો કરવા જર્મનો તૈયારી કરે છે. પેચેન્ગાને જર્મનો સખમેરીન નૌકાઓનું મથક બનાવવા માગે છે. બોલ્શેવિકોનું ૨૦૦૦ માણસનું લશ્કર પણ ઓનેગા સરોવરથી તે તરફ જાય છે એમ સંભળાય છે. આર્કન્ગલ-થી દક્ષિણ તરફ આગળ વધતા મિત્રરાજ્યોના અને આપણી સાથે મળી ગએલા રશિયાના લશ્કર સામે બોલ્શેવિકો ન ટકતાં પાછા હટતા જાય છે. પાછા હટતા બોલ્શેવિકોને ઘેરી લેવા માટે મિત્રરાજ્યોએ ઓનેગા ના ઉપસાગરને કિનારે કેટલુંક લશ્કર ઉતાર્યું છે. 'લશ્કરનો એક ખીલો લાગ ઉત્તરે ડવીના ઉપર આવેલા કેટલસ તરફ ધમે છે.

મેક્ષેપોટેમિયામાંથી સેનાધિપતિ માર્શલે કેટલુંક લશ્કર બગદાદથી ઇરાનના ઉત્તર ભાગમાં થઈ કાસ્પિયન સમુદ્રના દક્ષિણ કિનારે મોકલ્યું હતું. તે લશ્કર ત્યાંથી દરિયા મારફતે કાસ્પિયન સમુદ્રના કિનારા પાસે આવેલા બાકુ શહેર આગળ જતરું છે. બાકુ ઉપર તુર્કો હુમલો કરે છે; માટે તેનો બચાવ કરવા બ્રિટિશ લશ્કર આર્મીનિયન લોકના લશ્કરને મદદ કરે છે. (બાકુ અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં ધાસતેલના કુવા ધણા છે.) કાળા સમુદ્રના દક્ષિણ કિનારાથી બાકુ સુધીનો પ્રદેશ તુર્ક લોકોના હાથમાં છે. વળી કાળા સમુદ્રની ઉત્તરે આવેલા મુકરેઈનના પ્રદેશમાં બળવાન જર્મન લશ્કર છે. અને મુકરેઈનની પૂર્વે આવેલો ડોન નદીનો પ્રદેશ ક્રોમેક લોકોના કબજામાં છે આ ક્રોમેક લોકો જર્મનોના કદા દુસ્મન છે. આ પ્રદેશના ઇરાન કાણુમા આવેલા, કાસ્પિયન સમુદ્રને મળતી વોલ્ગા નદીના કાંઠાના પ્રદેશમાં એકોસ્લોવેક જાતના રશિયન લોકો છે. આ લોકો ડોન નદીના પ્રદેશના ક્રોમેક લોકો સાથે મળી જવા માગે છે, પણ જર્મનની મદદથી બોલ્શેવિકોનું લશ્કર તેમની વિરુદ્ધ સખત પગલાં લે છે અને મળી જતાં અટકાવે છે. ખબર મળી છે કે બાકુથી આપણું લશ્કર પાછું ફર્યું છે.

સપ્ટેમ્બર આખરે ખબર મળી છે કે બલ્ગેરિયા વગરમરતે મિત્ર-રાજ્યોને તાબે થયું છે; અને સીરિયામાં દમાસ્કસ શહેર આપણે લીધું છે.

ખીજ વાર લોનમાં લરાએલી કુલ રકમ લગભગ ૫૧ કરોડ-મુંગઈ દલાહમાં લરાએલી રકમ ૧૪ કરોડ.

ફ્રાન્સના રાજ્યક્ષેત્રના કેટલાંક સ્થળો.

આદમર્ટ—એન્કર નદીના કાંઠા ઉપર (એન્કર અને સોમ નદીના સંગમથી એક ટે ખે માઈલ) એક નાનું ઉદ્યોગનું મંથક. છે. તે બેપાઉમથી (Bapaume) નૈઋત્ય કોણમાં ૧૧ માઈલ દૂર છે.

એમીએ—સોમ વિભાગનું મુખ્ય શહેર છે. વસ્તી ૮૦૦૦૦ માણસની છે. આ શહેર પારિસથી ૮૧ માઈલ ઉત્તરે છે. તે અગત્યનું રેલવે જંકશન છે, અને ત્યાંથી શુદ્ધ પૂર્વમાં સૈ કાંટે તરફ રસ્તા જાય છે. આ શહેર સોમના ઉત્તર કિનારે છે.

બોપોમ—સોમ નદીની ઉત્તરે આવેલા ઉચ્ચ પ્રદેશ ઉપર ૫૮૮૦ માણસની વસ્તીનો ક્ષેત્ર છે. તે પેરોન (Porron) ની વાયવ્ય કોણમાં ૪૪ માઈલ દૂર છે.

બ્રી (Brie)—પેરોનની ઉત્તરે ૪ માઈલ દૂર સોમના પૂર્વ કિનારા ઉપર છે. એમીએથી ૩ કાંટે જતા મુખ્ય રસ્તા ઉપર છે.

કેમ્બ્રા, (Cambrai)—૨૦૦,૦૦૦ માણસની વસ્તીવાળું શહેર છે. ૧૬૧૪ થી જર્મનીના કબજામાં છે. તે અગત્યનું રેલવે જંકશન છે. બ્રિટિશ ને તરફ ધસે છે. હાલ ત્યાંથી પાંચ સાત માઈલ દૂર આપણું લશ્કર છે.

કોમ્પ્યુગ્નો—(Compeigno)—ઉવાઝ નદી ઉપર ૧૪૦૦૦ માણસની વસ્તીનો ક્ષેત્ર છે. પારિસથી ઉત્તરે પ્રશાન કોણમાં રેલવે રસ્તે જાગના માઈલ દૂર છે.

કોમ્બલે (Combles)—પેરોનની વાયવ્યમાં અને સોમ નદીની ઉત્તરે ૪ માઈલ ઉપર એક નાનો ક્ષેત્ર છે.

નેસલ (Nesle)—રોય અને સૈ કાંટેના મુખ્ય રસ્તા ઉપર સોમ અને ઉવાઝ નદીઓ વચ્ચે ક્ષેત્ર છે; ઓગસ્ટમાં પાછું જતી લીધું છે.

નુવાયો (Noyon)—વસ્તી ૬૦૦૦ માણસની. ઉવાઝ નદીની ઉત્તરે દોઢ માઈલ છે. કેટલાક મુખ્ય રસ્તાઓનું જંકશન છે. કોમ્પ્યુગ્નો ત્યાંથી ૧૫ માઈલ નૈઋત્યમાં છે. આ અગત્યનું રેલવે જંકશન મિત્રરાજ્યોએ પાછું જતું છે.

ડુએ—એક ક્ષેત્ર છે. લીસ અને કેમ્બ્રાની વચ્ચે આવેલો છે.

પેરોન—સોમ નદી ઉપર. એમીએની-પૂર્વમાં મેપોમની દક્ષિણમાં આવેલું છે. તે એક અગત્યનું મથક છે અને મિત્રરાજ્યોએ તે કબજે કર્યું છે.

લડાઈમાં ૩ કેટલું વપરાય છે.

અમેરિકાની સરકાર નીચેના આંકડા આપી પ્રજાને રૂની કરકસર કરવા માટે આવશ્યકતા જણાવે છે:—

૧૨ ઇંચના મુખવાળી તોપ દરેક જોલો ફેડતાં અડધી ગાંસડી રૂ વાપરી નાખે છે. ફેડવામાં આવતી એક યાંત્રિક બંદુકમાં ત્રણ મહીને એક ગાંસડી રૂ વપરાય છે.

જર્મનીમાં આગળ થયેલા દરિયાઈ યુદ્ધ જેવા યુદ્ધમાં લડાઈમાં જાણ લેતી દરેક યુદ્ધનૌકા (Warship) દર મિનિટે પાંચથી છ હજાર રતલ રૂનો નાશ કરે છે.

ધવાયેલા સૈનિકાના માથાથી વહેતું લોહી બંધ પાડવાને અર્થે તેના ઉપર પાટા બાંધવા માટે દર વર્ષે ૨૦,૦૦૦ ગાંસડી ધા ઉપર બાંધવાનું રૂ જોઈએ છે.

હાલ લડાઈમાં લડતા બધા સૈનિકાને એક વખત નવો પોશાક બદલાવી આપતાં ૧૦,૦૦,૦૦૦ કરતાં વધારે ગાંસડી રૂનું કાપડ વપરાય છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ હાલ દર વર્ષે દસ લાખ ગાંસડી રૂનો દારૂગોળા ફેડવાનો પદાર્થ બનાવે છે.

ઊડતું વિમાન (Fly-plane)

(પાંખવાળું વિમાન) એરોપ્લેનની દવામાં ગતિ અને પક્ષીનું ઊડતું એ છે વાસ્તવિક રીતે સરખાવી શકાય નહિ. પક્ષીની પેઠે ઊડી શકે તેવું એરોપ્લેન હજી સુધી બન્યું નથી. સહીશક્તિમતીની ખાતર એરોપ્લેનની પાંખો (Planes) હાલના આદ્યા વિના વધુન સ્થિર રહે તેવી ખાસ હોવી જોઈએ. જો તે પાંખો પક્ષીની પાંખો માફક કામ કરે, તો તુરંતજ બાઈકર પરિણામ આવે. પાંખવાળું વિમાન સ્થિર, પસારેલી પાંખો સાથે દવામાં સરકતું જાય છે. પક્ષીના મોહક ઉડપનની ખુબી સાથે સરખાવતાં આ ગતિ કૃત્રિમ અને નીરસ લાગે છે. પરંતુ આપણે કદાચ પક્ષીની પેઠે બસબસ ઊડતું પાંખવાળું વિમાન જોવા બાંધ્યશાળી થઈશું. એક અમેરિકને પક્ષીની પેઠે હાલતી પાંખોવાળું એક ઘણું નાનું વિમાન બનાવ્યું છે, જેને તેણે ' ઊડતું વિમાન ' (Fly-plane) એવું નામ આપ્યું છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સરકારે તેને કસી જોયું છે અને તે બનાવવા મંજૂરી આપી છે. એના વિશે બાંધેલી ધારણા ખરી પડે, તો થોડા વખતમાં સ્વનંત્રતાનું આ અર્ધ પક્ષી રજીસ્ટ્રેશનમાં દેખા દેશે.

લડાઈ સંબંધી હકીકત-વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ કરેવાનો ક્રમ.*

ચોથું ધોરણ:—

૧. જુદાં જુદાં રાજ્યના રાજ્યોનાં ચિત્રો બતાવવા, અને રાજ્યોને ઓળખાવવા તથા તેમના દેશો નક્કશ ઉપર બનાવી સરકદનો તથા તેમની વચ્ચેના અંતરનો સાધારણ ખ્યાલ આપવો.

૨. જુદાં જુદાં રાજ્યોના વાવટાઓ બતાવવા અને મિત્રરાજ્યોનાં અને શત્રુપક્ષનાં રાજ્યોના વાવટા જુદા પડાવવા.

૩. લડાઈની ઉત્પત્તિનું દેખીતું તેમજ ખરું કારણ ટુંકામાં સમજાવવું.

૪. મિત્રરાજ્યોનું જમીન તેમજ દરીયાનું સૈન્યબળ, દ્રવ્યબળ, તથા રાજ્યવિસ્તારનો ખ્યાલ આપી તેનો જર્મનપક્ષ-શત્રુપક્ષના બળ સાથે સુકાબલો કરી મિત્રરાજ્યોનું બળ વિશેષ છે એ બતાવવું. (આ સુકાબલો કરવામાં તથા પ્રમાણ બતાવવામાં ચોરસ આકૃતિઓનો ઉપયોગ કરવો.)

૫. બ્રિટિશ રાજ્યના લાભો સમજાવવા. જર્મન સૈનિકો તથા તેના રાજ્યના કાયદા કેટલા મખત હોય છે, તે સમજાવવું અને વર્તમાન યુદ્ધમાંથી મળી આવતા તે સંબંધના દાખલા આપવા; આપણા ઉપર બ્રિટિશ આમલ છે તેજ ઉત્તમ છે એ દસાવવું.

૬. હિંદની ગ્રામ પરાપૂર્વથી રાજ્યપ્રત્યે વફાદારી બતાવતી આવી છે તેનો ઇતિહાસમાંથી પુરાવો આપવો. હાલના યુદ્ધમાં બ્રિટિશ સરકારને, ઢગલે ઢગલા નાણાં વપરાય છે તેમાં, આપણે દિગ્ગે આપવો એ આપણો ધર્મ છે એ સમજાવવું.

૭. આ ભયંકર યુદ્ધમાંથી હિંદુસ્તાન સુકા છે ને મારે ઇશ્વરનો તથા બ્રિટિશ રાજ્યનો ઉપકાર માનવાનાં ગીત ગવરાવવું.

પાંચમું ધોરણ:—

(પાછલા ધોરણમાં જણાવેલી હકીકત ઉપરાંત.)

૧. પૃથ્વીના નક્કશ ઉપરથી અથવા પાટીઆ ઉપર નક્કશો દોરીને

* પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલમાં જણાવ્યા પ્રમાણે લડાઈની હકીકતનો અભ્યાસક્રમ દાખવ કર્યો છે. લોકલ્યમોર્ડ, મ્યુનિસિપલ, તેમજ જીલ્લા મુજરાતી નિશાળોના મહેતાજીઓને તે આગેદશક થશે.

તેમાં મિત્રરાજ્યોની તથા શત્રુરાજ્યોની હદ બતાવી, તેમના રાજ્યોને વિસ્તાર તથા નાણાં સંબંધી ખ્યાલ આપવો. (પાટીઆ પરના નકશામાં બંને પક્ષની હદ જુદા રંગોથી બતાવવી.)

૨. ઇંગ્લેન્ડ દેશ જેટ હોવાથી કુદરતી રીતે તેનું રક્ષણ થએલું છે, તોપણ તેને સુરક્ષિત બનાવવા આખા કિનારા ઉપર લઝારેક વહાણો, સુરંગો, વગેરે ગોઠવી કેવો નિર્ભય બનાવ્યો છે તે સમજાવવું. તેજ પ્રમાણે બીજા દેશોની સ્થિતિ ઉપરથી તેમને કુદરતી રીતે શા લાભ કે તુક્કાન છે તે સમજાવવું.

૩. લગ્નકર્તું કારણ વિસ્તારથી કહેવું, અને જણાવવું કે બ્રિટિશ સરકારને આ યુદ્ધ સાથે સીધો સંબંધ બીલકુલ નહોતો, પરંતુ જર્મનીની 'નિર્બંજનું અક્ષણ કરવું, એ રાજ્યનીતિ તોડી પાડવા તથા 'ગરીમ કે નિર્બંજનું રક્ષણ કરવું' એ હક્ષિપનો ધર્મ--રાજધર્મ બજાવવા પોતે આટલા સૈન્ય અને દ્રવ્યનો ભોગ આપે છે એ બતાવવું.

૪. હાલના યુદ્ધ અને પૂર્વનાં યુદ્ધોની રીત અને સાધનોમાં શા તફાવત છે તે સમજાવી, હાલના યુદ્ધમાં વપરાતાં સાધનો જેવાં કે--રક્ષસી તોપો, બંદુકો, ડિસ્ટ્રીયરો (નાશ કરનાર નૌકા), મગમરિનો અને ટોર્પિડો, એરોપ્લેન, એપેલિન વગેરેની મેન્જિક લેન્ટર્ન કે મિનેમેટોગ્રાફથી અથવા પાટીઆ પર ચિત્ર દોરીને સમજાવવી, અને આ સાધનો એકદરે શત્રુરાજ્યો કરતાં મિત્રરાજ્યો પાસે પ્રમાણમાં ઘણાં વધારે છે એ કહેવું.

૫. ઉપરનાં સાધનો વડે જમીન ઉપર, દરીયાની અંદર, અને દરીયાની સપાટી ઉપર તથા આકાશમાં રહીને એમ ચાર રીતે યુદ્ધ ચાલે છે. આ દરિયાઈ યુદ્ધમાં મોટાં રાજ્યો વચ્ચે થએલા કાલકારો તોડીને વેપારી રટીમરોનો પણ સુરંગોથી કે ટોર્પિડો મારીને શત્રુઓ નાશ કરે છે. વળી જે અલગ રાજ્યો છે તેની રટીમરોનો પણ એ રીતે નાશ કરે છે. આંધી ખરી રીતે જોતાં આખી દુનિયાનાં રાજ્યો સાથે જર્મનિએ દુસ્મનાવટ બાંધી છે એ સમજાવવું, અને આટલા જલ ઉપર બ્રિટિશ રટીમરો સુરક્ષિત હોઈ બ્રિટિશ બંદરોએ નિર્ભયતાથી અને નિયમિત રીતે આવી શકે છે એ ઉપરથી બ્રિટિશ સરકારની કાર્યદક્ષતાનો ખ્યાલ આપવો.

૬. લગ્નકર્તા જેલિનચ, સર્વિયા વગેરે નાનાં રાજ્યોની કેવી પાયમાલી અર્થ છે તેનો ખ્યાલ આપવો તથા બ્રિટિશ સરકારની ઉત્તમ રાજ્યવ્યવસ્થાને

લીધે આપણા દેશને એમાંનું કાંઈ વેકવું પડતું નથી, તેથી એ સરકારનો જય યાઓ એવી પ્રભુપ્રાર્થના કરવાનો બોધ આપવો.

૭. સરકારે યુદ્ધમાં કેવળ પરાપકારથી જંપલાવ્યું છે એ સમજાવી, તેમાં આપણે જનતા મદદ કરવી એ ધર્મ છે એમ સમજાવવું. આ યુદ્ધમાં અઢળક દ્રવ્ય વપરાય છે અને દ્રવ્યથી યુદ્ધના સાધનો વિશેષ પ્રમાણમાં જનાવી યુદ્ધને પહોંચી વળવાને વધારે સમર્થ થવાશે એ સમજાવવું. આ દ્રવ્ય સરકાર ધારે તો મફત મેળવી શકે એમ છે, છતાં તેમ નહિ કરતાં લોન કાઢી તેનું વ્યાજ આપે છે એ રીતે એક પંથ ને દો કાજ સધાય છે, માટે બીજી રીતે નાણાં ન શેકતાં વાર લોનમાં શેકવાનો બોધ આપવો.

ધોરણ છઠું:—

(પાછલાં ધોરણમાં કહેલી હકીકત ઉપરાંત.)

૧. પૃથ્વીના નકશા ઉપરથી કે ખાસ તૈયાર કરેલા નકશા ઉપરથી લગાઈનો એક્સ પ્રદેશ તથા મોખરાઓ બતાવવા.

૨. લગાઈનું વિસ્તારપૂર્વક કારણ આપવું. તેમાં જણાવવું કે ઑસ્ટ્રિયાના રાજકુંવરનું ખૂન એટો માત્ર એક બહાનું હતું; પણ મુખ્ય કારણ જર્મનિનો અનહદ રાજ્ય લોભ એજ છે. તેની સાબીતી:—

અ. જર્મનિ ૪૦ વર્ષથી શુભ લશ્કરી તૈયારી કરી રહ્યું હતું.

બ. પોતાની પ્રજામાં લશ્કરી કેળવણી ફરજિયાત કરવાનો કાયદો કર્યો હતો.

ક. શુભ રીતે તેણે દારૂગોળા અને બીજાં સાધનો તૈયાર રાખ્યાં હતાં.

ઙ. આખી દુનિયામાં શુભ જસુસો મોકલી લગાઈ ક્યારે શરૂ કરવી અને કેવી રીતે એકદમ બીજાં રાજ્યો તૈયાર ન હોય ત્યારે તેમના પર હુમલો કરી તેમને પાંચમાલ કરવાં તેની ગોઠવણ કરી રાખી હતી.

આ હેતુથી તેણે દુનિયાનાં મહાન રાજ્યો વચ્ચે મએલા કાલકરાર તોડી બેલ્જિયમ પાસે તેના રાજ્યમાંથી લશ્કર લઈ જવા દેવાની અયોગ્ય માગણી કરી.

૩. લગાઈનો ઇતિહાસ કહેવો.

અ, આરંભમાં—આરંભમાં જર્મનિ વધારે જોર પર જણાવું હતું તેનાં કારણો:—૧. મિત્રરાજ્યો તૈયાર નહોતાં અને જર્મનિએ અગાઉથી શુભ તૈયારી કરી હતી. ૨. આરંભમાં મિત્રરાજ્યોનું સૈન્ય જળ અને યુદ્ધનાં સાધનો જર્મનિ

કરતાં ઓછાં હતાં પરંતુ એક વર્ષમાં તેમણે સારી તૈયારી કરી તેથી જર્મનિની એકદમ પારિસ ઉપર દરેકો લઈ જઈ તેને કબજે કરી લેવાની નેમ પાર પડી શકી નહિ.

ગ. મધ્યનો—ગ્રીષ્મ વર્ષમાં રશિયા કે જેને લીધે ક્રાન્ત વગેરે દેશોએ લગ્નાર્થ બેડી ભાગ આપ્યો હતો, તેણે પોતાના મિત્રોને તથા જર્મનિ સાથે લુદી સલાહ કરી; આથી જર્મનિને સૈન્યબળમાં તેમજ ખીજ રીતે લાલ થયો, અને પૂર્વનું સંઘર્ષ લશ્કર પશ્ચિમ રણભૂમિમાં ઉતરવાથી મિત્રરાજ્યોને થોડો સમય અટકવું પડ્યું.

ક. હાલનો—અમેરિકન મદારાજ્યોએ જેથું કે મિત્રરાજ્યો સત્ય ખાતર લેડે છે તેથી તેમણે મૈન્ય અને ખીજ સાધતોની મદદ કરી; આથી હાલ રિયલિટી ઘણી બદલાઈ ગઈ છે, મિત્રરાજ્યોનાં સૈન્ય શત્રુરાજ્યનાં સૈન્યને પાછળ હટાવવાને વધુ શક્તિમાન થયાં છે, તેથી શત્રુસૈન્યની સ્થિતિ વધારે ગંભીર થઈ છે. આ બધી બાબતો સમજાવવી.

૪. હિંદુસ્તાને પણ આ યુદ્ધમાં વાસ્તવ, દ્રવ્ય વગેરે આપી રાજ્ય-પ્રસિદ્ધિત પ્રદર્શિત કરી છે, અને બ્રિટિશ સરકારે આ સેવાની કદર પણ કરી તેને લીધે આપણને નીચે પ્રમાણે લાલ આપ્યા છે.

અ. હિંદ રક્ષક મૈન્ય હવે કરવાનો હવાવ—આથી હિંદના યુવાનોને લશ્કરી કેળવણી મળતાં પોતાનું રક્ષણ પોતે કરવાને શક્તિમાન થશે.

ગ. હિંદને બ્રિટિશ શહેનશાહતનું ખાસ અંગ ગણી સ્વરાજ્ય અને સ્વતંત્રતા આપવાની ઇચ્છા ગતાવી છે, અને તેના આદંભ તરીકે હાલ કેટલાક હિંદ આપવાની યોજના ઘડાઈ છે. આ સમજાવવું.

૫. જર્મન સરકારે હિંદ તરફ પણ પોતાનો હાથ લંબાવ્યો હતો, પણ બ્રિટિશ સરકારની કાર્યકુશળતાને લીધે દુસ્મન હજી સુધી દાવી શક્યો નથી, અને આપણે નિર્ભય રહી શક્યા છીએ. જો જર્મનિનું સૈન્ય અહીં આવી પહોંચ્યું હોત તો આપણી શી દશા થાત તે બેલિજ્યમ, સર્વિયા વગેરેનાં દર્શાવથી સમજાવવું. આપણને સરકારે સહીસલામતીમાં મુક્યા છે, તેનો બદલો આપણે ધન વગેરેથી વાળવો એ આપણી ફરજ છે એમ સમજાવવું.

૬. મદદ કરવાની રીતો:—

અ. પૌર લોકમાં નાણાં ભરવાં અને ખીજને ભરવાની લજામણ

કરવી. (ખરી રીતે ધોર લોનમાં નાણાં ભરવાં એ એક વેપાર છે કેમકે તે સારી રીતે રક્ષણ થએલાં હોઈ તેનું વ્યાજ મળે છે એ બતાવવું.)

ચ. પાપમાત્ર થઈ ગએલા દેશનાં અનાથ બાળકો, ધાયલ સિપાઈઓ, વગેરેના લાલ સારૂ કપડાં, દવાઓ, બીજી વસ્તુઓ વગેરે જે બને તે આપવું. (આ એક પુણ્યનું કામ છે.)

ક-બ્રિટિશ રાજ્ય પ્રત્યે વફાદાર રહી, જેમને અજ્ઞાનને લીધે એ રાજ્ય પ્રત્યે અવિશ્વાસ હોય, તેમને બ્રિટિશ રાજ્યના લાલ સમગ્રવી વફાદાર બનાવવા એ આપણી ફરજ છે.

સાતમું ધોરણુઃ—(પાછલાં ધોરણોમાં કહેલી હકીકત ઉપરાંત.)

૧. લડાઈનાં સ્થળોનું ભૂગોળજ્ઞાન ખાસ તૈયાર કરેલા નકશાથી આપવું, તથા મહાન વિગ્રહમાં જોડાએલાં પંને પક્ષનાં મોટાં તથા નાનાં રાજ્યોની હદ બતાવી મિત્ર રાજ્યોનો પક્ષ કેટલો સળગે છે તેનો ખ્યાલ આપવો.

૨. યુદ્ધ પહેલાંની જર્મનિની ઇચ્છા અને તેણે કરેલી તૈયારીઓ.

ઇચ્છા—આખી દુનિયા પર જર્મન સરકાર અને પ્રજાની સત્તા મેળવવી.

તૈયારીઓ—લશ્કરી ફરજિયાત કાયદો; કાયમનું દરિઆઈ તેગજ જમીનનું મોટું લશ્કર; બૂહરચનાની દૃષ્ટિથી મોટે ખર્ચે બંધાવેલી રેલવે; સગવડ ભરેલાં સ્થળોએ બાંધેલાં હથિયાર અને દારૂગોળાનાં થાણાં; આખી દુનિયાના પ્રદેશોમાં લુલ્લુલ ધધાના બદાનાથી રહેલું મોટું જનસુસખાતું. આ ઉપરથી મમજાનવું કે યુદ્ધ કરવાની જર્મનિની ઇચ્છા અને તૈયારીઓ ઘણા વર્ષથી ચાલતી હતી.

૩. બ્રિટિશ ચેનલથી ઇરાની અખાત સુધી દરિઆઈ સત્તા મેળવના માટે તુર્કીમાં પગ પેસારો; તેમાં વિનરૂપ સર્વિઆ; તેનો નાશ કરવાને મળેલું બલનું લઈ એ વિન દૂર કરવાની તૈયારી કરતાં તેમાં આવેલાં બીજા અનેક વિનો; જર્મનિની એવી દુરિચ્છ પાર પડવામાં કેટલી સુસ્કેલી થઈ છે તેનો ખ્યાલ આપવો.

૪. કેટલી ઝડપથી લડાઈની શરૂઆત થઈ તે નીચેની તારીખાથી મમજાનવું, કારણ કે લડાઈની ઝડપ એ ફેનેહનો મુખ્ય અંશ છે એમ જર્મનિ માનતું હતું.

સન ૧૯૧૪ જુલાઈ ૨૮ ઓગસ્ટનાએ સર્વિઆ સામે લડાઈ જાહેર કરી.

” ” ૨૯ જર્મન કૈસરે રશિયાને લશ્કર એકત્રી કરતાં અટકાવવાની માગણી કરી.

૩૦૨. લગાઈ સંબંધી હકીકત-વિષયકો સમક્ષ કહેવાનો ક્રમ.

૧૯૧૪ ઓગસ્ટ ૧ જર્મનિએ રશિયા સામે લગાઈ જાહેર કરી.

” ” ૩ બેલ્ગિયમ ઉપર ચઢાઈ.

” ” ૪ જર્મનિએ ડાન્સપર કરેલો હુમલો.

” ” ૪ ઇંગ્લેન્ડે જર્મનિ સામે લગાઈ જાહેર કરી. -

૫. ઇટલિ, રુમાનિયા અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ એ દેશો લગાઈમાં જોડાયા તેના કારણે આપવાં.

૬. મિત્રરાજ્યોનો હેતુ એજ છે કે ‘ જગન્માન્ય સિદ્ધિવાનું રક્ષણ કરવું, અને દુસ્મન રાજ્યોનો હેતુ ‘ સ્વાર્થ સાધવો ’ એ છે. એ સ્પષ્ટ સમજાવવા.

૭. યુદ્ધમાં વપરાતાં સાહિત્યોની વિશેષ સમજણ આપવી અને તેના લગાઈમાં કેવી રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે બતાવવું. મુખ્યત્વે સખ-મેરીન, રાષ્ટ્રિડો, એરાસ્ટ્રેન, અને રાક્ષસી તોપોનો ખ્યાલ આપી તે દૃઢતા ચંદારક છે તે સમજાવવું, અને જર્મનિ તેના કેવાં દુરુપયોગ કરે છે તે સમજાવવું.

૮. અંગ્રેજ સરકારનું દરિયાઈ બળ કેટલું છે તેનો ખ્યાલ આપી તેના લાભ સમજાવવા.

અ. દરિયાઈ લગાઈમાં જર્મનિ જરાએ શ્રેષ્ઠી શક્ય નથી.

ચ. મિત્રરાજ્યોનો વેપાર ચાલુ છે, અને જર્મનિનો બંધ છે.

ક. મિત્રરાજ્યોને જોઈતાં સાધનો કુલિયાના દરેક ભાગમાંથી આવી શકે છે. શત્રુને માત્ર પોતાના ૩૦ માં ચતી ચીજો ઉપરજ આધાર રાખવો પડે છે.

૯. આ યુદ્ધમાં હિંદે તન, મન, ને ધનથી જીદ કરી છે, તેની નામદાર સરકારે કદર કરી છે, અને લગાઈ પછી હિંદને વધારે સ્વતંત્રતા અને છુટાપણ આપવાની ઇચ્છા બતાવી છે, જેથી લગાઈ પછી હિંદની રાજ્યવ્યવસ્થા ફરીથી ધરાશે.

૧૦. ધોર લોનના લાભ સમજાવવા અને તે ખરીદવાથી આપણે લગાઈ ને વહેલા પહોંચી વળીશું એ સમજાવવું. યુદ્ધ પ્રમંડે સરકારને નાણાં ધોરવાની રીતો (ફેડ સર્ટિફિકેટ, ધોર બોન્ડ, અને ધોર લોન) સમજાવી તેના મહત્તા લખાવવા.

૧૧. રાજ્યભક્તિ ઉપર લાપણ આપવાં, બ્રિટિશના જય માટે પ્રાર્થનાઓ કરાવવી, રાજગીત ગવસાવનાં વગેરે.

કચિતપાઠની ટીકા.

(લેખક:—રા. રા. મુળજીભાઈ હીરાલાલ ચૌહાની, એમ. એ.)

(ચાલુ પુ. ૫૭ પૃષ્ઠ ૨૭૪ થી.)

કચિતપાઠની ટીકામાં શિક્ષકની પદ્ધતિમાં ખીલ એ બાબતો ધ્યાન પાટીઆનો ઉપયોગ અને પુનરાવર્તન એ છે. ન્યાં જરૂર હોય ત્યાં પાટીઆનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. શિક્ષણશાસ્ત્રમાં પાટીઆનો છૂટથી ઉપયોગ કરવાનું કહ્યું છે, પણ તેમાં વિવેક કરવાનો છે. જે નથી બાબત હોય તેજ પાટીઆ ઉપર લખવી જોઈએ. લખતી વખતે બાળકો જોઈ શકે તેવી રીતે લખવું જોઈએ અને પાટીઆની નોંધ લઈ કરીને વિદ્યાર્થી પાસે જ દેવાની લખવી જોઈએ. કેટલીક વાર પાઠનું પુનરાવર્તન રહી જાય છે અને તેથી શિક્ષણની અસર પાડી થતી નથી. પુનરાવર્તનથી મનમાં પડેલી ટાપ દદ થાય છે અને તેથી તે યાદ રહી શકે છે. આ કારણને લીધે પુનરાવર્તનને યાદદાસ્તની માતા કહેવામાં આવી છે. પાઠનો અમુક વિભાગ પૂરો થયા પછી અને આખો પાઠ ચર્ચિત્વા પછી પુનરાવર્તન થવું જોઈએ.

ટીકામાં ત્રીજી બાબત શિક્ષક મંબંધની છે. પદ્ધતિનો ખરો આધાર શિક્ષકની ગતિ ઉપર છે. તેમાં મુખ્ય બાબત તેની લાખા કેરી છે તે જોવાનું છે. લાખા સાદી, સુદ્ધ, અને પ્રાતિક પ્રયોગથી મુક્ત હોવી જોઈએ. તેમજ લાખા ઉપર તેનો સારો કાણુ હોય તો જ તે અપળતા અને મરળતાથી બાળકનું મન જામત કરી શકશે. તેનો અવાજ મીઠો અને માયાળુ હોવો જોઈએ. તેણે મોટેથી અને કંઈક લાગે એવું બોલવું નહિ; બાળકને આનંદ મળે અને તે સાથે તેનો ઘણ પડે તેવું તેણે બોલવું જોઈએ. તેની રીતસાત પણ બાળકનું ધ્યાન એવે તેથી આકર્ષક હોવી જોઈએ, તેમજ તેનામાં કળવિકળ, દીલસોજી અને ઉત્સાહન શુભ હોવા જોઈએ. જે શિક્ષક વર્ગમાં પેસતાં, આખા વર્ગમાં સ્ફૂર્તિ ફેલાવે છે તેનું કામ સફળ થાય છે.

કચિતપાઠની ટીકામાં ચોથી બાબત વર્ગના મંબંધની છે. પાઠ આપતી વખતે વર્ગનું ધ્યાન તેમાં હોવું જોઈએ; તેમનું મન જામત હોવું જોઈએ અને તેમની શુદ્ધિને દમરત મળવી જોઈએ. તેની સાથે

કથિતપાઠની ટીકા.

તાંના કરતાં તેમના જ્ઞાનમાં કઈક વધારો થએલો હોવો જોઈએ. કેટલાક
જુદા આદેશપ્રશ્નોમાં ઘણા વખત ગાળે છે, તેથી પાઠનો મુખ્ય વિષય
જાણ્ય છે, અને આખરે બાળકો કંઈ નવું શીખતા નથી. આ ઉપરાંત
કથી બાળકની જિજ્ઞાસા વધવી જોઈએ. એતાનું કામ કરવાને તેનામાં
સાદા આવે છે કે કેમ તે જોવાનું છે. વર્તને પાઠમાં રસ તો પડવો જોઈએ.
રસુકે રસ વગર ધ્યાન ઈર્ષ સકાય નહિ અને ધ્યાન વગર કંઈ યાદ રહી
કરુ નથી.

કથિતપાઠની ટીકા.

વિષય.

તારીખ—

૧) મુખ્ય વિષય.	૫દ્ધતિ.	શિક્ષક.	વર્ગ.
(૧) આદેશપ્રશ્ન.	(૧) સવાજ	(૧) ભાષા	બંદોબસ્ત.
(૨) પાઠની ગોઠવણ	(૨) દર્શાવ (આ- કૃતિ, નકશા, નમુના, પ્રયોગ વગેરે)	(૨) રીતબાત	રસ.
(૩) નીચી દર્શકત	(૩) કાળું પાટીક	(૩) અવાજ	બુદ્ધિની કસરત.
(૪) પાઠની—	(૪) પુનરાવર્તન		
(૫) પાઠનુસાર—			
(૬) રમિક, બાલુ અથવા નહિ તેમજ બાલુ સાથેની નહિ.			

પાઠની સામાન્ય અસર.

આવી રીતના ટીકા મુજબ જો કથિતપાઠ વખતે વિદ્યાર્થીઓ પાઠની
નીડા કરે તો તે કામ વધારે બગરચાપૂર્વક થવાનો સંભવ છે. ઘણી વખત
ટીકાને વખત આરામનો ગણવામાં આવે છે, તેમજ જો ટીકા થાય છે તે
ઉપર ઉપરની થાય છે. ઘણી વાર તો કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ નજીવી બાળત
ની ટીકા કરે છે. દા. શિક્ષકે નકશો જાગણર ભરવો નથી, એક હોકસ
ખાગે ચોપડી નહોતી, લખતાં લખતાં ચાકના કકડા થઈ ગયા, 'વગેરે
બાળતની ટીકા કરે છે. કાંઈ પગ જૂથ થવી જોઈએ નહિ, પણ અગત્યની
અને નજીવી બાળતનો ભેદ નજર આગળથી દૂર રહેવો ન જોઈએ. કેટલીક
વખત નો એક વિદ્યાર્થીની બોલેલી ટીકાજ થોડા ફેરફાર સાથે બીજે બોલી
જાય છે. પાંડ આપનાર વિદ્યાર્થીને અને ટીકા કરનારને કાપદો થાય તેવી રીત
જાણ થાય તો ટીક, એવા રેગુથી ઉપરનું નિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

કચિતપાઠની તુલના કેવી રીતે કરવી તે મંબંધમાં ને મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ તે નીચે પ્રમાણે પ્રો. મેકમરી જણાવે છે.

(૧) શિક્ષક, કાળું પાટીઉં, નકશા અને ચિત્ર વગેરે સાહિત્ય પરતો વર્ગની સ્થિતિ તથા વ્યવસ્થા કેવા પ્રકારની છે તે જાણત ઉપર પ્રથમ લક્ષ્ય દુઆપવું જોઈએ. વર્ગમાં બારીમારશ્યામાંથી કેટલું અજ્ઞવાણું પડે છે તે પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. શિક્ષકની દષ્ટિ-મર્યાદામાં વર્ગ સહેલાઈથી જાણી શકે અને તેને લીધે બાળકો ઉપર તે દેખરેખ રાખી શકે એવી વ્યવસ્થા ધણી અગત્યની છે.

(૨) શિક્ષકનો યોશાક, તેની રીતભાત, અને સ્વભાવ પાઠ આપતી વખતે કેવાં છે તે જોવું જોઈએ. તેનામાં આત્મશ્રદ્ધા, ઉત્સાહ, ચપળતા, આનંદી સ્વભાવ તથા તે બરાબર તૈયાર છે કે કેમ તે લક્ષમાં રાખવાનું છે. કપડાં પહેરવામાં તે બેદરકાર કે સુધ્ધ તથા સુરચિવાજો છે તે જાણત પણ ઉપયોગી છે.

(૩) પાઠનો સુખ્ય હેતુ અને તેની યોજના બાળકના ખાસ સાથે મંબંધપૂર્વક જોડેલી છે કે કેમ? તથા આખા વિષયના વિચાર સાથે તે પાઠનો કંઈ મેળ છે કે કેમ? જુના પાઠના પુનઃગર્વનમાં તથા નવા પાઠના વિષયમાં કંઈ સારી વ્યવસ્થા નાલમ પડે છે?

(૪) પાઠમાં આવતી હકીકત અને તેના મંબંધતું જ્ઞાન તથા બાળકનું ધ્યાન અને રમ તથા ને વિચારક્રિયાથી બાળકો જ્ઞાન મેળવે છે તે જાણત ઉપરનો શિક્ષકનો મંબંધ કાણુ છે?

(૫) બધરી બાળકોના સ્પષ્ટ નિરૂપણમાં અને તેને લગતા પ્રશ્નો બરાબર જવાબ વર્ગ તરફથી મેળવવામાં ને કાબેજ છે? શિક્ષકના સવાલના જવાબમાં બાળકની આત્મશ્રદ્ધા નાલમ પડે છે.

(૬) બાળકને સચાલ પૂછવામાં તથા તેમની સાથે વિષયના વાદવિવાદ ચલાવવામાં તે બાલોક્ષ છે? મુદ્દાની જામતને વળગી નથી ને બાળકને સ્વતંત્ર વિચાર કરવાનું સીખવે છે? વાદવિવાદ કે વિષયની ચર્ચામાં ધણી વખત તપાસનાર ચર્ચ લાગે છે, પણ શિક્ષક બાળકની સ્વતંત્રતા ઉપર તરાપ આપી વિચાર મુદ્દાની જાણત સ્પષ્ટ કરી શકે છે?

(૭) શિક્ષક સુખ્ય મુદ્દાનું નિરૂપણ સ્પષ્ટ અને મચોટ રીતે કરે

છે કે જોયી બાળકોને મુખ્ય બાળતનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે, અને તેઓ શેઝ બાપામાં તે કહી જાય ? મુખ્ય બાળત સંબંધી બાળકના વિચાર સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે કે જોયી તે સંબંધીતો ખ્યાલ તેમના મનમાં આગળ પડતો જણાય ?

(૮) થોડા વિદ્યાર્થી ઉપર, ચાલાક અથવા મંદ બાળકો ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે ? વ્યક્તિ ઉપર તેમજ આખા વર્ગ ઉપર પૂરતું ધ્યાન અપાયું છે ?

(૯) શિક્ષક તેની સત્તા અને અમુક મતને અવલંબી વર્ગ ઉપર વિશેષ દબાવ્યું કરે છે ? વિચાર કરવામાં તથા તે દર્શાવવામાં શું બાળકોને વધારે ને વધારે આત્મપ્રયત્ન અને સ્વાશ્રયના પ્રયોગો આપવામાં આવે છે ?

(૧૦) ઉપયોગી અને નહીવી બાળતો વચ્ચે જે સમતોલપદ્ધતિ રાખતું જોઈએ તે શિક્ષક રાખી શકે છે ?

(૧૧) વાર્તા, અંમન અનુકર, અને હાસ્યજનક દર્શાવ, તથા પાટીઆ ઉપરની આકૃતિ, ચેષ્ટા, રૂપક, અને સાદી તથા સરળ-ભાષા-હારા વિષય સ્પષ્ટ કરવામાં તે હોશિઆર છે ?

(૧૨) પાઠની સામાન્ય અસરમાં કેટલું નવું જ્ઞાન મેળવ્યું છે તે, તથા તે વખતે તેનો કેવી રીતે સંબંધ જોડવામાં આવ્યો છે, તથા વિદ્યાર્થીઓની વિચારસંકલિતને કેવી જાતની કસરત મળી છે અને તે વિષય પરત્વે વર્ગનો કેવો જાવ ઉત્પન્ન થયો છે, તે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

(૧૩) પાઠની અસરને લીધે બાળકો વધારે સારી રીતે અભ્યાસ કરવાનું જાણે છે ? સીખેલી બાળતનો ઉપયોગ તેઓ જીવન વિષયના સવાલ ખત્તે કરી શકે છે ? તેજ વિષયમાં આગળ વધવાને તેમનો ઉમ્મં વધે છે ?

(૧૪) બાળકનું ધ્યાન જામત રાખવાને પાઠમાં પૂરતી નવી હકીકત હતી ? અથવા એકની એક બાળતને લીધે વર્ગમાં મંદતા અને કંટાળા ઉત્પન્ન થયો હતો ?

(૧૫) પાઠનો ખાસ હેતુ શા હતો ? અને તે કેટલે દરજ્જે ફળીભૂત થયો હતો ?

- (૧૬) શિક્ષકે બાળકના ભુના જ્ઞાન અને અનુભવનો ઉપયોગ કયો દતો ? ચાલતા પાઠ અને બીજા પાઠ સાથે કંઈ સારો સંબંધ બેઠવામાં આવ્યો દતો ?
- (૧૭) બાળકની શુદ્ધ ભાષા અને આખા વાક્યના જવાબ ઉપર શિક્ષકે પુરતું ધ્યાન આપ્યું દતું ?
- (૧૮) શિક્ષક વિષય સમજાવવામાં જલ્દી કે થોડું બોલે છે ?
- (૧૯) વિષયની ચર્ચામાં બાળકના વિચારનો સારો ઉપયોગ કયો દતો ?
- (૨૦) શિક્ષકના સવાલ સ્પષ્ટ, વ્યવસ્થિત અને મુખ્ય બાબતને લગતા દતા ?
- (૨૧) વિષયની ચર્ચામાં, પુનરાવર્તનમાં, વર્ગની વ્યવસ્થામાં અથવા બીજા કોઈ રીતે તકામો વખત ગાળવામાં આવ્યો દતો ?
- (૨૨) કથિતપાઠ સાંભળતી વખતે દીકરાના મુદ્દા બરાબર સમજાય તે માટે થોડી પણ સચોટ નોંધ લખતી જોઈએ. પાઠની સારી બાબતો માટે શિક્ષકનાં વખાણ કરે. ઈર્ષાની દૃષ્ટિથી કે મન દુખાવ તેવી દીકરા કદી કરે નહિ.

પાત્રાપાત્ર.

(સ્વતંત્ર:-ગિ. સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ, પ્રે. સ્કે. પ્રે. સ. ટ્રે. ડૉ. અમદાવાદ.)
વસંતતિલકા.

પીએજ સિદ્ધાન્તલું પપ સિદ્ધાન્ત,
ધારી રહે ફક્ત એક મુવર્ણપાત્ર;
ધાતું અનેક પણ તે સપજા નકામી,
ઝીલાય તરવ નહિ પાત્ર વિના કદાપિ.
પોમે સમસ્ત જીવને દર્ષે તેજ સૂર્ય,
પામે પ્રમોદ જગ દર્શનથી અપૂર્વ;
મુરોદયે ધુવ્વ અંધ બને અભાગી,
ઝીલાય તરવ નહિ પાત્ર વિના કદાપિ.
સ્વાદિષ્ટ સાકર જ સક્કરજોર ખામે,
આરોગતાં ખરું જીવન તટ યામે;
કુરકા મહે તંત્ર ગર્ભવ દર્પ લાવી,
ઝીલાય તરવ નહિ પાત્ર વિના કદાપિ.

ઈચ્છે હમેશ સસિદર્શન ચન્દ્રકાન્ત,
 નાચે, દ્રવે નિરખતાંજ પ્રસિદ્ધ વાત;
 છે અન્ય પત્થર દ્રવે નહિ તે તથાપિ,
 ઝીલાય તરત નહિ પાત્ર વિના કદાપિ. ૪
 મોતી અમૂલ્ય ચરશે શુભ હંસ નિત્ય,
 પાછે પગે ખર્સો જશે બાક લેઈ સઘ;
 આરોગશે તરત મત્સ્ય ઉર્ભગ લાવી,
 ઝીલાય તરત નહિ પાત્ર વિના કદાપિ. ૫
 શીખે હમેશ ગુરુ પાસ અનૈક શિષ્યો,
 નિષ્પક્ષપાતપાત્ર શિક્ષણમાર્ગે જોશે;
 કોઈજ 'તત્ત્વમસિ' જોધ ગ્રહે તથાપિ,
 ઝીલાય તરત નહિ પાત્ર નિતર કદાપિ. ૬

મિત્રાનો મંત્રાહ કરવાથી દેશને થતું મોટું તુકસાન.

(લેખક—રા. રા. ભોળીલાલ દેસવલાલ પટના, બી. એ., એસ. ટી.
 મી. ડી. આ. મારતર, મહાવક્ત્રી ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમદાવાદ.)

હાલમાં આપણા દેશમાં ધણું માણુઓ ગીતી તથા રૂપીઆના મિત્રાનો મંત્રાહ કરે છે; તે કાતો દારી મૂકે છે, અથવા પોતાની પાને ગળી મૂકે છે. આધારણ સ્થિતિના માણુઓ આમ કરે છે એટલુંજ નહિ પણ મોટા વેપારીઓ અને ફટવાક કેળવાએલા મનુષ્યો પણ શિક્ષા એક અથવા બીજા કારણથી દબાવી રાખે છે. આથી દેશને તેઓ ફટલું મોટું તુકસાન કરે છે તેથી તેઓ અજ્ઞાન હોય છે અને તેથી અગત્યતાંજ તેઓ આવું અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી દેશને તેમજ સામાજ્યને હાનિકારક કામ કરે છે. માટે જો મર્વે મનુષ્યો આથી જાણી થતી ખરી સ્થિતિ ગમજે, તો કંઈક ફાયદો થાય એમ ધારીને આ લેખ લખવામાં આવ્યો છે.

આ એક અર્થશાસ્ત્રનો સવાલ છે અને તેથી જો તેની વિગતવાર તપાસ કરવામાં આવે તો એક પુસ્તક લેવાય. પણ ચરકોર લગ્નથી થોડા વખતમાં પબ્લિસિટી કમીટી (પ્રસિદ્ધ કરનાર મંડળ) આ વિષય પર એક નાનું ચોપાનીયું મહાર પાડશે એમ આશા છે. પણ જોમ જાને તેમ સરજ રીતે આપણા શિક્ષક

વર્ગને આ બાબત હાલમાં સમજાવવા અને પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

ચલણી નાણાંની તંગી હાલમાં પડવાનાં કારણ.

સાધારણ વખત કરતાં હાલમાં છેલ્લા એક વરસથી આપણને ચલણી નાણાંની તંગી લાગે છે. આ તંગી પડવાનું મુખ્ય કારણ તે આપણે બધા બાણીએ છીએ તેમ હાલનો ભરપૂર વિગ્રહ છે. પણ તે વિગ્રહની નાણાં બજાર ઉપર કથી અસર થઈ છે તે અને આપણે તપાસીશું.

આપણી સરકારે આ વિગ્રહમાં દુશ્મનનાં છતેલાં સંસ્થાનામાંથી પૂર્વ આફ્રિકા અને મેક્સિકોનામાં આપણા દિંદી લશ્કરે મુખ્ય ભાગ લીધો છે. સરકારે આ મુલકો છતીને તેમાં મોખ વ્યવસ્થા કરીને તેને ખાલુ વચા અને ત્યાંના લોકોની આગાદી વધારવાના પ્રયત્નો શરૂ કર્યા છે. આ દેશોમાં અસત્તથી રૂપા નાણું ચાલે છે અને આ દેશોમાં હાલમાં બધાં જરૂરી સાધનો દિંદુસ્તાનમાંથી મોકલવામાં આવે છે. ત્યાં આંગળ સરકાર ના સંસ્થાની શરૂઆત હોવાથી રૂકત ચાંદીના સિકાજ લોકોને સરકાર આપે છે. તેથી દિંદુસ્તાનથી ધણા સિકાઓ સરકારને આ મુલકોમાં લઈ જવા પડ્યા છે.

લગભગ લીધે સરકારને જે સરંજામ પરદેશી મુલકો—ચીન, જાપાન, અમેરિકા વગેરેમાંથી ખરીદવો પડે છે તેને માટે સોનું અને ચાંદી આપવી પડે છે. સાધારણ વખત કરતાં હાલ સરકારની ખરીદી વધે એ દેખીતું છે.

સિકા પાડવા માટે સોનું ચાંદી પરદેશથી અને લાવવાની, રૂમરોની તંગી અને દરીઆમાં લયને લીધે, ઘણી મુશ્કેલી છે એટલે ચાંદીની આપાત આગળ કરતાં હાલ યોડી થઈ રહે.

આ મહાન વિગ્રહમાં ચતા મહાન ખર્ચમાં આપણા દેશ તરફથી સામ્રાજ્યને મદદમાં આપણા ફાળા તરીકે આપણે ૧૯૧૭ ના માર્ચ માસમાં દોઢ અબજ રૂપીયા ભેટ તરીકે આપવાનું જાહેર કર્યું છે અને દિંદુ તરફથી આ ભેટ ઉપકાર સાથે ઇંગ્લેન્ડે સ્વીકારી છે. તેથી તે રકમ ઇંગ્લેન્ડની આપણે દેવી થઈ છે. તે રકમ ભરવા માટે એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે કે ઇંગ્લેન્ડ જે જે માલ—દારૂગોળા, છુટ, લશ્કરી સામાન, તંબુ, ખોરાક, દવાયાર વગેરે—દિંદુસ્તાનથી મંગાવે તેની કિંમતના પેટે દિંદુસ્તાનની ત્રીજેરીપર ઇંગ્લેન્ડની સરકાર દોઢ અબજની રકમ પેટે હુડીઓ લખે અને તે હુડીઓનાં નાણાં દિંદી સરકાર જે વેપારીઓએ

અત્રેથી માલ મોકલ્યો હોય તેમને આપે; અને આ રકમો ઇંગ્લેન્ડ દિવંતાં દોઢ અગળના દેવા ખાતે જમે કરે. આ રીતે હાલ અત્રેથી ઘણો માલ જતો હોવાથી કરોડો રૂપીઆની વિશ્વાયતની હુંડીઓનાં નાણાં હિંદી સરકારને રોજ અત્રે સુકવવાં પડે છે. હવે સાધારણ નિયમ મુજબ સરકારનાં આવક ખર્ચ લગલગ સરખાં રાખવામાં આવે છે, એટલે ફાજલ પુરાંત પાંચ શ્રાવ કરોડની વધુમાં વધુ હોય છે. પણ જ્યારે એક વરસમાં ત્રીસ આબીસ કરોડ હુંડીઓ પેટે આપવાના આવે ત્યારે સરકારને નવી લોન કાઢવી પડે છે. પણ લોનનાં નાણાં આવે તે અરસામાં અને એકદમ હુંડીઓ સુકવવા માટે આપણી સરકારને નવી નોટો કાઢવાની ફરજ પડી છે. આ નવી નોટો સરકારને હુંડીઓનાં નાણાં સુકવવા માટે કાઢવી પડી છે. (નોટો ખામ સંગ્રેગો વચ્ચે કાઢવી પડે તેમાં ઈર્ષ નવાઈ નથી. દરેક મુધરેલા દેશમાં નોટોથીજ ઘણો વહેવાર ચાલે છે. લડાઈને લીધે ખીજા દેશમાં તો આપણા કરતાં ઘણી વધારે અને સરજાતથીજ નોટો કાઢવી પડી છે કે જેથી સરકાર ચલાવુ લડાઈના કામમાં વાપરી શકે, અને સરકારના હાથ છૂટમાં રહે.) આ પ્રમાણે ઘણી નોટો એકદમ છૂટવાથી સામાન્ય ગળવર્ગમાં એકદમ ઘણી અધીરાઈ ઉત્પન્ન થઈ અને તેમના રૂપીઆ તથા ગીનીઓ હમેશા માટે ઘસડાઈ જશે એવી ખોટી બીજ પેદા થઈ. વળી તેજ વખતે કુદરતી રીતે સોનાચાંદીના ભાવ આખી દુનિયામાં ઘણા ચઢી ગયા. તેથી આપણા લોકોએ જેમ અને તેમ એકદમ સિક્કા કળજે કરવા માંડ્યા. વળી સોનાચાંદીના વાવ વધવાથી ઘણા સિક્કા કેટલાક વેપારીઓએ ગાળી નાખવા માંડ્યા. આ બધાં કારણોથી આપણને સિક્કાની તંગી લાગવા માંડી. પણ તેમ છતાં મુખ્ય કારણ તો દેશમાં સિક્કા કળજે થઈને બજારમાં ફરતા નહિ રહેતાં દગાઈ રહેવાતુંજ છે.

સિક્કા કળજે થવાથી દેશને થએલું મોટું નુકસાન.

આ પ્રમાણે સિક્કા કળજે થવાથી દેશને થું થું નુકસાન થયું છે તે વિષય ઉપર હવે આપણે વિચાર કરીશું તો આપણને ખાતરીથી માલમ પડશે, કે દેશની ઉન્નતિમાં અને દેશના દુન્નર ઉલ્લોગની ખીસવણીમાં આપણે મોટે મોટી હરકત, આપણા અજ્ઞાનથી અને સોના ચાંદીના મોહથી કરી છે.

૧. વેપારને અંગે દેશમાં હંમેશાં અચુક સંખ્યામાં સિક્કા ફરતા રહેવાજ જોઈએ એવો અર્થશાસ્ત્રનો નિયમ છે. અને વેપાર અને લેવડ-

દેવડને માટે જરૂરી સિક્કા હંમેશાં પૂરતા જવામાં પૂરા પાડવા તે સરકારની ફરજ છે. સરકાર હંમેશાં આ જાળવવામાં ખાતર ધાળી રાખે છે. વળી નોટા અને સિક્કાનું પ્રમાણ પણ સાધારણ વખત માટે નક્કી કરેલું હોય છે. એકદમ સિક્કા કમજો થવા માંડ્યાથી આ પ્રમાણે પ્રમાણ અવ્યવસ્થિત થઈ ગયું, તેને નિયમમાં જૂડવા સરકાર ફતેહમંદ ધાય તેટલા વખતમાં વેપારીઓને મોટી અગવડ પડી. રોકડાનો વટાવ થઈ ગયો અને તેટલે દરજ્જે વેપાર રોજગાર અટકી પડ્યો, ને તો આપણે સર્વે બહીષ્કાર છીએ. આ વેપારને ધોધ પહોંચાડવા માટે સિક્કા ટપાલી રાખનારાઓ જાળવનાર છે.

૭. સરકારને લગાઈના વખતમાં મોટી અગવડ પડી. મેમોપોટેમીઆ વગેરે નવા છતેલા દેશોમાં પૂરતા સિક્કા મોકલવામાં મુશ્કેલી ઉભી થઈ, અને નવી નોટા છાંટી પડી. આથી ઉઠાડી ભોટામાં માંડીરાઈ વધી, અને લેવડદેવડમાં મુશ્કેલી ઉભી થઈ.

૮. સરકારને સિક્કાનું પ્રમાણ જાળવી રાખવા માતા વખતમાં ઘણું ઉંચે લાવે અમેરિકાથી ચાંદીની ખરીદી કરવી પડી. અમેરિકાને મોટલો ઉંચો લાવ મળ્યો, કે તેણે પોતાના ચાંદીના સિક્કા ડોલર માણીને સિંદને ચાંદી વેચી. આવી રીતે સરકારે લગભગ ૩૦ કરોડ આકેમ ચાંદી ખરીદી. તેમાં માધારણ વખતે આપવા પડે, તેના કરતાં આસરે ૨૫ કરોડ રૂપીઆ વધારે આપવા પડ્યા. એટલે હિંદુસ્તાનને ૨૫ કરોડની ખોટ ગઈ, અને આ રીતે દેશને રૂપીઆ પચીસ કરોડનું નાદકનું નુકસાન થયું, ને આપણા સિક્કા કમજો કરવાના કૃત્યને આજારી છે.

૯. તેમ છતાં પણ ચાંદીની ખરીદી કરવી એ નાણાંની નકામો વ્યય છે. જો ચાંદીની ખરીદીમાં વપરાયેલા તેનું કરોડ રૂપીઆ આપણા દેશની જોન્ડામાં રહ્યા હોત, તો તેનું વ્યાજ આસરે ચાર કરોડ દર વર્ષે દેશને મળત; અને મૂળ રકમ તથા તેનું વ્યાજ આપણા દેશના હુન્નર ઉદ્યોગની ખીલવણીમાં પણ ઉપયોગી થઈ પડત. આ મોટા આપણને સંભવિત નુકસાન થયું છે.

૧૦. હાલમાં ઘણી સ્ટીમરો લગાઈના કામમાં રોકાએલી હોવાથી કુશળ ગણતરીનીજ સ્ટીમરો માધારણ વ્યવહાર જાળવવા સરકાર કાળજી પાડી શકે છે. એવા વખતમાં આ ચાંદી અમેરિકામાંથી લાવવામાં સરકારને સ્ટીમરો રોકવી પડી છે. અને તેથી આપણા ખદાદુર મિત્રાઈઓ માટે જરૂરી અને ઉપયોગી વસ્તુઓ જે સ્ટીમરો પહોંચાડવી હતી ને આ કામમાં

રાકાવાથી, તે અગત્યના કામમાં ખલેવ પડ્યું છે. વળી હાલ ન્યારે દરીઆમાં સ્ટીમરોને ઘણા નેખમ વચ્ચે પસાર થતું પડે છે, તે વખતે આવી કીમતી ધાતુ ભરેલી સ્ટીમરો લાવવી એ ધણું નેખમકારક છે. જો કદાપિ એકાદ સ્ટીમર ટૂંકે તો તેથી આપણને કેટલું ખર્ચ તુકશાન થાય, તે સહેજ કઠી સકાય તેમ છે.

૬. વહેવાર માટે રાખેલી આ થોડી સ્ટીમરો, ચાંદી કરતાં આપણને વધુ જરૂરી ચીજો જેવી કે રંગ, મીઠું, કાપડ, કેરોસીન તેમ જ જેરે પર-દેશથી લાવી આપવામાં રોકી સકાર્થ હોત અને તેથી આ ચીજો વેળાસર કંઈક મોંઘી થાત. પણ આથી તો તે ચીજો ન આવી સકતાં ઘણી મોંઘી થઈ ગઈ હતી તે આપણે જાણીએ છીએ: આ ચીજો પાછળથી આવતાં કંઈક સોંધી થઈ છે.

૭. સરકારને ઘણી નોટા કાઢવી પડી હોવાથી ખજાનામાં અને દેશમાં નોટાતો મેખ્યા ઘણીજ વધી ગઈ. આથી ચલણ ઘણું યવાથી (મોંઘું યવાથી) અર્થશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ તેનાથી ખરીદતી બંધી વસ્તુઓ મોંઘી થઈ-સેં વસ્તુઓના લાવ વધ્યા. હાલની મોંઘવારીનું એક મુખ્ય કારણ ઘણી નોટાની મેખ્યા પણ છે.

૮. વળી આ રોકાએલા નાણામાંથી આપણા ખહાડુર સિપાઈઓ માટે ઘણી જરૂરી ચીજો ખરીદી સકત, અને તેમને તેમના સાહમમાં કંઈક વધુ સુખમગવડ આપી સકત.

૯. પૈસા એ લગઈ ફતેહમદ રીતે ચલાવવાનું મુખ્ય ઉપયોગી સાધન છે. અને તે સાધન સરકાર પાસેથી, જેટલા પ્રમાણમાં, સિક્કા કળતે કરીને આપણે લઈ લઈએ, તેટલા પ્રમાણમાં આપણા અગાનથી આડકતરી રીતે અજાણતાં આપણે દુરમનને મદદ કરીએ છીએ; જે જાણી નેઈને ટાઈ પણ લિંદી કરે નહિ. આ દેશનેજ નહિ પણ સામાન્યને સૌથી મોટું તુક-શાન છે. હાલના સમયે, ન્યારે આપણે આપણાં સંચ સાધનોથી સરકારને ગંધૂર્ણ મદદ કરવા દરાવ કર્યા છે, ત્યારે આ તો સૌથી મોટું નિંદ્યાસાધક કર્મ ગણાય.

આ પ્રમાણે સહેજમાં સમગ્ર સકારો કે દેશની ઉત્થતિમાં અને આર્થિક રિયતિમાં સિક્કા કળતે કરવાથી આપણે ઘણુંજ તુકમાન કર્યું છે. મુખ્ય રાક્ષાન ઉપર સમજાવ્યું છે, તે ઉપરાંત બીજી પણ ઘણી રીતે દેશને

કરકતં યાય છે તે સહેજ વધુ વિચાર કરતાં સમજી શકાયો પણ અત્રે તે આટલા દાખલા બસ થશે.

આ સ્થિતિ સુધારવા સરકારે કરેલા પ્રયત્નો.

આપણી નામદાર મરકાર આ વખતે લગ્નમાં ગુંથાએલી હોવા છતાં નાણાં બજારની આ ધિનિ તરફ ખેદરહી રહી નથી, પણ તે સુધારવા તેણે ઘણા આંપના ઉપાયો લીધા છે, અને ઘણે દરજ્જે સ્થિતિ સુધારવામાં ફતેહમંદ થઈ છે. જો કે તે છતાં જો નુકસાન થતું છે તે પુરાયું તો નથીજ. સરકારે લીધેલા ઉપાયો નીચે સુલજ છે.

આવી વખતે પણ સરકારે પોતાની આંટા ચાલુ રાખી દરેક ઇલાકાના મુખ્ય શહેરમાં કરન્સી બેન્કમાંથી નોટોના ગેરકા રૂપીઆ જો માગે તેને આપવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. જો કે આ રૂપીઆ કમજો થાય નહિ, તે માટે ટેટલીફ ચોક્કસી થતી હતી, અને અમુક પ્રતિબંધ રાખ્યા હતા.

નકામાં કમજો કરેલા રૂપીઆની ખોટ પૂરી પાડવા સરકારે ભારે ભાવે પણ ચાંદી અમેરિકાથી ખરીદ કરવાની અને આવા વખતમાં અત્રે લાવવાની જોડવાણ કરી; અને લગભગ ૫૦ કરોડ નવા રૂપીઆ ચત્વાર સુધીમાં પાડ્યા; અને ધીજી ૫૦ કરોડ આ વરસે આખર સુધીમાં ૫૩ એવી તૈયારી કરી રાખી છે. આ રૂપીઆ બદલાર પડનાથી રોકડા રૂપીઆનો વટાવ ખંધ થયો, અને આખા દેશમાં હવે નોટો લોકો ખુશીથી રવીકારતા થયા; કારણ કે નોટના રૂપીઆ કંઈ પણ તકલીફ વિના મળી શકે છે.

વળી રૂપીઆ પાડતાં ચાર થાય તે અરસામાં રૂપીઆની સાથે નવી સોના મહેરો સરકારે બહાર પાડી; તેમજ તા ૧૫ મી એગસ્ટથી વિલાયતમાં ચાસતી ગીનીઓ પણ અત્રે સુઅર્ધમાં પાડવી શરૂ કરી છે. ચત્વાર સુધી ગીનીઓ ફક્ત વિલાયતમાંજ પડતી હતી, પણ હવે અત્રે રોકડા વધારવા અને લોકોને ભરોસો બેમે તેમજ મોનાનો ભાવ નરમ પડે માટે ગીનીઓ પણ અત્રેજ પાડવા માંડી છે.

રૂપીઆ તથા ગીનીઓ અમલમાં આગુ રહે માટે સરકારે તે ગાળવાની સખ્ત મંથી કરી દીધી છે કે અલગુ ઓછું થાય નહિ. અને તેની સાથે ગીનીનો ભાવ રૂ ૧૬૫ થઈ ગએલો તે પટલી અસલ રૂ. ૧૫) કરવા માટે નવી ગીનીઓ છાડી, લોકોને દરજ્જા પડે નહિ માટે તેનો ભાવ રૂ ૧૫) થી વધુ લેનારને સખ્ત મળ થશે એવો હુકમ બદલાર પાડ્યો છે.

વળી નરી લોનના ફરીઆ દેશમાંજ રહે તેટલાં માટે એવી સમજુતી કરી છે, કે લોનના ફરીઆ વિધાયત નહિ મોકલતાં વિલાપતની આવેલી હુડીઓ પેટે દિનુસ્તાનમાંજ આપવા; એટલે દોઢ અબજ ફરીઆની બક્ષી-સનો મોટો ભાગ દેશમાંજ રહે અને દેશના કરીશરોને તેમાંથી રોજ મળે અને સકલ દેશમાંજ જળવાઈ રહે.

વળી વધુ મોટો નહિ કાઢતાં લોનો અને દુઝરી જિલો કાઢીને તેની તેજ મોટો વગેરે સરકારમાં પાછાં જાય અને તેજ હુડીઓ પેટે અપાય એટલે નરી મોટો કાઢતી ન પડે તેની ગોઠવણ કરી છે. ઉપરાંત ખરી રિયતિ વિષે સરકાર વારંવાર ખુલાસા બહાર પાડે છે કે જેથી લોકો વરતુ રિયતિ સમજે; આ પ્રમાણે નામદાર વાર્ષિકસભ્ય પોતે તેમજ વેપાર ઉદ્યોગ અને નાણાં ખાતાના કારોબારી સભાસદો વારંવાર આપણેથી તથા માદીઓથી લોકોને માહિતગાર રાખે છે. દાખલા તરીકે અમેરિકાથી ચાંદીની ખરીદી, મુંબઈમાં ગીનીઓ પાડવાના પરવાનાનો દટ્ટો, તથા નવી મરોરો પાડવાનો વિચાર, હિંકમાં ફરતી સક્ષણી મોટોની મંખ્યા, સરકારનું અનામત ફેંદ, વગેરે જાળવતની ખાખર લોકોને વારંવાર સરકાર આપે છે.

અને જાણવું અગત્યનું થઈ પડશે કે જર્મનીએ સને ૧૯૧૫ થી ફરીઆનો મોટો કાટી હતી. પોર્ટુગીઝ રાંચાનોમાં તે ચાર આનાની મોટો નીકળી છે. વળી જર્મન ઈસ્ટ આફ્રિકામાં તે કાર્થ માણસે ૩૫૦ થી વધુ રોકડા સંખ્યા નહિ, ફક્ત મોટો રાખતી એવો કમલો સખ્ત શિક્ષા સાથે થયો છે. આપણી મરકારે આવા કાર્થ કમલ કર્યા નથી અને ફરીઆની મોગ ફક્ત ૧૯૧૭ ના નવેન્ગરથીજ કાઢી છે, તે પણ સરકારની બાંતી નિશ્ચ દેખાડે છે. આ પ્રમાણે સરકારે જ્યારે આપણે માટે આપણા દેશની આર્થિક રિયતિ સુધારવા અને વેપાર અને વહેવાર કામમ સંખ્યા અનેક પ્રયત્નો કર્યાં, ત્યારે હવે જે રિયતિ આપણી ગફલત અને અજુસમજથી થઈ ગઈ હતી, તે ફરીથી ન માય તે માટે આપણે પણ બનતો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આપણી ફરતો.

આ વિષયના સંબંધમાં આપણી ફરતો શી છે અને હાલમાં તેમજ ભવિષ્યમાં આપણે શું કરવું જોઈએ તે આપણે નક્કી કરીશું, કે જેથી આપણા દેશને અને આપણા સામાન્યને આપણે પણ જાતની મદદ કરી છે એવો આપણે સતોય વાઈ સકીએ.

સૌથી પહેલી વાત તો આજના વિષયના પરિણામ રૂપે એ તીકળે છે કે નાણી નોટો આપણે ખુશીથી સ્વીકારવી; અને સોનાચાંદીના સિક્કા આપણી પાસે ભેગા કરીને રાખી મૂકવા નહિ, પણ તે ચુલ્લુમાં પાછા ચાલુ રહેવા દેવા.

આપણી પાસે જે કંઈ જાયત કે સિક્કા હોય તે રાખી નહિ મૂકતાં એકા વગેરે સદર જગાએ જમા મૂકવી કે જોથી આપણને બ્યાજ મળે અને તે નાણાં બેન્કા મારફતે દેશના હુકમર ઉદ્યોગ વધારવાના સાદસોમાં ફાંટાય અને આપણા પૈસા, આપણને જગાએ તુકસાન ન થાય તેવી રીતે ફેરવે ઉપયોગી થઈ પડે.

આપણી પાસે સગવડ હોય તે પ્રમાણમાં લગાઈની લોન લેવી. લોનના ફાયદા બીજા જગાએ સમજાવવામાં આવ્યા છે, લોન લેવાથી આપણે સરકારને જે નાણાં ધીરીએ, તે નાણાંથી સરકારની પાસે નાણાંની છૂટ થવાથી સરકારને વધુ નોટો છાંટવાની જરૂર પડે નહિ, અને તેનું તે નાણું પાછું ફરતું થાય. વળી તે નાણાં દેશમાંજ રહેવાનાં હોવાથી દેશનો ઉદ્યોગ વધે. વળી તેથી ઇંગ્લાંડનું દેવું ઓછું થાય, અને આપણા દેશને તેથી દર-જો બ્યાજ તરીકે પરદેશ મોકલવાની આડ કરોડ રૂપીઆની રકમ દેશમાંજ રહે; અને દરવર્ષે આડ કરોડ રૂપીઆ દેશાન્નતિમાં કામ આવે. દોઢ અબજ-માંથી ગયા વર્ષમાં ૫૪ કરોડ તથા આ વર્ષમાં ૫૧ કરોડ મળીને ૧૦૫ કરોડ રૂપીઆ લાગ્યા છે, પણ હજુ ૩. ૪૫ કરોડની વધુ જરૂર છે, એટલું દેવું પરદેશનું આપણે માથે હજુ રહે છે. જો કે લોનનો મુખ્ય વિ-લાગ તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બરથી શંક થયો છે, પણ હજુ પોસ્ટ ઓફીસ મારફતે ૩ ૨૫) અને તેનાથી લગામ તેવી રકમની લોન લઈ શકાય છે એટલે હજુ આપણે નાની રકમની પણ લોનો લઈ શકીએ તેમ છીએ.

આપણી છેલ્લી ફરજ હંમેશાં ધીરજ રાખવાની છે. સિક્કા પાડતાં સરકારને થોડા વખત નીકળી જાય તો તેથી અધીરા થઈને ગલરાતું નહિ, પણ ખરી સ્થિતિ વિશે શાન્તિથી માહિતી મેળવવી, અને આપણા જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી બીજા અજ્ઞાન મનુષ્યોને ખરી સ્થિતિ સમજાવવી, કે સિક્કા નવાથી રાખવાથી કેટલું તુકસાન છે. આપણે સિદ્ધકર્મ, જે આવી બાબતોમાં માધારણ અજ્ઞાન જનસમાજમાં ખરી દુકીકત ફેલાવવાનું કાર્ય, જે સદે-શાંતિ આપણાથી બની શકે તેનું છે, તેટલું પણ અંતઃકરણપૂર્વક કરીએ,

તો આપણે આપણા શહેનશાહ અને દેશ તરફ આપણી દરજ્જા જાળવી છે એમ જાતી ઠાકોને અભિમાન લઈ રાખીએ. આ દરજ્જામાં આપણે પાછા પડીશું નહિ એવી સંપૂર્ણ ખાતરી સાથે આ લઘુ લેખ પૂરો કરવામાં આવે છે.

આંચળવાળાં પ્રાણીઓ.

(લેખક:—સ. રા. સી. કે. ભટ્ટ, મિલલ સ્કુલ મુંબઈ.)

(ચાલુ પુ. ૫૭ પૃષ્ઠ ૨૮૫ થી.)

આંચળવાળાં પ્રાણીમાં સ્વાસ્થ્યોચ્છવાસ દેહસાંથી આવે છે; માછલાં કે દેહકાંનાં બચ્ચાની માફક આવસ્યી ચાલતો નથી, કારણ કે હવામાંના ઓક્સિજનની તેમને હરબીએ જરૂર પડે છે. ડાયાફ્રામ કે જાની અને પેટ વચ્ચેના પડાથી આગોઆપ સ્વાસ્થ્યોચ્છવાસની ક્રિયા ચાલવાનું કરે છે.

આ પ્રાણીઓ પોતાનો જોરાક હોડ વડે લે છે. કેટલીક વખત જીભ પણ જાડું ઉપયોગની થઈ પડે છે. ગાયને ચરતાં જોયો તો માલમ પડશે કે ઘાસની આસપાસ જીભ વિંટાળી નીચેના દાંત અને ઉપરના પીટીયા વડે પકડી ઘાસ તોડી નાખે છે. ગાય, સિંહ, ગિલાડી પોતાની કાનસ જેવી જીભ વડે હાડકાપરનું માંસ સોરી કાઢે છે. કોઈ વખત તમારી હાથેલી ગાયને ચાટવા આપણો તો માલમ પડશે, કે જીભ કેટલી કાંટાકાંટાવાળી ખરબચડી છે. જે હાથ ચાટે તો હાથની ચામડી પણ ઉજેડી નાખે. આવી જીભ નહિ હોત, તો ગિલાડી ગાયની જીભ જરૂર ઘાસથી વારે થડીએ કપાયા કરત.

પ્રાણી માંસાહારી છે કે ફલાજાહારી છે, તે નેના દાંત તથા નખ ઉપરથી સારી રીતે કહી સકાય. કેટલાંક કેવળ માંસાહારી હોય છે; એટલે માંસ વધારે રહે છે. કેટલાંક કેવળ અન્નદળ ખાનારાં છે. કેટલાંકને માંસ તેમજ અન્નદળ સરખી રીતે રહે છે.

ગિલાડીના દાંત જોઈશું તો સાફ માલમ પડશે, કે માંસ તોડવાને અને માંસ ચાવવાને એના દાંત ખામ સરભ્યા છે.

ગિલાડીના દાંત તીણા છે. પાવડા પણ તીણા છે. રાક્ષી હાંથી અને અણીગર છે. દરેક પણ તીણી હોય છે, ને કાનડની માફક ચાવની વખતે

એકપર એક પડે છે. પણ ગાયની દાઢની માફક આડી ફરતી નથી. બિલાડી-
ને રાટલી ખવડાવીશું તો ખાશે; તેમજ ભાત પણ ખાશે. પણ ફેટલીક
બિલાડી તો ભાતને છેડે નહિ; તેને દૂધ અને ઘી પર બહુ પ્રેમ હોય
છે. કેમકે દૂધ અને ઘી, લોહી અને ચરબીને બહુ મળતાં આવે છે. જો
ભાતમાં દૂધ કે ઘી હશે તો ભાત ખાશે. દૂધપોષ માંસના કરતાં પચવામાં
સારે નથી. પણ દૂધપોષ બિલાડીના ખાધામાં આવ્યો હોય, તો બિલાડી-
ને પચે નથી અને ઝાઝા ચર્બને બહાર નીકળી પડે છે. બિલાડી રાટલી
ખાય છે, પણ છે માંસાહારી પ્રાણી. જો બિલાડીના મોં આગળ
કેરીનો મીઠો રમ મૂકીશું તો કદી ખાશે નહિ. કુતરો માંસાહારી છે.
કુતરાની દાઢ તથા દાંતો બિલાડીની દાઢ તથા દાંતોના જેવાં છે, ને એક
ઉપર એક પડે છે, પણ કદી એક ઉપર એક ફરી શકતાં નથી. કુતરાને
ભાઈ શિયાળ માંસાહારી છે પણ ફળનો બહુ શોખીન છે. છતાં કુતરાને
અને શિયાળને માંસાહારી પ્રાણીના વર્ગમાં મૂક્યા છે. શિયાળના હાથમાં
જમરખ, કેળાં, શેરડી આવ્યાં હોય તો કદી મૂકે નહિ. શેરડીના ખેતર-
માં તો ચુકિતથી કાંટાની વાડ છતાં મેસી જાય છે. કુતરો માંસાહારી છતાં
ખીચડી અને રાટલીપર સારી રીતે રહી શકે છે; છતાં ઉપર કલા પ્રમાણે
કુતરા અને શિયાળ માંસાહારી છે. કુતરાના દાંત, શિયાળના દાંત અને
વચના દાંત બહુ મળતા આવે છે.

ફેટલાકું કહેવું એવું છે કે માણસ માંસાહારી છે, કેમકે માણસને
રાક્ષી હોય છે. પણ રાક્ષીપરથી માંસાહારી કહેવું બહુ ભૂલભરેલું છે.
માણસની રાક્ષી અને ઘોડાની રાક્ષી બહુ મળતી આવે છે. ઘોડો કેવળ
ખામ અને અનાજના દાણા ઉપર સારી રીતે રહી શકે છે; અને કુદરતી
રીતે જંગલમાં અને મેદાનોમાં ધામ્ય ખાઈને પોતાની જિંદગી ચલાવે છે.
જો ઘોડાને માંસાહારી કહીએ તો માણસને માંસાહારી કહેવામાં કાંઈ ફર-
કત નથી. માણસ એવું પ્રાણી છે કે હવા, ખોરાક, અને દેશને અનુકૂળ
ચર્ચ રહે છે. તેઓ 'અતિ' ઉચ્ચ પ્રદેશમાં-સહરાના મેદાનના જંગલ
રણાપુમાં મારી રીતે રહે છે, તેમજ લાપલાંડના અતિ ઠંડા પ્રદેશમાં
કે ધ્રુવ પાસેના બરફથી છવાઈ ગયેલા પ્રદેશમાં પણ રહે છે;
હિમાલયના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં રહે છે, અને દરીઆકિનારા પર પણ
રહે છે. ફક્ત અન્નફળ પર રહી તંદુરસ્ત રહે છે, ને જન્મપર્યંત ધન્ય

માંસ કે લોહી ચાખતા નથી અને ચાખવાનો દંડજા એ કરતા નથી; તેમજ વળી અતિ શીત પ્રદેશમાં રહી માંસ સિવાય બીજું કંઈ ખાતા નથી.

વાંદરાની રાક્ષીઓ માણસની રાક્ષીઓ કરતાં મોટી અને તીક્ષ્ણ છે. આ રાક્ષીઓ ફળને છોલણમાં ગણુ કામ લાગે છે, તેમજ શત્રુને બચકું ભરવાના કામનાં ગામે છે. શિશુરી કુતરા વાંદરાની પછાડી લાગે ને બે કલાય કુતરા એકબે પડી જાય, તો વાંદરા સામે ઘર્ષ જર્ષ બોલી ઉપર બચકું ભરી તીક્ષ્ણ રાક્ષીઓ વડે ધોરી નસો ધાવણ કરે છે, જેથી કુતરાનું મોત નીપજે છે. વાંદરાને તીક્ષ્ણ રાક્ષી છતાં વાંદરા અન્નફળાહારી છે.

ધોડાના દાંત સહેલાઈથી જણાઈ આવે છે. આગ્રા પાવડા માણસના પાવડા જેવા હોય છે; રાક્ષી તથા એકની દાંડો અને બેવડી દાંડો પણ માણસના જેવી હોય છે; અને પાવડા અને દાંડો વચ્ચે ખાલી જગ્યા એટલે અંતર હોય છે, જે ખાલી જગ્યામાં લગામની કડી બેસવામાં આવે છે. ધોડાની છલ પકડવી હોય અથવા દાંત જોવા હોય તો આ ખાલી જગ્યામાં આંગળી ધાલી મેં ફાડી સકાય છે.

કુકર અને ઉદર માંસ અને અન્નફળ બંને ખાનારાં છે. તેની દાંડો પર ગોળ દેરવા છે. આપણે જોવાનું છે કે માણસની દાંડો ગાય, બેંસ, અને ધોડાની દાંડોને નજીવી આવે છે, કે બિચાડી અને કુતરાની દાંડોને મળતી આવે છે, કે કુકર આદિની દાંડોને મળતી આવે છે. આપણી દાંડો ગાય ધોડેની દાંડોને મળતી આવે છે, જેથી આપણે માંસાહારી નિર્માણ થયા નથી, પણ ઈશ્વરે સત્કર્મ ખાવાને સમજાવ્યા છે. અને તેથીજ દરેક ધર્મમાં પ્રાણીઓ ઉપર દયા રાખવી અને પ્રાણીઓની દિશા ન કરવી એમ આજ્ઞા કરી છે. આપણે દેશકાળને ધણી સહેલાઈથી અનુકૂળ ઘર્ષ જર્ષ બોલો, એટલે માંસાહારી થવું હોય તો વાર લાગતી નથી. ધોડાના દાંત તથા ગાળના દાંત વપરાયથી ધ્યાય છે. આ ધરનાનો ઉપયોગ તેની ઉમ્મર જાણવામાં આપણે કરીએ છીએ.

માંસાહારી પ્રાણીઓનું પેટ પાતળું અને જાતી ઉડી હોય છે, એટલે જાતી જલાર નીકળી આવેલી અને પેટ ઉંડું ચાદરું ગએલું હોય છે; જે કુતરા, વાન, ગિંદ, તથા બિલાડીમાં જલુ સ્પષ્ટ દેખાય છે. આપણુ પેટ કેટલું ઉંડું ગએલું હોય છે તે આપણે જોઈએ.

ઉદર, ખીસોટી, માલુડી, સસલુ આ બધાને કાતરવાના દાંત હોય

નથી, પણ જમીન ખેતરવાના કામમાં આવે છે. ઘેટાં તથા બકરાની કાટ-વાળી ખરી પહાડવાળી જમીનમાં પગ દેરવામાં બહુ કામ આવે છે. તેમજ ભેંમ અને ગાયની કાટવાળી ખરી કાદવવાળી જમીનમાં ચાલવાને બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે, ને પગ સહેલાઈથી કાદવમાં ગરડી જતા નથી.

ઉદરનાં, વાંકા વળેલા નદોરવાળાં આંગળાં ઝાડ ઉપર ચઢવામાં તથા પેતાનો ખોરાક પકડવામાં બહુ કામમાં આવે છે. ખીસકાલી તથા ઉંદર પેતાના પાછલા પગ પર બેસી આગલા પગે હાથની માફક ફળ, ઘણા, વગેરે વાંદરાની પેઠે ખાય છે.

વણીઅર તથા રીંછ પેતાના આખા તળાઆ પર ચાલે છે, પણ ઉંદર, કુતરો, તથા બિલાડી પેતાના પંખના આગળા ભાગ ઉપર ચાલે છે. કાંગારને તેમજ સસકાને પેતાના પાછલા પગો ઠેકા માંડવાને ધણી ઉપયોગી થઈ પડે છે; અને લોળા કુદકાને કીધે સિકારીના હાથમાં ઝબકી ચકકાઈ જતાં નથી.

રંગ અને રહેણાણ એક ખીજા બેઠે મારો સંગઘ ધરાવે છે. ગરજવાળા પ્રદેશમાં, શિયાળ, વર, કુતરા, રીંછ, વગેરેને બચ્ચના જેવો સફેદ રંગ હોય છે. અરબસ્તાનના ઉંદરો રંગ અરબસ્તાનના મેદાનની રેતીના રંગ જેવો હોય છે. ધારમાં રહેનારા સસલાનો રંગ શુદ્ધ ધાસના જેવો બદામી હોય છે. વાધનું રહેણાણ નદીકિનારાના ઉંચા ધાસ તથા બરમાં હોય છે; ને ધામના રંગમાં એક મેક થઈ જવાને વારતે વાધનો રંગ પીળો ચટાપટાવાળો હોય છે. આ રંગ દુરમનથી બચવાને માટે આપેલો છે, કે જેથી એમિતો દુરમનથી નાશ નહિ થઈ શકે. કુદરતી અવસ્થામાંથી બચવું એ પહેલું કર્તવ્ય છે, અને પોતાનું પેટ ભરવું એ બીજું કર્તવ્ય છે. ઘોડા તથા હરણ પેતાનો જગાવ પોતાની ઉમઘ દોડપર રાખે છે. ભેંસ, ગાય પેતાનો જગાવ શીંગડાં વડે કરે છે. બિલાડી તથા કુતરા પેતાનો જગાવ પેતાના લીલણુ દાંત તથા પંખ વડે કરે છે. આ જનાવરો પેતાનાં જગ્યાનું રક્ષણ કરતી વખતે ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. ખીસકાલીની પુંછડી ઘણી વખત ખીસકાલીની જિંદગી જગાવે છે. તૂટેલી પુંછડીવાળી ખીસકાલી વખતે તમારા બેવામાં આવી દશે. બિલાડી ખીસકાલીની પુંછડી પકડી માની લે-છે કે સિકાર હાથમાં આવી ગયો; પણ પુંછડી નખુડી પડી જઈ ખીસકાલી દોડી જાય છે, ને બિલાડીના પંખમાં પુંછડીનો

ક્રમખો રહી જાય છે. સેરવો તો તમે જોયો હશે. એ સાહુડી જેવું ને લાકુ જેવું નાનું પ્રાણી થાય છે, તથા તેને શરીરે કાંટા કાંટા હોય છે. તે સાપનું મોં પક્કી પોતાનું શરીર જોળ દડા જેવું કરે છે; સાપ કરડવાને બહુ શક્તિ મારે છે, પણ શરીરે કાંટા હોવાને લીધે તેમજ ખીજા અવયવો મંકડાચી લીધેલા હોવાને લીધે સાપનું કંઈ ચાલતું નથી. આ કાંટા દુશ્મન સામે ટક્કર લેવાને બહુ કામ આવે છે.

સસલાં પોતાનાં દર જમીનમાં ખાદે છે. સસલાની પુંછડી નીચેથી ઘોળી હોય છે. જ્યારે સસલાં દોડે છે, ત્યારે પુંછડી ઉભી કરે છે તેથી પુંછડી નીચેનો સફેદ રંગ દેખાય છે. બય આવે છે ત્યારે નાસે છે ને દરમાં બરાઈ બનય છે, તે વખતે પુંછડીનો સફેદ રંગ માલમ પડે છે, તે જોઈ જીજાં સસલાંઓ પણ નાસવા માંડે છે અને દુશ્મનથી જાણી જાય છે.

કુદરત એ વિદ્યાર્થીનું પુસ્તક છે, યુક્તિથી ધીમે ધીમે વાંચવાની રીત રાખશો, તો કુદરતનાં પુસ્તકમાંથી બહુ વાંચવાનું તથા શીખવાનું મળી આવશે.

પાઠની નોંધ.

લખનાર:—રા. રા. વાલ્મીકીય લઙ્કાલઙ્કાર પટેલ, હેડમાસ્ટર પ્રે રૂ. પ્રે. રા. ટ્રે. દાલેજ અગદવાદ.)

ધોરણ છઠું.

ભૂમિતિ:—કાટખુણો, લંચ, વગેરેની સમજૂતી (પ્રાયોગિક ભાગ).

હેતુ:—પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ કરી અનુમાન સામાન્ય નિષ્કર્ષ દર્શાવવાનો.

સાધન:—ચોરસ કાગળ, ગોળ કાગળ, ઘડિઆળનો ચેંદો, અને

ભૂમિતિનાં સાહિત્યો.

પાઠના મુદ્દા.

આરંભ.

શીખેલાની પરીક્ષા:

મુખ્ય વિષય.

શિક્ષણ પદ્ધતિ.

પ્ર. ખુણો એટલે શું ? પ્ર. ખુણાના મદરવને આધાર શા પર છે ? પ્ર. બાહુની લંબાઈ પરથી ખુણો નાનો કે મોટો પરખાયે ? જન્વાદિ.

પ્રયોગ ૧લો:—કાગળના ચોરસો વાળીને કાટ-ખુણાનું જાન કરાવવું.

પ્રયોગ ૨લો:—વર્તુળાકાર કાગળ વાળીને ઉપરો પ્રયોગ કરવા.

(૧) એક સીધી લીટી બીજી ઉપરના બે પ્રયોગ કરી વ્યાખ્યા કરાવવી.
સીધી લીટી પર પડીને તેની
સાથેના ખુણા સરખા કરે તો
તે દરેકને કાટખુણો કહે છે.

(૨) સપાળા કાટખુણા ગરખા મકાનમાં જેટલા મળી શકે તેટલા કાટખુણા
રોય છે. મોઢાવવા, અને તે સરખાવી મુદ્રામાં લખેલું
સત્ય કરાવવું.

(૩) ત્યારે એક લીટી બીજી વાળેલા કાટખુણાથી તથા પાટીઆ પર આકૃતિ
પર પડીને કાટખુણો કરે દોરીને લેગતી વ્યાખ્યા કરાવવી.
છે ત્યારે તે એક બીજી કાગળ વાળીને લેખો કરાવવા.
પર લંમ છે. વરિઆગના ચંદાની ઉપયોગ કરી ઉપરની
હકીકત આવડવાની ખાતરી કરવી.

(૪) એક બિંદુમાંથી મને પ્રયોગ ઉત્તર-દક્ષિણીનો પ્રયોગ કરી મુદ્રામાં
નેટલી લીટીઓ દોરીએ તો લખેલું સત્ય મોઢાવવું.
તે બિંદુ આગળના બધા
ખુણા ચાર કાટખુણા છે.

ઉપર પ્રમાણેના સાંકડા ખુણો, પહોળા ખુણો, મોટા ખુણો, ન્યૂનતા-
રૂક ખુણો વગેરેની સમજ આપવી.

ચંદ્રગુપ્ત મૈયર્.

(લખનાર:-સ. રા. માણેકલાલ હાજિવાસ ભટ્ટ, પ્રે. રા. ટ્રે. ડૉ. અમદાવાદ.)

પુરાણોમાં આપેલી રાજ્યોની વંશાવલિઓમાં શૈશુનાગ વંશ પહેલો
રાજવંશ છે. એ વંશના સંબંધમાં વિશ્વાસ રાખવાનેજ ઐતિહાસિક

* પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કૉલેજના બીજા વર્ષમાં હાંચુનર-પુસ્તક તરીકે
આ વર્ષે ' મુદ્રારાક્ષસ ' અને ' મેળની મુદ્રિકા ' મથાવવામાં આવે
છે; તેથી એ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થઈ પડશે એમ જણી
' સરસ્વતી ' માં આવેલા સ. જનાર્દન ભટ્ટના ' ચંદ્રગુપ્ત મૈયર્ ' કે પૂર્વ
ઐતિહાસિક રાજવંશ ' એ મથાળાના વાંચા લેખમાંથી દૂરથી હકીકત
આપવામાં આવી છે.

નામના રાજા પૃથિવીને ભોગવશે—પૃથિવી ઉપર રાજ્ય કરશે. કૌટિલ્યજી ચંદ્રગુપ્તને રાજગાદી પર અભિષેક કરશે.” વિષ્ણુપુરાણની રીકામાં એટલું વિશેષ લખેલું મળી આવે છે, કે “ચન્દ્રગુપ્તં નન્દસ્યૈવ રાજ્યાયાં મુરાર્યાં જાતં મૌર્યોણાં પ્રથમમ્ ।” આ વચન ઉપરથી એટલું સ્પષ્ટ જણાય છે, કે નંદ રાજાની મુરાર નામે શૂદ્ર જાતિની દાસીને પેટ જન્મેલો હોવાથી ચંદ્રગુપ્ત ‘મૌર્ય’ કહેવાતો હતો. મુદ્રારાક્ષસ નાટક ઉપરથી જણાય છે કે ચંદ્રગુપ્ત નંદના વંશનો હતો; પરંતુ એ નંદનો પુત્ર હતો, એવો ઉલ્લેખ એમાં કોઈ પણ સ્થળે મળી આવતો નથી. અરણ્ય ! મુદ્રારાક્ષસ, બૃહતકથા, અને ગ્રીક ઇતિહાસ-લેખકોનાં લખાણો ઉપરથી ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય અને નંદના સંબંધમાં જે હકીકત મળી આવે છે તે આ પ્રમાણે છે:—

મહાનંદ રાજાને રાકટાલ અને રાક્ષસ એ નામના બે મંત્રી હતા. તેમાં મુખ્ય મંત્રી રાકટાલ હતો, અને તે જતનો શૂદ્ર હતો. રાક્ષસ જાને પ્રાણલુ હતો. રાકટાલનો સ્વભાવ બહુજ ઉદ્ધત અને અભિમાની હતો. એને જુનો અંત મુખ્ય મંત્રી છે, એવા અભિમાનમાં તે કોઈ કોઈ વેળાએ મુદ્ર રાજા ઉપર પણ પોતાની સત્તાનો સોટો ચલાવતો. રાજા મહાનંદ પણ ઉપર જણાવાઈ ગયું છે, તેમ બહુ ઉદ્ધત, નિર્દય, અને ક્રોધી હતો. એમ કરતાં કોઈ એક દિવસે મહાનંદ રાજાએ કોષપત્તા આવેશમાં રાકટાલને સહ-કુટુંબ એક અંધારા કુવામાં પૂરી દીધો. રાકટાલના કુટુંબમાં જેટલાં માણસ હતાં, તે દરેક દીક એકેક શકોઈ સાતવો અને એકેક શકોઈ પાણી રાજા રાજા મોકલતો. સાતવાનું શકોઈ હાથમાં લઈને રાકટાલ પોતાનાં કુટુંબી-જનોને રોજ કહેતો, કે જે નંદવશનું જગમૂળ કાઢવાને સમય હોય તેજ આ ખાઈ જાયતો રહે. મંત્રીનાં આવાં વચન સાંભળી એના પરિવારનું કોઈ એ સાતવાને અડકતું નહિ. પરિણામ એ આવ્યું, કે થોડા દિવસમાં એના પરિવારનાં મનુષ્ય એકેએક મુરધામ સિધાવી ગયાં, ને રાકટાલ પોતે એકેએક સાતવો ખાઈને નંદવશનું જગમૂળ કાઢવા જાયતો રહ્યો. કુવામાં રહ્યો રહ્યો તે રાત્રિદિવસ એજ વિચાર કર્યો કરતો હતો, કે શી રીતે આ બંદીશૂદ્ધમાંથી બહાર નીકળી નંદરાજા પરનું પોતાનું વેર વાળવાને તે સક્તિ-માન થઈ શકશે. એમ કરતાં એક દિવસે રાજાએ રાકટાલની બુદ્ધિ ને ચતુરકર્મથી પ્રસન્ન થઈ તેને બહાર કાઢ્યો, અને મુક્ત કરી ઈશ રાક્ષસના હાથ નીચે તેને પોતાના સાહાય્યક મંત્રી તરીકે રાખ્યો. તેને રાકટાલ

જેમાંથી સુકત થયો હતો અને રાજના ઉપમેત્રીનું પદ પણ પામ્યો હતો. ખરા, છતાં રાજ્યને કરેલી પોતાની અપ્રતિષ્ઠા, પોતાના પરિવારનો નાશ, અને એ દુષ્ટ રાજ પર પૈર લેવાની ધમ્મજા એ મધ્યનું હંમેશાં એના મનમાં ઘોળાયા ને ઘુટાયાજ કરતું.

વખત જતાં કાંઈ એક દિવસે વનમાં શકટાલે એક તપસ્વી બ્રાહ્મણને દીડો. તે માર્ગમાં ફૂટેલી દર્બની નડોને ઉખાડી ઉખાડી તેમના મૂળમાં અગ્નિ મૂકી રહ્યો હતો. શકટાલે તેને પૂછ્યું: “મહાત્મા! આપ કાણુ છો, અને આ શું કરી રહ્યા છો?” તે તપસ્વીએ ઉત્તર આપ્યો: “મારું નામ આણુ-ક્ય છે. આ વનમાં હોમ માટે સમિથો લેવા મારે રાજ આવતુંજતું પડે છે; ત્યારે મારા ઉધાડા પગમાં આ દર્બની નડો પેસી જાય છે. એ નો આ વનમાં હોયજ નહિ, તો પછી મારે નિત્ય એમનું દુઃખ સહન કરવું પડે ક્યાંથી? એવો વિચાર કરી હું એમને ઉખાડી રહ્યો છું, અને એમના મૂળમાં અગ્નિ પણ મૂકી રહ્યો છું; કે પૃથ્વીમાં રહેલું એમનું મૂળ પણ ભસ્મ થઈ જાય.”

શકટાલે આ વચનો સાંભળી વિચાર આવ્યો, કે કાંઈ પેણુ રીતે આવો પક્ષો ધુની બ્રાહ્મણ રાજ ઉપર શુરસે થઈ જાય, તો અવશ્ય એ એનું જડામૂળ કાઢવા રિના રહેજ નહિ. આ વિચારથી પ્રેરાઈ તેણે આણુ-ક્યને વિવશિ કરી, કે નો આપ નગરમાં આવી એક પાઠશાળા સ્થાપન કરો તો આપનો અત્યંત આભારી થાઉં. આણુક્ય ઉપમેત્રીનાં આગાં વચનોથી જાહુ પ્રસન્ન થઈ ગયો; અને રાજવાનીમાં આવી, પાઠશાળા સ્થાપી, તેણે વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ કરાવવા માંડ્યો. હવે શકટાલે એજ વિચારમાં રાત્રિ-દિવસ નિમગ્ન રહેતો, કે નાજ ઉપર આણુક્ય કોઈે ભરાય શી રીતે?

એમ કરતાં એક દિવસ રાજને ઘેર શ્રાદ્ધ હતું; ત્યારે એ પ્રમેગને યોગ્ય અવસર માની આણુક્યને શ્રાદ્ધનું નિમેત્રણ કરી શકટાલે તેને પોતાની સાથે તેડી લાવ્યો, અને શ્રાદ્ધના આસન પર તેને બેસાડી પોતે રુતે પડ્યો. ત્યારે રાક્ષસની સાથે રાજ નંદ શ્રાદ્ધશાસ્ત્રમાં આવ્યો, અને એક અનિમેત્રિત, કાળા, કુરૂપ, તથા શ્રાદ્ધકર્મને અયોગ્ય એવા બ્રાહ્મણને શ્રાદ્ધ-સન પર બેઠેલો તેણે જોયો, ત્યારે શુરસે થઈ જઈને તેણે આગા કરી કે એની ચોટથી પકડી એને અહીંથી જહાર દાવી મૂકો. રાજની આજ્ઞાનો અમલ કરવામાં આવ્યો. સર્વની સમક્ષ થએલું પોતાનું આ અપમાન મદા

કોઈ ચાણક્ય શી રીતે સહન કરી શકે? તત્કાળ તેણે પોતાની છત્રી ચોટલીને હાથમાં લઈ પ્રતિજ્ઞા કરી, કે જ્યાંસુધી હું નંદવંશનું નિકંદન કરી શકીશ નહિ, ત્યાંસુધી હું આ મારી ચોટલીની ગાંઠ વાળીશ નહિ!

અહીંથી વિશાખદત્તદ્રુત સુદાસક્ષરા નાટકની જમિજનો પ્રારંભ છે. નંદોના નાશને માટે કેવી કેવી કુટિલ ચાલો ચાણક્ય ચાલ્યો છે, તે એ નાટકના વસ્તુ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. અંતમાં ચાણક્ય પોતાની પ્રતિજ્ઞા પશ્ચિમ્ણ કરી નંદનો પ્રથમ પુત્ર ચંદ્રગુપ્ત, જે મુરા નામે એક ગુદ્ધ જાતિની સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયો હતો, તેને રાજપાટ સોંપી પોતે તપોવનમાં ચાલ્યો ગયો. શકટાલ પશુ નંદ પ્રત્યેનું પોતાનું વેર વાળી પોતાના પરિવારના મૃત્યુદુઃખે અતિ દુઃખી થતો કોઈકે તીર્થમાં ચાલ્યો ગયો, અને ત્યાં તપસ્વા કરી પરમગતિને પામ્યો.

કેટલાક ગ્રીક ઇતિહાસ—લેખકોએ ભારતવર્ષના સંબંધમાં લેખો લખેલા છે. એ મર્ચનો આધાર મેગેસ્થિનિસ અને સિકંદરની સાથે આવેલા અધિકારીઓ તથા ઇતિહાસજ્ઞોએ લખેલાં વર્ણનો ને લેખો ઉપર છે. એ લેખોથી પણ એ સમયનો ઇતિહાસ આથી પણ થોડો વધારે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે, જ્યારે સિકંદરની પરાક્રમી સેનાએ ખિઆસ નદીથી આગળ વધવાની નાજ પાડી; ત્યારે શ્રેગેલસ (ભાગલ અથવા લગેલ) અને થોરસ (પૌરવ) નામના હિંદુ રાજાઓએ સિકંદરને ઠથું હતું કે:—

“ પંજાબથી આગળ પૂર્વ દેશ છે. એ દેશમાં પ્રાસી (Prassi) અથવા પ્રાચ્ય નામની જાતિ વસે છે. એ દેશ બહુ ધનસંપન્ન અને સમૃદ્ધિમાન છે. એનો રાજા કસન્દ્રમસ (Xandrames) અથવા અગ્રમસ (Agrames) નામનો છે. (કસન્દ્રમસ કદાચિત્ ચંદ્રમસ હોય; એનો ઉલ્લેખ પુગણોમાં મહાપ્રમનંદના નામથી કરેલો છે.) એની પાસે ૪,૦૦૦ હાથી, ૨૦,૦૦૦ સ્વાર અને ૨,૦૦,૦૦૦ પાયદળ છે. રાજા અભ્યાચારી તથા નીચ જાતિનો છે, એ કારણથી ' પ્રજા એનાથી વિરુદ્ધ થઈ ગઈ છે '.* ગ્રીક ઇતિહાસ—લેખકોએ લખ્યું છે, કે “ એ સમયે પૂર્વ દેશ (મગધ રાજ્ય) માં જે રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તે એક હનુમતી ઉત્પન્ન થયો હતો. એની માતા મગધ દેશના રાજાની રાણી

* M'e Crindle's " Invasion of India by Alexander the Great " Chap' XCIII. pp. 281-282.

હતી. એ રાણીએ એક દળમના પ્રેમમાં ફસાઈ રાજા અને તેના પુત્રોને મરાતી નાખ્યા. રાજા અને રાજપુત્રોને ગારી-એ દળમ નિષ્કંટક થઈ ગયો. એને રાણીથી જે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો હતો, તે સિંદહેરે હિંદ પર-આક્રમણ કર્યું, ત્યારે પૂર્વ દેશ પર રાજ્ય કરતો હતો, એનુંજ નામ ગ્રીક ઇતિહાસોમાં કસન્દ્રમસ અથવા અગ્રમસ અને પુરાણોમાં મદાપદ્મનંદ આપેલું છે.”+

પુરાણ, બુદ્ધકથા, મુદ્રારાક્ષસ, તથા ગ્રીક ઇતિહાસ-એખદાના ભારત-વર્ષ સંબંધીના લેખો: એ સર્વનું ઐતિહાસિક અન્વેષણ કરતાં આટલું તો નિશ્ચિત રીતે કહી શકાય કે:--

(અ) નંદ વંશના રાજાઓ નીચ કુલના હતા; એમની ઉત્પત્તિ ક્ષત્રિય-અને શૂદ્ર જાતિના મેળમાંથી થઈ હતી.

(ઘ) તેઓ મગધના અસહના રાજાને મારી ગાદી પર આવ્યા હતા, અને માત્ર એ પેઢી મુખીજ રાજ્ય કરી શક્યા હતા.

(ક) નંદ વંશના અંતિમ રાજાને મારી ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય ગાદી પર બેઠાં હતા.

(ઙ) ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય નંદવંશનો ખરો વારસ નહોતો, પણ એક શૂદ્ર-જાતિની સ્ત્રીથી ઉતરી આવેલો હતો.

(ઈ) ચંદ્રગુપ્ત ઉપર કુલત, મલ્લ, કારમીર, સિંધુ, અને પારસિક-એ દેશના રાજાઓએ ચડાઈ કરી હતી; અને તેમને એણે પોતાના મંત્રી ને સલાય ચાણક્યની મદદથી હારી કાઢ્યા હતા.

(ફ) એ સમયે મગધરાજ્ય બહુ વિસ્તૃત હતું; ચંદ્રગુપ્તના સમયમાં મગધ સામ્રાજ્યમાં કોશલ, બનારસ, અંગ દેશ (પશ્ચિમ બંગાળ), તથા મગધ (બિહાર) એ દેશોનો સમાવેશ થતો હતો.

(ગ) ત્યારે સિંદહેરે હિંદ ઉપર હુમલો કર્યો હતો, ત્યારે મગધ દેશના રાજાએ દેશનિષ્ઠા કરી નાખેલો હોવાથી ચંદ્રગુપ્ત પંચદશમાં જઈ સિંદહેરને મળ્યો હતો. મગધદેશના રાજાની નિંદા કરીને એણે સિંદહેરને મગધરાજ્ય ઉપર ચડાઈ કરવા લલચાવ્યો હતો, પણ સૈન-

+ M's Crindles "Invasion of India by Alexander the Great" Chap. II pp. 221-222.

* લુઓ; મુદ્રારાક્ષસ, અંક પહેલો, શ્લોક ૨૦.

૩૨૮ ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો.

ફાંચે આગળ વધવાની ધસીને ના પાડવાથી સિંકંદરને પાછા ફરી જવું પડ્યું હતું.

(હ) સિંકંદરની ચલાઈ પછી આજન ચંચ ચીતતાં નંદવંશનો નારા કરી એ મગધરાજ્ય પચાવી પડ્યો હતો.

(લ) મગધરાજ્ય પર સુરિયર થયા પછી સિંકંદરે મુલ્ય ચતાં એણે હિંદુઓને એકત્રિત કરી, જે યુનાનીઓને સિંકંદર પશ્ચિમોત્તર પ્રાંત તથા પંજાબ પર ઝીક સત્તા આણુ ગ્રાખવાને મૂકી ગયો હતો, તેમની વિરુદ્ધ યજ્ઞયો, જંગાઓ હતો. આ યજ્ઞયાનો નેતા એકલો ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યજ હતો.

(મ) યજ્ઞવો કરીને એણે ઉત્તર તરફના પંજાબ પ્રાંતને યુનાનીઓ પાસેથી છતી લીધો હતો; એવુંજ નદિ, પશુ એ આખા ભારતનો એકજીવ સમ્રાટ ધર્ષ પડ્યો હતો.

ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો.

(લખનાર-અમીરશિયાં દમ્દમિયાં ફારુજી. અમદાવાદ)

(આણુ ગુ. શા. પત્ર પુ. ૫૫૪ ર૫૪ થી.)

માનરમા (અ.) મુઅનનરમા. મોટા દરગવાળી સ્ત્રી. મલિકા મુઅનનરમા= મોટા દરગવાળાં મહારાણી. મલિકે મુઅનનરમા=મોટા દરગવાળા સહેનશાહ.

માનરો (અ.) માનર. વીતેલું. જે ધર્ષ ચૂક્યું છે તે. હાસ જે ચાપ છે તે હપીકત. જરી=એકદમ ખમાર થયું ઉપરથી.

માણ (અ.) મૂતકાળ. ગએલો વખત. પહેલાનો, પૂર્વનો.

માઝમ (અ.) મઝ્ઝૂન=કેળવેલું. દવાઓને ઘાટી ખાંડી આળીને મધ અથવા ખાંડની આમણીમાં મેળવે છે તે.

માઝ (અ.) મુઈનજ. આગરવાળો. તેણે મારી માઝા રાખી=આખર રાખી.

માત (અ.) મરી ગયો. હારી ગયો. મરણ હાર. મે તેને માત કર્યો=હરાવ્યો.

માતખર (અ.) મુઅતખર. જેના ઉપર લોહી વિશ્વાસ કરે એવો. પૈસા વાળો. ઉત્તમના અર્ધમાં પણ વપરાય છે. માતખર લોહી, માતખર જમીન વગેરે.

માદર (ફા.) મા, જનેતા.

માદરખાત (ફા.) માદર ખ ખના. માદર=મા ખ=સાથે, ખતા=મૂલ.

જેની મા બૂલવાળી હોય તે, જેની મા કલંકિત હોય તે. અપશબ્દ છે.

માદા (ફા.) સ્ત્રી.

માદો (અ.) મિઅદા. જરૂર.

માધોરી (અ.) મઅૂબૂરી. ઉવ્વ=અડાનું. કાંઈ પાક ન થતો હોય તેવી જમીન
મરકારમાં રોપી દેવી તે.

માનતા (અ.) મિમતા. ઉપકાર, લજાર્થ, લજાર્થ કરવી, ઉપકાર દેખાડવો.
દેવો આપણા-ઉપર ઉપકાર કરે છે તેની નિશાની દાખલ આપણે
માનતા ચણવીએ છીએ.

માનમરતબો. મર્નખા અરુચી શબ્દ છે.

માફ (અ.) મુઆફ. ક્ષમા બાફવ=તેણે તેને તનાદુસ્તી આપી ઉપદેશી.

માફક (અ.) મુપાફિક, અનુકૂળ.

૧ માફકસર=મુવાફિકમર, સર પ્રત્યય છે.

માફી (અ.) મુઆફી. મુઆફકર્થ.

માફા (અ.) મુદાફા, ડોકી, સીચોને બેસવાની ગાડી. લગ્નમાં માફા જોડે છે.

મામલત (અ.) મુઆમલા અથવા મુઆમલત. મલત=સાથે મળીને દાદ

કામ કરવું, કામકાજ, જાહેર કામ. અમલ=તેણે કર્યું ઉપદેશી.

મામલતદાર (અ.) મુઆમલા - દાર (કારસી પ્રત્યય) અથવા મુઆમલત-
દાર.

મામલો (અ.) મુઆમલા. સાથે મળીને કાંઈ કામ કરવું. અમલ=તેણે કર્યું,
ઉપદેશી.

મામલ (અ.) મઅૂમલ. દરરોજ કરવાનું કામ. અમલ કરેલી વસ્તુ. અમલ-
તેણે કર્યું ઉપદેશી.

મામલો (અ.) મઅૂલી=અર્થ.

મામા (અ.) અમલ, પુંછ.

૧ મામલો (અ.) મઅૂરિકા. લગ્ન, મેલન.

મામલ (અ.) મઅૂરિકા. અમલ = સોજાવ્યો ઉપદેશી. સોજાવ્યું, સોજાવ્યાણું.

મામા (અ.) પુંછ.

૩૩૦ શુભરાત્રી ભાષામાં વપરાતા કેટલાક અરબી, ફારસી વગેરે શબ્દો.

-માલ શુભરી (અ. ફા.) માલ શુભરી. માલ (અ.) + શુભરી (ફા.)
જમીનની વિધોદી. સરકારી મેદનુલ. જમીન સંબંધી.

-માલ જમીન (અ.) માલજમીન. અમુક માણસ નહિ હાજર થાય, તે
તેના બદલામાં આટલું નાણું આપીશ, એવી સરતે થએલો જમીન.
માલમ (અ.) મુલ્યસ્થિતમ. જાણનાર પદાણની હકીકત જાણનાર. આલમ=તેણે
જાણ્યું ઉપરથી.

માલમતા (અ.) માલો મતાઅ. માલ + વ + મતાઅ.

માલુમ (અ.) મઅરૂમ. જાણ્યું. આલમ = તેણે જાણ્યું ઉપરથી.

-માલમરત (અ. ફા.) માલમરત. મરતી (ફા.) માલથી મરત બનેલો.

માલમીલકત (અ.) માલિમલકત.

માલિક (અ.) ધણી.

-માલેફી (અ.) માલિફી. ધણીપણું.

-માલેતુજાનર (અ.) મલિકતુજાનર. મલિક = ગાદશાહ. તુજાનર = તાજિર
(વેપારી) નું જાણવચન. વેપારીઓ. વેપારીઓનો રાજા, મોટો વેપારી.
શાદ વેપારી.

માલેશ (ફા.) માલિશ. માલીશન = મસજિદું ઉપરથી ધોડાળી માલિશ કરે
એટલે મસજિદો. (૨) માલિશ થાય છે = જીવ મુંચાય છે.

માલજત (અ.) મુલાકાતન. જાળવણી, રક્ષણ. હાજર = તેણે સંભાળ નાખી,
ઉપરથી.

માલાહવાદ (અ.) માલા અવાહ. ખુબ ચાહે નો, ઈશ્વરની ઈચ્છા હોય તે

-માશુક (અ.) મઅરૂક. દરિફ ઉપરથી. જેને ઈચ્છીએ તે, જેની સાથે યોગ
હોય તે. પ્રિય વસ્તુ.

માસો (ફા.) માગા. આક નિભાર વજન ફરતોસો.

માહ (ફા.) મંદ.

માહતમ (અ.) માતમ. રક્તું, ફટું, ગાક કરવો. મોહોરમ મહીનામાં મુસ્-
લમાનો માતમ કરે છે તે.

માહવારી. (ફા.) માગિક.

માહિન (અ.) માહિયન. ડોઠ વસ્તુની અગમ. માહિયત એ ગરબી
બનાવટી ધાતુ છે.

માહિતગાર (અ. ફા.) ગાર ફારસી પ્રત્યય છે. માહિયન ગાર. જાણનાર.
માહેતી (અ.) માહિયતી.

માહિર (અ.) માહિર. ઉસ્તાદ, ચાલાક, વાકિફ.

મિજ્યાન (ફા.) મેજ્યાન. મેજ = ટેબલ, + યાન = વાળો જેને ઘર
જમવા બેઠે એ તે માણસ. ધરધણી.

મિજ્યાની (ફા.) મેજ્યાની. ધરધણી, અતિથિનો જે સત્કાર કરે તે,
પરોણાચાકરી.

મિજરાફ (અ.) મિજામ. સતાર, તંબુરો વગેરે વગાડવાનું ઓગર.
જરખ = તેણે માર્શુ ઉપરથી.

મિજલસ (અ.) મન્જિલસ. મંડળી, ખેસવાની જગા, જલસ = તે ટોળામાં
બેઠો ઉપરથી.

મિજાજ (અ.) મિઝાજ, સ્વભાવ.

મિજાજી (અ.) દેવ પડી ગયેલો માણસ, અદંકારી, ઘડી ઘડી સ્વભાવ
બદલી જાય એવો.

મિજાન (અ.) મીજાન. ગ્રાજનું, કારો, માપ.

મિનાકીસો (અ.) મુનાકશા. લગાઈ, લગાઈ કરવી, તકરાર.

મિનાકારી (ફા.) મીના = જડાવકામ ન કરી. જડાવતું કામ ન કરી કામ.

મિનારો (અ.) મીનાર, મનારો, મનાર. દીવો રાખવાની જગા, સંજો,
માદિજના ટોળા.

મિનોચેર (ફા.) મીન = સ્વર્ગ + ચેર = ચહેરો. મીનચેર = સ્વર્ગના ચહેરા
જેવો. પારસીઓમાં મેના. વાયક નામ હોય છે.

મિયાન (ફા.) કમર, કેડ. વચ્ચે લાગ તકવારનું મીખીડું.

મિયાનો (ફા.) મિયાના. ધણો મોટો નહિ, તેમ ધણો નાનો એ નહિ.
સાધારણ.

મિરજ. અમીર (અ.) + જલન = જળનું ઉપરથી અમીરજંદા, અમીરનું
ફરજંદ. તે પરથી મીરજંદા ને તે પરથી મીરજ.

મિરધો (ફા.) મીરે દિલ. મીર = ઉપરી. દિલ = ગામડું, ગામડાનો ઉપરી.
ગામેતી, મુમત્તમાનોમાં એક જાન છે. કાશુપુરમાં મિરધાવાડો
મહેલો છે.

જુન-જુલાઈ માસના ચર્યાપત્રના ઉત્તર

ત (અ.) મિશ્રાત. ચાટકું, ચારસી, દર્પણુ. હિંદુઓમાં મીરાતનામ નામ પણ હોય છે. રાઈ = ભેથું ઉપરથી.
સસ (અ.) મીરાસ. મુએલાનો જે માલ વાસ્તોને હાથ લાગે તે.
સકીન (અ.) મિસ્કીન. ધણેજ અશક્ત. જેનામાં ચાલવા ફરવાની પણ શક્તિ ન હોય એવો. નિર્ધન, નાદાર. સકન = સ્થિર હતું ઉપરથી.

જુન-જુલાઈ માસના ચર્યાપત્રના ઉત્તર.

૭ વનસ્પતિના ગ્રંથમાં 'ભાર' ગ્રંથના વપરાય છે તેનું પ્રમાણ નીચે આપ્યું છે.

त्रिंशत्कादित्तुल्यैश्चतुशशिसहस्रकम् ।
एतदं कप्रमाणेन भारसंज्ञा प्रकल्पयेत् ॥

આ ઉપરથી એક ભાર = ૩૦,૦૪,૪૮,૦૦૦.

૨. કમ્બન કરવાથી એક કાપડો એ થાય છે કે લોહી એક સરખી રીતે આખા સરીમાં ગરાગર ફરે છે, તેથી દરેક અવયવને ભેટું પોપણુ મળે છે, અને દરેક અવયવ પોતાનું કામ ગરાગર કરી શકે છે. જો તે પ્રમાણે કોઈ પણ અવયવને પોપણુ ન મળે તો તે મંદ પડી જાય છે એટલે પોતાનું કામ કરવાને અશક્ત નીવડે છે.

ગરાગરનું ગોકરા કામ શું છે તે હજી ગરાગર નક્કી થયું નથી. પણ લોહી બનવા માથે તેને નિકટ ગ્રંથ છે એટલું જ જાણાયું છે. છતાં કોઈ સારા સારી દિક્ષાસ્થનો ગ્રંથ વાંચવાથી કે સારા દાકતરને પૂછવાથી તે ગ્રંથની વિશેષ કંઈક ખુમારો મળશે. તંત્રી.

મહાન દરિયાઈ નદી.

(લખનાર:-મિ. ગોપટલાલ જયસેંદ અંબાણી, દંડર મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજ, રાજકોટ.)

આપણી પૃથ્વી ઉપર કુદરતી અને હસ્તકૃત અનેક ચમત્કારી રૂ છે, જેનાં વર્ગન વાંચતાં આપણે સાનંદાચર્યમાં લીન થઈએ છીએ. આ પર નાદવિ, આમાઓન, મીસીસીપી વગેરે સફાસી વિસ્તારની નદ

૧ વહે છે, તેજ પ્રમાણે મહાસાગરોતી અંદર પણ અનેક નદીઓના પ્રવાહ વહી રહેલા છે. તેમાંની એક મોટી નદી સંબંધે કેટલીએક જાણવા યોગ્ય અને ઉપયોગી હકીકત આ લેખમાં આપવામાં આવી છે. એ દરિયાઈ નદી ગરુડ્ડરીમને નામે પ્રસિદ્ધ છે.

વિપુલવૃત્તના પ્રદેશમાં આવેલા આટ્લાંટિક મહાસાગરમાંથી પાણીને એક પ્રવાહ ઉત્પન્ન થઈ, મેક્સિકોના અખાતમાંથી પમાર થઈ, યુરોપખંડને પશ્ચિમ કિનારે ફેર દિશાંડના અખાત સુધી વહે છે. આ દરિયાઈ પ્રવાહને ગરુડ્ડરીમ કહે છે. ગરુડ્ડરીમ એ અંગ્રેજી શબ્દ છે. તેનો અર્થ (ગરુડ્ડ = અખાત અને રીમ = પ્રવાહ.) અખાતમાંથી વહેતો પ્રવાહ એ પ્રમાણે થાય છે. જે મહાન દરિયાઈ પ્રવાહ યુરોપખંડના પશ્ચિમ કિનારા પરના દેશોની આબોધવા પર ઘણીજ અસર કરે છે, તથા અમેરિકાથી યુરોપ જતક નાવિકોને સમુદ્રયાનમાં સહાયક બને છે, તે પ્રવાહ સંબંધે અહીં આપેલી કેટલીક હકીકત શિક્ષક વર્ગને ઉપયોગી થઈ પડશે, એમ હું ધારું છું.

૨ પૃથ્વીના ગોળો ઉપર વિપુલવૃત્તના પ્રદેશમાં પડતી સખત ગરમી અને ધ્રુવના પ્રદેશમાં પડતી સખત ઠંડી, પાતાવરણમાં હવાના પ્રવાહો ઉત્પન્ન કરવામાં જેમ નિમિત્તરૂપ છે, તેજ પ્રમાણે સમુદ્રના પ્રવાહો ઉત્પન્ન કરનાર પણ તેજ ગરમી ઠંડી છે. આ કારણને લીધે સમુદ્રમાં કેટલાક પ્રવાહો વિપુલવૃત્તના પ્રદેશમાંથી ઉત્પન્ન થઈ ધ્રુવના પ્રદેશ તરફ વહે છે, અને કેટલાક પ્રદેશમાં ઉત્પન્ન થઈ વિપુલવૃત્ત તરફ વહે છે. આવા અનેક પ્રવાહો છે, જેમાંનો એક ગરુડ્ડરીમ છે.

આફ્રિકા અને અમેરિકાની વચ્ચે રહેલ આટ્લાંટિક મહાસાગરનો જે ભાગ વિપુલવૃત્ત ઉપર આવેલો છે, ત્યાં સખત ગરમી પડવાને લીધે ત્યાંનું પાણી ગરમ થઈ ઉભરાય છે, અને ઉભરાએલું પાણી ઉત્તર દક્ષિણ તરફ પ્રવાહ રૂપે વહેવા માંડે છે. ઉત્તર તરફ વહેતો પ્રવાહ ગરુડ્ડરીમ અને દક્ષિણ તરફ વહેતો પ્રવાહ બ્રાઝીલીયન કહેવાય છે. આ પ્રવાહોને વહેવાની દિશા શુદ્ધ ઉત્તર અથવા શુદ્ધ દક્ષિણ હોવી જોઈએ, પણ પૃથ્વીની દૈનિક ગતિ, હવાનું ઓધુંવતું દબાણ અને રસ્તામાં આવતા ખડકોને લીધે વહનની દિશા શુદ્ધ ઉત્તર દક્ષિણ ન રહેતાં બદલાય છે.

ગરુડ્ડરીમ, વિપુલવૃત્ત પામે આવેલ આઝિયના કિનારા પાસેથી

ઉત્પન્ન થાય છે. શરૂઆતમાં વાયવ્ય ખુણા તરફ વહી, મુકાટાનની સામુદ્રકુની દ્વારા તે મેક્સિકોના અખાતમાં દાખલ થાય છે. એ અખાતમાં વહી ત્યાંથી ફ્લોરિડાની સામુદ્રકુનીદ્વારા આટ્લાન્ટિક મહાસાગરમાં પ્રવેશ કરે છે, તે વખતે તેનું નામ ગરૂરૂદ્રીમ પડે છે. આટ્લાન્ટિક મહાસાગરમાં આ પ્રવાહનો પ્રવેશ થયા પછી તે ઇશાન ખુણા તરફ પોતાની મુસાફરી લંબાવે છે. મેક્સિકોના અખાતમાંથી આટ્લાન્ટિક મહાસાગરમાં દાખલ થતી વખતે તેની વહેવાની ઝડપ દર કલાકે પાંચ માઇલ જેટલી હોય છે. તથા તેની પહોળાઈ ૩૨ માઇલ અને ઉંડાઈ ૧૨૦૦ ફુટ જેટલી હોય છે. પ્રવાહમાં વહેતા પાણીનું ઉષ્ણતામાન ૬૫° જેટલું હોય છે. આ પ્રવાહ ઇશાન ખુણાને માર્ગે જેમ જેમ ગતિ કરે છે, તેમ તેમ તેની વહેવાની ઝડપ, પહોળાઈ, ઉંડાઈ અને ઉષ્ણતામાનમાં ફેરફાર થાય છે. આગળ જતાં પેહોળાઈ ૫૫ માઇલ જેટલી થાય છે. ત્યારે ઉંડાઈ ઘટી ૭૨૦ ફુટ જેટલી થઈ જાય છે. વહેવાની ઝડપ પણ ઘટી દરકલાકે ૩ ફુ માઇલ જેટલી થઈ જાય છે. પોતાના મૂળ ઉત્પત્તિસ્થાનથી મેક્સિકોનો અખાત આટ્લાન્ટિક મહાસાગર, ઈંગ્લિશ ચેનલ અને ઉત્તર સમુદ્રમાં પસાર થઈ, ઠંડ નોર્વેના ચૂરે કિનારા સુધી ૮૦ દિવસમાં ૩૦૦૦ માઈલની સફર કરી, તે પ્રવાહ પાછો ફરે છે. ગરૂરૂદ્રીમનો વિસ્તાર નેતા દુનિયા પરની મોટી નદીઓ તેની પાસે કંઈ ગણતરીમાં નથી.

ગરૂરૂદ્રીમ વિપુલજન પાસેથી ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તેમાંના પાણીનું ઉષ્ણતામાન ૯૦° હોય છે. મેક્સિકોના અખાતમાંથી આટ્લાન્ટિકમાં પ્રવેશ કરતી વખતે તે ઉષ્ણતામાન ૬૫° રહે છે. આગળ મુસાફરીમાં તેના પાણીનું ઉષ્ણતામાન ઉત્તરોત્તર ઘટતું જાય છે, અને ત્યારે પોતાની સફર પૂરી કરી પાછું પ્રયાણ શરૂ કરે છે ત્યારે તેમાંના પાણીનું ઉષ્ણતામાન ૪૦° રહે છે. આટ્લાન્ટિકમાં દાખલ થતી વખતે આ પ્રવાહના પાણીનું ઉષ્ણતામાન ૬૫° હતું અને પ્રવાસને અંતે ૪૦° રહ્યું, ત્યારે દર ઘનફુટ પાણીએ ૨૫° ગરમી તે પ્રમાણે પોતાની મુસાફરી દર્મિયાન રસ્તામાં આવતાં વાતાવરણને ભેટ કરી. હવે ફ્લોરિડાની સામુદ્રકુનીમાંથી આટ્લાન્ટિકમાં દર કલાકે આ પ્રવાહનું પાંચ મહાપત્ર ઘનફુટ પાણી વહે છે, એ વિસ્તાર ખ્યાનમાં લેતાં તેણે પોતાની મુસાફરીમાં જેટલી બધી ગરમીનું દાન કર્યું હશે તેનો હિસાબ આપણી કલ્પનામાં પણ આવી શકતો નથી; છતાં એક

૩૬ વિદ્વાને આપેલા આંકડા પ્રમાણે ગલ્ફસ્ટ્રીમ દર કલાકે ૩ મહાપત્ર હોર્સ પાવરના જેટલી ગરમી આસપાસના વાતાવરણને આપે છે. આ ગરમીના માપનો કંઈક ખ્યાલ આવે એની ણીછ ગણતરી આ પ્રમાણે છે:— ૭૫૦૦ હોર્સપાવરની ૪૨ કરોડ મનવારેને સત્તાવવામાં જેટલી ગરમીની શક્તિ વપરાય તેટલી ગરમી દર કલાકે ગલ્ફસ્ટ્રીમ આસપાસના વાતાવરણને આપે છે. ઉપરના આંકડાથી આ પ્રવાહ આસપાસની હવાને જેટલી ગરમી આપે છે, તેનો કંઈક ખ્યાલ આવશે.

ગલ્ફસ્ટ્રીમ પોતાની મુસાફરી દરમિયાન રસ્તામાં આવના પ્રદેશની હવા ઉપર ધણીજ અસર કરે છે:—પોતાના પાણીમાંની જેટલીક ગરમીની શક્તિસ કરી તે તે પ્રદેશની હવાનું ઉષ્ણતામાન વધારે છે. આ જાળત વધારે સ્પષ્ટ સમજવાને ગલ્ફસ્ટ્રીમના માર્ગમાં આવતા એક દેશની આબોહવા સંબંધે વિચાર કરીએ:—ઐટલિયન ૫૨° ઉત્તર અક્ષાંશ પર આવેલ છે. એ જોતાં ત્યાં શિયાળામાં ૧૭° સુધી થર્મોમિટરમાં પાંચ રહેવો જોઈએ. પણ આ ગલ્ફસ્ટ્રીમે આપેલ ગરમીથી બેટના પ્રતાપે લંડનમાં શિયાળામાં લગભગ ૩૮° સુધી ગરમી રહે છે. ગલ્ફસ્ટ્રીમથી ગળતી ગરમીના પ્રતાપે ત્યારે ઐટલિયનમાં શિયાળામાં ફરીતું જોર કમી થાય છે, ત્યાંનાં ખેતરો લીલોતરી વાળાં રહે છે અને અંદરો વેપારને માટે ખુલ્લાં રહે છે, ત્યારે તેજ અક્ષાંશ પર આવેલ, પણ ગલ્ફસ્ટ્રીમની ગરમીની બેટ પૂરેપૂરી મેળવવામાં કમનસીબ અમેરિકાના ન્યુફોન્ડલાંન્ડ, લાએડોર વગેરે પ્રદેશો જરૂરની અંદર દટાઈ જાય છે, અને એટલે સારે-અનો અખાત કરી જઈ વહાણોની આવજનને માટે શિયાળામાં મંધ પડે છે. ગલ્ફસ્ટ્રીમની ગરમી આસપાસના દેશોની હવા ઉગર જેટલી અસર કરે છે તે આ ઉપરથી સદજ જણાશે.

ઐટલિયન, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલ્લંડ, ડેન્માર્ક, નોર્વે વગેરે દેશોની હવા ઉપર ગલ્ફસ્ટ્રીમની ગરમી જગતી અસર કરે છે. એ ઉપરાંત આ પ્રવાહ એક બીજું અગત્યનું કાર્ય કરે છે:—જેમ વિષુવટ ઉપરથી ગરમ પાણીનો પ્રવાહ ઉત્તર દક્ષિણ વહે છે તેજ પ્રમાણે આર્કટિક મહાસાગરમાંથી વહેતો એક અતિ ધણો ઠંડો પ્રવાહ ઉત્તર અમેરિકાના કિનારા પરના મુલ-કાની હવાને ધણીજ ફરી રાખે છે. એ પ્રવાહ સાથે ઉત્તર મહાસાગરના

બંધાર્થ ગએલા લાગેમાંથી જરૂરના મોટા ફુગરો ધસડાર્થ આવે છે. આ જરૂરના ફુગરો માર્ગમાં મળતી રીમવો સાથે અચકાર્થ તેના ચૂરેચૂરા કરી નાખે છે. આ પ્રવાહની સાથે આટ્લાટિક મહાસાગરમાં એક સ્થળે ગત્તુ રટ્ટીમતો મેળાપ થાય છે, ત્યારે ગત્તુરટ્ટીમ એ કંડા પ્રવાહની ગરમી વધારી તેમાં ધસડાર્થ આવતા જરૂરના ફુગરાને પીગળાવી નાખે છે.

ગત્તુરટ્ટીમતો વિસ્તાર, તેમાંના પાણીની ગરમી અને એ ગરમીનો દેટલાક દેશોની હવાને મળતો લાભ, એ બધી બાબતો પર વિચાર કરતાં જગતનાંની અદ્ભુત કૃતિ આપણને આશ્ચર્યમુગ્ધ કરે છે.

કેળવણીખાતાની જાહેર ખબરો.

જાહેર ખબર.

વિનંતી--શુભરાત તથા કાર્તિકાવાડના શુભરાતી નિશાળોના મહે-
તાઈઓ, તથા માળાપેને વિનંતી જે તેમણે પોતાનાં અંધ છોકરાંઓને
શુભર્થ, તારકેવમાં વિક્ટોરિયા અંધશાળામાં લખવા મોકલવા,
જ્યાં તેમને વાંચવા લખવાનું, દિસાખ, નેતર અને દરજી કામ તેમજ મંગીલ
મફત શીખવવામાં આવે છે, વળી ભાં રહેવાની, ખાવાની તથા કપડાંની
પણ મફત મોકલણ રૂઢલ કમિટી દરે છે. વળી અંધ છોકરાંઓને તેમનાં
માળાપ અથવા વાલી પોતાનાં માણસો સાથે આ શાળામાં દરરોજ
લખવા મોકલી શકશે.

નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ એસ. એમ. એન્ડ. એસ.,
પ્રિન્સિપલ.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૬-૮-૧૮ ના હુકમ નં.
૫૪૧૮ ઉપરથી.)

ભૂગોળ ભાગ ૧--આ ચોપડીની કિંમત ત્રણ આના છે તે વધારી
સાગ ચાર આના કરવા સુરતના મેસર્સ કરસનદાસ નારણદાસ અને
સન્સને મે. ડિરેક્ટર સાહેબે રજૂ આપી છે. વધારેલી કિંમત લગાઈ ગયે
ત્યાં સુધીજ રાખવાની છે.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૭-૮-૧૮ ના હુકમ નં. ૫૪૭૮ ઉપરથી.)

ખાળ ગરખાવળી—મહંમ નવત્રતમ લક્ષ્મીરામકૃત ખાળ ગરખાવળીની કિંમત અઢી આના છે, તે વધારી સાઠ ત્રણ આના કરવા મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મંજૂરી આપી છે. આ ચોપડીની જે નવી આવૃત્તિ કાઢવામાં આવે તેની કિંમતમાંજ વધારો કરવા રજા આપી છે. સામાન્ય વખતમાં છાપેલો તેમજ ચાલુ આવૃત્તિની નકલોની કિંમતમાં વધારો કરવાનો નથી.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૦-૮-૧૮ ના હુકમ નં. ૫૫૫૦ ઉપરથી)

‘ મહીકાંઠા એજન્સીની ભૂગોળ ’ અને ‘ ઈડર સંસ્થાનની ભૂગોળ ’— ગયા સપ્ટેમ્બર મહીનામાં ૨૮૮ મે પાને પ્રસિદ્ધ કરેલી આ ચોપડીઓ ગ્રંથોની જાહેર ખબરના અનુસન્ધાનમાં જણાવવાનું કે નકલો વિતી ‘ મહીકાંઠા એજન્સીની ભૂગોળ ’ની કિંમત વધારી ચાર આના કરવા અને ‘ ઈડર સંસ્થાનની ભૂગોળ ’ની કિંમત વધારી ત્રણ આના કરવા ઉ. ભા. ના મે. એજન્સીના ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે મિ. ડાયરિયંટ પુનઃલાલ સાહને રજા આપી છે. પરંતુ બંને ત્યાં સુધી નકલો દાખલ કરવા પ્રયત્ન કર્યો.

[ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૩-૯-૧૮ ના હુકમ નં. ૬૩૧૨ ઉપરથી.]

જાહેર ખબર.

“ ભૂમિતિ ભાગ ૧ ”—કર્તા મેસર્સ સપ્રે અને દવાવ-આ ચોપડીની કિંમત ૦-૬-૬ છે તે વધારી ૦-૧૦-૦ કરવા સુરતના મેસર્સ કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સને મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મંજૂરી આપી છે. આ કિંમતનો વધારો ફક્ત લગાઈ આવે ત્યાં સુધીજ રાખવાનો છે.

કપડાને બદલે મોકલેલા નમુના પ્રમાણે કાગળનું પૃંદું રાખવા લગાઈ આવે ત્યાં સુધી (આવશ્યકાદિ) રજા આપી છે.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૪-૮-૧૮ ના હુકમ નં. ૫૬૭૮ ઉપરથી.)

આંક અને તેના ઉપયોગ:—આ ચોપડીની કિંમત એક આને છે તે વધારી સવા આનો કરવા ઉ. ભા. ના મે. એન્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે મિ. પોપટલાલ એમ. ને મંજૂરી આપી છે. જે નવી આદતિ કાદવાની છે તેનીજ કિંમતમાં વધારો કરવાનો છે. સામાન્ય વખતમાં જાપેની આ ચોપડીની નકલોની કિંમતમાં વધારો કરવાનો નથી.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૯-૮-૧૮ ના હુકમ નં. ૫૫૨૨ ઉપરથી.)

જાહેર ખબર.

રજીસ્ટ્રારલાલ છાટાલાલ ટેકનિકલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ અમદાવાદ.

જ્યાં હુમર ઉદ્યોગની કેળવણી ગુજરાતી ભાષામાં આપવામાં આવે છે અને થોડા ખર્ચથી અને ટુક અભ્યાસથી સારી નોકરી મિલોમાં અને ખીજા કારખાનાઓમાં સરેવાઈથી મળી શકે છે. દેશમાં હુમર ઉદ્યોગ વધવાથી કેળવાએલા કારીગરોની મોટી માગણી થાય છે, માટે જેને કારકુની અથવા એવી ખીજી નોકરી ના પગલ હોય, તેણે આ હુમર ઉદ્યોગની કેળવણી લેવા માટે આ ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં દાખલ થવું. આ ઇન્સ્ટિટ્યુટને નામદાર સરકારે પોતાના વહીવટમાં લીધું છે, અને તે અમદાવાદમાં સ્ટેશનની પાછળ આવેલું છે. તેમાં ગુજરાતી હટ્ટા ધોરણ સુધી અથવા ઇંગ્લેન્ડ ત્રીજા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરેલા વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવામાં આવે છે; અને મેકિનીકલ એન્જનીયરિંગ, રિપરિંગ અને પીપિંગ ખાતાનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. આ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ખાતે કુલે અઠાદ સ્ટાલરશિયો છે. માટે જેને દાખલ થવાની ઇચ્છા હોય, તેણે અરજી આનાની ટીકોટ મોકલી વિગતનાર બોધક પત્રક મંગાવવું. પ્રાવેશિક પરીક્ષા તારીખ ૨૧ અને ૨૨ ડીસેમ્બર ૧૯૧૮ ના રોજ લેવાશે.

J. H. Mehta.

પ્રિન્સિપલ.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ધ. સાહેબના ૧૦-૮-૧૮ ના હુકમ નં. ૫૧૧૪ ઉપરથી.
પ્રાથમિક નિશાળો માટે મંજુર કરેલી તીએતી ચોપડીઓની યાદી સર્વેને જાણવા માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

નંબર.	ચોપડીનું નામ.	નર લાપામાં જણાવેલિયતે	શાને માટે મંજુર થઈ.	કિંમત.
૧	હાલ મહમદ મોહમુદીન એન્જનીઅર, મુરાદાબાદ, સંયુક્ત પ્રતિ— “ હાલતે હરએન શારફેન ”	ઉર્દુ.	ઉર્દુ અને એન્ડો-ઉર્દુ નિશા- લોમાં ધનામ તથા લાઇબ્રરી માટે.	રૂ. આ. પા. (નકશા સાથે) ૧-૨-૦૦ (નકશા વિના) ૦-૪-૦
૨	ઓન. સેક્રેટરી, અન્જુમને તરફીએ ઉર્દુ, આરંગાબાદ, દક્ષિણ— મૌલવી ખાન મુસામે-ઉલ-હુસેન ફત “ ફલ- શદ-એ-તાલીમ ” અથવા ફળવળી શાસ્ત્ર.	”	ઉર્દુ નિશાલો અને ફેનિંગ મ- રથાઓની લાઇબ્રરી માટે.	
૩	માનક હુસેનખાન બી. એ. ફત— “ મળાદ-એ-સાયન્સ ” ખાન મહમદ અબ્દુલ રહિમ, મંજુર, લખની—	”	ઉર્દુ નિશાલોમાં ધનામ તથા લાઇબ્રરી માટે.	૨-૦-૦૦
૪	“ રિસાલ-એ-ઝગદાની ” મહમદ હુસેનલ્લા, હસ્તામિયા સુફલ મુબઈ—	”	”	૦-૪-૦૦
૫	“ હખીયુલ કયાયદ-ઉર્દુ ”	”	ઉર્દુ નિશાલોમાં સમાવવા માટે.	૦-૦-૦૦

કેળવણીમાં તાત્કાલિક મંજુર થયેલો.

રાવખણાડર રમણલાલ મહીપતરામ નીલકંઠ
પ્રસિદ્ધ કર્તા—ગિ. છાણલાલ અમરશી મ-
હેતા, માનવધર્મક પુસ્તકમાળાના મેગેઝર
પીરમશા રોડ—અમદાવાદ.

“હુસ્તકમંદિર”

મિ. મોહનલાલ, વી, ગાંધી બી. એ., એલ.
એલ. બી., પ્રસિદ્ધકર્તા—મિ. છાણલાલ અ-
મરશી મહેતા, માનવધર્મક પુસ્તકમાળાના
મેગેઝર, પીરમશા રોડ—અમદાવાદ.

“પરગાંધી દેવ ગ્રંથવા પુણ્યાત્મજોતો વૃક્ષ.”
એમસી કે. વી. મહેતા અને સી, આર. સેલ્સ-
જોનસની સુપરિન્ટેન્ડન્ડ, પાટીદાર ગોડિંગ
લાઈસ, મેમ્બરપુરા—મુરત.

“ગોપકાળો.”

રા. રા. ચંદ્રશેકર એમ. પંડયા બી. એ.,
એલ. એલ. બી. લોકેટકોર્ટ વકીલ, વાનાખાગ
ગીરગાંધી, મુંબઈ.

“નિરુણ્ણુભી અને સદગુણ લક્ષ્મી તથા અન્ય
લેખો.”

રા. રા. એ. કે. ત્રિવેદિ એમ. એ., એલ.
એલ. બી., પ્રોફેસર, વડોદરા કારોજી-નોડોદરા.

અમી નિશાળા તથા ટ્રેનગ કોલે-
જેની લાઇબ્રરી માટે.

ગુજરાતી.

૧—૮—૦

”

૦—૮—૦

ગુજરાતી.

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક નિશા-
ળામાં લાઇબ્રરી માટે અને
માધ્યમિક નિશાળા અને ટ્રે-
નિંગ કોલેજોમાં ઇનામ માટે.

૦—૮—૦

”

અમી કન્યાશાળાઓમાં ઇનામ માટે.

૦—૧૦—૦

તૈયાર છે. શાળોપયોગી પુસ્તકો. તૈયાર છે.

મિ. કિંમતલાક્ષ ગ. અંબરીઆ કૃત ધો. ૪ થીની ભૂગોળ. અત્યાર સુધી ગુજરાતી ભાષામાં બહાર પડેલી ભૂગોળ અંગ્રેજી તમામ પુસ્તકોમાં એક, તદ્દન નવીન પદ્ધતિપર, વિદ્યાર્થીઓ આનંદ પૂર્વક વાર્તાના પુસ્તકની પેઠે ઉપયોગ કરી શકે તેવું, બે રૂબરૂ ઉપયોગી નકશાથી સુક્ત, ટેકરટ તરીકે મેહરમાન ડિરેક્ટર સાહેબે મંજૂર કરેલું છે. ગુજરાત અને કાશિયાવાડની ધણી ખરી સ્કૂલો આજ પુસ્તક ધોરણ ૪ થામાં ચલાવે છે. ફક્ત એકજ નકલ મંગાવી પુસ્તકના ઉપયોગીપણાની ખાતરી કરવા દરેક સ્કૂલ-માસ્ટરને ખાસ વિનંતિ કરવામાં આવે છે. કિંમત ૦—૬—૦

ગંગાશંકર મણિશંકર કૃત શાળોપયોગી પુસ્તકો.

૧ શૃલ્લઘ્વવસ્થા:—ટેકરટ તરીકે મંજૂર કન્યાશાળાનાં ઉપલા ધો. ૧ થી ૪ તથા દિમેવ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ચલાવવાને અતિ ઉપયોગી કિ. ૦—૧૨—૦

૨ બાળસ્વભાવ:—લાઇબ્રેરી અને પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકો માટે મંજૂર કિંમત ૦—૮—૦

૩ બાળવાર્તા:—ઇનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કિ. ૦—૩—૦

૪ સચિત્ર વાર્તાવિનોદ:—ઇનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કિંમત ૦—૩—૦

૫ નવીન આરોગ્ય વિજ્ઞાન:—ગુજરાતી ધો. ૪, ૫, ૬, ૭ તથા વર્તિકુલર કાઉન્સિલ પરીક્ષાના કાર્ડ મુજબ તૈયાર કરેલું અતિ ઉપયોગી પુસ્તક કિંમત ૦—૪—૦

બુકસેલર ડ. બેચર મેઘજી, રાજકોટ, પુરા.

બુકસેલર શાહ લલ્લુભાઈ નારણદાસ, લીમડાચોક-મુરત.

અમારી દુકાને શાળામાં ચાલતી તમામ શુકા તથા સ્ટેશનરી, કાગળો વગેરે જોઈ લાવથી આપવામાં આવશે. માટે અમારી દુકાનેથી ખરીદવાની કૃપા કરવી.

કાઠીઆવાડના મે. પો. એજન્ટ સાહેબે હ. નં. ૩૧-૩-૧૩ થી
એજન્ટની સર્વ રફલોમાં ઈ. લા. મટિ મંજુર કરેલી. ડ્રોઇંગ
માસ્તરો હિસમાન બચેલ તથા મોહબતસિદે રાણાએ બનાવેલી.

ધોરણવાર ડ્રોઇંગ બુકો-સચિત્ર

(કચ્છ, રાજકોટ, ભુનાગઢ, જામનગર, ગોંડળ, પોરબંદર, ધ્રાગધા,
પાલીતાણા, વગેરે સ્ટેટમાં વિદ્યાર્થીમાં આપે છે.)

નવાં ધોરણોમાં જણાવેલા ડ્રોઇંગ તથા પદાર્થપાઠના ધોરણવાર
ક્રમને જરોજર અનુસરતી સાદા ભૂમિતિ ડ્રોઇંગ સાથે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ
શિક્ષાને ઉપયોગી છે. ધોરણવાર કિંમત. (મોઘવારી બાબતે વધારેતરી)

બાળ વર્ગ રૂ. ૦-૦-૬. ધો. ૧ ભુ. રૂ. ૦-૦-૬. ધો. ૨ ભુ.
રૂ. ૦-૧-૩. ધો. ૩ ભુ. રૂ. ૦-૧-૩. ધો. ૪ ભુ. રૂ. ૦-૧-૩. ધો. ૫ ભુ.
રૂ. ૦-૨-૦. ધો. ૬ ભુ. રૂ. ૦-૨-૦. ધો. ૭ ભુ. રૂ. ૦-૨-૬.

મહુમ રા. બ. લાલશંકર ઉમીઆશંકર ત્રવાડીકૃત.

અંકગણિતનાં સૂત્રતત્વ.

શહેર તથા ગામડાંની રફલોનાં નવાં ધોરણોને અનુસરી મે. રા. ટૂનિંગ
હાલેજના શિક્ષક રા. રા. મનમોહનદાસ દલપતરામ દલાલ બી. એ
એમલે ગ્રામ્યશાળાઓનાં ધોરણોને પણ ઉપયોગી થાય તેવા સુધારો કરેલી
આ ગણિતની નવી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ છે. તે સર્વે રફલોમાં
મજાવવા માટે મે. ડિરેક્ટર સાહેબે નં. ૧૬૪૬૭ તા. ૧૭-૨૮-૧૫ થી
મંજુરી આપી છે. કિંમત સાઠા સાત આના.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ.

કાઠીઆવાડ માટે ખાસ કાઠીઆવાડ આવૃત્તિ જુદીજ બનાવી છે.
વજા સુધારા વધારા સાથેની પાંચમી આવૃત્તિ. કિં. અઢી આના.

જેમાં પ્રાકૃતિક, રાજકીય અને ઔદ્યોગિક-સામાન્ય હકાકતો ઉપરાંત
સુંદર ચિત્રો અને ચાર નકશાઓ છે, તેમાં એક ૭ રંગથી રંગિત છે.
જીવનલાલ અમરશી મહેતા, ટે. પીરમશાહ શેઠ-અમદાવાદ.

પ્રુશાલદાસ ગોઠળદાસ પટેલની

ગુજરાતી.

ગુજરાતી કોપી બૂક.

નવા ધોરણોના કેમ પ્રમાણે કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિએ આ કોપીબુકની રચના કરવામાં આવી છે.

અઢીસો (૨૫૦) ઉપરાન્ત ખરીદનારને ૧૮૧૧ ટકા કમિશન મળશે.

સખ એજન્ટસ. સુરત-કરસનદાસ નારણદાસ તથા લલુભાઈ નારણ-
દાસ, ખીલીમોરા—રાજેશ્રી ધનંજીભાઈ ચાપુરજી ટાટા, ભરૂચ-દેવાઈ
બધર્સની કંપની, ગોધરા-મરસ્વતી શુક ડીપો, ઉમરેઠ-અમૃતલાલ કીરપા-
-શંકર ભટ્ટ, આજુદ-આર. એમ. બધર્સની કંપની, નડીયાદ-ન્યુ ગુજરાત
બુક ડેપો, તથા હોટાલાલ ત્રિકમદાસ. તથા ધી સરસ્વતી શુક ડેપો, વહવા-
શુ જે-ચંદ તસકરી, રાજકોટ-બેહેચા મેક્ષજી, નવાનગર-હેમરાજ
ભટ્ટજી, ભાવનગર-અબ્દુલ હુસેન આદમજી, મુંબઈ-એન. એમ. ત્રિપા-
ઠીની કંપની, ગોંડલ-ચુનીલાલ શેઠકરી.

અમારી પાસે ગવર્મેન્ટ સેન્ટ્રલ શુક ડેપોનાં સ્થળો પુસ્તકો
તેના અર્થ લેક સાથે આવેલા છે, તે તથા ગુજરાતના મહાખરા
-બાણીતા આચરોનાં પુસ્તકોની સોલ એજન્ટ્સ છે, તે સિવાય
-અમળી જાતના કાગળો, ફોટોગ્રાફી સામાન વગેરે મળશે.

ચીમનલાલ ચુનીલાલની કંપની, આસ્તોડીયા રોડ-અમદાવાદ.

સરળ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ.

રચનાર:—કાનજી કાલીદાસ જોશી,

(શિક્ષક, ન્યુ લાઈફસ, મુંબઈ).

ખાળજાન પોથી—સરળ, સહેલી ને સરળી કિ. ૦)ના ધળા રટ્ટો
તથા રટ્ટોનાં ટેકસ્ટ તથા ઇનામ માટે મંજુર થઈ છે. સેન્ટ્રલ અસિ-
-આય સાથે નમુનો બે આનાના રટ્ટાં મોકલવા.

ખારાખડીના અખ્યાર નકરાનો સેટ—કિ. રૂ. ૩. ૩) તથા; બાળ-
બોધ તથા ગુજરાતી બેઉ લીપીના મળશે. મુંબઈની મ્યુનિસિપલ સ્કૂલોમાં
દાખલ થયા છે. તે સિવાય કક્કાનો ઘખડો રૂ. ૦.૧૧. ખારાખડીનો ઘખડો
સંપૂર્ણ રૂ. ૫) પાંચ, એકઠા રૂ. ૦.૧૧, એ બી સી રૂ. ૦.૧૧, ચારે એ બી
સી રૂ. ૧) એક, ડિક્ટેશન કાર્ડ્સ રૂ. ૧) એક, અચિત્ર કક્કાના ફક્કા
રૂ. ૧) એક, મણકા ને સ્લેટ રૂ. ૧) એક.

ખાળવર્ગ શિક્ષક સેટ—આ સેટમાં ખાળવર્ગમાં સંપૂર્ણ કક્કા
ખારાખડીનું તથા આંકનું સંવેદનાઈથી જ્ઞાન મળે તેટલે લગભગ ઉપર જણા-
વેલો દરેક સામાન આવે છે, કિ. રૂ. ૧૫) પંદર કમીશન ચાર્જ મળશે.
એન. એમ. ત્રીપાઠીની કું, { ટેકાણું. કે. કે. જોશી બ્લક,
કાલ્યાણેતી,—મુંબઈ. ૮૮. ૬૨ કાંદવાડી—મુંબઈ.

લેખનકળા કોપી બુકો.

ગુજરાતી અને ખાળબોધ ૭ નંબરમાં

કેળવણીખાતાના મે. ડિરેક્ટર સાહેબે મુંબઈ કક્કાના
ગુજરાતી નિશાળોમાં ચલાવવાને મંજૂર કરી છે.

કેળવણીખાતાના ધણા અનુભવી અમલદારોના મત લઈ ગુજરાતી
અક્ષરોનાં શુદ્ધ વલણ શોધી કાઢી, તથા ધોરણોને અનુકૂળ અક્ષરોનાં કદ
તથા લખાણ ઢબની ગોઠવણ કરીને, હાલ ચાલતી સર્વ કોપીબુકો કરતાં
ઘઠીઆતી થયાની ખાતરી થયા પછી છપાવી બહાર પાડી છે.

કોપીબુકોની સંખ્યા અને સુન્દરતા જાળવવા માટે ત્રાંચાના પત્રાં (કાપર-
પ્લેટ) દાતરાવેલાં છે, જે ઉપરથી માત્ર દરેક પેજ એકજ બાલુએ સુન્દર
રંગની સાલીથી છપાય છે. કાગળ અને કવર ઉપર ટકાઉ વાપરેલા છે
જે એક વખત જેવાથી ખાતરી થશે.

૨૦૦ અને તે ઉપરાંત કોપી ખરીદનારને સોંકડે ૨૦ ટકા
કમિશન આપવામાં આવશે; પેકિંગ અને રેલવે ખર્ચ પણ
આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતનું કે રેલવેથી આગળનું ખર્ચ
આપવામાં આવતો નહિ.

કોપીઓ સાથે બીજાં પુસ્તકો મંગાવનારને સોંકડે એક ટકા હકસાર્થ
લઈ મોકલી આપવા ગોઠવણ રાખી છે. મળવાનું ટેકાણું—કાલ્યાણ
જગજીવનદાસ, લેખનકળા કોપીબુકની ઓફીસ, -લુની કાળકાદવી
પોસ્ટ ઓફીસ સામે નંબર-૨૬૬-મુંબઈ.

“શિક્ષણસાહિત્યો.”

આ કાર્યાલયમાં શાળાઓ અને કોલેજોને ઉપયોગી ભૂગોળ, ગોળ, પદાર્થ વિજ્ઞાન, રસાયણ, ગણિત, ઇસરત, કવા-
ત, રમત, કિન્ડરગાર્ડન મોન્ટેસરી અને સ્લોઈક સિસ્ટમ
વગેરે તમામ પ્રકારનાં સાહિત્ય જેવાં કે સૂર્યમાળા, પૃથ્વીના
ગોળા, ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ, નકશા, રીલીફ મૅપ્સ, યંત્ર
શાક્તઓનો સેટ, સંગ્રહસ્થાનનાં ધોરણવાર બોર્ડઝ,
ઑબ્જેક્ટ લેસન બોર્ડઝ, ધ્યાના હથિયારની પેટીઓ,
પત્રક બૅકમીઝ, વગેરે વેચવામાં આવે છે. વિશેષ હકીકત
માટે અમારું પ્રાર્થસિ સિસ્ટમ મફત મંગાવી વાંચો.

કારિભાઈ છગનદાસ પટેલ,

મનેજર—શિક્ષણસાહિત્ય કાર્યાલય,

નાંદોલ. અમદાવાદ—પ્રાંતીજ રેલ્વે.

દરકત શિક્ષક કોપી બુકો

ગુજરાતી અને બાળશોધ આઠ નંબરમાં ફેબ્રુઆરી માતાના મેન્
ડિરેક્ટર સાહેબે મુંબઈ છવાકાની દરેક ગુજરાતી નિશાળમાં આવવાને
મંજૂર કરી છે. હાલને, લીધે કાગળના ભાવ બેઠક વધી જવાથી મેન્
ડિરેક્ટર સાહેબના, નં. ૧૧૨૪૫ ૧૯૧૭-૧૮ ની સાલના, હુકમથી હાલ
ચોક્કસ વખત માટે અઢી આના દરેક નંબરની કિંમત રાખી છે. ૨૦૦
અને તેથી વધુ કોપી ખરીદનારને હાલમાં સેંકડે (૧૫) ટકા કમિશન ઉપરાંત
પેકિંગ અને રેલવે ખર્ચ આપવામાં આવશે, પણ પોસ્ટ મારફતે કે
રેશનથી આગળ ખર્ચ આપવામાં આવશે નહિ. દરકત શિક્ષક કોપી
બુકોની સીધા પેના દરેક નંબરને બધે બેસતી ૧ થી ૮ નંબરની દરેક
બોક્સમાં એક જ ભતતી છે. ૬ કિંમત રૂ. ના નમો.

મળવાનું ઠેકાણું,

આદરજી કાવસજી માસ્તર

૬૦ નં. ૧૦, ધોળી તલાવ,—મુંબઈ.

ધી ગુજરાત ઓરીએન્ટલ બુક ડીપો.

રીચાર્ડ. રતનપોળતા નાકે-અમદાવાદ.

ટેકસ્ટ બુકો.

ટેકસ્ટ બુકો—વાંચનમાળાઓ અને સઘળી ટેકસ્ટ બુકો, ઉર્દૂ બુકો, નોટો, નકશા, સાધનની પટ્ટીઓ, રખર, પ્રુટ, ફોઇગ બુકો છાપેલી ને કોરી અને રકુલને ઉપયોગના સઘળા સાધનો અમો મોટા જગ્યામાં સખીએ છીએ અને પુરતું કમિશન આપીએ છીએ.

કોપી બુકો.

નવી કળની એક આના કોપી બુક નં. ૧ થી ૫. ફળવણી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે મંજૂર કરેલી કમિશન જથ્થાબંધ ખરીદનારને પુરતું આપીએ છીએ. વધુ નંબરો તૈયાર થાય છે.

મુખગણિત.

ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓ ટુંક સમયમાં પૂરી થએલી. ભાગ ૧ કિં. ૦-૧-૦, ભાગ ૨ કિં. ૦-૧-૯. માલુમલાલ કાળીદાસ અટકૂત.

સરળ ડ્રોઇંગબુક.

ધોરણવાર ચિત્ર સાથેની હિતમ પ્રકારની કામમાં જરૂર હોવા સાથે હિંમતમાં ધણીજ જૂજ.

પ્રાથમિક અંકગણિત.

કર્તા—કુંવરજી દાજીભાઈ દેસાઈ

હિંમત ૦-૬-૦

ફળવણી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજૂર કર્યું છે. કમિશન સારું આપવામાં આવશે.

આ ઉપરાંત સઘળી બુકો, ફોઇગને લગતો સામાન વગેરે સખી ધરાવેને પૂર્ણ સંતોષ આપી કામ કરીએ છીએ. બહારગામના ઓરકર ઉપાવરત અમલ કરી વી.પી. થી રવાના કરીએ છીએ. એક વખતે કામ કરવાથી પૂર્ણ ખાતરી થશે.

શુંદી કાઢેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો.

૧. આ.

૨. આ.

સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧, ૨, ૩, ૪	૮-૧૨
ચંદ્રકાન્ત ભાગ ૧, ૨, ૩	૮-૪
બહુશી બુજાર ભાગ ૧ થી ૬	૬-૮
નીલમ માણેક ભાગ ૧ થી ૮	૬-૦
મુરુરી ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર નવલકથા.)	૩-૦
વૈદ્યવિજ્ઞાન ચક્ર ચોટયુગ્મ ૧-૨	૧૫-૦
ભત મેહેનત (રમાદેવસ કૃત સેકર હેકપર્ણ બાપાતર)	૩-૮
શુભરાત સર્વ સંગ્રહ	૨-૦
પતિવ્રતા, સતીઓ (સચિત્ર)	૨-૪
આશીની રાણી	૧-૧૨
શુભરાતની તુની વાર્તા	૧-૧૦
મર્યાદાત મીલ એન્જન, બોધક હર અને બીજી ગ	૧૨-૦
એલચીદાણાદત મારેનીકલ એન્જનીયરનો મહમાર	૭-૦
કમરદીય કલેન્ડર યાને હોઠી વેહેપારી પચોગ	૨-૮
મુંબઈમા ચાલતા કાચા પાન તોલના હીસાબની ચોપડી	૨-૦
બિરો વર્ષનું ઇચાન	૩-૦
કેરિનેશન મુખીક માધ	૧-૮
પોકેટ ગુજરાતી ઇન્ડીસ ડીકનેરી	૧-૧૨
પોકેટ ઇન્ડીસ ગુજરાતી ડીકનેરી	૧-૧૨
હેન્ડી ગુજરાતી ઇન્ડીસ ડીકનેરી	૩-૪
વહુને રીખામણ	૧-૦
રીસાડ માહાત્મ યાને હોલત (બહુમ, રસદાયક નવલકથા)	
(કર્તા જરબાઇએલ્લ પટ્ટવ)	૨-૦
શુભસુરત મહાર	૨-૦
લોઈ બેખના નિર્ભયો	૧-૮
દીલ્હીની સુલતાના રજાએનમ કાયદાનો શિર્ક	૮-૧૦
ગુજરાતી સ્ત્રીલોક પ્રેસીજર કોડ	૭-૮
ગુજરાતી એરેબીયન નાઈલસ	૧-૦
પાઠિમી શામાયણ	૧-૮

કથાસરિત સાગરવોટયુગ્મર-૨	૫-૦
પ્રેક્ટીકલ એસ્ટ્રોલોજી (હોમી-યાર કૃત)	૩-૮
મહાશ્વિત	૧-૦
લેનપ્રમા (નવલ કથા)	૧-૧૨
કરણ્યલો...	૧-૧૨
રમનીકાત	૧-૮
નવી છંદગી	૨-૦
રેલા શંચીનું કુટુંબ	૧-૪
ઈન્ડીસ ઇતિહાસ	૧-૮
વનસ્પતિશાસ્ત્ર	૧૦-૦
ચરક સંદિપા વ્રોથુમ પદેર્ણ	૫-૦
" " વ્રોથુમ બીજી (છપાવ, ઇ)	
ધનવાન	૫-૦
બારીસ્ટરની ખેરી	૨-૦
સાતિપ્રથા (સચિત્ર નવલકથા)	૨-૦
નિર્ગંજની અથવા વરેષી	
વનિતા	૨-૦
કુસમકથા (નોવેલ)	૨-૮
અનંત રિષ (સચિત્ર નવલકથા)	૨-૦
માનવશાસ્ત્ર અથવા મનશ્વ વિદ્યા અને મુખ સામુદ્રિક સાસ્ત્ર	૫-૦
પ્રેક્ટીકલ સાઈકોલોજી (હોમી-આરકૃત)	૩-૮
હુલસીકૃત રામાયણ મુજ તથા ગુજરાતી ભાષાંતર	૫-૦
મુખલોજી શાસ્ત્ર	૨-૦
દાથ બાબાનો સાદુસ કમો	૧-૪
નિર્લેપ હેમકલા (સચિત્ર નવલકથા)	૧-૮
બહાદુર કલો અને અનાથ તારા	૧-૪
બહાદુર કલો અને પ્રમાદ મુંદરી	૧-૪
કવિતા પ્રવેશ	૧-૦
કાવ્ય માધુર્ય	૧-૮
ગ્રીઓની મહત્તા	૧-૮
મોહન મોહન અથવા લોચીત મોહન	૨-૦

એન. એમ. ત્રીપાડી એન્ડ કંપની લુકસેલસી.

ઠાવળાદેરી મુંબઈ,

સૂચના.

૧. પત્રસંબંધી લખાણ—એકિદર તરફ મોકલવું. જાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક ખાણએ ચોકસી અમુરે લખવું. જાપવા ચોચ લાગશે તો ઠપાશે. નહિ પર્મક કરેલો લેખ દિહિટ મોકલી દરી તો પાછો મોકલવામાં આવશે.

૨. લેખકને ઉત્તેજન—વિષયો લખી મોકલનારની પૈસા લેવાની ખુશી દરી તો પ્રથમથીજ ખબર આપેથી દર જાપેલે પાને મોજ્યતા પ્રમાણે રા. ૧) સુધી આપવામાં આવશે. ચર્ચાપત્ર માટે કઈ આપવામાં નહિ આવે.

૩. લેખાજમ—વરસ એકનો ર. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે અગાઉથી, દસ રૂપીઆ સુધીના પગારનાજા ચિહ્નિત તથા રકોસરો પાસે ટપાલ ખર્ચ સાથે ૮-૧૨-૦ અગાઉથી લેવામાં આવશે છુટક અંકના રા. ૮-૨-૦; પોસ્ટેજ રા. ૦-૦-૬ જુદું.

૪. મનિઓર્ડર—રૂપન પર માત્ર ૩ ચદરનું ફેડાણુ રાખ લખવું. તેમજ ત્યાં એકથી વધારે નિલાવા રેખ તો નિલાગતી નવર તથા શાળાગત ઓફિસ તરફથી અપાએલા સરનામાના લેખલ ઉપરનો. નંગ લખવો.

૫. જાહેરખબરના લાવ-કપીઆ એકની ૩ લીટી પ્રમાણે, બાર બાર લગી લાગવાગટ દગે તો પહેલે મહીને પૂરા ચાન્ અને પછી અગીઆઝ માસ લગી દર માને રૂ. ચાન્ પડશે છ મારા માટે પહેલે મહીને પૂરા ચાન્, અને પછી દરેક મામે રૂ. ચાન્ લેવાશે. જાહેર ખબરનો ચાન્ અગાઉથી આપવો પડશે આ પત્ર સાથે ફોર્મ પણ હેલ્થિલ વહેંચવામાં આપશે નહિ.

૬. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોનાં જણાવેથી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ હંમેશ હોતું નથી, માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.

૭. દરેક માસના શાળાપત્રનો અંક તે માસની તા. ૨૫ થી સુધીમાં ન મગે તો તે માસની આખર તારીખ સુધીમાં અમને ખબર આપવી કે જેથી તે અંક મોકલવા મોકલવણ થાય. માસ આખર પછી અંક નહિ મળ્યાની ખબર આપનારને બે અંક સિલકમાં દગે તો છુટક અંક પ્રમાણે કિંમત લઈ મોકલવામાં આવશે.

૮. શાળાપત્રનું વરસ જાન્યુઆરીથી ફેબ્રુઆર સુધી ગણવામાં આવે છે; માટે વરસની વચમાં જે ગ્રાદક નિધિ ચળા ગાગતા દરી તેમની પામેથી નેટના અંક તેમને મળ્યા દગે તેટલાની છુટક અંક લેજે કિંમત લેવામાં આવશે, તંત્રી.

જોઈએ છે—એ ટ્રેન્ડ-મે વર્ના-પુલર ફાઇનલ, એ ઉર્ફ તથા કુરાન શરીફ જાણનાર મુસલમાન ઉમેદનારને વધુ પસંદ કરવામા આવશે. તાકીદે હુંકમાં લખો:- ફૈઝુલાહ હમદાની મેનેજર મદ્રસ-એ-મોહમદીયા નં. ૬૯-૭૦ તુરપુરા, સુરત.

જોઈએ છીએ—એક ટ્રેન્ડ શિક્ષક પગાર લાયકાત મુજબ લખો— પગાર તથા મર્ટાફિકેટ સહિત.

દેશવલાલ પારેખ, વ્યવસ્થાપક, મહિલાશિક્ષણમંડળ
પોસ્ટ-ઝરીવા. ઇલ્ડે-માનમૂમ (E. I. Ry.)

ભાઉર ખખર.

જોઈએ છીએ—ડીસા કેમ્પની વર્નાં ૨૬૯ માટે અનુભવી સેકન્ડ ઇયર ટ્રેન્ડ શિક્ષક પગાર રૂ. ૨૦ અને ફર્સ્ટ ઇયર ટ્રેન્ડ શિક્ષક પગાર રૂ. ૧૫ તથા વ. ફા. પાસ પગાર રૂ. ૧૨. લાયકાત તથા ચાલતી ચલતી સર્ટીફિકેટ સાથે નીચેના સત્તામે લખો:-

ડીમા કેમ્પ.
૯-૧૧-૧૮

}

M. C. Patel
કન્વેન્શન માછરદેડ,
કેમ્પ ડીસા.

જોઈએ છે—મુસલમાન, પહેના વર્ના મુજરાતી ટ્રેન્ડ શિક્ષક, કુરાન શરીફ શીખની રોકે તેના. પગાર રૂ. ૨૫ અને લાયકાત મુજબ પ્રમોશન. લખો—આન. મેકેટરી મદ્રસા હસની, કર્ણાચી.

જોઈએ છે—ટ્રેન્ડ તથા વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પુરુષ તેમજ સ્ત્રી શિક્ષકો, પગાર ગ્રેડ પ્રમાણે. લખો—

એસ. એન. સહાય, ધી એ.
એલ્યુકેશનલ ઓફિસર, મડર સ્ટેટ.

જોઈએ છે—ખરીયા સ્ટેટની મુજરાતી નિગમે આરૂ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં પાસ થયેલા ચાર પુરુષશિક્ષક અને એસીશિક્ષક તથા વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષામાં પાસ થયેલા પાંચ શિક્ષકો. નોકરી પેન્શનગત છે, અને પગાર લાયકાત મુજબ આપવામાં આવશે.

સ્ત્રીશિક્ષક ભરત, ગુજરાત, સંગીત વગેરેમાં બિયા પ્રકારનું જ્ઞાન ધરાવનાર હશે તો તે ઉપર લક્ષ સખી પગારમાં વધારો આપવામાં આવશે અરજદારોએ “હીવાન સાહેબ”. દેવગઢખાસીયાના તરફ

અરજીઓ મોકલવી.

હાડીઆવાડના મે. પો. એજન્ટ સાહેબે ફ. નં. ^{૧૭૧૭} ૭૧-૪-૧૪ થી
એજન્સીની સર્વ સૂલોમાં ઈ. ડા. માટે મંજૂર કરેલી. ડ્રોઇંગ
મારતરો હિસમાન ખચ્ચ તથા મોદળતસિદ્ધ રાણાએ બનાવેલી.

ધોરણવાર ડ્રોઇંગ બૂકો-સચિત્ર.

(કચ્છ, રાજકોટ, જુનાગઢ, જામનગર, ગોંડલ; પોરબંદર, દ્રામદા,
પાલીતાણા, વગેરે સ્ટેટોમાં નિવાસીઓમાં ચાલે છે.)

નવી ધોરણોમાં જણાવેલા ડ્રોઇંગ તથા પદાર્થપાઠોના ધોરણવાર
ક્રમને અનુસરતી સાદા જૂમિતિ ડ્રોઇંગ સાથે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ
શિક્ષકોને ઉપયોગી છે. ધોરણવાર કિંમત. (મિલવારી બાબતે વધારેલી.)

પ્રાથમ વર્ગ ફ. ૦-૦-૬. ધો. ૧ છુ. ફ. ૦-૦-૮. ધો. ૨ છુ.
ફ. ૦-૧-૩. ધો. ૩ છુ. ફ. ૦-૧-૩. ધો. ૪ છુ. ફ. ૦-૧-૩. ધો. ૫ છુ.
ફ. ૦-૨-૦. ધો. ૬ છુ. ફ. ૦-૨-૦. ધો. ૭ છુ. ફ. ૦-૨-૬.

મહુમ શા. બા. લાલશાંકર ઉમીઆશાંકર ત્રવાડીકૃત.

અંકગણિતનાં મૂળતત્વ.

શહેર તથા ગામડાંની સૂલોનાં નવાં ધોરણોને અનુસરી મે. રા. ટ્રેનિંગ
કોલેજના શિક્ષક રા. રા. મનમોહનદાસ દલપતરામ દલાલ બી. એ.
એમલે આમ્યશાળાઓનાં ધોરણોને પણ ઉપયોગી થાય તેવા સુધારો કરેલી
આ ગણિતની નવી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ છે. તે સર્વે સૂલોમાં
ચલાવવા માટે મે. ડિસેમ્બર સાહેબે નં. ૧૬૪૬૭ તા. ૧૭-૨૮-૧૫ થી
મંજૂરી આપી છે. કિંમત સાત સાત આના.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ.

હાડીઆવાડ માટે ખાસ હાડીઆવાડ આવૃત્તિ જુદીજ બનાવી છે.
વધુ સુધારા વધારા સાથેની પાંચમી આવૃત્તિ. કિં. અઢી આના.

જેમાં પ્રાકૃતિક, તાજડીય અને ઔદ્યોગિક સામાન્ય હકીકતો ઉપરાંત
સુંદર ચિત્રો અને ચાર નકશાઓ છે, તેમાં એક ૭ રંગથી રંગિત છે.
જીવનલાલ અમરશી મહેતા, ડે. ચીરમશાહ શાહ-અમદાવાદ.

દેલવાડાકર કિન્ડર-ગાર્ટન સ્ટૉલ.

ન્હાનાં બાળકોને રમત-ગમતથી શીખવવાનો તરેહવાર સામાન દેશી તેમજ વિદેશી બાળકો તથા છુટક તૈયાર છે. પ્રાઈસ લિસ્ટ માટે ગુજરાત શાળાપત્રનો લુગાઈથી સપ્ટેમ્બર સુધી અંક જોવો.

શાળાપયોગી સામાન.

કિન્ડરગાર્ટનની બક્ષિસો, પદાર્થ પાઠનાં સાહિત્ય, પશુ, પ્રાણીઓના નકશા, ચિત્રો, બોક્ષો, તેમજ તરેહવાર શાળાપયોગી સામાન અને કિન્ડર ગાર્ટન વગેરેનાં પુસ્તકો [સરકારી શાળાઓ માટે મંજુર થયેલાં] કમીશનથી મળશે. કિન્ડરગાર્ટન બાળકો અથવા બાળકો નં. ૧ થી ૨૦ સુધી આજો સદ, એકજ પુસ્તકમાં તૈયાર છે.

‘ દેલવાડાકર ’ [સચિત્ર] વાર્તામાળા.

સરકારી રિપોર્ટમાં વખણાયેલી ‘ નવલ-ગંગા, ’ વડોદરા વગેરે સ્ટેટમાં મંજુર થયેલી ‘ નીલમ માણિક ’ તેમજ બીજાં બોધક પુસ્તકો, જેની ત્રણ, ચાર અને પાંચ પાંચ આકૃતિઓ થયેલી છે, તે પણ મળશે.

કિન્ડરગાર્ટન સ્ટૉલ-માણિકીઓનીલીંગ [બોધાળીય કથાઓ દેલવાડાકર ગિરગામ બેકવૉડ-સુબધ.] [કિન્ડરગાર્ટન-નીસ્ટ

કમીશનમાં પુષ્કળ લાભ : બેહદ સસ્તા ભાવે.

અમોએ મેસર્સ. ચીમનલાલ સુનીલાલની કંપનીમાં ધણાં વરસ થગી અનુભવ મેળવી હાલમાં શુદ્ધેશ્વરની નવી દુકાન ઉઘાડી છે. ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી નિશાળોમાં આવતાં તમામ ભતનાં પુસ્તકો, સ્ટેશનરી કાગળ શાદી વગેરેનો મોટો સ્ટોક રાખીએ છીએ, માટે એક વખત હમારી દુકાને પધારી ખાતરી કરવા વિનંતી છે.

રામકૃષ્ણ યુકડીયો. મનમુખરામ નાનાલાલની કંપની.

રીચીરોડ બાલાદનમાન પાસે—અમદાવાદ.

પ્રસાદદાસ ગોકળદાસ પટેલની

ગુજરાતી.

ગુજરાતી કોપી બૂક.

નવાં ધોરણોના કમ પ્રમાણે ડિક્શનરીન પદ્ધતિએ આ કોપીબુકની રચના કરવામાં આવી છે.

અહીંસો (૨૫૦) ઉપરાંત ખરીદનારને ૧૮૧૧૧ ટકા કમિશન મળશે.

સખ જોગન્દરા. મુરત-કરસનદાસ નારાયણદાસ તથા લલુભાઈ નારાયણદાસ, બીલીમોરા—રાજેશ્રી ધનજીભાઈ રાપુરજી ટાટા, ભરૂચ—દેસાઈ બંધર્સની કંપની, ગોંડલ—સરસ્વતી બુક ડીપો, ઉમરેઠ—અમૃતલાલ કીરપા-શંકર ભટ્ટ, આણંદ—આર. એમ. બંધર્સની કંપની, નડીયાદ—યુ. ગુજરાત બુક ડેપો, તથા છોટાલાલ ત્રિલોકદાસ. તથા ધી સરસ્વતી બુક ડેપો, વઢવાણ જે-એન્ડ તલકશી, રાજકોટ—બેહેરા મેઘજી, નવાનગર—હેમરાજ બાલજી, ભાવનગર—અબ્દુલ દુસેન આદમજી, મુંબઈ—એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની, ગોંડલ—સુનીલાલ ટોકરસી.

અમારી પાસે. મવર્મેન્ટ સોંટલ બુક ડેપોનાં સઘળાં પુસ્તકો તેના સર્વ હક સાથે આવેલાં છે, તે તથા ગુજરાતના ધણાખરા જાણીતા આંચરોનાં પુસ્તકોની સોલ જોજનિસ છે, તે સિવાય સઘળી ભતના કાગળો, સ્ટેશનરી સામાન વગેરે મળશે.

ચીમનલાલ સુનીલાલની કંપની, આસ્તોડીયા રોડ—અમદાવાદ.

ગુજરાત શાઠ્ઠાપત્ર.

પુસ્તક ૫૭ મું.

ડીસેમ્બર સને ૧૯૧૮.

અંક ૧૨ મો.

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો વિજય અને

મહાન યુરોપીય વિગ્રહનો અંત.

આ પ્રયત્ન વિગ્રહનો હવે અંત આવ્યો છે; અને દુનિયામાં સર્વત્ર આનંદ આનંદ પ્રગટી રહ્યો છે. બર્ધા રણસેત્રમાં વિજયી મિત્રરાજ્યનાં લશ્કરે શત્રુઓનાં લશ્કરને અનેક યુગ્મક યુદ્ધમાં હરાવી, ભારે ખુવારી સાથે પાછા હાટાની અને અનેક પસંજમ જવાથી શરણે આવવાની દરજ પાડી છે. મર્ષિયાનોએ મિત્રરાજ્યનાં લશ્કરની મદદથી સ્વરાજ્ય અને સ્વતંત્રતા મેળવ્યાં છે. બર્ગેન્ડિયા, દર્ફી, ઓસ્ટ્રિયા અને જર્મની એક પછી એક શત્રુ આત્મા છે અને હેવટની મલાદના ક્રેગકરાર નક્કી થતા પૂર્વે સુદ-વિરામ (Armistice) માટેની મિત્રરાજ્યોએ નક્કી કરેલી શરતો દરેક શત્રુરાજ્યે કબૂલ કરી છે. હેવટની સલાહ થતાં સુધી આ યુદ્ધવિરામનો લાભ શત્રુઓ ડોઈ પણ પ્રકારે ન લે, તે માટે નક્કી કરેલી શરતો પ્રમાણે જામીન અને ફરીયા ઉપરનાં શત્રુનાં અખત્યનાં મર્યદાનો તથા તેમનાં ઘર-ગોળો, અસ્ત્ર-શસ્ત્ર ઇત્યાદિ લશ્કરી અસલાખનો તથા નૌકાઓનો કબજો મિત્રરાજ્યોએ લીધો છે.

નવેમ્બર મહીનાની ૧૧ મી તારીખથી સર્વ ગ્લોબેસમાં લગભગ તદ્દન ખંપ પડી છે. હકત હેવટની મંધિ થતા સુધી મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કર તે તે

સૂચના:—

હવેથી શાઠ્ઠાપત્રનું વાર્ષિક લવાજમ અગાઉથી લેવાનું નક્કી કર્યું છે. (લુઓ સૂચના ૩). માટે અમારા સુઘ્ર પ્રાદેશને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે તેઓ સને ૧૯૧૯નું લવાજમ તા. ૩૧ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૯ સુધીમાં મોકલી આપશે.

— તંત્રી.

૧૯૧૮

રણસેત્રમાં અને યતુઓ પાસે ખાલી કરાવેલા પ્રદેશમાં નક્કી કરેલે સ્થળે રહેશે. આ પ્રદેશમાં આખી રહાઈન નદીની પશ્ચિમનો જર્મન પ્રદેશ આવી જાય છે.

હાલ જર્મની, ઑસ્ટ્રિયા, હંગરી, રશિયા યગેરે યુરોપના દેશોમાં રાજ્યપરિવર્તનને લીધે અતિશય અશાંતિ છે; રાજ્યપરિવર્તનમાં અનેક ફેરફાર થાય છે. જર્મનીના કેમરે, ઑસ્ટ્રિયા હંગરિના રાજદાનમાં કાંઈ અને ખીજા નાના મોટા રાજ્યોએ રાજ્યાદી છોડી છે. પ્રખ્યાત સ્વાતંત્ર્યની પ્રખ્યાત ભાવના યુરોપમાં સર્વ પ્રખ્યાતોના હૃદયમાં પૂરે વેગમાં લુદ્ધે લુદ્ધે રૂપે વહે છે. તેને પરિણામે દેશોમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય જાહેર થયાં છે અને આ લડાઈને અંતે યુરોપમાં અનેક નવાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ઉત્પન્ન થવા સંભવ છે. સભ્ય અને ન્યાયના બેઠી પરમ કૃપાળુ ઈશ્વરની કૃપાથી અંતે સંપૂર્ણ વિજય પામેલું આપણું સામ્રાજ્ય અને મિત્રરાજ્યો હવે નવા વર્ષના આદંભથી જગતમાં મિત્રરાજ્યો શાંતિ પ્રમસાવે એજ આમારી પ્રાર્થના છે. તથાસ્તુ !

જર્મનીએ સ્વીકારેલી યુદ્ધવિરામની શરતો.

જર્મનીએ તા. ૧૧-૧૧-૧૮ ને રોજ દબુલ કરેલી યુદ્ધવિરામની સુખ્ય શરતોનો સાર.

જર્મની અને આફ્રિકામાં આવતું યુદ્ધ તા. ૧૧ મી નવેમ્બરે અગીઆર વાગે બંધ થયું છે.

બેલ્જિયમ, ફ્રાન્સ, આલ્સેસ-લોરેન અને લક્સેમ્બર્ગ યતુએ એકદમ ચૈત દિવસમાં ખાલી કરવાં. ખાલી કરેલો પ્રદેશ મિત્રરાજ્યોનાં અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનાં લશ્કર કબજે કરે.

૫૦૦૦ તોપો (જેમાંની ૨૫૦૦ ભારે તોપો હોયી એઈએ), ૩૦,૦૦૦ યાંત્રિક બંદુકો, ૩૦૦૦ મિનનવર્ફર (minenwerfer) અને ૨૦૦૦ એરોપ્લેઈન-અથવાં સારી સ્થિતિમાં સોંપી દેવાં.

રહાઈન નદીની પશ્ચિમે આવેલા પ્રદેશો જર્મન લશ્કરે યુદ્ધવિરામની શરતો ઉપર સહી કર્યા પછી ૩૧ દિવસમાં ખાલી કરવા અને તેનો કબજો મિત્રરાજ્યોનાં અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનાં લશ્કર લઈ વહીવટ કરે.

ખાલી કરેલા પ્રદેશમાં ઉદ્યોગની સંરચાઓને કોઈપણ પ્રકારે નુકસાન કરવું નહિ. ૫૦૦૦ રેલવેનાં એન્જિન, ૧,૫૦,૦૦૦ રેલવે ગાડીનાં ડબ્બા અને ૫૦૦૦ મોટર માડીઓ (motor-lorries) મિત્રરાજ્યોને આપવી.

મિત્રરાજ્યોના અને અમેરિકાના લડાઈના ઠેઠોએ એકદમ છોડી

મુકવા. જર્મન કઠીઓને પાછા મોકલવાના પ્રશ્નનો નિમ્નલ સલાહ મોટેની સમાજ (Peace Conference) કરે.

રશિયા, રોમાનિયા અને ટર્કની સરહદમાંથી લગાઈ પૂર્વે હતા તેમ જર્મન લશ્કર પાછા ખેંચી લેવા, અને રશિયા તથા રોમાનિયા સાથે કરેલી સંધિ રદ ખાતલ ગણવી.

મમુદ્રમાં શત્રુવટ બંધ કરવી અને જર્મનીનાં વહાણો ક્યાં ક્યાં છે તે અસિદ્ધ કરવું. તે બધાં જર્મન વહાણો મિત્રરાજ્યો દહે તે બંદરે મોકલી આપવા. સબમેરીનોને અને મિત્રરાજ્યોએ નાકી કરેલાં જુદી જુદી જાતનાં જર્મન લગાયક બારકસોને તટસ્થ રાજ્યનાં બંદરોમાં અથવા મિત્રરાજ્યો ખતારે તે બંદરમાં પૂરી રાખવા માટે સાત દિવસમાં મોકલવા. બાકીનાં બધાં લગાયક માટેનાં નાનાં મોટાં બારકસો ઊપરથી લગાઈનો સરંજામ ઉતારી નાંખવો અને તે મિત્રરાજ્યોને અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને સોંપી દેવાં.

બાહિરક મમુદ્રનો રસ્તો મિત્રરાજ્યોની નોકરો માટે ખુલ્લો મુકવો અને તે માટે કોર્ટેજ અને બાહિરકમાં પ્રવેશ કરવાના પ્રદેશમાંના કિલ્લા અને અસ્ત્રશુ કામોનો કબજો મિત્રરાજ્યો અને અમેરિકા લેશે.

દાખા સમુદ્રનાં બધાં બંદરો જર્મનીએ ખાલી કરવા, તટસ્થ રાજ્યોની પકડેલી સર્વ વેપારી આગબોટો મિત્રરાજ્યોને સોંપવી. મિત્રરાજ્યોનાં પકડેલાં લગાયક બારકસો અને વેપારી આગબોટો એકદમ સામા બદલાવિના પાછાં સોંપવાં. દરિયામાં હંકારતી સર્વ જર્મન વેપારી આગબોટો મિત્રરાજ્ય પકડી શકશે, કાંઈ પણ જાતની જર્મન વેપારી આગબોટો કોઈપણ તટસ્થ રાજ્યના બંદરે લઈ જવાશે નહિ.

આ યુદ્ધવિરામ હાલ ૨૬ દિવસ માટે છે. આ અરસામાં કોઈપણ ચારતનો લંચ થશે અથવા તે અમલમાં ચૂકવા કસુર થશે, તો ૪૮ કલાકની નોટિસ આપી તે માટે યોગ્ય પગલાં લેવામાં આવશે.

જર્મનીએ યુદ્ધવિરામતી ચરતો નીચે સહી કર્યા પછી આપણા ચહેડે નશાહ ઉપર અહીંથી નામદાર વાર્ષિકરોએ હિંદો પ્રજા તરફથી સુચારકબાદીને તાર ક્યો હતો, તેના જવાબમાં આપણા માયાણ નામદાર શહેનશહે, હેંદે લગાઈમાં ૬૯ રાજ્યસક્રિયો અને એક નિલાથી બળવેલી સામ્રાજ્યની દેવા માટે હિંદની પ્રજાને અને રાજ્યોને ખરા અંતઃકરણથી અભિનંદનને ૧૧ મોકલ્યો હતો.

પ્રશીલ્ન.

ઇતિહાસનું શિક્ષણ.

એક ધર્મલેખનો ઇન્સ્પેક્ટર સૂચના કરે છે કે ઇતિહાસ વર્તમાન કાળથી શરૂ કરી પાછળ શીખવતા જવો જોઈએ; એટલે કે સામાન્ય રીતે ઇસ્ટનનો ઇતિહાસ, લગભગ ઇ. સ. પૂર્વે ૫૫૦ ના સમયથી શરૂ કરવામાં આવે છે, તેને બદલે ઇ. સ. ૧૯૧૮ થી શરૂ કરી પાછળ શીખવતા જવો.

ત્રીનાં છોકરાંને મહાન પુરુષો અને તેમનાં બહાદુરી ભરેલાં કૃત્યો, તથા લશ્કરીઓ અને રમ ઉત્પન્ન કરે તેવા બનાવો વિશે વાર્તાઓ કહેવામાં આવે છે, તેમાં પણ પ્રાચીન કાળમાં થઈ ગયેલા પુરુષો વગેરે સંબંધી વાર્તાઓ કહેવાને બદલે ચાલુ જમાનામાં-આધુનિક કાળમાં થઈ ગયેલા મહાન પુરુષો વગેરે સંબંધી વાર્તાઓ પ્રથમ કહેવી, અને પછી ભૂતકાળમાં પાછળ જતા જવું. પ્રાચીન કાળની વાતો કરતાં અર્વાચીન કાળના તેમજ ચાલુ દરેકજના બનાવો અને પરિસ્થિતિ બતાવવા અને તેમને ભૂતકાળના બનાવો સાથે સરખાવના વિદ્યાર્થીઓ ઘણા આતુર હોય છે. નિશાળ છોડે ત્યારે દરેક વિદ્યાર્થીને આધુનિક સમયનું ચોખું વસ્તુ ચોક્કસ જ્ઞાન હોવું જોઈએ. અતિ પ્રાચીન કાળથી ઇતિહાસનો આરંભ કરવાથી ઘણા વિદ્યાર્થીઓ જે પ્રાથમિક શાળામાંથી આગળ જતા નથી, તે અર્વાચીન સમય સુધી આની શક્તિ નથી, અને તેનાથી અજાત રહે છે.

હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ આ પ્રમાણે શીખવાય તો કાયદો થાય કે કેમ એ પ્રશ્ન વિચારવા જેવો છે.

હાથ ઉઠા કરો.

હાથ ઉઠા કરવાની આજ્ઞા દરેક પ્રશ્ન પૂછતી વખતે દેટલાક શિક્ષકો કરે છે. કેવળ અધરા પ્રશ્નો, જેમાં ખરાબર વિચાર કરીને જવાબ આપવાની જરૂર હોય, તેવા પ્રશ્નો પૂછતાં ઉપરની આજ્ઞા કરવી એવો અમારો મત છે. સામાન્ય પ્રશ્નોના જવાબ વર્ગના ઘણાખરા વિદ્યાર્થીઓએ આપવા જોઈએ એમ માની, શિક્ષકે તે પ્રશ્નો ગમે તે વિદ્યાર્થીને પૂછવા જોઈએ. આથી વર્ગના પહોત વિદ્યાર્થીઓ પણ પ્રયત્ન કરવાને ઉત્તેજિત થશે. આગલે દિવસે કરેલા પાઠનું પુનરાવર્તન થતું હોય, ત્યારે તો હાથ ઉઠા કરવાની આજ્ઞા બનતા સુધી નજર કરવી.

જેમાં ખરાબર વિચાર કરી જવાબ આપવાની જરૂર પડે અને જેનો

જ્યાં થોડા વિદ્યાર્થીઓ આપી શકશે એમ શિક્ષકનું માનવું હોય, તેવા પ્રશ્ન કોઈ કોઈ વખત પૂછવા અને તે વખતે જ્યાં આપી શકે તેમને હાથ ઉંચા કરવા કહેવું. આમ કરવાથી ખોટા જ્યાં આવવાથી વખતનો વ્યય થતો નથી, એટલુંજ નહિ પણ આવી આજ્ઞા સાંભળતાંજ વિદ્યાર્થીઓ સમજશે કે પ્રશ્નનો જ્યાં જરાજર વિચાર કરીને આપવાનો છે. આથી વર્ગ સતેજ થશે અને સામાન્ય વિદ્યાર્થીઓ પણ વધારે શુદ્ધિશાળી વિદ્યાર્થી-સાથે સ્પર્ધા કરવા પ્રયત્ન કરશે.

પાઠ શીખવતાં વિષયાંતર.

નવા અને ખીન અનુભવી શિક્ષકોએ કંઈ શીખવતી વખતે વિષયાંતર ન થાય, પાઠનો મુખ્ય હેતુ ન ભૂલી જ્યાં તે બાબતની ચોક્કસ કાળજી રાખવી જોઈએ. ઘણી વખત શીખવવાના ઉત્સાહમાં અનુભવે ઘણા શિક્ષકો આલસતા પાઠનો હેતુ વીસરી જાય છે અને ખીન વિષય પર અથવા આલસતા વિષય માથે મંબંધ ધરાવતી ગૌણ અથવા આકર્ષક બાબતો ઉપર આલસા જાય છે, અને તેજ જાણે પ્રધાન વિષય હોય એમ મીળવે છે.

દાખલા તરીકે કોપી લખાવતી વખતે જે લખવાનું છે, તે ગૌણ છે અને અક્ષરલેખન એ મુખ્ય બાબત છે. છતાં કેટલાક શિક્ષક લખવાનાં વાક્યોનો અર્થ કે ખુલાસો કરવામાં લાગી વખત ગાળે છે. કેટલીક વખત કોપી જોતી વખત વાક્યમાં વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ થએલા હોય સમજાવી સુધરાવવામાં લગભગ અડધો કલાક ગાળે છે. અહીં વિદ્યાર્થીઓ અક્ષર કેવા કાઢે છે અથવા તેમણે કેવા અક્ષર કાઢ્યા છે તે જોવાનું મુખ્ય કારણ છે, નહિ કે સામાન્યતઃ આપવાનું કે વ્યાકરણ શીખવવાનું.

નિબંધ લખવાનો હોય, તે વખતે અક્ષર સારા કાઢી સફાઈથી લખવું જોઈએ એ ખરું અને તે બાબત ઉપર શિક્ષકે ધ્યાન આપવું જોઈએ અને વખતોવખત વિદ્યાર્થીઓને સૂચનાઓ પણ આપવી જોઈએ. પરંતુ નિબંધ લખવામાં મુખ્ય બાબત વિચાર અને ચેત્તી છે. નાના કે મોટા અક્ષર કાઢી લખવું, શબ્દો વચ્ચે તેમજ લીટીઓ વચ્ચે અમુક અંતર રાખવું, હાંસીઓ રાખવો વગેરે બાબતો તરફ પ્રથમ નિબંધ લખાવતા પહેલાં આક્રમ સૂચનાઓ આપવી અને પછી કોઈ કોઈ પ્રસંગે તે બાબતો તરફ વિદ્યાર્થીઓનું ધ્યાન શિક્ષકે ખેંચવું એ ખરું, પરંતુ સૂચનાઓ આપ્યા પછી સામાન્ય રીતે નિબંધ લખવામાં વિદ્યાર્થીઓને સ્વતંત્ર રીતે કામ કરવા દેવું.

અંકગણિતના વિષયમાં વિદ્યાર્થી સારા મરોડવાળા અંકો લખી કોઈ પણ દાખલો ગણી લાવે તે પ્રશંસાપાત્ર છે; પરંતુ તે દાખલો પદ્ધતિસર ખરી રીતે ગણ્યો છે કે કેમ તે જાણવાની જાણવત મુખ્ય છે; સારા અક્ષરથી લિખાય ગણ્યો તે ગૌણ જાણવત છે. તેજ પ્રમાણે સર્જનિરીક્ષણના પાઠમાં વિદ્યાર્થીઓની અવલોકનશક્તિ ખીજવી જ્ઞાન આપવું તે મુખ્ય જાણવત છે અને પદાર્થનાં ચિત્રો વગેરે ગૌણ છે. તેમાં ચિત્રકરની દૃષ્ટિએ આબેહુલ ચિત્તાકર્ષક, વાસ્તવિક ચિત્ર કહવા કે કહાવવા પ્રયત્ન કરવો તે વિષયોત્તર છે.

હિન્દરક્ષક સેનાના સૈનિક

મહારા એ પુત્રોને.

(સ. રા. જ્ઞાનાલાલ દલપતરામ કવિ.)

- ૧ સપુત! મુજ આત્માની આશા!
સુણો એ હિન્દની હાકલ!
સનાતન રાની બાપા,
સુણો એ હિન્દની હાકલ!
- ૨ કુરને રોજ જે માળે,
ચિતોડી ચોક પર જાળે,
નિમન્ને મન્ન તે આળે,
સુણો એ હિન્દની હાકલ!
- ૩ પુઝારે સિન્ધુનાં પાણી
વીરાની સિન્ધુડા વાણી:
ઉઠો મા પોઢશો, પ્રાણી!
સુણો એ હિન્દની હાકલ!
- ૪ સુણો એ ઘોર ગંડિવનો,
પુસણો પાંચગન્ય તણો:
સન્ને શસ્ત્રો, સુધીર સજનો!
સુણો એ હિન્દની હાકલ!
- ૫ શુભાશિષ માતની ઝીણો,
વીરાનાં વારણા, વીરી! લ્યો:
સુભદને શેરડે ચાલો.
સુણો એ હિન્દની હાકલ!

ધરી રણુશીંગદુ, લેયા !

વગાડે નંગલુ મૈયા:

ધ્રુમો રણુરંગ તન યૈયા

સુખો એ હિન્દની હાકલ !

૭ - છખીલા હિન્દતા યૈયા !

સુખો એ હિન્દની હાકલ !

ભારતની માતાઓને.

૧ જ્યંના જખીને જખો, સુતના નિવારી શાખો,

રણુની વિદાય આખો,

ઓ ભારતની માતા !

કોરમ.

૨ રધુપતિનો રણુહળ વાળો, રધુમેના મૂર્છિત દાળો;

લવકુમ તમ દૂખ ઉગળો:

ઓ માતા ! એ તમ જાળ.

કોરમ.

૩ સિંદલુ ખચ્યાં જખ્હા રમતાં, મુખ ફાડી દાંત ગણુતાં;

તે ભારત જોત્ર અમ, માતા !

ઓ માતા ! એ તમ જાળ.

કોરમ.

૪ કુન્તા માએ ને દીધો, સન્દેશ શ્રી મૃધુથી લીધો,

છતી ભારત કંઠે દીધો:

ઓ માતા ! એ તમ જાળ.

કોરમ.

નોંધ-રા. રા. ન્હાનાલાલ દનપતરામ કવિનું નામ શુભરાતમાં એક ઉત્તમ કવિ તરીકે મુવિખ્યાત છે. એમનાં રચેલાં ઉપલા એ દુકાં કાવ્યો ‘હિન્દ રક્ષક એના’માં સૈનિક તરીકે જોડાવાને આપણા દેશના યુવકોનાં હૃદયમાં ચોર્ય, સ્વદેશપ્રેમ અને સ્વદેશભક્તિની ભાવનાઓ જાગ્રત કરે તેવાં છે; માટે પ્રાયશ્ચિક્ષા શાળાના શિક્ષકો નિજાજોગાં તે ચલાવશે, તો ઉપર જણાવેલી ભાવનાઓનાં ખીજ વિદ્યાર્થીઓનાં હૃદયમાં રોપાશે અને તે ભાવનાઓ ચોપાશે એમ ધારી મે. ડિરેક્ટર માદેમના હુકમથી અમે આ માસિકમાં તે પ્રસિદ્ધ કરી છે.

તંત્રી.

પ્રાથમિક શિક્ષકની જીંદગી અને શાળાની વ્યવસ્થા.

(રા. રા. જીમસાર્થ નારાયણ દેસાઈ, બી. એ., એસ. ટી. સી.,
બીજા ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર, મુંબઈ.)

(ચાલુ પુ. ૫૭ પૃ. ૨૩૩ થી.)

૧. મકાન—ખારી, ખારણાં અને દુકાનાં જાણીયાં. પણ શાળાના વખતના એક કલાક આગમયથી ખુલાં રખાવશે, અને કડી આંદાઝ બેરવાવશે. દિવાલો ઉપર ચાલીના ડાઘા ન પડે અને પિચાળખાનામાં છાકરાંઓ દિવાલ પર ન લખે તેની ચંચાળ રાખશે. હાલતની જગ્યાઓમાં સહેજ પણ દુર્ગંધ ન થવા દેવા પાણી અને ગંધકનાશક પદાર્થોના છૂટથી દિવસમાં બેઠ્ઠેએ તેટલી વાર ઉપયોગ કરશે. આઠે દિવસે જાળી પડાવશે. ઠાંઈપણુ ભાગમાં ધૂળ જમા થવા દેશે નહિ. દર શનિવારે જંતુ નાશક પદાર્થોવાળા પાણીથી છાકરાંઓના હાથ પહેચે ત્યાં મુધીની દિવાલ અને ભૂમિ ધોવાવશે.

૨. બગીચો—યદાર્થપાઠોમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવો રાખશે.

૩. કસરતશાળા—રમતગમતનાં સાધનો પુરતા જગ્યામાં રાખશે; જેવાં કે ફૂદવાની રસી, ફેરવવાનું ચક્ર, ઉછાળવાના દડા, લગોટી, ભગરડા, વગેરે, વગેરે.

૪. સામાન સંરક્ષણ—શિક્ષણ, બેડક, કસરત, ક્ષાયત, રમતગમત વગેરેનો સામાન સ્વચ્છ હાલતમાં રાખશે. જમડેલો દુરંત કરાવવા અને ખૂટતો મેળવવા વખતસર તજવીજ કરશે. ધાતુની વસ્તુઓ ચળકતી રાખશે. બધી વસ્તુઓ સુવ્યવસ્થિત હાલતમાં રાખશે, અને તેનો બહેતો ઉપયોગ કરશે.

ધારાસંબંધમાં આપેલા નમુના મુજબ પત્રકના રૂપમાં બાંધી રાખશે.

૫. પુસ્તકાલય—પાઠ્ય પુસ્તકોનો, નકશા, ચિત્રો, આલોચન પુસ્તકો (કાશ, વ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ, શિક્ષણશાસ્ત્રો વગેરે)નો, અભ્યાસક્રમના વિષયો ઉપર વધુ જ્ઞાન આપનારાં-વિશેષ પ્રકાર પાઠનારાં-પુસ્તકોનો, શિષ્યો સમજે-આનંદથી વાંચે-અમ્મત સાથે જ્ઞાન મેળવે-એવાં પુસ્તકોનો પુરતો સંગ્રહ રાખશે. નમુનાના પત્રકના રૂપમાં બાંધી રાખશે. મંજુર નહિ થય હોય એવાં પુસ્તકો રાખશે નહિ. પુસ્તકોને દુવા, ઉધઈથી ખસાવ નહિ

ચલા દેવાની સંભાળ રાખશે. સૂર્યનો તાપ, તંબાકુ, સાપની કાંચળી, વસાણું, કપૂર, ઝમરની ગોળોઓ વગેરેનો ઉપયોગ કરશે. પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ કાણે ફટફટલા પ્રમાણમાં કર્યો છે તે નિર્ગમ પુસ્તક પરથી ફટફેટ અંશે જાણાય છે.

૬. સંપ્રદાયસ્થાન—દરેક વર્ગ માટે નીચેનિરાણું હોય તે સારું. શિક્ષણની નવી પદ્ધતિ મુજબ શિષ્યોને લખાવવાનાં, શિખવવાનાં તથી પણ કેળવવાનાં છે; એટલે તે યોગ્ય શીખે, જ્ઞાનદ્રિષ્ટોનો અને વિચાર, વિવેક, ન્યાય, તર્ક, કલ્પના શક્તિઓનો પુરતો ઉપયોગ કરે એવી રીતે તેમનીજ પાસે કામ કરાવવાનું છે. શિક્ષક પ્રેક્ષક, નેતા અને માર્ગદર્શક પુરતુંજ કામ કરવાનું છે. આ રીતે કામ કરવા માટે વસ્તુઓ—યંત્રોનો પુરતો જથ્થો રાખશે. વસ્તુઓ—અની શરૂ તેટલી—પ્રત્યક્ષ, પ્રતિમા, ચિત્ર કે વ્યાખ્યાનપાત્રો પૃષ્ઠમાં રાખશે. તેના પર અંક અતુલ્ય ગોઠવશે, અને અંક સામે નામ મતાવનારી પાટી દરશે. ખાસ જરૂરની વસ્તુઓ માટે નવાં ધોરણ અને પદાર્થપાઠો શિખવવાની સૂચનાની ચોપડીઓમાં આપેલી પાટી લંચશે.

૭. પર્યાવરણ, વિહાર—સૃષ્ટિ (જૂગોળ, ખગોળ, ભૂસ્તર, વનસ્પતિ, પ્રાણી) ના અભ્યાસ માટે તેમજ જે જે વસ્તુઓ શાળામાં સાધી ન શકાય (જેથી કે તાર, ટપાલખાતાં, કારખાતાં, ગોદી, અગ્નિરથ, ન્યાયમંદિરો, ખંડાખાનાં, દવાખાનાં, પ્રદર્શનો, વેપારી પેદીઓ, ધનાગારાં, મંદિરો, વિદ્યાલયો, જામરો, દુકાનો, વગેરે, વગેરે) તેની વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ ઓળખી તેને નિમે જનતુ જ્ઞાન મેળવવા અનેકવાર વર્ગને બહાર લઈ જઈ સંશોધન, અન્વેષણ, નિરૂપણ કરાવશે.

૮. વર્ગવ્યવસ્થા—શિષ્યોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં નાના, મોટા ઝોરડામાં વર્ગો રાખશે. છોકરાંની એક શિક્ષકની સામે સમાન્તર દારોમાં ગોઠવશે. પ્રકાશ છોકરાનાં ઘણા હાથથી પાટી, પુસ્તક પર પડે આખપર નહિ—તેની સંભાળ રાખશે. છોકરાંને સીધાં, ટટાર, પગ પર પગ ચલાવ્યા વિના, અદમ દર્યા વિના બેસવાની ટેવ પાડશે. પાટી, પુસ્તક લેવા મૂકવામાં ખીસકણ અવાજ થવા દેશે નહિ. જરૂર કરતાં મોટે અવાજે બોલશે કે બોલવા દેશે નહિ. લેખનપાટીઓનો ચોગ્ય અને પુરતો ઉપયોગ કરાવશે. વિવિધ શિખવવામાં એકતા સાધનો અગમચેની વાપરી વખતસર તેવાર રાખશે.

૬. સંખ્યા, હાજરી—છોકરોનાં માળાપ, વાલી સાથે, મુખ્ય અને વર્ગના શિક્ષકે જોખમ કરતી. પ્રમોશન પાત તેમને મળતા રહેવાથી હાજરીની સંખ્યામાં સુધારો-ઉછાળો થવા થલો મેલવ છે. કન્યાઓ ભેગા તેમનાં નાના ભાઈ કે પાડોશીના દીકરાને, અને છોકરાઓ ભેગા તેમની બેન કે પાડોશીની દીકરીને, શાળામાં લેવા તજવીજ કરેલો. વાર્ષિક પરીક્ષાના બે માસ આગમ્ય આલુખાલુના માળાઓ, લતાઓમાં તપાસ કરેલો કે માર વર્ષ ઉપરનાં નિશાબે નહિ આવનાર છોકરાં ક્યાં ક્યાં છે. લાગતા વળગતાને મળી પરીક્ષા પછી તરત તેઓને એક સામટા બાળવર્ગમાં દાખલ કરેલો. આથી સાથમાં એકી વખતે બધાંને શિખવવાનું બની શકેલો, અને એકી મહેનતે પરિણામ વધુ સાફ આવેલો. હાલ તો એક બાળવર્ગના વર્ગના મારા જોડલા ખાર, કે વ્યક્તિઓને પૃથક્ પૃથક્ શીખવવાનું હોવાથી છોકરાં એટલા વર્ગો થાય છે. વર્ષ દરમ્યાન દાખલ થયેલાં છોકરાં શાળા છોડી ન જાય તેની તજવીજ કરેલો.

૧૦ શિક્ષકો-સંખ્યા અને કામની વહેંચણી—દરેક વર્ગ માટે એક પ્રભાવદો શિક્ષક અને એકજ શિક્ષકને બેથી વધુ વર્ગ નહિ સોંપવાનું મંજૂર છે. છોકરાઓની શાળામાં સાતમા અને કન્યાશાળામાં ઇક્કા સુધી પૂર્ણ ધોરણો ભેળવે. પણ ૪-૫ છોકરાં માટે વર્ગ સખ્યામાં શીખનાર શિખવનારને ઉત્કટ, ઉત્તમ ભેળવે તેવાં રહેતાં નથી, તેમ ખરેખરે પણ એ અવસ્થા ભારી પડે છે. બીજી તરફ ૨૫, ૩૦ થી વધારે સંખ્યાનો વર્ગ પણ શારા કામમાં વિશેષરૂપ છે. આ બે નિયમ ધ્યાનમાં રાખી મંજૂર-હાજરીના પ્રમાણમાં શિક્ષકો પુરતા મેળવવા યોગ્ય પગલાં ભરેલો. દરેક શિક્ષકને લગભગ સરખી સંખ્યામાં છોકરાં મળે એમ કામની વહેંચણી કરેલો. સાથી ચઢતી સક્રિયવાળા શિક્ષકને બાળવર્ગ સોંપેલો. તેવાની ગેરહાજરીમાં મુખ્ય શિક્ષકે શાળા અને પોતાના હિત માટે તે વર્ગ પોતે ભેગો સંભાલજરેકું છે. કામ કરવાની શક્તિ ઉપરાંત માના જેવી પ્રીતિ છોકરાં માટે ધરાવવાની એ વર્ગમાં ખાસ જરૂર છે. આગળ ચાલતાં ચઢતાં ધોરણો માટે સારા શિક્ષકો અવશ્યના છે.

૧૧ અવ્યાસક્રમ—જે શાળામાં એક પણ ધોરણો આખું હોય તેની અવસ્થા અને રીયલિટી ઉત્તમ ગણાય નહિ. નહતી અડચણોથી કામ ન ચલતાં તે ખસેડવા અનેક મુક્તિપ્રયત્નો સફળ થતા સુધી કામે લગા-

ડરો. ઉપલા દરજ્જાવાળાનું કાન કિંમતે પોપાય એવું હોયું જ નોંધ્યો. ઓછા પગારવાળાને ખાત્રી થવી નોંધ્યો કે જ્ઞાન, વર્તણૂક અને અક્ષય દોશિઆરી ઉપરાંત કામનો સમય નેતાં પણ મોટા વધારે પગારને પાન છે. મોટાની જીંદગી તાનાને આદર્શરૂપ હોવી નોંધ્યો. મુખ્ય શિક્ષકે રીતસર નોંધવહી રાખવી નોંધ્યો. મદદનીશોએ પાઠો આગમયથી તૈયાર કરવા અને તેની નોંધ રાખવી નોંધ્યો.

૧૨. શિક્ષાચાર—કપડાં ઓડમાં અને વ્યવસ્થિત શાલતમાં હોવાં નોંધ્યો. કપડું કાટયું હોય, બોગીમાં તુટ્યાં હોય—જયરપથર પહેવી હોય, વાળ વિખેરાએલા હોય, રોં, પાટી આડ રાખવા રમાલ કે કંકડો રાખી તે ન વાપરે, કેડે હાથ દબને, ગળવાનાં હાથ ચૂકીને છોકરાં ઉભાં રહે, મોં આડું રાખીને કે મોંપર હાથ નકીને બોલે, સીધો રીતસર જવાબ ન આપે, કચકારાથી, માયુ દલાવીને કે તોડકાઈથી જવાબ આપે, અભિ સચાવ દરે, જવાબ આપવામાં છુપી મદદ લે, ઘોંઘાટ કરે, અશ્લીલ ભાષા વાપરે, દિવાલો ઉપર દેને, સીરને પુતુ હાકે નહિ, આયુ માલમ પડે તો શાળાના આચાર શિષ્ટ ગજાય નહિ.

૧૩ અંગકેળવણી—કમંડિયોની ખિલવણી. દરેક છોકરું શરીરે વધવું નોંધ્યો. વધે છે કે નહિ તેના માનિક કે ત્રિમાસિક આકાશ પત્ર-કર્મા રાખવામાં આવે તો સારું આનંદરૂપાસ ખરી રીતે લેવો નોંધ્યો. સોદી એકસગળું ચોગ્ય કડપથી ફરડું નોંધ્યો. વધારામ વળતે થોડાં છોકરાં બારડી ઉપર ઉભાં રહે, હાથ લજાવતી વખતે તિરકસ ઉભાં રહે તો તેટલે દરજ્જે મોકળાશ વધે. મોં ખંધ રાખી નાકે દમ લેવો. દડ ખીલતી વખતે નાક જમીનને અડે એમ માયુ રાખવું. બધા સ્નાયુને દસવા—મગદળ વગેરે વિના મનોજળથી—ધમ્જા શકિતથી કસવા. દિવસમાં અનેકવાર થોડો થોડો વખત આ કામ કરવું. નિયમિત કસરત પુરતી ક્યારે કહેવાય કે પસેને બહાર લાવી હિંદોને ખુલાં કરે.

૧૪. માખાપને માનસિક નિયેદન—દરેક શિષ્યના અભ્યાસ, હાજરી અને વર્તણૂક વિષે પુરતી માહિતી ઓછામાં ઓછી મહીનામાં એકવાર તેના માખાપને આપશો. માખાપ અને શિક્ષક અનેક વાર બેગાં મળે અને શિષ્ય સંબંધી વાતચીત કરે એ પણ જરૂરનું છે.

૧૫. શિક્ષા—ઉપશિક્ષકને શારીરિક શિક્ષા કરેલીની સખ્ત મનાં છે.

મુખ્ય શિક્ષકે ઉદ્દેશ્યા વિના પાતળી સોટીથી માફકસરજ શિક્ષા કરવાની છે. શિક્ષા કરવાના પ્રમંથો એવા કરવા ધ્યાનમાં રાખશે.

૧૬ ઇનામ—સરીર શોભાવનારી કે ધરમાં વાપરવાની વસ્તુઓ, પાઠ્ય પુસ્તકો પણ આપવાનાં નથી. મુખ્ય દેવ વાંચનનો, ઉપયોગી વાંચનનો શોખ વધારવાનો છે.

૧૭. હકૂતર—(૧) ધારા સંમહતી કલમે પ્ર ૧-૨, ૩, ૫, ૧૧, ૧૨, ૧૩; પ્ર. ૨-૪, ૫, ૭, ૮, ૯; પ્ર. ૫-૪, ૯; પ્ર ૬; પ્ર ૧૦-૫ અને ૭ ઉપર ખાસ ધ્યાન આપશે. (૨) વખતપત્રક મુખ્ય શિક્ષકે ભરવું. (૩) હાજરીપત્રક એ વખત પુરવું. આ એમાં બીજાકુલ છેકાછેકી ન મિલે. (૪) શિક્ષકના હાજરીપત્રકમાં આગેતુક રમ લાવ સદીએ પુરવી (૫) સાહિત્ય, સામાન્ય પત્રક. (૬) પુસ્તકાલયનું પત્રક. (૭) વાર્ષિક પત્રક. (૮) વખતપત્રક આઘાડીઆમાં દરેક વિષયના કલાક અને રથાન.

૧૮ પરચુરણ—(૧) પાટીઆપર દાંબી રાખવાની ઝાંખો—(ક) અબ્યાસ-ક્રમ. (ખ) વખતપત્રક (ગ) પદાર્થપોતીની પાટી (પ) ચિત્રોની પાટી, (ચ) તત્ત્વવારોની પાટી. (છ) દેખરેખ રાખનાર રથાનિક સત્રારીઓ અને સ્વચ્છદરથોનાં નામ અને તેમના કાગળી પાટી. (જ) મંખ્યા, હાજરીના દર વર્ધના માસિક આંકડા, મુખ્ય શિક્ષકના નામ સાથે પત્રક કે રેપા રૂપે. (ઝ) છેલ્લાં એ વરસની પરીક્ષાનાં ધોરણુવાર પરિણામે—શિક્ષકના નામ સાથે. (ટ) નિરીક્ષકો (તપાસણી કામદારો) એ કરેલી સૂચના. (ઠ) ઓરકા-નું કોતરૂગ લંઘાઈ પદાગાઈ સાથે. (ડ) અબ્યાસપત્રક—માસિક દપ્તા. (દ) જ્ઞદેર ખમરો. (ન) પરિણામ પત્રક. (૩) વિષલ ધોરણમાં ચલાવવાનાં નિયમો (૪) વાર્ષિક નિરીક્ષણને દીવસે દરેક વર્ષ માટે જ્ઞદતી ખખર-મંખ્યા, હાજરી, શિક્ષકનું નામ, તેનો અબ્યાસ, તેનો પગાર અને દરેક વિંયયમાં થએલો અબ્યાસ, છેલ્લા પાર ગાસમાં ખનેલા મુખ્ય જનાવો—જાળાતી અસધારણ પ્રગતિ. (૫) શિક્ષકે પરીક્ષા ઉત્તીર્ણ કર્યાનું પ્રમાણ-પત્ર અને વધાદારીપત્ર (૬) વખતપત્રકમાં નામ ન હોય એવાં ઉકરઓ. (૭) સક્ષામ, નમન, પ્રજ્ઞામ, નમરકાર. (૮) નામ કામનો કાગળ. (ક) રસતા વાપરવાના નિયમો. (૧૦) ખાવાના વાળાઓ—ગોળપાપડી. (૧૨) એની રોગ. (૧૨) મારી ઉકરો—નિયમો અને મંખ્યા (૧૩) પાઠ્ય પુસ્તકો—મંજુરી અને બૂલો. (૧૪) ખાનગી શિક્ષણ. (૧૫) ઘેર કરવાના પાઠો.

પોદ્ધાઓ માટે પ્રાર્થના.

(રચનાર—રા. રા. ના. વિ. પંચાદારી, સંગીત શિક્ષક, મદાવક્ષમી ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમદાવાદ)

(હરિગીત છંદ.)

વિભુ હે પિતા, કરીએ અમે સહુ પ્રાર્થના પ્રભુ તાહરી,
 સુણુ અરજ આ અગ બાળકાની પૂર્ણું તું કરણા કરી;
 માતૃભૂમિ કાજ ને લક્ષતા વીરો અગ વાહલા,
 વારે ચઢી રહો પિતા સ્વર્ગીય, ઓ પ્રભુ, વેહના. ૧
 નીકાખલાસીઓ કરે અમ યાત્રી મંભાળ ને,
 વર્ણો સુદ્ધ ભૂપર ને કરે શુરવીર સૌ મંભાળજે;
 વૈમાનિકા પણુ સૌ રાહી રહે અમોને ને બાના—વારે ચઢી. ૨
 અતિ ભોગવે તે કષ્ટ રણુમાં કર્તો પરાક્રમ ને પડે,
 કર પૂર્ણું તેમની કામના ને શાંતિ આપ કૃપા વડે;
 આગાધ કર અમ દેશ સ્થાપ સુશાંતિ તે સમ પેદવા—વારે ચઢી. ૩
 અમ દેશના આ જામને રાષ્ટ્ર અમૃત દહિયી,
 નિજ દેશના અમ પ્રેમ અંકુરને વધાર સુદહિયી,
 શીખીએજ આપા પાળતાં કર્તવ્ય રૂઝ ને બલાં—વારે ચઢી. ૪
 સાત્રાજ્ય આપું સુભાગ્યથી મળીયુંજ આપણને ખડે,
 યશ કીર્તિ મેળવી પૂર્વ સમ દીપાવજે તેને પુરે;
 સેવા કરો યદ્ય સૌ કૃતમ્, કરો મદદ બની ખર્તીલા—વારે ચઢી. ૫

શિક્ષણ કુદરતને બોલો. *

૨ લેખક:—રા. રા. ચંદુલાલ કેશવલાલ અમીન બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.
 તેલંગ હાઇસ્કૂલ—ગોધરા.)

બાળકના અભ્યાસક્રમમાં સૃષ્ટિનિરીક્ષણનો સમાવેશ ન થાય તો
 તે ભૂલ નહિ, તો ચૂક તો ગણાયજ. ગર્ધુ શિક્ષણ ખુલામાજ સારી રીતે આપો
 શકાય એવો આપણો મત ન હોય, તોપણ ધૃતિદાસ, બુગોળ, ચિત્રકળા
 ને વહેવાર ગણિત—આ વિષયોનો ધણો ભાગ-નિરાળના ઓરડા કરતાં ખુલ્લી

શિક્ષણ કુદરતને જોલે.

એ વધારે સારી રીતે શીખવી શકાય. ખુલ્લી જગાએ શિક્ષણ આપ-
 ૧ કાયદો થાય છે એમ આપણે-ગમે તેટલું માનતા હોઈએ તોપણ
 આપવા લાયક ખુલ્લી હવાવાળી જગાએ દૂર હોય, જ્યાં આવવામ
 ૧૪ ખીછ રીતે વખત જાય તેવી ખીજ પાડેને તુક્યાંન થાય, એ તથ
 ૧૭ એવી અગવડોને લીધે આપણે આપણે વિચાર અમલમાં મૂક
 કતા નથી.

અહીં આપણે ભૂલી જઈએ કે અસલ જ્યારે આ દેશમાં
 વેદાર્થીઓ પોતાના ગુરૂના આશ્રમમાં ભણતા, ત્યારે તેમને ખુલ્લી હવામાં
 અપાતા શિક્ષણનો ગંપૂર્ણ લાભ મળતો. આશ્રમશિક્ષણ વિષે કંઈ પણ
 કહેવાનો અમારો ઇરાદો નથી, પણ કુદરતને જોલે અપાતા શિક્ષણના
 આગ કાયદા કયા છે તે અમે નીચે મુજબ દર્શાવીશું:-

૧. ખુલ્લી જગાએ ચોક્ખી હવામાં આકવાડીએ એ તથા કસાક ગાળ-
 વાથી બાળકના શરીર અને મન બન્નેને લાભ મળે એ વાત તો નક્કી જ
 છે. વળી જો સ્વાભાવી રીતે વિદ્યાર્થીજીવનમાં બાળકના હૃદયમાં ખુલ્લી હવા
 તન્દ્રી પ્રગટે અને કુદરતી વસ્તુઓમાં (નદી, દરીઓ, વાદળો, ઝાક
 વગેરે) આનંદ લેવા તન્દ્રી તેનું મન દોરાય તો આપણે તેને તંદુરસ્ત, અને
 નિર્ભય મનવાળો ગણીએ બનાવવામાં ચોક્કસ પગલાં લીધાં એમ ગણીએ.

૨. હાલની નિરાશની વ્યવસ્થા પ્રમાણે તો બાળકને નિરાશમાંજ
 લગાવી રાકાય એમ ઘણા માણસો સમજે છે. પણ ખરું જોતાં દરેક જણે,
 અને ખાસ કરીને શિક્ષક, આખી દુનિયાને નિરાશ માની તેમાંથી જોઈ
 લેવાને તથા દેવાને તૈયાર રહેવું જોઈએ.

૩. નિરીક્ષણશક્તિ બિલવવાની જરૂર છે. અને કુદરત નિરીક્ષણ માટે
 ઘણી વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે એ આપણે ધ્યાન કરીએ, તો પછી બાળકોનું
 ધ્યાન, નિરાશમાં લાવી શકાય અથવા ઊગાડી શકાય તેવા નાના નાના
 નરના તન્દ્રી, એવીએ જોઈતું બસ નથી. કુદરતને જોલે અભ્યાસ કરવાના
 પૂરેપૂરા કાયદા બાળકને આપવા હોય, તો તેમને મેદાનમાં લઈ જઈ કુદ
 રતી દર્શો દેખાડવાં જોઈએ. બાળકો સ્વાભાવિક રીતે ફળ ફૂલ અને નાન
 આણીઓમાં સૌંદર્ય જોઈ શકે છે. તેવીજ રીતે તેમને મેદાનોમાં વાદળ
 ૧૧૧ ટેકરીઓ અને નદીઓમાં સૌંદર્ય જોવાની આજ્ઞા કરીશું તો

આ કામ માટે બાળકો સાથે કેવી અને કેટલી
મુસાફરી થઈ શકે?

૧. નિશાળની પાસે આવેલી ખુસ્તી જગ્યાએ નક્કી કરેલા વિષયનો પાઠ આપવા બાળકોને લઈ જવાય. આ વિષય ભૂગોળનો, ગણિતનો, ચિત્ર-દળાનો અથવા અમુક ઝાડ અથવા એવા કુદરતી પદાર્થનો હોઈ શકે.

૨. અથવા શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને આખા દિવસની મુસાફરીએ લઈ જાય અને પ્રમંથ ઉત્પન્ન કરી અમુક શિક્ષણ આપે.

૩. અથવા આખા અકવાડીઆ અર્થવા પખવાડીઆ મુઠ્ઠી ખીબા જિલ્લામાં મુસાફરી કરવી અને ત્યાં બાળકોને શિક્ષણ આપવું.

એકાદ બે કલાક ખેતરોમાં શિક્ષણ આપવા બાળકોને લઈ જવાની ચક્રાત થવા માંડી છે અને કેટલાક શિક્ષકો ગામડામાં અને આસપાસ ખેતરોમાં બાળકોને બહુ સારી રીતે 'ગમત સાથે જ્ઞાન' આપે છે.

શિક્ષણ માટે લાંબી મુસાફરી કરવા પાંચ સાત વર્ષ ઉપર શાળાઓને માંટ આવવામાં આવી હતી, પણ તરતજ લડાઈ સળગી ઉઠવાથી તે બંધ થઈ. આપણે આશા રાખીએ છીએ કે આ લડાઈનું સાફ પરિણામ ઝટ આવે ને ત્યાર પછી થોડા વખતમાં શાળાઓને આ કામ માટે ફરી માંટ મળે.

મુશ્કેલીઓ અને તેમને ટાળવાના ઉપાયો.

૧. કુદરતને ખોળે શિક્ષણ આપવા જતાં ઘણી મુશ્કેલીઓ નડે છે. આમાંની કેટલીકને તો ટાળી ટળાતી નથી. પણ ખુસ્તી હવામાં આપાયલા પાઠની અસર એવી સચોટ થાય છે કે આ મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા પ્રયત્નો થવાજ જોઈએ. કેટલીક નિગાળોના પડોશમાં અથવા તેમનાથી થોડેક દૂર કુદરતી વસ્તુઓવાળી જગા મળી શકતી નથી. ગામડામાં આ મુશ્કેલી નથી નડતી, ને સહેરમાં પણ થોડીજ શાળાઓને આ અગવડ નડે છે. વળી સહેરમાં જાહેર બાગ હોય છે ત્યાં કુદરતનું કેટલુંક શિક્ષણ આપી શકાય.

૨. આખા વર્ગના બાળકોને એક સાથે લઈ જવાનું ઘણી વખત મુશ્કેલ પડે છે. વર્ગના ત્રણ ચાર ભાગ પાડી દરેક ભાગ એક મોટા છોકરાને સોંપી દેવાથી આ કામ સહેલુ થશે. વર્ગ ઘણો મોટો હોય તો મોનીટરને તેનો અડધો ભાગ સોંપી બાકીનો અડધો ભાગ પટ્ટેલી વખતે લઈ જવો અને મોનીટરને સોંપેલો ભાગ ખીછ વખતે લઈ જવો. કંઈક લખવાનું આપવાથી મોનીટરને વર્ગ સાચરવો ભાર નહિ પડે. મોટા

છોકરાઓને કેળવ્યા હોય, તો એકી વખતે ચાલીસ પચાસ બાળકોનો વર્ગ સહેલાઈથી બહાર લઈ જઈ શકાય છે.

૩. આ કામ માટે વખત કાઢી શકાય ? દાઈમટેબલમાં ઘણા વિષયો હોય છે, આ કારણને લીધે ખુલ્લી દવામાં પાઠ આપવા બાળકોને અડધો દિવસ બહાર લઈ જવાનું બની ન શકે.

“ખુલ્લી દવામાં આપવાના પાઠ,” એ કંઈ નવો વિષય નથી, પણ દાઈમ ટેબલમાંના (વખતપત્રમાંના) કેટલાક વિષયો શિખવવાનો વધારે સાગે રસ્તો છે. અભ્યાસ અને નિરીક્ષણ માટે કુદરતી પદાર્થો પાસે હોવાથી ચિત્રકળા, ભૂગોળ વધારે સારી રીતે નહિ તો વર્ગની અંદર શિખવાય તેટલી સારી રીતે ખુલામાં શીખવી શકાય. અને ત્યાં સુધી બાળકોને બહાર લઈ જઈ, જે અને જે વિષય શિખવાય, તે વખતે તે વિષય દાઈમટેબલમાં હોય તો માફ નહિ તો બહાર શિખવેલા વિષયો જે વખતે દાઈમ ટેબલમાં હોય, તે વખતે જે વિષયો રહી ગયા હોય તે શિખવવા. બહાર હોઈ એ તે વખતે દાઈમ ટેબલનો તે વખતનોજ વિષય શિખવાય એવું અને નહિ.

૪. કાઈ વખત પાઠમાં જોઈતા પદાર્થો મળી ન શકે શરૂઆતમાં શાળાની બહાર આપવાની પાઠ-માળા (series) માટે જોઈતાં સાક્ષિયો શિક્ષકને મળી શકતાં નથી અને નથી બધાને પુરતું કોર્મો મળતું નથી. અત્રા ઉલટું અનુભવી શિક્ષક ધણું ખર્ચ કામ બાળકો પાસે કરાવે છે. પહેલાં બાળકો જે જે જુએ તેની તેમને આકૃતિ દોરવાનું કહેવું. આથી નિરીક્ષણને ઉત્તેજન મળશે. આ વખતે શિક્ષકે ફરવું. બાળકો સાથે વાત-ચીત કરવી ને તેઓ જોડે રહેતા હોય તો તેમને ખરે રહેતા દોરવા. આમ દોઢ દલાક સપાટાળેય પસાર થઈ જશે ને ત્રણ દલાક જેટલું કામ થશે.

સૂચના—બાળકો વસ્તુ ઓળખી શકાય એવી આકૃતિ દોરે એટલે ખસ. ચિત્રકળાની માફક સુંદર ધાટીથી આકૃતિ દોરવાની ખાસ આવશ્યકતા નથી.

૫. શરૂઆતમાં શિક્ષકને વ્યવસ્થાની ચિંતા હોય છે. બાળકો ખેતરમાં ફરવાને રમવાનું સાધન ગણે છે. તેઓ સ્કૂલમાં જ છે અને તેમને સંગીન કામ કરવાનું છે, એ વાત તેમના મનમાં દસાવતાં ઘણી ધીરજ રાખવી પડે છે. કાઈ છોકરો તોફાની કે એકરકરી માલમ પડે તો તેને બીજી

વખત લઈ જવો નહિ, આની બહુ સારી અમર થશે. એક જગ્યાથી બીજી જગ્યાએ કુચ કરાવવી અથવા પાક આપતી વખતે બાળકોને હારખંધ ગોઠવવાં એ કંઈ ખાસ જરૂર નથી. તેઓ પોતાની મેળેજ બપોળે ત્રણ ત્રણ સાથે ચાલનાં શીખી જાય છે. ને જરૂર પડે સાંતિથી શિક્ષકની આસપાસ પાક વિષે વાતચીત માટે બેસી શકે છે.

કામની યોજના.

ખુદ્શી હવામાં નિયમમર શિક્ષણ આપવાનું નક્કી થાય ત્યાર પછી તેની યોગ્ય યોજના ઘડી દેવાની જરૂર છે. નિશાળ કેવી જગ્યાએ આવી છે તેના ઉપર આ યોજનાનો આધાર છે. શિક્ષકવર્ગમાં સારૂ વનસ્પતિ શાસ્ત્ર જાણનારા, પ્રાણીશાસ્ત્ર જાણનારા, વિગત જાણનારા ને મ જાણનારા માણસો હોય તો ખુદ્શી હવામાં આપવાના પાકોના અભ્યાસક્રમમાં ધણું સારા પાકોનો ઉમેગ થઈ શકે.

અમુક દિવસે શું શિખવવું અને કેટલું શિખવવું તે

અમુક દિવસે અમુક જ શિખવવું એ નક્કી થઈ શકે નહિ. યોજના ઘડવાનું કારણ એ છે કે શિક્ષકે કયે રીતે કામ કરવાનું છે તે તેને ખબર પડે, પછી શિખવવા માટે જે જે દસ્તો તેને આક્રમ પડે તે પ્રમાણે તે ફેરફાર કરે તેમાં વાંધો નથી. શીખેલી વસ્તુઓ બાળકની શક્તિઓ ખીલે છે તેની આગળ કંઈ અણુચીમાં નથી. જીવવસ્તુની દૃષ્ટિએ સારૂ કામ થાય, તો પછી યોજનાની બહાર જવું પડે તેમાં અડચણ નથી.

શિક્ષણ માટે ટુંક પ્રવાસ કરતા પહેલાં કરવાની તૈયારીઓ અને પ્રવાસ પછી વર્ગમાં કરવાનું કામ.

ડોક્ટર કોહામ પોતાના ‘સ્કૂલ જર્ની’ અને ‘શાળાપ્રવાસ’ નામે પુસ્તકમાં લખે છે, “કોઈ પ્રવાસ કરતા પહેલાં વર્ગને બગબગ તૈયાર કરવો નોઈએ એ વાત જોટલી કેસાનવામાં આવે તેટલી ઝોઝી છે.”

કંઈ પણ ચૂક્યા વગર જોટલું શિખવાય તેટલું શિખવવું, એવી આખા દિવસની મુસાફરી માટે તૈયારીની જરૂર છે. મ્યુઝીઅમ (શાળા-પ્રદર્શન) અથવા ઇતિહાસના બનાવ બનેલા હોય એવી જગ્યાએ જતા પહેલાં પણ તૈયારીની જરૂર છે. પણ કુદરતને ખોળે આપવાના પાકોની નેમ ચાન

પસની નહિ પણ નિરીક્ષણશક્તિ ખીજનવી એ છે. આ બાબતમાં કુલેથી તૈયારીઓ કરતાં ઘણી વખત ધાર્યા કરતાં ઉધું પરિણામ આવે છે.

ખેતરમાં જયન્તા ખુલ્લામાં લખવું અથવા દોરવું ઘણું મુશ્કેલ છે. સારો રતો એ છે કે દરેક છોડરે પા નગમથી સહેજ મોટું ટાઈગોર્ડ (પુકું), ટલાક ચોથીના ડ્રોગો ને પેનનિન સાથે રાખનાં.

ખુલ્લી હવામાં બનળાં પાંચ અપાયા હેમ, તો તેની પરીક્ષા લેવાઈ શકે. આ પરીક્ષા વર્ગમાં નહિ પણ ખેત-માં લેવી જોઈએ. વિદ્યાર્થીને ઝાડની આકૃતિ દોરવાતું, તેનું વર્ણન આપવાતું, ટેકરી, ખીણ વગેરે સમજાવવાતું પુછવામાં આવે અને જગમના માર્ક આપવામાં આવે તો તે માર્ક વાર્ષિક પરીક્ષાના માર્કમાં ઉમેરી શકાય.

ગુલાબને ખાલોદ્ગાર.

(રચનાર—મિ. ધનેશ્વર હરજોવિંદ જોશી, ગોધરા.)

(માના લાગ્ય તણો નહિ પાર,—એ દળમાં ગવાશે)

મારા સુદર ગુલાબ ! માન સુદર ગુલાબ;
જણે ફૂલડાની જાળ, માન સુદર ગુલાબ ! ટેક
નીરખી તારો રંગ, મને થાએ ઉમંગ,
દૈડે તને આપ, તારો છોડું ના સગ ! માન સુદર ૧
મારી વાડીના નૃપ, ખૂમ ખીંચુ તાર રૂપ,
અમને બોલાવે, તારી પાખડી અનુપ ! માન સુદર ૨
મોનર રનીતરી તાર, આભારો મન માર
અતિથિય કરવાનું ગ્રેમે, મનડામાં હું ધાર. માન સુદર ૩
પાના નીહું પાણી, મારી ઝારીમાં આણી;
દર માત્ર ખાનણું ને, ગ્રેમે સીચું પાણી મારા સુદર
મારા બ્દાલા ફવ, તુ તો હેમિયી મૂલ;
અનેરો આમેદઆપે, મોઘું એનું મૂલ ? માન સુદર ૪

પર્વતો ઉપર ઠંડી હવા શા કારણથી હોય છે ?

(અખનાર:-મિ. પોપટનાથ જ્યેષ્ઠ અંખાણી, હટર મેઝ
ટ્રેનિંગ કોલેજ, રાજકોટ.)

માત્રના ધોરણમાં એક વખતે ગુજોળનો વિષય આવતો હતો. સીમલા, મદાગાસ્કર, આશુ, ઉતાકામક વગેરે ચીતણ રેકરીઓ વિશે શિક્ષક ઉપ-
યોગી હકીકત કરેનો હતો. તે વખતે વર્ગમાં જે પ્રશ્નોત્તર થયેલા, તે
પ્રાયશઃક સાળાના શિક્ષકોને ઉપયોગી ચર્ચ પછો જેમ ધારી ત્યાં આપ-
વામાં આવેલ છે.

વિદ્યાર્થી:-“ગરમીના મળથી કાર્મ પદાર્થ ઓછો વત્તો હર દોય તે પ્રમા-
માં ને ઓછો વત્તો ગરમ થાય. આપણી પૃથ્વીને જે ગરમી
છે તેનું મૂળ સૂર્ય છે. હવે ગરમીના ઉદ્ભવ સ્થાન સૂર્યથી પૃથ્વીની
સપાટી જોડે અંતરે છે, તેના કરતાં પર્વતનાં શિખરો ઓછે અંતરે
છે, એ દિશાએ તો પૃથ્વીના પૃષ્ઠ કરતાં પહોડોનાં શિખરો ઉપર
વધારે ગરમી લાગવી જોઈએ, છતાં ત્યાં ઓછી ગરમી જમ લાગતી
હોય ? ખરતમાં જેણે ઉચે વાતાવરણમાં પ્રવાસ કરનાર સુમારે,
પૃથ્વીની સપાટી કરતાં ઉચે વાતાવરણમાં પહોડોનાં શિખરોનાં
ગોતાનો અનુભવ જણાવે છે. વળી પૃથ્વી ઉપરનાં ધણાં જ ઉચા
પહોડોનાં શિખરો પર સદા બરફ જમગેલો રહે છે. આ બધી બાબતો-
થી જેમ તો કાંઈ સમજાય છે કે પૃથ્વીના પૃષ્ઠ કરતાં ઉચે કહી
હોવી જોઈએ, પણ તેમ થવાનું કારણ સમજાતું નથી, તો તે આપ
કૃપા કરીને સમજાવશો ?

શિક્ષક:-તમારો પ્રશ્ન કીક છે. હ તે મંજને વિસ્તારથી સમજાવું છું: પૃથ્વીના
ગોળાની આમપાસ વિંટલાએક વાતાવરણ શી રીતે ગરમ થાય છે,
તે સંબંધે તમે જાણતા હો તે કહો જોઈએ.

વિદ્યાર્થી:-ગરમીના ઉત્પત્તિસ્થાન સૂર્યમાંથી જેમ પ્રકાશનાં કિરણો ચોતરફ
ફેલાય છે, તેમજ ગરમીનાં કિરણો પણ ચોતરફ ફેલાય છે. તે ગરમીનાં
કિરણોદ્વારા પૃથ્વીનું પૃષ્ઠ અને વાતાવરણ બન્ને ગરમ થાય છે.

શિક્ષક:-તમે કહો છો તે પ્રમાણે બનતું નથી. સૂર્યમાંથી કિરણોદ્વારા આવેલી
ગરમીથી પૃથ્વીનું પૃષ્ઠ ગરમ થાય છે એ ખરું, પણ તે કિરણો વડે
વાતાવરણ ગરમ થતું નથી.

વિદ્યાર્થી:-વાતાવરણમાંથી ગરમીનાં કિરણો પસાર થઈ પૃથ્વી ઉપર આવે છે, છતાં તે કિરણો શું વાતાવરણને જરાએ ગરમ કરતાં નહિ હોય? જો સૂર્યનાં કિરણો મારફત વાતાવરણ ગરમ નથી થતું, તો પછી તેને કાણ ગરમી આપતું હશે?

શિક્ષક:-વાતાવરણને ગરમીનું દાન કરનાર (પ્રત્યક્ષ રીતે) સૂર્ય નથી, પણ જે ગોળાની આસપાસ તે વિંટલાયેલું છે, તે પૃથ્વીના ગોળાની સપાટી છે.

વિદ્યાર્થી:-અહુ નવાઈ જેવી વાત. પૃથ્વીના ગોળામાં સૂર્ય જેટલી ગરમી જ ક્યાં છે કે તે આસપાસની હવાને આપે! પૃથ્વીનું પૃષ્ઠ પોને તો સૂર્યનાં કિરણો મારફત મળેલી ગરમીથી ગરમ થાય છે.

શિક્ષક:-તમારા જાણવામાં છે કે રાત્રે આપણને ચંદ્ર પ્રકાશ આપે છે, તે પ્રકાશ તેનો પોતાનો નથી, પણ સૂર્ય તરફથી પોતાને મળેલ પ્રકાશનું ફાંતર કરી તે આપણને આપે છે. એજ પ્રમાણે સૂર્યનાં કિરણો મારફત આવેલી ગરમી યડે પૃથ્વીનું પૃષ્ઠ ગરમ થાય છે. એ બધી ગરમી કોઈ અતિ કૃપણની પેઠે પૃથ્વીનું પૃષ્ઠ સંઘડી રાખતું હોત, તો આજે એટલી બધી ગરમી તે પૃથ્માં જમા થઈ હોત કે તેના પર આપણે એક સેકન્ડ પણ રહી શકત નહિ. પરંતુ પૃથ્વીનું પૃષ્ઠ રાજ બોજ જેવું કિદાર છે. એટલે તે પોતાને મળેલી તમામ ગરમી નિરંતર બીજાને આપી દેવાને ઈચ્છે છે. અર્થાત્ પૃથ્વીનું પૃષ્ઠ પોતાને સૂર્યનાં કિરણો મારફત મળેલી તમામ ગરમી આસપાસના વાતાવરણને હંમેશાં આપતું રહે છે, તેને કીધે વાતાવરણ ગરમ થાય છે.

વિદ્યાર્થી:-ઐ બહુ ખરું, પણ વાતાવરણમાંથી કિરણરૂપે પસાર થઈ પૃથ્વીની સપાટી પર આવતી ગરમી, વાતાવરણને જરાપણ ગરમ ન કરે, એ વાન તો બરાબર મગજમાં બિનરતી નથી.

શિક્ષક:-ફિકર નહિ, તમારા મગજમાં બિનરતે એવો એક દાખલો આવ્યો. એકાદ ચૂંચ કે બટ્ટીની સામે તમે બેસા રહો છો, ત્યારે તેમાંની ગરમી તમને લાગે છે, પરંતુ બટ્ટી અને તમારી વચ્ચે એકાદ લાકડાનું પાટીઉં આડું ધરશો તો બટ્ટીની ગરમી તમને લાગશે નહિ. હવે જો બટ્ટીમાંની ગરમી હવાને ગરમ કરી તે હવાદ્વારા તમારી પાસે આવતી હોત, તો વચ્ચે પાટીઉં રાખ્યા છતાં તે ગરમીની અસર

તમને યાત. મતલબ કે ભૂમીમાંની ગરમી તમારી પાસે ફિરલુદ્વારા આવે છે, અને એ પ્રમાણે આવતાં હવાને જરાપણુ ગરમ કરતી નથી. જે પ્રમાણે આ દાખલામાં બને છે તેજ પ્રમાણે સૂર્યમાંથી પૃથ્વીપર ગરમી આવતાં પણ બને છે.

વિદ્યાર્થી:-હવે સમજાવું. વાતાવરણને મળેલી ગરમીનું મૂળ પરાક્ષ રીતે સૂર્ય તો ખરુંજ, પરંતુ સૂર્યનાં ફિરલુદ્વારા સીધી ગરમી વાતાવરણને ન મળતાં પૃથ્વીના પૃથ્થમાં ચર્મ રૂપાંતર પામી વાતાવરણને મળે છે. પૃથ્વીના પૃથ્થમાંથી વાતાવરણમાં ગરમીનું પ્રસરણ કયે પ્રકારે થતું હશે ?

શિક્ષક:-તમે જાણો છો કે ઉષ્ણતાનો ફેલાવો ત્રણ પ્રકારે થાય છે; ઉષ્ણતાનયન, ઉષ્ણતાનદન અને ફિરલુપાતન. પૃથ્વીના પૃથ્થમાંથી આ ત્રણે પ્રકારે વાતાવરણને ગરમી મળે છે, પણ તે ત્રણ પ્રકાર પૈકી ફિરલુ કયે વધારે ગરમી મળે છે.

વિદ્યાર્થી:-સૂર્યમાંથી ફિરલુ મારફત વાતાવરણને ગરમી મળતી નથી, અને પૃથ્વીમાંથી વાતાવરણને ફિરલુદ્વારા ગરમી મળે છે, એનું શું કારણ હશે ? સૂર્યમાંથી નીકળતાં અને પૃથ્વીના પૃથ્થમાંથી નીકળતાં ગરમીનાં કિરણો શું જુદી જુદી વ્યવસ્થામાં હશે ?

શિક્ષક:-તમારે તર્ક ખરો છે. સૂર્યમાંથી પૃથ્થ તરફ આવતાં ગરમીનાં કિરણો ટુંકાં મોજાંવાળાં અને સીધાગામી છે. ત્યારે પૃથ્વીના પૃથ્થમાંથી વાતાવરણમાં ટુંકાતાં ગરમીનાં કિરણો લાંબાં મોજાંવાળાં અને મંદગામી છે. આ કારણને લીધે અતિ ઉષ્ણ સૂર્યમાંથી આવતાં ગરમીનાં કિરણો વાતાવરણને તપાવતાં નથી; ત્યારે પૃથ્વીમાંથી બહાર ફેંકાતાં ગરમીનાં કિરણો વાતાવરણને તપાવે છે. તમારા રાજ્યાતના અશ્રમાં એક નિયમ આવ્યો હતો કે ‘ગરમીના મૂળથી દોઢ પદાર્થે એછા વત્તો દૂર હોય તે પ્રમાણમાં તે એછા વત્તો ગરમ થાય.’ આ નિયમ, ગરમીનું ઉત્પત્તિ-સ્થાન પૃથ્વીનું પૃથ્થ અને તેની પાસેથી ગરમીનું દાન લેનાર પર્યંતો પરની હવા, એ બેના અંતર-માં લાગુ પાડી પર્યંતો પર શા કારણથી હીંદી હવા રહે છે, તેનું કારણ તમે પોતેજ હવે સમજાવો.

વિદ્યાર્થી:-પૃથ્વીના પૃથ્થમાંથી બહાર ફેંકાતાં ગરમીનાં કિરણો વડે જમીન પામેલી હવા જેટલી ગરમ થાય, તેટલી દૂરની હવા ગરમ ન થાય.

અર્થાત્ પૃથ્વીના પૃથ્વી દ્રાઢ સ્થળ જેમ વધારે ઉંચે આવેલું હોય, તેમ ત્યાં પૃથ્વીના પૃથ્વીમાંથી ફેંકાતાં ગરમીનાં કિરણોની અસર ઓછી પડેલે. આ કારણને લીધે પૃથ્વી પૃથ્વી જેમ જેમ ઉંચે જાય, તેમ તેમ ત્યાંનું ઉષ્ણતામાન પૃથ્વીના પૃથ્વીને સુકાળે વધારે ઓછું થતું બધ.

શિક્ષક:—ત્યારે પૃથ્વીના પૃથ્વી ઉંચે રહેલાં સ્થળોની દવા દી હોવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે:—ચાતાવરણ સૂર્યમાંથી આવતી ગરમીનાં કિરણો વડે ગરમ થતું નથી, પણ પૃથ્વીના પૃથ્વીમાંથી બહાર ફેંકાતી ગરમીનાં કિરણો વડે ગરમ થાય છે. વધારે—રૂપ શબ્દોમાં કહીએ તો પહાડોની શીતળ ટેકરીઓનું નીચેની તપી અગ્નિ જમીનથી દૂર હોવું. આ મુખ્ય કારણ સિવાય એક બીજું પણ કારણ છે, પૃથ્વીના પૃથ્વી પાસેની દવા અને ઉંચાં સ્થળોની દવામાં એ તફાવત છે ?

વિદ્યાર્થી:—આપ એક વખત ક્યું હતું કે—પૃથ્વી પાંચની દવા ઘટ, અને ઉંચા સ્થળની દવા પાતળી હોય છે.

શિક્ષક:—અસર છે વળી બીજો તફાવત એ છે કે—પૃથ્વીની અપાડી નજીકની દવા બેજવાળી (વધારે વરાળ વાળી) અને ઉંચાં સ્થળોની દવા મૂકી (બહુ થોડી વરાળવાળી) હોય છે. આ તફાવતને લીધે પણ પૃથ્વીના પૃથ્વી કરતાં ઉંચાં સ્થાનની દવા દી રહે છે.

વિદ્યાર્થી:—પહાડો ઉપર પાતળી અને સૂકી દવા દેવાને લીધે ત્યાં પૃથ્વીને સુકાળે ઠંડી રહે છે, એમ આપે ક્યું ને આખા કારણ સાથે સ્પષ્ટતાથી સમજાવો તો શીક.

શિક્ષક:—ઉનાળામાં બપોરના વખતે આપણે બહાર નીકળીએ છીએ, ત્યારે સૂર્યનો તાપ ખાજવાને માથા પર જતી મળીએ છીએ. જે પ્રમાણે છતી સૂર્યની ગરમી આજે છે, તેજ પ્રમાણે દવાની અંદર રહેલી પાણીની વરાળ પણ કિરણોદ્વાર આવતી ગરમીને ખાજે છે. એટલે જે દવામાં પાણીની વરાળનો જથ્થો વધારે, તે દવા સૂર્યમાંથી આવતી ગરમીને ખાજે છે. આ પ્રમાણે બ્યારે દ્રાઢ કાગળથી કિરણોદ્વાર આવતી કે બહાર ફેંકાતી ગરમીને વરાળ કે વાદળોનો અટકાય નહીં, ત્યારે આપણને ગરમી વધારે લાગે છે. તમે જાણો છો કે—શિયાળામાં વાદળાં વાળી રાતે ઠંડી ઓછી લાગે છે અને ઉનાળામાં વાદળાંવાળી રાતે બહુજ બહાર થાય છે. આનું કારણ પૃથ્વીમાંથી કિરણોદ્વાર બહાર ફેંકાતી ગરમીનો વાદળાંથી થએલો અટકાવ જ છે. પહાડ-

પરંતો હવા જેમ વગરની હોવાને લીધે સૂર્યના કિરણો વગર અટકાને પૃથ્વી પર આવ્યા આવે છે. મનઘન કે સૂર્યના કિરણોનું પહોંચ પરંતો સૂકી હવામાં ગોપણ થતું નથી. આ કારણને લીધે પહોંચ પરંતો સૂકી હવા, ત્યાં વધારે ઠંડી રહેવાનું બીજું કારણ છે નીચેની તપેલી જમીન કિરણો ફેંકીને હવાને ગરમ કરે છે, તેની અસર પહોંચ ઉપરની હવાને થઈ થોડી પહોંચે છે. પ્રયોગો પરથી નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે જમીન ગરમીના કિરણોને ઉપર ફેંકે છે, તેમાંનાં સેંકડે ૧૦ કિરણો જમીનની સપાટીથી ૧૦ ફૂટની ઉંચાઈમાં જ અટકી જાય છે, કારણ કે એ ઘટ્ટ ઢીલી હવાનાં પડોમાં વરાળરૂપી પાણીનો વધારે ભાગ હોય છે.

વિદ્યાર્થી:--પહોંચ પરંતો હવા ઠંડી હોવાનું એક ત્રીજું કારણ આપે એ જણાવ્યું કે પહોંચ પરંતો હવા પૃથ્વીની સપાટી પાસેની હવાને મુકાબલે પાતળી છે, તેથી પહોંચ પર ઠંડી રહે છે. આ બાબતનું જરા સ્પષ્ટીકરણ કરો.

શિક્ષક:--ઘટ્ટ હવા કરતાં પાતળી હવામાંથી ગરમીનાં કિરણો વગર અટકાવે સહેલાઈથી પમાર થઈ જાય છે. જેમ હવા પાતળી અને સૂકી તેમ તેમાંથી જરા પણ ગોપણ થઈ વિના ગરમીનાં કિરણો આસપાસ પમાર થાય છે, અને જેમ હવા ઘટ્ટ અને બેજવાળી તેમ તેમાંથી ગરમીનાં કિરણો પમાર થતાં ગોપણ પાતળી ઢેલોટ ભાગ અટકાવ જાય છે. ઉંચાં સ્થાનની પાતળી હવા ગરમીનાં કિરણોને અટકાવ કર્યા વિના જમીન તરફ પસાર થવા દે છે અને પોને મુદ્દલ ગરમ થતી નથી. પહોંચ પર અને પૃથ્વીથી ઉંચાં અંશોમાં શા કારણથી ઠંડી હોય છે તે હવે તમે ટૂંકમાં ફરીને કહી જનારો.

- ૧ પહોંચની શીતળ ટેકરીઓનું નીચેની તપેલી જમીનથી દૂર હોવું.
- ૨ પૃથ્વીના પૃષ્ઠ નજીકની હવા બેજવાળી અને પહોંચ પરંતો હવા પૃષ્ઠ પાસેની હવાને મુકાબલે સૂકી હોય છે.
- ૩ પૃથ્વીના પૃષ્ઠ નજીકની હવા ઘટ્ટ અને પહોંચ પરંતો હવા પૃષ્ઠ પાસેની હવાને મુકાબલે પાતળી હોય છે.

આ ત્રણ કારણને લઈ પૃથ્વીના પૃથ્વી જેમ જેમ ઉંચે જાય તેમ તેમ વધારે ઠંડી ભાગે છે.

સંવાદ.

પરાર્થે સ્વાર્થત્યાગ.

(લેખક:-મિ. સાકરદાસ પુરુષોત્તમ સુક્લ, સિદ્ધક, ગ્રે. સ્કૃ.,
ગ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ.)

અનુભાઈ—મનુભાઈ, તમે ગઈ કાલે મેળામાં ગાવ્યા હતા કે નહિ?

મનુભાઈ—ગાવ્યો હતો, ભાઈ.

અનુભાઈ—ત્યારે મેં તમને કેમ ન જોયા? તમે મને જોયો હતો?

મનુભાઈ—ના, ભાઈ મેં પણ તમને જોયા ન હતા. એટલા બધાં માણસોમાં
ક્યાં પત્તો ખાય!

અનુભાઈ—હા, ભાઈ, એ વાત ખરી. વળી કાલે તો બહુજ ભીડ હતી.
વાર, પણ તમે મેળામાંથી શું લાવ્યા?

મનુભાઈ—હું તો કંઈ પણ લાવ્યો નથી. તમે કંઈ લાવ્યા?

અનુભાઈ—હા, ભાઈ એક મોટર લાવ્યો છું. ધણીજ સુંદર છે. ચાવી
આપીને મૂકી દઉં છું, એટલે સપાટાબંધ દોરી જાય છે.

મનુભાઈ—ભાઈ, મારે પણ એવી મોટર લાવવાનો વિચાર હતો.

અનુભાઈ—વિચાર હતો, તો લાવ્યા કેમ નહિ? શું તમારા આપાછાં તમને
મેળામાં વાપરવા માટે કંઈ આપ્યું ન હતું?

અનુભાઈ—આપ્યું હતું.

અનુભાઈ—શું આપ્યું હતું?

મનુભાઈ—એ રૂપીઆ આપ્યા હતા.

અનુભાઈ—ઓહો! બે રૂપીઆ આપ્યા હતા! ત્યારે તો ધણીજ સસ્તો
મોટર લેવાત. કેમ ન લીધી? હું ધાકે છું, કે તમે રૂપીઆ સંધરી
સંખ્યા હશે. બડા ટેલુસ!

મનુભાઈ—તમે મને તેમ ધારો, પણ ભાઈ, મેં તેમાંથી એક પાઈ પણ
રાખી મૂકી નથી.

અનુભાઈ—ત્યારે શું થયું? મળવામાંથી પડી ગયા?

મનુભાઈ—ના, એમ પણ થયું નથી.

અનુભાઈ—ત્યારે શું થયું?

મનુભાઈ—શું કર્યું, તે કરું છું. આપણા વર્ગમાં પેલો મણિલાલ બાણે છે; તેને તો તમે ઓળખો છો-ને ?

અનુભાઈ—હા, ભાઈ. પેલો માશીમાં બાણે છે એજ ને ?

મનુભાઈ—એજ. તે મણિલાલ અને ગેજામાં સામે મળ્યો.

અનુભાઈ—હું. પછી ?

મનુભાઈ—મારી પાસે જે એ રૂપીઆ હતા, તે મેં તેને આપી દીધા.

અનુભાઈ—કેમ, એને શા માટે આપી દીધા ?

મનુભાઈ—ચોપડીઓ લાવવા માટે.

અનુભાઈ—ચોપડીઓ શાની ?

મનુભાઈ—અનુભાઈ આપણા વર્ગમાં શું થાય છે, તે તમે જોતા નથી ?

અનુભાઈ—કેમ, શું ન જોઈ ?

મનુભાઈ—પર દિવસથી વર્ગ ચલાવ્યા છે, પણ બિચારા મણિલાલ પામે બહુવાની ચોપડીઓ નથી, તે તમે જાણતા નથી ?

અનુભાઈ—હા ! બગબગ ! હવે મને યાદ આવ્યું ! ચોપડીઓ માટે માસ્તર સાહેબ તેને પૂછતા હતા ખરા.

મનુભાઈ—વળી માસ્તર સાહેબ એમ પણ કહેતા હતા, કે વર્ગમાંથી બની શકે તેણે આવા ગરીબ છોકરાને મદદ કરવી જોઈએ કેમ, યાદ છે કે નહિ ?

અનુભાઈ—હા, ભાઈ.

મનુભાઈ—તે દિવસથી મેં તેને મદદ કરવાનો નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો, તેથી ગઈ દિવસે મેળા માટે મળેલા પૈસા મેં તેને આપી દીધા.

અનુભાઈ—એ તો તમે ઘણું સારું કામ કર્યું, પણ ભાઈ, મોટરની મજા જોઈ તેથી તમને દાવગીરી ન થઈ ?

મનુભાઈ—જરા પણ નહિ. મોટર માથે રમવામાં જે આનંદ થાત, તેના કરતાં મણિલાલને! અભ્યાસ કરૂં થશે, તેથી મને ધણો આનંદ થશે.

અનુભાઈ—વાહ ! ભાઈ, તમે તમારું મનને ખરાબર વસા કર્યું છે. વારૂ, આ વાત તમે તમારા બાપાજીને કહી હતી કે નહિ ?

મનુભાઈ—મેળામાંથી પેર જઈને તરતજ કહી હતી. હું દોઈ પણ વાત તેમનાથી છાની રાખતોજ નથી.

અનુભાઈ—પણ તેમણે શું કહ્યું ?

૩૭૪ ચાલુ વિગ્રહમાં કેળવાયેલી બહેનો કેવી રીતે ઉપયોગી થઈ શકે

મનુભાઈ—તેમણે કયું કે ‘ભાઈ મનુ તેં જે કામ કયું, તેથી મને ધણેજ આનંદ થયો છે. ગરીબ ઉપર દયા રાખવી, અને તેમને મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.’”

અનુભાઈ—ખરી વાત કહી, મનુભાઈ, આજે તમારી સાથે કરેલી વાત-ચીતમણી મને વાણું શીખવાનું મળ્યું છે. ભાઈ, હું તમારે ઉપકાર માનું છું.

ચાલુ વિગ્રહમાં કેળવાયેલી બહેનો દેશને તથા રાજ્યને કેવી રીતે ઉપયોગી થઈ શકે ?

(લેખક — સૌ. કૃષ્ણગૌરી હિતલાલ વિહારામ રાવળ, મુખ્ય શિક્ષક, વિક્ટોરિયા ન્યુબિલિ કન્યાશાળા, સુવ-રામપુર, રેવાકાંઠા.)

(૧) હાલમાં આપણા બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય અને મિત્રરાજ્યોને જર્મન રાજ્ય અને તેના મજાતીયાં રાજ્ય સાથે જે મહાન વિગ્રહમાં જીતરવાની ફરજ પડી છે તે હકીકત હવે દેશની બાળકાઓ અને અજ્ઞાન સ્ત્રીઓથી પણ અજાણી રહી નથી. યુદ્ધની સરખાતમાં તેનું પરિણામ હાલના જોટલું ભાવકર અને દુઃખદાયક આવશે એવું બહુવામાં કે ધારવામાં નહોતું. રાજ્યનાની અને દુરામહી તથા પ્રપંચી જર્મનતાએ ઘણાં વરસથી શુભ રીતે લડાઈની તૈયારીઓ કરી હોવાથી પ્રતાપી અને બળવાન બ્રિટિશ રાજ્ય અને મિત્રરાજ્યો સાથે ચાર વર્ષ થયા પૂરે જોસમા લડયા કરે છે. હવે આ મહાન વિગ્રહમાં આખી પૃથ્વી ઉપરના તમામ દેશના રાજ્યકર્તાઓ અને પ્રજાજન દુઃખી છે. આપણા દેશ ઉપર પણ સર્વ પ્રકારની અનિનાર્થ મેધિયારી વગેરે અનેક મહાન સંકટો આવી પડેલાં છે. લડાઈમાં કરોડો ફોજીયાનો ખર્ચ થાય છે એટલુંજ નહિ, પણ આપણા ગોરા અને સ્વદેશી હજારે બદાદુર મૈનિકો મરણ પામે છે આ ધ.એલ થઈ દુઃખી થાય છે. આ પ્રયત્ન યુદ્ધની સમાપ્તિ થયા મિવાય અર્થાત જર્મન કૈસરને અને તેના જીલ્લમી મૈન્યને સંપૂર્ણ રીતે હરાવ્યા સિવાય ઇંગ્લાંડ અને હિન્દને શાન્તિથી નિદ્રા લેવાનો સમય મળવાનો નથી, તેમજ સુખી થવાનાં નથી. દાલતા આવા બારીક સમયમાં ન્યાયી અને પરમ કૃપાળુ પ્રતાપી બ્રિટિશ સરકારને સર્વ પ્રકારે સંપૂર્ણ મદદ કરવી એ આપણી એક નેક અને

* આ લેખ કેટલાક મહીના પહેલાં લખાયેલો છે.

ચાલુ વિગ્રહમાં દેખવાએલી બહેનો દેવી રીતે ઉપયોગી થઈ શકે ? ૩૭૬

પવિત્ર દ્રવ્ય છે. આપણી દેખવાએલી યુવતીઓ અને દયાની લગિનીઓ-
ધારે તો અનેક રીતે ઘણું કરી શકે તેમ છે.

લડાઈમાં લડતા આપણા હૃદયનો સૈનિકો ધાએલ થઈ મુંઝવે, પુના, વગેરે
શહેરોની હોસ્પિટલોમાં દુઃખી હાલતમાં ખાટલે પડેલા છે તેમની સારવારને-
માટે તેમની વહાલી માતાઓ અને બહેનોની ગેરહાજરીમાં બીજા હૃદયનો સેવા
કરનારી સ્ત્રીઓની-નર્સોની જરૂર પડે છે. આ કામ માટે હિન્દી-ગુજરાતની
ચોડા દેખવણી પામેલી, હિંમતવાન, અને દયાળુ બહેનોએ, અને વિશેષ
કરી તદુસ્ત, યુવાન વિધવાઓએ સેંકડો અને હજારોની મંખ્યામાં
તૈયાર થવાની જરૂર છે.

“ દર્દીની સારવાર ” ના વિષયનું પુરતું જ્ઞાન આપવા હાલના સમય
માં આપણા દેશમાં દરેક પ્રાન્તનાં ગોટાં ગોટાં શહેરોમાં તથા ગ્રામ્ય
દરેક મુખ્ય ગામોમાં “ માંદાની માવજત ” શીખવવાના નવીન વર્ગો રચા-
વવાની ઘણી જરૂર છે.

આ વર્ગોમાં કામ શીખવવા માટે લેડી ડોક્ટરો, તથા અનુભવી અને
કરેલ, લાયક પુરૂષ ડોક્ટરોની ગોઠવણ કરવી જોઈએ. અને ધરગ તથા
કોલારા વગેરેનાં દરોને લીધે આ દેશમાં જે અનેક નવીન તરણ વિધવાઓ
નિનાશમાં દુઃખી હાલતમાં પડેલી છે તેમને મોટી મોટી સ્કોલર્શીપો આપી
એકઠી કરી “ માંદાની માવજત ” કરવાનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ. અને
જે રીતે તેમને અધિક મામમાં તૈયાર કર્યા પછી તેમને સહેજ હિન્દી
ભાષાનું તથા અંગ્રેજી ભાષાના જરૂરિયાત શબ્દોનું જ્ઞાન આપ્યા પછી તેમના
પોતાના જ જિવ્હામાં કે પ્રાન્તમાં, તેમની જરૂર હોય તેના સ્થળે તેમને
નીમવી બેઠાએ.

સાંભળવામાં આવ્યું છે કે અમદાવાદમાં “ દર્દીની સારવાર ” ગાયના
“ માંદાની માવજત ” કરવાનું શિક્ષણ આપવાના વર્ગ ચાલે છે અને મહા-
લક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ દ્વારા વીએનમાં અભ્યાસ કરનારી સ્કોલરશીપ વગેરેમાંથી
જેમની ઇચ્છા હોય તે બહેનો એ વર્ગનો લાભ લે છે એ હાલના મંજોગોમાં
આનંદ તથા મંત્રાપ પામવા જેવું છે. પરંતુ સ્ત્રીઓ માટેની પાઠશાળામાં
“ માંદાની માવજત ” કરતાં શીખવવાનું કામ ફરજિયાત વિષય તરીકે રાખવા-
માં આવે તો સ્ત્રી-શિક્ષકોને તથા પ્રજાવર્ગને આથી કાર્થિક વિશેષ લાભ
મળવા સંભવ છે. સ્ત્રીશિક્ષકોને આ વિષયનું જ્ઞાન મળતાં પ્રથમ તો તેઓ

૩૭૨ આલુ વિગ્રહમાં કેળવાએલી અહેનો કેવી રીતે ઉપયોગી થઈ શકે ?

પોતાના કુટુંબને, તથા સગાં રનેલીને, અને જ્ઞાતિજનોને ધણી ઉપયોગી થઈ પડશે અને વિશેષમાં કન્યાશાળાના છદ્દા ધોરણમાં આ ઉપયોગી વિષય શીખવવામાં આવશે, તો નવી તૈયાર થએલી ઉમંગી સ્ત્રી-શિક્ષકા, ઉપરનાં ધોરણો શીખનારી અહેનોને આ મદદવાળા વિષયનું થોડું જ્ઞાન પણ આપી શકશે. આ વિષયની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થનાર સ્ત્રીશિક્ષકા તથા કન્યાશાળાની બાળાઓને ખાસ મોટાં અને વિશેષ ઇનામો, ચંદ્રકો (મેડલ) પ્રમાણુ-પત્રો વગેરેથી સાફ ઉત્તેજન આપી, તે સર્વેને આગળ વધારવાની જરૂરિયાત છે.

(૨) આપણી સર્વે નર્મો તથા બીજી અહેનો ‘વાણકજ્ઞા’ માં આગળ વધે તો તે વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડે એવું ધારી શકાય છે. દર્દીઓની સારવાર કરતાં કેટલેએક દરજ્જે સારા થયા પછી, તેમના દુઃખને વખત આનંદમાં દાઢવા સાર, તથા તેમને નિદ્રા આવવા સાર, દર્દીની હાસ્પિટલોમાં બીજા સુરનાં (મળી શકે તો પારિસનાં) હાર્મોનીયમ, તથા ફિડલ અને દિક્કરૂઆ જેવાં થોડાં વાજિંત્રો રાખવાની જરૂર છે. અને આ કામ મદદતા દરજ્જાની નર્મોને શીખવવામાં આવે તો તે વિશેષ અનુકૂળ પડે નેમ. છે. સ્ત્રીઓની ટ્રેનિંગ કોલેજમાં, તથા મોટી મોટી કન્યાશાળાઓમાં, તેમજ સ્ત્રી-શિક્ષણ નાગેની મંસ્થાઓમાં હવે થોડાંએક સંગીત સાથે હાર્મોનીયમ વગેરે વાજનાં વગાડતાં શીખવવાનો સમય છેક નજીક આપી લાગ્યો છે. આ કાર્ય, હવે કન્યાશાળાઓમાંથી શરૂઆત કરવાની જરૂર જેવું છે. ત્યાંથી ધીમે ધીમે વધતાં તે બીજા વર્ગોમાં દાખલ થઈ જવા મંલવ છે.

(૩) દેશની કેળવણી અને હુન્નર કળામાં આગળ વધેલી અહેનો ધારે તો ધાએલ થએલા ગ્રૈનિકાની સારવાર કરવા ઉપરાંત બીજી અનેક રીતે દેશના મંરક્ષણને માટે ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે આપણા સામ્રાજ્યના મંરક્ષણને માટે જે લાખો સૈનિકો રોકાએલા છે તેમને ખહેરયાનાં જુદી જુદી જાતનાં કપડાં શીવીને તૈયાર કરી આપવાં એ કામ આપણી દેશી અહેનો ધારે તો સહેલથી કરી શકે તેવું છે. ગારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે “મુંબઈ ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ.” તથા “સેવાસદન” વગેરે સ્ત્રીઓની પરોપકરી મંસ્થાઓએ તથા સ્ત્રીઓની ટ્રેનિંગ કોલેજની મહેરયાન લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબોએ આ કામમાં સર-કારને બનતી મદદ આપેલી છે. તો પછી એજ રીતે બીજી શ્રીમંત, અને કેળવાએલી અહેનો, પોતાના મકાનમાં, પૂર્ણ લાગવગથી, શીવવાનો સંચો ચલા-

વર્તા શીખેલી હોય તેવી બહેનોને સાંજના એ કલાક બોલાવી સૈનિકાને માટે કપડાં શીવી અપાવે, તોપણ એ પ્રકારે દેશસેવા (અથવા રાજ્યસેવા) બજાવી કહેવાય. અને ધારીએ છીએ કે જેવી રીતે અમદાવાદ મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વીમેનનાં મહેરબાન મિત્ર અથ મડમ સાહેબે આપણા સૈનિકાને માટે બનતો પ્રયાસ કરી બેઠતાં કપડાં શીવડાવી તૈયાર કરી આપવામાં યોગ્ય મદદ કરી, તેવીજ રીતે શ્રેહેરા અને મોટાં મંરથાનોની મોટી કન્યાશાળાઓમાંથી તેમની શક્તિ અનુસાર લશ્કરી માણુઓને માટે સહેલું શીવણકામ તૈયાર કરાવી આપવાનું કેમ ન બની શકે ?

હોદ્દાસ બોર્ડ, મ્યુનિસિપાલિટી, અને દેશી રાજ્યની મોટી કન્યાશાળાઓની અનુલવી અને ઉમંગી મુખ્ય સ્ત્રી-શિક્ષકો ધારે, તો ઉપર મુજબનું થોડું ઘણું કામ કરાવી શકે તેમ છે. પરંતુ તેને માટે પ્રથમ તો કન્યાશાળાની મુખ્ય સ્ત્રી-શિક્ષકો તથા ઉપ-શિક્ષકોને સારી રીતે મોયકામમાં તૈયાર કરવાની તથા યોગ્ય સદાય આપવાની જરૂર છે. આ કામ માટે ટ્રેઈન્ડ શિક્ષકો વડે ચાલતી દરેક કન્યાશાળામાં શીવવાનો ઉંચી જતનો સંચો આપવા બેઠ્યો; અને જ્યાં કેળવાયેલી શિક્ષકોની મંજૂરા વધારે હોય ત્યાં એ મંજૂરા આપવા બેઠ્યો.

થોડાં વરસો ઉપર જ્યારે હોદ્દાસોની પ્રાથમિક શાળાનાં ધોરણોમાં યોગ્ય ફેરફાર કરી નવી રચના કરવામાં આવી તે વખતે (સ્વર્ગસ્થ રા. સા. માધ્યસ્થાલભાઈ દરિલાલ દેસાઈ, પ્રે. રા. મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં પ્રિન્સિપાલ સાહેબ હતા ત્યારે) ટ્રેઈન્ડ શિક્ષકોને પણ નવાં ધોરણનું સારી રીતે શિક્ષણ આપવા પ્રે. રા. મેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં તેમના કામના પગારથી ફરીથી બોલાવવામાં આવ્યા હતા. એજ રીતે સરકારને અને કેળવણીખાતાના મહેરબાન વડા અમલદાર સાહેબોને યોગ્ય લાગે તો પીસ પર્ષની નોકરીની બંદરતી ટ્રેઈન્ડ સ્ત્રી-શિક્ષકોને તેમના ચાલતા પગાર ઉપરાંત હાલની સખ્ત મોંઘવારીને લીધે કર્પક વધારો આપીને અમદાવાદ મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વીમેનમાં તેમનો એક નવો વર્ગ સ્થાપીને, ફરીથી લગભગ ૭ માસ સુધી તેમને કોલેજના કમ્પાઉન્ડમાં રાખીને પુરપોનાં કર્પકાં વેતરતાં તથા સંચે શીવતાં શીખવવાની જાહેર જરૂરીયાત જરૂરું છે. આવી રીતે વારાફરતી શીખી તૈયાર થયેલી શિક્ષિકાઓ હાલની અત્યંત મોંઘવારીના સમયમાં તેમના કુટુંબને, જનસમાજને તથા રાજ્યને ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે; એટલુંજ

નહિ પણ તેમને સોયકામનો વિશેષ હુલસ શીખવનાર દયાળુ સંન્યક્તાઓને મોટી આશિય આપશે.

ઉપર મુજબ નામદાર સરકારે હાલની સ્ત્રી-શિક્ષકાને સોયકામમાં વધારે સારી રીતે તૈયાર કરી તેમને શીવવાના સંચા તથા કપડું બનાવી આપણા ઘિરિય તથા દિન્દી સૈનિકાને માટે તેમનાથી ઘટલું કામ તૈયાર કાઢવામાં આવે તો “દીપે દીપે મરોવર ભસ્ય અને કાંકરે કાંકરે પાળ નંધાય” એ પ્રસિદ્ધ કહેવત પ્રમાણે તેઓ દેશને તથા રાજ્યને તેમની શક્તિ અનુસાર મદદગાર થઈ પડશે એમાં કાંઈ શક નેવું નથી.

દેશની શ્રીમંત અને કેળવણી સત્કારીઓની અગ્રેમર વડીલ બહેનો-ઓ પોતાની બીજી બહેનો સાથે મળીને, સ્ત્રીસમાજને હારીને આ વિષે વિચાર કરવા હમણાં બહુ યોગ્ય, અનુકૂળ, અને કીમતી અવસર છે. તો સર્વ બહેનો, અને વિદ્વાન જન્યુવર્ગે ઉત્સાહથી દૃઢ મંદસ્પ કરી સંન્યમતા-યાળા અમલદારો તથા દેશદિનેન્દુ અગ્રેમરોની ફરી સલાહને અનુસરી પોતાની વફાદારી ખતાવવાની આ ખરી નફ વ્યર્થ જવા દેવી નહિ, એથી મારી સર્વે, શ્રીમંત, વિદ્વાન અને ઉત્સાહી બહેનો તથા જન્યુવર્ગને નમ્ર વિનંતિ છે.

કેળવણીખાતાની જાહેર ખબરો.

આ ઉપરથી જણાવવામાં આવે છે કે પ્રે. સ. ટ્રેનિંગ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓની નીતિયાઈ શીખવવાની દરિદ્રાર્થની પરીક્ષા તા. ૧-૧-૧૯ને સોમવારને મેજર કોલેજના મકાનમાં શરૂ થશે. એમાં ધોરણમાં ‘ક્ષમા’નો વિષય શીખવવાનો છે. પરીક્ષા, ઉત્તર લાગતા મે. એન્ડુકેશનલ મન્સ્પેક્ટર, કોલેજના પ્રિન્સિપલ, અમદાવાદ જિલ્લાના ઉપ્યુટી એન્ડુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર અને, અમદાવાદ આર. સી. ડાયરેક્ટરલ્ક સુપ્રાસનલ લેક્ષે. સ્પર્ધામાં ઉત્તરનાર વિદ્યાર્થીઓમાં જે વિદ્યાર્થી ઉત્તમ શિક્ષણ આપશે, તેને સુવર્ણ-ચંદ્રક ધનામ તરીકે આપવામાં આવશે.

પ્રે. સ. ટ્રેનિંગ કોલેજ,
અમદાવાદ, તા. ૧૨-૧૧-૧૮

K. A. Bala.
પ્રિન્સિપલ.

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા મુસ્તવી રાખવામાં આવી હતી તે તા. ૧૯-૧૨-૧૮ ને શુક્રવારને રોજ અને તે પછીના દિવસોએ લેવામાં આવશે.

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ. } K. A. Bala,
તા. ૧૩-૧૧-૧૮ } પ્રિન્સિપલ.

(ઉ. ભા. ના એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૧-૧૦-૧૮ ના હુકમ નં. ૮૫૦૪ ૮૫૦૬ અને ૮૫૦૮ ઉપરથી.)

‘લેખપદ્ધતિ’, ‘ભૂમિતિ ભાગ ૧’ અને ‘ભૂગોળ ભાગ ૧’ ની નવી આવૃત્તિઓ મે. ડિરેક્ટર માટેને મલુમ્ત દરી છે અને તે વેચવાની સુરતના મેસર્સ કરસનદાસ નારણદાસ અને સન્સને હવે રજા આપી છે.

(ઉ. ભા. ના મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૧૯-૮-૧૮ ના હુકમ નં. ૫૫૨૨ ઉપરથી.)

જાહેર ખબર.

રણુછાડલાલ છોટાલાલ ટેકનિકલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ અમદાવાદ.

તમાં દુનર ઉદ્યોગની ફળવણી મુજરાતી ભાષામાં આપવામાં આવે છે અને ચોરા ખરચથી અને હુંક અભ્યારથી સારી નોકરી મિલોમાં અને ખીજા કારખાનાઓમાં મહેસાઈથી મળી શકે છે. દેશમાં દુનરઉદ્યોગ વધવાથી ફળવાએલા કારીગરોની મોટી માગણી થાય છે, માટે જેને કારકુની અથવા એવી ખીજા નોકરી નાખતું હોય, તેણે આ દુનરઉદ્યોગની ફળવણી લેવા માટે આ ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં દાખલ થવું. આ ઇન્સ્ટિટ્યુટને નામદાર સરકારે પોતાના વહીવટમાં લીધું છે, અને તે અમદાવાદમાં સ્ટેશનની પાછળ આવેલું છે. તેમાં મુજરાતી છદા ધોરણ સુધી અથવા ઇંગ્લેજી નીચા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરેલા વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવામાં આવે છે; અને માઈનીકસ એન્જીનીયરિંગ, રિપ્રિનિંગ અને વીવિંગ ખાતાનું સિદ્ધાંત આપવામાં આવે છે આ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ખાતે હુલે અરાદ સ્ટાલરસિપો છે. માટે જેને દાખલ થવાની ઇચ્છા હોય તેણે અરજી આનાની ટીકીટ મોકલી વિગતવાર બોધક પત્ર મંગાવવું. પ્રાવેશિક પરીક્ષા તારીખ ૨૧ અને ૨૨ ડીસેમ્બર ૧૯૧૮ ના રોજ લેવાશે.

J. H. Mehta.

પ્રિન્સિપલ.

શિક્ષકો તેમજ શિષ્ય વર્ગમાં પ્રિય થઈ પડેલ,

સૃષ્ટિજ્ઞાન (ત્રીજી આવૃત્તિ).

ધોરણ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ની વાંચનમાળાના ત્રીજા ભાગના વિદ્યાર્થી પાઠોનું પ્રતોત્તર રૂપે સંપૂર્ણ વિવેચન પ્રે. રા. ટ્રે. કો. ના શિક્ષણનો મેલ મેળવેલા પ્રે. સીનીયર માસ્તરો પાસે તૈયાર કરાવેલા ધણી ઉપરોક્ત અને પ્રશ્નસાપત્ર થયા છે જેની ખાત્રી હું સમયમાં ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પડી તે છે તેમજ વ. પ્રો. અને આવેશિક પરીક્ષણના ઉમેદવારની ઉપરાઉપરી માગણી થવાથી અમારો

સૃષ્ટિજ્ઞાન થા વિદ્યાના પાઠો.

ઉપરનાજ શિક્ષકો પામે સરળ ભાષામાં પ્રતોત્તર રૂપે તૈયાર કરાવી મદાર પાડ્યા છે. જેમાં સાતમી યોજાના વિદ્યાર્થી પાઠોનું સંપૂર્ણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, તથા પરીક્ષામાં પૂછાતા સવાલોનો પણ સંમત કરવામાં આવ્યો છે, જેથી એના અભ્યાસ પછી ઉપર જણાવેલી પરીક્ષાઓમાં આ વિષયમાં નાપાસ થવાનો ખીલકુલ સંભવ છેજ નહિ. વધારે પ્રશ્નસાપત્રની જરૂર નથી. છુટક મંગાવી લેવાથી ખાત્રી થશે. કિંમત રૂ. ૪-૧ અથવા બે વેલેનારને માટે કમીશન. ધોરણવાર કિંમત નીચે મુજબ.

‘આજ્ઞાપયોગી પ્રતોત્તર રૂપે સરળ સૃષ્ટિજ્ઞાન ધો. ૧ થી’

(આ. ૧) કિંમત રૂ. ૦-૧-૧

“ ધોરણ ૨ થી (આ. ૩) રૂ. ૦-૧-૦

“ ધોરણ ૩ થી (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

“ ધોરણ ૪ થી (આ. ૩) રૂ. ૦-૨-૦

“ ધોરણ ૫ થી (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૧

“ ધોરણ ૬ થી (આ. ૨) રૂ. ૦-૨-૧

“ ધોરણ ૭ થી (આ. ૧) રૂ. ૦-૪-૧

પ્રતોત્તર રૂપે ભરતખંડનો સરળ ઇતિહાસ (ધો. ૫) રૂ. ૦-૨-૦

(ધો. ૬) રૂ. ૦-૩-૦

કમીશન રૂકા રૂપે આપવામાં આવે.

જન વ્યવહાર નીચેને સરનામે કરો:- મહિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય

શુકલેસર એન્ડ પબ્લીશર-મુ. પેટલાદ (વાપા આશુ) ૬

તા. ૬-૧-૨૦-આ ઉપરાંત ધોરણવાર, મોટા પંજી અંગ્રેજી પ્રગટ કરી છે

શ્રી ગુજરાત ઓરીએન્ટલ બુક ડીપો.

સીચીરોડ. રતનપોળના નોકે-અમદાવાદ.

ટેકસ્ટ બુકો.

ટેકસ્ટ બુકો—વાંચન શાળાઓ અને સવળી ટેકસ્ટ બુકો, ઉર્દૂ બુકો, હોટો, નકશા, સાબનની પટીઓ, રજાર, કુટ, ડ્રોઇંગ બુકો છાપેલી ને કાગી અને સ્ક્રલને હિપયોગના સહજા સાધનો અમે મોટા જથ્થામાં રાખીએ છીએ અને પુસ્તક કમિશન આપીએ છીએ.

કોપી બુકો.

ત્રી દવસી એક આના કોપી બુક નં. ૧ થી ૫. ફેબ્રુઆરી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે મંજુર કરેલી. કમિશન જથ્થાબદ ખરીદનારને પુસ્તક આપીએ છીએ. વધુ માંગવા તૈયાર થાય છે.

મુખગણિત.

ત્રણ ત્રણ આકૃતિઓ હુંક મમયમાં પૂરી થએલી. ભાગ ૧ ૦-૧-૦, ભાગ ૨ કિં. ૦-૧-૬. માણેકવાલ કાળીદાસ બદરૂત.

સરળ ડ્રોઇંગબુક.

ધોરણવાર ચિત્ર માથેની ઉત્તમ પ્રકારની. કામમાં સરળ લેવા સાથે કિંમતમાં ઘણીજ જુજ.

પ્રાથમિક અંકગણિત.

કર્તા—કુંવરજી દાદાભાઈ દેસાઈ,

કિંમત ૦-૬-૦.

ફેબ્રુઆરી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓ માટે ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજુર કર્યું છે. કમિશન સાથે આપવામાં આવશે.

આ ઉપરાંત સવળી બુકો, ડ્રોઇંગને લગતા શામાન વગેરે રાખી ઘરાબને પુર્ણ મંત્રાપ આપી કામ કરીએ છીએ. બહારગામના ઓરડર ઉપર કોન અમલ કરી વી. પી. થી ગવાના કરીએ છીએ. એક વખતે કામ સંજ્ઞાથી પુર્ણ ખાતી થશે.